Francis E. Peters

Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü

Çeviren ve Hazırlayan
Hakkı Hünler

Paradigma

Francis E. Peters

Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü

Paradigma'nın Vitrinindekiler

Hüsamettin Arslan, Epistemik Cemaat
I. Lakatos & A. Musgrave, Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi
Jacques Ellul, Sözün Düşüşü
Hakkı Hünler, Estetik'in Kısa Tarihi
David West, Kıta Avrupası Felsefesine Giriş
Martin Heidegger, Tekniğe İlişkin Soruşturma
Martin Heidegger, Bilim Üzerine İki Ders
Ahmet Cevizci, Paradigma Felsefe Sözlüğü
Wilhelm Dilthey, Hermeneutik ve Tin Bilimleri
S. Woolgar, Bilim: Bilim İdesi Üzerine Sosyolojik Bir Deneme
Susan Hekman, Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik
Edibe Sözen, Söylem
Anthony Giddens, Tarihsel Materyalizm Çağdaş Eleştirisi
Ahmet Cevizci, Paradigma Felsefe Terimleri Sözlüğü
J. W. Murphy, Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri
Leo Strauss, Politika Felsefesi Nedir?
John Locke, Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler
N. Warburton, Felsefeye Giriş
Atakan Altınörs, Dil Felsefesi Sözlüğü
Veli Urhan, Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme
B. Magee, Büyük Filozoflar: Platon'dan Wittgenstein'a Batı Felsefesi
Alasdair MacIntyre, Ethik'in Kısa Tarihi
Alasdair MacIntyre, Egzistansiyalizm
O. Pöggeler, B. Alleman, Heidegger Üzerine İki Yazı
J. -G. Rossi, Analitik Felsefe
Ahmet Cevizci(der), Metafiziğe Giriş
Christopher Falzon, Foucault ve Sosyal Diyalog
Ahmet Cevizci, Etiğe Giriş
Stephen Toulmin, *Kozmopolis*
Hüsamettin Arslan(der), Retorik, Hermeneutik ve Sosyal Bilimler
H. Arslan(der), Hermeneutik ve Hümaniter Prolegomena
Arthur Danto, Nietzsche
Ahmet Cevizci (der.), Felsefe Tarihine Giriş
Paul Hühnerfeld, Heidegger
Veli Urhan(der), Foucault ve Bilginin Arkeolojisi
Solmaz Hünler, Spinoza
Solmaz Hünler, Dört Adalı
A. Giddens, Sosyolojik Yöntemin Temel İlkeleri
E. K. Suckiel, William James'in Pragmatik Felsefesi
Kasım Küçükalp, Nietzsche ve Postmodernizm
E. Nagel, Her şey Ne Anlama Geliyor?
Melih Başaran, Giyabında, yerineler
Francis E. Peters, Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü

Paradigma'nın Gündemindekiler

Hans Georg Gadamer, Hakikat ve Yöntem
Giambattista Vico, Yeni Bilim
Kant, Saf Aklın Eleştirisi
Richard Rorty, Felsefe ve Doğanın Aynası
Anthony Giddens, Sosyal Teorinin Merkezi Problemleri
G. Steiner, Babil'den Sonra: Dilin ve Tercümenin Boyutları
Joseph Rouse, Bilgi ve İktidar/Bilimin Politik Felsefesine Doğru
P. Tillich, Ahlâk ve Ötesi
F. E. Peters, Grek Felsefesi Terimleri Sözlüğü
M. Sheikh, İslâm Felsefesi Terimleri Sözlüğü
Richard Bernstein, Objektivizmin ve Rölativizmin Ötesinde: Bilim, Hermeneutik ve *Praxis*
P. L. Berger – T. Luckmann, Gerçekliğin Sosyal İnşası/Bir Bilgi Sosyolojisi Denemesi
K. M. Wheeler, Romantizm, Pragmatizm ve Dökümantasyon
Robert, A. Nisbet, Sosyolojik Gelenek
Hugh J. Silverman, Tekstüaliteler
W. J. Wainwright, Din Felsefesine Giriş
S. Priest, Zihin Felsefesine Giriş
S. Z. Hünler, Spinoza'nın Hayatı
Allan Janik ve Stephen, Toulmin Wittgenstein'ın Viyanası
W. J. Mitchell, İkonoloji/İmaj, Metin ve İdeoloji
George Lakoff ve Mark Johnson, Birlikte Yaşadığımız

Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü

Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü
Francis E. Peters

Orjinal Adı
Greek Philosophical Terms / A Historical Reading

Hazırlayan ve Türkçeye Çeviren
Hakkı Hünler

Bu kitabın Türkçe yayım hakları Paradigma Yayıncılık'a aittir. Yayınevinin izni olmaksızın kopya edilemez, iktibas edilemez ve kaynak gösterilmeksizin kullanılamaz.

1. Baskı, Aralık 2004

Baskı
Bayrak Matbaacılık
İSTANBUL, Aralık 2004

PARADİGMA YAYINCILIK

Cankurtaran mah. Seyit Hasan sok. 12/4
Sultanahmet/İSTANBUL
Tel: (0212) 638 64 46
İrtibat Tel: (0 532) 403 21 49

Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü

Târihsel Bir Okuma

Francis E. PETERS

Hâzırlayan ve Türkçeye Çeviren:
Hakkı Hünler

Kitabın originaI künyesi: F. E. Peters, *Greek Philosophical Terms: A Historical Lexicon*, New York: New York University Press, London: University of London Press Limited, 1967.

Francis E. Peters: Hâlihâzırda New York Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Bölümünde kurulduğu 1969'dan itibâren öğretim üyesi: Ph.D. 1967 (İslâm Araştırmaları), Princeton; M.A. 1952 (Felsefe ve Yunan Dili), B.A. 1950 (Klasik Diller), St. Louis. Ayni zamanda "American Oriental Society" ve "Middle East Studies Association" üyesi. Kendi bölümünün dışında Târih ve İbrânî-Yahûdî Araştırmaları bölümlerinde de faâl olarak çalışan Peters'ın dersleri Homeros'tan İslâm felsefesi ve ilâhiyatına kadar geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Şimdiki ilgileri, Müslüman İspanya hakkında araştırmalar, Yahûdîliğe, Hristiyanlığa ve İslâma, özellikle de İsâ'nın ve Muhammed'in hayâtları ve eserlerine yönelik karşılaştırmalı incelemelerdir. Ayrıca düzenli bir şekilde Yeni Ahid'in ve Kilise Babalarının metinlerinin Yunanca okumalarını içeren dersler de vermekte olan Peters'ın son dönemde yayınlanmış olan kitablarından bazıları şunlardır:

Jerusalem: Holy City in the Eyes of Chroniclers, Visitors, Pilgrims, and Prophets from the Days of Abraham to the Beginnings of Modern Times (Princeton: Princeton University Press, 1985)

Jerusalem and Mecca: The Typology of the Holy City in the Near East (New York: New York University Press, 1987)

Judaism, Christianity, and Islam: The Classical Texts and Their Interpretations, 3 vols. (Princeton: Princeton University Press, 1990)

Mecca and Hijaz: A Literary History of the Muslim Holy Land (Princeton: Princeton University Press, 1994)

The Hajj: The Muslim Pilgrimage to Mecca and the Holy Places (Princeton: Princeton University Press, 1994)

Muhammad and the Origins of Islam (Albany: SUNY Press, 1994)

Islam, A Guide for Jews and Christians (Princeton: Princeton University Press, Spring 2003)

The Monotheists: Jews, Christians and Muslims in Conflict and Competition, 2 vols. (Princeton: Princeton University Press, Fall 2003)

Hilmi Ziya Ülken'in
ve
Suat Sinanoğlu'nun
azîz anılarına

"Bir varlığın bilgisini elde etmek isteyenler için bilinmesi zorunlu üç şey vardır: bilim dördüncü şeydir... Birincisi ad, ..."

Platon

VII. Mektub

İçindekiler

Hâzırlayanın "Not"u XIII

Kısaltmalar XVII

Kısaltılmış Yazar, Eser ve Kitab Adları Rehberi
(Yazarın, Eserin veya Kitabın kısaltılmış
adına göre alfabetik sırayla) XXI

Fragmentlerden aktarılan
Sokrates-öncesi Düşünürler ("*Diels*" metnindeki
kronologik sıraya göre) XXXI

Fragmentlerden aktarılan ve Diels Edisyonunun
Dışında Kalan Sokrates-öncesi Düşünürler
(alfabetik sıraya göre) XLV

Yazarın "Önsöz"ü 1

Yazarın "Ön Not"u: "Dil ve Felsefe" 5

Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü 11

Dizin 393

Yunanca-Türkçe (-Osmanlıca-Latince-İngilizce)
Kılavuz 435

İngilizce-Yunanca Kılavuz 449

HÂZIRLAYANIN "NOT"U

Bu kitab bir çeviri olarak yayınlanma niyetiyle başladı, fakat çalışmanın aktığı zaman içerisinde salt bir çevirinin sınırlarının ötesine geçti. Bu sınır atlamanın sahici ve samimî gayesi ve gayreti Yunan düşünürlerini anlamaya ve de kendi terimlerinde anlamaya yönelik bir hâzırlık yapmaktı.

Yunan düşünürlerini anlamak ve kendi terimlerinde anlamak! Elbette hep birlikte içerisine kapandığımız kavramsal kafesin (Platon'un Mağarası!) bu cüretkârlığa lûtufkâr bir şekilde izin verdiği ölçüde.

Çevirisini yaptığımız Peters'ın sözlüğü, en azından İngilizce konuşan dünyâda, Yunan düşüncesinin en erken mithologik biçimlerinden Hristiyanlık çağına kadar uzanan yaklaşık ikibin yıllık serüvenine âid terimlere, içerisinde doğdukları târihsel ve problematik bağlamla birlikte kuşatıcı bir şekilde ışık tutması bakımından eşsiz bir çalışma olarak durmaktaydı. Bu kitabı okunur ve anlaşılır bir şekilde dilimize çevirmek bile başlıbaşına zorlu, ama o ölçüde de terbiye edici bir görevdi. Fakat düşünce ve felsefe târihiyle ilgilenen herkesin zihinsel formasyonunun temelini oluşturan kadîm Yunan düşüncesine ve felsefesine, felsefe târihi elkitablarının baktığı şekilde sâdece bir "ideler târihi" perspektivinden değil de, ayni zamanda "kelimeler ve fiiller" noktasından bakma ârzûsu, bizi çeviriye bazı eklemeler yapma

düşüncesine sürükledi. Bu itibârla, herbir Yunanca felsefe terimiyle ilgili herbir mâdde başlığının ardından o terimin zengin çağrışımlarını işitmemizi sağlayacak ayrı bir sözcük dağarcığı eklendi. Felsefe târihçisinin veya sözlük yazarının ne denli yetkin ve titiz olursa olsun kendi dil hapishanesinden kaçamayacağı noktada kelimelerin kendilerinin konuşmalarına izin vermek, düşünmeyi hem sahicileştiren hem de sahiden düşünülmeye değer olana doğru kışkırtan bir işleve sâhibdir. Bu işlev, kelimelere salt teknik bakışın göremeyeceği ve kabûl edemeyeceği bir gizlilik içerisinde işgörür. Son derece sıkı örülmüş bir teknik felsefe terimleri sözlüğü metni olarak bu kitabı bu işleve de dikkat çekecek şekilde hâzırladık.

Ne kadar vurgulansa azdır ki, ister "nesnel bilimsel fikirler" olsun ister "kurtarıcı politik görüşler" veya ister "yaratıcı dehâ" denen şeyin incelikli "estetik duyarlılıkları ve buluşları" olsun şu ya da bu insânın kafasındaki tasarımlar anlamında "ideler"le kadîm Yunanların bilgeliğinin hiçbir alışverişi yoktu. Bu gibi "tasarımlar"da ve "ideler"de yoğunlaşan felsefî düşünce kadîm Yunan düşünürlerinin kelimelerini tamâmen konudışı sayabilir ve sâdece müfredât gereği öğrenilmesi gereken felsefî bir cürûf olarak atlayıp geçebilir. Ve zâten fiilen olup biten de budur.

Kadîm Yunan düşünürlerinin kelimeleri o türdendir ki, kafadaki tasarımlara değil, varolanların fiilerine ve giderek tüm varolanların fiillerinin altında yatan ilksel bir fiile işâret ederler ve dikkat çekerler. Basîtleştirici bir yolda söylersek, bu fiillerin fiilini, yanî her şeyin altında yatan kök fiili anlama ve adlandırma arayışı bütün kadîm Yunan düşüncesini şekillendiren temel güdü olmuştur. Tüm kadîm diller için söz konusu olduğu gibi Yunan dilinde de "fiilsiz ad" yoktur ya da başka bir deyişle söylersek fiili olmayanın adı da yoktur. Bu yüzden Yunan felsefe terimlerinin türetildiği ve onları Yunan hayâtının gerçekliğine sımsıkı bağlayan sıradan fiil kullanımlarına ve bu kullanımların çağrışımlarına kulaklarımızı tıkadığımız sürece, Yunan düşünürlerinin modern üniversite müfredatına sterilize edilmiş ve

kompartmanlaştırılmış bir materyal sağlamalarının ötesinde ne söylediklerini işitemez ve anlayamayız. Ne kadar vurgulansa eksik kalacak olan bu noktadan hareketle, felsefe terimlerinin gerisinde yatan sıradan fiil kullanımlarının ve bunların çağrışımlarının teknik terminologya ile birarada okunmasının hem anlamayı kolaylaştırıcı hem de ufuk açıcı olacağı umudedilmiştir.

Bunun yanısıra Yunan felsefe terimlerinin İslâm ve Hristiyan düşüncesi içerisindeki izlerini takîbetmeyi kolaylaştıracak Latince ve büyük ölçüde Arapça kökenli Osmanlıca eşdeğer terimler çeşitli kaynaklardan hareketle sözlüğe dâhil edilmiştir. Ayrıca Peters'ın geniş bir okuma yelpazesi içerisinde kullandığı ve hemen her gönderimde Batı'nın standard kodifikasyonlarına göre Latince kısaltmalarıyla andığı klasik metinler, sözlüğün baş kısmına eklediğimiz kitab adları rehberinde, ulaşılabildiği ölçüde Yunanca original adlarıyla açılmış ve yine ulaşılabildiği ölçüde eğer varsa bu metinlerin Arapça çevirilerinin adları da belirtilmiştir. Metin içerisindeki tüm köşeli parantezler hâzırlayana âittir ve bu, çoğu yerde *en* (edisyon notu) kısaltmasıyla gösterilmiştir.

Bu çalışmayı başlatır ve bitirirken esirgemedikleri teşvîk edici manevî desteklerinden ötürü Ahmet Cevizci'nin ve Hüsamettin Arslan'ın adlarını teşekkürle anmalıyım.

Son olarak, kitabın iki kişiye daha sözün kifâyetsiz kaldığı teşekkür borcu var. Solmaz'dan öğrendiğim bütün o güzel şeyler olmasaydı bu kitab hiçbir zaman tamâmlanmış olmayacaktı. Ve Minerva, kızım, gösterdiğin sabır taşı çatlatacak cinstendi. İkinize nasıl teşekkür etmeliyim bilmem.

Hakkı Hünler

15 Haziran 2004 – Karşıyaka

Kısaltmalar

a.b.	aynen böyle (*sic*)
a.g.e.	adı geçen eser [*ibid.*, *op. cit.*]
Alm.	Almanca
Ar.	Arapça
an.y.	anılan yerde [*loc. cit.*]
Att.	Attika lehçesi
ayn. k.	ayni kökten
ayn. pas.	ayni pasaj [*ad loc.*]
ayn.y.	ayni yazar [*idem*]
ayn.z.	ayni zamanda
ayr.	ayrıca
B.A.	Bedia Akarsu (Prof. Dr. Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu (TDK) Yayınları, Gözden geçirilmiş ikinci baskı, Ankara 1979)
Bkz. / bkz.	bakınız
bu.»	bu itibârla, buradan hareketle, bu anlamda

Cass.	Cassel's (*Cassell's New Compact Latin-English & English-Latin Dictionary*, compiled by D. P. Simpson, M. A., Laurel Editions, Dell Publishing Co., Inc., New York, March 1971)
çeş.y.	çeşitli yerlerde [*passim*]
çoğ.	çoğul
edl.	edilgen (veya edilgen çatı) ~ (*vox passiva*)
en.	edisyon notu
etk.	etken (veya etken çatı) ~ (*vox activa*)
etim.	etimologya
F.D.	Ferit Devellioğlu (*Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat: eski ve yeni harflerle*, 16. baskı, Aydın kitabevi yayınları, Ankara, 1999)
F.E.P.	Francis E. Peters
Fars.	Farsça
fem.	femininum (kelimenin dişil hâli)
fl.	fiil
fr.	fragment
Fran.	Fransızca
frr.	fragmentler
gçz.	geçişsiz fiil (*intransitive*)
g.z.	geçmiş zaman (*perfectum*)
g.h.z.	geçmiş hikâye zamanı (*plusquamperfectum*)
gen.	genel olarak, genellikle
Her.	Herodotos'ta
Hes.	Hesiodos'ta
hk.	hakkında

Hom.	Homeros'ta
H.Z.	Hilmi Ziya Ülken (Ülken, Hilmi Ziya, *İslâm Düşüncesi: Türk Düşüncesi Tarihi Araştırmalarına Giriş*, Ülken Yayınları, İkinci Baskı, Yayına hazırlayanlar: Gülseren Ülken- Sait Maden, İstanbul, 1995)
İng.	İngilizce
iron.	ironik olarak
İsp.	İspanyolca
İtal.	İtalyanca
K.&A.	Sina Kabaağaç ve Erdal Alova (Dr. Sina Kabaağaç - Erdal Alova, *Latince- Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınlar, İstanbul, Ocak 1995)
ka.	kök anlam
karş.	karşılaştırın [*cf.*]
Kaş.T.	Kaşgarlı Türkçesi
kk.	kelime kelime
L.&S.	Liddell ve Scott (Liddell & Scott, *A Lexicon abridged from Liddell and Scott's Greek-English Lexicon*, Oxford Clarendon Press, 1966)
Lat.	Latince
mas.	masculinum (kelimenin eril hâli)
meta.	metaforik olarak
neut.	neutrum (kelimenin cinsiyetsiz hâli)
ort.	orta çatı (*vox media*)
Osm.	Osmanlıca
örn.	örneğin

özl.	özellikle, özel olarak
PG.	Philosophical Greek (Francis H. Forbes, "Greek-English Vocabulary", *Philosophical Greek: An Introduction* içinde, University of Chicago Press, June 1957)
prop.	proposition (konu / önerme)
props.	propositions (konular / önermeler)
Rom.	Romence
Rus.	Rusça
S.S.	Suat Sinanoğlu (Sinanoğlu, Suat, *Yunanca-Türkçe Sözlük*, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, 1953)
Sans.	Sanskritçe
str.	satır
ş.z.	şimdiki (ve geniş) zaman (*præsens*)
t.b.	terime bakın [*q.v.*]
tt.b.	terimlere bakın [*qq.v*]
Trag.	Tragedya'da
tsvf.	tasavvuf terimi
Urd.	Urduca
vb.	ve benzeri, ve bunun gibi, ve bunlar gibi [*etc.*]
vd.	ve devâmı [*ff.*]
Y.A.	Yeni Ahid [İnciller: yanî Septuagint'teki kullanım]
yakl.	yaklaşık olarak
z.i.	zımnen ifâde edilen

Kısaltılmış
Yazar, Eser ve Kitab Adları Rehberi

(Yazarın, Eserin veya Kitabın Kısaltılmış Adına Göre Alfabetik Sırayla)

Acad. post. Cicero, Marcus Tullius, *Academica posteriora* (*Akademia'ya Dâir II*)

Acad. pr. Cicero, Marcus Tullius, *Academica priora* (*Akademia'ya Dâir I*)

Adv. Col. Plutarkhos (*Lat.* Plutarchus; *Ar.* Flutarhs), Khaironeia'lı, *Adversus Colotem* (*Kolotes'e Karşı* veya *Kolotes'e Yanıt*)

Aga. Aiskhûlos (Lat. Aeschylus), *Agamemnon* (*Agamemnon*)

Aitios Aitios (*Lat.* Aetius), *Sûnagôgê tôn areskontôn* (*Ahkâm* veya *Akîdeler / Öğretiler Külliyâtı*; Lat. *Placita*)

Anal. hûst. Aristoteles (*Lat.* Aristoteles; *Ar.* Aristo, Aristâlis, Aristotâlis), *Analûtika hûstera* (*Ard* [*İkinci*] *Analitikler*, *Organon IV*; Lat. *Analytica posteriora*; Ar. *Analitikûl-uhra*, *Analûtikussanî*, *Abu dektika* (*Apodiktik*), *Kitab el-Bürhân*)

Anal. prot. Aristoteles (*Lat.* Aristoteles; *Ar.* Aristo, Aristâlis, Aristotâlis), *Analûtika prôtêra* (*Ön* [*Birinci*] *Analitikler*,

Organon III; Lat. *Analytica priora*; Ar. *Analûtika, Analûtik al-ulâ, Tahlîl-ül-Kıyâs, Kitab el-Kıyâs*)

Ant. Sophokles (Lat. Sophocles), Kolonos'lu, *Antigonê* (*Antigone*)

Apomnêmo. Ksenophon (*Lat.* Xenophon), Attika'lı, *Apomnêmoneumata Sokratous* (*Sokrates'ten Anılar*; Lat. *Memorabilia*)

Apol. Platon (*Lat.* Plato, Platon; *Ar.* Eflâtun), *Apologia Sokratous* (*Sokrates'in Davâsı / Sokrates'in Savunması*)

Arith. eis. Nikomakhos (Lat. Nicomachus), Gerasa'lı (Ceraş'lı), *Arithmêtikês eisagogê* (*Arithmetik'e Giriş*; Lat. *Arithmetica introductio*)

Athenaios Athenaios (Naukratis'li - Mısır), Hekim, *Deipnosophistai* (*Sophistlerin Şölen Sofrası* veya *Gastronomlar: Şölen Sofrası Bilgeleri*)

Bio. Plot. Porphûrios (*Lat.* Porphyrius; *Ar.* Ferferyos, Ferferyus), Malkhos, *Peri biou Plotinou kai tes takseos ton biblion autou* (*Plotinos'un Hayâtına ve Kitablarının Sıralanış Düzenine Dâir;* Lat. *Vita Plotinae*)

Conf. Augustinus (Aurelius Augustinus), Numidia Tagaste'li [bugünkü Cezâyir kıyısında bulunan Hippo Regius'lu] Âzîz veya St. Augustine, *Confessiones* (*İtirâflar*)

Corp. Herm. Hermes Trismegistes(?), *Corpus Hermeticum*

D. L. Diogenes Laertios (*Lat.* Diogenis Laertius), *Peri bion dogmaton kai apophthegmaton ton en philosophia eudokimesanton* (*Tanınmış Filozofların Hayâtlarına, Öğretilerine ve Sözlerine Dâir*; Lat. *De vitis, dogmatibus et apophtegmatibus clarorum philosophorum*)

De aet. Philon (Yahûdî; *Lat.* Philo Iudaeus), Aleksandria'lı (İskenderiye'li), *De aeternitatis Mundi* (*Âlemin Öncesizsonrasızlığına Dâir*)

De an. Tertullianus (Quintus Septimus Florens Tertullianus), Kartaca'lı, Hristiyan, *De anima* (*Rûha Dâir*)

De an. procr. Plutarkhos (*Lat.* Plutarchus; *Ar.* Flutarhs), Khaironeia'lı, *De anima procreatione in Timaeo* (*Timaios'ta Rûhun Varlığa Getirilişine Dair*)

De antro nymph. Porphûrios (*Lat.* Porphyrius; *Ar.* Ferferyos, Ferferyus), Malkhos, *De antro nymphae* (*Nûmphe'lerin Mağarasına Dâir*)

De benef. Seneca, Lucius Annaeus, *De beneficiis* (*İyilik Etmeye Dâir* veya *Hayır İşlemeye Dâir*)

De cher. Philon (Yahûdî; *Lat.* Philo Iudaeus), Aleksandria'lı (İskenderiye'li), *De cherubim* (*Kerrûbîlere Dâir*)

De civ. Dei Augustinus (Aurelius Augustinus), Numidia Tagaste'li [bugünkü Cezâyir kıyısında bulunan Hippo Regius'lu] Âzîz veya St. Augustine, *De civitate Dei* (*Tanrı Hükümrânlığına Dâir*)

De decalog. Philon (Yahûdî; *Lat.* Philo Iudaeus), Aleksandria'lı (İskenderiye'li), *De decalogo* (*On Emre Dâir*)

De def. orac. Plutarkhos (*Lat.* Plutarchus; *Ar.* Flutarhs), Khaironeia'lı, *De defectu oraculorum* (*Kâhinlerin Zaaflarına Dâir*)

De deo Socr. Apuleius, Lucius (Madaura'lı), *De deo Socratis* (*Sokrates'in Tanrısına Dâir*)

De div. Cicero, Marcus Tullius, *De divinatione* (*Kehânete Dâir*)

De facie Plutarkhos (*Lat.* Plutarchus; *Ar.* Flutarhs), Khaironeia'lı, *De facie in orbe lunae* (*Ay'ın Devrinin Sûretine Dâir*)

De fato ps-Plutarkhos (Sâhte-Plutarkhos), *De fato* (*Kader'e Dâir*)

De fin. Cicero, Marcus Tullius, *De finibus Bonorum et Malorum* (*İyiliklerin ve Kötülüklerin Sınırlarına Dâir*)

De fuga. Philon (Yahûdî; *Lat.* Philo Iudaeus), Aleksandria'lı (İskenderiye'li), *De fuga et inventione* (*Kaçışa ve Buluşa Dâir*)

De gen. Socr. Plutarkhos (*Lat.* Plutarchus; *Ar.* Flutarhs), Khaironeia'lı, *De genio Socratis* (*Sokrates'in "Daimon" una Dâir*)

De gigant. Philon (Yahûdî; *Lat.* Philo Iudaeus), Aleksandria'lı (İskenderiye'li), *De gigantibus* (*Devlere Dâir*)

De intel. Aleksandros, Aphrodisias'lı (Lat. Alexander de Aphrodisias; *Ar.* İskender el-Afrodisî), *De intellectu* (*Akla Dâir*)

De ira Seneca, Lucius Annaeus, *De ira* (*Öfkeye Dâir*)

De Iside Plutarkhos (*Lat.* Plutarchus; *Ar.* Flutarhs), Khaironeia'lı, *De Iside et Osiride* (*İsis'e ve Osiris'e Dâir*)

De leg. Cicero, Marcus Tullius, *De legibus* (*Yasalara Dâir*)

De ling. lat. Varro, Marcus Terentius, *De lingua latina* (*Latin Diline Dâir*)

De mal. subst. Proklos Diadokhos (*Lat.* Diodochus Proclus; *Ar.* Bürklüs) Konstantinopolis'li [İstanbul'lu], *De malorum substantia* (*Kötünün Varlığına Dâir*)

De migr. Abr. Philon (Yahûdî; *Lat.* Philo Iudaeus), Aleksandria'lı (İskenderiye'li), *De migratione Abrahami* (*İbrahim'in Göçüne Dâir*)

De mut. Philon (Yahûdî; *Lat.* Philo Iudaeus), Aleksandria'lı (İskenderiye'li), *De mutatione nominum* (*Adların Değişmesine Dâir*)

De myst. İamblikhos (*Lat.* Iamblichus), Khalkis'li, *De mysteriis Aegyptiorum* (*Mısırlıların Sırrlarına Dâir*)

De nat. deor. Cicero, Marcus Tullius, *De natura deorum* (*Tanrıların Doğasına Dâir*)

De off. Cicero, Marcus Tullius, *De officiis* (*Görevlere Dâir*)

De opif. Philon (Yahûdî; *Lat.* Philo Iudaeus), Aleksandria'lı (İskenderiye'li), *De opificio Mundi* (*Dünyânın Yaratımına [?] Dâir*)

De plant. Philon (Yahûdî; *Lat.* Philo Iudaeus), Aleksandria'lı (İskenderiye'li), *De plantatione* (*Nûh'un Ekin Ekiciliğine Dâir*)

De Plat. Apuleius, Lucius (Madaura'lı), *De Platone et eius dogmata* (*Platon'a ve Öğretilerine Dâir*)

De prov. Seneca, Lucius Annaeus, *De providentia* (*Tanrısal Öngörüye Dâir* veya *Takdîr-i İlâhî'ye Dâir*)

De rep. Cicero, Marcus Tullius, *De Republica* (*Kamu işlerine* veya *Cumhûriyete Dâir*)

De rerum nat. Titus Lucretius Carus, *De rerum natura* (*Şeylerin Doğasına Dâir*)

De somn. Philon (Yahûdî; *Lat.* Philo Iudaeus), Aleksandria'lı (İskenderiye'li), *De somnii* (*Düşlere Dâir*)

De spec. leg. Philon (Yahûdî; *Lat.* Philo Iudaeus), Aleksandria'lı (İskenderiye'li), *De specialibus legibus (Özel Yasalara / Emirlere Dâir)*

De spir. sanc. Azîz Büyük Basileios (*Lat.* Basileus), Kappadokia Kaisareia'lı [Kayseri'li], *De spiritu sancto* (*Kutsal Rûh'a Dâir*)

De Sto. rep. Plutarkhos (*Lat.* Plutarchus; *Ar.* Flutarhs), Khaironeia'lı, *De Stoicorum Repugnantiis* (*Stoacıların Tutarsızlıklarına Dâir* veya *Stoacıların Tenâkuzlarına Dâir*)

De vit. beat. Seneca, Lucius Annaeus, *De vita beata* (*Mutlu Hayâta Dâir*)

De vit. mor. Plutarkhos (*Lat.* Plutarchus; *Ar.* Flutarhs), Khaironeia'lı, *De vitiosita morali* (*Ahlâk Bozukluğuna Dâir*)

De vita Mos. Philon (Yahûdî; *Lat.* Philo Iudaeus), Aleksandria'lı (İskenderiye'li), *De vita Moysis* (*Mûsa'nın Hayâtına Dâir*)

Dia. Epiktetos (Lat. Epictetus), Frigya Hierapolis'li [Pamukkale'li(?)], *Diatribai* (*Görüşmeler / Düşünceler*; Lat. *Dissertatione*)

Diels Diels, Hermann, *Die Fragmente der Vorsokratiker* (*Sokrates'ten Öncekilerin Fragmentleri*)

Div. ins. Lactantius, Lucius Caecilius (Caelius) Firmianus, *Divinae institutiones* (*Tanrının Buyrukları*)

Eirene Aristophanes, *Eirene* (*Barış / Barış Oyunları*)

Ekl. Stobaios (*Lat.* Stobaeus), İoannes, *Eklogai phûsikai kai ethikai* (*Doğa ve Ahlâk Konusunda Derlemeler*; Lat. *Eclogarum physicarum et ethicarum*)

Elenkh. Eirenaios (*Lat.* Iranaeus veya Irenaeus), *Elenkhos kai anatrope tês pseudonûmou gnôseos* ("*Gnosis*" *adının yanlış kullanımına dâir araştırma ve çürütme*; Lat. *Adversus Haereses* [*Sapkın Mezheblere Karşı*])

Enn. Plotinos (*Lat.* Plotinus; *Ar.* Felotin), *Enneades* (*Dokuzluklar; Ar. Usulûcya / Esolocya* [?])

Ep. Platon (*Lat.* Plato, Platon; *Ar.* Eflâtun), *Epistolai* (*Mektûblar*; Lat. *Epistulae*)

Epinom. Opous'lu Philippos (*Lat.* Philippus de Opus) → Platon (?), *Epinomis* (*Filozof -?-*)

Epist. Seneca, Lucius Annaeus, *Epistulae morales ad Lucilium* (*Lucilius'a Ahlâkî Mektûblar*)

Epit. Albinos, Akademia'lı, *Epitomê* (*Platon'un öğretilerine Özet*; Lat. *Introductio in Platonem*)

Erga Hesiodos (*Lat.* Hesiodus), *Erga kai hemera* (*İşler ve Günler*)

Eth. Eud. Aristoteles (*Lat.* Aristoteles; *Ar.* Aristo, Aristâlis, Aristotâlis), *Ethika Eudêmeia / Ethikôn Eudêmeiôn* (*Eudêmos'a Ethik*; Lat. *Ethica Eudemia*)

Eth. Niko. Aristoteles (*Lat.* Aristoteles; *Ar.* Aristo, Aristâlis, Aristotâlis), *Ethika Nikomakheia / Ethikôn Nikomakheiôn* (*Nikomakhos'a Ethik*; Lat. *Ethica Nicomachea*; *Kitab-ülahlâk*)

Euang. propar. Eusebios (*Lat.* Eusebios), Caesarea'lı [Eusebios Pamphili ≈ Pamphilia'lı Eusebios], *Euangelike proparaskeu* (*İncil'lerin Hâzırlanışı*; Lat. *Præparatio Evangelica*)

Eudem. Aristoteles (*Lat.* Aristoteles; *Ar.* Aristo, Aristâlis, Aristotâlis), *Eudemos* [erken veya Platonik dönem dialog]

Euthûph. Platon (*Lat.* Plato, Platon; *Ar.* Eflâtun), *Euthûphron* (Lat. *Euthyphron*)

Genesis Tevrât'ın Birinci Kitabı, *Tekvîn* (*Yaratılış*)

Gorg. Platon (*Lat.* Plato, Platon; *Ar.* Eflâtun), *Gorgias* (Lat. *Gorgias*)

Harm. Aristoksenos (*Lat.* Aristoxenus), Tarentum'lu, *Harmonikôn stoikheía* (*Harmonika'nın Ögeleri*)

Helene Euripides (Lat. Euripides), *Helene* (*Helena*)

Hiket. Aiskhûlos (Lat. Aeschylus) *Hiketides* (*Yalvarıcı Kadınlar*)

Hiketides Euripides (Lat. Euripides), *Hiketides* (*Yalvarıcı Kadınlar*)

Hipp. Euripides (Lat. Euripides), *Hippolûtos* (*Hippolytos*)

Hipp. Meiz. Platon (*Lat.* Plato, Platon; *Ar.* Eflâtun), *Hippias Meizon* (*Büyük Hippias*; Lat. *Hippias Maior*)

Hist. Herodotos (*Lat.* Herodotus), Halikarnassos'lu, *Historiai* (*Târihler* veya *Herodotos Târihi*; Lat. *Historiae*)

Hûmn. Helio Iulianus Apostata (İmparator Julianus), *Hûmnon eis ton Helio* (*Güneşe İlâhî*; İng. *Hymn to the Sun*)

Hûmn. Dia Kleanthes (Lat. Cleanthes), Assos'lu, *Hûmnon eis ton Dia* (*Zeus'a İlâhî*; İng. *Hymn to Zeus*)

In Alc. Proklos Diadokhos (*Lat.* Diodochus Proclus; *Ar.* Bürklüs) Konstantinopolis'li [İstanbul'lu], *In Alcibiadem* (*Platon'un "Birinci Alkibiades"ine Yorum*)

In De an. Simplikios (*Lat.* Simplicius; *Ar.* Senblikios / Semblikius ür-Rumî), Kilikia'lı, *Commentaria in Aristotelis libros de anima* (*Aristoteles'in "Peri psûkhê" Kitabının Yorumu*)

In De coelo Simplikios (*Lat.* Simplicius; *Ar.* Senblikios / Semblikius ür-Rumî), Kilikia'lı, *Commentaria in Aristotelis libros De caelo* (*Aristoteles'in "Peri ouranou" Kitabının Yorumu*)

In De interp. Ammonios (Lat. Ammonius; Ar. Amonyos), Hermiai, *Commentaria in Aristotelis libros De interpretatione*, (Aristoteles'in "*Peri hermêneias*" *Kitabına Yorum*; Ar. *Kitab-ı cümeli Aristalis fittevhîd*)

In Meta. Aleksandros, Aphrodisias'lı (Lat. Alexander de Aphrodisias; *Ar.* İskender el-Afrodisî), *In Aristotelis Metaphysica commentaria* (*Aristoteles'in "Prote phil." Kitabına Yorum*)

In Phys. Simplikios (*Lat.* Simplicius; *Ar.* Senblikios / Semblikius ür-Rumî), Kilikia'lı, *Commentaria in Aristotelis physicorum libros* (*Aristoteles'in "Phûs. akr." Kitabının Yorumu*)

In Remp. Proklos Diadokhos (*Lat.* Diodochus Proclus; *Ar.* Bürklüs) Konstantinopolis'li [İstanbul'lu], *In Platonis Rempublicam commentarii* (*Platon'un "Politeia" sına Yorum*)

In somn. Scip. Macrobius, Ambrosius Theodosius , *In somnium Scipionis* (*Cicero'nun "Scipio'nun Düşü" ne Yorum*; bkz. *Somn. Scip.*)

In Tim. Chalcidius, *In Timaio Platonis* (*Platon'un "Timaios" una Yorum*)

Ins. orat. Quintilianus (Marcus Fabius Quintilianus), Calagurris Nassica'lı [Calahorra'lı], *Institutio Oratoria* (*Hitâbet Eğitiminin Usûlu*)

İl. Homeros (Lat. Homerus), *İlias* (*İlyada / İlyon'da Olanlar*; Lat. *İlias / İliada*)

Kat. Aristoteles (*Lat.* Aristoteles; *Ar.* Aristo, Aristâlis, Aristotâlis), *Katêgorîai* (*Kategoryalar*, *Organon I*; Lat. *Categoriae*; Ar. *Katigoryas*, *Kitab ül-Makulât*, *Eşkâl-ül-hamliye*)

Kharm. Platon (*Lat.* Plato, Platon; *Ar.* Eflâtun), *Kharmides* (Lat. *Charmides*)

Khat. Empedokles (*Lat.* Empedocles), Akragas'lı [Agrigentum'lu], *Katharmoi* (*Arınmalar*; İng. *Purifications*)

Krat. Platon (*Lat.* Plato, Platon; *Ar.* Eflâtun), *Kratûlos* (Lat. *Cratylus*)

Krit. Platon (*Lat.* Plato, Platon; *Ar.* Eflâtun), *Kriton* (Lat. *Crito*)

Lakh. Platon (*Lat.* Plato, Platon; *Ar.* Eflâtun), *Lakhes* (Lat. *Laches*)

Leg. all. Philon (Yahûdî; *Lat.* Philo Iudaeus), Aleksandria'lı (İskenderiye'li), *Legum allegoriarum* veya *Legum Allegoriae* (*Yasa'nın Allegorisi* veya *Yasa'nın Te'vîli*)

Lucretius Titus Lucretius Carus, *De rerum natura* (*Şeylerin Doğasına Dâir*)

Lûs. Platon (*Lat.* Plato, Platon; *Ar.* Eflâtun), *Lûsis* (Lat. *Lysis*)

Marc. Aurel. Caesar Marcus Aurelius Antoninus Augustus (Marcus Annius Verus), *Ta eis Heauton* (*Kendi Başımdan Geçenler* veya *Kendime Düşünceler*; Lat. *Ad se ipsum*)

Men. Platon (*Lat.* Plato, Platon; *Ar.* Eflâtun), *Menon* (Lat. *Meno*)

Meta. Theophrastos, (*Lat.* Theophrastus; Ar. Teoferestis, Teoferastis / Savferestes), Eresos'lu "Tûrtamos", *Metaphûsika* (*Metafizik*)

Meteor. Aristoteles (*Lat.* Aristoteles; *Ar.* Aristo, Aristâlis, Aristotâlis), *Meteôrologika* (*Meteorologya*: *Göktekilere Dâir*; Lat. *Meteorologica*; Osm. *El-Âsâr-ül-ulviyye*)

Peri hier. Hippokrates Aisklepiades (*Lat.* Hippocrates; *Ar.* Bûkrât, İbokrat), Kos'lu, *Peri hierês nousou* (*Kutsal Hastalığa Dair*; Lat. *De morbo sacro*)

Peri hûpn. man. Aristoteles (*Lat.* Aristoteles; *Ar.* Aristo, Aristâlis, Aristotâlis), *Peri tês kath hûpnôn mantikes* (*Düşler yoluyla Kehânete Dâir*; Lat. *De divinatione per somnum*)

Peri mneme. Aristoteles (*Lat.* Aristoteles; *Ar.* Aristo, Aristâlis, Aristotâlis), *Peri mnêmês kai anamnêseôs* (*Hâfızaya ve Hâtırlamaya Dâir*; Lat. *De memoria et reminiscentia*)

Peri ouran. Aristoteles (*Lat.* Aristoteles; *Ar.* Aristo, Aristâlis, Aristotâlis), *Peri ouranou* (*Göğe Dâir* veya *Göklere Dâir*; Lat. *De Caelo* / *De Coelo*; Ar. *Kitab-ı fi's-Semâ*)

Peri phil. Aristoteles (*Lat.* Aristoteles; *Ar.* Aristo, Aristâlis, Aristotâlis), *Peri philosophias* (*Felsefeye Dâir*; Lat. *De Philosophia*;)

Peri phûs. anth. Nemesios (Lat. Nemesius), Emesa'lı [bugünkü Humus, Suriye] piskopos, *Peri phûseôs anthropou* (*İnsânın Doğasına Dâir*; Lat. *De natura hominis*)

Peri poiet. Aristoteles (*Lat.* Aristoteles; *Ar.* Aristo, Aristâlis, Aristotâlis), *Peri poiêtôn* veya *Peri poiêtikês* (*Poetika'ya Dâir*; Lat. *De poetica*; Ar. *Enotika, Botika, Kitab eş-Şuarâ*)

Peri psû. Aleksandros, Aphrodisias'lı (Lat. Alexander de Aphrodisias; *Ar.* İskender el-Afrodisî), *Peri psûkhês* (*Rûha Dâir*; Ar. *Kitab ün-Nefs*; Lat. *De anima*)

Peri psûkh. Aristoteles (*Lat.* Aristoteles; *Ar.* Aristo, Aristâlis, Aristotâlis), *Peri psûkhês* (*Rûha Dâir*; Lat. *De Anima*; Ar. *Kitab-ı fi'n-Nefs*)

Peri Pûth. İamblikhos (*Lat.* Iamblichus), Khalkis'li, *Peri tou Pûthagorikou Biou* (*Pûthagoras'ın ve Pûthagorasçıların Hayâtına Dâir*; Lat. *De vita Pythogarica*)

Peri soph. el. Aristoteles (*Lat.* Aristoteles; *Ar.* Aristo, Aristâlis, Aristotâlis), *Peri sophistikôn elenkhôn* (*Sophistik Delîllerin Çürütülmesine Dâir, Organon VI*; Lat. *De sophisticis elenchis, Sophistica*; Ar. *Kitab ül-mugalitîn, El-hikmet-ülmümevvihe, Sûfistika*)

Peri zô. gen. Aristoteles (*Lat.* Aristoteles; *Ar.* Aristo, Aristâlis, Aristotâlis), *Peri zôon geneseôs* (*Cânlıların Varagelişine Dâir*; Lat. *De generatione animalium*)

Peri zô. kin. Aristoteles (*Lat.* Aristoteles; *Ar.* Aristo, Aristâlis, Aristotâlis), *Peri zôon kinêseôs* (*Cânlıların Hareketine Dâir*; Lat. *De motu animalium*; Ar. *Kitab ül-Hareket-ül-Hay(a)vân*)

Peri zô. mor. Aristoteles (*Lat.* Aristoteles; *Ar.* Aristo, Aristâlis, Aristotâlis), *Peri zôon moriôn* (*Cânlıların Kısımlarına Dâir*; Lat. *De partibus animalium*; Ar. *Hayvânat, Kitab el-Hay(a)vân* → *Zôa hist.* [*Historia animalium*] ile birlikte)

Phaido. Platon (*Lat.* Plato, Platon; *Ar.* Eflâtun), *Phaidon* (Lat. *Phaedo*)

Phaidr. Platon (*Lat.* Plato, Platon; *Ar.* Eflâtun), *Phaidros* (Lat. *Phaedrus*)

Phil. Platon (*Lat.* Plato, Platon; *Ar.* Eflâtun), *Philebos* (Lat. *Philebus*)

Phûs. akr. Aristoteles (*Lat.* Aristoteles; *Ar.* Aristo, Aristâlis, Aristotâlis), *Phûsikê akroasis*, ayni zamanda *Phûsika* veya *ta peri phûseôs* olarak da adlandırılır (*Fizik*; Lat. *Physica audita* veya *Naturales audites*; Ar. *Kitab üs-Semâu't-Tabîî*)

Phûs. anth. Hippokrates Aisklepiades (*Lat.* Hippocrates; *Ar.* Bûkrât, İbokrat), Kos'lu, *Peri phûseôs anthrôpou* (*İnsânın Doğasına Dâir*; Lat. *De Natura hominis*; *Kitab-ı tabiat ülinsân*)

Pl. Hipp. et Plat. Galenos Klaudios (*Lat.* Cladius Galenus; *Ar.* Calinos), Pergamon'lu [Bergama'lı], *Areskonta tou Hip-*

pokratou kai Platonou (*Hippokrates' in ve Platon'un Hükümleri*; Lat. *Placita Hippocratis et Platonis*; Ar. *Kitab ârâ' i Bukrat ve' l Eflâtun*)

Plat. theol. Proklos Diadokhos (*Lat.* Diodochus Proclus; *Ar.* Bürklüs) Konstantinopolis'li [İstanbul'lu], *Eis tên Platonôs theologian* (*Platon'un Theologyasına Doğru*; Lat. *In theologiam Platonis*)

Plat. Tim. Proklos Diadokhos (*Lat.* Diodochus Proclus; *Ar.* Bürklüs) Konstantinopolis'li [İstanbul'lu], *In Platonis Timæum commentaria* (*Platon'un "Timaios" una Yorum*)

Poi. hist. Aelianus, Cladius (Praeneste'li), *Poikilê historia* (*Çokrenkli Târihler*; Lat.*Varia historia* [*Çeşitli Târihler*])

Pol. Platon (*Lat.* Plato, Platon; *Ar.* Eflâtun), *Politikos* (*Devlet Adamı*; Lat. *Politicus*)

Polit. Aristoteles (*Lat.* Aristoteles; *Ar.* Aristo, Aristâlis, Aristotâlis), *Politika / Peri politikou* (*Politika / Politikaya Dâir*; Lat. *Politica*; Ar. *Siyâset-ül-medeniyye*)

Polite. Platon (*Lat.* Plato, Platon; *Ar.* Eflâtun), *Politeia* (*"Pólis" e Dâir /Devlet /Cumhûriyet*; Lat. *Res Publica / Rei Publica* veya *De Republica*; Ar. *Kitab-üs-siyase*)

Pro. math. Sekstos (ho) Empereikos (*Lat.* Sextus Empiricus), *Pros dogmatikous kai Pros mathematikous* (*Dogmatiklere ve Mathematikçilere Karşı*; Lat. *Adversus Mathematicos*;)

Pro Mur. Cicero, Marcus Tullius, *Pro Murena* (*Murena Savunması*)

Prot. Platon (*Lat.* Plato, Platon; *Ar.* Eflâtun), *Protagoras* (*Protagoras*)

Prôtê phil. Aristoteles (*Lat.* Aristoteles; *Ar.* Aristo, Aristâlis, Aristotâlis), *Prôtê philosophia* (*İlk Felsefe*) / *ta meta ta phûsika* (*Fizik Kitabından Sonra*): *Metaphûsika* (*Metafizik;* Lat. *Metaphysica*; Ar. *el-Felsefetü' l-Ûlâ* , *Mâbad et-tabîiyye*, *Kitab-ül-huruf*)

Protrept. Aristoteles (*Lat.* Aristoteles; *Ar.* Aristo, Aristâlis, Aristotâlis), *Protreptikos* ([*Felsefeye*] *Çağıran /Özendiren / İmrendiren / İknâ Eden*; Lat. *Protrepticus*); [Eduard Zeller'in bildirdiğine göre, Aristoteles'in güçlü Platonik etki altında bulunduğu Akademia döneminde kaleme alınmış ve Kıbrıs'lı Hükümdâr Themison'a gönderilmiş öğütleyici ve uyarıcı bir mektûb veya bir risâledir]

Protreptik. İamblikhos (*Lat.* Iamblichus), Khalkis'li, *Protreptikos* ([*Felsefeye*] *Çağıran /Özendiren / İmrendiren / İknâ Eden*; Lat. *Protrepticus*)

Pûrrh. Sekstos (ho) Empereikos (*Lat.* Sextus Empiricus), *Pûrrhonneioi hûpotûposeis* (*Pyrroneion hypotyposeon*; *Pûrrhon'un Öğretisinin Anahatları*)

Quod deter. Philon (Yahûdî; *Lat.* Philo Iudaeus), Aleksandria'lı (İskenderiye'li), *Quod deterius potiori insidiari soleat* (*Kötülerin her zaman iyilere zulmettiği*)

Quod Deus Philon (Yahûdî; *Lat.* Philo Iudaeus), Aleksandria'lı (İskenderiye'li), *Quod Deus sit immutabilis* (*Tanrı'nın değişmeden durduğu*)

Sacr. Dis. Aelius Aristides *Sacred Discourses* (*Kutsal Anlatılar*; ayni zamanda İngilizcede *Sacred Tales* başlığı altında da görünür)

Sallustios Sallustios, *Peri theôn kai kosmou* (*Tanrılara ve Kosmos'a Dâir*); [Bu mechûl Yeni-Platoncu Sallustios'la, IV. yy.'da yaşayan "Philosophus" lâkablı Galya'lı Flavius Sallustius'un ayni kişi olduğu kabûl edilir(?); M.Ö. I yy.'da yaşayan ünlü Romalı târihçi Gaius-Crispus Sallustius ve VI. yy.'da yaşayan ve kûnik filozofların sonuncusu sayılan Emessa'lı (Humus, Suriye) Sallustios bir kenara bırakılırsa(!)]

Sat. Macrobius, Ambrosius Theodosius (*Ar.* Savzosyos), *Saturnales* veya *Saturnalia* (*Satürn Şenlikleri*)

Somn. Scip. Cicero, Marcus Tullius, *Somnium Scipionis* (*Scipio'nun Düşü*)

Soph. Platon (*Lat.* Plato, Platon; *Ar.* Eflâtun), *Sophistês* (*Sophist*; *Sofist*)

Sto. theol. Proklos Diadokhos (*Lat.* Diodochus Proclus; *Ar.* Bürklüs) Konstantinopolis'li [İstanbul'lu], *Stoikheiosis theologikê* (*Theologyanın Ögeleri;* Lat. *Institutio theologica* (*Theologyanın Tesîsi*) / *Elementiatio theologica* [*Liber de Causis* (*Nedenler Kitabı*) veya *Liber Aristotelis de expositione bonitatis purae* (*Aristoteles'in Sâf İyilik Îzâhına dâir Kitabı* (?)]; Ar. *el-Hayr el-Mahz* [*Sâf İyilik*] / *Tâlûcya* (?))

Stoikh. Eukleidês (*Lat.* Euclides; *Ar.* Öklid, Öklides), Aleksandria'lı [İskenderiyeli], *Stoikheía* (*Ögeler*; Lat. *Elementa*; *Elementaria*, Ar. *Usûl el-Hendesî*, *Kitab el-Anasır*)

Strom. Aleksandria'lı (İskenderiye'li) Klemens (Azîz), Titus Flavius Clemens veya Clement, *Stromateis* (*Irmak Yatakları*)

Sûmp. Platon (*Lat.* Plato, Platon; *Ar.* Eflâtun), *Sûmposion* (*Şölen*; Lat. *Symposium*)

Sûmpo. Plutarkhos (*Lat.* Plutarchus; *Ar.* Flutarhs), Khaironeia'lı, *Sûmposion* (*Şölen*; Lat. *Symposium*)

Sûmpos. Ksenophon (*Lat.* Xenophon), Attika'lı, *to Sûmposion* (*Şölen*; Lat. *Symposium*)

SVF *Stoicorum Veterum Fragmenta* (*Kadîm Stoacıların Fragmentleri*)

Ta eis He. Caesar Marcus Aurelius Antoninus Augustus (Marcus Annius Verus), *Ta eis Heauton* (*Kendi Başımdan Geçenler* veya *Kendime Düşünceler*; Lat. *Ad se ipsum*)

Tekh. Hippokrates Aisklepiades (*Lat.* Hippocrates; *Ar.* Bûkrât, İbokrat), Kos'lu, *Peri tekhnês* (*Hekimlik Sanatına Dâir*; Lat. *De arte*; *Kitab-üs-sınâa*)

Tekh. rhet. Aristoteles (*Lat.* Aristoteles; *Ar.* Aristo, Aristâlis, Aristotâlis), *Tékhnê rhetorike* (*Konuşma Sanatı*; Lat. *Rhetorica*; Ar. *Ritorika, Kitab-ül-hitâbe*)

Theag. Platon (*Lat.* Plato, Platon; *Ar.* Eflâtun), *Theages* (Lat. *Theages*)

Theait. Platon (*Lat.* Plato, Platon; *Ar.* Eflâtun), *Theaitetos* (Lat.*Theætetus*)

Theog. Hesiodos (Lat. Hesiodus), *Theogonia* (*Theogonya* = *Tanrıların Doğuşu*)

Tim. Platon (*Lat.* Plato, Platon; *Ar.* Eflâtun), *Timaios* (Lat. *Timaeus*; Ar. *Kitab-üt-Timavus*)

Top. Aristoteles (*Lat.* Aristoteles; *Ar.* Aristo, Aristâlis, Aristotâlis), *Topika* (*Topikler / Konular / Meseleler, Organon V*; Lat. *Topica*; Ar. *Tobika, Kitab el-Cedel*)

Tûre'li Maksimos Tûre'li (Sur'lu) Maksimos, (konuşmaları veya söylevleri standard numaralarla zikredilir; *Philosophical Orations* [*Felsefî Konuşmalar*] başlığı altında yayınlanan bir İngilizce derleme ve çeviri vardır)

Tusc. Cicero, Marcus Tullius, *Tusculane disputationes* (*Tusculum Tartışmaları*)

Zôa hist. Aristoteles (*Lat.* Aristoteles; *Ar.* Aristo, Aristâlis, Aristotâlis), *Peri ta zôa historiai* veya *Peri zôôn historiai* (*Cânlılığın Târihine Dâir* veya *Cânlıların Târihine Dâir*; Lat. *Historia animalium*; Ar. *Hayvânat, Kitab el-Hay(a)vân* → *Peri zô. mor.* [*De partibus animalium*] ile birlikte)

Fragmentlerden Aktarılan Sokrates-öncesi Düşünürler

(*"Diels" metnindeki kronologik sıraya göre**)

Pherekûdes [7] Pherekûdes [*Lat.* Pherecydes], Babos oğlu Sûros'lu —(Pûthagoras'a hocalık ettiği kabûl edilen ve Aristoteles'e göre mithologya ile felsefe arasında bir geçiş düşünürü sayılan Sûros'lu Pherekûdes'in kayıp *Heptamûkhos* [*Yedikovuklu* veya *Yedi Kuytu*] adlı eserinden kalan bir kaç fragment Diels içerisinde muhâfaza edilmiştir.)

Thales [11] Thales [*Ar.* Salis bin Malis-ül-Emlisî], Heksamies oğlu Miletos'lu [Milaslı] —(Yunan ve buradan hareketle de Batı felsefesinin kurucu babası sayılan Thales'ten kalan ve bugüne ulaşan fragmentler Diels içerisinde muhâfaza edilmiştir.)

Anaksimandros [12] Anaksimandros (*Lat.* Anaximander), Praksiades oğlu Miletos'lu [Milaslı] —(Thales'i dinlediği sanılan Anaksimandros'tan kalan ve bugüne ulaşan fragmentler *Diels* içerisinde muhâfaza edilmiştir.)

---

* İsimlerin yanında köşeli parantez içerisinde verilen numaralar düşünürün Hermann Diels ve Walter Kranz edisyonundaki sıra sayısını gösterir. Anılan bütün düşünürlerin fragmentleri metin içerisinde düşünürün adından sonra ya Diels-Kranz kodifikasyonundaki kodlarıyla ya da sâdece fragment numaralarıyla gösterilmiştir —*en.*

Anaksimenes [13] Anaksimenes (*Lat.* Anaximenes), Eurûstrastos oğlu Miletos'lu [Milaslı] —(Anaksimandros'u tanıdığı sanılan Anaksimenes'ten kalan ve bugüne ulaşan fragmentler Diels içerisinde muhâfaza edilmişlerdir.)

Pûthagoras [14] Pûthagoras [*Lat.* Pythagoras; *Ar.* Fisagores bin Misarhos min ehli Samina], Mnesarkhos oğlu Samos'lu [Sisam'lı] —(Sûros'lu Pherekûdes'in öğrencisi olduğu sanılan ve kendisine âid bir eserden çok öğrencilerinin kendisine dâir anlattıklarından tanınan efsânevî Pûthagoras'ın hayâtı ve öğretileri konusunda kaybolmadan kalan ve bugüne ulaşan tanıklıklar ve fragmentler Diels içerisinde muhâfaza edilmiştir.)

Ksenophanes [21] Ksenophanes [*Lat.* Xenophanes], Orthomenos oğlu Kolophon'lu [Değirmendereli] —(Bilinen ilk antropomorfizm eleştirmeni ve Platon'a göre Elea okulunun Parmenides'ten önceki kurucusu olan Ksenophanes'ten kalan ve bugüne ulaşan fragmentler Diels içerisinde muhâfaza edilmiştir.)

Herakleitos [22] Herakleitos (*Lat.* Heraclitus), Bloson oğlu Ephesos'lu [Efesli] —(Hayâtı hakkında çok az şey bilinen ve *Peri phûseôs* [*"Phûsis"e —Doğaya— Dâir*] adlı bugüne dek kaybolmuş bir eseri olduğu sanılan Herakleitos'tan kalan ve bugüne ulaşan fragmentler Diels içerisinde muhâfaza edilmiştir.)

Alkmaion [24] Alkmaion [*Lat.* Alcmeon], Peirithoos oğlu Krotona'lı [Crotona'lı] —(Kadîm Puthagorasçılar arasında sayılan hekim ve düşünür Alkmaion'dan kalan ve bugüne ulaşan pek az sayıdaki fragmentler Diels içerisinde muhâfaza edilmiştir.)

Parmenides [28] Parmenides, Pûres oğlu Elea'lı —(Ksenophanes'in ve Diokhaitas oğlu Pûthagorasçı Ameinias'ın derslerini dinleyen Parmenides'in *Peri phûseôs* [*"Phû-*

sis"e —Doğaya— Dâir] başlıklı şiirinden kalan ve bugüne ulaşan fragmentler Diels içerisinde muhâfaza edilmiştir.)

Zenon [29] Zenon [*Lat.* Zeno, Zenon; Ar. Zinun-ül-Kebir], Elea'lı —(Parmenides'in derslerini dinleyen ve Athena'lı Perikles'in dinlediği, var-olmayanın veya yokluğun, varagelişin [*génesis*] ve hareketin [*kinêsis*] imkânını inkâr eden paradokslarıyla ünlü Zenon'un *Eridas* [*Kavgalar*], *Eksegesin tôn Empedokleous* [*Empedokles'e Te'vîl*], *Pros tous philosophous* [*Filozoflara Karşı*], *Peri phûseôs* [*"Phûsis"e—Doğaya— Dâir*] gibi kayıp eserlerinden kalan ve bugüne ulaşan fragmentler Diels içerisinde muhâfaza edilmiştir.)

Melissos [30] Melissos (*Lat.* Melissus), İthaigenes oğlu Samos'lu [Sisam'lı] —(Parmenides'in derslerini dinlemiş ve kendi kitabına *Peri phûseôs* [*"Phûsis"e—Doğaya— Dâir*] veya *Peri tou ontos* [*Var-olana —Varlık'a— Dâir*] adını vermiştir. Ondan kalan ve bize kadar ulaşan fragmentler Diels içinde muhâfaza edilmektedir)

Empedokles [31] Empedokles (*Lat.* Empedocles), Akragas'lı [Agrigentum'lu] —(Empedokles'in *Peri phûseôs* [*"Phûsis"e —Doğaya— Dâir*] ve *Katharmoi* [*Arınmalar*] adlı şiirlerinden kalan ve bugüne ulaşan fragmentler Diels içerisinde muhâfaza edilmiştir.)

Anaksagoras [59] Anaksagoras (*Lat.* Anaxagoras), Hegesibulos veya Eubulos oğlu Klazomenai'lı [Kilizman'lı] —(Anaksagoras'ın *Peri phûseôs*'undan [*"Phûsis"e — Doğaya— Dâir*] kalan ve bugüne ulaşan fragmentler Diels içerisinde muhâfaza edilmiştir.)

Arkhelaos [60] Arkhelaos (Lat. Archelaus), Apollodoros oğlu Athena'lı ve Miletos'lu —(*Elegiai* [*Elegiler / Ağıtlar*] başlıklı şiirler ve *Phûsiologia* [*"Phûsis"e —Doğaya— Dâir Konuşma*] başlıklı bir düzyazı inceleme met-

ni yazdığı sanılan Arkhelaos hakkında bugüne ulaşan fragmentler Diels içerisinde muhâfaza edilmiştir.)

Diogenes

Apollonia'lı [64] Diogenes, Apollothemis oğlu Apollonia'lı —(*Aêr*'i [havâ] *arkhê* saymasıyla ikinci Anaksimenes olarak düşünülebilen ve bu öğretisiyle Aristophanes'in *Nephelai* [*Bulutlar*] komedyasında alay konusu yapılan Apollonia'lı Diogenes'in *Peri phûseôs* [*"Phûsis"e — Doğaya— Dâir*], *Pros phûsiologous* [*Phûsis'i araştıranlara (Fizyologlara) Karşı*], *Pros sophistas* [*Sophistlere Karşı*], *Meteôrologia*, *Peri anthrôpou phûseôs* [*İnsânın Doğal Bünyesine Dâir*] gibi büyük bir kısmı kayıp eserlerinden kalan ve bugüne ulaşan fragmentler Diels içerisinde muhâfaza edilmiştir.)

Leukippos [67] Leukippos (*Lat.* Leucippus), Elea'lı veya Abdera'lı veya Miletos'lu [Milaslı] —(Atomculuğun kurucularından sayılan ve Demokritos'un hocası veya arkadaşı olduğu sanılan Leukippos'a atfedilen *Megas diakósmos* [*Büyük Evrene Dâir*] ve *Peri nou* [*Nous'a — Tin'e— Dâir*] gibi eserlerden kalan ve bugüne ulaşan fragmentler Diels içerisinde muhâfaza edilmiştir.)

Demokritos [68] Demokritos [Lat. Democritus; Ar. Zimekratis], Hegesistratos veya Athenekritos veya Damassippos oğlu Abdera'lı veya Theos'lu —(Leukippos'un öğrencisi veya arkadaşı sayılan Atomculuğun kurucularından Demokritos'un *Peri euthûmies* [*Neşeye Dâir*], *Megas diakósmos* [*Büyük Evrene Dâir*], *Mikros diakósmos* [*Küçük Evrene Dâir*], *Peri nou* [*Nous'a — Tin'e— Dâir*], *Peri aisthêseôn* [*Algıya Dâir*], *Kratunteria* [*Doğrulamalar*], *Peri logikon kanon* [*Akletmenin Esâslarına* Dâir] gibi çok sayıda eserinden kalan ve bugüne ulaşan fragmentler Diels içerisinde muhâfaza edilmiştir.)

Prodikos [84] Prodikos [Lat. Prodicus], Keios'lu veya Keos'lu —(Adı Sofistler arasında anılan ve Platon'un Protagoras'ta konuşturduğu, *Hôrai* [*Hôra'lar*] ve *Peri phûseôs* [*"Phûsis"e —Doğaya— Dâir*] başlıklı eserleri bilinen Prodikos'tan kalan ve bugüne ulaşan fragmentler Diels içerisinde muhâfaza edilmiştir.)

Antiphon

(Sophist) [87] Antiphon (Sophist), Athena'lı —(Hakkında kesin ve ayrıntılı bir bilgiye sâhib olmadığımız, fakat kendisine *Tetralogiai* [*Tetralogyalar / Dörtlemeler*] ve *Peri kriseôs oneirôn* [*Rüyâ Tabîrine Dâir*] gibi bazı eserlerin izâfe edildiği bu mechûl Athena'lı Sofist, hatîb ve devlet adamı [?] Antiphon'dan kalan ve onun hakkında bugüne ulaşan fragmentler Diels içerisinde muhâfaza edilmiştir.)

Fragmentlerden Aktarılan ve Diels Edisyonunun Dışında Kalan Sokrates-öncesi Düşünürler

(alfabetik sıraya göre)*

Pindaros Pindaros (Lat. Pindarus), Kûnoskephalai'lı (Boiotia'lı veya Eğriboz'lu; 518/522-446'dan sonra [yaklaşık 438?]) —(Kadîm Yunan'ın en büyük ozanlarından biri ve *Olûmpionikai* [*Olûmpia Odları*], *Pûthionikai* [*Pûthia Odları*], *Nemeonikai* [*Nemeia Odları*] ve *İsthmionikai* [*İsthmia Odları*] adıyla anılan dört ciltlik *Epinikia*'sı zamanımıza kadar ulaşmıştır)

Solon Solon (Lat. Solon), Athena'lı —(Kâdim Yunanda Yedi Bilgelerden biri sayılan ve ayni zamanda Athena'da yaptığı köklü politik ve ekonomik reformlarla tanınan yasakoyucu)

Aristoteles'in fragmentleri

Aristoteles Büyük düşünürün Akademia'daki Platonik dönemine özgü *Eudemos*, *Protreptikos*, *Peri philosophias* gibi dialoglarından veya yazılarından kalanlar fragment numaralarıyla belirtilmiştir.

önsöz

Yunan felsefesinin şânı şöhreti de derdi illeti de bir geçmişten yoksun oluşudur. Günlük sıradan konuşmadan ve Yunan dilinin eğilip bükülebilir potansiyelinden başka bir donanımı olmayan Hellen filozofları, kendilerini takîb eden tüm düşünürlerin sâdece üzerine düşünecekleri bir problematik formule etmekle kalmayıp, ayni zamanda düşünceleri için bir araç olarak bilgece ve karmaşık bir terminologya da bulup çıkardılar. Onların kullandıkları terimler de kavramlar da, o zamandan bu yana, en belirlenimli olanının bile üzerinden tamâmen sıyırıp atamayacağı binbeşyüz yıllık bir yananlam yüküyle allanıp pullandı. Bugünün filozofu ya da theologu, o kavramları yeniden düşünme girişiminde bulunabilir, fakat bunu söze döküp dile getirme işinde tuzağa düşer. Çünkü düşünürün okuyan ya da dinleyen için açmaya çabaladığı şeyin üstü yeniden örtülür. "Rûh" ve "Tanrı" kendi tarîhlerini olanca ağırlığıyla kendileriyle berâber taşıyıp getirirler.

Pek de özel olmayan bir ironiyle söylendikte, *onların* felsefî geleceklerini çeşitli biçimlerde bizim Yunan geçmişimize geri dönerek okuyup anlamlandırırız. Whiteheadci ve Nietzscheci bir Platon'la, Thomasçı ve Hegelci bir Aristoteles'le, hattâ Varoluşçu bir Diogenes'le bile karşılaşmışızdır. Başka pek çok şeyde olduğu gibi, bu kendine özgü tarîhsel yanılsamayı da Yunanlar îcâdettiler. Şurası açık ki, Stoacılar Herakleitos'a ve Plotinos gibi Yeni-Platoncular da Platon'a geri dönerek kendilerini okuyup anlamlandırdılar.

Yunanlara kendi terimleri çerçevesinde giriş yapma girişiminde bulunmak apaçık bir zorunluluktur. Öyle düşünüyorum ki, bu görevin üstesinden gelmenin en iyi yolu, "okullar" ve "ardışıklıklar" hâlinde ortaya serdiği tüm bölümlemelere rağmen kadîm felsefe içerisinde başka yollarla ayırdına varmamızın mümkün olduğu evrimleri aydınlatmaktan çok karartan alışılmış kronologik ve tarîhsel yaklaşımın yordamıyla yürümek değil, fakat daha ziyâde temel kavramlardan bazılarının birbiri ardısıra alınıp işlenişinin açığa vurduğu şekliyle problematik'in aldığı yönlenişten hareket etmek olabilir. Bu da bir kaç şekilde ve farklı farklı ölçeklerde yapılabilir, gelgelelim bu eserde benimsenen yordam ve ölçek konunun deyim yerindeyse bir "ortaerişkin talebesi" diye adlandırılabilecek kimselerin ihtiyâclarını karşılamaya en uygun yordam ve ölçektir; yoksa Yunan felsefesiyle ilk kez tanışmakta olan ve bir antik felsefe tarîhine ve belki de bir temel terimler sözlüğüne başvurması daha yararlı olacak bir hazırlık öğrencisinin ihtiyâclarını ya da dîger yandan hem daha kapsamlı hem de daha ince ayrıntılı bir işleyiş tarzına gerek duyacak ileri düzeyde bilgili birinin ihtiyâclarını pek de karşılamaz.

Böyle bir "talebe"nin eldeki malzemeyle az çok tanışık olduğu varsayılabileceği için, en baştan en sona dek, tarîhsel yükü hafifletmeyi amaçlayan ölçülü bir gayret gösterilerek, doğrudan Yunan dilinden harf-aktarımı yapılan bir terminologyayı İngiliz [Türk] dilindeki eşdeğerleri yerine geçirmenin emîn bir yol olduğu hükmüne varılmıştır. Jargon, önyargılardan daha kolay bir şekilde tedâvî edilebilir ve metnin içerisinde sık sık öge (*element*) yerine *stoikheîon* ve doğa (*nature*) yerine *phûsis* geçmesini teşvîk eden şey de işte bu umuttur. Dahası, kitabın sonunda tam bir İngilizce [Türkçe]-Yunanca karşılaştırmalı-dizin de bulunmaktadır.

Şu hâlde, aşağıdaki ele alış ve işleyiş tarzı, kimi zaman hepimizi boğucu bir şekilde sarıp sarmalayarak ağırlığı altında ezecek gibi görünen ormandan bir kaç ağacı seçip işâretliyor ve

o ağaçların meşe palamudundan, serpilip boy atarak tamâmına ermiş meşe ağacına doğru yürüyüşünün izini sürme girişiminde bulunuyor. Eğer bu metaforun bir parça daha ileri götürülmesine izin verilirse, söz konusu işleyiş tarzı ayni zamanda köklerin birbirine dolanmış yapısından bir şeyleri ortaya serme denemesinde de bulunuyor. Sözlüğün herbir mâddesi baştan sona mâddeler arası karşılıklı gönderimlerle örülüdür ve bu gönderimler takîb edildiği takdîrde herbir terimin az çok eksiksiz felsefî bağlamı ortaya çıkacaktır. Her mâdde belli bir malûmât verecektir, fakat anlam daha geniş karmaşalar içerisinde aranmalıdır. Son olarak, herbir mâdde, bizzât filozofların kendilerinin metinleriyle birlikte okunması gayesine göre tasarlanıp işlenmiştir ve bu yolun her adımında anılan metinlerin tam yerleri titizlikle gösterilmektedir. Kavramın ön tarîhinin bir felsefî metni aydınlatacağı, bu arada metnin de terimin anlanmasını taçlandıracağı verimli bir bağlamın kurulmasındaki nihâî ögeler işte bunlardır.

Platon'un ve Aristoteles'in hem kendi anadillerindeki yazılarına hem de çevirilerine kolaylıkla ulaşılabilir. Daha önceki ve daha sonraki filozoflara gelince, aşağıdaki liste, metnin içerisinde yapılan oldukça az sayıdaki bir kaç alıntı dışında hemen her şeyi kapsayacaktır:

Sokrates'ten Öncekiler

H. Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, 5th-7th eds., edited by W. Kranz, 3 vols., Berlin, 1934-1954. (Metin içerisinde Diels olarak kısaltıldı.)

K. Freeman, *Ancilla to the Presocratic Philosophers*, Oxford, 1948; Diels'deki fragmentlerin bir çevirisini içerir.

G. S. Kirk & J. E. Raven, *The Presocratic Philosophers*, Cambridge, 1957; pre- Sokratik fragmentlerden bazılarının metinlerini ve çevirilerini içerir.

Aristoteles'ten Sonrakiler

J. von Arnim, *Stoicorum Veterum Fragmenta*, 4 vols., Leipzig, 1903-1924. (Metin içerisinde *SVF* olarak kısaltıldı.)

C. J. De Vogel, *Greek Philosophy: A Collection of Texts*, vol. III, Leidên, 1964. Çeviri vermeksizin, Aristoteles-sonrası felsefe metinlerinden oluşan mükemmel bir seçki içerir.

Aşağıdaki yazarlar da metin içerisinde sık sık aktarılmıştır:

Aitios, *Placita*, edited by H. Diels in *Doxographi Graeci*, Berlin, 1879. (Metin içerisinde Aitios olarak kısaltıldı.)

Diogenes Laertius, *Lives of the Eminent Philosophers*, ed. and trans. R. D. Hicks, Loeb Classical Library, London, 1925. (Metin içerisinde D.L. olarak kısaltıldı.)

Philo, *Works*, ed. and trans. F. H. Colson *et al.*, 10 vols., Loeb Classical Library, London, 1929 to date [1929'dan itibâren].

Plotinus, *Enneads*, ed. E. Bréhier, 6 vols., Paris, 1924-1938; trans. S. MacKenna, 2nd ed., London, 1956.

Plutarch, *Moralia*, ed. and trans. F. C. Babbit *et al.*, Loeb Classical Library, London, 1927'den itibâren.

Proclus, *Elements of Theology*, ed. and trans. E. R. Dodds, 2nd ed., Oxford, 1963.

Sextus Empiricus, *Adversus Mathematicos*, ed. and trans. R. G. Bury, Loeb Classical Library, 3 vols., London, 1935-1953.

Bu eserin elyazmasının hazırlanmasına sunduğu mâddî yardımdan dolayı New York Üniversitesi Sanatlar ve Bilim Araştırma Fonuna ve özellikle de anlaşılmaz hâldeki karmakarışık metni temiz bir kopyaya dönüştüren iki fedakâr işçiye, Eileen Markson'a ve Kristin Helmers'a teşekkürlerimi ifâde etmek isterim.

Ön Not

Dil ve Felsefe

Filozoflar neredeyse ta başlangıçtan itibâren dil konusunda sıkıntılı olmuşlardır. Heykeltıraş yonttuğu taşa veya ressâm kullandığı yağlıboyalara lânet okuyup ilenebilir, ne var ki ikisi de boşanma davâsı açmayı öyle uzun boylu düşünmez. Öte yandan, filozof, dâimâ sadâkatsizliğin gölgesinde yaşar: kimi zaman metafordan kimi zaman "tautologi"den kuşkuya düşer veya kimi zaman da nihâî umutsuzluğa, *nomina tantum* ["yalnızca adlar" —*en.*] ile ilgilenmekte olduğu korkusuna yenik düşer. Yunanların bu karabasanlara kapılma nöbetleri seyrek ve hafîfti; üstelik onlar, her ne kadar cilveleşme dönemi uzun ve ciddî olsa da, kaçıp mathematiğe varmanın nihâî onur kırıcılığından esirgenmişlerdi. Yunanlar adlara güvendiler ve Yunanların özgüveni adlarla oyun oynamaya bile güç yetirebildikleri türdendi. Ve bizzât kendilerinin dokuyup ördükleri yabancı yeni şeyler için adlar îcâd etme işine giriştiklerinde, Yunanlar bu göreve hem güven duygusuyla hem de buluşçu bir karakterle yaklaştılar.

Felsefe-öncesinin dili, sıradan insânların kullandığı yaygın konuşma tarzınca ve dinin ve mithologya'nın daha aşkın (*transcendent*) sezilerince şekillendirilmişti. Bu etmenlerden ilki, tabîatiyle, şeylere verdiği önceliğin damgasını taşıyordu; fakat, buna ek olarak, epik geleneğin ahlâkî duyarlılıklarından dökülen az çok soyut terimlerin yığılıp birikerek istiflendiği

bir depo da vardı. *Díkê*, *timê*, *aretê*, tamâmen mâddî çerçeve-de hesâba katılabilir olsalar da, zâten soyut şeyler olarak el altında bulunuyorlardı ve poetik âdetlerin hemen hemen tamâmını hâlâ daha kabûl eden ilk filozoflar kuşağı bu epik söz dağarcığını bir kaynak olarak hummâlı bir şekilde kullanmaktaydılar. Fakat bundan gerisine gelince, şeyler vardı: altın, savaş arabaları, rûh (*psûkhê*), mızraklar ve cân (*thûmós*), bütün mâddî şeyler ve tam olarak yeri belirlenebilir ve yerli yerine yerleştirilebilir her şey.

Gelgelelim bir başka etmen de işbaşındaydı. Nasıl ki mantık Aristoteles'le başlamadıysa, ayni şekilde anlama arayışı da Thales'le başlamadı. Tüm ilkel insânlar ritual ve mit ortamları aracılığıyla çevrelerinin daha esrârengiz cepheleriyle ilişkiye girmeye çalışırlar ve mitin Hellenik versiyonu daha yüksek gerçeklik düzeylerini az çok tutarlı tarzda organize etme ve açıklama yönünde özellikle zengin ve tahayyül gücü yüksek bir girişimdi. Mit, başka şeyler olmanın yanısıra, açıklamadır ve onun ahlâkîleştirici içeriği hangi boyuta bürünürse bürünsün, didaktik öge hiç bir zaman bütünüyle kaybolmaz.

Mit felsefenin dolayımsız müjdecisiydi ve felsefeyi yalnızca tohum hâlindeki belli kavramsallaştırmalarla değil, dünyânın işleyişine ilişkin içgörülerle de donatmaktaydı. Mit zâten bir dünyâ düzenini, filozofların *kósmos* diye adlandıracakları şeyi öngerektirir, fakat onu esâsen tanrılar arasındaki soykütük bağlarında temellendirir; öyle ki bu tanrıların insânî paradigmalardan türetilmiş âile yapısı dünyâ toprağına özgü gerçekliğin düzenini hem korur hem de açıklar. Mit, ayni zamanda, mithologik biçimi içerisinde sorumluluk ilkesi denmesi daha yerinde olsa da —çünkü hem bu ilke hem de düzen modelleri karakteristik mithologik insân-biçimcilik (*anthropomorphism*) ilkesinde temellenir—, daha sonraları nedensellik ilkesi diye adlandırılacak olan düşünceyi de cisimleştiriyordu. Tanrısal-olan (*théion*) mit tarafından bir tanrı (*theós*) hâlinde kişileştirilmişti ve bu şekilde bağlanıp sistematize edilebilir ve fenomenlerden *sorumlu* tutulabilirdi.

En erken filozoflar, tüm devrimci kazanımlarına karşın, mithologik dünyâ görüşüne borçluydular. Sonuçta, üzerinde bu mithologik dünya görüşünün inşâ edildiği insân-biçimci temeller saldırıya uğradı, fakat bu saldırının tesîrleri ilk başta kritik değildi; çünkü bu erken düşünürlerin her tarafa sinmiş cânlımâddeciliği (*hylozoism*) onların etkiyi ve tepkiyi mâddî şeylerin doğasında aslî olarak varolan dirim ve hareket çerçevesinde açıklamalarını olanaklı kılıyordu. Bununla birlikte, Parmenides cânlı-mâddeciliğin öncülünü inkâr eder etmez, mithologik kişileştirilmiş tanrı yeniden ortaya çıktı; elbette ki kaba saba Homerik kılıkları içerisinde değil, fakat hem şaşmaz bir şekilde kişileştirilmiş ama hem de fiziksel görünümden ve istekten yoksun, şekil veren bir sanatçı veya hareket ettiren bir düşünür olarak.

Böylelikle, felsefî olarak lânetlenen sonsuz geriye gidişin sonunda, az çok mithologların tanrısı olarak eşkâllendirilebilecek olan şey korundu. Aslında filozofların yaptığı şey, arayerdeki ikincil nedensellik alanının bütünü üzerinde başkalarını dışlayan bir hak iddiâsında bulunmaktı. Mit bu bölgelerden kovuldu ve nedensellik sorumluluğun yerini aldı. Fakat bu yapılmazdan evvel ya da daha doğrusu bunu yapma yolunda yürürken, yeni bir konuşma biçimi şekillenecek ve yeni bir dil onu ifâde edecekti. Gerçekten de Thales suyun her şeyin *arkhê*'si olduğunu söylediyse (Aristoteles, *Prôtê phil.* 983b)*, bunda hayrânlık uyandıran şey Zeus'un yerine suyun geçirilmesinden çok (mithologlar ayni soykütüksel bitim noktası olarak hizmet etmek üzere Okeanos'u zâten kişileştirmişlerdi), mithologun *pater*'inin ["baba"sının] yerine *arkhê*'nin ["ilk mâdde"nin] dayatılmasıydı. Thales (veya belki de Anaksimandros), ortak bir mithologik baba arayışındansa, başka bir çıkış noktası arayışındaydı ve bu yeni kavramı ifâde etmek için zâten oldukça yaygın kullanımı olan bir terimi,

---

* *Metafizik* adıyla tanınan eser metin içerisinde bundan böyle Aristoteles'in ona kendisinin verdiği adla *Prôtê philosophia* (*İlk Felsefe*) olarak anılacak ve *Prôtê phil.* kısaltmasıyla gösterilecektir —*en.*

arkhê terimini seçti. *Arkhê*'nin daha eski anlamları kullanılmaya devâm etti, fakat dile kökten yeni bir boyut eklendi.

Filozoflar dile ne yaptılar? Başlangıçta belki de tâlihli bir şekilde filozof olduklarını bilmediklerinden hiçbir şey yapmadılar ve bu yüzden sözcükleri gerçekten de daha somut, bireyselleşmiş anlamlara meyleden ortak kabûl edilişleri içerisinde kullanmayı sürdürdüler: sıcak ve iyi, her ikisi de belli bir *şey* idi. Filozofların getirdiği büyük terminologik değişiklikler —ki kullanım konusunda yapılacak bir denetleme bu değişikliklerin ancak derece derece meydâna çıktığını telkîn eder—, cismânî-olmayan gerçeklik ve tümel yüklemleme "keşifleri"ne ve daha çıplak bir şekilde söylersek şeyler var şeyler var farkındalığına bağlıydı. Sıradan anlamda varolan şeylere bağlı olmayan ve genelleştirilebilen bu yeni gerçeklik düzeninin boyutları ancak derece derece anlaşıldı ve fiziksel-olandan hoşlanan epik geleneğin kutsadığı dilin dikkafalı "bu-luk"u aslâ bütünüyle gözden kaybolmadı. Bunun en apaçık ard-etkileri, olasılıkla, metafor yoluyla felsefe yapmaya yönelik kalıcı Yunan alışkanlığında görülecektir. Nasıl ki geometrici "kurgulama yoluyla" bir kanıt sunabiliyorsa, ayni şekilde filozof da analizin yerine analogiyi geçirmeye büsbütün razıydı.

Dil değişmeye başladı. *Érôs* ve *khrónos* gibi (mit bunların her ikisini de kendi amaçları için zâten kendine mâletmişti), *eídos*, *phûsis* ve daha önce anılan *arkhê* gibi felsefe-öncesi temel unsurlar yeni yananlamlar geliştirdiler, buna karşılık *hûlê* ve *stoikheíon* gibi başka eski sözcükler kökten yeni amaçlar adına kamulaştırıldılar. Somut-olan soyut-olanı yeşertti, tıpkı "tam da şöyle bir şey" demek olan *poión*'un "nitelik" demek olan *poiótês*'e yol açması gibi (*Theait.* 182a'da Platon ne idüğü belirsiz bu yeni terimin savunusunu yapar). Gerçekten de, bu, yalnızca adların (Kallias, Sokrates) bireyi belirtme işi göreceği noktaya ya da "buradaki bu-şey veya şu-şey" gibi veyâhûd da çevirisi yapılamaz *tó tí en einai* gibi Aristotelesçi deyiş tuhaflıklarına doğru ilerler. Yeni karmaşaları betimlemek üzere dilin bağlayıp

birleştirme güçleri kullanılır (*hûpóstasis*, *hûpokeímenon*, *sûmbebêkós*, *entelékheia*) ve yeni yeni ayrılıp yalıtılmış süreçlere belirli bir kimlik kazandıracak soyut terimlerle dolu hakikî bir hazîne sandığı ortaya çıkar (*apódeiksis*, *sûnagôgê*, *phrónêsis*, *génesis*, *kínêsis*, *aísthêsis*, *nóêsis*).

Tüm bu inceltip arıtmalar ve yeni oluşumlar, zaman içerisinde, ortak kullanımla pek az benzerlik taşıyan bilgece bir teknik sözcük dağarcığına götürdü. Edebî anlayışlar da işin içerisine katıldı. Umûmî bir dinleyici kitlesine hitâb eden Stoik bir risâle, apaçık ki, genel kamuya Simplikios'un kaleme aldığı bir şerhten daha fazla ödün verecektir, fakat ilk eserin uyandırdığı popularite izlenimi teknik terimlerin ortak halk diline geçişi sâyesinde kuvvetlenmiş olabilir. Platon, öyle görünüyor ki teknik terimlerin donuklaştırılmasına karşı kasdî bir direnme girişimi içerisinde terminologyasını sürekli değiştirmek ve çeşitlendirmek için bir hayli zahmete katlandı ve Sokratik-merkezli Platonik dialogun îmâ ettiği şey, hâlâ daha, makul ölçülerde eğitim görmüş iki yurttaşın oturup bu konuları tartışabileceğidir. Bunun meselenin hakikati mi yoksa salt edebî rhetorik mi olduğunu söyleyemeyiz. Fakat standardlara bağlanmış teknik bir kullanımda direten Aristoteles'te bu tür hiçbir öncül görülebilir değildir. Aristoteles'le birlikte, Akademia'nın kuruluşunda örtük olan uzmanlaşmacılık (*professionalism*) dilde yetişkinliğe erişir.

Standardlaşma gerçekleştirilmemiş bir düş olsa ve gerçekleştirilmemiş bir düş olarak *kalsa bile felsefî* dil teknik hâle geldi. Kadîm felsefî gelenek kuvvetli bir şekilde yüzünü okullara dönmüş olduğu için, diyelim ki Platonik veya Peripatetik okul içerisinde belli bir ölçüde istikrâr ve tutarlılık vardı. Fakat burada bile Aristoteles-sonrası yaygın bağdaştırmacılık (*syncretism*) itkisi kavramsal suları bulandırıp çamurlaştırma eğilimindeydi: Plotinos'un *eídos* kullanımı, hem Platon'a, Aristoteles'e ve Stoacılara bir şeyler borçlu olacak ama hem de ayni zamanda bu borcu ya da borcun mikdârını belirsiz bırakacaktır.

Bu terminologik hünerin iyi mi kötü mü olduğu tartışılabilir. Fakat şurası açık ki, gerçekliği görmenin yeni bir yolu için yeni bir akış yatağı imâl ederlerken Yunanlar bizzât imâlât tezgâhları tarafından bu mâddî dünyâdan çok uzak bir dünyâya taşındılar. Filozofların hemen hepsi şu konuda hep birden hemfikirdiler: bu somut, ayrı ayrı varlıklar dünyâsı hâddinden fazla düzensiz bir yerdir ve "bireyin bilimi olmaz." Bununla birlikte, şimdi artık saygınlığını yitirmiş mithologyanın tanrıları gibi çekip çevirilebilecek ve bir gerçeklik düzeniyle donanır donanmaz düzenli ve istikrârlı bir dünyâ hâlinde kurulup yapılandırılabilecek bu yeni yeni ayrılıp yalıtılan tümel terimler hakkında bu tür düşünceler doğru değildi. Platoncu *eídos* ve Aristotelesçi *katêgoría*, herbiri kendi tarzında, Yunanların dile ödenmiş nihâî harâcı ve Proklosçu *kósmos noêtós* da kuşku götürmez bir şekilde bu dilin en barok anıtıdır: içerisinde her kavramın kendine mahsûs tümel terimle eşleştirildiği ve bütünün mathematik kesinliğe ve olağanüstü güzelliğe sâhib bir hiyerarşik düzene sokulduğu bir evren.

a α

adiáphoron (ἀδιάφορον): farksız, ayrımsız, ahlâkî olarak kayıtsız, ilgisiz veya yansız durum

—İng. "*without difference, morally indifferent or neutral state*" (F.E.P.)*

[aldırmaz, kaygısız, umursamaz; bkz. **phorá, diaphorá**; Lat. *indifferens*; Osm. *lâ-kaydî* —*en.*]

1. En eski Stoacı formullere göre insânın amacı doğayla âhengli bir şekilde yaşamak olduğu için (bkz. *nómos* 2), bu türden hayâta yardımcı olan veya bu türden hayâta yönelik belli bir değeri olan şeylerde iyi niyet, buna karşılık bu tür hiçbir katkısı olmayan şeylerde ise kötü niyet bulunur (D.L. vii, 94, 105). Mutlak olarak yardımcı olan ve mutlak olarak zarar verici olan bu iki eylem sınıfı (bir yanda adâlet, basîret, ölçülülük vb., dîger yanda korkaklık, adâletsizlik, ölçüsüzlük) arasında hayât, sağlık ve haz gibi şeylerden oluşan bir başka grup daha vardır ki, bunlar, insânın amacıyla dolaysız bir bağlantıya sâhib olmadıkları için ahlâkî bakımdan ilgisiz şeyler (*adiaphorá*) diye karakterize edilir (D.L. vii, 101-103). Bununla birlikte, onlar bu amaca dolaylı olarak katkıda bulunurlar ya da dolaylı olarak engel olurlar ve bu

* Bundan böyle Yunanca terimlerin İngilizce karşılıkları sözlüğün yazarı Francis E. Peters tarafından verildiği şekliyle çift tırnak işâreti içinde verilecek ve "(F.E.P.)" kısaltmasıyla belirtilecektir —*en*

yüzden de yeğlenebilir edimler (*proegmena*), kaçınılacak edimler (*apoproegmena*) ve mutlak olarak ilgisiz edimler olmak üzere daha alt bölümlere ayrılırlar (D.L. vii, 105-106); bunlar arasında birinci kategoriye girenler, Roma ethikçilerinin "ödevler"ini ([Lat.] *officia*) oluştururlar ve yerine getirilmeleri için akla uygun bir savunma (*eulógos*, [Lat.] *probabilis*) verilebilecek edimler olarak tanımlanırlar (Cicero, *De fin.* iii, 17, 58).

2. Bu son ayrımlar hem Stoa'da hem de Akademia'da dikkâte değer bir görüş ayrılığını kışkırttılar. Bir kimsenin ahlâkî olarak iyiyi seçme yükümlülüğünde olduğu konusunda hiçbir sorun yoktu; sorun, *adiaphorá*'yı haklıçıkarılabilir ve haklıçıkarılamaz edimler hâlinde bölmenin ahlâkî îmâlarıydı. Akıl alır bir biçimde savunulabilir ve böyle olmakla da "yaraşır" [veya belki de "ödeve uyar"] (*kathêkonta*) etkinliklere herhangi bir ahlâkî değer verilebileceğini yadsıyan Khios'lu [Sakız'lı] Ariston ve Şüpheci (Skeptik) Pûrrhon gibi katı ahlâkçılar vardı (Cicero, *De fin.* iv, 25, 68). Dahası, Şüphecilerin (Skeptiklerin) epistemologik kesinliğe saldırılarının ahlâk alanında kaçınılmaz etkileri vardı ve Yeni veya Şüpheci (Skeptik) Akademia'nın önde gelen iki üyesi olan Arkesilaos'un ve Karneades'in şöyle bir theori geliştirdiklerini görüyoruz: bir kez kesinlik temelden çökertildi mi, ahlâkî edim, ancak kendisi için akla uygun bir savunma yapılabilecek edim olabilir; artık merkezî hâle gelen *kathêkonta*'ya, Arkesilaos intellektual bir ölçüt uygulayarak (akılsal olarak olası, akla uygun, akıl alır: *eúlogon*; Sekstos Empeirikos, *Pros math.* vii, 158), Karneades ise deneysel bir ölçüt getirerek (pratik olarak olası, yapılmaya elverişli, yapılabilir, inandırıcı: *pithanon*; *ayn.y.* [yanî Sekstos Empeirikos], *Pûrrh.* i, 227-229) yaklaşırlar.

3. Stoa'nın ahlâkî hâyâtın merkezî problemi olarak *kathêkonta*'nın doğru seçimi üzerinde odaklanmasından (Stobaios, *Ekl.* ii, 76), insânın mutluluğu için tek başına erdemin (bu bağlamda, doğaya uygun yaşamanın) yeterli olduğu konusunda daha evvelce Zenon'un takınmış olduğu ısrârlı tavırdan geri çekilmesinden ve *kathêkonta*'nın doğru seçiminden doğan doyumlara duyulan ihtiyâcı kabûllenmesinden (D.L. vii, 128) hareketle bakılacak olursa, Karneades örneğinde Stoacı epistemologyanın keskin bir eleştirisiyle birleştirilmiş bu tutumların Stoa'nın ethik alandaki düşünmesi üzerinde bir etkiye sâhib olduğu açıktır.

aêr (ἀήρ): havâ

—İng. "*air*" (F.E.P.)

["*Hom. ve Hes. üstteki sâf havâ tabakasına, yanî* **aithêr**'*e karşıt olarak, yeri çevreleyen* aşağı havâ tabakası, atmosfer *veya* nemli *ve* yoğun havâ: *bu.*» sisli karanlık, sis, pus: *ama daha sonraları gen.* havâ" (L.&S.)*; Lat. *aer / aura —en.*]

1. Anaksimenes'e göre, Anaksimandros'un *ápeiron*'u ve her şeyin *arkhê*'si, muhtemelen soluma ve yaşamayla (karş. *pneuma*) bağlantısından dolayı havâ idi (Aristoteles, *Prôtê phil.* 984a; Simplikios, *In Phys.* 24, 26). Sokrates-öncesi hemen hemen tüm *arkhai* [*arkhê*'ler] gibi havâ da tanrısaldı (*théion*), Cicero, *De nat. deor.* ı, 10, 26. *Aêr*'e daha sonraları ün kazandıran düşünür, havâyı hem rûhun (*psûkhê*) hem de tin'in (*nous*) tözü sayan —ki Aristophanes'in iğneleyici bir şekilde işlediği bir benzerlikti bu (*Nephelai,* 227 *vd.*)— Apollonia'lı Diogenes oldu (frr. 4, 5). Diogenes'in kavrayışında çarpıcı olan şey, kuşku yok ki, amaçlı bir etkinliğin onun *aêr-nous*'u ile bağlanıp birleştirilmesidir (bkz. *télos*).

2. *Aêr-pneuma-psûkhê-zôê-théion* bağlantısı koparılamaz bir bağlantı olarak kaldı. *Phaido.* 69e-70a'da rûhun havâya-benzer doğası öne sürülmüştür; Kebes bunun karşısında korkuya kapılır, fakat bir başka noktadan bakıldığında, bu, bir tür gayr-i şahsî ölümsüzlük izlenimi uyandırıyordu: beden çürüyüp gidebilirdi, fakat *psûkhê, aêr*'in en sâf kısmı içerisine, yanî henüz beşinci bir öge olarak ayırdedilmemiş *aithêr* (t.b.) içerisine yeniden emilip soğurulacaktı (bkz. Euripides, *Helene* 1014-1016; *Hiketides* 533-534). Gök cisimlerinin (*ouránioi*) *aithêr* içerisinde durmaları itibârıyla, bir başka imkân da, rûhun yıldızlara soğurulabileceğiydi (bkz. Aristophanes, *Eirene* 832). Bu inanç daha sonraki Pûthagorasçılığın bünyesine dâhil edildi, fakat *aithêr*'in sınırlı bir şekilde sâdece ayüstü dünyâ için alıkonulmasıyla; ay ile yer arasında

---

* Liddell ve Scott'un Yunanca-İngilizce sözlüğünden yararlanılmıştır: Liddell & Scott, *A Lexicon abridged from Liddell and Scott's Greek-English Lexicon*, Oxford Clarendon Press, 1966. Bundan böyle (L.&S.) kısaltmasıyla belirtilecek bu sözlüğün Yunanca terime verdiği İngilizce karşılıkların bizim dilimizdeki eşdeğerleri çift tırnak içerisinde verilecektir —*en.*

daímones'le [*daímôn*'larla] ve kahramânlarla dolu olan *aêr* vardı, D.L. VIII, 32; karş. Philon, *De gigant.* 2 ve 3 —burada *daímôn*'lar artık meleklerdir— ve bunun sonucu olarak *De somn.* I, 134-135'te *aêr*'in ve Yakub'un Merdiveninin özdeşleştirilmesi (*Genesis* 28, 12-13); bkz. *kenón.*

agathón (ἀγαθόν): iyi, iyi-olan, iyi birşey , İyi, nihâî bir ilke, [Lat.] summum bonum [en yüksek iyi]

—İng. "*something good, the good, an ultimate principle,* summum bonum" (F.E.P.)

["**kakós**'a, kötüye karşıt olarak, kendi türünde iyi: *Hom. gen. kahramânlar hk.* cesûr, soylu: *daha sonraları ahlâkî anlamda* iyi, erdemli; *şeyler hk.* türlerinde iyi; *neut.* **tà agathá**: zenginlik, servet, refâh, iyi gidiş, talih, nefîs ve lezzetli şeyler, nimetler, ihsânlar; **tò agathón**: *Lat.* summum bonum" (L.&S.); bkz. **aretê**; Lat. *bonum*; Osm. *hayr*; '*hayr ül-a'lâ*': 'en yüksek iyi'; Kaş.T. "*edhgü*"* —*en.*]

1. Platon, belki de Sokratik mîrâsını sergileyerek, ethik *eidê*'den [İdealardan] birine kendi kurduğu hiyerarşi içerisinde merkezî bir konum verdi: *Polite.*'da (bkz. 504e-509e) İyi'nin formu Platonik devletin merkezinde durur ve filozofun esâs ödevi onu temâşâ etmektir, *a.g.e.* 540a (bu evrede İyi İdeasının aşkınlığından (*transcendence*) doğan problemler için bkz. *hûperousía*). Dahası, İyi'nin formu dialektik (*dialektikê*, t.b.) sürecinin sonudur. Daha sonraki dialoglarda Platon'un *kósmos aisthêtós*'un koşullarına doğru yönelmesi, *Philebos*'ta sergile-

* Kaşgarlı Mahmud'un yazdığı ve Besim Atalay'ın Türk Dil Kurumu (TDK) bünyesinde tercüme edip hazırladığı *Divanü Lûgat-it-Türk* metninden yararlanılmıştır: Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk*, çeviren ve hâzırlayan Besim Atalay, Türk Dil Kurumu (TDK) Yayınları, IV cilt, Ankara, 1985. Bundan böyle (Kaş.T.) kısaltmasıyla belirtilecektir —*en.*

diği İyi üzerine genel düşünümlerde yansıtılır; hazzın (*hêdonê*) ve bilgeliğin (*phrónêsis*) birbirine karşıt en yüksek iyi olma iddiâları gözden geçirilir ve bunun sonucunda hem hazzı hem de bilgeliği birleştirir bulunan (59c-64a) "karma hayât"ın bir gözden geçirilmesine varılır (bkz. *hêdonê* ve *Timaios*'ta *nous*'un ve *anánkê*'nin işleyişinin karma sonucu). Burada dikkate değer olan, yalnızca *eidê*'nin [İdeaların] bu hayât içerisinde harmanlanması değil, fakat ölçünün ve orantının varlığıdır (64a-66a) ve Platon'un serpilip gelişen tanrıcılığı (*theism*) için daha da önemlisi, evrende iyi'yi doğuran aşkın (*transcendent*), akıl sâhibi (*intelligent*) bir nedenin gitgide suyüzüne çıkışıdır (bkz. *a.g.e.* 26e-31b ve *theós*, *nous*).

2. Aristoteles Platon'un İyi theorisi hakkında eleştireldir (bkz. *Eth. Niko.* I, 1096a-1097), fakat Aristoteles'in bu theoriden anladığı şey, açık ki *Polite.*'nın *eídos-agathón* theorisidir (bkz. *a.g.e.* 1095a ve *Eth. Eud.* I, 1217b). Ama yine de Aristoteles, iyinin "her şeyin amaçladığı şey" olarak Platonik bir tanımını kabûl eder (*Eth. Niko.* I, 1094a); Aristoteles'e göre bu, erdeme (*aretê*) uygun eylem (*praksis*) olarak tanımlanan (*a.g.e.* I, 1100b) mutluluktur (*eudaimonía*) (*a.g.e.* I, 1097a-b); ve en yüksek erdem *theôría*'dır, yanî temâşâ etmek adına temâşâ etmektir, *a.g.e.* X, 1177a-b (*theôría*'nın en yüksek tipi için ve böyle olmakla da Kosmik İyi için karş. *télos*). Epikurosçular, Sokrates (*Gorg.* 495c-499b), Platon (*Phil.* 55b-c) ve Aristoteles (*Eth. Niko.* VII, 1153b-1154a) tarafından reddedilen pozisyona, yanî hazzın (*hêdonê*) en yüksek iyi olduğu pozisyonuna geri dönerler (D.L. X, 129). Stoa'da iyi, kazanç getiren şeyle özdeşleştirildi (D.L. VII, 9 ve 101-103).

3. Plotinos'un İyi hakkındaki "theologya"sı, Nihâî İlkeye doğru tırmanan iyiler hiyerarşisinin bir betimlenişi de (25) dâhil olmak üzere, *Enn.* VI, 15-42'de bulunacaktır; Plotinos'un İyi ile özdeşleştirdiği Bir (*hén*), Platonik gelenek içerisindeki Sokratik ve Parmenidesçi damarların nihâî birleşimidir.

agénêtos (ἀγένητος): varageliği-olmayan, doğurulmamış, varagetirilmemiş (evren)

—İng. "*ungenerated, uncreated* (*universe*)" (F.E.P.)

[öncesiz / ezelî âlem; bkz. **athánatos, génesis**; Ar. *lem-yelûd —en.*]

Peri ouran. I, 279b'de, Aristoteles, kendisinden önce gelen herkesin *kósmos*'un bir başlangıca sâhibolduğu konusunda hemfikir olduklarını söyler. Ksenophanes, 14. ve 26. fragmentlere ilişkin yorumlamacı bir okuma temelinde belki de bunlar arasında istisnâ sayılmalı ve *génesis*'i Varlık alanından sürgün eden (bkz. *on*), Parmenides kökenli bütün Eleatik okul da, Aristoteles'in *Prôtê phil.* 986b'de özgül olarak açıkça belirlediği gibi kesinlikle bunların dışında tutulmalıdır. *Tim.* 28b'de, Platon açık açık *kósmos*'un *génesis*'e tâbi olduğunu söyler. Hayâtının daha erken bir döneminde ayni pozisyonu savunmuş olan Aristoteles (*Peri phil.* fr. 18), bunu *kósmos*'un zamanda bir başlangıcı olduğu anlamında alır ve sert bir şekilde eleştirir (*Peri ouran.*, I, 279b). Fakat Aristoteles'in kendisinin de farkında olduğu gibi (*an.y.*), bu pasajın Ksenokrates tarafından ortaya koyulan (bkz. Plutarkhos, *De an. procr.* 1013a) ve daha sonraki Platoncuların büyük bir bölümü tarafından benimsenen başka bir yorumu daha vardı ki, burada *génesis* "sürekli bir değişme durumunda" olmak anlamına gelir (bkz. *on*). Bu ayni yorum, kendisinin taşmacı (*emanationist*) theorilerine uyarlanmış bir hâlde Plotinos'ta da görülebilir (bkz. *Enn.* II, 9, 2). Aristoteles, evrenin hem varagelişi-olmayan (*agénêtos*) hem de yoğagidişi-olmayan (*áphthartos*) bir şey olduğuna inancını kuvvetle vurgular. Bu, temel pozisyon hâline gelir, fakat *Genesis*'teki açıklama sebebiyle, Philon elbette ki bu pozisyonun dışında durmak zorundadır (bkz. *De opif.* 2, 7-9).

ágnôstos (ἄγνωστος): bilinmeyen, bilinmez, bilinemez

—İng. "*unknown, unknowable*" (F.E.P.)

[bkz. **gnósis, gnôrimon**; Lat. *ignotus / ignorabilis, incognitus*; Osm. *mechûl, lâ-edrî —en.*]

1. Aşkınlığından (*transcendence*) ötürü Tanrı'nın bir bilgi konusu olması imkânında belli problemler doğar. Yalın bir bilinemezcilik (*agnosticism*) Protagoras tarafından savunulur (Diels, fr. 80B4); burada sorun, tanrıların var olup olmadıklarının bilgisi ve tanrıların doğa-

sının ne olduğunun bilgisi hâlinde ayrıştırılır; *agnosia* problemi daha hâss bir şekilde ikinci soruyu konu edinir (tanrıların varoluşu sorunu hakkında karş. *theós*).

2. Platonik gelenekte aşkınlığın (*transcendence*) öneminden dolayı, orada Tanrı'nın bilinebilirliği sorunu merkezde yer alıyordu; Tanrı'yı bilmenin güçlüğüne kanıt oluşturan Platonik metin, *Parm.* 141e-142a, *Sûmp.* 211a ve özellikle *Ep.* vii, 341b-d kesimlerindeki umut kırıcı (*pessimistic*) değinilerin desteklediği *Tim.* 28c idi. Sözü edilen metinlerde belirtildiği gibi, problem en yüksek ilkenin aşkınlığıdır (*transcendence*), *Polite.* vi, 509b'de geçen "Varlık'ın ötesindeki İyi"dir (bkz. *hûperousía*). Fakat Tanrı'nın özü doğrudan kavranamaz olsa da, Platon'un ayni ve benzer metinleri, Tanrı'yı bilmenin altemativ yollarını, geç dönem Platonculukta son derece geliştirilmiş yolları (örn. Albinos, *Epit.* x ve Tûre'li (Sur'lu) Maksimos, vii ve xviii; karş. Proklos, *Sto. theol.*, prop.123) îmâ eder. Önemli olanlar şunlardır:

a) kaynağa induktiv geri dönüş yolu (*epagôgê*, ortaçağdaki [Lat.] *via eminentiae* [tenzîh veya ayıklama yolu]); bkz. *Sûmp.* 209e-211c ve karş. Plotinos, *Enn.* i, 6.

b) analogya [benzetme; teşbîh] yolu (*analogía*); bkz. *Polite.* vi, 508a-c ve karş. Plotinos, *Enn.* vi, 7, 36; Proklos Bir ile gerçekliğin geri kalanı arasındaki herhangi bir ortaklığı (*métheksis*) yadsıdığı için (*Sto. theol.* prop. 23), [Lat.] *via analogiae* [benzetme veya teşbîh yolu] kapısı Proklos için kapalıdır.

c) "uzaklaşma", değilleme yolu (*aphaíresis*; [Lat.] *via negativa* [olumsuzlama yolu]); bkz. daha sonraki Platoncuların tam da hipotetik olmayan bir anlamda aldıkları *Parmenides*'in birinci "hipotez"i; karş. Plotinos, *Enn.* vi, 7, 32.

d) mistik birleşme yolu (*ékstasis*); karş. *Sûmp.* 210e-211a, *Ep.* vii, 340c-d; karş. *Enn.* vi, 9, 9-11 ve Plotinos'un kişisel deneyimi için Porphûrios, *Bio. Plot.* 23; bkz. *hén.*

ágrapha dógmata (ἄγραφα δόγματα): yazılmayan öğretiler

—İng. "*unwritten doctrines*" (F.E.P.)

|bkz. **eksôterikoí lógoi** —*en.*|

Aristoteles'in Platon'un *eidê*'si [İdeaları] hakkında söyledikleri ile dialoglarda muhâfaza edilen açıklama arasındaki farklılığı gidermek için kullanılan yaygın yöntemlerden biri, Akademia'nın bir üyesi olarak Aristoteles'in kamuya yayılmamış malzemeye erişti̇ğini varsaymaktır (Platon *Ep.* vii, 341c'de hiç bir zaman nihâî ilkeler hakkında herhangi bir şey yazıp yaymayacağını söylememiş miydi?). Aristoteles'te bu tür malzemeye sâdece iki olası gönderim vardır; *Peri psûkh.* i, 404b'de Aristoteles *Peri philosophias* ["Felsefeye Dâir"] diye birşeye gönderimde bulunur —daha sonraki yorumcular bunu Platonik bir derse yapılan bir gönderim olarak almışlarsa da (karş. Simplikios, *In De an.* 28, 7-9), olasılıkla Aristoteles'in bu adı taşıyan kendi dialoguna yaptığı bir gönderim— ve *Phûs. akr.* iv, 209b'de Platon'un "yazılmayan öğretiler"ine (*ágrapha dógmata*) gönderimde bulunur. Peki bu *ágrapha dógmata* ne idi? Saptanabilecek tek olasılık, mutluluk konusunu dinlemeye gelen, fakat bunun yerine mathematiğe, geometriye ve astronomiye yönlendirilen düşkırıklığına uğramış bir topluluğa Platon'un verdiği (Aristoksenos, *Harm.* ii, 30-31) "*Peri agathou*" ["İyi'ye Dâir"] başlıklı tek bir derstir; Aristoteles ve Akademia'nın başka üyeleri de bu derse katılmışlar ve bu derste daha sonradan yayınladıkları notlar tutmuşlardı (Simplikios, *In Phys.* 151, 453); karş. *arithmós*.

Aristoteles'in durumunda bununla bağıntılı bir problem için, karş. *eksôterikoí*

ágraphos nómos (ἄγραφος νόμος): yazılmayan yasa

—İng. "*unwritten law*" (F.E.P.)

Bkz. *nómos*.

[aeídios (ἀεί̈διος) veya] **aídios (ἀΐ̈διος)**: kalıcı, dâimî, devâmlı olma, zamanda süregitme **(aídios katá khrónon [ἀΐ̈διος κατά χρόνον])**;

—İng. "*everlasting, perduration in time* **(aídios katá chrónon)**" (F.E.P.)

["**aeí**: dâimâ, hep, her zaman" (L.&S.); bkz. **aiôn** Lat. *perduratio, perdurans*; Osm. *bekâ / bâki, müddet —en.*]

Terminologyadaki ayrım filozoflar tarafından dâimâ sürdürülmemiş olmakla birlikte, "zaman *içerisinde* kalıcı süregitme" (*aídios*) kavramları, "öncesiz-sonrasız"dan (*aiônios*; "*eternal*"), yanî zamanın (*khrónos*) düzenine değil, öncesiz-sonrasızlığın (*aiôn*, t.b. ve Plotinos, *Enn.* III, 7, 3) düzenine aîd olandan ayrı ve farklıdır; "öncesiz-sonrasız" ("*eternal*") esnek bir şekilde her iki kavramı da betimlemek için kullanılır, örn. "*kósmos*'un öncesiz-sonrasızlığı ["*eternity*"]"; fakat *aídios* gerçekte yoğagidişin (*phthorá*) oluşumuyla ya da oluşum imkânıyla ilgili bir sorundur ve bu yüzden de bu kavram *áphthartos* başlığı altında tartışılacaktır; ayni zamanda bkz. *aiôn, khrónos*.

aiôn (αἰών): uzun ömür / ömür-boyu, öncesiz-sonrasızlık, ezelî-ebedîlik

—İng. "*life-span, eternity*" (F.E.P.)

["*Lat.* aevum, bir zaman aralığı *veya* süresi, ömür, yaşam; *daha uzun süreler hk.* çağ, kuşak, dönem; sonsuz uzunlukta zaman; *birinin* yaşı *veya* yaşam süresi" (L.&S.); bkz. **aídios**; Lat. *æternitas*;,Osm. *ezeliyyet-ebediyyet —en.*]

1. En erken ve felsefî-olmayan kullanımında, *aiôn* bir ömür boyu veya uzun ömür anlamına gelir; bu terimin felsefeye kavramsal girişi Parmenides, fr. 8, str. 5'te görülebilir: orada hakikî varlıkta (bkz. *on*) varagelişin (*génesis*) reddi, mantıksal sonucuna, yanî zamansal "geçmiş" ve "gelecek" ayrımlarının reddine ve şimdiki zamanın bütünsel eşzamanlılığının olumlanmasına götürür. Melissos, bunu sınırsız, dâimâ süren *ápeiron* olarak yorumlar (frr. 2, 3, 4, 7) —daha sonraları *aídios* (t.b.), yanî zamanda süregitme olarak ayırdedilmiş bir nosyondur bu— ve ayni tipten bir yorum Aristoteles, *Peri ouran.* I, 279a'da görülebilir: orada, *aiôn* "sonsuzluğa [*ápeiron*] dek tüm zamanı" kuşatır.

2. Parmenides'te îmâ edilen zaman (*khrónos*) ile *aiôn* arasındaki temel ayrım, Platon'da tamâmen açık kılınır (*Tim.* 37d): burada, zaman, tıpkı Parmenides gibi Platon'un da kendilerinden tüm *génesis*'i

dışladığı *eidê*'nin [İdeaların] durumunun bir kopyası (*eikôn*) olarak hizmet etmek için varlığa getirilmiştir ya da Plotinos'un dile getirdiği gibi (*Enn.* III, 7, 4), *aiôn* Varlık'ın "varolma tarzı"dır. Fakat Platon'un rûhun aracılığı yoluyla hem *nous*'u hem de *kínêsis*'i düşünülür dünyâya buyur etmesi, Parmenides'in duragan evrenince bilinmeyen bir problem yaratır. Bu problemin çözümü, Aristoteles'in "varoluş ömrü" (*aiôn*) sona-ermez (*aídios*) olan İlk Hareket Ettirici tartışmasında bulunacaktır, *Prôtê phil.* 1072b; bunun için verilen sebeb, kendisini düşünen bir *nóêsis*'in içerdiği özel tipten etkinliktir, Aristoteles'in *Eth. Niko.* 1154b'de "hareketsizlik etkinliği" (*enérgeia akinesias*) diye adlandırdığı şeydir. Hem Plotinos'ta (*Enn.* III, 7, 4) hem de Proklos'ta (*Sto. theol.*, prop. 52) öncesiz-sonrasızlık konusunun işlenmesinin temeli budur; bunu takîb eden önermede, Proklos, olasılıkla geç dönem Yunan dinsel düşüncesindeki benzer bir pratiğin sonucu olarak, *aiôn*'u ayrı bir töz olarak tözselleştirir. Bkz. *khrónos.*

aísthêsis (αἴσθησις): algı, duyum

—*İng.* "*perception, sensation*" (F.E.P.)

["duyularla, *özl.* duygu yoluyla, *fakat ayn.z.* görme, işitme *vb.* yoluyla algılama, duyma, hissetme, *bir şeyin* duyumu, duygusu, hissi; **fl.* **aisthánomai**: duyularla algılamak *veya* kavramak *ve kimi zaman* hissetmek, *kimi zaman* görmek, *kimi zaman* işitmek ve öğrenmek; *ayn.z* duyarlı olmak, dikkat etmek, dikkate almak, farketmek; **fl.* **aísthô**: nefes vermek, soluğunu dışarı bırakmak, *Lat.* expiro "; bkz. **aísthêsis koinê, aisthêtón**; Lat. *sensus, perceptio*; Osm. *derk / idrâk*, , *hiss / ihsâs —en.*]

1. Algı, tek bir sorundan ziyâde bir problemler karmaşasıdır. Bir şeyi algılamakla ilgili fizyologik süreçleri açıklamak için ilk doğa filozofları (*phûsikoì* [yanî *phûsis* düşünürleri]) tarafından yapılan bir girişim olarak oldukça sâde bir şekilde felsefenin bünyesine dâhil olur. Büyük ölçüde ilgili cisimlerin teması, karışımı veya birbirine nüfûz etmesi çerçevesinde çeşitli çözümler işlenip ortaya koyuldu.

Örneğin, görünüşte temasın olmadığı görme durumu gibi belli kuraldışı durumlar vardı, fakat ilk büyük kriz, bilgi dereceleri ayırdedilip, duyu algısı, duyulur gerçekliklerle veya duyulur süreçlerle pek az ilgisi olan ya da hiçbir ilgisi olmayan daha güvenilir bir başka algı tipinden ayırılıncaya dek ortaya çıkmadı. *Aísthêsis*, Herakleitos ve Parmenides tarafından ortaya atılan epistemologik kuşkulara bulaştırıldı ve hakikate herhangi bir sahici giriş yolu olmaktan çıkarıldı (bkz. *alêtheia*, *dóksa*, *epistêmê*).

2. Bunun yanısıra başka değişiklikler de olup bitmekteydi. *Phûsikoi*'nin [*phûsis* düşünürlerinin] algı theorisinin dayandığı parçacık theorisi ya da somatik theori, şeylerin "güç"lerine ["kuvve"lerine] ilişkin yeni dinamik bir görüşü hareket noktası olarak alan değişme theorileriyle yer değiştirdi (bkz. *dûnamis*, *génesis*). Bir dinamist olan Aristoteles, duyulur varlıklardaki değişim hakkında işlenip geliştirilen analizleri kendi metafiziği içerisinde topladı ve ilk kez olarak *aísthêsis*, fizyologik olduğu kadar felsefî bir sorun hâline de geldi.

3. Üçüncü bir büyük değişiklik, varolanlardaki hayât ilkesi ve varolanların duyarlık etkinliklerinin kaynağı olan rûhun (*psûkhê*, t.b.) cismânî olmayan doğasına yönelik giderek büyüyen inanış tarafından hazırlandı. Peki, bu durumda, mâddesiz rûh ile mâddî beden arasındaki genel bağıntı ve rûhun *aísthêsis* olarak bilinen kısmı veya yetisi ile bedenin rûhun bu kısmı veya yetisi tarafından kullanılan kısmı, yanî rûhun *órganon*'u arasındaki özgül bağıntı acabâ ne idi? Bir zamanlar cisimler arasında yalın bir temas olan şey, şimdi, algılanan bir cisimle ve bu cismin nitelikleriyle başlayan ve bir ortam (ki bu, hâlâ kafakarıştıran görme sorunuyla ilgilidir), bir duyu organı ve bir duyu yetisi yoluyla, süreç içerisindeki belli bir noktada, en azından rûhun mâddesizliğine inananlar için cismânî-olmayan rûha geçen bir nedensellik zincirine doğru genişletildi.

4. Son olarak, Parmenides'in *aísthêsis*'e saldırısı ve tek sahici hakikat kaynağı olarak *epistêmê*'yi yüceltmesinden yola çıkıldığında, düşünceyi (*nóêsis*, *phrónêsis*), *aísthêsis*'in sâdece niceliksel bakımdan farklı bir biçimi olarak ele almak artık mümkün değildi, fakat *aísthêsis* tür bakımından farklı olarak ele alınabilirdi ve [bu yüzden] bu daha yüksek tipten algının (bkz. *nous*, *nóêsis*) hem yeti hem de süreç yönüne giderek artan bir dikkat sarfedildi.

5. İmdi, bunlar, *aísthêsis* problematiğinin karmaşalarından bazılarıdır. Konu hakkındaki ilk kadîm otorite olan Theophrastos —ki onun *Peri aisthêseôn* [*Duyulara Dâir*] adlı incelemesi, kadîm theorilere ilişkin bildiğimiz şeyler hakkında ana kaynaktır— soruna fiziksel bir bakış noktasından yaklaşmayı yeğler. Theophrastos'un eserinin açılış paragrafı, *aísthêsis*'in nasıl ortaya çıktığına ilişkin iki tip açıklamayı ayırdeder. Bir okul, *aísthêsis*'i bilenin ve bilinenin benzerliğine (*hómoion*, t.b.), dîger okul ise bilenin ve bilinenin karşıtlığına (*enantíon*) dayandırır. Birinci grup —Theophrastos'un tanıklığına göre— Parmenides'i, Empedokles'i ve Platon'u; ikinci grup ise, Anaksagoras'ı ve Herakleitos'u içine alır.

6. Parmenides'e yapılan gönderim, kuşkusuz, onun şiirinin ikinci kısmıyla, "Görünüş Yolu"yla ilgilidir (bkz. *on, epistêmê*). Parmenides'in *aísthêsis*'in epistemologik itibârını azalttığını biliyoruz (karş. fr. 7) ve "Görünüş Yolu"nda ortaya koyulan theorilerin gerçekten Parmenides'e âid oldukları hiç de açık değildir. Fakat Theophrastos'un özetinden (*Peri aisth.* 3-4) çıkan şey şudur: "Parmenides", duyumun ve düşünmenin (*phrónêsis*) benzeş olduklarını (başka her neye inanmış olursa olsun, sahici Parmenides'in bunu hiçbir zaman savunmadığı kesindir) ve bilginin bilendeki ve bilinendeki benzeş karşıtların (*enantía*) varlığından doğduğunu savunuyordu, öyle ki söz gelimi bir ceset bile, soğuk olduğu için, soğuğu algılayabilir.

7. Bu her kimin theorisi olursa olsun, oldukça işlenmiş bir duyum theorisine sâhibolan ve Parmenides'in tersine duyuları ciddîye alan Empedokles (fr. 3, str. 9-13) üzerinde bu theorinin belirgin bir etkisi vardı. Empedokles'e göre, mâddî şeyler "birbirinin içerisinden geçen" (fr. 21, str. 13-14) dört ana ögenin (*stoikheía*, t.b.) karışımları tarafından meydâna getirilir. Herbir nesne, o nesneye mahsûs duyulardaki eşdeş geçitlere (*póroi*) giren akıntıların (*aporrhoaí*, fr. 89) daimî bir akışını yayar ve duyum bundan kaynaklanır (Theophrastos, *Peri aisth.* 7; Aristoteles, *Peri gen. kai phthor.* II, 324b). Fakat bu, sâdece akıntı ile gözenek arasındaki bir simetri sorunu değildir; ayni zamanda benzer olanın benzer olanla töz düzeyinde temasa geçmesi de gereklidir: toprağı toprakla, âteşi âteşle görürüz (Aristoteles, *Prôtê phil.* 1000b).

8. Bu mesele düşünce (*phrónêsis*) sorununa vardığında, Empedokles, düşünce ile duyum arasında bir ayrıma doğru yürüyor gibidir, fakat hâlâ niceliksel düzeyde. Atomcular için olduğu gibi, Empedok

les için de, düşünce, kanda vuku bulan özel tipte bir duyumdur (düşüncenin otağı olarak yürek işte buradan çıkar), çünkü kan, Empedokles'e, *stoikheía*'nın en mükemmel harmanı olarak görünür (fr. 105; Theophrastos, *Peri aisth.* 9).

9. Her şeyi atomlara (*átoma*) ve boşluğa (*kenón*) indirgeyen Atomcular, buna uygun olarak tüm duyumu temasa indirgediler (Aristoteles, *Peri aisthês.* 442a) ve duyumun işleyişini açıkça Empedokles'ten alınan terimlerle açıkladılar. Burada da, cisimler, şimdi *eidôla* [*eídôlon*'lar] (t.b.; karş. Aphrodisias'lı Aleksandros, *Peri aisthê.* 56, 12) diye adlandırılan ve kendisinden kaynaklandıkları şeye şekilce benzer olan akıntılar yayarlar. Bunlar, duyumlayabilir-olanın içerisine girer ya da daha doğrusu, duyumlayabilir-olanın *átoma*'sı arasına nüfûz ederler ve bunun sonucunda duyum ortaya çıkar (Aitios IV, 8, 10).

10. Leukippos'un theorisi böyle olmuş olabilir; fakat belalı görme sorunu söz konusu olduğu ölçüde, Demokritos, yine Empedokles tarafından telkîn edilen belli ince düzeltmeler eklemiş görünür. Görsel imge (*émphasis*), görenin gözünde ortaya çıkmaz, fakat görülen şey ile gören arasındaki havâda olup biten bir temastan ileri gelir. Bir kez oluştu mu, *émphasis*, havâ ile birlikte gerisingeri döner ve nemli olduğu için görenin nemli gözü tarafından alınıp kabûl edilir (Theophrastos, *Peri aisth.* 50; karş. Aristoteles'teki Empedokles, *Peri aisthês.* 437a-438a). Bu açıklama, yalnızca bir algı ortamı olarak havâya dikkat çektiği için değil, fakat ayni zamanda, *émphasis*'in ve gözün nemine gönderim yoluyla, Demokritos'un da duyum imkânını salt mekanikten ayrı olarak, "benzer benzeri bilir" ilkesinde temellendirdiğini belirtmesi bakımından da ilgi çekicidir.

11. Theophrastos (*a.g.e.* 49), Atomcuların duyumu başkalaşma (*alloíôsis*) çerçevesinde açıkladıklarına değinir. Bu değişme, pek de Aristotelesçi anlamda anlaşıldığı şekliyle niteliksel değişme olamaz, çünkü Atomcular bir şeyin tüm *pathê*'sini [*páthos*'larını] niceliğe indirgemiş olmakla ünlüdürler (bkz. *páthos*); değişme, daha ziyâde, algılayandaki atomların pozisyonunu bozan vurucu *átoma*'nın [atomların] hareketine gönderimde bulunuyor olsa gerektir (karş. Lucretius III, 246-257). Tüm duyumlar, algılayanla temas içerisindeki *átoma*'nın [atomların] çeşitli şekilleri ve hareketleri çerçevesinde açıklanabilir (Theophrastos, *Peri aisth.* 66); tatlılık ve sıcaklık ve renk olarak dene-

yimlediğimiz şeyler, deneyimleyenin izlenimlerinden daha fazlası değildir (fr. 9; karş. *nómos*, *páthos*).

12. Empedokles ve Atomcular, o hâlde, sarsılmaz bir şekilde, Theophrastos'un "benzer benzeri bilir" geleneği diye adlandırdığı gelenek içerisindedirler. Apollonia'lı Diogenes de bu geleneğe mensûbdur, ki Diogenes'e göre, her şeyin *arkhê*'si, ayni ölçüde tüm bilginin ilkesi olarak da iş gören *aêr* (t.b.) idi (Theophrastos, *Peri aisth.* 39). Bilgi, organizmanın dışındaki havâ organizmanın içinde olan havâyla karıştığı zaman ortaya çıkar; bilginin tipini belirleyen şey, hem içeri giren havânın sâflığı hem de bunun sonucunda meydâna gelen karışımın dağılımıdır. Bu yüzden, *phrónêsis*, içeriye çekilen havâ daha sâf olduğunda ve kan ve havâ karışımı bedenin her yanına yayıldığında ortaya çıkan sonuçtur (*a.g.e.* 44; karş. Aristophanes'teki satirik değinmeler, *Nephelai* 227-233).

13. Buna karşıt olan geleneğin başında, kanılarını çok fazla kanıtın ya da ayrıntının eşlik etmediği bir özetten bildiğimiz Pûthagorasçılığın erken dönem bir öğrencisi olan Krotona'lı Alkmaion bulunur (Theophrastos, *Peri aisth.* 25-26). Alkmaion, benzer-olanın benzemez-olan tarafından bilindiğini, beynin *psûkhê*'nin yeri olduğunu (bkz. *kardía*) ve daha da önemlisi *aísthêsis* ile *phrónêsis* arasında bir fark olduğunu ileri sürüyordu. Bu ayrım, insânı tüm dîger hayvânlardan ayırır ve bundan ötürü intellektualist bir ethik'in zemînini oluşturur; ve yine, rûhun daha yüksek, mâddî olmayan yetisine yönelik arayışın, Platon'un *logistikón*'unun ve Aristoteles'in *dianoetike*'sinin (bkz. *psûkhê*) kökünde de bu ayrım vardır ve bu ayrım, daha sonraki Yunan felsefesi tarîhinde *nous*'un (t.b.) yükselen rolünün atasıdır. Fakat bildiğimiz tek şey, Alkmaion'un bu ayrımı yaptığıdır; çok iyi bilinen Pûthagorasçı ölümsüz rûh inanışına hemen hemen kesinlikle bağlı olsa bile, bu ayrımın hangi zemînlerde yapıldığını bilmiyoruz (bkz. *psûkhê*, *athánatos*, *palingenesía*).

14. "Benzer, benzemezi bilir" Anaksagoras ile birlikte tekrâr ortaya çıkar ve burada duyumların, özellikle de dokunma duyumlarının karşıtlığa dayandıkları şeklindeki empirik kanıtta temellendirilir, örneğin biz soğuğu içimizdeki sıcaklıktan dolayı hissederiz (Theophrastos, *Peri aisth.* 27); bu theori, Anaksagoras'ın "her şeyde her şeyden bir parça vardır" öğretisiyle mükemmel bir uyum içerisindedir (bkz. *stoikheîon*). Dahası, her duyum, bir değişme olduğu için, acı eşliğinde ortaya çıkar (*pónos*; karş. *hêdonê*).

15. *Theaitetos*'ta (155d-157d), Platon, görünüşte Protagoras'a veya bu tür bir Herakleitosçu relativiste atfedilen bir duyum theorisi sunar. Fakat bu theori sonradan çürütülmediği ve dialoglardaki başka pasajlarla tutarlı olduğundan, Platon'un duyum hakkındaki kendi görüşlerini temsîl etmesi de ihtimâl dışı değildir. Söz konusu theori, Herakleitos tarafından sıklıkla belirtilen şu nokta etrafında döner: *aisthêta* [duyulurlar, duyusal şeyler] arasındaki tek gerçeklik değişmedir veya bunu daha sophistike bir kuşağın dili içerisinde ifâde edecek olursak, *aisthêta* gerçekte tözler değil, fakat niteliklerdir (bkz. *páthos*; Platon *Tim.* 49b-50'de ayni noktayı belirtir ve karş. *stoikheíon*); onlar, ya başka şeyleri meydâna getirme (*poieín*) ya da başka şeyler tarafından meydâna getirilme (*páskhein*) kapasitesine sâhib kuvvelerdir (*dûnameis*) (*Theait.* 156a). Benzer şekilde, daha evvelki düşünürlerin ileri sürdüğü gibi, *kósmos*'un *kínêsis*'ten başka bir şey olmadığı doğru olabilir (*an.y.*), fakat burada daha da öte inceltmeler mümkündür. Bu aşamada bile (bkz. *Theait.* 181c) Platon, genel cins konumundaki *kínêsis*'i (t.b.) başkalaşmaya (*alloíôsis*) ve yer değiştirmeye bölebilmektedir.

16. Platon'un duyum theorisi bu bağlam içerisinde açılım kazanır. Bu theori, en genel ifâdesini *Phil.* 33d-34a ve *Tim.* 64a-d'de bulur. Failin *dûnamis*'i, mef'ûl'ün bedeni üzerinde etkide bulunur. Eğer etkilenen parça toprağın hâkim olduğu hareketsiz bir parça ise (örneğin kemik, saç), etki yayılmaz; bunun sonucunda acı ya da haz ortaya çıkabilir, fakat duyum değil. Ama eğer söz konusu parça duyu organlarından biri gibi hareketli ise, etki rûhun düşünen kısmına (*phrónimon*) ulaşıncaya dek yayılır ve bunun sonucunda duyum ortaya çıkar (karş. *Tim.* 43c, ve bkz. *psûkhê* 17).

17. Bu her iki pasaj, algının algılayandaki sâf bir etkilenirlik olduğunu telkîn eder görünür; fakat Platon, görme ile ilgili bir tartışmaya döndüğünde, imgeyi (*émphasis*) hem algılananın hem de algılayanın işbirliğine dayalı bir ürünü kılan theori için Empedokles'e ve Demokritos'a kadar geri gider. [İmgeyi oluşturan] Her iki şey de, özünde bir değişme (*alloíôsis*) durumu içindeki niteliklerdir, fakat algılanandaki beyâzlık *dûnamis*'i ve gözdeki ışık niteliği, bir kez birbirinin erimi içerisine getirildiği ânda ve güneşin ışığının yardımıyla (*Tim.* 45b), yer değiştirmeyi başlatır ve bu da, gözün görmesine ve algılananın renkli bir şey hâline gelmesine neden olan rengi "doğurur" (*Theait.* 156c-e). Bu nitelikseł değişimler, rûha bildirildiklerinde, duyumu

meydâna getirirler (*Tim.* 45c-d, 81c-d). *Theaitetos* pasajı, şu Herakleitosçu dersi çıkarmaya doğru ilerler (157a): eğer algılayan ve algılanan birbirlerinin erimi içerisinde değillerse, algılanandaki *dûnamis*'in gerçekte nemene olduğuna ilişkin hiçbir kesin fikre sâhib olmayız (Plotinos'un değişmeleri için bkz. *sûmpátheia*).

18. Bununla birlikte, Platon, iki ağızlı bir şekilde konuşuyor görünür. Platon'un theorisi, böyle betimlendiği şekliyle, *pathê*'yi [*páthos*'ları] kuvvelerle bağlaması ve *dûnamis*'in algılanan şeyin özünde bulunan gerçek bir nitelik olduğunu telkîn etmesi bakımından güçlü bir şekilde dinamistiktir (karş. Theophrastos, *Peri aisth.* 60). Fakat o, ayni zamanda, post-kosmik *génesis*'e (t.b.) ilişkin başka bir açıklamasında, tüm cisimleri geometrik katı cisimlere indirgemiştir ve bu yüzden de, son çözümde, Platon'un *Tim.* 61d ve devâmındaki duyulur *pathê* açıklaması, niteliği, şeklin (*skhêma*), konumun (*thésis*) ve hareketin (*kínêsis*), bu uğrakta elbette ki yer değiştirme hareketinin düzenindeki niceliğe indirgemesiyle bir çeşit Atomculuk kokmaktadır.

19. Aristoteles, Platon'un *aísthêsis* theorisinde görülebilir olan hem Atomcu hem de Herakleitosçu izi reddeder. En genel çerçevesi içerisinde söylendiğinde, *aísthêsis*, duyulur bir *eídos*'un, mâddesi olmaksızın alımlanmasıdır. Aristoteles, kendisinden önce gelenlerin tümü gibi, duyumu fiziksel çerçevede açıklayabilir ve bunun sonucu olarak bu açıklamayı fiziksel "orta" öğretisini uygulamak yoluyla yapar. Fakat Aristoteles, ilkin, bütün bilgi problemini *Phûsikê akroasis*'te [*Fizik*'te] ve *Prôtê Philosophia*'da [*Metafizik*'te] zâten dile getirilen çerçeveler içerisine yerleştirir : fiil (*enérgeia*) ve kuvve (*dûnamis*). Bir şeyi algılamak iki anlama gelir: algılıyor olalım ya da olmayalım bir şeyi algılayabilir olmak ve fiilen algılamak. Bu yüzden, rûhun herhangi bir duyu yetisi, içerisinde iş gördüğü organın *eídos*'u veya *ousía*'sı olabilse de (bir bütün olarak *psûkhê*'nin bütün bedenin *ousía*'sı olması gibi; *Peri psûkh.* II, 412), yine de algılanabilir şeye göre bir kuvvedir (*dûnamis*): bu yeti, bilkuvve olarak (*dûnamei*), algılananın bilfiil olduğu şeydir (*entelékheia*; *a.g.e.* II, 418a). Bu, *Prôtê Philosophia*'da konu hakkındaki merkezî pasajda *enérgeia* / *dûnamis* bağıntısı hakkında söylenen şeyle tutarlıdır: *enérgeia dûnamis*'ten önce gelir (algılanan şey, göz "kırmızı hâle gelme"zden önce kırmızı olmak zorundadır; bkz. *Peri psûkh.* II, 425b) ve bu *enérgeia* harekete geçirilen şeyde bir

fiilîyyat olarak sona erer (görüm gözdedir; *a.g.e.* 426a); bkz. *enérgeia* ve *Prôtê phil.* 1050a.

20. O hâlde, duyum, bir başkalaşma (*alloíôsis*) olarak betimlenebilir, yanî duyum duyu yetilerinden birinin kuvveden fiile geçişini temsîl eder. Bu yolla da Aristoteles "benzer benzeri bilir" problemini çözebilir. Anaksagoras, "benzer benzemezi bilir"i telkîn etmekte haklıydı, çünkü aksî takdîrde değişme meydâna gelemezdi; fakat bu, yalnızca sürecin başlama tarzıdır; süreç sona erdiğinde, bilen, bilinen şeye benzer hâle gelmiştir (*Peri psûkh.* II, 417a-418a).

21. Aristoteles duyum sürecini tamâmen fiziksel çerçevede betimlemeye döndüğünde bu açıklama biraz daha açık hâle gelir. Fiziksel cisimler, kendilerini farklılaştıran algılanabilir niteliklere sâhibdirler; bu nitelikler "karşıtlar"dır (bkz. *enantía*), sıcak-soğuk, yaş-kuru vb. Algılayan da, cismânî olmak bakımından bu niteliklere sâhibdir. Fakat [ilgili duyuma] özgü organ (*órganon*), bu nitelikleri bir başka şeyde algılayacak ise, bu uç noktalar bakımından bir denge durumu içerisinde olmak zorundadır. Aristoteles, algılama yeterliğini bu karşıt uçlar arasında bir tür orta veya bir tür orantılı durum (*mesótês, lógos*) olarak görür, öyle ki bu orta "bilfiil ne o ne de budur, fakat bilkuvve her ikisidir" (*a.g.e.* II, 423b-424a).

Aristoteles'in duyum ile düşünce arasında yaptığı ayrım için bkz. *nóêsis*; bir duyum ortamı (*metaksú*) sorunû hakkında bkz. *sûmpátheia.*

22. Aristoteles, salt teması dokunma duyumundan ayırdetmek için epey emek harcar. Bitkiler cânlıdırlar ve bu yüzden bir beslenme rûhuna (*threptikê psûkhê*) sâhibdirler; yanî onlar şeyler tarafından etkilenirler; kendilerinden başka olan şeylerin mâddesi *kadar* formunu da özümserler. Fakat bitkiler, hayvânlar gibi algılamazlar: *aisthêtikê psûkhê*'nin [hissetme rûhunun], hayvânların bu ayırdedici *ousía*'sının işlevi, duyulur şeylerin formunu mâdde*siz* alımlamaktır (*a.g.e.* III, 424a-b) ve böylelikle [bu alımlamanın] sonucunda ortaya çıkan iştihâ (*óreksis*), haz (*hêdonê*) ve acı *pathê*'sine [*páthos*'larına] tâbi olmaktır (*a.g.e.* II, 414b). Bu ayrım Epikuros'ta ortadan kalkar; *hûlê*'siz bir *eídos*, Atomcu gelenekte düşünülemez idi ve düşünülemez kaldı. Duyum tekrâr temasa indirgenir ve farklı duyumlar, *átoma*'nın şekli, düzenlenişi ve hareketi çerçevesinde açıklanır (bkz. Lucretius II, 381-477, özl. 434-435). Görme gibi, temasın dolaymsız olmadığı yerlerde,

akıntılar theorisi bir kez daha yardıma çağırılır: cisimler, kendilerinin dışhatlarını *eidôla* (*eídôlon*'lar, t.b.; Lucretius'un *simulacra*'sı IV, 49-50 *vd.*) formunda yayarlar, şöyle ki göz onlara doğru çevrilirse kendilerinin kalıbını gözün üzerine basarlar ve duyumu hazırlayıp başlatırlar ve ortaya çıkartırlar (D. L., X, 46-50).

23. Ne var ki artık eski Demokritosçu pozisyonlardan bazıları savunulamaz görünür. Epikuros, rûhun özsel cismânîliğine hâlâ bağlı kalır (karş. D. L. X, 63), fakat rûhun bedenle ilişkisi yeniden tanımlanmış (bkz. Lucretius'un değinileri III, 370 *vd.*) ve yeni bir bileşen eklenmiştir: esrarlı "adsız öge" (her iki geliştirme için bkz. *psûkhê* 27). *Átoma*'nın hareketi olan duyumu rûhun öteki kurucu bileşenlerine, oradan da bedenin geri kalanına ileten, bu "adsız öge"nin atomlarının organik gruplanışıdır (bkz. *hólon*) (Lucretius, III, 242-251, 271-272); bu öyle bir süreçtir ki, ancak rûh atomları bedenin koruyucu kılıfı (*stegázon*) içerisinde taşınıyorsa mümkün olur (D. L. X, 64; bkz. *génesis*).

24. Aristoteles'in zamanından itibâren, *aísthêsis*'in epistemologyasında yeni bir olumlayıcı belirti görünüşe çıkar. Bizzât Aristoteles'in kendisine göre, duyular, kendilerine özgü olan şeyler konusunda yanılgısızdırlar (*Peri psûkh.* III, 428b), nitekim duyular, şu ya da bu formda, tek hakikat kriteri hâline gelirler (Sekstos Empeirikos, *Pros math.* VIII, 9; D. L. X, 31; Lucretius IV, 479; bkz. *enérgeia*, *prólêpsis*). Duyuların hakikatine gösterilen bu rızânın aynisi Stoacılar arasında da bulunur (*SVF* II, 78). Bununla birlikte, bu fizyologik şaşmazlık savı pek de önemli değildir, çünkü Aristoteles için olduğu gibi, Stoacılar için de, ilksel anlamında hakikat noetik bir işlevdir. Ancak duyu organlarındaki izlenimler (*tûposeis*), *pneuma* (t.b.; bkz. *psûkhê*) yoluyla akılsal yetiye (*hêgemonikón*, t.b.) taşındıkları ve oraya kabûl edildikleri (bkz. *katálêpsis*) zaman, ilksel hakikat mümkün olur; bkz. *phantasía*, *nóêsis* 16.

25. *Aísthêsis*'in işleme tarzı, daha büyük bir Stoik problem olan *pathê*'nin (*páthos*'ların, t.b.) mâddîliği probleminin sâdece bir parçasıdır. Zenon'un "*hêgemonikón* üzerindeki izlenim" (*SVF* I, 58; Aristoteles ayni ifâdeyi kullanmıştı: *Peri mneme.* 450a) ifâdesini kullanması, bunun yerine "*hêgemonikón*'daki başkalaşma [*heteroiosis*]" gibi ifâdeler geçirerek (Sekstos Empeirikos, *Pros math.* VII, 233, 237) veya tüm *pathê*'yi [*páthos*'ları] yargılara indirgeyerek (*kríseis*; *SVF* III, 461; bkz.

nóêsis 17) imgenin mâddîliğini hafifletmeye girişen Khrûsippos cephesinden bir tepkiyi uyandırdı.

26. Plotinos'un duyum açıklaması, şu Aristotelesçi öncülün kabûlüyle başlar: rûh, bedenin *eídos*'udur (*Enn.* I, 1, 4; fakat bkz. *hûlê* 11). Bunların bileşkesi olan şey, yanî cânlı, rûhun mevcûdiyetinden ötürü duyar (I, 1, 7), fakat rûhun kendisi duyarsızdır (*apathês*): rûhun yetileri, rûhun kendisinin yansımalarına benzer, ki bu yansımalar, onlara sâhib olan şeylerin etkide bulunmasını mümkün kılar (I, 1, 8).

27. Kendinde ve kendi başına rûh, yalnızca intellektual etkinliğe yeterlidir. O hâlde, duyulur-olanla (*aísthêtón*) temas nasıl kazanılır? Bu, aracılar olarak hizmet edebilme gücü taşıyan bedenin cismânî organlarının işlevidir (IV, 5, 1). *Órganon*, etkilenen (*pathein*) mâddî şeydir ve organın *páthos*'u, duyulur şey ile noetik cevher arasındaki orantılı bir ortayı (*méson katà lógôn*) temsîl eder (IV, 4, 23; bu dil Aristoteles kokmaktadır, fakat kavram, bizzât Aristotelesçi orta'nın kendisi gibi, Platonik sınır nosyonuna açıkça bir şeyler borçludur; karş. *péras*). Bu şekilde, organda cismânî olan *pathê* [*páthos*'lar] (ve bu, *aísthêsis*'in bir tipidir), rûh tarafından algılandığında noetik olur (ve bu da hakikî *aísthêsis*'tir; I, 1, 7). O hâlde, organın işlevi, duyular üzerindeki izlenimleri (*tûposeis*) rûhun eyleyişlerine (*enérgeiai*) dönüştürmektir, öyle ki [bu durumda] rûhun etkilenmezliği Stoacılara karşı ileri sürülebilir (karş. III, 6,1). Duyudan iletilen bu düşünülür formları yargılama süreci, adım adım ilerleyen konuşmaya dayalı (*discursive*) akıl-yürütmedir (*diánoia*; I, 1, 9); bkz. *nóêsis* 19-20.

aísthêsis koinê (αἰσθησις κοινή): ortak duyu(m) [Lat.] sensus communis

—İng. "*common sense*, sensus communis" (F.E.P.)

[bkz. **aísthêsis, aisthêtón**; Osm. *hiss-i müşterek —en.*]

Aristotelesçi "psûkhologya"da "ortak duyu(m)", *psûkhê*'nin şu işlevlere sâhib bir yetisidir: 1) tek bir duyunun nesnesi olmayan "ortak duyulurlar"ın algılanması : hareket ve sükûnet, sayı (*arithmós*), şekil, büyüklük (*Peri psûkh.* 418a, 425b), 2) ilinceksel olarak duyulur şeyle-

rin algısı (*an.y.*), 3) duyu(m)lar arasında ayrım yapma (*a.g.e.* 431a-b) ve algıladığımız algı (*a.g.e.* 425b).

aisthêtón (α„σϘητόν): duyular tarafından algılanabilen; duyuların konusu, duyulur, duyumlanabilir, duyusal (**noêtón**'un karşıtı)

—İng. "*capable of being perceived by the senses; the object of the senses, the sensible (opposite of* **noêtón**)" (F.E.P.)

[bkz. **aísthêsis, aísthêsis koinê** Lat. *sensibilis*; Osm. *mahsûs —en.*]

Duyulurlar (*aisthêta*) Platonik formlarla (*eidê* [*eídos*'lar, İdealar]; bkz. *Phaid.* 78d-79a, *Tim.* 28a-c) sık sık karşıtlaştırılırlar ve böyle olmakla hakikî bilgiden ziyâde yalnızca kanıya götürebilirler (bkz. *dóksa, epistêmê*). Fakat onlar, epistemologik merdivenin en aşağısında bulunan şeyler değillerdir; onlar, *eidê*'nin [İdeaların] hakikî gerçekliğinin yalnızca yansımalarıdır, fakat onların da altında "imgelerin imgeleri" veya "kopyaların kopyaları", gölgeler, yansımalar vb. vardır (*Polite.*, 509d-510a; karş. *eikôn, mímêsis*). Platon'un daha sonraki dialoglarda *aisthêta* [duyulur şeyler] dünyâsına giderek büyüyen ilgisi, duyulurlara bir yarı-varlık verilmesinde (*Soph.* 204b) ve Platon'un *Timaios*'un büyük bir bölümünü duyulur şeylerin meydâna getirilmesine ve işlemesine ilişkin bir betimlemeye ayırmasında yankılanır. Aristoteles'e göre, duyulur tekil şey tek hakikî gerçekliktir (bkz. *tóde ti, on, ousía*); bunlardan bazıları tek tek duyulara özgüdür, başka bazıları ortak duyuya (bkz. *aísthêsis koinê*) özgüdür (*Peri psûkh.* II, 418a). Atomcu geleneğin mâddecilerine (*materialist*) göre, tüm hakikat ve tüm gerçeklik *aisthêta*'dadır [duyulur şeylerdedir], Epikuros ve Sekstos Empeirikos'a göre de öyle, *Pros math.* VIII, 9; bkz. *aísthêsis, eídôlon.*

aithêr (αἰθήρ): ether, eter

—İng. "*ether*" (F.E.P.)

[*Hom.* **aér**'*e, aşağıdaki havâ tabakasına veya atmosfere karşıt olarak* yukarıdaki sâf *ve* duru

havâ: *bu.» tanrıların barınağı olarak* açık ve berrak gök *veya* parlak gökyüzü; **fl.* **aithô**: yakmak, tutuşturmak, aydınlatmak, parlatmak; *edl.* yanmak, parlamak, alevlenmek, ışımak" (L.&S.); bkz. **aér**; Lat. *æther*; Osm. *esîr—en.*]

Platon'un *Kratûlos* dialogunda (410b) sözcüğün (düşsel) bir etimologyası verilir. *Aithêr, aêr*'in en sâf formudur (*Phaido.* 109a-110b, *Tim.* 58d). *Aithêr*, Aristoteles'e göre, doğa gereği öncesiz-sonrasız dâirevî hareket içerisinde hareket eden beşinci bir ögeyi (*quinta essentia*), göklerin cevherini oluşturur (*Peri ouran.* ı, 268b-270b). "Beşinci öge" kısa süre içerisinde Akademia içerisinde de Opous'lu Philippos'un *Epinomis*'inde (984b) görünüşe çıkar; ve orada beşinci "Platonik cisim"e tekabül etmek gibi ek bir üstünlüğe sâhibdir (bkz. *stoikheîon*). "Doğal" (*phûsei*) dâirevî hareketiyle *aithêr*'in varlığı (*Peri ouran.* ı, 269b), ayni zamanda Aristoteles'in rûhlarca sâhibolunan gök cisimleri theorisini terketmesine de yol açar; bkz. *ouránioi*. Cicero (Aristoteles'i anarak?) *nous*'un ayni zamanda *aithêr*'den oluştuğunu telkîn eder (*Acad. post.* ı, 7, 26); bkz. *zôon, stoikheîon, kósmos, áphthartos; aithêr*'in içerdiği mâddî öge için bkz. *hûlê*.

aition (αἴτιον) (veya **aitía (αἰτία)**): suçlanabilirlik, suçluluk, sorumluluk, mesûliyet, neden

—İng. "*culpability, responsibility, cause*" (F.E.P.)

["neden, kök, **zemîn**, fırsât *veya* vesîle; kötü bir şeyin vesîlesi, suç, suçluluk, töhmet, ayıp, leke, **kabâhât**, kusûr, *Lat.* crimen, bir dosta çıkışma, sitem, **serzeniş**" (L.&S.); bkz. **arkhê**; Lat. *causa, ratio*; Osm. *illet, sebeb —en.*]

1. Metafizik nihâî nedenlerin bir incelenmesi olarak tanımlandığı için, Aristoteles, konu hakkındaki eserine kendisinden önce gelenlerin nedenler araştırmasının ayrıntılı bir gözden geçirilişiyle başlar (*Prôtê phil.* 983a-993a; bu kesim 988a-b'de özetlenir). Platon kendi sıfâtıyla nedenselliği formal bir şekilde ele almamıştır, buna karşılık *Phaido.* 95d-99d'de, *Tim.* 46c-47e'de ve *Nom.* 892c'de, Sokrates-öncesi hare-

ket ettirici neden arayışının bir eleştirisi vardır; bu pasajlarda erken dönem doğa düşünürleri zorunluluktan (*anánkê*) hareketle ve aklî bir plan (*tékhnê*) olmaksızın işleyen ikincil nedenleri (*sûnaitía*) yanlış bir şekilde hareketin tek sahici nedeni, yanî *psûkhê* yerine koydukları için kınanırlar (karş. Aristoteles *Peri psûkh.* 414a ve *sûmbebêkós*). Fakat *Phil.* 26d-27c'de Platon gerçekliği bir formal (bkz. *péras*), bir etkin (bkz. *dêmiourgós*) ve bir "mâddî" (bkz. *ápeiron*) ögeye indirger.

2. Aristoteles'in dört neden öğretisi —formal (*eídos*), mâddî (*hûlê*; ayni zamanda bkz. *hûpokeímenon*), etkin (*kinoún*) ve ereksel (*télos*)— *Phûs. akr.* II, 194b-195a'da ve *Prôtê phil.* 1013a-1014a'da bulunacaktır. Bu öğretinin özel açılımlarından biri, mâddî nedenin bir kıyâsın zorunlu olarak sonuca "neden olan" öncülleriyle özdeşleştirilmesidir (karş. *Anal. hûst.* II, 94a, *Phûs. akr.* II, 195a). *Eth. Niko.* 1112a'da, nedensellik tiplerinin bir başka, daha ethik yönelimli bölünümü bulunmaktadır. Daha sonraki filozoflar, bu Aristotelesçi analize bazı ilâveler yaptılar: Philon'un *lógos*'u, yaratımın araçsal nedenidir (*De cher.* 35, 126-127) ve Seneca'da (*Epist.* 65,8) beşli bir liste vardır.

Niyetlenilmemiş [veya maksad gütmeyen] nedenler için bkz. *tûkhê*.

alêtheia (ἀλήθεια): hakikat, doğruluk

—İng. "*truth*" (F.E.P.)

[meydâna-çıkma, açığa-çıkma, "gizinden-çıkma", görünüverme; "gerçek, hakikat, sahici; *gerçeği söyleyen, doğru veya sahici konuşan* birinin karakteri, doğrusözlülük, samîmiyet, *açıklık*; **fl.* **alêtheúô**: *kişiler hk.* gerçeği konuşmak, doğru söylemek, emîn *ve* sâdık olmak; *şeyler hk.* hakikî *ve* gerçek olmak: *kehânetler hk. edl.* doğru olmak, gerçekleştirilmek, yerine getirilmek; **alêthês** (**a-** olumsuzluk ve yoksunluk eki): tam, açık, apaçık, âşikâr, meydânda, besbelli: *kişiler hk.* sâdık, emîn, samîmî; hakikatlı, doğrusözlü, dürüst; *şeyler hk.* gerçek, sahici, fiilî" (L.&S.); karş. **pseúdos**; Lat. *veritas*; Osm. *hakikat, iyn / iyân / ayân —en.*]

Hakikatın varlığı ve hattâ imkânı, Yunan dilindeki *dóksa* ve *epistêmê* (t.b.) arasındaki ayrımla ve bunların kendilerine özgü konularıyla yakından bağıntılıdır. Bu yüzden Parmenides var-olanı var-olmayandan ayırdedip, var-olmayanı duyu algısıyla birleştirinceye, *dóksa*'nın fenomenal dünyâsında hiçbir hakikat olmadığını ileri sürünceye (Diels, frr. 28B1, B11, B30) ve *dóksa*'yı "Hakikat Yolu" ile karşıtlaştırıncaya (*a.g.e.* 28B4) dek gerçekte hiçbir kritik problem yoktur. Bunun ve yasaların ve göreneklerin (bkz. *nómos*) keyfî doğasının farkedilmesinin bir sonucu olarak, Protagoras, Platon'un *Theaitetos*'unda (151e-152e, 161e-167a) betimlenen, hakikatin izâfîliği theorisini ortaya attı. Aristoteles'in hakikat (veya doğruluk) ve yanlışlık theorisi, hakikatin (veya doğruluğun) şeylerde (*Prôtê phil.* 1027b-1028a) ya da yalın tözlere ilişkin bilgimizde (ki burada yalnızca bilgi ya da bilgisizlik mümkündür) olmadığı, fakat yargıda, yanî kavramların gerçekliğe tekabül etmeyen birbirine-eklemlenmesinde olduğu sayıltısına dayanır (*Prôtê phil.* 1051b, *Peri psûkh.* III, 430a; bkz. *dóksa*). Epikuros için, tüm duyu algılarımız hakikîdir ve bu yüzden de *aísthêsis*, yanî duyum hakikatin nihâî kriteridir (Sekstos Empeirikos, *Pros math.* VIII, 9; Lucretius, *De rerum nat.* IV, 469-479; bkz. *prólêpsis*). Stoacı kriterler, D. L. VII, 54'te betimlenirler.

Hatâ ve yanlışlık imkânı, *dóksa* ve *nóêsis* başlıkları altında tartışılmıştır.

álgos (ἄλγος): acı

—İng. "*pain*" (F.E.P.)

["*gerek bedensel gerekse zihinsel* acı, *Lat.* dolor; hüzün, keder, sıkıntı, ıztırâb; *daha sonraları*, acıya neden olan herhangi birşey; **fl.* **algéô**: bedensel acı duymak, acı, ağrı, sızı, sancı çekmek: hasta olmak; *meta.*, manevî acı hissetmek, keder *veya* hüzün duymak, üzüntülü *veya* sıkıntılı olmak: *bir şeyden veya bir şey hakkında* acı çekmek; **fl.* **algûnô**: acıtmak, ağrıtmak, keder *ve* hüzün vermek, sıkıntı vermek; *edl.* acı duymak, *bir şeyden* kederlenmek, hüzünlenmek

veya sıkıntıya düşmek; **álgêsis**: acı duy(g)usu, acı hissi;" (L.&S.); bkz. **pónos** —*en.*]

Bkz. *hêdonê.*

allêgoría (ἀλληγορία): allegorik yorumlama

—İng. "*allegorical interpretation, exegesis*" (F.E.P.)

["**fl.* **allêgoréô**: söylenen sözden başka anlam kasdedecek şekilde konuşmak, söylenen sözden başka anlam çıkaracak şekilde ifâde etmek *veya* yorumlamak" (L.&S.); bkz. **hûpónoia**; Lat. *allegoria*; Osm. *te'vîl, istiâre, mecâz, tefsîr* —*en.*]

Bkz. *mûthos, theós.*

alloíôsis (ἀλλοίωσις): değişme, değişim, niteliksel değişme, başkalaşma

—İng. "*change, qualitative change, alteration*" (F.E.P)

["**fl.* **alloióô**: farklı kılmak, değiştirmek, değişik hâle getirmek, başkalaştırmak; *edl.* farklı hâle gelmek, değiştirilmek, değişmek, *özl.* daha kötüye doğru değiştirilmek veya değişmek" (L.&S.); karş. **metabolê**; Lat. *alteratio*; Osm. *tagayyür* —*en.*]

Bkz. *páthos, metabolê, aísthêsis.*

analogía (ἀναλογία): oran, orantı, analogi, benzeştirme, benzeşim

—İng. "*proportion, analogy*" (F.E.P.)

[bkz. **lógos**; Lat. *proportio, similitudo*; Osm. *tenâsüb, temsîl* —en.]

Bkz. *ágnôstos, díkê, thésis, ónoma.*

anámnêsis (ἀνάμνησις): anımsama, hâtırlama

—İng. "*remembrance, recollection*" (F.E.P.)

[*fl.* **anamimnêskô**: *birine bir şeyi* hâtırlatmak; *yapmasını* hâtırlatmak: *ayn.z.* hâtıra getirmek, *bir şeyi* anmak *veya* sözünü etmek: *edl.* anımsamak, hâtırlamak" (L.&S.); Lat. *memoria, reminiscentio, recollectio*; Osm. *tahattur*, "*nîm-tahattur* " (B.A.)* —*en.*]

Platon'un Pûthagorasçı yeniden-doğuş (bkz. *palingenesía, psûkhê*) theorisini kabûlü, ciddî bir epistemologik problemi çözme fırsatı sağladı: daha önce Sokrates'in ethik tanımlar olarak formule ettiği ve Platonik *eidê* [İdealar] hâline gelme yolundaki değişmeyen gerçeklikleri, özellikle duyu bilgisi (bkz. *dóksa*) bu kadar açık bir şekilde güvenilmez ise, nasıl biliriz? Daha sonraları *érôs* ve *dialektikê* gibi çözümler olacaktır, fakat ilk ânda bu bilgiyi güvenceye alan, *anámnêsis*'tir. *Men.* 80e-86c'de Sokrates, diagramlar [iki uçlu çatallar] (bunlar *Polite.* 510d'de tekrâr ortaya çıkacaktır; bkz. *diánoia, mathêmatikâ*) ve hâss soruşturma aracılığıyla, duyular tarafından algılanamaz şeylerin bilgisini açığa çıkarma imkânını göstermişti; *Phaido.* 72e-77a'da, *anámnêsis*, rûhun önceden-varoluşunun bir kanıtı olarak sunulur ve *eidê* [İdea'lar] öğretisiyle bağıntılanır. Biz duyular yoluyla kazanmış olamayacağımız *eidê*'nin [İdeaların] bilgisine sâhibiz dolayısıyla bu bilgi, formlarla temas içerisinde olduğumuz doğum-öncesi bir durumda kazanılmış olmak zorundadır. Bu theori, *Phaidr.* 249b-c'deki mithik ve dinî bir bağlamda ve en azından îmâ yoluyla *Tim.* 41c-42b'de rûhlara doğumlarından önce bahşedilen görümde bir kez daha ortaya çıkar (karş. *Phaidr.* 247c-248b'deki görüm ve bu görümü hâtırlamadaki güçlük, *a.g.e.* 249c-250d); bkz. *eídos.*

---

* Prof. Dr. Bedia Akarsu'nun hazırladığı Türk Dil Kurumu *Felsefe Terimleri Sözlüğü*'nden yararlanılmıştır: Prof. Dr. Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu (TDK) Yayınları, Gözden geçirilmiş ikinci baskı, Ankara 1979. Bundan böyle (B.A.) kısaltmasıyla belirtilecektir —*en.*

anánkê (ἀνάγκη): zorunluluk, zor, zorluk, darlık, kıtlık

—İng. "*necessity*" (F.E.P.)

["zor, dar, kıt; zorunluluk, ihtiyâc, gereksinim, doğal istek *veya* ârzû, *açlık gibi*; fiilî güç, zor, şiddet: *bu.*» bedensel acı, acı çekme; *Lat.* necessitudo gibi, âile, soy *veya* kan bağı, akrabâlık" (L.&S.); Lat. ***necessitas***; Osm. *zarûret, vücûb —en.*]

1. *Anánkê*'nin Sokrates-öncesi kullanımı tekbiçimli değildir; Parmenides'te (Diels, fr. 28A37), *anánkê*, Platon'un *Politeia*'sındaki (614c-621d) "Er Mithi"nde ve Empedokles'teki Orphik figürde (Diels, fr.115) kişileştirilmesinden çok farklı olmayan bir şekilde, hemen hemen öngörüye dayalı bir tarzda her şeyi yönetir. Fakat Atomcularla birlikte (bkz. D. L. ıx, 45; Diels, fr. 67B2), erek (*télos*) gütmeksizin işleyen sâf fiziksel nedenlerin mekanik zorunluluğu bölgesine gireriz.

2. Sokrates'e ve Platon'a göre hakikî nedensellik dâimâ ereğe göre işler, buna karşılık fiziksel ögelerin işleyişleri sâdece koşullardır veya "ikincil nedenler"dir (*sûnaitía*) (bkz. *Phaido*. 99b, *Tim*. 46c). Ama yine de *anánkê*, *kósmos*'un oluşumunda da rol oynar; akıl (*nous* = *Dêmiourgós*) fiziksel zorunluluktan üstündür (*Tim*. 47e-48a). Zorunluluk, bu yarı-neden, ancak *nous*'la, tanrısal (*théion*) nedenle bağıntısından dolayı incelenmeye değer.

3. Aristoteles'te *anánkê* çeşitli anlamlara sâhibdir (bkz. *Prôtê phil.* 1015a-c), fakat mâddedeki fiziksel zorunluluk, Platon'daki gibi *nous*'a değil de, daha ziyâde Aristoteles'in *phûsis* anlayışındaki "erek"e (*télos*) boyuneğmek zorundadır (*Phûs. akr.* μ, 200a). *Anánkê*'nin kıyâsa dayalı akıl-yürütmede oynadığı rol de dikkate alınmalıdır: geçerli bir kıyâsın sonucu öncüllerden zorunlu olarak çıkar (*Anal. prot.* ı, 24b).

Tanrısal öngörüye dayalı bir anlamda zorunluluk için bkz. *heimarménê*, *prónoia*.

anaplêrôsis (ἀναπλήρωσις): dolma, doldurma, doyma, doyurma, doyum

—İng. "*filling up*" (F.E.P.)

[**fl.* "**anaplêróô**: doldurmak, ağzına kadar tıka basa doldurmak; tekrâr doldurmak: *edl. güneş tutulmasından sonra güneş hk.* tekrâr eski hâline *veya* eski büyüklüğüne dönmek" (L.&S.); karş. **kénôsis**; Lat. *repletio, satisfactio*; Osm. *temliye, tatmîn, gınâ' —en.*]

Bkz. *hêdonê.*

apátheia (ἀπάθεια): etkilenimsizlik, duygulanımsızlık, duyumsamazlık, duyarsızlık, **pathê'siz [pathê'nin (páthos'ların, t.b.) yokluğu]**

—İng. "*unaffected, without* **pathê**" (F.E.P.)

["**apathês**: acısız, acı çekmeyen: duyarsız, hissiz; çekmek *veya* katlanmak istemeyen, sabırsız; acı çekmiş *veya* zarar görmüş olmayan, gamsız, kedersiz, dertsiz, tasasız" (L.&S.); bkz. **ataraksía, adiáphoron**; Lat. "*inadfectatum / inaffectum, stupor, lentitudo*" (Cass.)*; Osm. "*fıkdân-ı hassâsiyyet* " (B.A.) *—en.*]

1. Âdet olduğu üzere orta (bkz. *méson*) öğretisinde temellenen Aristotelesçi erdem kavramında *apátheia* hâlinin hiçbir yeri yoktur. Bununla birlikte, *apátheia*, Aristoteles'in psikologyasında bir anlama ve öneme sâhibdir: *nous*'un apaçık *apátheia*'sı, bu yetinin *psûkhê*'den

---

* Cassell'ın Latince-İngilizce ve İngilizce-Latince sözlüğünden yararlanılmıştır: *Cassell's New Compact Latin-English & English-Latin Dictionary*, compiled by D. P. Simpson, M. A., Laurel Editions, Dell Publishing Co., Inc., New York, March 1971. Bundan sonra bu sözlükten yararlanılan yerlerde, alınan sözcük veya deyimler çift tırnak içerisinde verilecek ve sözlük (Cass.) kısaltmasıyla belirtilecektir *en.*

farklı olarak cismânî olmadığını ve ölümsüz olduğunu telkîn eder, çünkü *pathê* [*páthos*'lar] dâimâ mâdde ile birarada bulunur (*Peri psûkh.* 403a, 408b).

2. Epikuros'ta durum biraz daha karmaşıktır. Hem haz hem de acı *pathê* oldukları için (D.L. x, 34), bu hazcı felsefede *apátheia*'nın bir erdem olması gibi bir sorun olamaz. Fakat Epikuros'a göre, hazzın en yüksek tipi tam da duragandır (bkz. *hêdonê*) ve bu kımıltısız denge ya da kargaşadan bağımsızlık durumunun (*ataraksîa*) *apátheia* ile en azından yüzeysel bir benzerliği vardır.

3. Bu bakımdan Epikuros ile Stoacılar arasındaki kökten ayrılık noktası, Stoacıların en azından Zenon tarafından tanımlandığı şekliyle tüm *pathê*'nin [*páthos*'ların] doğaya karşı akıldışı hareketler olduğu konusundaki ısrârıdır (*SVF* I, 205, 206; bkz. *hormê*). Bu düşünce, akıldışı etkilerin nasıl olup da akılsal yetide (*hêgemonikón*; bkz. *SVF* III, 459, 461) bulunabileceğini göremeyen Khrûsippos için güçlükler yarattı. Fakat bununla ilgili karmakarışık incelikler tartışıldıysa da, Stoa, *pathê*'nin [*páthos*'ların] hem zora dayalı hem de doğadışı olduğu ve bu yüzden de kökünden kazınması gerektiği konusunda hep birden ayni fikirdeydi (bkz. Seneca, *De ira* I, 8, 2-3; *SVF* I, 207, III, 389). Bu yüzden öyle görünüyor ki, Stoacılar *pathê*'nin kökünü kurutmakla, Peripatetikler *pathê*'yi ölçülü hâle getirmekle ve Epikurosçular da *pathê* içerisinde iyi ve kötü olanlar arasında eleme yapmakla ilgilenirler (bkz. Seneca, *Epist.* 116, 1); bu tutumlar, âheng oluşturma olarak *kátharsis* ve arındırma olarak *kátharsis* gibi *kátharsis*'e (bkz.) yönelik farklı yaklaşımları anımsatır.

4. *Apátheia*'nın dile getirilişi değilse bile, *apátheia* pratiği, kökenlerini Zenon'u doğrudan önceleyen Kûnik harekette ve onunla bağlantılı hareketlerde buldu ve uygulayıcılarının sâdece duyarsızlığa gömülüp kaldıkları suçlamasını sıklıkla berâberinde getirdi (Seneca, *Epist.* I, 9, 1). Stoacılar, kendilerinin *apátheia* versiyonunu duyarsızlıktan ya da düpedüz ahmaklıktan ayırdetmek için bir hayli ter döktüler (D.L. VIII, 117; Seneca, *Epist.* I, 9, 3). Aslında, son dönem Stoa'nın iyi *pathê* (*eupátheiai*) ve kötü *pathê* arasında yaptığı bütünüyle tutarlı olmayan ayrımın tam da bu tip eleştirinin ürünü olması muhtemeldir (D.L. VII, 116).

ápeiron (ἄπειρον): sınırlanmamış, sınırsız, bitimsiz, uçsuz, belirsiz, belirlenimsiz, tanımsız

—İng. "*unlimited, indefinite*" (F.E.P.)

[bkz. **péras**; Lat. *indefinitus*; Osm. "*gayr-i muayyen*" (B.A.) —*en.*]

1. Anaksimandros'a göre, her şeyin *arkhê*'si (bkz.) *ápeiron*'du, sınırlanmamış-olandı. Terim, bu bileşik sözcükte olumsuzlanmakta olan sınırın (*péras*, t.b.) nasıl anlaşıldığına bağlı olarak çeşitli şekillerde kurgulanabilir. Aristoteles, sözcüğün çeşitli anlamlarına ilişkin ayrıntılı bir tartışmayı *Phûsika*'sına dâhil eder (202b-208a); bu anlamlardan bazıları, örneğin uzamsal sonsuzluk, Anaksimandros'un düşünmesi bakımından anakronistik kalacağından reddedilebilir. Anaksimandros'un *ápeiron* fikrinde içerilen şey, zamanda süredurma (bkz. Diels, fr. B3 ve *aídios*, *áphthartos*), "varagelişle [*génesis*] ve yoğagidişle [*phthorá*] bitip tükenmeyen" (Aristoteles, *Phûs. akr.* III, 203b) sonsuz bir temel töz kaynağı ve son olarak belirlenimsizlik, yanî içerisinde yalın fiziksel cisimlerin, havânın ve suyun henüz ayrılmış olmadığı içsel sınırsızlık durumudur (Diels, *ayni* fr.; Aristoteles, *Phûs. akr.* I, 187a). Ayni zamanda şu da olanaklıdır ki, Anaksimandros, *kósmos*'umuzu çevreleyen bu muazzam mâdde kütlesini (Aristoteles, *a.g.e.* 203b) bir küre olarak ve dolayısıyla bu anlamda da sınırsız olarak, yanî başsız ve sonsuz olarak gözünde cânlandırmış olabilir.

2. Anaksimandros'un anladığı şekliyle bu kavramın daha sonraki tarîhi, evrenimizin sınırını belirten *ouranós*'un (t.b.) en uç küresinin dışında olan şeyin öz doğasına yönelik bir ilgiye dayanır (bkz. *kenón*). Pûthagorasçılarla birlikte, yeni irdelemeler, *ápeiron*'un başka cephelerini ortaya çıkarır; Sınırlı ve Sınırsız, Aristoteles'in *Prôtê philosophia*'sında aktarılan Pûthagorasçı Karşıtlar Tablosunun (986a) başında yer alırlar. Bu, artık Anaksimandros'un *ápeiron*'u değildir, fakat ya Pûthagorasçıların sayıya ve cisimlere geometrik yaklaşımında (bkz. *arithmós*) aslî olan uzamsal sınırdır (veya uzamsal sınırın yokluğudur) ya da müzikal bir kavramdır ve bu ikinci durumda, sınır (*péras*), her iki uçta sonsuz olan bir sürekliliğe sonlu bir ölçünün (mûsikî bakımından *harmonía*; mathematik bakımından, oran veya *lógos*) koyulması olarak düşünülür. Aristoteles, *Phûs. akr.* III, 206b'de şu tahmînde bu-

lunur ki, bu tipten iki taraflı sonsuzluk, *ápeiron*'un "belirsiz çiftler" (bkz. *dûás*) nosyonuna dönüşmesinin sebebidir. Bu bakış noktalarından ikincisi, muhtemelen, *Phil.* 23c-25b'de Platon'un varlık ilkeleri olarak *péras*'ı [sınırı]ve *ápeiron*'u [sınırsızı] kullanmasının gerisinde yatar (*a.g.e.* 15d-17a'daki birinci kullanım, tikellerin salt belirsiz çokçeşitliliğine gönderimde bulunur gibidir).

3. *Ápeiron*'un *Philebos*'ta öne çıkması, daha sonraki Platonik gelenekte onun metafizik bir ilke olarak sürekli kullanımını güvence altına aldı, fakat biraz farklı vurgularla. Platon için, *péras* ve *ápeiron*, *Timaios*'un *khôra*'sının *eidê* [İdealar] ile yanyana varolmasıyla hemen hemen ayni tarzda eşdeş-ilkeler olarak görünür. Aslında, Aristoteles de, hem *ápeiron*'u hem de *khôra*'yı kendisinin varlık'a değgin eşdeş-ilkesinin, *hûlê*'nin Platonik eşdeğerleri olarak gördü (bkz. *dûás* ve *Phûs. akr.* IV, 209b). Plotinos, *ápeiron*'un mâddî ilke hüviyetine sâhib olmasını kabûl etti, fakat Plotinos'un çok katı olan tekçiliği (*monism*), onun *ápeiron*'u bir tür tekâmül "ân"ı olarak Bir'e tâbi kılmasına yol açtı, öyle ki bu tekâmül "ân"ında *ápeiron* "Ötekilik" olarak Bir'den fışkırır ve Bir'e dönmediği ve Bir'i temâşâ etmediği sürece tanımsızdır (*aóristos*; *Enn.* II, 4, 5; bkz. *hûlê* ve karş. Proklos'un *Sto. theol.*, prop. 35'teki "ânlar" üçlemesi: içkinlik (*immanence*), öne-yürüyüş [fışkırma / taşma / sudûr / feyz; bkz. *próhodos*] ve geri-dönüş [vuslat / avdet / sılaya kavuşma; *epistrophê*]); bkz. *triás* 3.

4. Ontologik bir ilke olarak *ápeiron*'a gösterilen sürekli ilgideki bir başka etmen de, mâddî ilkeyle özdeşleştirilmesi sûretiyle *ápeiron*'un kötülük problematiği içerisine sokulmasıdır.

aphaíresis (ἀφαίρεσις): uzaklaştırma, koparma, ayırma, çıkarıp atma, çekip çıkarma, soyma, soyutlama

—İng. "*taking away, abstraction*" (F.E.P.)

[**fl.* "**aphairéô**: *bir başkasından* almak, uzaklaştırmak, kapıp kaçırmak; *bir şeyden* soymak; *bir şeyden* almak, *bu.*» azaltmak, küçültmek; salıvermek, bağışlamak, affetmek; *edl. bir şeyden* soyulmak *veya* yoksun bırakılmak"

(L.&S.); Lat. *abstractio*; Osm. *cerd / tecrîd — en.*]

1. Aristoteles'e göre, aslî soyutlama konuları "mathematik şeyler"dir (bkz. *mathêmatiká*; *Anal. hûst.* I, 81b, *Prôtê phil.* 1061a-b) ve bu işlem, *Peri psûkh.* III, 431b'de "mâddede cisimleşmiş olan şeyleri sanki öyle değillermiş gibi düşünme [*nóêsis*]" olarak betimlenir. Fizik bilimine konu olan şeyler ontologik anlamda ayrı tözlerdir (bkz. *khôristón*), fakat onlar *phûsis*'i cisimleştirdikleri ve değişmeye tâbi oldukları için mâddeden kavramsal olarak ayırılabilir değillerdir (*Prôtê phil.* 1025b); bu, Platoncuların yaptığı bir hatâdır (*Phûs. akr.* II, 194a); buna karşılık, Mathematik'e konu olan şeyler ontologik anlamda ayrı tözler değillerdir, fakat mâddeden kavramsal olarak ayırılabilirler; bkz. *mathêmatiká, hûlê.*

2. Mâddenin temel bilinemezliği ve bunun sonucu olarak mâddeyi analogya yoluyla kavrama zorunluluğu (*Prôtê phil.* 1036a, *Phûs. akr.* I, 191a; Platon'da da ayni güçlük vardı: bkz. *Tim.* 52b'deki "gayri meşrû akıl-yürütme"), Aristoteles'i, *aphaíresis* sürecinin nasıl işlediği konusunda biraz daha ayrıntılı bir hesâbla̧şmaya götürür. Burada birincil olarak Aristoteles'in duyulur ve düşünülür mâdde arasında yaptığı ayrım vardır (*aisthêtê* ve *noetê hûlê*; bkz. *Prôtê phil.* 1036a, 1045a. Plotinos ayni terimleri kullanır, ama farklı bir anlamda; bkz. *hûlê*). Daha sonra ikincil olarak, zihnin duyulur şeyleri (*aisthêta*) duyulur olmak bakımından olmayacak şekilde temâşâ ettiği soyutlama sürecinde kavradığı mâdde türü gelir: form ve uzamsal yayılımdan oluşmuş mathematik cisimler gibi (*mégethos*; bkz. *mathêmatiká* ve karş. *Prôtê phil.* 1059b, 1077b) ya da analogya yoluyla, tanımdaki bilkuvve ilke, yanî ayrıma nisbetle *génos* [cins]gibi (*Prôtê phil.* 1045a; bkz. *diaphorá*).

Theologik *via negativa* [olumsuzlama yolu] olarak *aphaíresis* için bkz. *ágnôstos.*

áphthartos (ἄφθαρτος): yoğagidişi-olmayan, yoğagitmez, yokolmaz, çürüyüp-bozulmaz; rûhun yoğagitmezliği / yokolmazlığı için *karş.* **athánatos**

—İng. "*indestructible*" (F.E.P.)

{bkz. **phthorá, agénêtos**; Lat. *incorruptibilis*; *perennis*; Osm. *lâ-yefnâ —en.*}

1. Aristoteles, terimin mümkün anlamlarına ilişkin tartışmasında (*Peri ouran.* I, 280b), "şimdi var olup da yoğagitmemiş olan, ama gelecek bir zamanda var olmaktan kesilecek ya da var olmaktan kesilmesi mümkün olan şey"i *áphthartos*'tan anlanan birincil anlam olarak kabûl eder; ve Aristoteles kendisinden öncekiler arasında dünyânın *génesis*'in (bkz. *agénêtos*) bir ürünü olduğu konusunda bir fikir birliği bulduğu hâlde, bunlardan yalnızca bir kısmının dünyânın yoğagidişini benimsemeye gönülleri vardır (*a.g.e.* I, 279b). Bunlar arasında da bazıları vardır ki tek bir yoğagidiş koyarlar, başka bazıları da vardır ki *kósmos*'un yoğagidişinin hep yinelendiğini ileri sürerler. Aristoteles birinci grubu kimlerin oluşturduğunu açıkça belirtmez, fakat Simplikios bu pasajı yorumlarken onları Atomcular olarak tanımlar ve bu tanımlama akla yakın görünür (bkz. Diels, frr. 67A1, 68A40; karş. D.L. X, 73'te Epikuros ve Lucretius, *De rerum nat.* V, 235 *vd.*). Döngüsel yoğagidişi önerenler arasında, Aristoteles, Empedokles'in —ki onun Aşk ve Nefret aracılığıyla dört ögenin [*anâsır-ı erbaa*: dört unsur] karışması theorisi gerçekten de döngüseldir (fr. 17, str. 1-13)— ve Herakleitos'un adını verir. Herakleitos'un pozisyonu çok daha karanlıktır; fr. 30 *kósmos*'un herhangi bir çözülüşünü yadsır ve Platon *kósmos*'un yoğagidişi sorununda Empedokles'in pozisyonu ile Herakleitos'un pozisyonu arasında özgül olarak ayrım yapar (*Soph.* 242d). Öte yandan, başka yazarlarda, Herakleitos'un periodik bir kosmik yanış öğretisini (karş. *ekpûrôsis*) savunduğunu telkîn eden pasajlar bulunmaktadır. İlk bakışta, Philon da *kósmos*'un yoğagidebilirliğini ileri sürer görünür (*De opif.* 7); fakat Philon'un gerçek görüşü Platon'da bulunan bir ayrıma dayanır; Platon, göksel tanrılardan (*ouránioi*) bahsettiği *Tim.* 41a-b'de, onların bedenlerinin ve rûhlarının birliğinin çözülebileceğini, fakat *Dêmiourgós*'un elinden çıkma oldukları için *çözülmeyeceklerini* söyler. Philon da, benzer bir şekilde, *kósmos*'un doğal olarak yoğagidebilir olmakla birlikte, ilâhî bir inâyete dayalı himâyeden dolayı yoğagitmeyeceğini düşünür (*De decalog.* 58).

2. Plotinos'ta da şöyle benzer bir arguman ortaya çıkar ki (*Enn.* II, 1, 3-4), *kósmos*'u öncesiz-sonrasız bir şekilde birarada tutan şey Rûh'tur; fakat burada, bağıntı, Philon'da bulunan takdîr-i ilâhîye, tanrısal irâdeye, inâyete dayalı bir bağıntı değildir, daha ziyâde Platonik gelenekteki mi-

metik ögede temellenir, örneğin zaman-öncesiz-sonrasızlığın (*aiôn*) bir *eikôn*'udur [kopyasıdır] ve bu dünyâ düşünülür evrenin (*kósmos noêtós*) bir yansımasıdır; dahası, hem "öne-yürüme" (bkz. *próhodos*) hem de "geri-dönme" (*epistrophê*) anlamında yaratma, doğada hep süregider.

apódeiksis (ἀπόδειξις): işâret etme, gösterme, kanıtlama, tanıtlama, zorunlu çıkarım

—İng. *"pointing out, demonstration, proof"* (F.E.P.)

["öne çıkarıp gösterme, *bu.*» öne-koyma, verme, dağıtma, yayma; gösterme, kanıtlama, tanıtlama; gösteri, teşhîr, başarı, kazanım, yapma, yerine getirme; **fl.* **apodeíknumi**: işâret etmek, göstermek, öne çıkarıp göstermek, bilinir kılmak: *bu.*» öne getirmek, teşhîr etmek, meydâna getirmek, ortaya çıkarmak, üretmek, yaymak, yayınlamak, ilân etmek, duyurmak, *bir yasa gibi*; karârlaştırmak *veya* tayîn etmek; kanıt *veya* sav yoluyla göstermek, kanıtlamak, tanıtlamak; *bir şeyi veya bir kişiyi şu şu şekilde* göstermek, ortaya koymak: *bu.*» atamak, adlandırmak, yaratmak; yapmak, kılmak, hâline getirmek; *şöyle şöyle* tasavvur *veya* temsîl etmek; *bir şeyin olduğunu* tanıtlamak *veya* kanıtlamak; *bir şeyin olmasını* emretmek; **fl.* **apodékhomai**: tamâmen kabûl etmek, memnûniyetle *ve* şükrânla kabûl etmek, hoşnut olmak; bir kanıt olarak kabûl etmek: benimsemek, izin vermek, mümkün görmek, uygun bulmak, onaylamak; *bir öğretmen olarak* kabûl etmek, peşinden gitmek, takîb etmek; belli bir anlamda almak *veya* anlamak; geri almak, yeniden elde etmek, yeniden kavuşmak" (L.&S.); Lat. *demonstratio*; Osm. *isbât, bürhân —en.*]

Aristotelesçi teknik methodologyada *apódeiksis*, eğer öncüller doğru ve ilksel ise *epistêmê*'ye götürecek olan kıyâsa dayalı bir kanıtlamadır (Aristoteles, *Anal. hûst.* ı, 71b-72a). Bireyler tanımın konusu değildirler ve bu yüzden de kanıtlanamazlar (Aristoteles, *Prôtê phil.* 1039b); bkz. *dialektikê, kathólou.*

aponía (ἀπονία): acısızlık, acının olmaması hâli

—İng. "*painlessness*" (F.E.P.)

[bkz. **pónos, álgos** —*en.*]

Bkz. *hêdonê.*

aporía (ἀπορία): çıkış yolu olmayan, çıkmaz, açmaz, güçlük, sorun, problem

—İng. "*with no way out, difficulty, question, problem*" (F.E.P.)

[**fl.* "**aporéô**: çâresiz kalmak, bitmek, tükenmek, ne yapacağını bilmemek, kuşku içerisinde olmak; *edl.* soru konusu *veya* sorun hâline getirilmek: *ayn.z.* halledilmeden veya kanıtlanmadan bırakılmak" (L.&S.); Lat. *ambiguus, quaestio*; Osm. "*gayr-i kabil-i hall mes'ele*" (B.A.) —*en.*]

1. *Aporía* ve onunla ayni kökten gelen fiil biçimleri dialektikle (*dialektikê*, t.b.) ve bu yüzden de muhâtablar arasında karşılıklı konuşmaya dayalı Sokratik söylem göreneğiyle yakından bağıntılıdır. Aristoteles'in analizine göre (*Prôtê phil.* 982b), felsefe, başlangıçtaki bir güçlükten (*aporía*), çatışan argumanlardan dolayı deneyimlenen bir güçlükten (bkz. *Top.* vı, 145b) doğup büyüyen bir merâk *(thauma)* duygusuyla başlar (Aristoteles burada felsefenin ve mithologyanın ortak bir hareket noktası olarak merâkı paylaştıklarını belirtir). Hem *aporía* hem de ona eşlik eden merâk ile Sokrates'in sık sık tekrârladığı kendi bilgisizliğine ilişkin iddiâlar (örn. *Men.*, 80d, *Soph.* 244a) ve onun maksada yönelik düşünüp taşınıcı soruşturmasının (*élenkhos*) yol

açtığı *nolle contendere** (bkz. *Theait.* 210b-c ve *kátharsis*) arasında koşutluk kurulabilir. Fakat Aristoteles tarafından zincire vurulmuş adamla benzeştirilen bu başlangıçtaki bilgisizlik durumu (*Prôtê phil.* 995a32), daha öte bir anlama varır; bu anlam içerisinde, *aporía* veya daha özgül bir deyişle söylendikte çeşitli yolların araştırılıp keşfedilmesi olarak *diaporía* [çıkar yol veya geçit arama ve aradan sıyrılıp geçme veya yarıp geçme —*en.*] dialektik bir sürecin özelliklerini kazanır (*Prôtê phil.* 995a-b; bkz. *dialektikê*) ve bir kimsenin felsefî öncellerinin kanılarının (*endóksa*, t.b.) sorgulanması bir kanıta ulaşmak için zorunlu bir önhazırlık olur (*Peri psûkh.* ı, 403; *Eth. Niko.* vıı, 1145b). Bu yüzden, önce *aporíai* [*aporía*'lar] koyulur, sonra bu problemler hakkındaki önceki kanılar gözden geçirilir ve en sonunda da geçişe izin veren bir geçite veya açık bir yola (*euporìa*), bir çözüme (*lûsis*, bu sözcük sözcük *Prôtê phil.* 995a32'deki zincire vurulma metaforunu sürdürecek bir şekilde harfi harfine "bağlarını çözme" anlamına gelir) varılır. Çözüm çeşitli biçimler alabilir, örneğin *endóksa*'yı geçerli kılabilir (*Eth. Niko.* vıı, 1145b), bir hipotez koyabilir (*Peri ouran.* ıı, 291b-292a) ya da hattâ makûl (*eúlogon*) bir çelişkinin varlığını kabûl edebilir (*Eth. Eud.* vıı, 1235b, 1246a). Fakat çözüm her ne olursa olsun, felsefî yöntemîn cânevi olan problemi koyma ve problemden çözüme varmaya çalışma zor ve ağır bir görevdir (*Prôtê phil.* 996a).

aporrhoaí (ἀπορροαί): akıntılar

—İng. "*effluences*" (F.E.P.)

[**fl.* **aporréô**: akmak, akıp gitmek, geçip gitmek; *kan hk.* akmak, dökülmek, boşalmak, fışkırmak; yerinden düşmek, *bir meyva gibi*, dalından düşmek; uçup gitmek, buhârlaşmak, havâya karışmak" (L.&S.); Lat. *efflux / effluentiae*; Osm. *cery / cereyân* —*en.*]

Bkz. *aísthêsis.*

---

* *nolle contendere* (Lat.): öne sürülen iddiâdan veya davâdan geri çekilip söz konusu savı sürdürmenin ve bu konuda iddiâlaşmanın hiçbir yere götürmeyeceğini ve hiçbir sonuca vardırmayacağını ve bu yüzden de boşuna ve anlamsız olduğunu açıkça bildirmek için kullanılan Latince deyim —*en*

aretê (ἀρετή): üstünlük, erdem, fazîlet

—İng. "*excellence, virtue*" (F.E.P.)

["vasıf, meziyet, fazîlet; *Yunanlı için kemal âhengde ve hoş olanda* (**aretê** *ve* **areskô** *{'hoşa gitmek, teveccüh kazanmak'} ayni kökten gelmedir*), *Romalı için kuvvettedir* (Virtus, vis *{güç, kuvvet, şiddet}* *ve* vir *{erkek, adam}* *ayni köke bağlanırlar*)" (S.S.)*; "*herhangi bir türden* iyilik, fazîlet; *fakat Hom., Lat.* (vir'*den*) virtus *gibi*, erkeklik, yiğitlik, kahramânlık, merdlik, cesâret: *ayn.z.* erkeksi güzellik, vakar, onur, şeref, haysiyet, *vb.*; *düzyazıda*, toprağın, pınarların erdemleri, *vb.*; *Lat.* excellence, fazîlet, üstünlük, *sanatta, elbecerisinde vb.* ustalık; *ahlâkî anlamda*, iyilik, erdem: *ayn.z. erdem, meziyet, onur ve ün için* uygun ve gereken karakter; **fl.* **aréskô*: iyi yapmak, becermek, halletmek, düzeltmek, iyi hâle getirmek: *kişiler hk.* gönlünü almak, yatıştırmak, razı etmek; *edl.* gönlü alınmak, ses çıkarmamak, rızâ göstermek; hoşa gitmek, hoş gelmek, sevindirici olmak, beğenmek, hoşlanmak, gururunu okşamak" (L.&S.); bkz. **agathón**; Lat. *virtus, excellens, excellentia*; Osm. *fazîlet*; karş. Kaş.T. "*er*", "*erdem*", "*edhgü*" ve "*edhger*" kök fiili —*en.*]

1. Erdem kavramı, felsefenin problematiği içerisine dâhil edilmezden önce, Yunan kültüründe uzun bir tekâmül tarîhine sâhibdi. Esâs ilgileri cismânî bir *phûsis*'e (t.b.) yönelmiş olan pre-Sokratikler, *aretê* hakkındaki spekulasyonlarla pek fazla ilgilenmediler; Herakleitos'un bilgeliği ve basîreti ["*sôphronéin* ": "*prudence*" (F.E.P.)] en

* Yunanca-Türkçe sözlük yazarı Prof. Dr. Suat Sinanoğlu'ndan yararlanılmıştır: Sinanoğlu, Suat. *Yunanca-Türkçe Sözlük*. Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları. 1953. Bundan böyle (S.S) kısaltmasıyla belirtilecektir —*en.*—

yüksek erdem olarak anması (Diels, fr. 112) ve Demokritos'un *aretê*'nin içsel karakteri üzerinde dayatması (Diels, frr. 62, 96, 244, 264) gibi, konu hakkında bazı ender düşünceler vardır, fakat Sokrates'in kuşağına dek *aretê*'ye yönelik hakikî bir felsefî dikkat yoktur.

2. Sokrates'in erdemi ve bilgiyi özdeşleştirmesi, onun ardından gelenler için değişmez bir klişeydi (Aristoteles, *Eth. Eud.* I, 1216b, *Eth. Niko.* VII, 1145b) ve Platon'un "Sokratik dialoglar"ı, çeşitli erdemlerin tanımlarının bir aranışına yönelmiştir, örn. *Lakh.* 190c-199e; ve olasılıkla bu tanımların tözselleştirilmesi Platonik formlar theorisiyle son bulur (bkz. *eídos*). Platon'a göre, bir *aretê eídos*'u [İdeası] ve çeşitli türde *aretai*'ın [*aretê*'lerin] birer *eídos*'u [İdeası] vardır (*Parm.* 130b); *Polite.* 442b-d'de, Platon, ideal "*pólis*"te ârzûlanır olan dört "ana erdem" betimler, bu tartışma içerisinde "*pólis*"teki insân sınıfları ve rûhun kısımları bu erdemlerin bağlaşıkları (*correlatives*) olarak sayılır (bkz. *psûkhê*, *sôphrosûnê*).

3. Aristoteles'e göre erdem bir ortadır (*méson*, t.b.) ve Aristoteles ahlâk ve düşünce (*intellectual*) erdemleri arasında ayrım yapar (*Eth. Niko.* II, 1103a-b). Sokratik intellektualist erdem yaklaşımı Aristoteles'te hâlâ görülebilir, fakat ihtiyarî (*volitional*) ögelerin de (bkz. *proaíresis*) bir kabûlü yoluyla yumuşatılır. Stoacılar için erdemin özü "doğayla âhengli bir şekilde yaşama" idi (bkz. *nómos*).

Ahlâkın öteki yönleri için bkz. *praksis*, *phrónêsis*, *adiáphoron*, *díkê* ve *aretê*'nin ontologik bağlaşıkları için bkz. *agathón*, *kakón*.

arithmós (ἀριθμός): sayı (*ayn.z. bkz.* **arithmós eidêtikós** ve **arithmós mathêmatikós**)

—İng. "*number*" (F.E.P.)

[bkz. **mathêmatiká**; Lat. *numerus*; Osm. *aded —en.*]

1. Pûthagorasçı sayı anlayışı büyük bir ilk güçlüğün gölgesinde kalır: Pre-Sokratiklerin somut ile soyut arasında ayrım yapmadaki genel yetersizlikleri ve bunun sonucu olarak da arithmetik ile geometri arasında ayrım yokluğu. Başlangıçtaki Pûthagorasçı kavrayış, muhtemelen, temel müzik intervallerinin [ses aralıklarının veya perde farklılıklarının —*en.*] mathematik oranlara indirgenmesiydi (bkz. *harmo-*

nía); daha sonra Pûthagorasçılar bu kavrayışı şeylerin aslında sayılar oldukları ilkesine doğru genişlettiler (Aristoteles, *Prôtê phil.* 1090a). Ve bu "şeyler", Aristoteles'teki anlam bulanıklığına rağmen, yalnızca duyulur mâddî şeyleri değil, fakat adâlet, evlilik, uygun-zaman vb. gibi soyutlamaları (*Prôtê phil.* 985b, 990a. 1078b) ve de beyâz, tatlı ve sıcak gibi nitelikleri (*a.g.e.* 1092b) içerir. Yine, Aristoteles için mathematik sayı soyuttu (bkz. *mathêmatiká*) ve Aristoteles duyulur katı cisimler ile geometrik cisimler arasında ayrım yapabiliyordu (*a.g.e.* 997b). Fakat Pûthagorasçılara göre *arithmós* cismânîydi ve büyüklüğe sâhibdi (*a.g.e.* 1080b, 1083b; bkz. *mégethos*, *asûmmetron*); katı cisimleri noktaların uzamsal düzenlenişinden kurmaya yönelik Pûthagorasçı alışkanlık düşünüldüğünde akla aykırı olmayan bir imkândı bu (Aristoteles, *Phîs. akr.* III, 203a; Sekstos Empeirikos, *Pros math.* x, 280; daha sonraları katı cisimler meydâna getirmenin bu yöntemînin yerini bir noktanın hareket ettirilip bir çizgiye uzatılmasını içeren "akıtma" yöntemi aldı, Aristoteles, *Peri psûkh.* 409a; Sekstos Empeirikos, *an.y.* x, 281). Fakat erken dönem Pûthagorasçıların sayıları cismânî olarak *düşünmeleri* olasıyken, sayıların somut ile soyut ayırdedilmezden önceki bir zamanda olduklarını *söylemeleri* akla aykırıdır. Sayıların cismânî olduklarını *söyleniş* olan ilk adam, bir tip sayı-atomculuğu koyan Ekphantos'tu (Aitios, I, 3, 19).

2. Yaygın ve ortak Yunan görüşü sayının bir "birimler çokluğu" (*plêthos monadôn*; bkz. *Prôtê phil.* 1053a ve *monás*) olduğunu belirttiği için, bizzât birimin nereden geldiğine ilişkin bir soru ortaya çıktı; sayının kurucu ögeleri "tek ve çift" ve "sınırlı ve sınırsız" olarak betimlenirler ve "sınırlı ve sınırsız" Platon'da sayıların ve *eidê*'nin [İdeaların] ilkeleri olarak benzer bir rol oynar (bkz. *dûás*, *péras*).

3. Kadîm sayı theorisinin en kafakarıştırıcı yönü, Aristoteles'in, tekrâr tekrâr, Platon tarafından *eidê*'nin [İdeaların] sayılar olduğunun öğretildiğini bildiren savlamalarıdır (*Prôtê phil.* 987b); Platon'un bu koyutu, 1) sayıların *eidê*'sinin [İdealarının] (bkz. *arithmós eidêtikós*) varoluşundan ve 2) aracı bir varlık derecesi olarak "mathematik şeyler"in (bkz. *mathêmatiká*, *metaksú*) varoluşundan ayırdedilmek zorundadır. Fakat Platon dialoglarda hiçbir yerde *eidê*'yi [İdeaları] sayı ile özdeşleştirir görünmez. Bu güçlüğü gidermek için, bazıları Aristoteles'çe bilinen geç dönem bir "esoterik" Platonculuk theorisi (nitekim

bkz. *ágrapha dógmata*) olduğunu varsaydılar, buna karşılık başka bazıları *Phil.* 25a-e gibi pasajlarda betimlenen *eidê-arithmós* theorisinin ortaya çıkışını, *Tim.* 53c-56c'de fiziksel cisimlerin geriye doğru götürülüp geometrik şekillere indirgenişini (bkz. *stoikheîon*) ve Formlar arasındaki hiyerarşiye giderek artan bir vurgu koyuluşunu (bkz. *Soph.* 254d ve *génos*, *hûperousía*) dikkate almaya kalkıştılar —Theophrastos'a göre (*Meta.* 6b) bu hiyerarşi yukarıdan aşağıya doğru inen bir diziliş telkîn ediyordu: *arkhai* [*arkhê*'ler] (yanî, *monás* / *dûás* veya *péras* / *ápeiron*, t.b), *arithmoi*, *eidê*, *aisthêta*. Yine başka bazıları da Aristoteles'in Platon'un pozisyonunu Speusippos'un ve Ksenokrates'in pozisyonlarıyla ya kasden ya da bilmeden karıştırdığını söylerler (bkz. *mathêmatiká*).

4. Aristoteles'e göre sayı yalnızca mathematik sayıdır, soyutlamanın ürünüdür (bkz. *mathêmatiká*, *aphaíresis*), tek bir duyu tarafından değil ama "ortak duyu" tarafından algılanır (*Peri psûkh.* III, 425a-b; bkz. *aísthêsis koinê*). Hristiyan çağın ilk yüzyıllarında Pûthagorasçılığın yeniden doğuşu *eídos-arithmós* theorisinin sürekli ayakta kalmasını temîn etti (bkz. D. L. VIII, 25; Porphûrûos, *Vita Pûth.* 48-51), öyle ki Plotinos'a göre sayı düşünülürler arasında aşkın bir pozisyona sâhibdir (*Enn.* VI, 6, 8-9).

arithmós eidêtikós (ἀριθμός ειδητικός): ideal sayı

—İng. "*ideal number*" (F.E.P.)

[bkz. arithmós, eídos, mathêmatiká, arithmós mathêmatikós —*en.*]

Platon'da tıpkı başka varolanlar için olduğu gibi sayıların da *eidê*'sinin [İdealarının] varolduğu tartışma kaldırmaz bir meseledir (karş. *Phaido.* 101b-c) ve Aristoteles bu sayı İdealarının tekil (*Prôtê phil.* 987b) ve "birbiriyle kıyâslanmaz" (*a.g.e.* 1080a), yanî birbiriyle toplanamaz, birbirinden çıkartılamaz vb. olduklarını söylemekte haklıdır. Platon, ayni zamanda, Aristoteles'in tanıklığına göre (*Phûs. akr.* III, 206b ve *Prôtê phil.* 1073a), ideal sayıların yalnızca "on"a kadar vardığını ileri sürdü.

Eídos'un ve *arithmós*'un özdeşleştirilmesi için bkz. *arithmós*.

arithmós mathêmatikós (ἀριθμός μαθηματικός): mathematik sayı; mathematik'in konusu olan soyut sayılar

—İng. "*mathematical number*; *the abstract numbers that are the object of mathematics*" (F.E.P.)

[bkz. **arithmós, arithmós eidêtikós** —*en.*]

Bkz. *mathêmatiká, metaksú, aphaíresis.*

arkhê (ἀρχή): başlangıç, hareket noktası, ilke, nihâî ana mâdde ([*Alm.*] Urstoff), tanıtlanamayacak nihâî ilke

—İng. "*beginning, starting point, principle, ultimate underlying substance* (Urstoff), *ultimate undemonstrable principle*" (F.E.P.)

["baş, başlangıç, ilk neden, kök, köken, origin, ilk ilke, ana öge, en temel unsur, nüve; en yüksek güç, kudret, egemenlik, hâkimiyet, iktidâr; **fl.* **árkhô**: *zaman hk.* başlamak; *bir şeye* başlangıç yapmak; hâzırlık yapmak; *birine bir şeyi* göstermek, *örn.* yol göstermek veya yolu göstermek; *bir yer veya mevki hk.* yönetmek, baş olmak" (L.&S.); bkz. **aítion**; Lat. *principium*; Osm. *mebde', umde* —*en.*]

1. Her şeyin kendisinden meydâna geldiği ana "mâdde" arayışı Yunan felsefesindeki en kadîm arayıştır ve bununla bağıntılı olarak, ikincil şeylerin birincil olandan ya da olanlardan hangi süreçle çıktıkları sorusu bu arayışa eşlik eder. Ya da bunu dar anlamda Aristotelesçi terminologya içerisinde ifâde edecek olursak, *arkhê* (veya *arkhai* [*arkhê*'ler]) nedir ve *sûntheta*'nın [*sûntheton*'ların, yanî "bileşik cisimlerin"] *génesis*'i nedir?

2. Mâddî neden anlamında *arkhê*'ye yönelik Sokrates-öncesi arayış (Aristoteles bu araştırmayı kendisinin nedensellik kategorileri içerisine yerleştirmişti; ilgili yöntem için bkz. *éndokson*), Aristoteles ta-

rafından *Prôtê phil.* 983-985b'de betimlenir ve *arkhê* sözcüğü bu teknik anlamda ilk kez Anaksimandros tarafından kullanılmış olabilir (Diels 12A9). Şeylerin ana bileşeni için gösterilen ilk adaylar tek tek doğal mâddelerdi, örneğin su veya nem (Thales; bkz. *Prôtê phil.* 983b) ve havâ (bkz. *aêr*), fakat Anaksimandros'un *arkhê*'nin belirlenimsiz bir şey (*ápeiron*, t.b.) olduğu savıyla birlikte, salt duyulara bağlı olandan öteye doğru soyutlamaya dayalı koskoca bir adım atılmıştı. *Ápeiron* bu evrede kesinlikle mâddî olsa bile, bu, *arkhê*'nin duyular tarafından algılanabilecek olandan daha temel bir şey olması imkânını açtı. Böylelikle, Anaksimandros, Parmenides'in tek bir küresel Bir'ine (bkz. *on, hén*) ve buradan hareketle hakikî bilgi (*epistêmê*, t.b.) ile kanı (*dóksa*, t.b.) arasındaki bununla bağıntılı ayrıma ve Pûthagorasçıların çoğul geometrik ve mathematik *arkhai*'ına [*arkhê*'lerine] (bkz. *arithmós*, *monás*) ve Leukippos'un ve Demokritos'un *átoma*'sına ([*átomon*'larına], t.b.) götüren araştırma çizgisinin yolunu açtı.

3. Duyumcu (*sensualist*) gelenek diye adlandırılabilecek düşünme çizgisi, nihâî olarak indirgenemez varlıkları duyulur olarak algılanan cisimlerde aramayı sürdürdü, ta ki Empedokles bunları dört *stoikheía* ([*stoikheíon*'lar], t.b.), toprak, havâ, âteş ve su ögeleri olarak standard hâle getirinceye dek; fakat Empedokles'in kendisi dışında bunları hakikî *arkhai* olarak kabûl eden başka birini bulmak zordur; bu ögeler, daha ziyâde, çok daha uzaktaki *arkhai* ile bileşik cisimlerin (*sûntheta*) daha yüksek düzeyden karmaşıklıkları arasında kalan evrelerdir.

4. Bundan sonra *arkhai* arayışı yeni bir yönlenime girer. Hem Parmenides hem de Empedokles değişmeyi vurgulu bir şekilde reddederler; ilki, değişmeyi duyuların bir yanılsamasına atfeder, ikincisi *stoikheía*'nın [ögelerin] öncesiz-sonrasızlığını ileri sürer. Fakat bu, kısa sürede çiğnenen bir sınır çizgisidir; Anaksagoras ve Atomcular, herbiri kendi tarzında, *génesis*'i [varageliş] ve böylelikle de Empedoklesçi *stoikheía*'nın [ögelerin] birbirine değişip dönüşmesi imkânını yeniden öne sürerler.

5. Platon ve Aristoteles tarafından yapılan yeni bir *génesis* [varageliş] analizi, karışma ya da birikip yığılma ya da biraraya toplaşma gibi eski değişme anlayışlarını reddeder ve bunun yerine —önderliğini Anaksagoras'ın yaptığı (bkz. frr. 4, 12)— eski karşıt "kuvvetler" düşüncesinde yoğunlaşır (bkz. *dúnamis*, *enantíon*, *páthos*). Bu da, pekâ-

lâ duyumcu (*sensualist*) gelenek içerisinde yer alır, çünkü bu kuvvetler duyulur bir şekilde ayırdedilebilirler (ve Aristoteles tarafından dokunma duyusuna, *haphê*'ye indirgenmişlerdir, *Peri gen. kai phthor.* II, 329b); fakat değişmenin öteki büyük *arkhê*'si, tanımlanamaz, algılanamaz töz (bkz. *hûpokeímenon*, *hûpodokhê*, *hûlê*) olarak ayrı tutulan *ápeiron* yönünde de bir kabûllenme vardır.

6. O hâlde, fiziksel cisimlerin *arkhai*'ı [*arkhê*'leri] probleminin en nihâî çözümü ("varagelişçiler" [*geneticist*] arasında) şudur (Atomcu ve Pûthagorasçı uyarlamalar dallanıp budaklanmayı sürdürürler): bazıları yoğurulurken (bkz. *páskhein*) başka bazıları yoğuran (bkz. *poieín*) karşıt güçler, içerisinde değişmenin olup bittiği mâddî bir yatak ve en son olarak da değişmeyi başlatan bir etmen (bkz. *nous*, *kinoún*).

7. Kanıtlamanın (*apódeiksis*) nihâî *arkhai*'ına [*arkhê*'lerine], bilginin ilk öncüllerine ya da bir kıyâsın dayandığı nihâî ilkelere doğru geri çözündürülmesi, bununla bağıntılı bir problem koyar. Kendileri için hakikî bilginin özsel olarak doğuştan olduğu, âdetâ *eidê*'yle [İdealarla] doğumöncesi bir yüzyüze gelişe dayandığı Platoncular'a göre, bu sorun, belki de bilgiye yönelik bütün *anámnêsis* yaklaşımının arkaplana çekilme eğilimine girdiği daha sonraki dialektik theori (bkz. *dialektikê*) dışında, pek bir önem taşımaz. Tüm bilgiyi duyu algısında temellendiren duyumcuya (*sensualist*) gelince, o, noetik bilginin öncüllerinin geçerli kılınması için ya *aísthêsis*'i ve *nóêsis*'i özdeşleştirmeye (Epikuros "kendinden-apaçıklık" nosyonuyla bu güçlükten biraz kaçıp kurtulsa bile, Atomcular için durum budur; bkz. *enárgeia*) ya da Aristoteles'in yaptığı gibi bu ikisini sezgi kavramıyla birbirine bağlamaya (bkz. *epagôgê*, *nous*) mecbûr kalır.

Fiziksel cisimlerin *arkhai*'ı [*arkhê*'leri] sorununa bir başka yönleniş için bkz. *sântheton*; *arkhai*'ın daha karmaşık varlıklar hâline gelme süreci için bkz. *génesis*; ethik olarak karşıt iki *arkhai*'ın varoluşu için bkz. *kakón*.

asûmmetron (ἀσύμμετρον): [birbiriyle] ortak-ölçülemez, orantısız, kıyâslanamaz / mukayese-edilemez (*scil.* **mégethos**, [yanî büyüklük bakımından])

—İng. "*incommensurable* (scil. **mégethos**, *magnitude*)" (F.E.P.)

[bkz. **sûmmetría**; Lat. *incommensurabilis*; Osm. *gayr-i kabil-i kıyâs —en.*]

1. Bir karenin köşegeninin, kenârının uzunluğuna uygun bir oran (*lógos*) çerçevesinde betimlenemeyeceğinin keşfi, olasılıkla Pûthagoras theoreminin işlenip geliştirilmesinden çıktı. Kadîm dünyâda bu keşif, karenin köşegeninin akıldışılığını / oransızlığını (*a-lógos*) açığa vurmasından dolayı denizde boğdurulan Pûthagorasçı Hippasos'a atfedildi (İamblikhos, *Peri Pûth.* 247; ortak-ölçülemezlik kanıtı *Anal. prot.* 41a'da Aristoteles tarafından verilir). √3'ün, √5'in vb. ortak-ölçülemezliğinin kanıtları bunun hemen peşisıra geldi (bkz. Platon, *Theait.* 147d-148b).

2. Felsefî olarak bu keşifler sayının (*arithmós*; t.b.) doğasına ve arithmetik ile geometri arasındaki bağıntıya dâir ciddî sorunlar doğurdu. Ortak-ölçülemezlik geometrik bir problem olarak ortaya çıktı ve büyük bölümüyle geometrik bir problem olarak kaldı; bu ortak-ölçülemezler, nihâyetinde, ortak-ölçülemez büyüklüklerdi (bkz. Eukleidês, *Stoikh.* x, *çeş.y.*). Güçlük —önemine ve ciddîyetine Hippasos'un kaderinin tanıklık ettiği güçlük— Pûthagorasçıların sayılar ile şeyler arasındaki tekabülde diretmelerinden doğmaktaydı. Yunanlar için sayılar tam sayılardı ve bu yeni ortak-ölçülemezlikleri ifâde edecek hiçbir tam sayı yoktu. Aristoteles'in tanıklık ettiği bir tepki sayı ile cisimler arasında ayrım yapmak ve böylelikle de geometriyi arithmetikle olan bağlarından çözüp ayırmaktı (bkz. *mégethos*). Akademia içerisinde belli bir destek bulan başka bir tepki ise (bkz. *Epinom.* 990c-991b), √2'yi *arithmoi* [sayılar] âilesine dâhil etmeye girişmekti.

ataraksía (ἀταραξία): huzursuzluk yokluğu, denge, rûhun dinginliği

—İng. "*without disturbance, equilibrium, tranquillity of the soul*" (F.E.P.)

[dinginlik, kıpırtısızlık, kımıldamazlık, sıkıntısızlık, soğukkanlılık, sarsılmazlık, tutkulardan

ârınmışlık, gönül râhatlığı, iç huzuru; bkz. **apátheia**; Lat. *quies /tranquillitas*; Osm. "*itmînân-ı nefs*" (B.A.) —*en.*]

Bkz. *hêdonê.*

athánatos (ἀθάνατος): ölmez, ölümsüz, **psûkhê**'nin yoğagitmezliği; doğal cisimlerin yoğagitmezliği için bkz. **áphthartos**

—İng. "*immortal, the incorruptibility of the* **psyche**" (F.E.P.)

[karş. **agénêtos**; Lat. *immortalis / immortalitas*; Osm. *lâ-yemût / lâ-yemûtiyyet, hâlid / hulûd*; Fars. *câvidânî / câvidân —en.*]

1. Rûhun ölümsüzlüğüne inancın başlangıçlarında, rûhun *aêr* ile, yaşamdaki bu cân veren ögeyle birleştirilmesi (bkz. Anaksimenes, Diels, fr. 13B2) ve cânlı olanın tanrısal (Cicero, *De nat. deor.* I, 10, 26; bkz. *théion*) ve bu yüzden de ölümsüz olduğu şeklindeki dirimselci (*vitalistic*) sayıltı bulunur. Bu itibârla, Sokrates'ten önce rûh olmak bakımından rûhun ölümsüz olduğunu kanıtlama yönünde hiçbir girişim yoktur; rûh, ölümsüz olan başka bir şeyin parçasıdır. Rûhsal, bireysel ölümsüzlük problemi, şamanistik, dinî yeni bir *psûkhê* (t.b.) görüşüyle birlikte ortaya çıkar, öyle ki bu görüşe göre real kişi rûhu âdetâ bir hapishânede tutar gibi kilit altında tutar; fakat burada da felsefî argumantasyondan ziyâde dinî bir anlatım vardır ve böyle bir anlatımın yeğlenmesi en iyi Platon'un dört büyük eskatologik mitinde görülür: *Phaido.* 107c-114c; *Gorg.* 523a *vd.*; *Polite.* 614b-621d; *Phaidr.* 246a-249d. Fakat Platon'da kendisinin "kanıt" (*apódeiksis*) diye adlandırdığı bir şeyler de vardır (bkz. *Phaidr.* 245c). *Anámnêsis*'ten (t.b.) hareket eden kanıt dinî Pûthagorasçılığa kadar geri gider (*Phaido.* 72e-77a), buna karşın *eidê* [İdealar] ile tanışıklıktan hareket eden kanıt ise (*a.g.e.* 78b-80c) tamâmen Platoniktir.

2. Bunlar bir bütün olarak rûha dâir birlik-verici kanıtlardır, fakat *Timaios*'ta rûhun ölümlü ve ölümsüz kısımlarının ayırılması (bkz. *psûkhê*) işin içerisine yeni bir yön katar; Aristoteles, en erken yazılarında bile, bütün *psûkhê*'nin ölümsüzlüğünü ileri sürmez; yalnızca *no-*

us, ölümsüzlük iddiâsında bulunabilir (*Eudem.*, fr. 61; *Peri psûkh.* I, 408b, III, 430a). Mâddeciler (*materialist*) normal olarak rûhun ölümsüzlüğünü inkâr etmeye sürüklenirler; Atomcular da (bkz. Lucretius, *De rerum nat.* III, 830-1094) ve ilk ânda Stoacılar da (*SVF* I, 146, II, 809; D. L. VII, 157) öyle yaparlar, fakat daha sonraları Poseidonios ile birlikte (Cicero, *Tusc.* I, 18-19; karş. *De rep.* VI, 26-28) Stoacılar yıldızlara özgü bir tür göksel ölümsüzlüğü kabûl ettiler (bkz. *aêr*). Plotinos için hiç bir zaman rûhun ölümsüzlüğüyle ilgili bir sorun yoktur; tartışılan şey, ölümsüz rûhun bedenden ayrılışından sonraki bireyselliğidir (*Enn.* IV, 3, 5).

átomon (ἄτομον): "kesilmez", bölünmez mâdde, zerre, parçacık, atom

—İng. " *'uncut,' indivisible material, particle, atom*" (F.E.P.)

[Lat. *atomus, corpusculum*; Osm. "*zerre*" (H.Z.)*, "*cüz'-i ferd*" (B.A.), "*cevher-i ferd*" (F.D.)** —*en.*]

1. Parmenides'in Miletos dirimselciliğine (*vitalism*) ve bu dirimselciliğin açıklanmadan bırakılmış *génesis*'ine ve *kínêsis*'ine ilişkin eleştirisi, tüm *génesis*'i yoğagidişi-olmayan mâddenin şu ya da bu tipten terkîbine indirgeyen (bkz. Empedokles, Diels 31A28, 30; Anaksagoras, fr. 12) ve hareket ettirilen şeyden farklı bir hareket kaynağı koyan (bkz. *kinoún*) Empedokles'in ve Anaksagoras'ın görüşlerinde meyvasını verdi. Fakat hem Empedokles hem de Anaksagoras, ana mâdde tiplerinin bir çoğulluğunu koymuşlar ve bu yüzden de Parme-

---

* Hilmi Ziya Ülken'in İslâm Düşüncesi adlı eserine ek olarak hâzırladığı "Fârâbî, İbn Rüşd, İbni Sînâ ve Şehabeddin Sühreverdî'ye göre Küçük Felsefe Sözlüğü"nden ve "Tasavvuf Terimleri"nden yararlanılmıştır: Ülken, Hilmi Ziya, *İslâm Düşüncesi: Türk Düşüncesi Tarihi Araştırmalarına Giriş*, Ülken Yayınları, İkinci Baskı, Yayına hazırlayanlar: Gülseren Ülken- Sait Maden, İstanbul, 1995. Bundan böyle (H.Z.) kısaltmasıyla belirtilecektir —*en.*—

** Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Lûgat'ından yararlanılmıştır: Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat: eski ve yeni harflerle*, 16. baskı, Aydın kitabevi yayınları, Ankara, 1999. Bundan böyle (F.D.) kısaltmasıyla gösterilecektir.

nides'e özgü hakikî varlık birdir hipotezinin gereğini karşılayamamışlardı (bkz. *on* ve Melissos, fr. 8). Bu problemler ve kısmî çözümler karmaşasından Atomcu pozisyon filizlendi: hem var-olanın [varlığın] hem de var-olmayanın [yokluğun] (yanî boşluk; bkz. *kenón*) varoluşu; öyle ki burada var-olan, biraraya toplaşmaları (*sûnkrisis*) sûretiyle duyulur şeyleri varoluşa getiren tözce özdeş fakat yalnızca şekil ve büyüklük bakımından farklı sonsuz sayıda yoğagitmez, bölünemez parçacıklar formunda varolandı (Diels, frr. 67A14, 68A37; Aristoteles, *Prôtê phil.* 985b; bkz. *génesis*).

2. Atomların hareketi öncesiz-sonrasızdır (Aristoteles, *Peri ouran.* III, 300b; bkz. *kínêsis*) ve en hareketli atomlar küre şeklindeki rûh veya âteş atomlarıdır (*ayn.y., Peri psûkh.* I, 405a); tüm duyum temasa indirgenir (*ayn.y., Peri aisthês.* 442a); tüm dîger duyulur nitelikler sâdece âdettir (*nómos*; Demokritos, fr. 9; bkz. *páthos*). Daha sonradan Epikuros'un ve Lucretius'un yaptığı uyarlamalar şu kaynaklarda bulunabilir: D. L. X, 35-39 ve *De rerum nat.* I, 265-328, 483-634; II, *çeş.y.*.

Pûthagorasçı sayı-atomculuğu uyarlaması için bkz. *arithmós, monás, mégethos*; bölünme bakımından *infima species* [daha alt bölümlere ayrıştırılamayacak en alt tür —*en.*] olarak *átomon eídos* için bkz. *diaíresis, diaphorá, eídos*; Atomculuğun hareket öğretisi için bkz. *kínêsis*; bileşik cisimlerin oluşumu için bkz. *génesis*; bölünmez büyüklüklere dâir genel sorun hakkında bkz. *mégethos*.

autárkeia (αὐτάρκεια): kendine-yeterlik

—İng. "*self-sufficiency*" (F.E.P.)

[kendinden gayrı olanlardan bağımsızlık; Osm. *istignâ' —en.*]

Kendine-yeterlik, insân hayâtının hedefi olarak mutluluğun (*eudaimonía*) (Aristoteles, *Eth. Niko.* I, 1097b) ve bu yüzden de insân için en yüksek iyi olan temâşâ hayâtının (*a.g.e.* X, 1177a) bir karakteristiğidir. Daha sonraları, bir erdem niteliği olarak *autárkeia*, hem Stoa'da (D. L. VII, 127) hem de geç dönem Platonik gelenekte (Plotinos, *Enn.* I, 4, 4) sıradan bir klişe hâline gelir.

autómaton (αὐτόματον): kendiliğinden, kendiliğindenlik

—İng. "*spontaneity*" (F.E.P.)

[başka nedenlere dayanmaksızın ve rastlantısal olarak kendiliğinden oluveren: örn. bitiveren, büyüyüveren, öğreniveren, kıpırdayıveren, vb.; Lat. *automatus*, *spontaneus* / *spontaneitas*; Osm. *tav'î /tavıyyet —en.*]

Bkz. *tûkhê*.

b β

boúlêsis (βούλησις): dilek, istek

—İng. "*wish*" (F.E.P.)

[akla dayalı ârzû, murâd, maksad; "**boulê**: karâr, kârar alma, *Lat.* consilium: bir tasarı, plan, niyet; *hem almak hem de vermek fiiliyle* danışma, öğüt; *ayn.z. Lat.* concilium *gibi*, Konsey, Meclis *veya* Senato, *özl. Athena'daki* 500 kişilik Meclis; **fl.* **boúlomai**: istemek, dilemek, istekli olmak, murâd etmek; daha üstün saymak, seçmek, yeğlemek" (L.&S.); bkz. & karş. **boúleusis**; Lat. *conciliatio*, *voluntas*; Osm. *ihtiyâr —en.*]

Bkz. *proaíresis; kinoún 9.*

boúleusis (βούλευσις): düşünüp-taşınma

—İng. "*deliberation*" (F.E.P.)

[planlama, maksad gütme, maksadlı olma; **fl.* "**bouleúô**: danışmak, danışıp görüşmek, düşünüp taşınılmak; *ort.* kendine danışmak, düşünüp taşınmak; *edl.* karârlaştırılmak, planlan-

mak *veya* halledilmek, çözülmek; Meclis'in bir üyesi olmak: danışmanlık etmek, öğüt vermek" (L.&S.); bkz.&karş. **boúlêsis**; Lat. *consilium / concilium, deliberatio*; Osm. *istişâre, taammüd, kasd —en.*]

Bkz. *proaíresis.*

d δ

daímôn (δαίμων) veya daimónion (δαιμόνιον): tanrı (theós) ile kahramân arasında bir yerde bulunan doğaüstü varlık veya şey

—İng. "*supernatural presence or entity, somewhere between a god* (**theós**) *and a hero*" (F.E.P.)

["tanrı, tanrı kudreti, **daímôn** (tanrılarla kahramânlar arasında ilâhî varlık), rûh; *etim.*sı münâkaşa mevzûudur, belki **daí-omai** (**δαί-ομαι**), **daí-nûmi** (**δαί-νυμι**), taksîm etmek, *kk.* insânlara kaderlerini dağıtan; —belki de daí-ô (**δαί-ω**), kemirmek, yutmak, *kk.* insânları yutan, yanî mukadderât, kader, alınyazısı" (S.S.); "**daímôn**: tanrı, tanrıça, ilâh, ilâhe; Tanrı, Tanrılık, İlâh, Ulûhiyyet, *Lat.* numen: iyi ya da kötü kader, yazgı, talih, alınyazısı; *Trag.* ölüm, *Lat.* sors gibi; bir kimsenin cini (genius), kısmeti veya kaderi; **daímones**, *tanrılar ile insânlar arasındaki bağlantı halkasını oluşturan altın çağın insânlarının rûhlarına verilen addı: bu yüzden daha sonraları, bedenden ve dünyâdan*

ayrılan rûhlar için kullanılmıştır, *Lat.* manes, lemures; kötü rûh, cin, iblis, şeytan; bir işte becerikli; **tó daimónion**: Tanrılık, Tanrısallık *veya* tanrısal işleyiş, *Lat.* numen; **daimónia, theoí**'*a karşıt olarak, tanrısal varlıkların aşağı bir soyuydu*; *ayr.* Sokrates'in kendi cinine verdiği ad; *Y.A.* kötü rûh; **daimónios**: *Hom. iyi anlamda*, soylu efendi; *bir yazıklanma olarak*, mutsuz adam, zavallı: *Att. gen. iron.* güzel dostum, cânım efendim; *Tanrı'dan veya Kaderden gelen şeylere ilişkin olarak da kullanılır*; **tà daimónia**: tanrısal ziyâretler; *kişiler hk.* ilâhî, tanrısal; **fl.* **daíô**: A) yakmak, tutuşturmak, ışıtmak; *edl.* yanmak, alevlenmek, parlamak; B) bölmek, parçalamak, bölüştürmek, dağıtmak; **fl.* **daínumi**: şölen veya ziyâfet vermek; *ort çat.* şölen yapmak, yiyip içmek: yiyip bitirmek, yakmak, *zehir gibi*; **fl.* **daimonáô**: tanrısal bir öc-alıcıya maruz kalmak; kötü bir cinin tutsağı olmak, deliliğe sürüklenmek, cin çarpmak" (L.&S.);

bkz.&karş. **eudaimonía, theíon, theós** —*en.*]

I. Olûmpos'lulardan bir ölçüde daha az insânbiçimli (*anthropomorphized*) özellikler taşıyan doğaüstü tinsel varlıklara inanç, Yunan halk dininin oldukça erken dönemine özgü bir yönüdür; böyle bir *daímôn* bir kişiye doğumunda iliştirilip verilir ve iyi ya da kötü, o kişinin kaderini belirler (Yunan dilinde "mutluluk" [*happiness*] için kullanılan sözcükle, yanî iyi bir *daímôn*'a sâhib olma anlamındaki *eudaimonía* sözcüğüyle kıyâslayın). Herakleitos bu inanca karşı çıktı (fr. 119; bkz. *êthos*), fakat bunun büyük bir etkisi olmadı. *Psûkhê*'ye (t.b.) dâir şamanistik görüşte, *daímôn*, rûh için kullanılan bir başka addır (Empedokles, fr. 115), öyle ki olasılıkla rûhun ilâhî kökenlerini ve olağanüstü güçlerini yansıtmaktadır. Sokrates, belli eylemlerden kaçınmasını tenbîhleyen kendisine özgü "ilâhî birşey"den (*daimónion ti*) söz ettiğinde, en azından kısmen kadîm din geleneği içerisinde yer alır (*Apol.*

31d; Sokrates'in *daímôn*'unun gördüğü iş, Ksenophon'un *Apomnêmo.* ı, 1, 4'te yaptığı açıklamada çok daha geniş bir alanı kapsamaktadır); Sokrates'in sürekli olarak bu sözcüğün ya da eşanlamlı "ilâhî işâret"in veya "tanrıca belirti"nin gayr-i şahsî biçimini (bkz. *Phaidr.* 242b) kullanması dikkate değerdir; bu kullanım, belki de, o dönemde fala, ilâhî rüyâ mesajlarına, kehânetlere vb. duyulan yaygın inanışa —ki Sokrates de bu inancı paylaşır (*Apol.* 21b, 33c, *Krit.* 44a, *Phaido.* 60e; bkz. *mantikê*)— değgin olarak bu rasyonalist adamın yaptığı belli belirsiz bir düzeltmedir. Sokrates'in ya da onunla ayni dönemde yaşayanların *daimónion* ile *théion* (t.b.) arasında çok titiz bir şekilde büsbütün ayrım yaptıklarını düşünmek olasılıkla bir yanılgı olur, çünkü *Apol.* 27d'de tanrıtanımazlık (*atheism*) suçlaması karşısında yapılan Sokratik savunma *daímones*'e [*daímôn*'lara] inanmanın tanrılara inanmak olduğu argumanına dayanır.

2. Bir tür "koruyup kollayan tanrısal haberci" ["gözetici melek" (?)] olarak *daímôn* düşüncesi Platon'da hâlâ görülebilmektedir (*Polite.* 620d), buna rağmen Platon'da tek tek bireysel rûhların kendi *daímôn*'larını seçmelerinden ötürü halk inanışında içerilen kadercilikten kaçma girişimi de vardır (*Polite.* 617e). Bu bireysel *daímôn*'un bizim içimizde olup olmadığı, daha sonraki felsefede çok tartışıldı. Tek bir yerde (*Tim.* 90a), bizzât Platon'un kendisi *daímôn*'u rûhla özdeşleştirir ve örneğin Marc. Aurel. ıı, 17 ve ııı, 16'da bunun bir yansıması görülebilir (bkz. *nóêsis* 17).

3. Fakat bir başka düşünce, Olûmpos'lular ile ölümlüler arasında aracı bir figür olarak *daímôn* düşüncesi de Platon'da mevcûddur, örneğin *Sûmp.* 202d-203a'daki "daimonik" Eros ve *Nom.* 714a-b'deki düzenlemeler. Bu pozisyon, hem Yeni-Pûthagorasçı hem de Platoncu çeşitten daha sonraki dönemin aşkınlık-yandaşları (*transcendentalist*) arasında büyük bir rağbet gördü; hakikî tanrılar (bkz. *ouránioi*) *aithêr*'de (t.b.) oturuyorlardı, buna karşılık daha aşağı seviyeden *daímones* [*daímôn*'lar] ise alttaki *aêr*'de yerleşmişlerdi ve insânların işleri üzerinde dolaysız bir tanrısal öngörü [takdîr-i ilâhî] (bkz. *prónoia*) uyguluyorlardı (D. L. vıı, 32).

4. Plutarkhos son derece gelişmiş bir demonologyaya sâhibdir (*De def. orac.* 414f-417b) ve kendisinin tipik dinî muhâfazakârlığıyla, bu aracı varlıklar kültünü ta doğulu ve kadîm Yunan kaynaklara (örn. Hesiodos, *Erga* 159-160; karş. Platon, *Polite.* 468e-469b) ve Empe-

dokles'e (*a.g.e.* 419a) dek geriye doğru izler (Plutarkhos'un *daímones*'in [*daímôn*'ların] kökenine ilişkin açıklaması *De gen. Socr.* 591c-f'de bulunur). Plutarkhos'un gözden kaçırdığı bir kaynak Samî geleneğiyle temastır, öyle ki Yunan felsefesinin *daímones*'ini Yahudî (İran?) geleneğinin melekleriyle daha evvelce özdeşleştirmiş olan Philon'da apaçık bir bağlantıdır bu (*De Somn.* 141-142, *De gigant.* 6-9).

dêmiourgós (δημιουργός): yapıcı, usta, sanatkâr

—İng. "*maker, craftsman*" (F.E.P.)

["insânlar *veya* halk için çalışan {yaradan, hâlik(?)}: yapıcı, işçi, sanatkâr, *gen.* yapan, meydâna getiren, halk eden; dünyâyı *veya* âlemi Kuran; yüksek bir devlet görevlisinin adı" (L.&S.) —*en.*]

1. Platon'un ast tanrıların yapıcısına, evrenin rûhuna ve insân rûhunun ölümsüz kısmına ilişkin betimi, *Tim.* 29d-30c'de bulunur; yapıcı, önceden-mevcûd *eidê*'yi [İdeaları] kendi modeli olarak kullanır, *a.g.e.* 30c-31a (bkz. *mímêsis*). *Dêmiourgós*, olasılıkla, Platon'un *Phil.* 27b'de koyduğu akıl sâhibi, etkin nedenle özdeşleştirilmek durumundadır (karş. *Soph.* 265c). Fakat *dêmiourgós* her-şeye-gücü-yeten değildir: o, *kósmos*'u "mümkün olduğu kadar" iyi yapar (*Tim.* 30b) ve "zorunluluk"un (*anánkê*) karşı-etkileriyle boğuşmak zorundadır, *a.g.e.* 47e-48a.

2. *Dêmiourgós*, daha sonraki Platonculukta önemli bir rol oynamayı sürdürür: burada esâsen dikkate değer olan şey, en yüksek ilâhî ilkenin aşkınlığından (*transcendence*) ötürü, demiourgik işlevin ikincil düzeyden bir taşma yoluyla gerçekleştirilmesidir; bu işlev, Philon'da *Lógos* yoluyla (*De cher.* 35, 136-137, *De spec. leg.* I, 81) ve Numenios'ta (bkz. Eusebios, *Euang. propar.* XI, 17-18) ve Plotinos'ta (*Enn.* II, 3, 18) *Nous* yoluyla gerçekleşir. Gnostiklerin ethik ikiciliği (*dualism*), *dêmiourgós*'a dünyâyı *eidê*'nin [İdeaların] bilgisinden yoksun bir şekilde yarattırmalarında ortaya çıkar (bkz. Eirenaios, *Elenkh.* I, 5, 3); bkz. *mímêsis*, *tékhnê*.

diaíresis (διαίρεσις): ayırma, bölme, ikiye-bölme, ayırdetme

—İng. "*separation, division, distinction*" (F.E.P.)

["kısımlarına / kısımlar hâlinde ayırma *veya* bölme, bölüştürme, ayrıştırma, ögelerine-ayrıştırma, paylaştırma; ***fl. diairéô**: ikiye bölmek, parçalamak *veya* ayırmak: *ortadan* ikiye kesmek, kopartmak; bölmek, dağıtmak; *ort.* bölüşmek; belirlemek, bir sınır koymak: tanımlamak, yorumlamak" (L.&S.); karş. **sûnagôge**; Lat. *divisio*; Osm. *taksîm —en.*]

1. Araştırma dürtüsü tek bir *eídos*'a *doğru yönelmiş* olduğu için (bkz. *epagôgê*) Sokrates'i ilgilendirmeyen bir yol olan ikiye-bölme, Platon'un dikkatini *eidê* [İdealar] arasındaki bağıntı sorununa çevirdiği daha sonraki dialoglarda önemli bir özellik hâline gelir. Aristotelesçi mantık çerçevesinde ifâde edildiğinde *diaíresis*, cinsten türe doğru ilerlemenin bir parçasıdır; fakat Platon, soruyu ilk kez sorduğu *Parmenides*'teki anahtar bir pasajdan da (129d-e) açık olduğu gibi, *diaíresis*'i kavramsal bir işlem olarak görmedi. Bir parçası da *diaíresis* olan dialektik arayışın hedefi, bizim düşünüşümüz (*logismós*) tarafından kavranan ontologik gerçekliklerin açıklanmasıdır.

2. Birbiriyle bağıntılı *eidê*'nin [İdeaların] izinin takîbi genel bir formu kavrama girişimiyle başlar (*Phaidr.* 265d); bu, "toplama"dır (*sûnagôgê*, bkz.). Bunu *diaíresis* takîbeder, yanî genel cins düzeyindeki *eídos*'da [İdeada] bulunan çeşitli *eidê*'nin [İdeaların] *infima species*'e [en alt türe] kadar ayırılması (*Soph.* 253d-e). Platon, *sûnagôgê*'nin hem theorisindeki hem de pratiğindeki ayrıntılar hakkında az konuşur ve *Sophistês* ve *Politikos* dialogları *diaíresis* örnekleriyle dolu olmasına rağmen, *diaíresis*'in methodologyasına ilişkin nisbeten pek az yönerge bulunmaktadır. Bununla birlikte, ikiye-bölmenin "doğal eklem [kenetlenme, temas] noktalarına göre" olmak durumunda olduğu bize söylenir (*Phaidr.* 265e). Bu doğal eklem [kenetlenme, temas] noktalarının ne oldukları *Politikos*'tan hareketle daha açık hâle gelir: onlar, genel cins düzeyindeki form içerisinde bir türü bir dîgerinden ayıran ayrımlardır (*diaphorái*, |*diaphorá*'lar| t.b.) (*Pol.* 262a-263b, 285b).

3. İkiye-bölme methodu belli ciddî sorunlar doğurur; gerçekten de *eidê*'nin [İdeaların] varoluşuna duyulan güveni fazlasıyla sarsabilecek kadar ciddî sorunlardır bunlar (bkz. *Phil.*, 15a-b). Duyulur şeylerin *eidê* [İdealar] ile bağıntısını pay-alma (*métheksis*) çerçevesinde betimlemek, şeylerin *eidê*'ye [İdealara] tâbi olmasını telkîn eder, Platonik metafiziğin tam da yüreğinde bulunan bir tâbiiyyettir bu. Ve Platon, *eidê*'nin [İdeaların] birbiriyle bağıntısını betimlerken (bkz. *Soph.* 251d, e) "bağlaşma", "biraraya-bağlanma" veya "biraraya-toplanma" (*koinônía*) ifâdesini yeğleyip (daha evvel *Phaido*. 100d'de, Platon, duyulur şeylerin *eidê* [İdealar] ile bağıntısını betimlemek için görünüşe göre *koinônía*'yı kullanmayı düşünmüştü), *métheksis* terminden kaçınsa da, söz konusu güçlük kaybolup gitmemekte inâdla diretir. Tek tek özgül *eidê*'nin [İdeaların] genel cins düzeyindeki *eídos* [İdea] altında derlenmesi bizzât *eidê* [İdealar] arasında tam da aynı tâbiiyyet ilkesini telkîn etmiyor mu? Tür cinsi kurar mı, yoksa cinsten türetilir mi? Açıkçası, Platon, bizzât Aristoteles'in benimsemeye gönüllü olduğu (bkz. *Prôtê phil.* 1013a) gibi, *eidê*'yi [İdeaları] bu şekilde görmedi (bkz. *Soph.* 251a-259d), fakat *diaíresis*'i uygulamaya koyan, ama kökten bir biçimde uygulamaya koyan Speusippos'un (bkz. Aristoteles, *Anal. hûst.* II, 97a ve *diaphorá*) *eidê*'nin [İdeaların] varoluşunu yadsımasının sebeplerinden hiç değilse biri bu olmuş olabilir.

4. Bununla birlikte, Aristoteles, kendi-başına-duran [kendisiylekaim], bölünmez *eidê*'nin [İdeaların] ve *diaíresis* işleminin bağdaşmazlığına inanmıştır (*Prôtê phil.* 1039a-b). Aristoteles'in kendisine aîd bölme theorisi *Anal. hûst.* II, 96b-97b'de ortaya koyulur: cinsi, öze aîd olan ayrımlar (*diaphorái*, [*diaphorá*'lar] t.b.) yoluyla bölmek, doğru sıraya göre ilerlemek ve nihâyet her şeyi kapsayıcı [yanî içlem bakımından tam] olmak zorundayız.

Epiktetos ile birlikte *diaíresis* moral bir bağlamda tekrâr ortaya çıkar; bkz. *proaíresis*.

dialektikê (διαλεκτική): dialektik, eytişim —İng. "*dialectic*" (F.E.P.)

["**dialektikós**: konuşmada *ve* tartışmada usta: **hê dialektikê**: tartışma, akıl-yürütme, savlama,

kanıtlama *vb.* sanatı *veya* ilmi; **fl.* **dialégô*: seçmek, ayırmak, ayıklamak; konuşmak, sohbet etmek, akılyürütmek, biriyle söyleşmek; bir dialekte *veya* dile sâhib olmak; söylev vermek, ileri sürmek, savlamak" (L.&S.); Osm. *"fenn-i münâzara, ilm-i cedel, ilm-i hilâf ü cedel"* (B.A.) —*en.*]

1. Aristoteles'in tanıklığına göre dialektik, muhtemelen Parmenides'in hipotetik antinomilerine (Platon, *Parmenides* 128c) bir dayanak olarak hizmet etmesi maksadıyla Elea'lı Zenon'un ortaya attığı bir îcâddı (D. L. IX, 25). Fakat Elea'lılar için (Platon'un "eristik" veya ağız-dalaşı diye adlandıracağı —bkz. *Soph.* 224e-226a, *Polite.* 499a, *Phaidr.* 261c—) bir tür sözlü polemik olan şey, Platon tarafından yüksek bir felsefî methoda dönüştürüldü. Onlar arasında bağ kuran halka, kuşkusuz, ethik tanımlar arayışı içerisindeki Sokratik soru ve yanıt tekniğiydi (bkz. Platon, *Phaido.* 75d, 78d; Ksenophon, *Apomnêmo.* I, 1, 16; ve *élenkhos*); Platon'un açık bir şekilde dialektik diye adlandırdığı bir teknikti bu (*Krat.* 390c). Sokratik tanımların Platonik *eidê* [İdealar] hâlinde tözselleştirilmesiyle birlikte (bu süreç, belki de *Phaido.* 99d-100a'dan 101d'ye geçişte yansıtılır; bkz. *eídos*), dialektiğin rolü merkezî hâle gelir ve *Polite.*'da betimlenen ideal eğitim programının tâcı olur: filozof olacak kimse, mathematik'e hasredilen on yıldan sonra, otuz ilâ otuzbeş yaş arasındaki yılları dialektik tedrîsine ve tahsîline ayıracaktır (*Polite.* 531d-534e, 537b-539e).

2. Dialektik nedir? Bu soru, Platon'un, âdet edindiği üzre, onun etrâfında türlü çeşitli biçimlerde düşünmüş olması itibârıyla kolay bir soru değildir. *Phaidon*'un ve *Politeia*'nın görüşü vardır ki, dialektik'i, bir "koyutlar" (*hûpotheseis* [*hûpóthesis*'ler] t.b.; Formlar theorisi *Phaido.* 100b'de böyle bir koyuttur) dizisi yoluyla nihâî bir koyuta ulaşıncaya dek (*Phaido.* 101d, *Polite.* 511e), ilerledikçe daha özlü ve daha fazla kuşbakışı görebilme imkânına kavuşan bir tırmanış olarak gözönünde bulundurur. Tartışma bağlamının bulanık bir şekilde ahlâkî olduğu *Politeia*'da bu "koyutlanmamış ilke" [koşulsuz ilke —*en*], daha aşağıdaki tüm koyutları kendi içerisinde altında-toplayan (*Polite.* 533c-d) kendinde-iyi veya İyi'nin-kendisi (*auto to agathón*; *a.g.e.* 532a-b) ile özdeşleştirilir.

3. *Phaidon*'un ve *Politeia*'nın dialektiği "kuşbakışı ve özlü görüş" (*Polite.* 537c) olarak betimlenebilirse de, *Phaidros*'tan itibâren ortaya çıkan şey kesinlikle "seçip ayırdedişe dayalı keskin görüş"tür (bkz. *Soph.* 226c, 253d). Bu keskin görüş, *Phaidr.* 265c-266b'de takdîm edilir (karş. *Soph.* 253d-e) ve iki farklı işlemden, "toplama"dan (*sûnagôgê*, t.b.) ve "bölme"den (*diaíresis*, t.b.) oluşur —özel olarak ikinci işlem *Sophistês*, *Politikos* ve *Philebos* gibi daha sonraki dialoglarda ayrıntılı bir şekilde gözler önüne serilir. Daha önceki dialektik, *érôs*'un (t.b.) işleyişlerine benzer görünüyordu, fakat burada neredeyse Aristotelesçi olan bölme yoluyla sınıflama dünyâsına aktarılıveririz: yukarıya tırmanışın yerini aşağıya iniş almıştır. Burada hâlâ ontologik gerçekliklerle ilişkili olduğumuz apaçık olduğu hâlde, yine ayni ölçüde açıktır ki, kavramsal bir mantığa götüren yol boyunca hayâtî bir adım atılmıştır. *Diaíresis*'in varacağı son nokta duyulur tikellerin dolayımsızca hemen bir basamak yukarısında duran *eídos*'tur (*Soph.* 229d) ve bu *eídos* şeylerin Platonik şemasında "gerçekten gerçek" (*óntôs on*) iken, Aristoteles'te ayni işlemin, yanî *diaíresis*'in *átomon eídos*'ta [bölünebilir-olmayan en aşağı türde], yanî mantıksal bir aşağıya iniş içerisinde *infima species*'te [en nihâî alt türde] son noktaya varması manîdârdır (*Peri psûkh.* II, 414b); bkz. *diaíresis*.

4. Aristoteles, dialektiğe Platon'un *Politeia*'sında verilen merkezî ontologik rolü bir kenâra koyar; bunun yerine, Aristoteles, zihnin kanıtlamada (*apódeiksis*) doruğuna varan işlemleriyle ilgilenir. Dialektik tam kanıtlama değildir (*Anal. prot.* I, 24a-b; *Top.* I, 100a-b), çünkü o doğru ve birincil olan ilk öncüllerden değil, fakat çoğunluk ya da bilge tarafından kabûl edilen kanılardan (*endóksa*) yola çıkar. Bu ayrımın taşıdığı ironi, hiç kuşkusuz, "dialektik" diye tanımladığı şeyin ikide birde Aristoteles'in kendi usûlü de olmasıdır (bkz. *éndokson*). Fakat bir theorisyen, bir temâşâcı olarak Aristoteles dialektiği pek sevmez (karş. *Peri psûkh.* I, 403a; *Top.* 105b) ve *Prôtê phil.* 987b'de, dialektiğin ya da daha doğrusu düşünceyi ve gerçekliği birbirine karıştırmanın Platon'un getirdiği bir yıkım olmuş olabileceğini sezdirir.

5. Stoacılar için dialektik, mantık'a, yanî içsel ve dışsal konuşma formlarına ilişkin bir incelemeye indirgenir (D. L. VII, 43; karş. *lógos*, *ónoma*), bununla birlikte onlar bir ve ayni solukta dialektiğin korunak-

larını ethik'i ve hattâ fizik'i de kuşatacak şekilde genişlettiler (*a.g.e.* VII, 46, 83). Bunun sonucu, mantığın artık Peripatetik okul tarafından anlaşıldığı şekilde felsefenin bir âleti (*órganon*) olmamasıdır (mantık incelemelerinin bir *Órganon* hâlinde toplanması Aristoteles-sonrasıdır, her ne kadar Aristoteles *Analitikler*'in ön-hazırlık oluşturucu rolünü önceden gördüyse de; karş. *Prôtê phil.* 1005b).

6. Dialektiğin Platonik anlamda yeniden eski hâline döndürülmesini Plotinos üstlendi (*Enn.* I, 3). Burada dialektik bir kez daha *Politeia*'daki gibi düşünülür şeylere (bkz. *nóêsis*) yönelik bilişsel bir yaklaşımdır, fakat artık seçik bir şekilde Stoik tınılar taşır: dialektik, erdeme yönelik bir eğitimdir ve bu yüzden *noêta*'yı [düşünülür şeyleri] içerdiği kadar eylemleri de hedefleri ve amaçları da içerir.

diánoia (διάνοια): anlama; anlayış kabiliyeti, anlamayetisi

—İng. "*understanding*" (F.E.P.)

[akletme, akıl, akıl-yürütme, düşünme, düşünme süreci, düşünme yetisi, konuşmaya (dile) dayanan adım adım gidimli (*discursive*) düşünme, söylemsel düşünme; "düşünce: akıl, zihin; bir düşünce, niyet, maksad: bir fikir, inanç, inanış: bir şeyin anlamı *veya* mânâsı; **fl.* **dianoéomai**: üzerine düşünmek, niyetlenmek, amaçlamak, *Lat.* meditari; **dianoêtikós**: intellektual" (L.&S.); bkz. **nous, nóêsis, noêtón, énnoia**; Lat. *intellegere, intellegentia, intellectus, cogitare, cogitatio, meditatio*; Osm. *taakkul, akl, tefekkür, fikr*; *nutk*'a yakın anlamda —*en.*]

Platonik çizelgede *diánoia, dóksa* ile *nóêsis* arasındaki bir bilme tipidir (*Polite.* 510d-511a; Platonik çizelgede *diánoia*'nın özel konuları için bkz. *mathêmatiká*). Aristoteles'te, *diánoia*, intellektual etkinlik için daha genel bir terim olarak kullanılır. *Nous*'a (= sezgisel bilgiye veya seziş bilgisine) karşıt olduğu yerde, adım adım giden, kıyâsa dayalı akıl-yürütme anlamına gelir (Aristoteles, *Anal. hüst.* II, 100b) ve

(*a.g.e.* I, 89b) altbölümler olarak şu türlere ayrılır: *epistêmê*, kendi adına peşinden koşulan bilgi (ayni zamanda bkz. *theôría*), *tékhnê* (üretime, meydâna getirmeye uygulanan bilgi) ve *phrónêsis* (davranışa uygulanan bilgi). Stoacılıkta *hêgemonikón* ile özdeştir (*SVF* II, 459).

Genel akletme bağlamındaki yeri için bkz. *nóêsis*.

diaphorá (διαφορά): ayrım, fark, özgül ayrım —İng. "*difference, specific difference*" (F.E.P.) [ayırma, tefrîk, ayırım, türsel ayrım; "fark, ayrım; uyuşmazlık, ihtilâf; ayrıcalık üstünlük; avantaj, yarar, kazanç, kâr; **diaphéro**: karşıya taşımak *veya* bir yerden bir yere taşımak; farklı yollardan taşımak: parçalara ayırmak; taşıyıp getirmek, yolu tamâmlamak, sona varmak; yüklenmek, katlanmak, tahammül etmek, çekmek, maruz kalmak; sürdürmek, yaşamak, yaşayıp gitmek; farklı olmak; *bir insândan* farklı olmak, *ondan* üstün olmak, *onu* geçmek; *edl.* farklı olmak, değişik olmak, çatışkılı *veya* küs olmak, bozuşmak" (L.&S.); bkz.&karş. **phorá**, **adiáphoron**; Lat. *differentia*; Osm. "*beyn, fark, fasl*" (H.Z.), "*fasl-ı karîb*" (B.A.) —*en.*]

1. "Genel form"un türlere göre bölündüğü (*Soph.* 253d-e) Platonik dialektik bölme işleminde (*diaíresis*, t.b.) ya da Platon'un *Phaidr.* 265e'de ifâde ettiği şekliyle "doğal eklem [kenetlenme, bitişme, temas] noktaları"nda *diaphorái*'ın [ayrımların] varlığı açıktır. Bu "doğal eklem [kenetlenme, bitişme, temas] noktaları"nın ne oldukları, *Pol.* 262a-263b, 285b'de daha tam bir şekilde betimlenir. Cins, ancak iki özgül Form'a ayrıldığı yerde bölünmek zorundadır. Bir cinsi parçalara veya kısımlara bölmek, parça veya kısım (*méros*) ile özgül Form (*eídos*) [yanî İdea veya tür —*en.*] ayni şey olmadıkları için işe yaramayacaktır (*a.g.e.* 262b). Bundan dolayı, *diaphorái* [ayrımlar] türü ayırdetmek zorundadır.

2. Bu, bir kavramlar sistemi içerisinde anlamlıdır, fakat *eidê* [İdealar] kuşku götürmez biçimde Platon'un onları gördüğü ve anladığı şekilde özerk (*autonomous*), bölünmez tözler ise büyük güçlükler yaratır; Platonik theoride "genel cins düzeyinde" ya da "özgül türler düzeyinde" Formlar için hiçbir yer yoktur (bkz. *diaíresis*). Platon'un *eidê*'yi [İdeaları] inkâr eden ardılı Speusippos, tözselleştirilmiş *eidê*'nin [İdeaların] ortadan kaybolmasıyla birlikte olasılıkla yeni kavramsal *eídos*'a [İdeaya] içeriğini veren şeyin *diaphorái* [özgül veya türsel ayrımlar] olmasından dolayı, tüm *diaphorái*'ı [özgül veya türsel ayrımları] içerisinde kuşatmaya girişen tüketesiye bir *diaíresis* methodunu kullandı (bkz. Aristoteles, *Anal. hûst.* II, 97a).

3. Aristoteles'te *diaíresis* [bölme] işlemi, cinsi, özgül olarak seçik *diaphorái* [türsel ayrımlar] yoluyla *infima species*'e [bölünmesi mümkün olmayan en alt türe —*en.*] varıncaya kadar bölerek ilerler, öyle ki burada söz konusu olan etkinlik tanımla (*horismós*) son bulacak ve duracaktır (bkz. *Top.* I, 103b'deki *horismós* tanımı). *Top.* VI, 143a-145b'de *diaíresis*'te [bölme işleminde] *diaphorái*'ın [özgül ayrımların] seçimi için incelikle işlenmiş kurallar vardır.

4. Problemin ontologik yönlerine gelince, *Prôtê philosophia*'da Aristoteles tartışmayı mâdde ve form kategorilerine taşır. Duyulur mâdde form karşısında nasıl duruyorsa, cins de *diaphorá* karşısında öyle durur ve bu yüzden de cins "düşünülür mâdde" olarak karakterize edilebilir (*hûlê noêtê*; Aristoteles bu ifâdeyi bir başka anlamda da kullandığı için bu karakterizasyon tam isâbetli değildir; bkz. *hûlê, aphaíresis*), buna karşılık tüm *diaphorái* [türsel ayrımlar] nihâî bir ayrım içerisinde, yanî *átomon eídos*'un veya *infima species*'in [yanî daha alt türlere bölünmesi imkânsız olan en aşağı türün —*en.*] ayrımı içerisinde taşınır ve sürdürülür ve bu ayrımlar onun özü (*ousía*) olarak iş görür (*Prôtê phil.* 1038a, 1045a).

diáthesis (διάθεσις): yatkınlık, yetenek, kabiliyet

—İng. "*disposition*" (F.E.P.)

["düzen içerisinde sıralama veya yerleştirme, düzene veya sıraya sokma, sırayla koyma; dü-

zen, düzenleniş, hâl, durum, koşul, mizâc" (L.&S.); Lat. *dispositio*; Osm. *istidâd*]

Bkz. *héksis*.

díkê (δίκη) ve **dikaiosûnê (δικαιοσύνη)**: telâfî, tazmîn, bedel, yasa usûlleri, adâlet

—İng. "*compensation, legal proceedings, justice*" (F.E.P.)

["**díkê**: hak; *ka.* yol, âdet, örf; töre, düzen, nizâm, yasa, hak; hüküm; yasaya *veya* töreye uygun eylem, davâ, mahkeme, yargılama, *hâkimin veya yargıcın hükmettiği* bedel, tazmînât *ya da* cezâ; **dikaiosûnê**: adâlet, doğruluk, dürüstlük; **díkaios**: hakkı gözeten, âdîl, dürüst; denk, eşit; hakkaniyetli, insâflı; **fl.* **dikaióô**: doğru yapmak: doğru düşünmek: doğru saymak: doğru olduğunu düşünmek: rızâ göstermek: *ayn.z.* hak iddiâ etmek: *birinin yapmasını* istemek *veya* ârzûlamak; yargılamak, hüküm vermek: suçlu bulmak, mahkûm etmek: cezâlandırmak; âdil bulmak, suçsuz görmek, haklı çıkarmak" (L.&S.); "**díkê**: hak, adâlet; **muhâkeme**, karar, mahkûmiyet, cezâ, *Lat.* ius; **thémis**'in (*Lat.* fas: tanrının takdîri, tanrı emri veya buyruğu, tanrı yasası, tanrısal yasa) karşıtıdır; *karş. Lat.* dic-is causa, dic-o, in-dic-o; **dikaiosûnê**: âdillik, doğruluk, dürüstlük; adâlet" (S.S.); Lat. *ius* ve *iustitia*; Osm. *adl*, *sıdk*; Kaş.T. "*kön*" (**díkê**) ve "*köni*"-lik* (**dikaiosûnê**) —*en.*]

1. Yunan ethik terimlerinin büyük bir kısmında olduğu gibi, *díkê*'nin de felsefenin problematiğine dâhil edilmezden önce bir hayli

* Bu kelimelere göznûrumu akıtan ve kandil olan Solmaz Zelyût'e teşekkürümü anmadan geçemeyeceğim *en.*

karmaşık bir tarîhi vardı. Homeros'un zamanından itibâren, *díkê*, belli sınırların, olasılıkla da ilk elde sınıflı toplum yapısının dayattığı sınırların ihlâlini ve bu ihlâl karşılığında ödenecek tazmînât bedelini kendi içerisinde sımsıkı bağlayıp belirlemişti. Aristokratik bir sınıf bilincinin çöküşüyle birlikte, *díkê*, toplumun her yanına sızıp yayılan, tüm yurttaşlara ayni şekilde uygulanabilen ve bizzât Zeus tarafından güvenceye alınan bir şey olarak görülmeye başlandı. İçerisinde yeni *díkê*'nin işlerlik kazandığı sınırlar, artık yazılı yasa (*nómos*, t.b.) tarafından tanımlanıyordu ve yasanın sınırlarını gözeten ve böylelikle de "âdil" (*díkaios*) olan insânın ahlâkî niteliğini betimlemek için, yeni bir soyut terim, *dikaiosúnê*, "doğruluk", "adâlet" kullanılmaya başlandı.

2. *Díkê*'nin felsefî bağlamda ilk kullanımı, Anaksimandros'un elde kalan tek fragmentinde ortaya çıkar (Diels 12B1): bu fragmente göre, doğal olarak karşıt güçler (bkz. *enantía*) olan ögelerin (*stoikheía*), *génesis-phthorá* [varageliş-yoğagidiş] sürecindeki karşılıklı ihlâllerinden ötürü birbirlerine bedel ödemeleri gerekir. Burada çiğnenen sınırlar, bir insânî toplumun sınırları değil, fakat *kósmos* (t.b.) olarak görülen dünyâ içerisindeki örtük düzendir ve bu düzen fizik dünyânın işleyişinin insân hayâtının işleyişiyle sürekliliğinin kopartılmasından önceki bir devrin düzenidir. Herakleitos'ta bunun bir teyîdini ve tashîhini farkederiz (fr. 80): ögeler arasındaki kavga, Anaksimandros'un söyleyeceği gibi, tazmînat talebeden bir adâletsizlik türü değil, fakat şeylerin normal düzeni, yanî varoluşun gerçekliği olan karşıtların gerilimidir.

3. Demokritos'un fragmentleri genelde ethik davranışa ve özelde adâlete yönelik belli bir ilgiyi açığa vursa da (bkz. frr. 45, 174), bu, bir felsefî ethik kurma girişiminden ziyâde bir filozofun ethik ilgisidir. Tam da böyle bir girişimin güdüleyici gücü, davranış temellerinin izâfî (*relative*), keyfî bir yasaya (bkz. *nómos*) bağlı olduğu zemîninde Sophistlerin davranışın temellerine saldırılarında yatar. Böylece, *díkê* nosyonu, *nómos* karşıttır *phûsis* etrafındaki münâkaşa içerisine çekilir ve adâleti yalnızca devletin keyfî yasalarına itâatten, yanî yeri geldiğinde toplum içerisinde güçlü olanların kendi pozisyonlarını korumak için kullandıkları araçlar olan yasalara itâatten ibâret bir şey olarak betimleyen bir dizi Sophistik pozisyon içerisinde dallanıp budaklanır: Arkhelaos (Diels 60A1), Antiphon (Diels 87B44) ve Platon'un *Gorgias*'ında Kallikles'in (örn. 483a-484a) ve *Politeía*'nın I. Kitabında

Thrasûmakhos'un (örn. 338c) benimsediği tutumlar, işte bu çerçeve içerisinde yer alırlar.

4. Bu pozisyonlara verilen Sokratik yanıt, hâliyle, sâdece Sokrates'in erdemlere ilişkin genel dürtüsünün (bu erdemlere özgül olarak *dikaiosûnê* de dâhildir; bkz. Aristoteles, *Eth. Eud.* ı, 1216b) kalıcı, bilişsel olarak kavranan tanımlara doğru süzülüp inceltilmesi olarak görülebilir (bkz. *aretê*); fakat bunun yanısıra *Kriton*'da ihlâl edilemez bir toplumsal ahd ve akd olarak adâlete ve yasaya ilişkin âteşli bir savunma da vardır. Platon'un Sokrates'in muârızlarına kendisinin verdiği yanıt, *Polite.* ıı-x'da bulunacaktır ve *pólis*'in daha geniş kapsamı içerisinde mevcûd olduğu şekliyle bir adâlet soruşturması içerisinde cisimleştirilir (*Polite.* 369a), ki buradan hareketle adâlet karşılıklı işbirliğine dayalı bir şekilde bir kimsenin kendi işini yapma istidâdı olarak ortaya çıkar (bkz. 433e, 443b).

5. Bu, Kallikles'in âdil-olmayanın dâimâ daha iyi bir ömür sürer göründüğü şeklindeki karşısavına yanıt vermez; kötüler gerçekten de başarılı ve zengin olur. Âdil olanların bu hayâttaki kaderi hakkında Platon'un vereceği hiçbir büyük temînat yoktur —ama yine de Platon tanrıların onları ihmâl etmeyeceklerinden emîndir (*Polite.* 613a-b; karş. *Nom.* x, 899c-900b)—, fakat adâlet *Polite.* x'daki "Er Miti"nde ışıl ışıl parıldayan terimler içerisinde resmedildiği gibi, nihâî ödülünü gelecek hayâtta alır.

6. Aristoteles'in adâlet konusunu işlediği ana inceleme *Eth. Niko.* v'te bulunur; burada adâlet, a) "dağıtıcı", yanî politik bir sisteme katılanlar arasında mâlların, onur pâyelerinin vb. bölünüp dağıtılmasıyla ilgili olan adâlet ve b) "düzeltici", yanî ya ticârî alışverişlerdeki ya da işlenen suçlardaki eşitsizlikleri giderip düzene sokan adâlet olmak üzere ikiye bölünür (1130b-1131a). Her iki durumda da adâlet bir tür orantıdır (*analogía*) ve bu yüzden de "orta" (bkz. *méson*) öğretisi içerisine sindirilebilir. Aristoteles, Sophistlerin âdil olan şeyin salt bir âdet konusu olduğu iddiâsını sert bir şekilde reddeder: hiç değilse doğa gereği âdil olan bazı etkinlikler vardır (1134b). Nihâyetinde (1137a-b) Aristoteles, adâletin yasal taleblerini tavına getirip düzelten, "yasakoyucu orada olsaydı ne söyleyecek idiyse onu söyleyen" hakikatlı insân (*epieikeia*) düşüncesini ortaya atar (karş. Platon, *Pol.* 294a-295c).

7. Stoacılar'a göre *dikaiosûnê*, dört ana erdemden biridir (*SVF* I, 190) ve Khrûsippos tarafından "herbirine hâss olan şeyi dağıtma ilmi" olarak tanımlanır (*SVF* III, 262) ve âdete veya alışkanlığa değil, doğaya dayanır (D. L. VII, 128). Bununla birlikte, Skeptik Karneades, yasanın tam anlamıyla faydacı zemînlerde insânlar tarafından tesîs edilmiş bir âdet olduğu şeklindeki Sophist iddiâya, basîret ve adâlet hakkındaki çatışan öğütler vâsıtasıyla örneklendirip gösterebileceği bir pozisyona geri döndü (Cicero, *De rep.* III, 11, 18-19; Lactantius, *Div. ins.* V, 16, 3-6). Bkz *aretê*, *nómos*.

dóksa (δόξα): 1] kanı, kanâat, sanı, zann 2] yargı, yargılama, hüküm

—İng. "1] *opinion*, 2] *judgement*" (F.E.P.)

["bir düşünce, fikir, kanı, kanâat, sanı, *Lat.* visum; bir duygu, his, yargı, hüküm: *özl.* felsefî bir kanâat veya hüküm, *Lat.* placitum; ***bilgiye karşıt olarak*** salt kanı, sanı; hayâl, düş, sanrı, hulyâ; ***birisi hakkında başkalarının sâhiboldu-ğu*** kanâat, takdîr, bir kimsenin adı sanı, *Lat.* existimatio: nam, ün, saygınlık, takdîr edilme, onur, şeref; şan, şöhret, görkem, ihtişâm; ****fl.* dokéô**: düşünmek, zannetmek, varsaymak, tahmîn etmek, farzetmek, beklemek, ümidetmek, düşlemek; gibi görünmek, gibi gelmek; ***bir şey olarak*** görünmek, ortada olmak, tanınmış ***veya*** ünlü olmak" (L.&S.); "fikir, mülâhaza; şan, şöhret; intizâr, bekleme, umut" (S.S.); bkz. **éndokson, epistêmê**; Lat. *opinio*, *iudicium*; Osm. *zann*, *re'y*, *hükm* —*en*.]

1. Kanı: Hakikî bilgi (*epistêmê*, t.b.) ile daha aşağı bir bilgi basamağı arasındaki ayrım Ksenophanes'e kadar geriye uzanır (fr. 34), fakat bu ayrımın klasik pre-Sokratik sergilenişi, duyumun (*aísthê-sis*) "kuruntu" veya "kanı" (*dóksa*) mertebesine indirildiği Parmenides'in şiirinde (fr. 8, str. 50-61) bulunacaktır. Ayrım, hakikî varlık (*on*) alanının dışında bırakılmaları yüzünden hakikî bilgi konuları

olamayacak duyu algısına özgü şeylerin (*aisthêta*) ontologik statüsüne dayanır.

2. Söz konusu ayrım ayni sebeplerle Platonik epistemologyanın bünyesine dâhil edilir, her ne kadar bu pozisyon o âna kadar Sophistlerin izâfî (*relative*) olduğu için *aísthêsis*'e ısrârla saldırmaları yoluyla desteklenip ayakta tutulmuş olsa da (bkz. Platon, Protagoras'ı zikreden *Theait.* 166d-167a). *Polite.* 476e-480a'da Platon Parmenides'in ayrımını bir dizi epistemologik ve ontologik bağlaşık (*correlative*) olarak kurar: hakikî bilgi hakikî gerçekliğe, yanî *eidê*'ye [İdealara] dâirdir, buna karşılık bilgisizlik bütünüyle gerçek-olmayana dâirdir. Bu ikisi arasında bir ara evre vardır: yarı-varlık hakkında bir yarı-bilgi. Bu ara yeti (*dûnamis*) *dóksa*'dır ve onun konuları duyulur şeyler (*aisthêta*) ve insânlığın ortak olarak yaygın bir şekilde inandığı kanâatlerdir. Bunun sonuçları, daha sonra Çizgi Cetvelinde şematize edilir (*Polite.* 509d-511e); ve burada *dóksa*'nın alanı, konuları duyulur şeyler olan inanış (*pístis*, t.b.) ve Platon'un üretici etkinliğin doğası hakkındaki görüşünün (bkz. *tékhnê*, *mímêsis*) içerdiği bir biliş kategorisi olan "görünüşler bilgisi" (*eikasía*, bkz.) olmak üzere ikiye bölünerek daha da inceltilir.

3. Her ne kadar Platon duyulur dünyâya yönelik giderek büyüyen bir ilgiyi açığa vursa bile, *epistêmê* ile *dóksa* arasındaki ikilik Platon için temel olarak kalır (bkz. *aísthêtón*, *epistêmê*).

4. Yargı: *Eidê*'nin [İdeaların] duyulur şeylerden ayrılmasında temellendiği şekliyle Platon'un *dóksa* görüşü, Aristotelesçi gerçeklik görüşünde hiçbir dayanak noktası bulmaz, fakat burada *dóksa* problematiğinin ele alınıp işlenebileceği bir başka bağlam vardır. Özellikle yargı verme alanında doğru ve yanlış sorunu ortaya çıkar; bu, ayni zamanda kökenlerini var-olan (*on*, t.b.) hakkındaki Parmenidesçi öncüllerde bulan bir problemdir: yalnızca var-olan düşünülebileceğinden ve adlandırılabileceğinden, nasıl olur da yanlış bir yargıda bulunmak, yanî var-olmayan hakkında bir tanım vermek mümkün olabilir (Parmenides, fr. 3; fr. 8, sır. 34)? Platon, *Soph.* 263d-264b'de, nasıl ki yanlış sav veya söz (*lógos*) varsa, ayni şekilde bu sözün dışsallaştırılması [yanî sesli olarak söylenmesi —*en.*] olan yanlış yargının da (*dóksa*) varolduğunu gösterir. Yanlış yargının imkânları *Theait.* 187c-200d'de tartışılır, fakat asıl tavır var-olmayan (*mê on*) probleminin çözümünü beklediğinden (bkz. *on, héteron*), [yanlış yargıya dâir] son çözümleme

Soph. 263b-d'ye gelinceye dek ortaya koyulmaz: yanılgı, gerçekliğe, yanî ya duyulur durumun "gerçekliği"ne ya da duyulur-olanın pay aldığı *eídos*'un [İdeanın] hakikî gerçekliğine tekabül etmeyen bir yargıdır (*dóksa*).

5. Aristoteles'in *epistêmê*'yi ve *dóksa*'yı ele alıp işlemesi başka bir alana doğru kayar. Bilgi, ya dolayımsızdır (bkz. *nous*) ya da adım adım gidimlidir (*diánoia*, t.b.). İkinci tür bilgi, zorunlu olan öncüllerden çıkıyorsa *epistêmê* olarak, öncüller olumsal (*contingent*) ise (*Anal. hûst.* ı, 88b-89b), yanî öncüller başka türlü olabiliyorsa *dóksa* olarak adlandırılabilir ve aslında Aristoteles *dóksa*'yı *Prôtê phil.* 1039b'de "olduğundan başka türlü olabilecek şey" olarak tanımlar.

6. *Top.* ı, 100a-b'de kıyâsların tiplerini tartışırken, Aristoteles, *dóksa*'nın olumsallığına biraz farklı bir açıdan yaklaşır. İsbâtlayıcı bir kıyâs (*apódeiksis*, t.b.) doğru ve birincil olan öncüllere dayanır. Bu yüzden, o, öncülleri *endóksa*'ya [*éndokson*'lara] dayanan dialektik bir kıyâstan (*dialektikê*, t.b.) farklıdır ve şimdi burada *endóksa*, çoğunluğun ya da bilgenin kabûl ettiği kanâatler olarak tanımlanır. Bunun Aristoteles'in methodu ile ilgili imâları için bkz. *éndokson.*

7: Epikurosçu *dóksa* görüşü, hem Platonik hem de Aristotelesçi özellikleri paylaşır. *Dóksa*, kanâattir, duyuma (*aísthêsis*, t.b.) yakın ama duyumdan farklı, bizdeki belli bir kendiliğinden harekettir. Epikuros'a göre her *aísthêsis* doğrudur, fakat zorunlu olarak kendinden-apaçık (*enárgeia*, t.b.) değildir ve bu yüzden *dóksa*, örneğin kendi yargısı yoluyla duyu verilerini yanlış *prólêpsis*'e (t.b.) atfetme durumunda olduğu gibi, duyuların apaçıklığının ötesine doğru genişletilebilir ve böylelikle de yanılgının ve yanlışlığın kaynağı olur (D. L. x, 50-51).

dûás (δυάς): dûad, çift

—İng. "*dyad, pair*" (F.E.P.)

[iki, ikiz, ikili, ikilik; bkz. **hén, henás, monás, triás**; Lat. *duo / duplus / duplex, bini, par*; Fars. *dü*; Osm. *zevc*; *isneyn / tesniye /sünâî —en.*]

Geç dönem bir yazarda muhâfaza edilen bir Pûthagorasçılık açıklamasına göre (D. L. vıı, 25), Dûad Monad'dan (*monás*) türetilmişti; fakat *Prôtê phil.* 986a'daki "karşıtlar Tablosu" temelinde, *Monás* ve

Dûás derece bakımından eş-ilkeler olarak tayîn edilmiş görünür ve nasıl ki *Monás* İyi (*agathón*) ile birleştiriliyorsa (Aitios ı, 7, 18; bkz. *Eth. Niko.* 1096b), ayni şekilde *Dûás* da *kakón* ile ayni hâneye sokulur (*a.g.e.* 1106b, 29). Aristoteles, Platon'da mâddî bir ilke saptamak için çeşitli girişimlerde bulunur (bkz. *hûlê*): bu ilke, *Prôtê phil.* 987b'de ve 988a'da *dûás*'tır ve nihâyet 1081a'da ve 1099b'de belirsiz çift'tir (*aóristos dûás*). Platon'un kendisi de bu ifâdeyi kullanmış olabilir, ama dialoglarda değil; belki de "İyi'ye Dâir" ["*Peri agathou*"] diye adlandırılan dersinde kullanmıştır (bkz. Aphrodisias'lı Aleksandros, *In Meta.* 55; Simplikios, *In Phys.* 453-455; ve *ágrapha dógmata*). *Phil.* 23c-26d'den hareketle biliyoruz ki, Platon *ápeiron*'u bir *arkhê* olarak kullanmıştı ve Aristoteles *Phûs. akr.* ıı, 206b'de şu tahmînde bulunur ki "sınırsız-olan"ın iki olmasının sebebi, onun her iki yönde de sınırlanmamış bir spektrum olmasıdır. Platon'un kendi ardılı olan Speusippos *dûás*'ı çoklukla özdeşleştirdi (Aristoteles, *Prôtê phil.* 1087b); bkz. *arithmós*.

dûnamis (δύναμις): etkin ve edilgin güç, bu itibârla 1] güç, etkin güç ve 2] kuvve, edilgin güç, alıcı-güç, gizilgüç, gücül(-lük)

—İng. "*active and passive capacity*, hence 1] *power* and 2] *potentiality*" (F.E.P.)

["güç, kuvvet, yeti, kudret, takât, kabiliyet; savaş gücü, silâhlı kuvvetler, *Lat.* copiae; bir nicelik, mikdâr, *Lat.* vis; bir kelimenin gücü *veya* etkisi, *yanî* anlam, *Lat.* vis; yeti, yetenek: *bu.*» meleke, sanat, *Mantık gibi*; değer, kıymet, *para gibi*; **fl.* **dúnamai**: olabilmek, alabilmek, yapabilmek, edebilmek, gücünde olmak *veya* muktedir olmak, yapacak kadar güçlü olmak, güç yetirmek; *bir şey olarak* geçmek, sayılmak, kabûl edilmek, değerli veya kıymetli olmak, *Lat.* valere" (L.&S.); bkz. **enérgeia, entelékheia, génesis**; Lat. *potestas / potentia*; Osm. *kuvve / kuvve-i mekniyye —en.*]

1. "Güçler", ilk kez Anaksimandros ile birlikte ortalıkta görünmeye başlarlar, fakat daha sonraları olduğu gibi şeylerin nitelikleri olarak değil, bizzât şeylerin kendileri olarak; *ápeiron*'dan kopup ayrılan karşıtlar (bkz. *enantía*) olarak: sıcak-*olan* ve soğuk-*olan* (Diels, fr. 12A10) ve bu "güçler" hemen hemen ögelerin statüsüne sâhibdirler. Anaksimenes ile birlikte (Diels, frr. 13A5, A7, B1), mâddî tözler (*substance*) (toprak, âteş, su) *ile* bu mâddî tözlerin nitelikleri ("güçler"), yanî sıcak-olan ve soğuk-olan *arasında* ayrım yapılmaya başlanmıştır. Empedokles'in ögeler (bkz. *stoikheíon*) theorisi, dikkatin yönünü dinamik niteliklerden uzaklaştırıp mâddî tözlere (*substance*) doğru kaydırdı, fakat Anaksagoras ile birlikte karşıt güçlere bir kez daha baş rol verildi (frr. 8, 12, 15, 16). Atomcular bir başka gelenek içerisinde dururlar: Pûthagorasçı sayı theorisi, esâsta, niteliksel ayrımları niceliksel ayrımlara indirgemişti (bkz. *arithmós*) ve Demokritos da algılanabilir nitelikleri geometrik şekillerle temasa indirgemede Pûthagorasçıları takîbeder (Diels, fr. A135; karş. *páthos*); nitelikler artık bizzât şeylerin kendilerinin gücüne değil, sâdece âdete ve alışkanlığa (*nómos*) dayalıdırlar, *a.g.e.* B9.

2. Platon, hem bir tıbbî hekimlik terimi olarak (*Phaidr.* 370c-d, ve bkz. *eídos*) hem de ögelerle bağıntıları bakımından (*Tim.* 33a) *dûnameis*'in [*dûnamis*'lerin] farkındadır ve ayni zamanda *pathê* [*páthos*'lar] diye de adlandırılan bu güçler, *Nous* çalışmasına başlamazdan evvel Kundak'ta (*hûpodekhoménê*) [yanî *kósmos*'un *dêmiourgós* tarafından şekillendirilip düzenlenmesinden önceki imkânlar deposunda —*en.*] mevcûddurlar. Fakat bir kez ilk cisimler oluşturulduğu ânda, bu güçler gözden kaybolur ve duyulur nitelikler, hakikî Atomcu tarzda, ögesel parçacıkların geometrik şekillerine indirgenir (*a.g.e.* 61c-68d; bkz. *génesis*).

3. Aristoteles'te (genel olarak *poión* veya *páthos* diye adlandırılan) güçler bir kez daha merkezî olurlar. Empedokles'in *stoikheía*'sı [ögeleri] indirgenemezdi ve Platon'unkiler geometrik şekillere indirgenebilirdi (*Tim.* 53c-56c); Aristoteles, bunların her ikisine karşı, kendisine âid olan *stoikheía*'nın terkîbi theorisini koydu; buna göre, *stoikheía*, 1) altta-yatan mâddeden ve 2) güçlerin herbir kümesinden (sıcak-soğuk, kuru-yaş) birinin mevcûdiyetinden mürekkebdi (*Peri gen. kai phthor.* 329a-330a). Böylelikle bir ögenin bir dîgerine dönüşümü ya da indirgenmesi, temel mâddî zemîn (*substratum*) içerisinde

bir karşıtın bir dîgerine geçişinden ibâret olur (bkz. *hûpokeímenon, génesis*).

4. Bu kullanımların tümü [etkin] bir "güç" olarak *dûnamis*'e aiddir, fakat *Prôtê philosophia*'da Aristoteles *dûnamis*'in bir başka anlamını, yanî kuvve [potansiyalite, edilgin güç, gizilgüç, gücüllük, alırlık, herhangi bir etkin gücü alma ve kabûl etme kabiliyeti —*en.*] anlamını geliştirir ve *Prôtê phil.* 1045b-1046a'da bu iki anlamı birbirinden ayırdeder; kuvve tanımlanamaz, fakat yalnızca örnekler yoluyla gösterilebilir (*a.g.e.* 1048a-b), örneğin yürüyen bilkuvve uyuyandır; kuvveden fiile (*enérgeia*) geçiş ya sanat yoluyla ya da doğal bir ilke yoluyla olur (*a.g.e.* 1049a); *enérgeia*, mantıksal ve ontologik olarak *dûnamis*'ten önce gelir (*a.g.e.* 1049b-1050a), ve işte bir ilk hareket ettiricinin (bkz. *kinoún*) dâimâ bir *enérgeia* durumunda bulunma zorunluluğu da buradan çıkar (*a.g.e.* 1050b).

5. Stoacı "güçler" öğretisi, Aristoteles'in ögeler öğretisini bir adım daha ileri itti; herbir *stoikheíon*'un, herbir karşıtlar kümesi yerine yalnızca *tek bir* gücü vardı: âteş sıcaklığa, havâ soğukluğa sâhibdi (bunlar etkin [*poieín*] niteliklerdi); toprak kuruluğa ve su yaşlığa sâhibdi (bunlar da edilgin [*páskhein*] niteliklerdi; bkz. *SVF* II, 580) ve sistemde âteş üzerine koyulan vurgu (bkz. *pûr*) açık ki onun en etkin güç olmasından kaynaklanan bir sonuçtur. Aslında, Stoacılar tüm gerçekliği iki temel *arkhê*'ye indirgediler: etkin-olan (*poioun*) ve edilgin-olan (*páskhein*, bkz.; karş. D. L. VII, 134).

6. O hâlde görüyoruz ki, Miletoslular ve onların ardılları için *dûnamis*, başlangıçta ayrı bir doğal var-olan olarak düşünülen ama daha sonra Platon'dan itibâren etkin bir nitelik (*poiótês*, t.b.) fikrine doğru inceltilen, şeylerdeki etkin bir güçtü. Bununla birlikte, Aristoteles-sonrası felsefede, bu ad [yanî *dûnamis*], *aithêr*'in gezegenleriyle ya da havâ içerisinde oturan (bkz. *nous* 17) ve Philon tarafından melekler olarak kimliklendirilen (karş. *De gigant.* 6-9) *daímones* ile birleştirilen çok sayıdaki ara hareket ettiriciye veya akıl sâhibi varlığa sık sık uygulanmıştır.

7. Fakat Philoncu *dûnamis* anlayışında iş başında olan başka etmenler vardı. Kutsal Kitabda, Tanrı'nın "güçler"e sâhibolduğu söylenir, ki bu sözü edilen "güçler" *Septuagint*'te [*Eski Ahd*'in MÖ. 280-130 yıllarında yapılan Yunanca tercümesi —*en.*] *dûnameis* olarak çe-

virilmiştir ve Philon bunları Platonik *ideai* [idealar] ile özdeşleştirir (*De spec. leg.* 45-48; *eídos* ile *idea* arasındaki ayrım için bkz. *noêtón* 2). Bu yüzden "güçler", Tanrı'nın zihnindeki aşkın (*transcendent*) *noêta*'nın [*noêtón*'ların, yanî düşünülür şeylerin] rolünü üstlenir ve içkin (*immanent*) *eidê* [*eídos*'lar, yanî İdealar, Formlar] olarak da, evren içerisinde yaratıcı bir güç hâline gelirler. Philon'da, içkin (*immanent*) *eidê* [*eídos*'lar, yanî İdealar, Formlar] olarak "güçler" evrene düzen verir, buna karşılık yeri geldiğinde aşkın (*transcendent*) Tanrı tarafından denetlenirler (*De fuga* 101). Ayni ele alış tarzı Plotinos'ta da görülebilir. Kosmik *nous*'ta birlikli bir formda varolan *noêta* (bkz. *noêtón* 5) sınırsız kuvvete sâhib evrensel bir *dûnamis* olarak betimlenir (*Enn.* v, 8, 9). Fakat bunların [yanî *noêtón*'ların] herbiri, bilkuvve ayrı bir *eídos*'tur (ve en sonunda bilfiil böyle olacaklardır) ve bu yüzden de daha sonradan hem düşünülür hem de duyulur dünyâda işlerlik kazanacak (IV, 4, 36) bilkuvve bireysel bir *dûnamis*'tir (V, 9, 6).

8. Fakat Yeni-Platoncu evren görümüne göre, düşünülür ve duyulur dünyâlar, tekbiçimli bir nedensel dizi içerisinde tek bir kaynaktan fışkırıp taşarak aşağıya doğru akar ve iner (bkz. *próhodos*) ve kosmik bir *sûmpátheia* (t.b.) yoluyla birbirine bağlanır. Bunun bir sonucu ve karakteristik olarak simetrik bir etki, dizi içerisindeki tüm varolanların, *noêta*'nın [düşünülür şeylerin] ve *aisthêta*'nın [duyulur şeylerin] ayni zamanda kaynaklarına doğru geri-dönme (*epistrophê*, bkz.) dürtüsüne tâbi olmalarıdır. *Epistrophê* pek de yeni bir kavram değildir. Bu kavram, Pûthagorasçı rûh görüşünde, rûhu yeniden eski hakikî âhengine (*harmonía*, t.b.) kavuşturmaya çalışan ilâhî bir kısım olarak örtük bulunur. Kezâ, *kátharsis*, *érôs*, *dialektikê* (tt.b.) gibi bağıntılı Platonik nosyonlarda ve "Tanrı'ya eriyip gitme" ["fenâfillah"] (bkz. *homoíôsis*) çağrısında da görülebilir. Fakat başka yerde olduğu gibi burada da, geri-dönüş, Plotinos dâhil hangi biçimde olursa olsun, ayık ve kendini bilen rûhun ve özellikle de onun düşünme ve akletme yetisinin bir işlevidir. Bununla birlikte, Plotinos'tan sonra, geri-dönüş, varlığa getirme eriminin bütününe doğru genişletilir (bkz. Proklos, *Sto. theol.*, prop. 39).

9. Elbette ki bu son öğretinin de bazı öncelleri vardı. Platon bitkilere iyi yaşam konusunda belli bir seçme imkânı tanımıştı (*Phil.* 22b); Aristoteles'in *phûsis*'i (t.b.) bir *télos*'a doğru çalışır ve dahası, Aristoteles duyulur dünyâdaki *génesis*'ten ilâhî *nous*'un etkinliğinin bir tak-

îdî olarak söz etmişti (bkz. *Prôtê phil.* 1050b ve *kinoún* 9). Fakat bunlar Proklos'un simetrik *epistrophê*'sinin dolaysız ataları değildi; bu atalar daha ziyâde *dûnamis* nosyonunun daha sonraki gelişiminde aranmalıdır. Stoacılar, zâten, Aristotelesçi *phûsis*'e az çok benzer bir şekilde şeylerin büyüyüp gelişmesini yöneten bir *lógoi spérmatikoí* (t.b.) teorisi geliştirmişlerdi. Fakat burada vurgu akıl (*lógos*) ögesi üzerindedir; Poseidonios'un zamanından itibâren, bu, *sûmpátheia* bağlarıyla birbirine bağlanan tüm varlıklarda bulunan daha dinamik bir dirimsel güç (*zôêtike dûnamis*; bkz. *sûmpátheia* 3) kavramına doğru yol alır. Bu, doğal şeylerin doğuştan yakınlıklarının ve uzaklıklarının (*antipathies*) incelenişini içeren geniş bir bilgi külliyâtı hâlinde sistematize edilmiştir. Bu da, Mendes'li Bolos adıyla birleştirilmiş olan, antikitenin son döneminin "fizik"idir.

10. Bu sempatiye dayalı *dûnameis* bu noktada büyüyle ilgili değildir, fakat başka etkiler altında çok kısa sürede büyüyle ilgili hâle gelir. Belki de tanrıların aşkın (*transcendent*) hareketsizliklerini koruyacakları bir şekilde faâl olmalarını gerektiren daha evvelki taleblerin (bkz. *nous* 2) etkisi altında kalmış antikitenin son döneminin dinî görüşü, tanrıların artık şahsen çalışmayıp, şeylerdeki *dûnamis*'leri aracılığıyla çalıştıkları idi. Bu *dûnamis*'ler kişileştirilebilirdi ve kişileştirildi; Philon'un kulanımına zâten dikkat çekildi (*yukarıda* 6) ve filozoflar mithologyanın çok sayıdaki tanrısını kendilerinin henotheismiyle [bir-tanrıcılığıyla*] uzlaştırmak için bunu uygun bir yol olarak gördüler (bkz. Porphûrios'un *On the Images* diye bilinen eserinden kalan fragmentler; Macrobius, *Sat.* I, 17-23; Proklos, *Plat. theol.* V-VI; bu, aynı zamanda, filozoflara, o zamana dek son derece gelişmiş etimologik tahlîl güçlerini sergileyecekleri geniş bir faâliyet alanı da sağladı: bkz. *ónoma* 7). Bu dinî bakış noktasının klasik theorik haklıçıkarımı Proklos'un *Sto. theol.* adlı eserinin 144-145. önermelerinde verilir; burada Proklos, tanrısal güçlerin (*theiai dûnameis*) nedensel ardışıklık içerisinde aşağıya doğru ışınlar hâlinde yayıldıklarını ve tüm gerçeklik düzeylerinde bulunduklarını olumlar.

---

* ***henotheism*** (bir-tanrıcılık): Tanrı'dan başka tanrı(lar) olmadığına inanan tektanrıcılıktan (*monotheism*) farklı olarak ve onun tersine, bir tanrılar çokluğunu kabûl eden ve fakat bu tanrılar arasından yalnızca tek birinin ötekiler üzerinde mutlak bir hâkimiyete sâhib olduğu inancına bağlanan öğretinin adı —*en.*—

11. Şeylerdeki *dûnameis* [*dûnamis*'ler] hakkındaki bu görüş, doğal nesneler arasındaki gizli sempatiyi büyük ölçüde tedâvî amaçları için keşfetmeye ve kullanmaya girişen Bolosçu fizik'in çok ötesine geçer; tanrıları doğal şeylerdeki gizli "işâretler"i (*sûmbola*) aracılığıyla etkileyip yönlendirmeye çalışan ve İamblikhos'tan beri Yeni-Platoncu repertuarın standard bir parçası olan *theourgia* büyü sanatının (bkz. *mantikê* 4-5) theorik zemînini burada buluruz (bkz *De myst.* v, 23; Proklos, *Plat. Tim.* I, 139, 210).

Dûnamis'in tarîhinde ortaya çıkmış bağıntılı sorunlar için bkz. *génesis, páthos, poiein, stoikheion*; *dûnamis*'in Aristotelesçi bağlaşığı için bkz. *enérgeia*.

e ε ∞ η

eídôlon (εἴδωλον): imge

—İng. "*image*" (F.E.P.)

[görüntü, tasvîr, tasavvur; "şekil, hayâl, hayâlet; zihindeki bir görüntü, düş, düşünce; *özl. bir tanrıya âid* sûret *veya* portre, bu.» put, idol" (L.&S.); bkz. **eídos, eikôn**; Lat. *idolon / idolum*; Osm. *sûret —en.*]

Atomcuların görsel algı (*aísthêsis*, t.b.) theorisinde, cisimle ayni şekle sâhib imgeler algılanan şey tarafından yayılırlar ve görenin gözeneklerine girerler (Aphrodisias'lı Aleksandros, *Peri aisthê.* 56, 12; Plutarkhos, *Sûmpo.* viii, 735a). Epikurosçulukta, bu görüntüler uyku sırasında da insânların duyu organlarına girerler ve insânlar tarafından tanrılar olarak düşünülürler (Sekstos Empeirikos, *Pros math.* ix, 19; Cicero'da da böyle, *De nat. deor.* i, 19, 49; ethik bir bağlaşık için bkz. *hêdonê*). Platon, *Sophistês*'te "görüntü"yü kullanır ve daha da ileri gidip onu "kopya" (*eikôn*) ve "aldatıcı görünüş" (*phántasma*) hâlinde ikiye ayırır, *a.g.e.* 236a-b; "görüntü" gerçeğe benzer, fakat *secundum quid* [ikincil düzeyden —*en.*] varoluşa sâhibdir, *a.g.e.* 239c-240b (bkz. *Tim.* 52c'deki *eikôn* betimi). Plotinos'ta *eídôlon* genellikle *eikôn* anlamında kullanılır; bkz. *Enn.* v, 2, 1 ve iii, 9, 3, burada *hûlê*, rûhun bir *eídôlon*'udur ve ii, 4, 5, burada da duyulur mâdde düşünülür mâddenin bir *eídôlon*'udur (bkz. *hûlê*).

eídos (εἶδος): görüntü, görünüş, şekil, form, biçim, biçimlendirici doğa, tip, tür, idea (fikir, düşünce, tasavvur), İdea

—İng. "*appearance, constitutive nature, form, type, species, idea*" (F.E.P.)

["bakılan ve görülen şey, form, figür, *Lat.* species; *gen.* bir form, çeşit, tikel tür; **génos**'a (*Lat.* genus), 'cins'e karşıt olarak tür (*Lat.* species); ***fl.* eídô** *veya* **eídênai**: "*Lat.* video. *en eski biçimlerinde* görmek: *fakat bu sözcüğün anlamları iki başlık altına sokulabilir: biri* görmek, *dîgeri* bilmek. **A.** görmek. **idoû** *şeklinde kullanımı çoğunlukla bir çığlık, bir feryâd, bir haykırış, bir ünlemdir:* bak! gör! seyret! işte! *Lat.* ecce. *edl. ve ort.* **eídomai** : *Lat.* videor. görülmek, görünüşe çıkmak, görünmek, gözükmek, *bu.*» *bir şeyin* görünüşüne sâhib olmak *veya bir şeyin* görünüşünü almak, *bir şeyin* görünüşüne bürünmek, *kendini bir şeye* benzetmek, *bir şey* donuna girmek. **B.** bilmek. *g.z.* **oida**: gördüm *sözcüğü, birinin görmüş, bilmiş, tanımış olduğu şey için, ş.z. hâldeki* biliyorum, bilirim *yerine de kullanılır. g.h.z.* görmüştüm *yerine de kullanılır. Bu anlamlardan hareketle, bu sözcük ya da sözcükler grubu, özl. Hom., bir şeyde* becerikli, mârifetli, usta olmak *ve bir başkasına olan* borcu bilmek, tanımak, kabûl etmek, itirâf etmek *ve bu.*» *ona* şükrân duymak, teşekkür etmek, müteşekkir olmak *gibi kullanımlarda da kendini gösterir.*" (L.&S.); karş. **hûlê**; Lat. *forma, species*; Ar.&Osm. *sûret, misâl /müsül, nev'*; ayn.k. → proto-Hind-Avrupa kök ***wid-** [**weid-, woid-, ouid-**]: Sans. *vid, vidya, veda*; Lat. *videre, video, vidi, visum*

(*visis, visa*); İtl. *vedere, vedo, vidi*; Rom. *vedea*; İsp. *ver, veo, visto, vista*; Fr. *voir, vois*; Alm. *wissen, weiß, gewußt*; Eski İng. *witan*; Orta İng. *witen*; Modern İng. *wise, wit, witty*; Rus. *videt*: karş. **gnósis** —*en.*]

1. *Eídos*, Platon tarafından belli bir kurala bağlanmasından çok uzun zaman önce sağlam bir şekilde tahkîm edilmiş ve tamâmen sophistike hâle getirilmiş bir terimdi. Bu terimin ilk anlamı ve Homeros'ta da yürürlükte olan kullanımı "birinin gördüğü şey"dir, normalde bedenin veya cismin "görünüş"ü, "biçim"idir ve Sokrates-öncesi felsefe bu terimi bu anlamda kullanmayı sürdürmüştür (bkz. Empedokles, frr. 98, 115 ve Plutarkhos, *Adv. Col.* 1110'da aktarılan Demokritos). Herodotos'un zamanında, *eídos* ve onunla ayni kökten gelip kullanıma girmiş olan *idea*, "karakteristik özgülük" (*Hist.*, I, 203) veya "tip" (*Hist.* I, 94) anlamına doğru genişletilmiş ve soyutlanmıştı. Thoukûdidês'in kullanımı da benzerdir (bkz. *Pelop.* III, 81) ve bir keresinde (*Pelop.* II, 50) Thoukûdidês "hastalığın *eídos*'u"ndan söz eder ve bu, o zamanın tıbbî hekimlik çevrelerinde terimin geliştirilmesine yol açan bir ifâdedir. Burada *eídos* / *idea*, görünüşe göre, çoğu kez güç (*dûnamis*, t.b.) nosyonuyla bağıntılı ve yaklaşık olarak "biçimlendirici veya kurucu doğa" gibi bir anlama sâhib teknik bir terim olarak yalıtılmıştı (bkz. Hippokrates, *Peri arkh.* 15, 19; *Phûs. anth.* 2, 5; *Tekh.* 2).

2. Bu daha geç dönem metinler ne kadar katı yorumlanırsa yorumlansın, şurası açık görünmektedir ki, bu metinlerde şeylerin formuna doğru bir yaklaşma bulunuyordu ve şeylerin formu, (her ne kadar formun *dûnamis* ile bağlantısı, formun tanınıp teşhîs edilmesinin, kendisinin görülebilir etkilerinin bir farkındalığına dayandığını telkîn etse de) zorunlu olarak formun dış görünüşüne değil, fakat daha ziyâde bir tür içsel düşünülürlüğe bağlıydı (*Tekh.* 2, belirgin bir şekilde, *eídos*'u şeylere adlar koymakla bağlayıp birleştirir; bkz. *ónoma*).

3. Acaba filozoflar arasında buna paralel bir gelişme var mıydı? Hem Platon hem de Aristoteles var olduğunu telkîn eder görünürler. Platon, felsefe tarîhindeki ender bir parıldayış içerisinde (bkz. *éndokson*), gerçekliğin doğası üzerine tartışmaların hizipler hâlinde kutuplara bölünmüş olduklarını söyler ve bu hizipleri Devler ve Tanrılar diye adlandırır. Devler mâddecilerdir (*materialist*) (*Soph.* 246a-248a; karş.

Phaido. 96a-d'deki ve *Nom.* x, 889a-890a'daki biraz farklı, fakat paralel tutumlar) ve Platon bununla muhtemelen Atomcu geleneğe göndermde bulunmaktadır. Dîger yandan, Tanrılar "*eidê*'nin [*eídos*'ların veya İdeaların] dostları" olarak betimlenir (*a.g.e.* 248a-249d) ve onlar, Platon'unkinden ayırdedilemez olan bir duyuüstü gerçeklik theorisi tarafında yer alırlar. Tanrılar Elea'lılar değillerdir, çünkü tanrılar bu tür varolanların çokluğuna inanırlar (bkz. *on*).

4. Bunların kimliği Aristoteles'teki bir pasajda (*Prôtê phil.* 987a-b) araştırılmıştır; orada Platon'un pek çok bakımdan Pûthagorasçıları takîbettiği anlatılır ve Platon'a Pûthagorasçılardan sâdece sözel farklılıklar ve Herakleitosçu Kratûlos'un ve bizzât Sokrates'in etkisi altında ortaya koyulan bazı inceltmeler atfedilir.

5. Pûthagorasçılar *eidê* [İdealar] theorisinin kökeninde mi yer alıyorlardı? Başka şeylerin yanısıra, theorinin Platon tarafından ilk kez ortaya atıldığı *Phaidon*'un güçlü bir şekilde Pûthagorasçı atmosferinden argumanlar getirerek, böyle düşünenler olmuştur. Fakat dar anlamda Pûthagorasçı delîllerden hareketle bunu destekleyecek pek az şey vardır ve bu konumlama, Aristoteles'te yalıtılmış bir hâlde duran, belki de Aristoteles Platon'un *eidê*'yi [İdeaları] sayılarla özdeşleştirdiği sonucuna vardığında eklenen bir konumlamadır (*arithmós*, t.b.).

6. Söz konusu theorinin kökeni çok daha yakınlarda aranmak zorundadır. Sokrates, muhtemelen Sophist relativisme karşı bir tepki olarak (bkz. *nómos*) ethik nitelikleri tanımlamakla (bkz. *Prôtê phil.* 987b) ilgilenmişti ve Platonik *eidê*'nin [İdeaların] tam da bu tür tanımların (*logoi*) tözselleştirilmiş versiyonları olduklarına inanmanın bir sebebi vardır (bkz. *Phaido.* 99e, *Prôtê phil.* 987b ve karş. *aşağıda*, yüklemlemeyle bağlantı). Gerçekten de, "Sokratik dialoglar"da, Sokrates'in kendisini tam da böyle bir yönde hareket eder görebiliriz (bkz. *Lûs.* 219d, *Euthûph.* 5d, 6d; *Euthûph.* pasajları, gerçekten *eídos*'u kullanır, fakat anlam hâlâ "görünüş"e yakındır; *Men.* 72c-e'de kullanım zâten daha soyut hâle gelmiştir). Fakat Aristoteles'in tanıklığına göre, Sokrates "tümel tanımı ayırmadı" (*Prôtê phil.* 1078b), yanî tümel tanımın aşkın (*transcendent*), ayrı-başına-duran (*khôristón*, t.b.) hiçbir varoluşu yoktu.

7. Platon'a göre *eidê* [İdealar] ayrı bir şekilde mevcûd idi (bkz. *Tim.* 52a-c) ve bunun sebepleri, Sokrates'i uğraştıran ve Platon'da da

hemen hemen kesin bir şekilde işbaşında olan ethik anlayışlar kadar epistemologik anlayışlarda da araştırılabilir. Platon üzerinde varsayılan Herakleitos etkisini zâten belirtmiştik, şu anlamda ki duyulur fenomenlerin değişen, dalgalanan doğası kabûl edildiğinde (bkz. *rhoê*), hakikî bilgi (*epistêmê*) imkânsızdır, yanî salt duyulur-olanın ötesinde sâbit, öncesiz-sonrasız bir gerçeklik var olmadıkça imkânsızdır. *Eidê* [İdealar] işte o duyuüstü gerçekliktir ve bu yüzden de *epistêmê*'nin nedeni ve tüm felsefî söylemin koşuludur (*Phaido.* 65d-e, *Parm.* 135b-c, *Polite.* 508c *vd.*). Daha başka epistemologik sonuçlar için bkz. *dóksa*, *epistêmê*, *nóêsis*.

8. *Eidê* [İdealar] Platonik metafiziğin merkezi olsa da, Platon, hiçbir yerde *eidê*'nin [İdeaların] varoluşunun bir kanıtını vermeye kalkışmaz; İdealar, şiddetli bir eleştiriye tâbi tutulsalar bile (*Parm.* 130a-134e), ilkin bir hipotez olarak ortaya çıkarlar (bkz. *Phaido.* 100b-101d) ve öyle kalırlar. İdealar bir methodlar çeşitliliği içerisinde akıl yetisi (*nous*) yoluyla bilinirler (*Polite.* 532a-b, *Tim.* 51d). Erken döneme ait bu tür bir method anımsama methodudur (*anámnêsis*, t.b.); burada bireysel rûh, doğmazdan önce temas hâlinde olduğu *eidê*'yi anımsar (*Men.* 80d-85b, *Phaido.* 72c-77d; bkz. *palingenesía*). Sâf olarak felsefî *dialektikê* (t.b.) methodu, yukarıdaki methoda eşlik eden dinî yananlamlardan bağımsızdır (bkz. *Polite.* 531d-535a; bunun mathematik akıl-yürütmeden farkı için, *a.g.e.* 510b-511a; eristik'ten farkı için, *Phil.* 15d-16a). İlk kez betimlendiği şekliyle *dialektikê* methodu, bir hipotezden hareketle hipotez olarak koyulmamış [koşulsuz] bir *arkhê*'ye doğru geriye ilerlemeyle ilişkilidir (*Phaido.*, 100a, 101d; *Polite.* 511b), fakat daha sonraki dialoglarda *dialektikê*, *diaphorái* [ayrımlar] yoluyla, daha kapsamlı bir Form'dan *átomon eídos*'a [en aşağıdaki *eídos*'a veya an alt türe —*en.*] kadar aşağıya doğru hareket eden bir "ikiye bölme"nin (*diaíresis*, t.b.) ardısıra geldiği "derleyip toplama"yı (*sûnagôgê*, t.b.) içeren tamâmen açık hâle getirilmiş bir methodologya olarak ortaya çıkar. Son olarak, insân, dialektiğin erken dönemdeki formunun ârzûlamaya dayalı paralelini oluşturan *érôs* (t.b.) aracılığıyla da *eidê*'ye [İdealara] yaklaşabilir (bkz. *epistrophê*).

9. Bölünmez, öncesiz-sonrasız *eidê* [İdealar] ile gelip geçici, duyulur fenomenler (*aisthêta*) arasındaki bağıntı bir kaç farklı biçimde betimlenir. *Eidê* [İdealar], *aisthêta*'nın [duyulur şeylerin] nedenidir (*aitía*) (*Phaido.* 100b-101c) ve *aisthêta*'nın [duyulur şeylerin] *ei-*

dê'den [İdealardan] pay aldığı (*métheksis*, t.b.) söylenir. Platon'da hep karşılaşılan ince ince işlenmiş bir metafor içerisinde, *aísthêtón*'un [duyulur-olanın], kendisinin öncesiz-sonrasız ilkörneğinin (*parádeigma*), yanî *eídos*'un bir kopyası (*eikôn*, t.b.) olduğu söylenir. Bu sanatsal meydâna getirme edimi (*mímêsis*, t.b.), en yüksek sanatkârın (*dêmiourgós*, t.b.) eseridir.

10. *Eidê*'nin [İdeaların] aşkınlığı (*transcendence*) konusunda pek fazla sorun yoktur (karş. *Tim.* 51b-52d), fakat Platon'un *métheksis* kullanımı bir ölçüde içkinliği de (*immanence*) akla getirir (*Phaido.* 103b-104a, *Tim.* 50c; ve bkz. *génesis*) ve *Parmenides*'teki (bkz. 130a-132b) ve *Prôtê phil.*'nın geniş pasajlarındaki eleştirinin büyük bir kısmının hedefi de budur. O hâlde, *eidê*'yi [İdeaları] nereye yerleştirmek durumundayız? Burada analogya sahneye çıkar. Nasıl ki *aisthêta* [duyulur şeyler] bir tür organik birlik —ki *kósmos*'tur— içerisinde bulunuyorsa, ayni şekilde *eidê* de [İdealar da] "göklerin ötesinde" yer alan (*Phaidr.* 247c) belli bir "düşünülür yer"de (*tópos noêtós*) mevcûddur (*Polite.* 508c, 517b; *kósmos noêtós* (t.b.) ifâdesi geç dönem Platonculuğa kadar ortaya çıkmaz). Bu imge *Tim.* 30c-d'de daha keskin hâle gelir, ki orada *eidê* [İdealar] "düşünülür cânlı varlık" (*zôon noêtón*) içerisinde organize edilir. Ayni zamanda bkz. *ekeí*.

11. İlk bakışta, şeylerin herbir sınıfı için bir Platonik *eídos* [İdea] var görünür. Bu yüzden, ethik *eidê* [İdealar] vardır (*Parm.* 130b, *Phaidr.* 250d), mathematik *eidê* [İdealar] vardır (*Phaido.* 101b-c; bkz. *arithmós eidêtikós*), doğal şeylerin *eidê*'si [İdeaları] vardır (*Tim.* 51b, *Soph.* 266b; karş. *Prôtê phil.* 1070a), hattâ anılmaya değmeyecek ıvır zıvır şeylerin bile *eidê*'si [İdeaları] vardır (*Parm.* 130c). Yapay şeylerin (*Polite.* 596a-597d, *Soph.* 265b, *Ep.* vii, 343d; karş. *Prôtê phil.* 991b), bağıntıların (*Phaido.* 74a-77a, *Polite.* 479b, *Parm.* 133c) ve negatiflerin (*Polite.* 476a, *Theait.* 186a, *Soph.* 257e) bile *eidê*'si [İdeaları] bulunduğunu farketmek, belki daha da şaşırtıcıdır. Tüm bunların gerisinde *métheksis* önsayıltısı durur: duyulur olan şeyler, *eidê*'den [İdealardan] pay aldıkları için, *eidê* [İdealar] ile eşadlı (*homonûmos*) bir şekilde adlandırılmak zorundadırlar (*Parm.* 133d, *Soph.* 234b; bkz. D. L. iii, 13) ve bu yüzden de yüklemleme tarzları çeşitli *eidê*'nin [İdeaların] varoluşunun kriterleri olarak alınabilir (*Polite.* 596a). O hâlde, *eidê* [İdealar] sâdece fikirler ya da kavramlar mıdır? Bu soru dialoglarda fiilen sorulur, fakat sâdece inkâr edilmek üzere (bkz. *Parm.* 132b-c, 134b).

12. Dialoglardaki çeşitli noktalarda Platon *eidê*'nin [İdeaların] birine ya da dîgerine bir öncelik verir görünür. Bu şekilde, *Parmenides*'te geçen Bir hakkındaki ünlü hipotezlerden söz etmezsek (137c-142; bkz. *hén, hûperousía*), hem İyi (*Polite.* 504e-509c) hem de Güzel (*Sûmp.* 210a-212b) öne çıkartılır. Fakat *eidê*'nin [İdeaların] birbirleriyle karşılıklı iç bağıntılılığı ya da Platon'un söylediği şekliyle "iştirâk"ı veya "biraradalığı" (*koinônía* ["bağlaşma", "biraraya-bağlanma", "biraraya-toplanma", "eşleşme", "ortak-olma" —*en.*]) problemi ve buradan hareketle de *eidê*'nin [İdeaların] astlık-üstlük hiyerarşisi problemi, *Sophistês*'e kadar formal bir şekilde ele alınmaz. Yine yüklemleme temelinde, bazı *eidê*'nin [İdeaların] başka bazılarıyla harmanlanacağı ve bazılarının ise harmanlanmayacağı konusunda ve özellikle *diaíresis* (t.b.) diye bilinen ayrıştırıcı method aracılığıyla çeşitli gruplanışları seçip ayırmanın dialektiğin görevi olduğu konusunda bir uzlaşıma varılır (*Soph.* 253b-e).

13. Bu süreci aydınlatmak için Platon beş *eidê* seçer (*a.g.e.* 254b-255e) —Varlık (*on*, t.b.), Ayni, Başka (*héteron*, t.b.), Hareket (*kínêsis*, t.b.) ve Sükûnet ve bunları "en büyük cinsler" (*mégista géne*) diye adlandırır (254d). Bu ifâdedeki her iki sözcük de farklı yorumlara açıktır. *Mégista*'nın hakikî bir "en"li üstünlük derecesi (*superlative*) olarak, yanî "en büyük" olarak okunması ve *géne*'nin "genera" [cinsler] veya "sınıflar" olarak okunması, Aristoteles'in *katêgoríai*'ının [kategoryalarının] eşdeğeri olan Platonik *summa genera*'nın [en yüksek cinsler] keşfine yol açar. Bu pasaj, varlığın *géne*'sinden söz eden Plotinos tarafından böyle okundu (bkz. *Enn.* VI, 1-3). Fakat buradaki *géne*'nin ["*génos*'lar"ın] Aristotelesçi anlamda *genera* [cinsler] olarak okunup okunmayacağı konusunda ciddî bir kuşku vardır; Platon'un kendi kullanımı, *génos*'u sıklıkla *eídos*'un bir eşanlamlısı olarak kullanmaktır ve bu yüzden de söz konusu ifâde, "çok önemli *eidê*'den [İdealardan] bazıları" anlamına gelmekten başka bir anlama gelmeyebilir.

Platonik *eídos*'un başka bazı yönleri için bkz. *arithmós, mathêmatiká, metaksú, monás, dûás.*

14. Aristoteles, *Prôtê philosophia*'sında *eídos*-theorisini ayrıntılı bir eleştirel çözümlemeye tâbi tutar (bkz. 987a-988a, 990a-993a, 1078b-1080a; karş. o dönemde Aristoteles'e atfedilen *Peri phil.* adlı dialog, frr. 8-9). Bu eleştirinin geçerliliğine ilişkin değerlendirmeler,

özsel ve bulanık iki nokta etrafında döner: *mathêmatiká* (t.b.) konusunda Platon ile ardılları arasındaki fark ve Aristoteles'in bizim için ulaşılmaz olan kaynakları kullanması (bkz. *ágrapha dógmata*).

15. *Eidê* [*eídos*'lar] hakkındaki Platoncu ve Aristotelesçi görüşler arasındaki temel fark, Aristotelesçi görüş için *eídos*'un (ilk hareket ettirici / veya hareket ettiriciler durumu ve "dışarıdan gelen" *nous* durumu dışında; bkz. *kinoún*, *nous*) ayrı bir töz olmadığı (*khôristón*, t.b.), fakat bütün tözlere ilişkin bir ilke olduğudur. *Eídos*, şeylerin formal nedenidir (*Phûs. akr.* II, 194b), bileşik varlıklarda mâddenin bir bağlaşığıdır (*correlative*) (*a.g.e.* I, 190b) ve bir varolanın düşünülür özüdür (*ousía*) (*Prôtê phil.* 1013a, *Peri gen. kai phthor.* II, 335b; bkz. *ousía*). Şeyleri bilmek söz konusu olduğunda, onların *eídos*'unu biliriz (*Prôtê phil.* 1010a), yanî [bir şeyi bilmeye] mahsûs yeti (*nous* ya da *aísthêsis*), bilinen şeyin rûhun içerisine giren *eídos*'u sebebiyle, bildiği şey hâline gelir (*Peri psûkh.* III, 431b-432a). Kısaca *eídos* bilfiil hâle gelmedir (*enérgeia*, *entelékheia*, tt.b.; *Prôtê phil.* 1050b, *Peri psûkh.* II, 412a).

16. Mantıksal bir bakış noktasından irdelendiğinde, Platon'daki gibi, Aristoteles'in *eídos*'u da yüklemlemeyle sıkı bir bağlantıya sâhibdir. Kavramsal *eídos*, yüklemlemenin tümeli ve tanımın konusudur (*Prôtê phil.* 1036a, 1084b). Fakat bunlar, *eidê* [*eídos*'lar] hakkındaki Platonik uyarlamadan farklıdırlar; yalnızca tözler hâlinde tözselleştirilmemeleri sebebiyle farklı olmakla kalmayıp, ayni zamanda "sınıflandırıldıkları", yanî daha dar kaplamlı bir türe değil, yalnızca bireylere geri götürülebilecek *átomon eídos*'tan (ve *infima species*'in bu "bölünme"si, bir *diaphorá*'nın [t.b.] varlığı sebebiyle olmayıp, onun mâddeyle bağlantısının bir işlevidir; bkz. *hûlê*) *géne* [cinsler] diye adlandırılan daha da geniş *eidê* [*eídos*'lar] aracılığıyla *summa genera*'ya [en yüksek ve en kapsamlı cinslere], yanî *katêgoríai*'a (t.b.) kadar dizildikleri için de farklıdırlar; tümel olarak *eídos* hakkında bkz. *kathólou*.

17. *Eidê* [İdealar], daha sonraki felsefede önemli olmayı sürdürdü. Mâdde'de içkin (*immanent*) olan ve tek tek bireysel varolanların bütün teleologik yapısını yöneten Aristotelesçi *eidê* [formlar], *lógoi spérmatikoí* (t.b.) olarak Stoacılık'ın bünyesine dâhil edildi. *Eidê*'ye [İdealara] ilişkin Platonik aşkınsal (*transcendental*) uyarlama Aristotelesçi eleştiri altında çökmüş görünür, fakat Platonik *eidê* [İdealar], Askalon'lu [Aşkelon'lu] Antiokhos ile birlikte Platonik gelenek içinde

tekrâr ortaya çıkar (Cicero, *Acad. post.* 8, 30-33). Fakat bu dönem ortodoksi için tehlikeli bir zamandı ve *eidê* [İdealar] tez elden Tanrı'nın düşünceleri olarak yorumlanacaktı (Philon, *De opif.* 4, 17-20; Albinos, *Epit.* 9, 1-2). Platon, kendi *eidê*'sine [İdealarına] sâf olarak düşünülür bir statü vermeyi reddetmiş olsa bile (bkz. *yukarıda* 11), bu düşünce Akademia'da belli bir destek bulmuş olabilir (bkz. Aristoteles, *Peri psûkh.* III, 429a). Fakat buradaki dolayımlayıcı etmen kuşkusuz Aristoteles'in Tanrı'yı *nous* (t.b.) olarak adlandırmasıydı ve Aristoteles'in formal neden diye adlandırdığı şeyin, şeylere içkin (*immanent*) hâle gelmezden önce ilkin zanaatkârın zihninde bir *parádeigma* olarak mevcûd olduğunu çok güçlü bir şekilde telkîn eden bütün Platonik *mîmêsis* metaforu elbette bu düşünceye cesâret kazandırdı. Böylece, Plotinos (bkz. *Enn.* V, 1, 4) aracılığıyla Hristiyanlığa kadar uzanan bir pozisyon olarak, *eidê*'yi [İdeaları] Tanrı'nın düşünceleri diye koymak ve ayni zamanda da Aristotelesçi *eidê*'yi [formları] mâddeye doğru bir yönelim taşıyan içkin (*immanent*) formal nedenler olarak elde tutmak sûretiyle (bkz. Philon, *De opif.* 44, 129-130), içkinlik (*immanence*) *karşıttır* aşkınlık (*transcendence*) ikilemine en azından kısmî bir çözüm getirildi. Fakat bu problem, Platonculuk içerisinde, hem Plotinos (*Enn.* VI, 4) hem de Proklos (*Sto. theol.* prop. 23) tarafından uzun uzadıya tartışılan ciddî bir problem olmayı sürdürdü; bkz. *noêtón* 2.

Aşkınlıktan (*transcendence*) doğan epistemologik güçlükler için bkz. *ágnôstos*; geç dönem Platonculukta *eidê*'nin [İdeaların] hiyerarşisi için bkz. *hûpóstasis*; tek tek bireysel şeylerin *eidê*'si [İdeaları] için bkz. *hûlê*; hem aşkın (*transcendent*) hem de içkin (*immanent*) tezâhürleri içerisinde *eidê*'nin [İdeaların] konumlandırılışı için bkz. *nous*; *noêtón*.

eikôn (εἰκών): imge, kopya, yansı, sûret

—İng. "*image, reflection*" (F.E.P.)

["figür, şekil; dış görünüş, zâhir, hayâlet, hayâl, benzetme, teşbîh; **fl.* **eikázô**: "benzer kılmak, temsîl etmek (benzetme yoluyla), benzeştirmek, mukâyese etmek, mukâyeseden sonuç çıkarmak, tahmîn etmek" (L.&S.); "resim, tasvîr, tablo, heykel, {ikon / ikona}; **fl.* **eikázô**:

zannetmek, tasvîr etmek" (S.S.); bkz.&karş. **eídos, eídôlon**; Lat. *imago*; Osm. *tasvîr —en.*]

Eikasía, yanî salt kopyaları ve yansıları algılama durumu, Platonik Çizgi'nin en alt dilimidir (*Polite.*, 509e). *Eikôn*, koşullu tipte bir varoluşa sâhibdir (*Tim.* 52c) ve Platon'un sanat theorisinde pek de övgüyle anılmayan bir rol oynar (*Polite.*, 598e-599a; bkz. *tékhnê*, *mímêsis*). Duyulur evren, *eidê*'yi [İdeaları] kuşatan düşünülür evrenin *eikôn*'udur (*Tim.* 30a-d; bkz. *kósmos noêtós*) ve zaman öncesiz-sonrasızlığın bir kopyasıdır (bkz. *khrónos*). Plotinos'ta rûh *nous*'un bir kopyasıdır (*Enn.* v, l, 3), varlığa getirilmiş dünyâ kendi Baba'sının (*Enn.* v, 8, 12) ve mâdde (*hûlê*) varlığın (*on*) bir kopyasıdır (*Enn.* ı, 8, 3), vb.; bkz. *kósmos*, *mímêsis*, *dóksa*.

ekeí (ἐκεῖ): ora, öte

—İng. "*there, yonder*"(F.E.P.)

[âhiret, öte dünyâ; Lat. *illic*; Osm. *uhrâ*, tasvf. yakl. *meâd —en.*]

Ölümden sonraki hayât, sonraki yaşam, öbür dünyâ, Platon tarafından böyle adlandırılır, *Phaido.* 61e, 64aı; düşünülür dünyâ, *kósmos noêtós*, Plotinos, *Enn.* ıı, 9, 4; ıı, 4, 5.

ékhein (ἔχειν): 1] sâhib olmak, iyelik 2] belli bir hâlde olmak

—İng. "1] *to have*, 2] *to be in a certain state*" (F.E.P.)

[*ka.* tutmak; bkz. **héksis** ve **katêgoríai**; Lat. *habere —en.*]

"İyelik" Aristoteles'in *katêgorîai*'ından [kategoryalarından] biridir. *Kat.* 1b-2a'da bu şekilde görünür, fakat başka listelerde, örneğin *Anal. hûst.* ı, 83b'de atlanmıştır. "Belli bir hâlde olmak" (*pôs ékhein*) dört Stoacı kategoriden biridir (*SVF* ıı, 369); Plotinos bu terimi tartışır (*Enn.* vı, 1, 25) ve ayni zamanda *psûkhê*'yi (*Enn.* ıv, 7, 4) ve *hûlê*'yi (*a.g.e.* ıı, 4, 1) tartışırken de bu Stoik terimi kullanır.

éklampsis (ἔκλαμψις): ışıma, parıldama, fışkırma, taşma, türüm

—İng. "*shining forth, emanation, radiation*" (F.E.P.)

[bkz. **próhodos, epistrophê**; Lat. *emanatio*; Osm. *sudûr, tecellî, feyz —en.*]

Plotinos'ta, azalmaya, küçülmeye, eksilmeye veya düşmeye uğramaksızın Bir'den fışkıran varlığa getirme sürecinin metaforik açıklaması (bkz. *Enn.* v, 1, 6; 1v, 3, 9, vb.). En genel ifâdesini öne-yürüme'de (bkz. *próhodos*) bulan kavram için kullanılan daha özgül bir metaforik deyiştir.

ekpûrôsis (ἐκπύρωσις): yangın, yanış, kosmik yangın

—İng. "*conflagration*" (F.E.P.)

[bkz. **pûr**; Lat. *conflagratio —en.*]

Geç dönem otoritelere göre, Herakleitos'un, dünyânın periodik olarak âteşle yıkımına dâir bir theorisi vardı (D. L. 1x, 8). Bu theori, erken dönem Stoacı öğretinin bir parçasıydı (*SVF* I, 98), fakat *kósmos*'un öncesiz-sonrasızlığını ileri süren Panaitios tarafından terkedildi (Philon, *De aet.* 76); bkz. *aphtartos, génesis.*

eksôterikoí lógoi (ἐξώτερικοί λόγοι): dışarıya açık, zâhirî, lafzî konuşmalar, halka veya genel kamuya açık anlatılar veya eserler

—İng. "*external discourses, popular works*" (F.E.P.)

[bkz. **ágrapha dógmata** —*en.*]

1. Platon'un felsefesini incelemeye eşlik eden edebî problemlerden biri, onun düşüncesinin en azından bir kısmının yazıya dökülmemiş, yanî dialog formunda ifade edilmemiş olmasının imkân dâhilinde bulunmasıdır (bkz. *ágrapha dógmata*). Aristoteles söz konusu oldu-

ğunda şunu kesin olarak biliyoruz ki, bugüne dek kaybolmadan elimize ulaşan eserler onun yazınsal üretiminin tamâmını temsîl etmezler. Aristoteles'in henüz Akademia'nın bir üyesi iken kamuya açıp yaydığı bir dizi dialog kadîm dünyâda bilinmekteydi; bu dialogların içerisinden muhâfaza edilmiş fragmentler, çeşitli problemler hakkında, Aristoteles'in bilinen inceleme eserlerine ilişkin bir okumadan hareketle gözönüne çıkan manzaradan çok daha Platonik bir manzarayı belirtirler, ki bu manzarayı en dikkat çekici şekilde yansıtan öge Aristoteles'in rûh theorisidir.

2. Modern uzmanlar, bu dialogları Aristoteles'in felsefî evrimi probleminin içerisine yerleştirirler, fakat Cicero'yla başlayan kadîm bir edebî gelenek (*De fin.* v, 12; karş. Aulus Gellius, *Noct. Att.* xx, 5, 1) bu dialoglar ile inceleme eserler arasındaki farklılıkları intellektual bir evrim dâiresinde iş gören farklılıklar olarak değil, daha ziyâde birbirinden ayrı ama yine de birbiriyle eşzamanlı iki edebî kompozisyon tipi arasındaki farklılıklar olarak okur: dışarıya açık konuşmalar (*eksôterikoí lógoi*), yanî geniş bir dinleyici topluluğu için tasarlanmış yarı-populer eserler ve Lûkeion'da daha teknik bir şekilde eğitilmiş öğrenci gruplarına verilen dersler (*akroatikoi lógoi*) —[ders konuşmaları veya derslerde dinlenen konuşmalar; yalnızca seçili ve özel bir dinleyici topluluğuna açık konuşmalar —*en.*].

3. *Eksôterikoí lógoi*, gerçekten de muhâfaza edilmiş inceleme eserlerde söz konusu yapılır; ve bu gönderimlerden bazıları verili bir dialogdan bildiğimiz şeylere tıpatıp uymaktayken (örneğin *Eth. Niko.* ı, 1102a'daki gönderim *Protreptikos*'la *uyuşabiliyordu*), böyle olamayacak başka bazı örnekler de vardır (örneğin *Eth. Niko.* 1, 1098b ile kıyâslandığında *Phûs. akr.* 217b ve *Polit.* 1323a) ve *eksôterikoí lógoi*'un buradaki anlamı "Peripatetik Okulun dışında geçerli olan argumanlar" gibi bir anlama daha yakındır.

ékstasis (ἔκστασις): ...den dışarda durma, kendinden geçme, ekstaz, mistik birleşme

—İng. "*standing out from, ecstasy, mystical union*" (F.E.P.)

[kendi yerinin dışında durma veya dışına koyulmuş olma hâli, transa geçme, coşma, esrime, dalınç, Tanrı'da erime, Tanrı'ya erme; karş. **enthousiasmós, homoíôsis**; Lat. *elatio* (Cass.); Osm. *vecd*; "*teşevvuk*, {tsvf.} *mestî*, *sekr*, *şarâb*" (H.Z.) —*en.*]

Bkz. *ágnôstos.*

élenkhos (ἔλεγχος): inceleme, irdeleme, çürütme, soruşturma, sorgulama, tartışma, müzâkere

—İng. "*scrutiny, refutation, interrogation*" (F.E.P.)

[***fl.* "**élenkhô**: utandırmak, mahcûb etmek, rezîl etmek, gözden düşürmek, lekelemek; kusûrlu bulmak, iknâ etmek, çürütmek, yalanlamak, *Lat.* arguere: *argumanlar hk.* yanlışlığını göstermek: *ayn.z.* suçlamak, ayıplamak, kınamak; incelemek, soruşturmak: denemek, sınamak; **tó élenkhos**: leke, utanç, ayıp, onursuzluk; **ho élenkhos**: bir sınama aracı, bir deneme, *Lat.* argumentum: red, çürütme; yoklama, tedkîk (L.&S.); Lat. *argumentum*; Osm. *cerh* —*en.*]

Bkz. *aporía, kátharsis, epagôgê.*

enantía (ἐναντία): karşıtlar, zıdlar

—İng. "*opposites*" (F.E.P.)

["**enantíos / enantíon**: karşısında, karşıt: karşı karşıya, yüz yüze, önünde, huzûrunda; *düşmanlık anlamında*, kavgada karşısına çıkma, karşı çıkma; karşıt, ters, aksî" (L.&S.); Lat. *contrarium*, *oppositum*; Osm. "*ezdâd* ← *zıdd* → *tezâdd / mütezâdd*" (H.Z.) —*en.*]

1. Karşıt doğal tözlerin kökensel varoluşu öğretisi ilk kez Anaksimandros'ta ortaya çıkar (Aristoteles, *Phûs. akr.*, 187a). Daha sonra bunlardan dördü Herakleitos tarafından ayırılır (fr. 126) ve Empedokles tarafından dört indirgenemez öge olarak koyulur (fr. 17; bkz. *stoikheíon*). Karşıtlık, genel bir kuvvet olarak, hem Pûthagoras'ta hem de Herakleitos'ta önemli bir rol oynar. *Prôtê phil.* 986a'da Aristoteles'in ögeler (*stoikheía*) ile özdeşleştirdiği on kümeli bir Pûthagorasçı karşıtlar listesi vardır. Herakleitos'ta karşıtların işlevi hem daha açık hem de daha kapalıdır: karşıtların özsel bir birliği (*lógos*) vardır, ne var ki apaçık olmayan fakat birlik'i ve çokluk'u karşıt tutan bir birliktir bu (karş. frr. 1, 10, 54, 60, 88). Parmenides'in duyum theorisi, bir karşıtlar kümesindeki tek bir karşıtın aşırılığına dayanır (Diels, fr. 28A46).

2. Erken dönem *Phaidon* dialogunda (70e) bir karşıttan bir dîgerine geçiş Platon'un *génesis* theorisinin kilit taşıdır, tıpkı daha sonradan Aristoteles için de olacağı gibi (*Phûs. akr.* 188a-189b; bkz. *génesis*). Bunların Platon için bile tözler (Formlar) olmayıp nitelikler (*poiotetes*) oldukları, *Phaido.* 102b-103b'den bakıldığında açıktır. Aristoteles, ögeler arasındaki *génesis*'te içerilen temel *enantía*'yı [karşıtları] sıcak ve soğuğa, kuru ve yaşa indirger (*Peri gen. kai phthor.* II, 329b-330a); bkz. *poión, dûnamis, génesis, lógos, díkê.*

enárgeia (ἐνάργεια): açıklık, kendinden-apaçıklık

—İng. "*clarity, self-evidence*" (F.E.P.)

[beyâzlık, aklık, parlaklık, aydınlık, apaçıklık, gözle görülebilirlik; Lat. *claritas, evidentia*; Osm.*vuzûh, bedâhet —en.*]

Epikurosçu duyumculuk (*sensualism*), tüm bilgiyi ve tüm hakikati ve doğruluğu duyuma (*aísthêsis*) geri götürdü, çünkü üç hakikat veya doğruluk ölçütü olarak belirtilen *aísthêsis, prólêpsis* ve *páthos* bizzât duyumun kendisinin şu ya da bu biçimiydi (bkz. *páthos*) ya da tekrârlanan duyumların sonucuydu (bkz. *prólêpsis*). Bu yüzden, Epikuros, kendisini, tam da Aristoteles'in bir kıyâsın ilk öncüllerinden (*arkhai*) söz etmeye başladığı pozisyonla ayni pozisyonda bulur. Bir kıyâsın *arkhai*'ından [ilk öncüllerinden] daha temel hiçbir şey olmadığı için,

onların geçerliliği döngüsel bir argumana başvurmaksızın nasıl olup da tesîs edilecektir? Ve nasıl ki Aristoteles *arkhai*'ın sezgisel bir kavrayışına başvuruyorsa (bkz. *epagôgê*, *nous*), ayni şekilde Epikuros'ta da *aísthêsis* kendi geçerliliğinin temînâtı olarak iş görür ve bu, *aísthêsis*'in açık ve kendinden-apaçık doğasından (*enárgeia*) ötürü olur (bkz. D. L. x, 38, 48, 52; Sekstos Empeirikos, *Pros math.* vii, 216); bu öyle bir niteliktir ki ayni zamanda *prólêpsis*'te de mevcûddur (D. L. x, 33).

Yargının duyuların apaçıklığının ötesine genişletilmesi ve bunun sonucu olan hatânın veya yanlışın imkânı için bkz. *dóksa*.

éndokson (ἔνδοξον): kanı, genel kanı, yaygın sanı

—İng. "*opinion, general opinion*" (F.E.P.)

[herkes tarafından bilinen ve paylaşılan meşhûr kanâatler, genel kabûller, yaygın görüşler; bkz. **dóksa, epistêmê**; Lat. *plăcitum / placita*; Osm. *re'y-i âmm / ârâ' / ârâ-yi umûmiyye —en.*]

1. *Anal. hûst.*'da Aristoteles, "kanıtlama" (*apódeiksis*) diye adlandırdığı ve kıyâs yoluyla, bilinen öncüllerden yeni, doğru ve geçerli sonuçlara doğru ilerleme olarak tanımlanabilecek bir bilimsel işleyiş methodunu ayrıntılı bir şekilde ortaya koyar. Bu, theori olarak hayranlık uyandırır, fakat method olarak, takîbedilen fiilî usûlün çoğu kez aporematik [açmazlara dayalı] olduğu Aristoteles külliyâtının büyük bir bölümünde tekzîb edilir (bkz. *aporía* ve *Prôtê phil.* 995a-b'deki şematik pasaj).

2. Felsefeyi çözüm talebeden problemlerden hareket eder gören bu ikinci yol, sonradan bir çözüme doğru dialektik olarak işlenip geliştirilen kanıların kışkırtılması şeklinde, baştan sona Sokratiktir. Tarîhsel Sokrates'in sohbet ederken yaptığı ve Platon'un edebî dialog formu hâlinde inceltip geliştirdiği şeyi, Aristoteles method hâline şöyle çözümleyip ayrıştırdı: "Bir kıyâs, doğru ve birincil olan öncüllerden... ilerlediğinde kanıtlayıcıdır [*apódeiksis*]; *endóksa*'dan [genel kanılardan] hareketle akılyürüttüğünde ise dialektiktir... *Endóksa* [genel kanılar], herkese veya çoğunluğa ya da bilgeye doğru görünen önermelerdir" (*Top.* i, 100a-b).

3. Dialektik (*dialektikê*, t.b.) diye adlandırılan bu usûl, kuşkusuz kıyâsa dayalı ideal kusûrsuzluğundan soyulmuş bir hâlde, felsefe yapışının akışı içerisinde Aristoteles tarafından sıklıkla yardıma çağırılır.

4. *Endóksa*'nın [genel kanıların] yukarıda anılan metin içerisindeki tanımı, kanıların hem niceliğe dayalı hem de niteliğe dayalı bir temele sâhibolduğu izlenimi uyandırır. İlki Sokratik görünür, yanî "ortak-duyu" veya "sağduyu" görüşü diye adlandırılabilecek şeyleri kılıkırkyararcasına dikkatle gözden geçirme olarak görünür ve bu yaklaşım, hem ethik incelemelerdeki çeşitli noktalarda (bkz. *Eth. Niko.* vıı, 1145b) hem de tam *Prôtê philosophia*'nın açılış kısmında (*Prôtê phil.* 982a) takîbedilir. Bu ikinci metinde [*Prôtê philosophia*'da] Aristoteles *sophía*'nın doğasını araştırmaktadır ve benimsediği usûl, bilge bir adamın ne olduğuna ilişkin ortak olarak inanılan görüşlerden hareket etmektir. Ve Aristoteles, Platon'da söylenmeden bırakılan bir karineden ötürü bu yolu tutturabilir: hakikatin herhangi bir insânın eli altında bulunmadığı, fakat durdurak bilmeyen ve birikime dayalı bir sorgulamanın sonucu olduğu yerde felsefenin birleştirici ve ilerletici doğası (*Prôtê phil.* 993a-b).

5. Fakat *endóksa*'nın [genel kanıların] *Topika*'daki tanımı, niteliğe dayalı kanıya, "ortak-duyu" veya "sağduyu" görüşünden ziyâde "işin erbâbı"na, "*sophoi*'a [bilgelere] hakikî görünen şey"e bir başvuru imkânı açar. İşte felsefe tarîhi, yanî bağımsız tarîhsel bir disiplinin rolünü üstlenmemiş, fakat *felsefe*'nin methodunun bir parçası olarak, deyim yerindeyse dialektik bir kıyâsın büyük öncülü olarak felsefe tarîhi böyle başlar. Aristoteles'te felsefî öncellerinin kanılarına ilişkin irdelemeler dâimâ onun kendi sorgulamalarıyla içiçe örülmüştür. Tarîhsel malzemenin ayrı başına bir dökümünü çıkartan ilk kişi Aristoteles'in kendi öğrencisi olan Theophrastos'tu, öyle ki Theophrastos'un *Phûsikôn doksai* [*"Phûsis" Düşünürlerinin Kanıları*] adlı kitabı herhangi bir evveliyâtı olmayan müstakil bir eserdi ve daha sonra gelen bütün doksografik derlemelerin atasıydı (*Kharakterês ethikoi* [*Ethik Karakterler*] adlı eserinde Theophrastos'un buna paralel bir şekilde karakterlerin ethik bağlamlarından hareketle karakter taslakları çıkartışına bakın).

6. Felsefeye yönelik tarîhsel yaklaşım Platon için bütünüyle bilinmeyen bir şey değildi; Platon da Sokrates-öncesi düşüncenin akışının en azından bir gözden geçirilişini verir (*Soph.* 242b-249d; bkz. *eidos*) ve merkezî dialogların bir kısmı, *communis opinio*'nun [ortak kanının]

bir temsîlcisiyle değil, fakat daha önceki bir filozof-sophistler kuşağının dramatik cânlandırılışlarıyla (örn. Parmenides, Protagoras, Gorgias) dialektik konuşmaya tahsîs edilir. Aristoteles'in tutumundaki farklılık, *Prôtê philosophia*'nın [*Metafizik*'in] daha önce anılan metninde (993a-b) ifâde bulur: felsefe, kumulativdir, derleyip toplayıp biriktirir, tekâmüle ve ilerlemeye dayalıdır. Platon'un sunduğu manzaranın çizgileri tarîhsel olabilir, fakat burada insânın *toplumsal* tarîhinin bir parçası olarak felsefe kavramına ilişkin hiçbir apaçıklık yoktur; aslında, *anámnêsis* (t.b.) theorisinin imâları, herbir insânın Mağara'dan çıkmak zorunda olduğu yönündedir; insânlık bu bakımdan hiçbir ilerleme yapmaz.

7. Aristoteles'in tarîhsel perspektivleri erkenden ortaya çıkar; *Peri philosophias* [*Felsefeye Dâir*] adlı erken dönem dialogunun I. Kitabının fragmentleri (örn. 3, 6, 7), Aristoteles'in, *sophía*'nın evrimini *Prôtê phil.*'dakinden daha geniş bir bağlamda takîbettiğini gösterir. Burada Aristoteles'in önünde yalnızca geçmişin Yunan bilgelerini kuşatan tarîhsel bir panorama değil, fakat hattâ sâdece dinî-mithik hakikat arayışıyla da yetinmeyip (bkz. *mûthos*, *aporía*), Doğu'nun bilgeliğini de hesâba katan daha engin bir görüş alanı durur; kısaca, Mısırlılarla başlayan, Zerdüşt'ten geçen ve Platon'da doruğuna ulaşan bir gelenek.

8. Bu dialogun fragmenter yapısı, orada kullanılan methodlar hakkında çok fazla spekulasyonda bulunmaya izin vermez, fakat bu güne kadar muhâfaza edilmiş incelemelerinde Aristoteles'in kendi öncellerinden faydalandığına dâir bol miktarda delîl vardır. *Prôtê philosophia*'nın [*Metafizik*'in] I. Kitabı, nedensellik hakkındaki önceki kanıların bir incelenişini içerir (983b-988a); *Phûsika akroasis*'in [*Fizik*'in] I. kitabı *arkhai* [*arkhê*'ler, ilk ilkeler] hakkında benzer bir gözden geçirme içerir (184b-189b). *Peri psûkhê* [*Rûha Dâir*], rûhun doğası hakkındaki (403b-411b), *Peri geneseôs kai phthorás* [*Varageliş ve yoğagidiş dâir*] ise *génesis*'in [varageliş'in] doğası hakkındaki (314a-317a) spekulasyonların bir tarîhini sunar. Bu pasajlardan herbirinin kendine mahsûs bir hamlesi vardır. Kimi kez, *Prôtê philosophia*'daki [*Metafizik*'teki] pasajda olduğu gibi, *endóksa*, Aristoteles'in kendi theorizasyonunun bir teyîdini sağlar; veya yine, *Peri psûkhê*'deki [*Rûha Dâir*'deki] gibi, çözümü II. Kitabda yeniden başlayacak olan (bkz. 403b) problemin çerçevesini kurar ve sınırlar. Fakat her pasajda başka

filozofların pozisyonları tarîhsel bir görüş noktasından ziyâde problematik bir görüş noktasından sunulur ve buna ek olarak, tekrâr problematik bir görüş noktasından az ya da çok ayrıntısıyla bir eleştiriye tâbi tutulur. Bu yüzden, *Prôtê phil.* I, 3-6. bölümlerin ardından, 8-10. bölümlerde, önceki spekulasyonun bir eleştirisi gelir.

9. Aristoteles'in kendinden önce gelenlerin ve özellikle de Platon'nun eserlerine ilişkin sunumu ve eleştirisi çok fazla eleştirilmiştir (bkz. *ágrapha dógmata*). Burada problem şuradan doğar görünür: Bir yandan Aristoteles, *sophía* arayışının daha evvelki tarîhini kendi araştırmalarıyla birleştirip bütünleştirmesine imkân veren ya da hattâ kendisinden bunu talebeden bir görüş noktasına sâhib iken, dîger yandan tam da tarîhi yalnızca *aporía* (t.b.) [açmaz] ya da *lûsis* [açmazdan kurtulma, düğümü çözme] olarak gören bu katı prosedural yaklaşım Aristoteles'in kendinden önce gelenlerin eserlerinin tarîhsel gerçekliğine tam hakkını vermesini önlemekteydi.

10. Theophrastos'un ardısıra gelen dönemde daha başka iki gelişim görülebilir hâle gelir. İlkin, Aristoteles'te felsefî araştırmanın tekâmüle dayalı doğasını vurgulamaya hizmet eden *endóksa* derlemesi yeni amaçlara doğru yönlendirilir. Hristiyan çağın başlangıçlarına kadar Aristoteles-sonrası düşüncenin problemlerini ve methodlarını güçlü bir biçimde şekillendiren belirgin skeptisism [şüphecilik] damarı, doksografik teknik için yeni bir kullanım buldu ve bu tekniği Aristotelesçi kullanımın tamâmen karşıtı bir tarzda, yanî methodik bir kuşku pozisyonunu tarîhsel zemînlerde pekiştirmek amacıyla kullandı. Onlar şunu soruyorlardı: Geçmişin büyük filozofları felsefenin temel sorunları hakkında böylesine çelişki içerisindeyken nasıl olur da herhangi bir kesinlik temînâtına sâhib olabiliriz? Bölümü ve satırı aktarıyorlar ve okuyucuyu tek mâkul yolun yargının skeptik askıya alınışı (*epokhê*) olduğuna iknâ etmek üzere buradan edinilecek kumulativ etkiyi kullanıyorlardı (bkz. Cicero, *Acad. pr.* 48, 148 ve Sekstos Empeirikos, *Pûrrh.* I, 36-38). Örneğin Cicero, *Acad. pr.* 36, 116-47, 146'da, kuşkusuz skeptik Yeni Akademia'ya mensûb daha evvelki bir öğretmenden ödünç alınmış bir hâlde, doksografinin görünürdeki amacı böyledir.

11. Yeni Akademia, dönemin historiografisinde de bir rol oynar. Cicero'nun çağının polemiği, çeşitli okulların ortodoksisi üzerinde bir mücâdelenin hükmü altındadır. Bu dönemde felsefe zâten "klasik" evresine geçmiş ve geçmişteki ustaların pelerinleri altında korunaklı bir

yer kapma savaşı had safhasına varmıştı ve bu savaş içerisinde gözde tekniklerden biri felsefe tarîhini yazmak —ve yeniden-yazmak— idi. Bunun esâslı tanığı yine Cicero'nun *Academica*'sının sayfalarıdır. Burada iki görüş ortaya çıkar, Skeptik ve Stoik. Bunlardan ilki, pre-Sokratikleri bir dizi proto-Skeptik olarak, doruk noktasına Sokrates'in *aporía*'sında (t.b.) ulaşan bir hareket olarak görür. Platon'un dogmatismi gerçek olmaktan çok görünüştedir ve Arkesilaos'tan Karneades'e dek Yeni Akademia, Kûrenaikler için de olduğu gibi, Sokratismin bu ana akışı içerisindedir (*Acad. post.* 12, 44-46; 23, 72-74, 76). Cicero'nun Akademia'lı Antiokhos'tan aldığı fakat olasılıkla Stoa'lı Panaitios'a atfedilebilir olan Stoik tarîh görüşü, pre-Sokratikleri gözardı etme ve modern felsefî geleneği, iddiâ edilen skeptisismi her hâlükârda ironiden daha öte bir şey olmayan Sokrates ile başlatma eğilimindedir. Daha sonra bu görüş, Eski Akademia'yı ve Peripatos'u adları farklı fakat özünde uzlaşan bir şekilde tek bir sistem içerisinde birleştirip bütünleştirmeye doğru ilerler (*Acad. post.* 4, 15-18). Zenon'un sistemi bu kaynaktan doğar ve Platonismin bir düzeltilip doğrultuluşundan daha öte bir şey değildir (*a.g.e.* 9, 25; 12, 43), buna karşılık Arkesilaos kökenli Yeni Akademia gerçekte bir sapmadır (*Acad. pr.* 6, 16). Bu tarzdadır ki, Orta Dönem Stoacılık kendisini Platonik gelenek içine yerleştirir (Poseidonios'taki gözle görülür felsefî etkilerle birlikte; bkz. *nóêsis* 17 ve *psûkhê* 29) ve Antiokhos Stoik öğretileri savunmak sûretiyle kendi eliyle Eski Akademia'nın "restorasyon"unu meydâna getirir (bkz. Cicero'nun *Acad. pr.* 43, 132'deki yerinde karakterizasyonu).

enérgeia (ἐνέργεια): işleme, çalışma, etkinlik, fiil, edim, edimselleşme, gerçekleşme

—İng. "*functioning, activity, act, actualization*" (F.E.P.)

[*fl. "**energéô**: işlemek, faâl olmak; *fl. **energázomai**: yapmak, meydâna getirmek; çalışmak, çabalamak, emek harcamak, bir işle uğraşmak, ücret karşılığında çalışmak; **energós**: çalışan, işleyen, uğraşan, etkin, faâl, işlek: *askerler hk.*, görevde, göreve hâzır: *toprak hk.*

işlenmiş, sürülmüş, verimli, bereketli, münbit; bkz. dûnamis, érgon, entelékheia; Lat. *actus / actualitas*; Osm. *fi'l / bi-l-fi'l / fa'âliyyet —en.*]

1. ***Enérgeia***'nın teknik kullanımı Aristoteles'e âid bir yeni îcâddır ve Aristoteles'in alırlık olarak ***dûnamis*** (t.b.) kavramının bağlaşığıdır (*correlative*). ***Phûsika akroasis***'teki ***génesis*** (t.b.) analizi, Platon'un ***Timaios***'taki ***kósmos***-öncesi ***génesis*** açıklamasında zâten sergilenen yaklaşımı takîb eder, yanî bir töz içerisinde karşıt güçlerin veya niteliklerin gelip-geçişi yaklaşımını izler; ve burada bu yaklaşıma, Parmenides'in var-olmayan konusundaki itirâzlarına yanıt veren, yoksunluğa (***stérêsis***) ilişkin Aristoteles'e âid ek bir geliştirme eşlik eder. Fakat bu incelemenin sonunda Aristoteles, daha tam olarak başka yerde geliştireceği bir başka yaklaşım çizgisine, yanî ***dûnamis***'e ve ***enérgeia***'ya dayanan bir analize gönderimde bulunur (***Phûs. akr.*** 1, 191b).

2. ***Prôtê philosophia***'da [***Metafizik***'te] açıklanan bu analiz, methodologik güçlükler sunar, çünkü ***dûnamis*** de ***enérgeia*** da sıradan anlamda tanımlanmaya elverişli olmayıp, yalnızca örnek ve benzeştirme (***analogía***) yoluyla gösterilebilirler (***Prôtê phil.*** 1048a). Fakat yine de bu analiz, ***Phûsika akroasis***'in salt kinetik'inin ötesine geçmesi bakımından birincil öneme sâhibdir; şimdi artık, var-olana ilişkin bir analizin, yanî Aristoteles'in ayüstü âlemin aşkın (***transcendent***), yokolmaz varlıklarıyla ve İlk Hareket Ettirici'yle ilgilenmesini mümkün kılacak bir analizin tam yüreğinde bulunuruz (***a.g.e.*** 1045b-1046a).

3. İlkin ***kínêsis*** ile ***enérgeia*** arasındaki bağıntı açıklığa kavuşturulur. ***Enérgeia*** fikrini ilk uyandıranın hareket olduğu (***a.g.e.*** 1047a), fakat onlar arasında şu bakımdan bir fark kaldığı anlatılır: ***kínêsis*** özünde tam değildir (***atelês***), yanî henüz gerçekleşmemiş belli bir amaca doğru yönelen bir süreçtir (şunu gözönünde bulunduralım ki, ögeler kendilerinin "doğal yer"ine ulaştıklarında ögelerin ***kínêsis***'i sona erer; bkz. ***stoikheíon***), oysa ***enérgeia*** tamdır; süreç değil, fakat etkinliktir (***a.g.e.*** 1048b).

4. Aristoteles'in ***enérgeia***'yı işlevden (***érgon***, t.b.) çıkarsaması da ayni ölçüde aydınlatıcıdır. İşlev, bir şeyin yapmaya doğal olarak yatkın olduğu şeydir, yanî bir şey tarafından bir kuvvesine (***dûnamis***) sâhibolunan yapma veya etmedir. Böylelikle, ***en—érgeia***, işlemekte ol-

ma, işlevde bulunma durumu nosyonunu elde ederiz (*a.g.e.* 1050a). Aristoteles, erek (*télos*) nosyonunu hemen bununla birbirine bağlar. İşlev erek olduğuna göre, *enérgeia*, apaçık ki, *entelékheia*'yla (t.b.), bir tamlık durumunda olmayla bağıntılıdır. Bu şekilde *enérgeia* betimlenir ve sınırlanır: o, normalde hazzın eşlik ettiği (bunun ethik imâları için bkz. *hêdonê*) ve tanım, zaman ve töz bakımından kuvveye önce gelen (*a.g.e.* 1049b-1050a), bir yeterliğin çalışıp işlemesi, işlevde bulunmasıdır, onun gerçekleşmesi ve edimselleşmesidir.

5. *Enérgeia*'nın töz bakımından önceliği önemli yeni irdelemeleri berâberinde getirir. *Dûnamis*, bir şeyin olduğundan başka olma yeterliğidir; o, zorunlu olarak namevcûddur. Bu, *ya* o şeyin *ousía*'sına *ya da* nitelik, nicelik ya da yer değiştirmelere yönelik çeşitli *dûnameis*'e [*dûnamis*'lere, kuvvelere] gönderimde bulunuyor olabilir. Bu yüzden, öncesiz-sonrasız olan gök cisimlerinin öncesiz-sonrasız hareketi sâf *enérgeia*'dır; gök cisimleri ilineksel yer değiştirme *dûnameis*'ine [*dûnamis*'lerine, kuvvelerine] sâhib olsalar da, onların hareketi başka türlü olamaz (*a.g.e.* 1050b; ögelerin öncesiz-sonrasız döngüsel *génesis*'i bunun, yanî gök cisimlerinin hareketinin bir *mímêsis*'idir; bkz. *génesis*).

6. Bu dialektik sürecin sonunda, son tahlîlde evrendeki her *dûnamis*'in gerisinde duran ve evrendeki her *dûnamis*'i gerçekleştiren nihâî *enérgeia*, yanî İlk Hareket Ettirici durur (bkz. *kinoún*) ve onun mutlak olarak sâf *enérgeia*'sı *nóêsis*'tir: "Hayât, *nous*'un *enérgeia*'sıdır; İlk Hareket Ettirici de o *enérgeia*'nın ta kendisidir" (*a.g.e.* 1072b).

énnoia (ἔννοια): kavram

—İng. "*concept*" (F.E.P.)

["bir düşünce: niyet, tasarı; **fl.* ennoéô: *bir şey hakkında* düşünmek, aklında olmak, düşünüp taşınmak, irdelemek, uzun boylu düşünmek: düşünceli olmak, kaygılı, endişeli olmak; anlamak; *yapmaya* niyetlenmek; tasarlamak, planlamak, îcâd etmek, *Lat.* excogitare" (L.&S.); bkz. **nous, nóêsis, noêtón, diánoia**; Lat. *conceptus, notio, notitia*; Osm. *mefhûm —en.*]

Stoacı epistemologyaya göre (*SVF* II, 83), insân "yazılmaya hazır bir papirus rulosu"na benzeyen aklıyla doğar (*tabula rasa* imgesinin ilk ortaya çıkışı). Duyum aracılığıyla çeşitli imgeler (*phantasía*) "kavrama"sı (*katálêpsis*) için akla sunulur. Eğer bunlar kavranır ve muhâfaza edilirse, sonuçta zihnin kavramları (*énnoiai*) hâline gelirler. Bunlardan bazıları doğal olarak, yanî formal öğretim almaksızın ortaya çıkar ve "ön-kavrayışlar" (*prólêpsis*, t.b.) diye adlandırılır; başka bazıları ise formal eğitim aracılığıyla gelişir. *Énnoiai*, salt kavramlardır; onların zihindışı ya da somut hiçbir gerçeklikleri yoktur (*SVF* I, 65; D. L. VII, 61), fakat onlar ya da daha doğrusu onların bir sınıfı, yanî doğuştan olmamakla birlikte, doğal olarak kazanılmış olanlarla, *prolepseis*'le [ön-kavrayışlarla] özdeş olan "ortak kavramlar" (*koinai énnoiai*, [Lat.] *notiones communes*), önemli bir hakikat veya doğruluk kriteri olarak iş görürler (*SVF* II, 473). Onlar, ahlâkın (*SVF* III, 619, 218), Tanrı'nın (*a.g.e.* II, 1009) ve âhir hayâtın (Cicero, *Tusc.* I, 13, 30-1, 14, 31) ilk ilkelerinin kesin bir bilgisini kuşatırlar.

Kavram ile kavramın adı arasındaki bağlantı için bkz. *ónoma*. Platonik Form'un yalnızca bir kavram (*nóêma*) olabilmesi imkânı hakkında bkz. *eídos*, *noêtón*; *énnoia*'nın Stoacılıktaki rolü için bkz. *nóêsis* 16.

entelékheia (ἐντελέχεια): tamâmlanma veya mükemmellik durumu, edimsellik, fiiliyât, gerçeklik

—İng. "*state of completion or perfection, actuality*" (F.E.P.)

[tamâmına veya ereğine ermiş faâliyet, tam gerçeklik, ereksel edimsellik; "**entelês**: tam, bütün, eksiksiz, mükemmel, kâmil; **fl.* **enteleutáô**: *bir yerde* yaşamını bitirmek *veya* sona erdirmek" (L.&S.); bkz. **télos**, **dûnamis**, **enérgeia**; Lat. *actu / in actu*; Osm. *fi'liyyât*, "*kemâl, gaye-i kemâl*" (H.Z.) , "*kemâl-i evvel*" (B.A.) —*en.*]

1. Aristoteles, olasılıkla kendisinin îcâdettiği bir sözcük olan *entelékheia*'yı normalde *enérgeia*'nın (t.b.) bir eşanlamlısı olarak kullan-

sa da, en azından, bu iki terimin birbirlerine sımsıkı bağlı olmalarına rağmen tamâmen özdeş olmadıklarını telkîn eden bir pasaj vardır (*Prôtê phil.* 1050a). Bu iki terim, *érgon* (t.b.) nosyonu aracılığıyla bağıntılanırlar; *érgon*, bir kuvvenin (*dûnamis*) işlevidir ve bu yüzden de o kuvvenin tamâmlanması ve gerçekleşmesidir (*télos*, t.b.). Bu itibârla, işlemekte olma durumu (*enérgeia*) tamâmlanma durumuna (*en-telekheia*) "doğru yönelir"; bu "yönelme" özellikle daha önceden Aristoteles'in şuna işâret etmiş olması itibârıyla söz konusu olur ki, *enérgeia*, *kînêsis*'ten, ikincisinin tamâmlanmaması (*atelês*), oysa ilkinin böyle olmaması bakımından farklıdır (*a.g.e.* 1048b).

2. Aristoteles'te *entelékheia*'nın en tuhaf kullanımı, muhtemelen, rûh'un tanımlanmasında *eîdos*'un yerine koyulmasıdır, ve böylece rûh şu hâle gelir (*Peri psûkh.* II, 412a): "kuvve hâlinde yaşama sâhibolan doğal bir cismin ilk *entelékheia*'sı."

enthousiasmós (ἐνθουσιασμός): içi tanrılarla veya tanrısal esinle dolma, tanrılarca tutsak edilme veya sâhib olunma

—İng. "*divine indwelling, possession*" (F.E.P.)

[tanrısal esin, esinlenme, coşku, coşup taşma; ["tanrılardan gelen ilhâm, şevk"(S.S); karş. **ékstasis, homoíôsis**; Lat. *divinus adflatus* (Cass.); Osm. *cezbe / cezbe-i ilâhî —en.*]

Bkz. *mantikê*.

epagôgê (ἐπαγωγή): sürüme, sürüyerek götürme, getirme, gütme, induksiyon (tümevarma / tümevarım ⇒ Sokrates'te ve Aristoteles'te; Platon'daki "induksiyon" için bkz. **sûnagôgê**)

—İng. "*leading in, leading on, induction* (*Socratic, Aristotelian*)" (F.E.P.)

["*bir yere doğru* götürme, gütme, sürme, sürükleme: istilâ, saldırı; *Mantık'ta, tümel bir sonuca götürecek şekilde* bir dizi tikel örnek

getirme, induksiyondan hareket eden arguman; *fl.* "**epágô**: ...-e doğru getirmek *veya* çekmek, gütmek, sürüklemek, iteklemek, götürmek, salmak, koyvermek: *bu.*» kışkırtmak, ayartmak, sevketmek, zorlamak; getirmek, sağlamak, tedârik etmek, yardıma çağırmak; önermek; üstüne getirmek, eklemek, katmak; *ort.* kendine sağlamak, edinmek, kazanmak; müttefik *veya* yandaş edinmek: *yazıda,* eklemek, katmak, zikretmek, alıntılamak, aktarmak" (L.&S.); Lat. *inductio*; Osm. *istikrâ'*]

1. Aristoteles, Formlar theorisinin kökenini betimlediği bir pasajda, "induktiv argumanlar" (*epaktikoi logoi*) kullanan ilk kişinin Sokrates olduğunu belirtir (*Prôtê phil.* 1078b). Fakat *epaktikoi*'u Aristotelesçi "induksiyon" anlamında anlamak muhtemelen yanlış yönlendiricidir, çünkü Sokrates'in methodologyası da Platon'un terminologyası da dar anlamda Aristotelesçi bir kullanıma işâret etmez. Geliştirilmiş Aristotelesçi *epagôgê* en genel şekliyle şöyle tanımlanır: "tikellerden tümele [*kathólou*] ve bilinenlerden bilinmeyene doğru götürme" (*Top.* VIII, 156a).

2. Platon, *epágein* fiilini tek bir kez buna benzer bir anlamda kullanır (*Pol.*, 278a), fakat bu fiilin Platon'daki daha genel kullanımı "tanık getirmek", "aktarmak" veya "zikretmek" anlamındadır (bkz. *Polite.* 364c, *Nom.* 823a). Tarihsel Sokrates'e en yakın duran dialoglarda, tek tek örneklere yaslanma sık rastlanan bir durumdur, fakat bunlar ya çürütme veya doğrulama (bkz. *Polite.* 331e-336a) ya da benzeşimler (*analogía*) kurma (bkz. Ksenophon, *Apomnêmo.* III, 3, 9) amaçlarıyla aktarılırlar ve her iki durumda da Sokratik *élenkhos* (bkz. *aporía*, *kátharsis*) methodunun bir parçası olan ve ustaca kullanım yoluyla sonunda tanıma ulaştırabilecek ya da yine sâdece *aporía* ile sonuçlanabilecek (bkz. *Theait.* 210b-d) bir tür sınama aygıtı işlevi görürler.

3. Aristoteles'te *epagôgê*'nin en temel önemi, onun tüm bilimsel bilginin (*epistêmê*) temel taşı rolünü oynamasıdır. Biz, hem tümel kavram (*kathólou*, t.b.) hem de tümel önerme (*arkhê*, t.b.) hakkındaki bilgimizi tek tek duyu deneyimlerinin (*aisthêseis*) bir induksiyonu yoluy-

la kazanırız ve burada söz konusu edilen tümel önerıneler tüm kanıtlamanın kanıtlanamaz öncülleri olarak iş görürler (*Anal. hûst.* II, 99b-100b; bkz. *Prôtê phil.* 980a-981a). Bu *epagôgê*, adım adım ilerleyen gidimli bir süreç değildir ve tam induksiyonun tersine bir kıyâs tipine indirgenemez; daha ziyâde Aristoteles'in *nous* diye adlandırdığı ve bizzât kanıtlamanın kendisi kadar güvenilmeye değer olan, zihnin sezgisel bir kavrayışıdır.

4. Aristotelesçi *epagôgê*'nin cân alıcı noktası, tümelin tek tek duyu verilerinin mâddî sınırları içerisinde bulunmasıdır (*Phûs. akr.* I, 184a) ve zihin bu duyu deneyimine tekrâr tekrâr marûz kalmak sûretiyle tümelin daha yüksek anlaşılırlığını kavramaya doğru yürür (*Anal. hûst.* I, 87b-88a). Nitekim duyuma sımsıkı bağlı olmasından dolayı, induksiyon, çekiciliği bakımından hem daha iknâ edici hem de daha popüler kalır (*Top.* I, 105a; karş. *gnôrimon*).

5. Son olarak, Aristoteles'in epey ayrıntılı bir şekilde işlediği bir başka induksiyon tipi daha vardır: mükemmel veya tam induksiyon veyahûd da genel bir önermenin *tüm* örneklerinin tek tek sayılıp dökülmesi (*Anal. prot.* II, 68b). Fakat burada Aristoteles induksiyon'un kıyâs formuna indirgenmesiyle ilgilenmektedir ve bu indirgeme, Aristoteles'in ancak tam induksiyon yoluyla elde edebileceği birşeydir.

epieíkeia (ἐπιείκεια): hakikatlılık

—İng. "*equity*" (F.E.P.)

[doğrusözlülük, doğruculuk, dürüstlük, dengelilik, özü sözü bir olma, haktanırlık, hakkaniyet, insâf, şefkat, merhamet; törelerin veya "yasanın lâfzına karşıt olarak rûhu"nu okuma; "**epieikés**: **díkaios**'*a karşıt olarak*, katı adâlet kurallarında ısrârcı olmayan kişi" (L.&S.); Lat. *aequitas*, "*veracitas*; Osm. *sıdk*" (B.A.) —*en.*]

Bkz. *díkê.*

epistêmê (ἐπιστήμη): 1] (**dóksa**'ya karşıt olarak hakikî ve bilimsel) bilgi; 2] organize edil-

miş bilgi külliyâtı, bilim; 3] (**praktikê**'ye ve **poiêtikê**'ye karşıt olarak) theorik bilgi

—İng. "1] (*true and scientific*) *knowledge* (*opposed to* **dóksa**); 2] *an organized body of knowledge, a science*; 3] *theoretical knowledge* (*opposed to* **praktikê** *and* **poiêtikê**)" (F.E.P.)

[**fl.* "**ep- ístamai**: bilmek; *Ion dilinden geçme olması muhtemeldir*: **eph-istamai** *yerine*, *kk.* üzerinde durmak, {...-de durmak}" (S.S.); **fl.* "**epístamai**: *nasıl yapacağını* bilmek: yapabilmek; anlamak, bilmek, *bir şeyde* görmüş geçirmiş olmak, deneyimli *veya* tecrübeli olmak: *Her.* emîn olmak, inanmak: *Att.* kesinlikle bilmek, iyi bilmek; **epistêmê**: bilgi, anlama, ustalık, deneyim, bilgelik; bilimsel bilgi, bilim: *çoğ.* bilimler" (L.&S.); bkz. **dóksa**; Lat. *scientia*; Osm. *ilm —en.*]

1. Pre-Sokratiklerin mâddeciliği (*materialism*), onların bilgi tipleri arasında ayrım yapmalarına izin vermedi; hattâ kendisinin gizli olan *lógos*'unun (t.b.) yalnızca tin yoluyla kavranabileceğinde direten Herakleitos bile, *nous*'u (t.b.) açıklamaya giriştiğinde, tam bir mâddeciydi (*materialist*): bilgi, benzer-benzeri-bilir tipinden bir duyumdu (bkz. *hómoios*). Herakleitos, âdetâ apaçık bir değişme süreciyle kuşatılıp çevrelenmiş evrenin daimî düzenine kesinkes inanıyordu, fakat daha sonra gelen filozoflar değişme ögesini ("Her şey akar" ["*panta rhei*"]; bkz. *rhoê*) ve bunun sonucu olarak da duyu bilgisinin değersizliğini (bkz. Platon, *Krat.* 402a; Aristoteles, *Phûs. akr.* VIII, 253b) vurgulamayı yeğlediler. *Aísthêsis*'in bu karalanışını önerenlerden biri, genç Platon üzerinde şekillendirici bir etkisi olan (bkz. Aristoteles, *Prôtê phil.* 987a) Kratûlos'tu (*ayn.y.* 1010a).

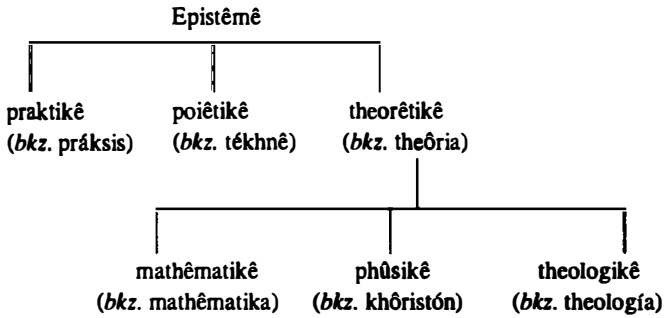
2. Duyumcu (*sensualist*) algı theorileri gözden düşmüştü ve Sokrates *Phaido.* 96b'de tam da böyle bir süreci betimlerken ondan hoşnutsuzluk duyar; fakat bu pasaj *dóksa* ile *epistêmê* arasındaki ayrımın pre-Sokratik olduğu izlenimi uyandırır. *Phaidon*'un bağlamı içerisinde, söz konusu ayrımlaştırma kanı düzeyleri arasındaki bir ayrımdan

daha öte bir şey olarak görünmez; fakat Platon'dan bu yana görünürde olan bu köklü ayrımın hakikî babası "fenomenleri koruyup kollama" kaygısı gütmeyen bir pre-Sokratik, yanî Parmenides'tir; nitekim Parmenides'in şiiri sâf varlık ve sâf düşünce alanını (*nóêma*) algı ve kanı dünyâsının tam karşısına koyar (fr. 8, str. 34-36, 50-51). Bu alan, aynı zamanda, hakikî bilginin (*epistêmê*) zemîni olan, Platon'un değişmez, kalıcı *eidê*'sinin de (t.b.) alanıdır. *Eídos* ve *epistêmê*, *Menon*'da (*anámnêsis*'in —t.b.— mantıksal bir sonucu olarak) üstü örtülü ilk ortaya çıkışlarından başlayarak, *Phaido*. 75b-76'da Formların hakikî bilgisinin (*epistêmê*) duyulardan gelemeyeceğini ve bu yüzden de bu bilgiyle birlikte doğmuş olmak zorunda olduğumuzu kuvvetle dayatan benzer bir argumana varıncaya dek, sımsıkı birbirine kenetlenmiştir. *Dóksa / aisthêta* çifti karşısında *epistêmê / eidê* çiftinin yanyana yerleştirilmesinin en kapsamlı ifâdesi *Polite*. 476a-480a'da verilir ve bunu izleyen Çizgi Cetvelinde (509d-511e) ve Mağara Allegorisinde (514a-521b) resmedilir. Duyum (*aísthêsis*) hakikî bilgi olma iddiâsını *Theait*. 186d'de tekrâr öne sürer; bu reddedilir, tıpkı "bir açıklamanın (*lógos*, t.b.) eşlik ettiği doğru yargı" alternativi gibi, *a.g.e.* 187b; nitekim bu ikinci alternativ de ince ince işlenir ve eleştirilir (*a.g.e.* 201c-210d). Yanıt arkadan gelen dialogda, *Sophistês*'te açılım kazanır: tek hakikî bilgi *eidê*'nin [İdeaların] bilgisidir ve bu bilginin methodu dialektiktir (*dialektikê*, t.b.). *Timaios* kadar geç dönem bir dialogda bile *epistêmê* ve *dóksa* arasındaki ayrım ve onların kendilerine özgü farklı konuları vurgulu bir şekilde belirtilir (29b-d).

3. Platon'un aşkın (*transcendent*) *eidê*'sinin [İdealarının] yerini Aristoteles'in içkin (*immanent*) çeşitliliği alır (bkz. *eídos*) ve bu değişikliğe *epistêmê*'nin konusundaki bir değişme eşlik eder. Aristoteles'e göre, hakikî bilimsel bilgi nedenlerin (*aitía*) bilgisidir ve bu bilgi zorunlu olarak doğrudur (*Anal. hûst.* 1, 76b); buna karşılık kanı (*dóksa*) olumsal şeyler hakkındadır (*sûmbebêkós*; *a.g.e.* 1, 88b). *Epistêmê* kanıtlayıcı, kıyâsa dayalı bilgidir (bkz. *apódeiksis*, *a.g.e.* 1, 71b) ve bu bilgi için duyu bilgisi zorunlu bir koşuldur (*a.g.e.* 1, 81a-b; bkz. *epagôgê*). Bunların hepsi mantıksal bir bağlam içerisindedir; yukarıda anılan nedenler bir kıyâsın öncülleri ve sonucun nedenleridir. Aristoteles, *Prôtê philosophia*'nın [*Metafizik*'in] açılış kısmında *epistêmê*'yi ontologik bir bakış noktasından ele alır; burada da *epistêmê* nedenlerin bilgisidir, fakat bu *aitía* [nedenler] var-olanın nedenleridir ve nihâî ne-

denlerin bilgisi *epistêmê*'nin en yüksek tipidir, bilgeliktir (*sophía*; t.b.); zihinsel bir etkinlik olarak *epistêmê* için bkz. *nóêsis*.

Prôtê phil. 1025b-1026a'da Aristoteles, kendine özgü konusuyla birlikte akılsal bilginin organlara ayrışmış bir bütünlüğü anlamında *epistêmê*'ye ilişkin kendi dökümünü verir; bu döküm çizelgesi şöyledir:



Daha sonraki döneme âid bir başka bölümleme için bkz. *philosophía*; Platonik "bilimler bölümlemesi" için bkz. *tékhnê*.

5. Aristoteles, *epistêmê*'yi, pratik [eylemle ilgili] ya da produktiv [üretimle ilgili] "bilim"e karşıt olarak çoğu kez yalnızca *epistêmê theoretike* yerine kullanır, örn. *Eth. Niko.* VI, 1139b; bkz. *praksis*, *tékhnê*.

epistrophê (ἐπιστροφή): geri-dönüş

—İng. "*return*" (F.E.P.)

[sılaya kavuşma, aslma varış; "*fl.* **epistréphô**: döndürmek *veya* ...*-e doğru* yönlendirmek; *arkaya* döndürmek, *geriye* döndürmek, çevirmek; *bir hatâdan* döndürmek *veya* çevirmek, düzeltmek, ıslah etmek; kıvırmak, bükmek, dolamak, kıvırtmak; *ort.* **epistréphomai**: kendi etrâfında dönmek: ileri geri gitmek, dolaşmak, *orda burda* dolanmak: ziyâret etmek; döndürülmek *veya* çevirilmek: pişman olmak, tövbe

etmek; ...*-e doğru* bakmak: *bu.*» dikkat etmek, dikkate almak, aldırmak, hürmet etmek, saygı göstermek, riâyet etmek; *sözü* döndürüp dolaştırmak, dili dolanmak, dolaylı olarak anlatmak, anıştırmak, îmâ etmek, demek istemek; kendini *herhangi bir yöne* döndürmek: dönmek; **fl.* **epistrôpháô**: *bir yeri* ziyâret etmek *veya oraya* sık sık gitmek, dadanmak: *birinin evini* işgal etmek: *ayn.z. ...-e* gelmek; **epistrophê**: çark, çarketme, yeniden yüklenmeye geri dönme: *ayn.z. gemiler hk.* orsa etme *veya* yön değiştirme; dikkat, bakım, özen, ihtimâm, kaygı; *bir yerde* dolaşıp durma, dolanma" (L.&S.); bkz. **éklampsis, próhodos**; Lat. *reditus*; Osm. *vuslat, avdet*, tsvf. "*visâl*" (H.Z.)

Platonik geleneğe özgü "geri-dönüş" Tanrı'yı bilmekle ilgili epistemologik problemden ayrı durur, ama yine de bu problemle bağlantılıdır (bu bağlantı için bkz. Proklos, *Sto. theol.*, prop. 39). O, ârzûlamanın (*óreksis*) bir işlevi olması bakımından farklıdır. Onun ontologik zemîni, aşkın (*transcendent*) Bir'in zorunlu olarak bir ârzû konusu olan İyi ile özdeşleştirilmesidir (Platon, *Polite.*, 509b, *Phil.* 20d; Plotinos, *Enn.* v, 5, 13; Proklos, *Sto. theol.*, prop.8) ve Orta Dönem Platonculukta Platon'un *dêmiourgós*'unun Aristoteles'in *nous*'u ile bağlanıp birleştirilmesinin sonucu olan fiilî [etkin] ve nihâî [ereksel] nedenin özdeşliğidir. *Epistrophê*'nin dialektiği, öne-yürüyüşün (*próhodos*) dialektiğinin tam tersidir ve bu dialektik Proklos, *Sto. theol.*, props. 31-39'da işlenir.

epithûmía (ἐπιθῡμία): ârzû, ârzûlama

—İng. "*desire*" (F.E.P.)

["ârzû, cân-atma, özlem, özleme; *kötü anlamda*, şehvet, kösnü; **fl.* **epitûméô**: bir şeye yüreğini *veya* cânını koymak, yürekten *veya* cândan istemek, şiddetle istemek, cân atarak ârzûlamak, sabırsızlıkla *veya* açgözlülükle istemek;

epithûmêtikós: ârzûlayan, imrenen" (L.&S.); bkz. **thûmós**; Lat. yakl. *desiderium / desideratio*; Osm. tasvf. yakl. *nefs-i emmâre —en.*]

Platon'un *Polite.*, IV, 434d-441c'de söz ettiği rûhun üç kısmından biri cân-atan kısımdır (*epithûmêtikón*; bu, Aristoteles'in doyurucu bulmadığı bir ayrımdır [*Peri psûkh.* 432a-b], fakat Plotinos tarafından sürdürülür, *Enn.* I, 1, 5 ve 6). Rûhun bu kısmı yoğagidişe tâbi olabilir ve *Tim.* 70d-e'ye göre diaframın [göğüs çatalının veya döşün] altına yerleştirilmiştir. Aristoteles, *epithûmía*'yı, duyusal-donanımlı rûhun ârzûlayan yetisinin (bkz. *óreksis*) üç işleminden yalnızca bir teki olarak alır (*Peri psûkh.* 414b). *Epithûmía*'nın konusu haz veren şeydir (*a.g.e.*). Epikuros, ârzûları, doğal ve zorunlu ârzûlar, doğal ama zorunlu olmayan ârzûlar ve ne doğal ne de zorunlu ârzûlar olmak üzere bölümlere ayırır (D. L. X, 127; Cicero, *Tusc.* V, 33, 93). Stoacılar için *epithûmía* dört ana duygulanımdan biridir (acı, haz ve korku ile birlikte) (*SVF* I, 211); ve nasıl ki korku önsezilen kötüden bir kaçış ise, ayni şekilde ârzû da önsezilen iyiye yönelik olarak duyulan bir iştihâdır (*SVF* III, 391); ayni zamanda bkz. *hêdonê*.

érgon (ἔργον): iş, çalışma, emek, uğraş, eser, yapıp etme, ürün, işlev

—İng. "*work, deed, product, function*" (F.E.P.)

["iş, bir insânın işi; *çoğ.* **érga**: *İl. gen.* savaş işleri *veya* uğraşları; *fakat Od.* kol emeği işleri, çiftçilik işleri: sürülmüş topraklar: **érga Ithákês**: 'İthâkê'nin sürülü toprakları': **érga boôn**: 'sabana koşulu öküzlerin sürdüğü topraklar'; **érga gûnaikôn**: kadınların işi, el işi, *özl.* örgü örme, dokuma, iş işleme: *başka işler hk. örn.* **érga thalássia**: balık tutma *veya gen.* denizcilikle ilgili uğraşlar: *daha sonraları*, her türden iş, *örn. mâdenler hk.*, demir-işleri *vb.*; zor bir iş, ağır bir iş; *gen. Hom.* **épos**'*a*, *Att.* **lógos**'*a karşıt olarak*, *lâf değil*, iş; **fl.*

érgô: çalışmak, iş yapmak, işlemek; **fl.* **érdô**: çalışmak, yapmak, işlemek, becermek, gerçekleştirmek; *birine* **zarâr** vermek; **hierà érdein**: *Lat.* sacra facere gibi, kurbânlık kesmek, kurbânlık sunmak: *daha sonraları, Lat.* facere *veya* operari *gibi,* **hierà** *olmaksızın da kullanılır*" (L.&S.);

bkz.&karş. **dûnamis, enérgeia, entelékheia**; Lat. *actio / operatio*; Osm. *fi'l, fa'âliyyet*; ayn.k. → proto-Hind-Avrupa kök ***werg-** [**uerg-, ouerg-**] Alm. *werk*; *werken, wirken, wirklich, wirklichkeit*; Fr. *ouvrage, ouvrer, ouvrier ouvrir*(?); İng. *work —en.*]

1. İşlenen, yapılıp edilen veya meydâna getirilen birşey için kullanılan yaygın Yunanca sözcük, yanî *érgon* filozoflar tarafından şu iki anlamda kullanılmıştır: ya bir şeyin işleyişi, etkinliği anlamında ya da o işleyişin, etkinliğin ürünü anlamında. Aristoteles çoğu kez bu ayrımı belirginleştirir (örn. *Eth. Niko.* 1, 1094a) ve bazı etkinliklerin, kendilerinin ereğini (*télos*) bir üründe bulmaları (zorunlu olarak bir "dış şey"de veya bir "nesne"de değil; Aristoteles'in pek çok yerde verdiği bir örnek sağlığın hekimliğin *érgon*'u olduğudur), buna karşılık başka bazı etkinliklerin ise, kendilerinin *télos*'unu bizzât etkinliğin kendisinde bulmaları, Aristoteles'i daha ileri bir noktaya, ethik spekulasyonları bakımından son derece önemli bir noktaya taşır (bkz. *Eth. Eud.* 1219a). Bu nokta, genel olarak, Aristoteles'in *polêsis* olarak bilinen etkinlik ile *praksis* (t.b.) diye adlandırılan etkinlik arasında yaptığı ayrımdır (bkz. *epistêmê, tékhnê*).

2. *Polêsis* ile *praksis*, üretim ile eylem arasında yapılan bu ayrım ethik doğrultuda yol alan bir ayrımdır, fakat bu ayrımın çok daha derinlere inen metafizik içerimleri vardır. Bunlar, Aristoteles'in *érgon* kavramını "işlerlikte olma"ya (*en-érgeia*) doğru incelttiği *Prôtê phil.* 1050a'da serimlenir. Bu son hâl, etkinlik dışsal bir *érgon*'a varsın ya da varmasın, var-olanın ereğidir (*télos*) (bu noktada *enérgeia en-telék-*

* bugün kullanılmayan kadîm fiil kökü; bugün onun yerine érdô kullanılır —*en.*—

heia'yla, yanî "ereğine ermiş olma"yla bağıntılıdır). Tek fark şudur ki, *poíêsis*'te *enérgeia* işlenen şeydedir, buna karşılık *praksis*'te *enérgeia* işleyenin kendisindedir. Bu yüzden hareket, hareket ettirilen şeyde mevcûddur, fakat görme görenin kendisindeki bir *enérgeia* ve hayât rûhtaki bir *enérgeia*'dır (*psûkhê* başlığı altındaki rûh tanımıyla karşılaştırın).

3. Bu *télos* / *érgon* / *enérgeia* özdeşleştirmesi (ve ayni pasajın devâmı geldikçe bunların ayni zamanda *eídos* ve *ousía* ile özdeşleştirilmesi), bir şeyin işlevi veya kendine özgü etkinliği olarak *érgon*'un bir başka önemli anlamına götürür. *Érgon*'un, etkinliğin bir konuya ârız olan şeylere (*pathêmata*) karşıt olarak kullanımı burada birincildir (bkz. *Peri psûkh.* I, 403a ve *páthos, páskhein*). Bunların her ikisi de, yanî hem *érga* [işler, etkinlikler] hem de *pathêmata* [edilginlikler] methodologik bir bakış noktasından önemlidirler, çünkü onlar, *dûnamis* (t.b.) ile birlikte, *phûsikós*'un veya doğa düşünürünün çalışma alanını tanımlarlar (*Peri psûkh.* I, 403b, *Peri ouran.* III, 307b; karş. *aphaíresis*). Zamanla, hem fizik anlamda (bkz. *Peri zô. gen.* 731a) hem de ethik anlamda (*Eth. Niko.* I, 1097b) ve bunun dışında "felsefenin kendine özgü işlevi" (*Phûs. akr.* II, 194b) ve "dialektikin işlevi" (*Peri soph. el.* 83a-b) gibi daha genel ifâdelerde, bu kullanım kendine özgü etkinliğe veya işleve doğru derece derece kabuk değiştirir.

4. İşlev olarak *érgon* Aristoteles'in ethikinde kendi rolünü oynar, tıpkı Aristoteles'ten önce Platon için de oynadığı şekliyle. Her iki adam bir davranış normu oluşturma kaygısı gütmektedir ve her ikisi de erdemi (*aretê*, t.b.) işlev (*érgon*) ile bağlayıp birleştirmeye girişmek sûretiyle fenomenologik standardlara başvurur. Platon, *érgon*'u veya işlevi "söz konusu şeyin tek başına yaptığı ya da en iyi yaptığı şey" olarak tanımlar (*Polite.*, 353a) ve erdemin o işlevin iyi işlemesine izin veren özgül kuvvetten ibâret olduğunu söyler. Aristoteles'in yaklaşımı biraz farklıdır. Ona göre *aretê* işlev bakımından belli bir yüksek düzeyden yapıp-etmedir, öyle ki bu yüksek düzey norm olarak herhangi bir adamı almakla değil, fakat daha ziyâde işlevi "ciddî adam"ın (*spoudaíos*) yapıp-etmesine ayârlamakla güvence altına alınır (*Eth. Niko.* I, 1098a).

5. O hâlde insânın *érgon*'u nedir? Platon'a göre, yalnızca insânın yapıp edebileceği etkinliklerdir: yönetme, hükmetme, düşünüp taşınma; ve insânın bunları iyi işlemesine izin veren insâna özgü *aretê* ise-

dikê'dir (t.b.). Aristoteles'e göre, insânın *érgon*'u "rûhun *lógos*'a uygun *enérgeia*'sı"dır ve bir şeyin iyisi o şeyin işlevi çerçevesinde tanımlandığı için, insânın iyisi bu etkinliğin bir erdem düzeyindeki hâlidir (*Eth. Niko.* 1098a).

érôs (ἔρως): aşk, sevi, sevgi, ârzû

—İng. "*desire, love*" (F.E.P.)

["ihtirâs; ***fl.* eraô**: tutkun olmak; **erôt-ikos**: erotik, aşkla ilgili" (S.S.); "***fl.* eramai**: âşık olmak, sevmek, ârzûlamak, özlemek; **eraô**: sevmek: *şeyler hk.* imrenmek, özlemek, tutkulu bir şekilde ârzûlamak; **erôn** → âşık, seven, imre, emre; **hê erômenê** → ma'şûk / ma'şûka, sevilen, sevgili, canân, imrenilen; Eros (*Lat.* Amor): aşk tanrısı; **erôtikos**: aşka ilişkin veya aşkın yol açtığı şey; aşka müptelâ, düşkün, tutkun; ***fl.* erôto-ploeô**: aşk ummanına açılmak, aşk deryâsını boylamak, aşk deryâsına dalmak" (L.&S.); Lat. "*amor, caritas*" (B.A.) — *en.*]

1. Eros, felsefe-öncesi kosmogonyalarda ortaya çıkan birçok kişileştirmeden biridir. Fakat durumları temsîl eden dîger kişileştirmelerin pek çoğundan, örneğin Gece [*Nûks*], Khaos, Yer [*Gaia*], Gök [*Ouranós*] (bkz. Aristoteles'in *Prôtê phil.* 1071b'deki değinileri) gibi şeylerden farklı olarak, Eros bir güçtür. Orphik kosmogonyalarda Eros her şeyi birleştirir ve ölümsüz tanrıların soyu bu birleşmelerden doğar (bkz. Aristophanes, *Orn.* 700-702); Hesiodos'ta, Eros Khaos'tan ilk çıkanlar arasındadır ve başka herşeyi biraraya çeker (*Theog.* 116-120); Pherekûdes'e göre (*Plat. Tim.* II, 54'te Proklos'un bildirdiği şekliyle), Zeus meydâna getirmek veya yaratmak (*demiourgein*) istediğinde Eros hâline dönüşür. Şu hâlde, Eros, mithologik ögelerin "evliliği"ni ve "doğum"unu açıklamak için kullanılan cinsel bir modele dayalı güdüleyici bir güçtür, kadîm kosmogonyalarda ortaya çıkan bir tür "İlk Hareket Ettirici"dir ve Aristoteles tarafından da böyle tanınmıştı (*Prôtê phil.* 984b). Ve bu mithologik süslemeler *phûsikoi*'un [*phûsis* düşünür-

lerinin] spekulasyonlarında kaybolup gitmeye başladıysa bile, bu hareket ettirici, yanî Eros ya da artık daha da sıklıkla Aphrodite, karşıt güçleri biraraya kenetleme rolü oynamayı sürdürdü (bkz. *enantíon*, *dûnamis*). Örneğin, ögeleri birleştirenin Sevgi (*philia*) ve Aphrodite olduğu Empedokles'te durum böyledir (fr. 17, str. 20-26; Diels 31A28; Aristoteles, *Prôtê phil.* 985a, 1075b, ahlâkî güçleri de iş başında görür). Parmenides'te sevgi tanrıçası, "her şeyi güden" (fr. 12, str. 13) *daímôn*'dur (t.b.); bu, Yunan literatüründe varlığını kalıcı bir şekilde sürdüren bir imgedir (bkz. Euripides, *Hipp.* 447-450, 1278-1281) ve Lucretius'un "şeylerin doğasını tek başına yöneten" Venus'e seslendiği açılış yakarısında bile hâlâ görülebilir (1, 21).

2. Aşk'ın kullanımına ilişkin bu örneklerin tümü, insânî bir duygunun kosmologik bir güç düzeyine yükseltilmesiyle ilişkilidir ve bu, Empedokles'e özellikle açık olan bir işleyiştir (fr. 17, str. 22-24). Ve bir filozofun *érôs* konusunu işlediği en geniş incelemelerden biri olan Platon'un *Sûmposion*'unda da ayni yaklaşım hâlâ apaçık görünür. Erûksimakhos'un konuşması (185e-188e), doğadaki bu "çekim" ilkesinin kapsamını gösterir ve öteki konuşmaların büyük bir bölümü hem mithologlar hem de *phûsikoì* [*phûsis* düşünürleri] için tanıdık olan bu ve buna benzer düşüncelerle doludur. Bununla birlikte, Sokrates'in konuşması, insânî aşk'ın önemli bir ahlâkî ve epistemologik kavram olarak kullanıldığı yeni bir yöne doğru ilerler.

3. "Âşık" (*erôtikos*) olarak Sokrates, Atina'da herkesin ağzında dolaşan beylik bir klişe idi. Sokrates, Ksenophon'da bu şekilde görünür (*Apomnêmo.* ıı, 6, 28; *Sûmpos.* ıv, 27) ve bu düşünce çoğu kez şu tanıdık ironi ile bağlanıp birleştirilir: hiçbir şey bilmiyorum, *érôs* hakkında olmak dışında (bkz. *Theag.* 128b, *Lûs.* 204b ve karş. Alkibiades'in *Sûmp.* 216d'deki değinisi). Sokrates'in Atina'lı genç oğlanlarla ilişkilerinde bedensel bakımdan erotik özellikler bulunduğundan pek de kuşku duyulamaz; fakat Sokrates'in *érôs*'u, kendisini ayartmaya çalışan Alkibiades'in (*Sûmp.* 217a-219d) keşfettiği gibi, bir başka yöne de sâhibdi; Sokrates, tutku ile tutkunun konusu arasında ayrım yapabiliyordu.

4. Burada *philia*, yanî dostluk diye adlandırılan aşk'a ilişkin felsefî sorun ilk kez *Lûsis*'te ortaya koyuldu; bu dialogda, Sokrates, erkekler arasındaki bu çekime ilişkin bir tanım arayışı içerisinde, belki de bu çekimin [dostluğun] ozanlar ve *phûsikoì* [*phûsis* düşünürleri] tarafından

zâten dile getirilmiş olan benzerin benzere çekimiyle (*hómoios*, t.b.) kıyâslanabileceği önerisinde bulunur (*Lûs.* 214a-c; bu ilkenin algı theorilerindeki başat önemi hakkında bkz. *aísthêsis*, *çeş.y.*). Bu reddedilir, tıpkı zıddı, yanî benzemez-olanın benzemez-olana çekildiği [görüşü] gibi (216b). Sokrates, en sonunda ve büyük ölçüde iknâ edici bir hüküme ulaşmaksızın, tıbbî hekîmlik theorisine dek geri giden ve o zamanın haz (bkz. *hêdonê*) theorilerinde önemli uygulanımları olan bir ilkeye varır: ârzû (*epithûmía*) ve onun ardısıra gelen aşk, bir yoksunluğun [veya bir ihtiyâcın] (*éndeia*) giderilmesine yönelir ve dolayısıyla da ârzûnun [aşk'ın veya dostluğun] konusu, bünyeye hâss olan bir şeydir (*oikeíon*; karş. Stoacılıkta bunun *oikeíôsis* terimi altında ortaya çıkan daha sonraki gelişimi), yanî bizim bünyemize ne özdeş ne de bütünüyle özümsenmez olan, ama yine de bünyemizde eksik olan bir şeydir.

5. Bu tema *Sûmposion*'da tekrâr gündeme getirilir: aşk, güzel-olana (*kállos*) yönelen bir ârzûdur ve zorunlu olarak bir ihtiyâc veya yoksunluk ve eksiklik (*éndeia*) düşüncesi içerir (200c-201b). İşte bundan sonra, Sokrates bilge kâhine Diotima'dan öğrendiği öğretiyi anlatmaya başlar. Şimdi mit süslemeleriyle yeniden allanıp pullanan Eros büyük bir *daímôn*'dur (t.b.), tanrılar ile ölümlüler arasındaki aracılardan (*metaksú*) biridir (202e). Bundan sonra, birdenbire, şu Sokratik ironi açıklanır: Eros, ayni zamanda, bilgelik (*sophía*) ile cehâlet arasındaki ortada durur, şu bakımdan ki kendi eksikliğinin hiçbir duygusuna sâhib olmayan insân bilgelik aşkı da (*philosophía*) duymayacaktır (204a). Aşk, insânın iyi'yi dâimâ kendi bünyesine özümseme ârzûsu olarak (206a), ölümlü bir doğa'nın doğurma (*génesis*) yoluyla gerçekleştirdiği ölümsüz olma arayışı olarak (207d) tanımlanır (karş. *kinoún* terimi altındaki 9. mâddede Aristoteles'in *génesis*'i az çok benzer kullanımı).

6. *Sûmposion* 209e'de Diotima bir ân duraklar (bazıları tarafından Sokrátik ve Platonik *érôs* arasındaki ayrım çizgisi olarak görülen bir kopuş ânıdır bu) ve bundan sonra hakikî *érôs*'un nihâî işlenişine girişir. Güzel bedenlerle biraraya gelip tanışık olmak güzel deyişler (*logoi*) doğurtur. Âşık olan, kendisini tek bir bedenden uzaklaştırır ve tüm güzel bedenlerin bir âşığı hâline gelir (*Kharm.* 154b'de, Sokrates tüm gençlerin kendisine güzel göründüğünü itirâf etmişti), buradan hareketle de kendisini dâimâ tikel-olana bağımlılıktan kurtarmaya yönelerek, güzel rûhlara, güzel yasalara ve göreneklere ve de güzel bilgiye

(*epistêmê*) âşık olur, ta ki bizzât Güzellik'in kendisinin görümü âşık'a "birdenbire" açımlanıverinceye dek (211b; bu görümün birdenbireliği *Mektuplar* VII, 341'de tekrâr vurgulanır). İşte bu ân, ölümsüzlüktür.

7. Açımlanmış olan, kuşku yok ki, aşkın (*transcendent*) *eidê*'dir [İdealardır]. *Phaidros*'taki ilk konuşmasında Sokrates'in aşk'ın sâf olarak psikologik yönü üzerine söyleyeceği pek çok şey vardır (237b-241d; 238b-c'de, aşk, güzellikten alınan hazza yönelik akıldışı bir ârzû olarak tanımlanır). Fakat sonradan Sokrates bu söylediklerinden cayar ve sözlerini geri alıp bir tekzîb [*palinodia*; yalanlama] söyleme vaadinde bulunur (243b-c) ve işte burada *érôs* ile *philosophía* yeniden birbirine kenetlenir. Aşk'ın akıldışılığı gerçekte tanrısal deliliğin (*theia mania*) bir tipidir (245b-c; ayni şekilde *mantikê* (t.b.) de böyledir, ki bu da *Sûmposion*'da Diotima'nın varlığını açıklar) ve bu, rûhun "kanatlarını kaybetme"den önce kendisine açımlanan *eidê* [İdealar] hakkında sâhib olduğu hâtıranın (*anámnêsis*, t.b.) bir yansısı olarak rûhta mevcûddur (248c; bkz. *káthodos*). Rûhun *eidê*'yi [İdeaları] anımsaması yönündeki alıştırmalar yoluyla ve rûhun hayâtını buna göre yönetmek sûretiyle bu kanatları ilk yeniden kazanan, filozofun rûhudur (249c-d); filozof, yeryüzü güzelliğinin görümü yoluyla buna uyarılır. Anımsamamızı özellikle harekete geçiren şey güzelliktir, çünkü güzellik duyularımızın en keskini sâyesinde, yanî görme duyusu sâyesinde işler (249d-250d).

8. Platonik *érôs* iki yönlü bir etkinliktir: o, *eidê*'nin [İdeaların] aşkın (*transcendent*) dünyâsıyla bir iletişim ve o dünyâya doğru bir harekettir ve ayni zamanda kendi rûhuna giren "Zeus'tan dökülen pınarlar"ı, (erkeksi) güzelliği Tanrı'nın bir imgesi olan sevgilinin rûhuna sel gibi akıtmaktır (252c-253a). Sevgili, bir yüceltme buhûru içerisinde gözden kaybolmaz, fakat *eidê*'ye [İdealara] yönelik arayışta zorunlu bir eş olarak kalır (karş. *Ep.* vii, 341c-d). İlk örnekler olarak Sokrates ve genç çömezleri tarafından temsîl edilen bu ilişkilerde yüceltilen şey, sâf olarak cinsel etkinliktir. Platon, burada kısıtlamanın zor olduğunun ve her zaman başarılı olmadığının farkındadır, fakat çok katı bir yargıda bulunma eğiliminde değildir (255b-256e).

9. Platon'dan sonra, *érôs* ve onunla bağlantılı düşünceler, kendilerine bu dialoglarda verilen yüksek konumlarından düşüp gözden kaybolurlar ve ethik'te dostluk başlığı altında (Aristoteles, *Eth. Niko.*'nın viii. Kitabını *philia*'ya [dostluğa] ayırır; dostluğun daha geniş

tezâhürleri, yanî *humanitas* [insâniyet veya insânîlik] ve *philanthropia* [insânseverlik] Stoacılıkta pek modadır: Cicero, *De off.* I, 50-51 ve bkz. *oikeîôsis*) ya da çileli aşk başlığı altında daha ılımlı bir basamağa yerleşirler. Epikuros ve aslında filozofların hemen hepsi, ciddî düşünürün *ataraksía*'sını (t.b.) yokettiği için bu çileli aşk'a karşı çıktılar (bkz. D. L. X, 118), fakat Lucretius'un *cupido*'ya [ayni zamanda Aşk tanrıçası Venüs'ün oğlunun da adı olan *Cupido* Latin dilinde ârzû, istek, heves, hırs, açgözlülük, şehvet vb. anlamlarında kullanılmıştır —*en.*] karşı yönelttiği şiddetli saldırı (IV, 1058-1287) felsefî bir *aporía*'dan çok kişisel bir *aporía* olma izlenimi uyandırır.

10. Beklenebileceği gibi, Platonik *érôs* Plotinos'ta yeniden ortaya çıkar ve bir duyulur şeyler estetiğiyle ilgili *Enn.* I, 6'daki pasaj bu konuya yazılmış bir önsöz niteliği taşır. Platon, güzelliğin ilkin yarar ve sonra haz çerçevesinde tanımlandığı *Hipp. Meiz.*'da buna benzer bir girişimde bulunmuştu (295c, 298a; karş. *Gorg.*, 474d'deki paralel argüman). Plotinos bir başka yol tutturur; güzellik (*kállos*), Stoacılar için olduğu gibi (bkz. Cicero, *Tusc.* IV. 33) bir ölçü (*métron*) sorunu veya parçaların simetrisi değildir, çünkü bu, güzellik bileşik varlıklarla sınırlıdır demeye gelir ve geceleyin gökteki tek bir yıldızın güzelliğini açıklayamaz. Plotinos'un kendi açıklaması (I, 6, 2-3), şeyin pay aldığı (*koinônía, métheksis*) Platonik aşkın (*transcendent*) Formun [İdeanın] ve Aristotelesçi içkin (*immanent*) *eídos*'un [formun] ya da Stoik *lógos*'un tuhaf bir harmanıdır. Gelgelelim, güzelliğin hakikî özü yalınlıktır, her şeyden önce Bir'de bulunan bir yalınlıktır (VI, 7, 32). İnsân, makbûl Platonik tarz içerisinde, bu duyulur güzelliklerden pratiklere ve bilimlere, oradan da rûhun bir arınışı (*kátharsis*, t.b.) yoluyla en yüksek güzelliğin —ki İyi'dir— temâşâ edilmesine geçer (I, 6, 6). Rûh, bunu başarmak için, düşüşü (*káthodos*, t.b. ve karş. *ókhêma*) boyunca büründüğü kılıkları üzerinden çıkarıp atmak zorundadır. Güzel'i, onun içerisine özümsenmiş hâle gelmek sûretiyle bir iç görümle görürüz (I, 6, 9).

11. Tüm bunlar, belirgin bir şekilde, imge ve dil bakımından Platoniktir. Fakat vurgu bakımından ayni ölçüde göze çarpan bir farklılık bulunmaktadır. Âşıklar arasındaki ortaklaşa bir proje olarak felsefe artık Plotinos'ta göze çarpmaz, öyle ki Plotinos için Bir'e geri dönüş "yalnızın Yalnız'a uçuşu"dur (VI, 9, 11). Plotinos'un methodu, artık dış farklılıkların etkisine açık genleştirici îmâlarıyla dialog değil, fakat

içebakıştır ve Plotinos'un hedeflediği şey bir *unio mystica*'dır (mistik birleşme; bkz. *hén* 13). Platon'da, Aphrodite Pandemos'a tapınma, Aphrodite Urania'ya ibâdete doğru yönelen belki de hiçbir zaman aşılmayacak bir evredir. "Bir beden içerisinde olmaktan utanç duyan" (Porphûrios, *Bio. Plot.* 1) Plotinos'ta ise bu iki tanrıça kavgalıdır. Yeryüzü aşkı, Plotinos tarafından, bir bâkirenin Baba'sına giderken yolda zorla kaçırılıp ırzına geçilmesine benzetilir (VI, 9, 9).

êthos (ἦθος / ἔθος): karakter, âdet olan veya alışıldık hayât tarzı

—İng. "*character, habitual way of life*" (F.E.P.)

[töre; "alışılmış uğrak yeri: *bu.*» *çoğ.* **êthea** {**êthos**'lar}: *ilk elde* vahşî hayvanların, *fakat daha sonraları da* insânların yerleşip oturdukları mağaralar, inler, barınaklar, sığmaklar, ikametgâhlar; âdet{ler}, görenek{ler}, alışkanlık{lar}, örf{ler}, töre{ler} (*Lat.* mores); tabîat, mizâc,karakter, hûy {vb.}; **éthos**: görenek, âdet, örf, alışkanlık; **fl.* **éthô**: alışkın olmak, âdet edinmiş olmak, hûyunda olmak" (L.&S.); "âdet, ınutâd, örf, *kk.* insânın kendisine has olan; *klasik Lat.* suesco, suetus" (S.S.); Lat. *mos* (çoğ. *mores* → *moralitas*); Osm. *hulk* (çoğ. *ahlâk* → *ahlâkıyyet / ahlâkıyyât*); "**êthikós** (*çoğ.* **êthikà**): intellektual-olana (**dianoetikós**'a) karşıt olarak ahlâkî-olan {yaradılıştan, tabîattan, hûydan, âdetten, alışkanlıktan kaynaklanan şey}; ahlâklı veya ahlâkî karakter ifâdesi" (L.&S.); Lat. *mos /moralis*; Osm. *hulk / hulkî*; ayr. bkz.&karş. Kaş.T. "*törü*", "*töre*" ve **fl.* "*törü*" ve "*törüt*" —*en.*]

Herakleitos: "Bir adamın *êthos*'u onun *daímôn*'udur," Diels, fr. 119. *Êthos*, Platon'da alışkanlığın bir sonucudur (*Nom.* 792e) ve Aris-

toteles'te intellektual (*diánoia*) olmaktan çok ahlâkîdir (*Eth. Niko.* 1139a). Hayâtın çeşitli yaşlarındaki *êthos* tipleri Aristoteles tarafından *Tekh. rhet.*'de betimlenir (II, 12-14). Stoacılıkta *êthos* davranışın kaynağıdır, *SVF* I, 203.

étûmon (ἔτυμον): doğru, gerçek, hakikî, fiilî, tam, bir söz(cük)ün doğru anlamı, etimologya

—İng. "*true, true sense of a word, etymology*" (F.E.P.)

["doğru, hakikî, gerçek, sahici: **eteós'tan**; *çoğ.* **étûma**: doğrular, hakikatlar, hakikat; **etûmologiá**: *bir kelimenin* doğru / hakikî açıklaması, îzâhı veya analizi" (L.&S.); Lat. *etymologia*; Osm. *iştikak / ilm-i iştikak —en.*]

Bkz. *ónoma.*

eudaimonía (εὐδαιμονία): mutluluk

—İng. "*happiness*" (F.E.P.)

[*hem mâddî hem de manevî koşullar bakımından* hâli vakti yerinde olma *veya* iyi durumda bulunma *ifâde eder*: refâh, bolluk; hayırlı bir **daímôn'a** sâhib olma(?), uğur, iyi-talih, bahtı-açıklık, kutluluk, mutluluk; "**fl.* **eudaimonéô**: müreffeh, varlıklı, hâli vakti yerinde, tuzu kuru, bolluk içinde ve mutlu olmak; **eudaímôn**: iyi *ve* uğurlu bir cine *veya* kadere sâhib olan, talihli, bahtı açık, *Lat.* felix: *ayn.z.* zengin *ve* varlıklı, *Lat.* beatus : mutlu *gibi*" (L.&S.); bkz. **daímôn**; Lat. *felicitas*; *beatitudo*; Osm. *saâdet, refâh —en.*]

Demokritos'a göre, *eudaimonía* dışsal iyilerden oluşmaz (Diels, frr. B170, 171, 40). Platon'un *Polite.*'sının 353b-354a pasajına göre, âdil adam mutludur ve en iyi hayât en mutlu hayâttır (*ayn.y.*, *Nom.*

664c). Mutluluk, insânlar için nihâî pratik iyidir (Aristoteles, *Eth. Niko.* ı, 1097a-b) ve ayni eserin 1098a ve 1100b pasajlarında tanımlanır. Mutluluk intellektual temâşâdan oluşur, *a.g.e.* 1177a-1178a. Stoacılıkta mutluluk âhengli yaşamanın netîcesi olarak doğar (D. L. vıı, 8; bkz. *nómos*), ama yine de bir erek (*télos*) değil, ereğe ekleniverip eşlik eden bir durumdur (Seneca, *De vit. beat.* 8 ve 13; Plotinos, *Enn.* ı, 4, 4; ı, 4, 14); bkz. *theôría*.

eupátheia (εὐπάθεια): iyi veya masûm duygu, hoş-duyum, haz veren duygulanım veya etkilenim

—İng. "*good or innocent emotion, affect*" (F.E.P.)

["iyi şeylere sâhibolma, iyi durumda bulunma, rahatlık, ferâhlık, refâh: *çoğ.* zevkler, tadlar, keyifler, lüksler; **eupathéô**: iyi durumda olmak, keyfi yerinde olmak, neşelenmek, ferâhlık ve refâh içerisinde yaşamak; **eupathês**: varlıklı, iyi durumda, ferâhlık ve refâh içerisinde olan" (L.&S.); bkz. **páthos** ve karş. **eudaimonía** —*en.*]

Bkz. *apátheia*.

g γ

génesis (γένεσις): doğuş, varageliş (=varlığa geliş), (var-olana / varana / olana [on] karşıt olarak) olageliş (=oluş / varış), sürece dayalı oluşum, bir karşıta geçiş, tözsel değişme

—İng. "*birth, coming-into-being, becoming (as opposed to being), process, passage to a contrary, substantial change*" (F.E.P.)

["doğurma, tevlîd, yaratma; tekvîn, menşe'" (S.S); "köken, kaynak, menşe: doğuş, soy, nesil; **fl.* ***génô*** *kökünden* **gignomai**: var-a-gelmek, vuku bulmak: doğmak: olmak, var olmak; *olaylar hk.* olmak, meydâna gelmek, vuku bulmak" (L.&S.); bkz. **génos**; Lat. *generatio*; Osm. *kevn*; "Lat. *fieri* < *in fiere* = oluş hâlinde; Osm. 1- *sayrûret*, 2- *tekevvün*" (B.A); ayn.k. → Lat. *nascor, natio, natura, nativus, natu, natus, nata, genus, cognatio, cognatus, conatus, conata, renascor, renatus*; Alm. *natur, nest, gènesen, genesung, genie*;

* **gignomai** fiilinin kullanımdışı kalmış kadîm kökü —*en.*—

Fr. *natal, nation, nativement, nature, genèse, génie*; İng. *nature, nation, native, natal, nativity, cognate, genie, genius, genus*; vb.; karş. **gnósis** —*en.*]

1. Tanık olunan en erken kullanımında bile (*İl.* XIV, 201, 246), *génesis* biologik bir süreçten daha fazla bir şeydir ve Sokrates-öncesi metinlerde iki anlam, yanî "doğuş" ve "varolmaya başlayış" anlamları içiçe örülmüştür. Sözcüğün Anaksimandros'un bugüne kadar ulaşan fragmentindeki varlığı, pek çok kişi tarafından metnin Peripatetik derleyicisinin diline atfedilmiştir (Theophrastos'tan hareketle Simplikios, *In Phys*, 24, 13), fakat hem ifâde hem de düşünce, fiziksel cisimlerin "doğuş"undan ve "ölüş"ünden söz eden Ksenophanes'te (frr. 29, 30) ve Herakleitos'ta (frr. 31, 36) yanılgıya izin vermeyecek şekilde apaçıktır.

2. Pre-Sokratikler değişme ile yoğun bir şekilde ilgilendiler. Bir ya da bir kaç ögesel ilke (bkz. *arkhê*) üzerinde, yanî su veya havâ gibi doğal cisimler üzerinde ya da "güçler" olarak düşünülen ama daha sonradan örneğin sıcak, kuru vb. gibi nitelikler olarak anlaşılacak olan şeylerin (bkz. *dûnamis, páthos, poión*) tözselleştirilmiş biçimleri üzerinde bir karâra varmış olan bu düşünürler, bunlardan birinin nasıl olup da öteki hâline gelebildiğinin mekaniğini tartıştılar. Bu, daha sonra Aristoteles'in "mutlak olageliş" (*génesis haple*) diye adlandıracak olduğu şeydir: yanî ilinek kategorilerindeki çeşitli değişmelere (*metabolai*, t.b.) karşıt olarak töz kategorisindeki değişme (*Peri gen. kai phthor.* I, 319b-320a). Bu bakışla, kendi *arkhê*'si olarak *aêr*'i koyan Anaksimenes'te yalın cisimler *aêr*'in yoğunlaşıp seyrelmesinden varlığa gelirler (Simplikios, *In phys.* 24, 26), buna karşılık *arkhê*'si sınırsız bir töz (*ápeiron*, t.b.) olan Anaksimandros için algılanabilir şeylerin *génesis*'i belli bir türden ayrışma sürecini gerektirir (Aristoteles, *Phûs. akr.* I, 187a).

3. Yaşamı ve hareketi şeylerin öz-yapısında bulan bu düşünürlerin hepsinde değişme üzerinde ısrârlı bir ayakdireme vardır —Herakleitos yalnızca bir koro içerisindeki en yüksek sestir— ve onlar açıkça algılanabilir şu olgu konusunda diretirler ki bir cisim bir başka cisim hâline gelir. Bunun en uzsözlü kanıtı da Parmenides'in değişmeyi inkâr etmek için algıyı inkâr etmek durumunda kalmasıdır.

4. Nitekim Parmenides değişmeyi de algıyı da inkâr etmekte duraksama göstermedi ve işte tam da bu noktadan itibâren, vaktiyle duyu için verili bir şey olmuş olan *génesis* bir problem hâline gelir. Parmenides *herhangi bir* tipten değişme imkânını inkâr eder, çünkü değişmenin tarzlarından herhangi biri içerisinde varlığa-gelmek, var-olmayandan var-olana geçiş bildiren mantıksal olarak savunulamaz önermeyi içerir ve var-olmayandan hiçbir şey çıkamaz (fr. 8, str. 19-21; karş. *génesis*'in Parmenides-öncesi teknik kullanımını îmâ eder görünen str. 38-41; bkz. *on*).

5. Parmenidesçi "Hakikat Yolu" böyledir; bununla birlikte, Parmenides'in ardısıra gelenler kendi başlangıç noktalarını "Görünüş Yolu"ndan almış gibidirler. Hem Empedokles hem de Anaksagoras, Parmenides'in katı birciliğini (*monism*) terkedip daha eski "karşıtlar" (*enantía*, t.b.) öğretisine geri dönmek sûretiyle, bu karşıt niteliklerin veya ögelerin (*stoikheía*, t.b.) etkileşimi çerçevesinde en azından ikincil düzeyden bir *génesis*'i yeniden cânlandırabildiler. Yalın varlığa-gelme (yanî var-olmayandan varlığa-gelme) hâlâ düşünülemez olarak durur, fakat çeşitli karışma (*krásis*) ve toplaşma (*sûnkrisis*) derecelerine uğramakla bileşik cisimler varlığa gelebilirler (Empedokles, fr. 9; Anaksagoras, fr. 17; bkz. Aristoteles'in *Phûs. akr.* 1, 187a'daki özeti; bkz. *stoikheíon*).

6. Anaksagoras'ın durumu oldukça karmaşıktır. İlkin, Anaksagoras mutlak *génesis*'e karşı duran Parmenidesçi yasaklamayı gözetme kaygısındadır. Hîçten hîç çıkabilir ve bu yüzden de başka birşey hâline gelir görünen herşey ilk baştan itibâren o başka birşey olmuş olmak zorundadır veya bizzât Anaksagoras'ın kendisinin dediği gibi "her şeyde herşeyden bir parça vardır" (fr. 12; fr. 11'de Anaksagoras sistemin dışında duran *nous*'u bunun dışında bırakır; bunun sebebleri için bkz. *kínêsis, kinoún*); ve bundan şu çıkar ki (fr. 17) sâdece toplaşma (*sûnkrisis*) ve ayrışma (*apókrisis*) olmak dışında *génesis* ya da *phthorá* diye bir şey yoktur, yanî *génesis* önceden-mevcûd-olan mâddenin düzenlenmesi yoluyla olur. O hâlde, Anaksagoras'ın anladığı şekliyle anlaşılan *génesis* ilksel bir balçık karışımından (*meigma*) başlar ve bu karışımın bileşenleri algılanabilir şeyler değildirler (belki, bu homogen-olmayan kütlenin içerisinde zâten daha önceden baskın çıkmaya başlamış olan havâ ve âteş dışında) ve sayıca sonsuzdurlar (fr. 1). Sıcak ve soğuk, yaş ve kuru gibi Miletos'lulara özgü çeşitli *dûnameis*

(*dûnamis*'ler / güçler; t.b.), kezâ Empedokles'e özgü *stoikheía* [ögeler] ve doğal bileşik cisimler ve Anaksagoras'ın "tohumlar" (*spérmata*) diye adlandırdığı şeyler de bu karışımın içerisinde idiler (fr. 4).

7. Bu tohumlar Anaksagoras'ın hakikî *stoikheía*'sıdır (Aristoteles, *Peri ouran.* III, 302a; bkz. *stoikheíon*) ve onlar, bizzât original *meigma*'nın [balçığın] kendisi gibi, herşeyin parçalarını içlerinde taşırlar. Bu original karışım, Parmenidesçi bir öldürücü pençeye sımsıkı yakalanmış bir şekilde hareketsizdi. Empedokles'te olduğu gibi, *kínêsis* [hareket] dışarıdan gelir, karışımın deverân etmesine yol açan *nous* tarafından sağlanır. Bu deverânın hızı, niteliksel olarak farklı olan (bkz. fr. 4 ve *páthos*) "tohumlar"ın ayrışmasını (*apókrisis*) (fr. 12) meydâna getirir. Toplaşma (*sûnkrisis*) yoluyla bu tohumlar, içerisinde şu ya da bu tipten bir "tohum"un baskın çıktığı bileşik cisimler hâlinde biçimlenirler (bkz. fr. 12 ve Aristoteles, *Phûs. akr.* I, 187a).

8. Atomcular, *dûnameis*'i [güçleri] elemek sûretiyle, bu işlemi epeyce yalınlaştırdılar (bununla birlikte onlar "fenomenlerin kaybedilmeden korunması"nda zorluklar bulunduğunu farketmişlerdi; bkz. *páthos*, *stoikheíon*). *Átoma* [atomlar] öncesiz-sonrasız hareketleri (*kínêsis*) sâyesinde çarpışırlar ve bu temas (*haphê*) yoluyla daha yüksek bileşik cisimler biçimlenir. Bazı *átoma* [atomlar] çarpışmadan sonra geri sıçrayıp yeniden boşluğa düşerler; başka bazı atomlar, "kancalı" veya kıvrık oldukları için, birbirini yakalayıp tutarlar ve bunun üstüne daha başka çarpışmalar bindikçe, algılanabilir cisimler oluşup biçimlenirler (Simplikios, *In De coelo* 295, 11). Cisimlerin toplaşma (*sûnkrisis*) yoluyla terkîbi konusunda atomcuların yorumu budur ve bu yorum Epikurosçulukta daha sophistike bir biçim içerisinde yeniden ortaya çıkar (D. L. X, 43; Lucretius II, 85-111). Burada, yanî Epikurosçulukta, "toplaşma" içerisinde bulunan atomlar arasındaki mesâfede dışavurulan yoğunluk çerçevesinde mâddenin üç hâlini açıklamaya yönelik bir girişim vardır; bu açıklama girişimine ek olarak şöyle bir inceltme de yapılır: belli cisimler (örneğin sıvı şeyler) bir atom tipinin bir başka tipten atomlardan oluşmuş bir kılıf veya kın (*stegázon*) içerisinde taşınmasının ürünüdürler; ve bu, ayni zamanda rûhun beden içerisine kapatılıp hapsedilmesine de uygun düşen bir açıklamadır (D. L. X, 65, 66; bkz. *hólon* 9).

9. *Génesis*'in Parmenides-sonrası felsefenin merkezî sorunu hâline gelmiş olması Sokrates'in *Phaido.* 96a'daki değinilerinden açıktır;

génesis sorunu, ayni pasajın belirttiği gibi, nedenler (*aitía*, t.b.) peşindeki bir arayış çerçevesinde takîbedilen ve genç Sokrates'te merâk uyandırmış olan bir sorundur. Bizzât Platon'un kendisi için, *génesis*, onun *eidê* [İdealar], yanî hakikî varlık (*óntôs on*) alanı ile karakteristik özelliği varageliş olan bu duyulur dünyâ arasında yaptığı ayrımın ışığında bakılırsa, az çok ikincil bir problemdir (*Tim.* 27d-28a). Bu yüzden varlık hakikî bilginin (*epistêmê*) tek konusudur, buna karşılık *génesis* kanıdan (*dóksa*), *Timaios*'un "akla yakın açıklama"sından daha üstün hiçbir şey veremez.

10. Fakat Parmenides'e olan borcunu bu şekilde ödedikten sonra, Platon, uygun ânı yakaladığında, dikkatini *génesis*'e çevirir: bir kez *Phaidon*'da pay-alma (*métheksis*) theorisini aydınlatma girişimi bağlamında ve yine bir kez daha *Timaios*'taki *kósmos aisthêtos*'a dâir açıklamasında. Aristoteles'in kendi *génesis* theorisinin ön-habercisi olmakla olağanüstü derecede ilgi çekici olan *Phaido*. 102b-105b'deki ilk açıklama girişimi, genelde Platon tarafından vurgulanmayan bir öncüle, yanî *eidê*'nin [İdeaların] (bkz. *eîdos*) şu ya da bu formdaki içkinliği (*immanence*) öncülüne dayanır; söz konusu pasaj "bizim içimizdeki kısalık" gibi ifâdelerle doludur. Dahası, bizzât içkin (*immanent*) *eidê*'nin [İdeaların] kendilerinin *génesis*'e tâbi olmadıkları yönünde ısrârlı bir ayakdireme vardır. *Génesis* şeylerle ilgilidir ve bir tözsel yatak içerisinde bir formun (*Phaido*. 103e) kendi karşıtıyla (*enantíon*, t.b.) yer değiştirmesinden fazla birşey değildir.

11. Platon *Timaios*'ta Kundak'tan (*hûpodokhê*) söz etmeye başladığı (49a *vd.*) ve Kundak "Varagelişin Anakucağı" olarak betimlendiği zaman, bu ayni bakış noktası çok daha fazla ayrıntılı olarak görünür. Platon, Empedokles'e özgü dört "kök"ün indirgenemez ögeler olmadıklarına işâret ederek başlar; düşünülür düzeyde bu dört ilkesel cismin *eidê*'si [İdeaları] var olsa bile, durmadan değişmekte oldukları için onlar gerçekte niteliklerdir (*a.g.e.* 49d). Bu yüzden, Platon, *stoikheía*'nın indirgenemezliğine dayandıkları gerekçesiyle Parmenides-sonrası tüm karışma ve toplaşma theorilerini reddeder. Süreç içerisinde kalıcı olan şey Kundak'tır, yanî içerisinde *génesis*'in olup bittiği yarı-varlıktır (*a.g.e.* 49e). Platonik *génesis* çözümlemesi o hâlde şu ürünleri doğurur: öncesiz-sonrasız aşkın (*transcendent*) Formlar, bu Formların Kundağa giren ve Kundaktan çıkan içkin (*immanent*) mimetik kopyaları (*a.g.e.* 50c; Platon, *an.y.*, içkin (*immanent*) nitelikler ile aş-

kın (*transcendent*) *eidê* [İdealar] arasındaki zorlu bağıntıyı betimleme sözü verir, ama bu galibâ yerine getirilmeyen bir sözdür) ve son olarak da Aristotelesçi *hûpokeímenon* (t.b.) gibi kendine özgü hiçbir karakteristiği olmayan bizzât Kundağın kendisi (*a.g.e.* 51a-b).

12. Bununla birlikte, tüm bunlar *kósmos*-öncesi *génesis*'tir, "*ouranós* varlığa gelmezden önceki" durumdur (*a.g.e.* 52d). Nitelikler, onlarla bir araya toplaşmış "güçler"le (*dûnameis*, t.b.; bkz. *páthos, páskhein*) birlikte, khaotik bir tarzda Kundağın orasına burasına akıp sürüklenirler (*a.g.e.* 52d-53a). Fakat daha sonra *nous* kendi işleyişine başlar ve ilksel toprak, havâ, âteş ve su niteliklerini, bu "ögelerden" herbirini bir küre içerisine nakşedilebilir ilksel geometrik katı cisimlerden biriyle özdeş kılmak sûretiyle (bkz. *stoikheíon*), duyulur dünyânın dört ilksel cismi hâlinde kurarak khaos'a düzen verir (*a.g.e.* 53c). Bu, Pûthagorasçı bir Atomculuk türü gibi görünür. Aristoteles bu pasajda atomculuğa özgü koşutluklar sezmiştir (*Peri gen. kai phthor.* ı, 325b; bkz *aísthêsis*), fakat geometrik katı cisimlerin, yeri geldiğinde, düzlemlere indirgenebilir olduklarını gördüğümüzde buradaki Pûthagorasçılık da ayni ölçüde açığa çıkar; kaldı ki, üstüne üstlük söz konusu indirgeme işleminin çizgilere, noktalara (*Tim.* 53d; bkz. *Nom.* x, 894a) ve hattâ bunların da ötesinde Pûthagorasçı *arkhai*'ın (bkz. *arkhê, arithmós* ve bu mâdde başlıklarıyla bağlantılı gönderimler) karanlık alanlarına dek geri gittiği yönünde seçik bir îmâ da bulunur.

13. Aristoteles, ister *Timaios*'taki geometrik biçimlerinde olsun ister daha arithmetik türlerinde olsun Pûthagorasçı *arkhai* [*arkhê*'ler, ilk ilkeler] konusunda pek fazla sabır göstermez ve Platon'un uyarlamasını eleştirir (*Peri gen. kai phthor.* ı, 315a-316b); fakat açık ki Platon'un *kósmos*-öncesi *génesis*'i Aristoteles'i fazlasıyla sarmıştı ve Aristoteles'in kendi çözümlemesi de bunu yansıtır. Aristoteles'in iddiâsı şudur: Parmenides'in var-olmayan konusunda öne sürdüğü tezler onun ardından gelenleri korkutup sindirerek hakikî *génesis* konusundan uzaklaştırmış ve tüm olagelişi ya niteliksel değişmeye (*allotôsis*, t.b.) indirgemeye ya da sâdece bileşen ögeler etrâfında döndürüp dolaştırmaya sürüklemişti (*Phûs. akr.* ı, 187a; *Peri gen. kai phthor.* ı, 1-2). Aristoteles'in kendi yaklaşımı, her şeyin, kendilerinden yapıldığı nihâî indirgenemez cisimler olarak *stoikheía*'nın [ögelerin] rolünü kuvvetli bir şekilde yeniden olumlamak ve duyuların sağladığı kanıtlara dayanarak *stoikheía*'nın hiç-bitmeyen bir döngü içerisinde birbiri-

ne değişip dönüştüğünü ısrârla dayatmaktır (*Peri gen. kai phthor.* II, 331a, 337a; bkz. *enérgeia*). Kısacası, *génesis* vardır. *Génesis*'te içerilen var-olmayanın [yokluğun] özel doğasına ilişkin bir açıklamayla Parmenides düğümü kesilip atılır; o, mutlak var-olmayan [yokluk] değil, fakat Aristoteles'in "yoksunluk" (bkz. *stérêsis*) olarak teşhîs ettiği izâfî (*relative*) tipte bir var-olmayandır [yokluktur]. İşte bu, varageliş bulmacasındaki son taşı yerine koyar. *Génesis* mümkündür, çünkü *stoikheía*nın [ögelerin] kendilerine özgü *arkhai*'ı [*arkhê*'leri] vardır, yanî onların hepsinde ortak olarak bulunan mâddî, tanımsız bir yatak (bkz. *hûpokeímenon*), içkin (*immanent*), algılanabilir nitelik kümeleri ve karşıt (*enantíon*) niteliklerin *stérêsis*'i [yoksunluğu]. Böylelikle *génesis* "*enantíon*'a [karşıta] geçiş" olarak tanımlanır (*Phûs. akr.* I, 190a-192a; *Peri gen. kai phthor.* 324a, 328b-331a).

14. Aristoteles, Parmedides-sonrası düşünceye özgü olan toplaşmayı (*sûnkrisis*) sahici *génesis* olarak kabûl etmez (*Peri gen. kai phthor.* I, 317a) ve *míksis*'in [karışmanın] bir rol oynamasına izin verilse bile, bu, *génesis* içerisinde, yanî bir *stoikheíon*'un bir dîgeri hâline gelmesinde oynanan bir rol değil, fakat bir sonraki cisimler kuşağının, yanî *sûntheta*'nın veya bileşik cisimlerin oluşup şekillenmesinde oynanan bir roldür (*a.g.e.* II, 334b-335a).

15. İmdi, *génesis* olumlanır ve tanımlanır ve varlık-hâlindeki-tözlerde olup biten dîger çeşitli değişmelerin (*metabolai*) —taşınma [yer değiştirme], başkalaşma, büyüme— karşısına konur. Fakat tüm bu değişme tipleri arasında *kínêsis* (daha da hâss bir şekilde *phorá* [taşınma / devrinme / yer değiştirme], t.b.) önce gelir, hattâ *génesis*'e bile (*Phûs. akr.* VIII, 260b-261a); karş. Platon'un *Nom.* X, 894b-c'deki tasnîfi ve bkz. *kínêsis*); bu yüzden *génesis*'in dâimî döngüsünü temîn edecek sürekli bir *kínêsis* var olmak zorundadır: bu da, elliptik yörünge etrafında dönen güneşin (*hêlios*) hareketidir (*Peri gen. kai phthor.* II, 336a-b; karş. *Polite.* 509b; güneş pek tabîî ki hareketli bir hareket ettiricidir; bu arguman en sonunda ilk nedene, hareketsiz hareket ettiriciye götürecektir; bkz. *kinoún, nous*). *Génesis*, sırası geldiğinde, etkin (*poieín*) ve edilgin (bkz. *páskhein*) olan karşıt nitelik kümelerine uyarlanır.

16. Atomcuların sâdık bir torunu olan Epikuros'ta hiçbir sahici *génesis* yoktur (bkz. *kínêsis*), fakat Stoacılar Aristotelesçi modeli daha yakından takîb eder görünürler. Şurası doğrudur ki, Stoacılar, Aristo-

teles'te *stoikheía*'nın [ögelerin] öz-doğasında aslî olarak yer alan niteliklerin karakteristikleri olan etki ve edilgiyi gerçekliğe âid Stoacı iki eş-ilkeyle, yanî etkiyi *lógos*'la (t.b.) ve edilgiyi *hûlê*'yle (t.b.) birleştirerek, onları şeylerin doğasında daha derinlere doğru yayarlar (*SVF*, I, 84, 493), fakat Stoacılar ayni zamanda ikisi etkin (havâ ve âteş) ve ikisi edilgin (toprak ve su) olan dört temel fiziksel cismi veya *stoikheíon*'u olumlamakla da bu tutumu biraz daha geleneksel bir tarzda sürdürürler (*SVF* II, 418).

17. Nitekim başka bazı değiştirmeler de yapılmıştır. Şimdi âteş, artık Aristoteles'te olduğu gibi, bir nitelikler kümesi, yanî sıcak ve kuru (*Peri gen. kai phthor.* II, 331a) değil, bizzât sıcak-olanın kendisidir (bkz. D. L. VII, 136). Dahası, Stoacılar âteşe (bkz. *pûr*) bir ilksellik vermiş oldukları için, âteş ilk ögedir ve bir anlamda bir tür *Urstoff*'tur [evrenin oluşumunun en başından itibâren var olan ve tüm şeylerin kendisinden meydâna geldiği ilk ve kökensel ana mâdde —*en.*]; öteki ögeler Anaksimenes'in yoğunlaşma / seyrekleşme sürecine benzemez olmayan bir süreç yoluyla âteşten türetilirler (D. L. VII, 142) ve periodik olarak gerçekleşen kosmik yangında (*ekpûrôsis*, t.b.) âteşe geri dönerler.

18. Bu arada başka güçlükler de doğar. Aristotelesçi bezemelere karşın, Stoacılar, algılanabilir nitelikler de dâhil herşeyi cisme indirgemelerinden ötürü (bkz. *poión*), değişmeyi Atomculardan kökten farklı olmayan bir tarzda açıklamak zorunda kalmışlardır. Bununla birlikte, onlar atomik "kancalar"dan kaçındılar ve çeşitli tipten karışımların ayırdedilmesine ve özellikle de karışımın iki bileşeninin ayni zamanda kendilerine özgü karakteristiklerini yitirmeksizin bütünüyle birbirlerinin içerisine nüfûz ettiği (kuru cisimler için) *míksis* ve (yaş cisimler için) *krásis* adlı karışım çeşitlerine dayanan bir cisimler-arası-nüfûzedilebilirlik theorisine döndüler; bu theori, rûh ve beden bağıntısını açıklamak için de kullanıldı (*SVF* II, 467, 471) ve hem daha sonraki Peripatetiklerin hem de Plotinos'un güçlü saldırılarına uğradı (bkz. *Enn.* II, 7, 1 ve *SVF* II, 473).

Génesis kavramı için bütünleyici olan varolanın-yoğagidişi düşüncesi için bkz. *phtora*; süreç olarak *génesis* ve onun ethik theoride taşıdığı anlam için bkz. *hêdonê*.

génos (γένος): cins, tür

—İng. "*kind, genus*" (F.E.P.)

["soy, nesil, neseb; torun, çocuk, evlâd; *sayıya göre* soy, ırk, millet, kavim; *zamana göre* soy, yaş, kuşak; cins: cinsiyet; tür, cins;" (L.&S.); "doğum, asıl, soy, cins" (S.S.); bkz. **génesis**; Lat. *gens, genus*; Osm. *kavm, cins —en.*]

Génos, Platon'da genellikle *eídos*'un eşanlamlısı olarak kullanılır, örneğin *Soph.* 253b; başka yerlerde Aristotelesçi *génos*'a yakın düşecek şekilde "tip" anlamında kullanılır, örneğin *Theait.* 228e ve *Soph.* 253d: şöyle ki, bu pasajlarda dialektik, formların "tür"e (*génos*) göre bölünmesiyle ilgilidir; karş. *Phaidr.* 265d'deki tek bir genel "form" içerisine "toplama" (*sûnagôgê*), fakat olasılıkla bu hâlâ yüklemlemeyle ilgili olmaktan çok ontologiktir. Aristotelesçi *génos*: Aristoteles, *Top.* 102a-b, 120b-128b. Aristoteles için *katêgorîai* [kategoryalar] varlığın *géne*'sidir [*génos*'larıdır], daha genel herhangi birşeyin altına sokulamayacak olan *summa genera*'dır [en yüksek cinslerdir] (bkz. *Anal. hûst.* II, 100b, *Prôtê phil.* 1014b). Platon, *Soph.* 254d'de "en önemli *géne*"yi (Varlık [*ousía*], hareket, sükûnet, aynilik, farklılık; bkz. *eídos, psûkhê tou pántos*) irdeleyip tartıştı ve Plotinos da *Enn.* VI, 1-3'te göründüğü kadarıyla bu *géne*'yi [*génos*'ları] Aristotelesçi yüklemleme tarzlarıyla (*katêgorîai*) bağlayıp birleştirdi ve varlığın *géne*'sini [*génos*'larını] üretti; bkz. *eídos, diaphorá, kathólou.*

gnôrimon (γνώριμον): bilinir, bilinen, tanınan, âşinâ, düşünülür, kavranır, akledilir-olan, makul

—İng. "*knowable, intelligible*" (F.E.P.)

["tanınmış, malûm, marûf" (S.S.); "iyi-bilinen: *ad olarak*, bir tanıdık, bir arkadaş, bir dost, Lat. familiaris; **hoi gnṑrimoi**: soylular, asîller, ileri gelenler, eşrâf, *Lat.* optimates; **gnôtós**: bilinen, iyi-bilinen: *ad olarak*, bildik tanıdık biri, bir arkadaş, bir dost, ahbâb, hısım, akrabâ, âile yakınları, erkek kardeş: **gnôtoí te gnôtaí te**: 'er-

kek kardeşler ve kız kardeşler' " (L.&S.); bkz. gnósis —*en.*]

1. Şeylerin bilinebilirliğinin izâfî olduğu düşüncesinin Platonik ön-örnekleri bulunmakla birlikte, bu düşünce, özellikle metafiziğin konularına uygulandığı şekliyle Aristotelesçi epistemologya için temeldir. *Anal. hûst.* I, 71b-72a'da şu ayrım açık bir şekilde serimlenir: şeyler iki farklı anlamda bilinebilirdir (*gnôrimon*); doğa gereği (*phûsei*) daha fazla bilinebilir olan şey, bizden yana (*pros hemas*) zorunlu olarak daha iyi bilinir değildir. Bu ilkenin pratik uygulanımı iki yönlüdür. Metafizikte, bizden ve bizim bilme tarzımızdan yana daha fazla kavranabilir veya düşünülür şeylerle başlamak ve özü gereği daha fazla kavranabilir veya düşünülür olan şeylere doğru ilerlemek gerekir (*Prôtê phil.* 1029b); ethikte ise, insânların özü gereği iyi olan şeyin kendileri için de bir iyi olduğunu görecek şekilde eğitilmeleri gerekir (*Eth. Niko.* V, 1129b; bu ethik paralel *Prôtê phil., an.y.* zikredilir).

2. Bu ilkenin kökü Aristoteles'in bilgi theorisinin daha genel çerçeveleri içerisinde aranmak durumundadır, çünkü kavranabilirlik veya düşünülürlük derecelerindeki farklılık kavrananın veya düşünülenin kendisindeki bir kusûrdan değil, fakat bizim bilme tarzımızdaki bir kusûrdan ileri gelir (*Prôtê phil.* 993b). Tüm bilgimizin temeli duyu algısıdır (*aísthêsis*, t.b.) ve hattâ kıyâsa dayalı kanıtlama (*apódeiksis*) bile belli bir induksiyon (*epagôgê*, t.b.) formuna, yanî tikellerin algısıyla başlayan bir işleyiş sürecine dayanır (*Anal. hûst.* II, 100b). Bilimsel bilgi (*epistêmê*) tümel-olanla (*kathólou*) ilgilidir ve duyu algıları dolayımsız bir şekilde bir tür "somut tümel"i kavrasa bile (bkz. *Phûs. akr.* I, 184a), bu, yalnızca akıl (*lógos*) yoluyla kavranan veya düşünülen bilimin tümeli değildir.

3. O hâlde, felsefenin rolü, bizden yana kavranabilir veya düşünülür olan şeyden, yanî dolayımsız bir şekilde algılanan duyulurlar (*aisthêta*) aracılığıyla sâhib olduğumuz kavranabilirlik veya düşünülürlük pırıltısından kendi zâtı gereği (*phûsei*) kavranabilir veya düşünülür olan şeye yürümektir.

4. Tüm bunların Platonik ön-dayanakları açıktır. Yukarıda anılan *Prôtê phil.* 1029'un dili Platon'un gerçekten var-olan (*óntôs on*) kavranabilirler ile duyulur dünyânın yarı-gerçek (*pôs on*) statüsü arasında yaptığı ayrımı andırır ve Aristoteles'in bizim duyu bilgimizin kusûrla-

rına ilişkin betimlemesi (*Prôtê phil.* 993b) *Polite.* 516a'daki Mağara Allegorisinin tasvîrini yankılandırır. Her iki filozof için de hakikî kavranabilirlik veya düşünülürlük mâddî-olmamaklığa âid bir işlevdir (bkz. *Prôtê phil.* 1078a) ve onlar en yüksek bilgi tipinin kendinde-düşünülür-olanın incelenmesi olduğu konusunda hemfikir olmakla birlikte (bkz. *epistêmê*, *dialektikê*, *theologîa*), duyulurların incelenmesine yönelik tutumları bakımından ayrı düşerler. *Polite.* x'daki Platonik müfredât, duyulur şeylerden yola çıkıp kavranabilir veya düşünülür şeylere doğru götürecek şekilde yapılandırılmıştır; Aristotelesçi *eîdos*'un (t.b.) içkinliği (*immanence*), gerek târihsel bir anlamda, başkalarının kanılarının sınanıp yoklanması (bkz. *aporîa*, *éndokson*) olarak alınsın gerek bulanık bir şekilde ve adım adım kavranan düşünülür-olanın dolayımsız bir şekilde algılanan duyulur-olandan çekip çıkartılması olarak alınsın, *aisthêta*'ya [duyulur şeylere] dâir bir incelemenin değerini güvence altına alır (Platonik [*sûnagôgê*] ve Aristotelesçi [*epagôgê*] induksiyon arasındaki buna paralel ayrımla karşılaştırın).

gnôsis (γνῶσις): 1) bilgi, bilme, tanıma; 2) Gnostisizm [bâtınî bilgi]

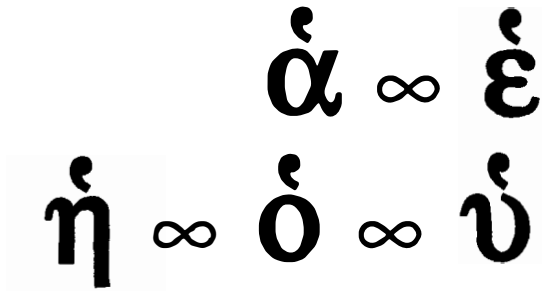
—İng. "1) *knowledge*; 2) *Gnosticism*" (F.E.P.)

["bilmeye çalışma: yargı *veya* hüküm vermeye *yönelik* bir araştırma, *Lat.* cognitio; bilgi: bilgelik; *bir kişiyle* tanışıklık, tanış olma; bir tanıma, bir kabûl; ***fl.* *gnoéô / *gnônai *kökünden* gignôskô**: *Lat.* nosco, algılamak, idrâk etmek, *bir şeyin* bilgisini edinmek, mim koymak, dikkat etmek *ve bu.*» *kişiler ve şeyler hk.* bilmek: farkında olmak, farkına varmak, anlamak; incelemek, gözden geçirmek, sınamak, bir kanı oluşturmak, karâr vermek, karârlaştırmak, hüküm vermek, hükmetmek; **gnômôn**: bilen biri, bir bilen, bir yargıç, bir yoran, yorumlayan, tercüme eden; *güneş-saatinin* 'gnomon'*u* {kadran mili} *veya* göstergesi; **hoi gnômones**: *bir atın yaşını belirten* dişler; dülgerin cetveli, *Lat.* nor-

ma: *bu.*» *hayât hk.* bir kural *veya* rehber; **gnômê**: bir bilme *veya* tanıma aracı, bir iz, bir işâret, bir (m)im; zihin, yargılama *veya* hüküm verme gücü; istek, amaç; bir yargı, hüküm, kanı, fikir; *ayn.z.* yanlış, hatâlı bir yargı, yanılgı, kuruntu; **gnômai**: bilge adamların fikirleri, maksimler, hayât düstûrları; amaç, niyet, karâr: bir görüş, rey, hüküm, kanâat" (L.&S.); bkz. **gnôrimon, ágnôstos** ve Lat. *cognitio*; Osm. *irfân / ma'rifet, vukuf*; ayn.k. → proto-Hind-Avrupa kök ***gno**: Sans. *jña, jñana*; Urd. *janna*; Lat. *noscere, nosco, cognoscere, cognosco*; İtl. *conoscere, conosco*; Rom. *cunoaste*; İsp. *conocer, conozco*; Fr. *connaître, connais*; Alm. *gewußt*; Eski İng. *cnawan*; Orta İng. *knowen*; Modern İng. *know*; Rus. *znat*; karş. **eídos, genesis** —*en.*]

1) Yunan ortak dili içerisinde bilgi anlamında kullanılan genel terim. Aristoteles'in *Anal. hûst.* II, 99b-100b pasajı bu sıradan kullanımın tipik örneğini verir: burada *gnôsis* ve onun eşdeğerleri duyu algısını (*aísthêsis*), belleği, deneyimi ve bilimsel bilgiyi (*epistêmê*) kuşatırlar. Tanrı hakkındaki bilgide içerilen özel problemler için bkz. *ágnôstos*; 2) Hristiyan çağdan bir süre önce terim başka bir anlama bürünmeye başladı; Hristiyan öğretisi yerine eşanlamlı bir deyim olarak "hakikî *gnôsis*"in kullanılması belki de bu süreç içerisinde intikal etmiştir, Eirenaios, *Elenkh.* IV, 33, 8. Terimin nihâî teknik anlamı "kutsal ve tanrısal tin üfürülmüş olanlar"a (*pneumatikoi*) [bkz. *pneuma* 6 —*en.*] kurtuluş temîn eden yüksek, gizli bir bilgidir, Eirenaios, *Elenkh.* I, 6, 2.

h



haphê (ἁφή): dokunma, değme, dokunma duyusu —İng. "*contact, touch, sense of touch*" (F.E.P.)

["bağ, düğüm, mandal, tutturgaç, kenet, ek, ek yeri, eklem; ışıtma, aydınlatma, yakma, tutuşturma, parlatma; dokunma, elleme: dokunma duyusu; **fl.* **áptô**: tutturmak, bağlamak, düğümlemek, kenetlemek, eklemek, sâbitlemek, sımsıkı tutturmak *veya* yapıştırmak; *ort. *fl.* **áptomai**: tutunmak, yapışmak, bağlanmak, kenetlenmek, sımsıkı sarılmak, kavramak; *daha sonraları*, angaje olmak, girişmek, kalkışmak, başlamak; sarılmak, yapışmak, saldırmak; dokunmak, temas etmek, duymak, hissetmek; duyularla kavramak, idrâk etmek, algılamak; varmak, erişmek, yetişmek: kazanmak, edinmek; tutuşturmak, yakmak, âteşe vermek: *edl.* âteş almak, tutuşmak, yanmak, alevlenmek; Lat. *tactus*; Osm. *temass —en.*]

Bkz. *génesis, arkhê, dûnamis, aísthêsis.*

harmonía (ἁρμονία): karşıtların harmanı, uyum, uyuşum, bağdaşım, harmoni

—İng. "*blending of opposites, harmony*" (F.E.P.)

["birbirine uyma, kenetlenme; *kişiler hk.* birleşme, andlaşma; buyruk, emir, hüküm, *bu.*» kader; *mûsikîde*, armoni, âheng; *rhetorikte*, sesin tonlaması; *gen.* harmoni, âheng, uyum, uyuşum, *vb.*; **dústropos gûnaikôn harmonía**: 'kadının aksî hûyu'; ***fl.* harmónizô**: birbirine uymak, birbirine geçmek, eklenmek, kenetlenmek, *özl. dülgerin işi hk.*; *ort.* kendisi için eklemek, kenetlemek, monte etmek, çatmak, birbirine eklemek: hâzırlamak, hâzır hâle getirmek; *evlilik hk.* evlendirmek: *ort.* evlenmek, bir kadınla evlenmek, karıya varmak: *edl.* evli olmak; sımsıkı bağlamak; düzenlemek, çekidüzen vermek, yönetmek; uymak, tam uymak, yerine oturmak: takılmak, yerine yerleştirilmek; **harmózei**: yakışır, uyar, uygun düşer, *Lat.* decet" (L.&S.); Lat. *harmonia*; Osm. *âheng, imtizâc —en.*]

1. Onur pâyesi genellikle Pûthagoras'a biçilen müzikal intervallerin [ses aralıklarının veya perde farklılıklarının] mathematik oranlara indirgenmesinin keşfi Yunan felsefesinin gelişiminde olağanüstü bir etkiye sâhibdi: ilkin, bu keşif sayının her şeyin terkîbinde bulunan kurucu ilke olduğu düşüncesini uyandırdı (bkz. *arithmós*); karışımları açıklamak için kullanıldı (bkz. *hólon*); yine ayni şekilde, Platon'un *Phaido.* 85a-86d'de betimlediği (Sokrates'in 91c-95e'de çürüttüğü) ve Aristoteles'in *Peri psûkh.* ı, 407b-408a'da betimlediği karşıtların bir harmanı olarak *psûkhê* theorisinin tohumlarını da attı (bkz. *psûkhê*). Fakat hem Platonik hem de Aristotelesçi açıklamaların dili, *harmonía*'nın öyle pek de mathematik-müzikal bir kavram olmayıp, daha çok tıbbî hekimlik theorisinden beslendiği izlenimini uyandırır (Alk-

maion? bkz. Aitios v, 30, 1). Fiziksel karşıtların harmonisi üzerinde bir rûh theorisi kurmaya yönelik herhangi bir girişim, hâliyle, rûhun ölümsüzlüğünün inkârına götürecektir; şurası kesin ki Pûthagoras rûhun ölümsüzlüğünü savunuyordu (bkz. *psûkhê*, *palingenesía*) ve bu yüzden de onun harmoni theorisinin fizikle ilgili olmaktan ziyâde mathematikle ilgili olmuş olması çok daha akla yatkındır.

2. *Harmonía* theorisinin başka bir çizgisi, oran kavramının gezegenlerin sesine ya da uzaklıklarına doğru genişletilmesine ve Platon'un "Er Miti"nin içine kattığı (*Polite.* 617b) ve Aristoteles'in *Perî ouran.* II, 290b-291a'da ve Cicero'nun *Somn. Scip.* 5'te betimledikleri "kürelerin harmonisi" öğretisinin geliştirilmesine götürür. Bu terimin taşıdığı ethik îmâlar, *kátharsis* ve *sôphrosûnê* (tt.b.) düşüncelerinde, Platon'un *Phil.* 64a-66a'daki "karma hayât" betiminde (bkz. *agathón*), Aristoteles'in "orta" öğretisinde (bkz. *méson*) ve fiziksel hazzın doğası konusundaki kâdim theorilerde (bkz. *hêdonê*) görülebilir; Herakleitos'un "*harmonía*" theorisi için bkz. *lógos*. Pûthagorasçılığa özgü "harmonika" [harmoni bilgisi veya theorisi —*en.*], Platon'da, *Polite.*, VII, 530c-531c'ye göre filozofun eğitiminin bir basamağıdır, *dialektikê*'nin tahsîl edilmesine doğru giden yolda uğranan bir geçittir (karş. *Tim.* 47c-d ve bkz. *psûkhê tou pántos*).

"Doğayla uyuşumlu olmak" şeklindeki Stoacı ethik formul için bkz. *nómos*.

hêdonê (ἡδονή): haz, zevk, hoşlanma, neşe, sevinç

—İng. "*pleasure*" (F.E.P.)

[karş. **álgos**, **pónos**; Lat. *voluptas*; Osm. *hazz*, *sefâ'* —*en.*]

1. Hazzın insânın ereği olması imkânı konusunda yapılan ilk tartışmalar, Sokrates ve Sophistler kuşağının doruk noktasına varmış ethik —ve öznelci (!)— ikliminde ortaya çıkar. Fakat bu konuyla ilgili doğrudan tanıklıklar eksik ve kusûrludur ve genellikle Platon'un dialoglarından yola çıkan yeniden-kurgulamalara başvurulmak zorundadır. Örneğin *Gorgias*'ta (491e-492c), Sokrates, hazcı (*hedonistic*) pozisyonu savunan Kallikles adında bir Sophistle —ki bu dialogda gö-

ründüğü kılıkta görünmeseydi Kallikles'in adı da Sophist olup olmadığı da karanlıkta kalacaktı— insânın ereği olmak bakımından haz sorununu tartışır. Sokrates, tartışmayı, görünüşe göre İ.Ö. beşinci yüzyılda pek rağbet gören psikofizyologik bir duyusal haz theorisi, yanî boşalma (*kénôsis*) ve yeniden-dolma (*anaplêrôsis*) theorisi çerçevesinde yürütür. Krotona'lı Alkmaion'un ortaya koyduğu tıbbî hekimlik theorisine göre sağlık bedendeki ögelerin bir denge durumu (*isonomía*) içerisinde olmasından oluşuyordu (bkz. Aitios v, 30,1). Bu theorinin alabildiğine geniş felsefî içerimleri vardı (bkz. *harmonía*, *agathón*, *méson*); özellikle de, olası ki Empedokles tarafından hazzın kökeninin ve doğasının açıklanmasına uyarlanması bakımından (bkz. Diels 31A95). Bu görüşe göre, bedenin hayâtî ögelerinden birinin boşalması (*kénôsis*) bir dengesizliğe yol açar ve bunun sonucunda ortaya çıkan acı verici yoksunluk [eksiklik veya ihtiyâc] (*éndeia*) duygusu, ârzûyu (*epithûmía*, *óreksis*, tt.b.) ya da bu yoksunluğun giderilmesinden yana tamâmlayıcı bir "doldurma"ya (*anaplêrôsis*) yönelik itkiyi doğurur. Bedenin doğal *isonomía*'sının [dengesinin] daha sonradan bu yeniden-yamanıp-onarılması hazzın sorumlusudur.

· 2. Sokrates, *Gorgias*'ta, bu zemînlerde hazcının (*hedonist*) hiç doymayacağına işâret ederek kökten hazcı (*hedonist*) Kallikles'i çürütmek için bu theoriyi kullanır. Ayni theori, *Tim.* 64e-65b'de (bu pasajın Atomcu öncelleri konusunda bkz. *páthos*), *Polite.* 585a'da ve *Phil.* 31b-32b'de tekrâr ortaya çıkar, fakat en azından bu son iki pasajda, theori, sâf bedensel doğadan hazza karşıt olarak *psûkhê*'ye âid olan hazza ve bedenin hazzın bir âleti olarak tanımlanmasına doğru büyüyüp gelişen bir farkındalıkla kaplanır (bkz. *Polite.* 584c, *Phil.* 41c); ve bu, Aristoteles'in en sonunda *kénôsis-anaplêrôsis* theorisinin uygulanabilirliğini inkâr etmesini olanaklı kılmış bir ayrımdır (*Eth. Niko.* 1173b). Bu düşünceye rehberlik eden şey, hiç kuşku yok ki, hem bir yandan intellektual etkinliklere eşlik eden bir hazzın apaçık varoluşunun kabûl edilmesiydi (*Polite.* 585b-c, *Phil.* 51e-52a; bu her iki pasajda da Platon *kénôsis* theorisini bu yeni tipten hazza uyarlamaya yönelik bir girişimde bulunur, fakat bunda büyük bir başarı sağlanmaz) hem de öte yandan umutlu-beklentiden alınan hazda belleğin rolünün psikologik olarak daha ince bir şekilde çözümlenmesiydi (*Phil.* 32b-36c; bu çözümleme, 38a-40e'de, "allanıp pullanmış süslü hayâller"e [*phántasmata ezographemena*] değgin alışkanlıklarımızdan ile-

ri gelen sâhte hazların imkânına ilişkin daha ileri bir tartışmaya götürür).

3. Hazzın ufuklarını böyle genişlettikten (hakikî / sâhte, karışmış / karışmamış, psûkhik [rûhsal] / somatik [bedensel]) sonra, Platon, *Philebos*'ta, hazzı iyi hayâtla bütünleştirmeye girişir. *Gorgias*'ta olduğu gibi sâf hazcı (*hedonistic*) pozisyon da, hazzın varoluşunu inkâr eden bir tür kökten karşı-hazcılık da (*antihedonism*) (*Phil.* 44a) reddedilir. Platon'un kendi görüşü ılımlı bir görüştür: iyi hayât "karma hayât"tır, yanî hem hazzedilebilir hem de intellektual şeyleri içeren bir hayâttır (*phrónêsis*, t.b.; *Phil.* 20a-b, 59c-61c).

4. Hazcılığın (*hedonism*) ve Sokratik intellektualismin çatışan iddiâlarını uzlaştırmaya girişen bu pozisyon bizzât Akademia içerisindeki görüş ayrılıklarını yansıtıyor olabilir. Aristoteles'ten bu yana şunun farkındayız ki, Speusippos hazzın herhangi bir anlamda bir iyi olduğunu inkâr etmişti (bkz. *Eth. Niko.* vii, 1152b 1153b); ve bu, *Phil.* 53c-55d'de açıkça gönderimde bulunulan bir duruştur. Speusippos şöyle akıl yürütüyordu: a) haz bir varageliş sürecidir (*génesis*) ve süreç bir amaç değil, bir araçtır ve b) "orta" (*méson*, t.b.) theorisi temelinde hem haz hem de acı aşırı uçlardır ve bu yüzden bir iyi olamazlar. *Philebos*'taki pasajda Platon, en azından fiziksel hazla ilgili olduğu ölçüde birinci argumanla fikir birliği içerisindedir, fakat bu argumanın *Phil.* 51a-52b'de betimlenen daha yüksek, karışmamış [yanî sâf, arı] hazlara hitâb ettiğini kabûl etmez. Speusippos'un ikinci argumanına, yanî iyi'nin haz ile acı arasındaki "orta"da ya da yansız durumda bulunduğuna gelince, Platon o durumun farkındadır (*Phil.* 42c-44a) ama onu bir iyi olarak görmez; Platon hazzı yasaklayıp iyi hayâtın dışına sürmeye gönülsüzdür.

5. Platon, tüm cânlı varlıklar haz peşinde koştuklarına göre hazzın insân için tek iyi olduğunu savunan o dönemin bir başka Akademia mensûbunun, Eudoksos'un (*Eth. Niko.* x, 1172b) empirik hazcılığını da kabûl etmeyecektir. Haz en yüksek iyi olduğuna göre tüm insânların haz peşinde koşmalarının *îcâbettiği* düşüncesini öne atmış olan Philebos'un (*Phil.* 60a-b) ileri sürdüğü hazcı görüş tam tamına Aristoteles'in Eudoksos'a atfettiği görüş değildir ve *Philebos*'taki Platonik iyi hayâtta hazzın mevcûdiyeti ve bunun berâberinde getirdiği, *phrónêsis*'in insâna bütünüyle yeterli bir erek olmadığının kabûlü (*Phil.* 27b) Eudoksos'un merâmının güçlendirilmesinden yana

bir tavîz olabilse bile, katı bir şekilde savunulan çizgi hazcılığa karşıttır.

6. Aristoteles, olasılıkla adı uzun süre Akademia ile birlikte anılmasından dolayı hazcı okulun timsâli olarak Eudoksos'u seçmiştir. Fakat hazcı pozisyonun daha da göze batan bir savunucusu, Platon'un kendi çağdaşlarından biri olan Aristippos'tu; Kûrenaik topluluğun kurucusu olan Aristippos'un hazcılığı bizler için daha da iyi bilinmesi hasebiyle en azından Eudoksos'unki kadar tepeden tırnağa tamdı. Bizim hazzı içgüdüye dayalı, eğitimsiz bir şekilde seçmemizin kanıtladığı gibi haz her etkinliğin ereği ve her seçimin hedefidir. Bu yüzden her haz iyidir ve hattâ fiziksel hazlar rûhun hazlarından daha da iyidir (D. L. II, 87-88). Ve dahası, ancak şimdi-var-olan gerçek olduğuna göre, mutluluk, yanî bir ömür boyu hesâbedilen haz bir tür aldanma olduğu için, herbir ânın hazzı kendisi için aranmak durumundadır (Aelianus, *Poi. hist.* XIV, 6).

7. Kendisinin târihsel methoduna (bkz. *éndokson*) sâdık kalan Aristoteles hem hazcı (*Eth. Niko.* X, 1172a-1174a) hem de hazcı-karşıtı (*a.g.e.* VII, 1152b-1154b) pozisyonları yeniden gözden geçirir. Aristoteles, bu her iki pozisyonu da ve hattâ Platon'un bu pozisyonlara karşı gösterdiği sert tepkileri de doyurucu bulmaz. O, hazzın bir varageliş-süreci olduğunu inkâr eder (*a.g.e.* X, 1173a-b), fakat hazzı bir etkinlik (*enérgeia*) diye adlandırmayı veya daha tam olarak "doğayla uyuşan bir karakter hâlinin (*héksis*) engellenmemiş etkinliği" (*a.g.e.* VII, 1153a) diye adlandırmayı yeğler. Bu tanıma göre *hedonai*'ın [hazların] bütün ahlâkî statüsü, herbir hazzın hâss bir şekilde birarada bulunduğu *enérgeiai* [etkinlikler] çerçevesinde işlenir. İlkin, haz bir bütündür, zamanın herbir ânında tamdır, tıpkı görme edimi gibi (*a.g.e.* X, 1174b). Haz, bir etkinlik örneğin o etkinliği gerçekleştirendeki ya da o etkinliğe uğrayandaki bir kusûr tarafından engellenmediği zaman o etkinliğe ekleniveren ve o etkinliği tamâmlayan birşeydir (*a.g.e.* X, 1174b). Eudoksos hemen hemen doğruydu: her insân hazzı ârzûlar görünür, fakat her insân yaşamayı ârzûladığı ve haz da bu temel yaşama etkinliğini tamâmladığı için bu böyledir; ârzûlanır olan, hayâttır, haz değil (*a.g.e.* X, 1175a). Kısacası, iyi ya da kötü olan şeyler etkinliklerdir, yoksa o etkinliklere ekleniveren hazlar değil (*a.g.e.* X, 1175b).

8. Epikuros'un hazcılığı bu değişik bakış noktalarından tekâmül eder. Tıpkı Eudoksos gibi, Epikuros da empirik zemînler üzerinde du-

ran bir hazcıdır: haz, insânlar tarafından aranan iyi'*dir* (D. L. x, 128). Fakat bunun kanıtı, içgüdüye dayalı, öğretilmemiş davranışa işâret eden Aristippos'a âid daha bilgece kanıttır (D. L. x, 137; bkz. Sekstos Empeirikos, *Pros math.* xi, 96). Burada Epikuros'un atomik temelli duyum theorisiyle (*aísthêsis*, t.b.) bir bağlaşma (*correlation*) bulunur: nasıl ki duyum hakikatin veya doğruluğun ölçütü ise, ayni şekilde atomik yer değiştirme tipleri olarak düşünülen (bkz. Lucretius ii, 963-966) haz ve acı hareketleri veya deneyimleri de (*pathê*) iyinin ve kötünün ölçütleri olarak iş görürler, çünkü haz doğal olan şeydir ve bu yüzden iyidir, buna karşılık acı doğaya yabancıdır ve bu yüzden kötüdür (D. L. x, 34).

9. Epikuros, haz ve acı konusunda geliştirilen *kénôsis-éndeia-epithûmía-anaplêrôsis* [boşalma-ihtiyâc-ârzûlama-doyum] çözümlemesini kabûl eder (D. L. x, 144; karş. Lucretius iv, 858-876) ve fiziksel hazların, özellikle de mîdevî hazların önceliği konusunda diretir (Athenaios, xii, 546). O, ayni zamanda buradan çıkan su sonucu da kabûl eder ki, fiziksel olmak bakımından haz nitelikle (*poión*) değil nicelikle (*posón*) ölçülmek zorundadır (karş. Eusebios, *Euang. propar.* xiv, 21, 3). Gelgelelim, bu süreci daha da sıkı bir çözümlemeye tâbi tutarak, Epikuros, her hâlükârda ince bir şekilde acıyla karışmış bir bedensel yoksunluğu onarıp düzelten "doyum"dan (bkz. Sokrates'in *Phaido.* 60b'deki derin bir kavrayış kokan değinisi) daha sâf başka bir tip haz bulup çıkartır. Şu hâlde, bu daha sâf haz, *anaplêrôsis*'in [doygunluğa ulaşmanın] verdiği kinetik haz değil, denge durumundan doğan statik (*katastematike*) hazdır: bedende acının / ağrının sızının (*álgos*) yokluğu (*aponía*) ve rûhta huzûrsuzluğun yokluğudur (*ataraksía*) (D. L. x, 131). Bu pozisyon, Speusippos'un yansız durumuna az buçuk borçlu olabilir (bkz. Aleks. Klemens, *Strom.* ii, 22, 133), fakat şurası açık ki Epikuros yalnızca kinetik hazzı savunan (D. L. x, 136) ve hazzın "psûkhik" yanını alçaltan Aristippos'un fazla mekanik açıklamasından uzaklaşmaktaydı. Epikuros, öte yandan, geçmişin ve geleceğin deneyime dayalı gerçekliğini güçlü bir şekilde ileri sürdüğü, bu sûretle zihinsel hazları (ve acıları) genişletip büyüten bir pozisyona yerleştiği için, vurgunun odağını "haz veren ân"dan "mutlu hayât"a doğru kaydırır (D. L. x, 137, 133). Böylelikle, zihnin etkinliği, uzun zaman boyunca, yanî mutlu hayât süresince haz kapısını açan anahtarları, yanî belleği ve hayalgücünü elinde bulundurur ve Epikurosçu hazcılığı denetim altında tutup yatıştırır.

hêgemonikón (ἡγεμονικόν): rûhun emredici yetisi, başgüdücü

—İng. "*directive faculty of the soul*" (F.E.P.)

["**hêgemonikós**: güdebilen, gütmeye hâzır olan; emredebilen, başta *ve* önde olan, *Lat.* princeps; ******fl.* **hêgéomai:** önde gitmek *veya* yürümek, yol(u) göstermek; *bir orduya* önderlik etmek *ve bu.*» emretmek, yönetmek; en başta, ilk *veya* birinci olmak, bir rehber, yolgösterici, önder, başkan, reis, komutan *vb.* olmak; *Lat.* ducere *gibi*, varsaymak, inanmak, telâkki etmek; **hêgémôn**: önder, başbuğ, *Lat.* dux: *birine* yol(u) gösteren bir rehber, kılavuz, *Lat.* princeps, auctor; *bir ordunun* lideri, komutan, âmir; **hêgemonía**: yol gösterme, önde *ve* en başta yürüme; baş kumanda, egemenlik: *bir devletin bir takım uyruklar üzerindeki* üstünlüğü: **hêgemonía tês Helládos**: 'Hellenlerin üstünlüğü' " (L.&S.) —*en.*]

Stoacılıkta *hêgemonikón* dîger "psûkhik" yetileri yönetir ve yürekte oturur (*SVF* I, 143; II, 836; II, 879). Khrûssippos'a göre tüm "psûkhik" hâller (erdemler, erdemsizlikler ve *pathê* [*páthos*'lar] dâhil) bu akıl yetisindeki (*hêgemonikón*) değişimlerdir (*SVF* III, 459; Sekstos Empeirikos, *Pros math.* VII, 233). *Hêgemonikón* doğum esnâsında bir *tabula rasa*'dır [boş bir levhadır] (*SVF* II, 83), içsel, bağımsız bir ilkedir (Marc. Aurel., VII, 16; VI, 8); bkz. *nous*, *psûkhê*, *aísthêsis*, *kardía*.

heimarménê (εἱμαρμένη): bölüşülüp pay edilmiş (bir parça), kader, yazgı

—İng. "*an alloted* (*portion*), *fate*" (F.E.P.)

[bir pay, hisse, nasîb, üleş, kısmet; ******fl.* "**meíromai**: pay *veya* hak olarak almak, payına *veya* hakkına düşeni almak; *bir şeyden* payını *veya* nâsibini almak; **heimarménos**: pay edilmiş,

üleştirilmiş, nâsibolunmuş; **hê heimarménê** (***moira'dan**): nâsibedilen, paylaştırılan, üleştirilen *şey*, kader, yazgı" (L.&S.); **fl.* "**meíromai**: *Hom.* hisse olarak ele geçirmek; **heimarménê**, *z.i.* **moira**, kader, mukadderat, alınyazısı" (S.S.) —*en.*]

Stoacılar kaderi *lógos* ve *prónoia* ile ve Zeus'la özdeşleştirdiler (*SVF* II, 913, 937). Geç dönem Yunan felsefesinde Tanrı'nın giderek artan aşkınlığı (*transcendence*; bkz. *hûperousía*), *theós*'un ve *heimarménê*'nin tekrâr ayrılmasına yol açar, Philon, *De migr. Abr.* 179-181; ps-Plutarkhos, *De fato* 572f-573b; bkz. *prónoia*.

héksis (ἕξις): hâl, durum, karakter, karakteristik özellik, alışkanlık

—İng. "*state, characteristic, habit*" (F.E.P.)

[hâiz olma, hûy, mizâc, bünye, tabîat, vaziyet; "belli bir durumda olma *veya* bulunma, bedenin *veya* zihnin sürekli bir durumu *veya* alışkanlığı" (L.&S.); **fl.* "**ékhô**: tutmak, mâlik olmak {sâhib olmak}; *gçz.* olmak" (S.S.); Lat. *habitus*; Osm. *meleke* —*en.*]

Aristoteles için rûhta üç hâl vardır: etkilenimler veya duygulanımlar (*pathê*), kuvveler (*dûnameis*), hûylar veya melekeler (*hekseis*) (*Eth. Niko.* 1105b). *Héksis, pathê* [*páthos*'lar] karşısındaki durumumuz olarak tanımlanır (*a.g.e.*). *Aretê* bir *héksis*'tir (*a.g.e.* 1106a); yalnızca alışkanlıklarımızın başlangıçları ihtiyârî denetim altındadır (*a.g.e.* 1114b). Stoacılar Aristoteles'le ayni görüşte değillerdi ve *aretê*'yi bir *héksis*'ten [melekeden veya hûydan] ziyâde bir *diáthesis* [istidâd veya yatkınlık] olarak anladılar (*SVF* I, 202; II, 393). Terimin özel olarak Stoacı bir açılımı, *héksis*'in şeyleri bağlayan dört güçle birarada sınıflandırılmasıydı: *héksis, phûsis, psûkhê, nous*; ve *héksis*, Seneca tarafından bu anlamda kullanıldığında (*Nat. Quaes.* II, 2) *unitas* [birlik, yanî bir şeyin yapısal teşekkülünün ya da yaradılışının ve böylelikle de doğal bünyesinin birliği —*en.*] olarak çevrilir (bkz. *phthorá* başlığı altında *héksis*'in Platon'daki özellikle benzer kullanımı). Bu güç-

ler arasında *héksis*, inorganik mâddenin *unitas*'ıdır (bkz. Sekstos Empeirikos, *Pros math.* IX, 81-85; Philon, *Leg. all.* II, 22, *Quod Deus* 35; *SVF* II, 457-460, 714-716). *Héksis*, nitelik (*poión*) kategorisi içerisinde tanımlanır ve daha gelip geçici hâlden, yanî içerisinde bulunulan geçici-vaziyetten veya istidâddan veya yatkınlıktan (*diáthesis*) ayırdedilir, *Cat.* 8b-9a.

hén (ἕν): bir, Bir

—İng. "*one, the One*" (F.E.P.)

["*mas.* **heis**'in (*Lat.* unus, *İng.* one) *neut.*; *fem.* **mía**" (L.&S.); **pánta hén**: 'herşey bir'; bkz. **henás, monás, dûás, triás**; Lat. *unum / Unum*; Ar.&Osm. *ehad∞ahad / Vâhid —en.*]

1. Tüm şeylerin *arkhê*'si peşinde koşan pre-Sokratik arayış normal olarak sonunda tek bir ilkeye, varolanların çeşitliliğinin geriye doğru tek bir ana-mâddeye indirgenmesine vardı, ama bununla birlikte o ilkenin tekliği üzerine hiçbir vurgu yapmadı. İlk ikiciler (*dualist*) görünüşe göre Pûthagorasçılardı; "görünüşe göre", çünkü bu yargı Aristoteles'teki güç bir metnin şerhine dayanır; ayrıca şunu da eklemek gerekir ki daha geç bir târihte Pûthagorasçılar birciler (monist) hâline geldiler ve Pûthagorasçı kaynaklar için genellikle söz konusu olduğu gibi, erken ve geç dönemler arasında ayrım yapmak basît bir mesele değildir.

2. *Prôtê phil.* 986a'da Aristoteles Pûthagorasçıların sınırı (*péras*) ve sınırsızı (*ápeiron*) nihâî *stoikheía* [ögeler] hâline getirdiklerini; bu ögelerin tek'in ve çift'in ögeleri olduklarını ve tek'in ve çift'in bir'i (*hén*) meydana getirdiğini, bir'den de bütün *arithmoi* [sayılar] dizisinin ortaya çıktığını söyler. Bu anlatım, karşıt *stoikheía* çiftleri (sınır-sınırsız, tek-çift) ile onların ürünü ve ayni zamanda da *arkhê* veya sayının başlangıç noktası olan *hén* arasındaki ayrım çizgisini çiziyor gibi görünür. Fakat ayni pasajda bir kaç satır sonra, Aristoteles, bazı Pûthagorasçıların, kendilerinin öne sürdükleri *stoikheía*'yı [ögeleri] paralel iki sütun hâlinde altalta dizdiklerini ve soldaki sütunun sınır'ı, tek'i, bir'i vb. ve sağdakinin ise sınırsız'ı, çift'i, çok'u vb. içerdiğini anlatmaya koyulur. Bu okul içerisinde daha geç döneme âid bir gelişim ola-

rak görünen şeyi de (bkz. *aşağıda* 10 no'lu paragraf) hesâba katarsak, bu durumda "bir" hakkında birbirinden çok farklı üç bakış noktası buluruz: *stoikheía*'dan [ögelerden] sonra olmak bakımından "bir", *stoikheíon* [öge] olmak bakımından "bir" ve başka herşeyden önce gelen "bir".

3. Bu spekulasyonlar fizik ve mathematik ile ilgili irdelemelere dayanır (bu Pûthagorasçı görüşlerde, hâliyle, ahlâkî içerimler de yok değildir; *Prôtê phil.* 986a'daki sol sütunda ayni zamanda "iyi" de yer alır; bkz. *Eth. Niko.* 1096b), fakat "bir"in bir adım sonra ortaya çıktığı bağlam mantık'ın hâkimiyeti altındaki bir bağlamdır (karş. *Peri gen. kai phthor.* I, 325a'da Aristoteles'in değinisi). Bu bağlam Parmenides'in "Hakikat Yolu"dur; Parmenides orada şunu göstermeye çalışır ki, eğer var-olan (*on*) var ise, o hâlde o hem [eşsiz ve biricik olma anlamında] tek (*monogenês*; fr. 8, str. 11-13) hem de bölünemez (*adiáireton*; *a.g.e.* str. 22-25) olma anlamında "bir"dir.

4. Parmenides'in iddiâlarını desteklemek için Zenon bir kaç dialektik antinomi kurgulamıştı. Bu antinomiler şöyle bir biçime bürünürler: onlar önce varolanların çokluğunun var olduğu yönünde bir hipotez koyarlar ve sonra bundan çıkan sonuçların tam da Parmenides'in Bir Varlık'ına karşı öne sürülenler kadar saçma olduklarını gösterirler (*Parm.* 128a-e). Platon tam böyle bir hipotezler kümesi kurar ve onları ayni adı taşıyan dialogda Parmenides'in kendisinin ağzından aktarır. Konu "bir"dir (*to hén*). Bunun ardından gelen pasajlar (*Parm.* 137c *vd.*) bir takım karanlık noktalar içerir, en azından tartışılmakta olan "bir"in Parmenides'in Bir Varlık'ı mı yoksa Platon'un aşkın (*transcendent*) Bir-lik'inin kendisi mi olduğu bu karanlık noktalardan biridir (Yunan dilindeki ifâde iki-anlamlıdır ve 135e'de Parmenides Zenon'un dialektiğini *eidê*'ye [İdealara] doğru vardırmayı ister olduğu izlenimi uyandırır; fakat karş. 137b). Yine, acaba bu Zenoncu eristik midir yoksa Platonik *dialektikê* midir (ki 135c-e'de *gûmnasía* [alıştırma, talîm] diye adlandırılır)?

5. Modern uzmanlık konu hakkında her ne söylerse söylesin —ki dialogun ikinci yarısını Bir Varlık hakkındaki mantıksal irdelemeler olarak görme eğilimindedir—, geç dönem Platonik geleneğin yargısı açıktır. *Parmenides*'in hipotezleri, bu gelenek için aşkın (*transcendent*) bir *hûpóstasis* olarak Bir üzerine kutsal bir metin hâline geldi. *Parmenides*, *Enneadlar*'da *Timaios* dışında başka herhangi bir eserden

daha sık alıntılanır ve Proklos bu dialog üzerine satırı satırına eksiksiz bir yorum yazmıştır.

6. Platon'un Bir hakkında özel bir öğretisi var mıydı? Tek tek *eidê*'nin [İdeaların] birliğiyle ilgili olduğu ölçüde, Platon baştan sona İdeaların bölünemez olduklarını ileri sürer (*Phaido.* 78d, *Polite.* 476a) ve İdeaları henadlar [*henás*, t.b.] veya monadlar [*monás*, t.b.] diye adlandıracak kadar ileri gider (*Phil.* 15a-b, 16d-e). Fakat bizzât "bir"in veya Bir-lik'in kendisinin *eídos*'u konusunda pek az malûmâtımız var. Platon, *Phil.* 13c-18d'de dialektik bir problem olarak "bir" (*hén*) ve "çok" (*plêthos*) konusuna yönelir. O, bu sorunu insân gibi organik birlikler düzeyinde birlik-içerisinde-çokluk temelinde zâten çözülmüş olarak anar (14d-e; bkz. *hólon*), fakat geride monadik *eídos*'la ve onun mâddî şeylerin çokluğu içerisine dağılmasıyla ilgili kafakarıştırıcı sorun (15b-c; sorun sanki çözülecekmiş gibi koyulur, ama çözülmez; bkz. *métheksis*, *mímêsis*) ve bu sorunla bağıntılı *eidê*'nin [İdeaların] birbiriyle-bağıntısı (*koinônía*) problemi kalır. Bunu çözmek için, Platon, *hén*'i ve *plêthos*'u *péras*'a ve *ápeiron*'a döndüren Pûthagorasçı (ya da kendisinin adlandırdığı şekliyle Prometheusçu; 16c) çözüme başvurur, ki yeri geldiğinde bunlar bizzât Platon'un kendisinin toplama (*sûnagôgê*) ve bölme (*diaíresis*, t.b.) usûlleriyle bütünlenir. Bu sonuncular aslında "çok"tan "bir"e ve "bir"den "çok"a doğru dialektik bir harekettirler, fakat *sûnagôgê*'nin vardığı bir, hiçbir şekilde aşkın (*transcendent*) Bir değil, daha ziyâde *Soph.* 253d-e'de "ayrı ayrı yatan çok sayıdaki *eidê*'nin [İdeaların] hepsini birden kaplayan tek bir *eídos*" olarak betimlenen tipten genel cins ayârında bir *eídos*'tur.

7. *Sophistês*, ayni zamanda, şimdi artık Platonik dialogun değil, fakat "Hakikat Yolu"nun filozofu olan Parmenides'e karşı bizzât Bir'in kendisi sorununu, yanî *hén eídos*'u [Bir İdeası] sorununu da ortaya atar (245a-b). Küre şeklindeki Bir Varlık, eğer Parmenides'in fr. 8, str. 42 *vd.*'nda betimlendiği türden ise, o hâlde parçalardan çatılmış bir bütündür ve bu yüzden de mükemmel bir şekilde yalın olan Bir'in kendisinden farklı olmak zorundadır. Fakat metin bize "bir" *eídos*'unun [Bir İdeasının] var olduğunu bildirmekten başka hiçbir sonuca varmaz. Ayni dialogun daha sonraki kısımlarında (254d *vd.*) Platon *eidê*'nin [İdeaların] "en büyük türleri"ni tartışmaya başladığında, Bir hiçbir yerde kendini göstermez, öyle ki Plotinos burada Bir'in atlan-

masının niçin tam yerli yerinde olduğuna ilişkin epey uzunca bir açıklama getirmek zorunda kalır (*Enn.* vı, 2, 9-12).

8. O hâlde, Platon'da "bir"in önemi, *Parmenides*'teki muğlak ve merâk uyandırıcı uğraşın dışında, öteki *eidê*'den [İdealardan] hiç de daha özel değildir ve belki de *Sophistês*'in *mégista géne*'sinden [en büyük cinslerinden] bile daha azdır. Bununla birlikte, daha da çarpıcı olan şey, hemen hemen ayni dönemin Akademia'sı içerisinde "bir"in yerleşir göründüğü konumdur. Aristoteles'in kendisinin "bir" konusunu ele alıp işleyişi "bir"i "aşkınsallar" (*transcendentals*) sınıfına yerleştirecektir: birlik, tıpkı varlık gibi, bütün *katêgorîai*'ın [kategoryaların] hepsine birden benzer bir şekilde yüklenir (*Prôtê phil.* 1003a-b, 1053b). Fakat birim olarak bir'e gelince, bu, mathematik bir dizinin *arkhê*'sinden başka bir şey olamaz (*a.g.e.* 1016b) ve bu yüzden Aristoteles, Platon'un Bir'in ayrı bir töz olduğunu (*a.g.e.* 996a; 1001a-b'de çürütülür) ve Bir ve Var tüm *eidê*'nin [İdeaların] kendilerinin türleri olduğu *summa genera* [en yüksek cinsler] olduklarından Bir'in tüm *eidê*'nin [İdeaların] *arkhê*'si olduğunu (*a.g.e.* 996a, 998b) savunmuş olmak zorunda olduğuna inanmıştır. Bu inancın kökenlerini anlamak bir hayli güçtür, fakat bu kökenler Aristoteles tarafından sık sık tekrârlanan bir iddiâyla, yanî Platon'un *eidê*'yi [ideaları] sayılarla özdeşleştirdiği iddiâsıyla (bkz. *arithmós* 3) açık bir şekilde bağlantılıdır. Değinilebilecek bir başka nokta da bizi ayni yöne taşır. Aristoteles, ayni zamanda Platon'un Bir'i İyi ile özdeşleştirdiğini de söyler (*a.g.e.* 1091a-b). ve Platon'un bu özdeşleştirmeyi ayni zamanda mathematikle de ilgili olan "İyi'ye Dâir" ["*Peri agathou*"] adlı dersinde (bkz. *ágrapha dógmata*) yaptığını bir başka kaynaktan (Aristoksenos, *Harm.* ıı, s. 30) öğrenmemiz itibâriyle, biliriz ki, bu saptama, *Polite.* 509b'deki aşkın (*transcendent*) İyi hakkındaki ünlü pasajın okunmasından daha fazlasına dayanır.

9. Aristoteles, Platon'un ardılı olan Speusippos'un bu güçlükten kaçındığını, çünkü Speusippos'un Bir'i bir *arkhê* saysa bile onu İyi ile özdeşleştirmeyip (*a.g.e.* 1091b), İyi'yi bir tekâmül sürecinin sonucu olarak aldığım (*a.g.e.* 1072b-1073a) söyler. Speusippos'un bizzât *arkhai* [*arkhê*'ler] hakkındaki görüşlerinin de ayni şekilde olduğu bildirilir. O, sayıları nasîhat edilen Pûthagorasçı tarzda Bir'den ve Çok'tan türetmek sûretiyle (*a.g.e.* 1085b, 1087b) Platonik *eidê*'nin [İdeaların] yerine *mathêmatiká*'yı (t.b.) koymuştu (*a.g.e.* 1028b). O hâlde, Spe-

usippos'un Bir'i birci (*monist*) bir sistem içerisindeki nihâî bir ilke değil, fakat sayının iki eş-ilkesinden biridir. Ksenokrates de ayni geleneğe mensûbdur; o, *eidê*'yi [İdeaları] sayılar hâline getirdi (*a.g.e.* 1028b, 1069a vb.) ve *Tim.* 35a'nın bir yorumuna dayanarak sayıları Monad'dan [Tek] ve Dûad'dan [Çift] türetti (Plutarkhos, *De .an. procr.* 1012d). Ksenokrates, Bir'i Baba'yla ve Zeus'la, bu İlk Tanrı ve *nous*'la özdeşleştirir, buna karşılık Dûad [Çift] Tanrıların ve Dünyâ Rûhunun Anası diye adlandırılabilir (Aitios ı, 7, 30).

10. *Arkhai*'a [*arkhê*'lere] değgin tüm bu theorilerde şu nokta dikkate değer ki, "bir", sâbit bir etmen olarak kalır; "bir"in bağlaşığı (*correlative*) ise değişik nuanslar taşır: Pûthagorasçıların *ápeiron*'u, Platon'un —ve Ksenokrates'in— "bir"in karşıt kutbuna yerleştirilmiş Sonsuz Dûad'ı (*aóristos dûás*; *Prôtê phil.* 987b; bkz. *Phûs. akr.* 206b; *dûás*, *Phil.* 24a-25b'nin terminologyası içerisinde görünüşe çıkmaz, fakat orada betimlenen, doğa bakımından çift-olandır) ve Speusippos'un ve Pûthagorasçıların çoğulluğa âid *plêthos*'u. Birinci yüzyıldaki Pûthagorasçı yeniden-diriliş içerisinde dikkate değer ölçüde farklı bir görüş ortaya çıkar: Eudoros (Simplikios, *In phys.* 181'de) ve Aleksandros Polûhistor* (D. L. vıı, 25) gibi yazarlar Sonsuz Dûad'ın bizzât kendisinin *monás*'tan türediğini savunan bir Pûthagorasçılık betimlemesi sunarlar.

11. Pûthagoras ile Akademia arasındaki yakınlıklar kısa sürede her iki tarafça da kullanılıp yıpratıldı. Bizzât Aristoteles'in kendisi zâten bu iki tarafı birbirine bağlayıp birleştirmişti (bkz. *mímêsis* ve karş. *Prôtê phil.*'da Speusippos'un ve Pûthagoras'ın sık sık yanyana getirilmesi). Geç dönem dialogların aşkın (*transcendent*) Platonik ilkelerinin Pûthagorasçı sayı theorisinden türetilmesi özellikle belirgindir ve geç dönem bir Pûthagorasçı olan Gades'li [Cadiz'li] Moderatos'un bu tür bir açıklaması Simplikios tarafından muhâfaza edilmiştir (*In phys.* 230-231). Daha sonraki Yeni-Platoncu *hûpóstasis*'lerin tümü bu açıklama içerisinde mevcûddur: Varlık'ın ötesindeki ilk Bir; gerçekten gerçek ve akılla kavranabilir olan ikinci Bir, yanî *eidê* [İdealar]; ve ilk Bir'den ve *eidê*'den [İdealardan] pay alan (*métheksis*) üçüncü Bir. Moderatos'un risâlesinde Bir üzerine koyulan vurgu bu eserin Pûthagoras-

* *Lat.* Lucius Alexander Polyhistor —*en.*—

çı bakış noktasını açığa vurur. Akademia'lı Albinos'un üç *hûpóstasis*'le ilgili benzer bir açıklaması, *hûpóstasis*'lerin üçünü birden *nous* olarak betimlemekle yüzünü *Philebos*'tan ve *Timaios*'tan yana çevirdiğini gösterir (*Epit.* x, 1-2). Fakat burada Aristoteles'ten de birşeyler vardır: ilk *nous*, *dêmiourgós* olmanın (*a.g.e.* xıı, 1) ve tüm iyiliğin ve hakikatin Babası ve nedeni olmanın yanısıra, kendi kendisini düşünür (*a.g.e.* x, 3). Gelgelelim en sonunda *nous* karşısında zafer kazanan, Bir oldu. Plotinos'un da okuyup tahsîl ettiği ikinci-yüzyıl Pûthagorasçısı Numenios zâten *nous*'u ve "demiourgik" işlevi ikinci konuma indirmişti (bkz. *nous* 18) ve Numenios'un "İlk Tanrı"sı mutlak olarak bir ve bölünemezdir (Eusebios, *Euang. propar.* xı, s. 537).

12. Bu, özü bakımından, Varlık'ın ötesinde ve bütünüyle niteliksiz olan Bir'dir, Plotinos'un ilk *hûpóstasis*'idir (*Enn.* vı, 9, 3). Ona birlik yüklenmez (vı, 9, 5); aslında, onun *içinde* hiçbirşey yoktur: o, ne ise o'*dur*, olduğu şey'*dir*, yanî kendi kendisinin etkinliği ve özüdür (vı, 8, 12-13). Bununla birlikte iki düzeltme yapmak uygun olur. O [Bir], ne sayısal bir birimdir (*monás*; vı, 9, 5) ne de Aristotelesçi düşünmeye dâir düşünmedir (vı, 7, 37; bkz. *nóêsis* 18).

13. Daha sonraki felsefî gelenekte giderek kuvvetlenen bir vurguyla olumlanan Bir'in aşkınlığı (*transcendence*) bir bilgi krizine götürür (bkz. *ágnôstos*). Plotinos, Varlık'ın, kavrayışın ve tarîfin ötesinde olan bu aşkın (*transcendent*) ilk ilke problemine *mîmêsis* theorisinin bir uyarlanımı ve içebakışa görkemli bir başvuru yoluyla göğüs gerer. *Mîmêsis* sorununa iki yönden yaklaşılabilir. Bunlardan hâss bir şekilde Aristotelesçi olan biri, kişinin [zâtın] birliği yönüdür (bkz. *Prôtê phil.* 1003b). Bu yönden hareketle, biri [bir kişi, bir zât], hep daha yükseğe doğru tırmanan birlik dereceleri içerisinden geçerek bizzât Bir'in kendisi olan mutlak yalınlığa doğru ilerler (vı, 9, 1-2). Daha Platonik bir bakış noktasından, düşünme veya akletme (*intellection*), göklerde dâirevî olarak dönüp duran fakat bedenden gelen çelişik hareketlerden ötürü bizim içimizde düzenini yitirip ayârı bozulan bir hareket türüdür (*Tim.* 37a-b; *Nom.* x, 897d; bkz. *nóêsis* 11). Plotinos için Bir tüm bu hareketlerin hareketsiz merkezidir ve bir üstâdın etrafında dönen rakkaslar metaforu içerisinde, Plotinos, bizim düzensiz hareketlerimizi (örn. duyum, adım adım akıl-yürütme) reisten yüzçevirip seyredenlere doğru dönmemizle açıklar (vı, 9, 8; "dikkat" ilkesi konusunda bkz. *nóêsis* 21, *nous* 18 ve ı, 4, 10'daki olağanüstü de-

ğiniler). O hâlde, her iki ahvâlde de hakikî birlik bizzât kendi içimizde aranmak durumundadır. Bir, zorunlu olarak çokluk içerisinde bir alıştırma olan akıl-yürütme yoluyla değil, fakat birliğin bizim içimizde hâzır-olması (*parousía*) yoluyla bilinir (VI, 9, 4). Bir'in kavranışı, rûhu bütünüyle yalınlaştırmaya çalışan iç düşünüm sâyesinde, "yalnızın Yalnız'a uçuşu" sâyesinde başarılıp gerçekleştirilir (VI, 9, 7). Düşünülür dünyâ içerisinde Bir ile bu mistik birleşme dâimî bir deneyimdir, hakikî göksel Aphrodite'dir; fakat burada, bu dünyâ içerisinde böyle bir birleşme yalnızca rastlantısaldır ve bizim deneyimlediğimiz daha ziyâde kaba saba orta malı Aphrodite'dir (VI, 9, 9; Plotinos'un kendisinin Bir ile rastlantısal mistik birleşmesi hakkında bkz. Porphûrios, *Bio. Plot.* XXIII).

14. *Enn.* VI, 9, 1-2'de Plotinos nasıl ki izâfî (*relative*) birlikten mutlak bir-lik'e doğru ilerliyorsa, ayni şekilde Proklos da mutlak Bir'i Bir-lik'ten pay alan (*métheksis*) birlerin hâzırdaki mevcûdiyetinden türetir (*Sto. theol.*, props. 1-6; method için karş. *triás*). Aristoteles'te olduğu gibi, aşkın (*transcendent*) bir fiilî [etkin] neden kadar (prop. 11) aşkın (*transcendent*) bir nihâî [ereksel] neden de (prop. 8) vardır; bunlar birbirleriyle özdeştir ve Bir'dir (props. 12-13).

Yeni-Platoncu öteki *hûpóstasis*'ler için bkz. *nous*, *psûkhê tou pántos*, *psûkhê*; *hûpóstasis*'lerin öne-yürüme [taşma veya sudûr] tarzı için bkz. *próhodos*, *triás*.

henás (ἑνάς): Henad, Bir, Tek, bir'lik, tek'lik

—İng. "*Henad*" (F.E.P.)

[bkz. **hén, monás, dûás, triás** —*en.*]

Terim, *eidê*'yi [İdeaları] betimlemek için hem Platon'un *Philebos*'unda (15a) hem de Yeni-Pûthagorasçılarda (yine ayni şekilde Plotinos, *Enn.* VI, 6, 9'da) kullanılmış olsa da, en iyi Proklos'un Yeni-Platonculuğunun ayırdedici bir yönü olarak tanınır; Proklos'ta Henad'lar Bir'in birliğinin çoğul açılımlarıdır, tekliğin veya bireyselliğin aşkın (*transcendent*) kaynaklarıdır; bkz. Proklos, *Sto. theol.*, props. 113-165. Henad'lar geleneksel tanrılarla özdeşleştirilirler.

héteron (ἕτερον): başka, farklı, öteki, dîger, ayrı (-olan); başkalık / ötekilik / farklılık *vb.*

—İng. "*the other, otherness*" (F.E.P.)

["ikisinden (iki şeyden) biri, ikinci(si) {beriki, yandaki}; başka (alışılmışın dışında), farklı" (L.&S.); bkz.&karş. **hómoios**; Lat. *alter, alius*; Osm. *gayr —en.*]

Platon'da Başka öteki tüm formların hepsine birden nüfûz eden başat formlardan biridir, *Soph.* 255c-e. Apaçık var-olmayan birşey sâdece "başka"dır, *a.g.e.* 259a (bkz. *on*). *Héteron*, Dünyâ Rûhunun teşekkülünde yer alan bir ilkedir, *Tim.*, 35a. Plotinos'ta *eidê*'nin [İdeaların] çoğulluğunun *nous*'un aslî doğasında bulunan ilkesidir (*Enn.* VI, 2, 22; IV, 3, 5); mâddeyi üretir (*a.g.e.* II, 4, 5); bkz. *pròs tí, nóêsis.*

hólon (ὅλον): bütün, organizma, evren

—İng. "*whole, organism, universe*" (F.E.P.)

["bütün, tüm, tam, yekpâre, Lat. solus, solidus; bütün, yanî sıkı, sağlam, emîn, Lat. integer" (L.&S.); bkz.&karş. **kathólou**; Lat. *totus, universus, mundus*; Osm. *küll*; *kemâl, tekmîl, mükemmel*; *kâmil, dünyâ, âlem —en.*]

1. Aristoteles mutlak *génesis*'in (t.b.) parçacıkların toplaşması (*sûnkrisis*) ve ayrışması (*diákrisis*) yoluyla olabildiğini öne süren kadîm theorileri tek bir darbede reddedip, mutlak *génesis*'in bu bütün (*hólon*) şu başka bütüne dönüşüp değiştiğinde meydâna geldiğini ileri sürdüğü zaman, değişmeyle ilgili tartışmalarda kritik bir ân belirir (*Peri gen. kai phthor.* I, 317a).

2. Bütünlük sorunu daha önceden ortaya koyulmuştu. *Parmenides*'te, bütünlüğün Bir'e yüklenmesi yadsınır, çünkü bütünlük parçaların varlığını ve bunun sonucu olarak da Bir'in bir anlamda çokluk olduğunu çağrıştırır (137c-d); Bir'in birliği (*hén*) "bütünlük"ten tamâmen ayrı birşey olmak zorundadır (bkz. *Soph.* 244d-245e).

3. Parmenides'teki problem bölünebilirlik kavramıyla ilgili mantıksal ve kavramsal bir problemdir; Empedokles'le birlikte fiziksel sorun doğar. Empedokles'in ârzûsu Parmenides'in birlik'ini korumak, ama ayni zamanda buna yeni bir boyut ekleyen bir ögeler (*stoikheía*, t.b.) çokluğu da koymaktır. Empedokles için *génesis* döngüseldir, devrân edip durur: dört "kök" öncesiz-sonrasızdır, fakat dâimî bir şekildeğiştirme süreci içerisindedir (fr. 17, str. 1-13) ve bu süreç içerisinde ögeler mükemmelen harmanlandıkları bir kürenin içine ve dışına savrulurlar (frr. 27, 28). Açıkça Parmenides'in Bir Varlık'ının tavîzkâr bir şekilde lekelenmiş bir soydaşı olan bu küre, ilkin, ögelerin, en azından görme duyusu için kendi bireysel karakteristiklerini kaybettikleri bir tür birlikli bütün içerisine batıp gömülebileceklerini îmâ eder. Kürenin *harmonía* ile kaplanmış olduğuna değinmek dışında Empedokles bunun nasıl gerçekleştiğini söylemez. *Harmonía* (t.b.) terimi Pûthagorasçı çevrelerde büyük bir rağbet görmüştü ve kosmik devrânın daha sonraki evrelerinde dört ögenin [Osm. *anâsır-ı erbaa* (dört unsur) —*en.*] bileşik cisimler hâlinde birleşmeye başladığını okuduğumuzda (frr. 96, 98) Empedokles üzerindeki tam da böyle bir etkinin belirtisi kuvvetlenir. Burada bize anlatılan, etin ve kanın ve kemiklerin, tümü "*harmonía*'nın tanrısal bağları"yla birbirine bağlanmış ögelerin sâbit sayısal oranlarından oluşmuş olduklarıdır.

4. Bu, organik bileşimleri onların bileşenlerinin sayısal oranı (*lógos*) çerçevesinde açıklamaya yönelik ilk girişimdir. Kendilerinde herşeyden bir parça içeren "tohumlar"dan terkîbedilmiş olsalar bile, cisimlerin, kendilerine özgü şekilleri, içlerindeki tohum tiplerinden birinin ya da ötekinin niceliksel baskınlığından aldıklarını savunan Anaksagoras'ta da (frr. 6, 12; bkz. Aristoteles, *Phûs. akr.* 1, 187a) ayni mathematik yaklaşım görülebilir.

5. Bu method, göründüğü kadarıyla renklere uygulanabildiyse bile (bkz. biraz şüpheci ("*skeptik*") bir tınıya sâhib *Tim.* 68b; *Peri aisthês.* 440b), Platon'u da Aristoteles'i de çok fazla cezbetmedi. Platon, bileşik cisimleri farklı farklı şekillerdeki parçacıklardan terkîbetmeyi öngören daha geometrik yaklaşımı yeğledi (bkz. *génesis*, *stoikheíon*; bununla birlikte, Platon, *Tim.* 73c'de kemik iliğinin terkîbi için sayısal orana başvurur), buna karşılık Aristoteles bu Sokrates-öncesi karışım tekniklerinden hiçbirinin yeni bir "bütün"ün mevcûdiyetini gerçek bir şekilde açıklamadığını, çünkü kökendeki bileşenlerin kendi bireysel

varlıklarını hiçbir şekilde kaybetmeyip sadece duyu için algılanamaz hâle geldiklerini; ve hakikî *hólon*'un tepeden tırnağa homogen (*homoiomeres*) olması gerektiğini sezinledi (*Peri gen. kai phthor.* I, 327b-328a; karışımın *lógos*'u [oranı] hakkında bkz. *Prôtê phil.* 993a, *Peri zô. gen.* I, 642a).

6. Sokrates'in bir ikileme alternativ olarak bütünün (*hólon*) parçalarının toplamından (*pan*) daha fazla birşey olduğunu önerdiği *Theait.* 203e *vd.*'nda sergilenen, Platon'un soruna daha felsefî yaklaşımı içerisinde *phûsikoi*'un [*phûsis* düşünürlerinin] etkisi çok daha az belirgindir. Bununla birlikte bu öneri ne burada ne de Platon'un *génesis* açıklamasında takîb edilir. Fakat başka yerlerde, Platon pekâlâ farkındadır ki, bir toplama karşıt olarak bir bütünde en önemli etmen parçaların konumlanmasıdır (*thésis*) ve hakikî *hólon*'da parçalar birbirleriyle ve bütünle sâbit ve değişmez bir mekânsal [konumsal] bağıntıya sâhibdirler. Platon, bunu bir tragedyadaki bölümlerin düzenlenmesine (*Phaidr.* 268d) ve *Nomoi*'da *kósmos*'un kısımlarına uygular. *Nomoi*'daki pasaj, parçaların bütün bakımından teleologik işlevini vurguladığı için, özellikle ilgi çekici bir örnektir (X, 903c, 904b). Konum (*thêsis*) elbette pre-Sokratikler arasında önemli olmuştu (bkz. *aísthêsis, génesis*) ve konumun Platon'da belirişinin Pûthagorasçı kökenlere sâhib olduğu olasılıkdışı ve aklayatmaz değildir (bkz. *Parm.* 145a-c, Aristoteles, *Peri ouran.* 268a ve karş. *Peri poiet.* 1450b).

7. Aristoteles'in bütünlüğe yaklaşımı iki katmanlıdır. Başlangıç itibâriyle, bir bütün, bütün içerisinde bilkuvve (*dûnamei*) var olan çeşitli parçalara (*mêrê, mória*) sâhib (*Prôtê phil.* 1023b) birşeydir (*Phûs. akr.* VII, 250a; *Peri gen. kai phthor.* II, 334b). Bu kavramlaştırma zorunlu olarak fiziksel cisimlerle sınırlı değildir: Aristoteles, tragedya'nın *mêrê*'sini [bölümlerini] (*Peri poiet.* 1450a, 1459b), rûh'un *mêrê*'sini [kısımlarını] (*Peri psûkh.* III, 442a-b; bkz. *psûkhê*) ve *génos*'un [cinsin] bir parçası olarak *eídos*'u [türü] (*Prôtê phil.* 1023b) tartışır. Fakat daha evvel belirtildiği gibi (*Peri gen. kai phthor.* I, 317a), *génesis*'in bir bütünün bir bütünden *génesis*'i olduğu doğru ise, bu *hólon*'u salt bir parçacıklar öbeğinden farklı kılan ve onu bir toplamdan daha fazla birşey yapan nedir (*Prôtê phil.* 1045a)? Toplam (*pan*), parçaların sırf gelişigüzel bir konumlanışına sâhib olan birşeydir (*a.g.e.* 1024a); bir bütün ise, kendisinin *eídos*'u [formu] veya *ousía*'sı [özü] olan içsel bir birlik sebebine (*aítion*) sâhibdir (*a.g.e.* 1041b).

8. Fakat *eídos* ayni zamanda bir varolanın *enérgeia*'sı (t.b.) ve de *entelékheia*'sıdır (t.b.) ve böylece bu kavramların yanyana koyulmasıyla Aristotelesçi *hólon* kavramı hem işlevi (*érgon*, t.b.) hem de erekliliği (*télos*, t.b.) içerecek şekilde genişler. Cânlı varlıkların *eídos*'u ve onların tüm işlevlerinin birleştirici sebebi *psûkhê*'dir. Bu üslûb içerisinde, parçalar (*mêrê*), işlev kavramının yardımıyla, organlara (*órgana*) dönüştürülür. Bir organ, cânlı bir yaratığın bir eylem (*praksis*) olan nihâî bir noktaya, ereğe veya amaca doğru yönelen parçasıdır (*Peri zô. mor.* 645b); doğa (*phûsis*), yanî bu varlıklardaki içsel büyüyüp gelişme ilkesi, organları belli işlevleri yerine getirecek şekilde çatmıştır (*a.g.e.* 694b) ve böyle kurulmuş bir beden bir organizmadır (bkz. *a.g.e.* 642a ve karş. *Peri psûkh.* II, 412a'da rûhun organik bir bedenin *entelékheia*'sı olarak tanımlanması). O hâlde, *órganon*, cânlı bir varlığın, kendi kuvvelerinden (*dûnameis*) herbirine onları işler kılabilecek şekilde denk düşen fiziksel parçasıdır (*Peri zô. gen.* I, 716a; IV, 765b).

9. Epikuros'un *sûstêma* [biraraya koyulan çeşitli parçalardan mürekkeb bileşik bütün, terkîb —*en.*] kavrayışında az çok buna benzer bir düşünce ortaya çıkar. Demokritos, şeylerin tüm *pathê*'sini [*páthos*'larını] yayılımlı cisimlerle yayılımlı olmak bakımından dolaysız bir şekilde birarada bulunan *pathê*'ye indirgemiş ve geri kalan her şeyi (örn. renk, ses) duyuların indî izlenimi mertebesine düşürmüştü (fr. 9; bkz. *aísthêsis*, *páthos*). Fakat Demokritos'un ardından yürüyen daha sonraki takîbçileri için belli bir takım *pathê* [*páthos*'lar] vardı ki, bunlar bireysel *átomon*'da mevcûd olmasa bile, bir *átoma* [atomlar] öbeğinde mevcûddular. Bu anlamda, bütün (*sûstêma*, *áthroisma* [biraraya derlenip toplanmış, yığılmış çeşitli parçaların oluşturduğu öbek, yığın, küme, demet, veya yumak, toparlak —*en.*] ya da Lucretius'un adlandırdığı şekliyle *concilium* [terkîb, bileşim]), kendi parçalarının toplamından daha fazladır (bkz. D. L. X, 69). Buradaki fark nedir? İlkin, *átoma*'nın [atomların] birbirleriyle ilintili olarak ve bu yüzden de bir doku veya bir örgü oluşturacak şekilde konumlanışı (*thésis*) sorunu bulunmaktadır; öyle ki bu doku veya örgü, *átoma*'nın [atomların] renksiz, ama onların meydâna getirdiği öbeğin renkli olmasını olanaklı kılan fazladan ilâve edilmiş etmendir (Lucretius II, 757-771; bkz. Plutarkhos, *Adv. Col.* 1110c). Bunun dışında, öbek içerisinde uzamsal yayılımlı bir örgünün veya dokunun bu oluşumuna ek olarak, ayni zamanda atomların kendilerine özgü bireysel hareketi de vardır ve kimi

zaman atomlar *concilia* [*concilium*'lar, yanî terkîbler veya bileşimler] hâlinde şekillendiklerinde onların kendi hareketlerinin âheng kazandığı ve başka öbeğe özgü *pathê*'nin [*páthos*'ların] vâroluşa geldiği olur (*a.g.e.* II, 109-111). Bu biçimde, bedenin kılıfı içinde taşınan rûh-atomlarının *concilium*'u içerisindedir ki, duyum olan hareket ortaya çıkar (D. L. X, 64; bkz. *aísthêsis*). Epikurosçu *concilia*'nın [terkîblerin] çeşitli tipleri için bkz. *génesis*.

10. *Lógos*'un (t.b.) birleştirici ve tanrısal öngörüye dayalı idâresi altındaki bir şey olarak dünyâ [âlem] üzerine koyulan Stoacı vurgu, *hólon*'un, "evren" anlamında, *kósmos*'un bir eşanlamlısı olarak oldukça istikrârlı bir kullanımına yol açtı ve bu, Marcus Aurelius'un, insânları evrenin (*hólon*) (salt parçalara karşıt olarak) organları diye betimlemesinde özellikle göze çarpar (*Ta eis He.* VII, 13). Yeni-Platoncular bunun yerine *Parmenides* ve *Theaitetos* metinlerine geri döndüler; Proklos, *Sto. theol.*nin props. 66-69 numaralı kesimlerini, hem kendisinden pay alınmayan bir *eídos* olarak bütünlüğün (*holotes pro méron*) hem de bütünlüğe kendilerinin *pathê*'sinden [*páthos*'larından] biri olarak sâhibolan çeşitli parçalı-bütünlerin kendisinden pay aldığı bir *eídos* olarak bütünlüğün (*holotes ek méron*) irdelenmesine tahsîs etti.

Rûhun birliği sorunu hakkında bkz. *psûkhê*.

hómoios (ὅμοιος): benzer, ayni, eş, denk —İng. "*like, similar*" (F.E.P.)

["benzer, benzeyen, andıran, *Lat.* similis; *benzer bir şekilde* paylaşılan, ortak, karşılıklı; *güçte* eşit, denk, akran, *Lat.* par; ayni zümreden *veya* ayni mevkiden (*kişiler*): emsâller; **homós**: bir *ve* ayni, *iki veya daha fazla şeye* müştereken âid olan, ortak, birleşik, *Lat.* communis" (L.&S.); "umûmî, müşterek; eşit" (S.S.); bkz. **homoíôsis** ve karş. **héteron**; Lat. *similis, par*; Osm. *şibh, müteşâbih —en.*]

Bilgiye ilişkin en yaygın Yunan theorilerinden biri, "benzer, benzer tarafından bilinir" hükmüne dayanıyordu. İki yön ayırdedilebilir: 1) aralarında bir tür ögeler özdeşliği olmaksızın bilen bilineni bilemez;

ve 2) bir şeyi bildiğimizde, biz de ayni zamanda tıpkı o şeye benzer hâle geliriz. İlk yön, en çıplak hâliyle Empedokles'in 109. fragmentinde görülür: "toprağı toprakla, suyu suyla görürüz"; ve bu fragment, şeylerin akıntılar yaydıkları ve akıntılar duyu organlarında kendilerine tekabül eden geçitlere uyarak girdiklerinde, bunun sonucu olarak bilginin hâsıl olduğu şeklinde açıklanır (Diels 31A86); Demokritos'taki benzer theoriyle karşılaştırın (Diels 68A135; bkz. *aísthêsis*). Platon'un *Timaios* dialogunun 45b-46a kesimlerinde daha bilgece bir uyarlama vardır; burada görme, ayni şekilde teşkîl edilmiş güneş ışınlarıyla "eş eşine" sarmaşıp kaynaşan âteşten bir ışık demetinin gözün içerisinden dışarıya süzülüp akmasıyla açıklanır; bu homogen ışın demeti içerisine bir şeyin girmesi duyum olayına sebeb olur. Bu theorinin her iki uyarlamasını da eleştiren Aristoteles (*Peri psûkh.* 1, 404b; *Peri aisthês.*, 437a-b), problemi kendisinin *dûnamis* theorisi aracılığıyla çözer: bilen, kuvve olarak bilinendir (*a.g.e.* 438b). İkinci yön, yanî bilen bilinen hâline gelir düşüncesi, tam olarak geliştirilmiş Aristotelesçi bilgi öğretisini ve ethik bakımdan da *hómoiosis*, *kátharsis*, *harmonía* öğretilerini yansıtır; ayni zamanda bkz. *ouranós*.

2. Tıbbî hekimliğe özgü *homoiopathism*'in [bir hastalığı o ayni hastalığa yol açan etmenlerle tedâvî etme usûlü —*en.*] filozoflar tarafından kullanımı için bkz. *kátharsis*; algı theorisi, *aísthêsis* başlığı altında daha kapsamlı bağlamı içerisine oturtulmuştur; Yeni-Platonculuğun öne-yürüme—geri-dönme [taşma-kaynağına varma] deverânı bakımından benzerlik / aynilik için bkz. *próhodos*; *hómoios*'un kosmik ölçekteki etki ve edilgide oynadığı rol için bkz. *sûmpátheia*.

homoíôsis (ὁμοίωσις): benzeme, (Tanrı'ya) benzer hâle gelme, özümsenme

—İng. "*assimilation* (*to God*)" (F.E.P.)

[benzer kılma, benzetme, benzeşme, ergime, erime, erme, varma; bkz. **hómoios** ve karş. **ékstasis**, **enthousiasmós**; Ar.&Osm. tsvf. *fenâfillah* —*en.*]

Köken itibâriyle Pûthagorasçı bir düşünce olan (bkz. Iamblikhos, *Peri pûth.* 137) Tanrı'ya ergime, daha sonraları Sokrates ve Platon ta-

rafından felsefenin ereğini tanımlayan bir şey olarak benimsendi (Stobaios, *Ekl.* II, 7, s. 49 ve *Theait.* 176a). Bu düşünce Peripatetikler arasında da yaygındı; bkz. Cicero, *De fin.* V, 4, 11; Iulianus, *Orat.* VI, 185a; ve *Eth. Niko.* 1177b'deki ünlü kendilerimizi ölümsüz kılma çağrısı. *Homoíôsis*, Plotinos'ta merkezde durur (*Enn.* I, 6, 6). *Homoíôsis*'in felsefî kökenleri için bkz. *psûkhê*, *hómoios*, *harmonía*.

hormê (ὁρμή): içtepi, iştihâ

—İng. "*impulse, appetite*" (F.E.P.)

[içgüdü, itki, dürtü, güdü, atak, akın, tazyîk; "hamle, atılma, hız" (S.S.); "saldırı, hücûm, *savaşta* ilk darbe *veya* hamle, *Lat.* impetus; *bir şeyin* başlangıcı *veya* ilk hareketi: *bir şeye* erişme mücâdelesi veya çabası, gayret, hırs; şiddet, şiddetli ârzû, tutku, şevk, tehâlük; **fl.* **hormáô**: hareket ettirmek, ittirmek, kımıldatmak; sıkıştırmak, zorlamak, çullanmak: yapmaya, başlamaya *veya* yapmayı denemeye cân atmak: çok istekli *veya* en istekli olmak; *özl. birine*, paldır küldür saldırmak, balıklama dalmak" (L.&S.); Lat. *impulsus / impulsio, instinctus, motus / motio*; Osm. *ilcâ', insiyâk, sevk-i tabîî, sevk-i garîze, sâik*, "*kuvve-i-şevkiyye*" (H.Z.) —*en.*]

Aristoteles, *hormê*'yi, biraz özensizlik kokan bir tarzda *óreksis*'in (t.b.) eşanlamlısı olarak kullanır, fakat Stoacılarla birlikte *hormê*, "iştihâ" karşılığı kullanılan standard teknik terim hâline gelir. *Hormê*, birşeye doğru yönelen (ya da bir şeyden kaçan) "rûhun ilk hareketi [*kínêsis*]" olarak tanımlanır (*SVF* II, 458). Her hayvânın birincil *hormê*'si kendini-korumadır (*oikeíôsis*, t.b.). *Hormai* [*hormê*'ler] hayvânî düzeyde hiçbir problem doğurmaz, fakat karakteristik damgası akılsallık (*hêgemonikón*, t.b.) olan insânla ilgilenirken, akla karşıt olan *hormai*'ın [*hormê*'lerin] varlığı bir güçlük yaratır. Şiddetli ya da "aşırı" içtepiler *pathê*'dir [*páthos*'lardır] (D. L. VII, 110; bu görüşün Platonik öncelleri için bkz. *páthos*) ve onların akıl yetisi karşısındaki tamâmen kendilerine özgü doğası tartışılmıştır (bkz. *páthos*,

apátheia). Fakat Stoik okulun geç dönem öğretisi insânın hem hayvânî hem de aklî doğasını onaylayıp gözönünde bulundurma ve bu yüzden de *hormai*'ı [*hormê*'leri] aklî-olmayan kısım altında sınıflama eğilimi içerisine girdi (bkz. Cicero, *De off.* ı, 28, 101; ı, 36, 132); bkz. *nóêsis* 17.

hóros (ὅρος) veya **horismós (ὁρισμός)**: bağlayan, sınırlayan, bağ, sınır, tanım

—İng. "*boundary, definition*" (F.E.P.)

[kural, standard, kıstas, ölçü; **fl.* "**horízô**: *bir parçayı öbüründen* bölmek *veya* ayırmak, bir sınır olarak bölmek; *edl. bir ülke hk.* sınır çizilmek; sınırlarla işâretlemek *veya* belirlemek: sınırlamak, tanımlamak; *gen.* belirlemek, atamak, tayîn etmek; *bir sözcüğü* tanımlamak; vermek, *örn. bir oy* vermek; sınırdaş olmak, bitişmek" (L.&S.); karş. péras; Lat. *terminus / determinatio, definitio*; Osm. *hadd / hudûd / tahdîd, ta'rîf —en.*]

İnduksiyon [tümevarma] (*epagôgê*, t.b.) ve tanım ve de ethik'in bağlamı içerisinde induksiyon ve tanım (Aristoteles, *Prôtê phil.* 1078b), felsefeye yapılan Sokratik katkıydı. Kûniklere göre hakikî veya doğru tanım imkânsızdır (Aristoteles, *Prôtê phil.* 1043b; Platon, *Theait.* 201c). Tanımlar, kanıtlamanın başlangıç noktasıdır (Aristoteles, *Anal. hûst.* ıı, 90b). Ad tanımları ile neden tanımları arasında bir ayrım vardır (*a.g.e.* 93b-94a). Tanımın kısımları *Top.* ı, 103b'de sayılıp dökülür. Mâddenin hiçbir tanımı olmaz, yalnızca *eîdos*'un [formun] tanımı olur (Aristoteles, *Prôtê phil.* 1035b-1036a) ve tek tek bireysel duyulur tözlerin de tanımı olmaz (*Prôtê phil.* 1039b). Hâss bir şekilde söylendikte, tanımlar yalnızca türün tanımlarıdır ve ancak ikincil bir anlamda başka herşeyin tanımlarıdır (*a.g.e.* 1030a). Skeptikler herhangi bir şeyi tanımlamayı reddettiler (D. L. ıx, 106); bkz. *diaphorá, ídion, ousía.*

hûlê (ὕλη): malzeme, gereç, mâdde, özdek —İng. "*material, matter*" (F.E.P.)

["ağaç, koru, orman; **déndra**'*ya (meyva-ağaçlığı) karşıt olarak* koruluk, ormanlık: *ayn.z. kerestelik ağaçlara karşıt olarak* çalılık, fundalık yer, *Lat.* sylva; kesilip biçilmiş ağaç, kereste, odun, yakacak, yakıt, ağaç veya odun kütükleri, tahta, ahşâb; *gen. Lat.* materia *gibi*, bir şeyin kendisinden yapıldığı şey, malzeme; herhangi bir türden hammâdde: *bu.» meta.*, ele alınıp işlenmiş mâdde, şey, mesele, konu, mevzû, tema, *Lat.* sylva; zihne veya mânâya karşıt olarak mâdde, *Lat.* sylva" (L.&S.); karş. *eídos*; Lat. *materies*; Osm. *heyûlâ'*, *heykel*, *mâdde*, "*tıyne(t)*" (H.Z.) —*en.*]

1. Katıksız Aristotelesçi bir terim olarak *hûlê*, —yayılım ya da büyüklük (*mégethos*, t.b.) için de doğru olduğu gibi— kökenlerini dolaysız bir şekilde algılanan gerçeklikte bulmaz, fakat değişmeye ilişkin bir çözümlemeden çıkar (*Phûs. akr.* ı, 190b-191a); *hûlê*, dolaysız bir şekilde değil, fakat analogya (*analogía*) yoluyla bilinir (*a.g.e.* 191a8). Mâdde'nin doğasını kavramada yatan güçlük, onun bilgi eriminin dışarısında gibi görünmesidir (*Prôtê phil.* 1036a): bir varolanın tüm niteliklerini sıyırıp atarsak (*aphaíresis*, t.b.) geriye hiçbir şey kalmaz görünür. Mâdde *katêgoríai*'dan (t.b.) [kategoryalardan] herhangi birine de uymaz, çünkü kategoryalar mâddeye yüklenirler, oysa mâdde hiçbir şeye yüklenmez; mâdde bir olumsuzlama bile değildir (*Prôtê phil.* 1029a). Kısacası, form fiil ise, mâdde kuvvedir (*Peri psûkh.* ıı, 412a).

2. *Hûlê*'nin kendine özgü doğası bir kez sınırlandıktan sonra, o, şeylerin dört nedeni arasındaki yerini alabilir (*Phûs. akr.* ıı, 194b; bkz. *aítion*) ve bu yer bakımından mâdde [*hûlê*], tıpkı *eídos* gibi, içkin (*enhûparkhon*; (*immanent*)) bir nedendir (*Prôtê phil.* 1070b). *Hûlê* bir başka işlev de görür: o, bireyleşme ilkesidir. *Eídos*, bölünemez (*átomon*) olduğu için, sâdece verili bir cins veya tür içerisinde bir varolan oluşturma işi görebilir; *infima species* [en alt tür] içerisindeki bireyler, kendilerinin mâddesi hasebiyle sayısal olarak tek tek seçik olurlar

(*Prôtê phil.* 1034a, 1035b; sâf formların, örneğin Tanrı'nın, akılların bireyleşmesi ele alınıp işlenmez; bkz. *kinoún* 12 ve karş. *diaphorá* 4).

3. O hâlde, *hûlê*, değişmenin ilksel dayanağıdır (*hûpokeímenon*, t.b.; *Phûs. akr.* ı, 192a), yanî yeni *eídos*'u alan "şey"dir (*Prôtê phil.* 1038b; Platonik önceller için bkz. *génesis*). Fakat onu bir "şey" diye adlandırmak yanlış-yönlendirici olur. *Hûlê*, bir [bireysel] töze (*tóde ti*) benzer (bkz. *Phûs. akr.* ı, 190b, 192a), fakat [bireysel] tözün iki ana karakteristiğinden yoksun olduğu için [bireysel] töz değildir: o, ne ayrı bir varolandır (*khôristón*, t.b.) ne de bir bireydir (*Prôtê phil.* 1029a).

4. Nasıl ki çeşitli değişme tipleri varsa (bkz. *metabolê*), ayni şekilde bu değişmelerin dayanakları olarak iş gören çeşitli mâdde tipleri de vardır (bkz. *Prôtê phil.* 1042b). Bu tipler arasında en dikkate değer olanı, öteki tiplerden hiçbirini içermeyen ya da bir başka biçimde söylendikte zorunlu olarak "varagetirişin ve yoğagötürüşün mâddesi"yle (*hûlê gennete kai phtharte*) birarada bulunmayan ve bu yüzden de *génesis*'e ve *phthorá*'ya (tt.b.) tâbi olmayan yer değiştirmeyle birleşik mâddedir (*hûlê topikê*; bkz. *phorá*; *Prôtê phil.* 1042b, 1044b, 1050b, 1069þ). Tek değişimleri yer hareketine âid değişim olan gök cisimlerinin yoğagitmezliğinin imkânı böyle tesîs edilir (bkz. *aithêr*, *ouránioi*). Tözsel değişmede (*génesis*) ve niteliksel değişmede (*allotôsis*) içerilen mâddelerin ayrımı için bkz. *stoikheíon*.

5. Aristoteles için, bir bireyin, bir Sokrates'in ya da bir Kallias'ın teşekkülü, gitgide daha özgülleşen bir *eidê* [*eídos*'lar veya formlar veya türler] ardışıklığının altalta sıraya dizilişi olarak tasarlanabilecek son derece karmaşık bir işlem sürecidir. Bu formların herbiri, ilerledikçe daha da biçimli hâle gelen bir mâdde üzerine dayatılmıştır ve bu itibârla *hûlê*'de, ilksel cisimlerin veya *stoikheía*'nın (t.b.) [ögelerin], yanî toprağın, havânın, âteşin ve suyun formunun dayanağı olan bir ilk mâddeden (*prôtê hûlê*, *materia prima* [*heyûlâ'*]) başlayarak, daha yüksek düzeyden biçim kazanmış bir dizi mâdde yoluyla, şu bireysel varolanın mâddesi olan "nihâî mâdde"ye (*éskhatê* veya *teleutaia hûlê*) kadar uzanan ayrımlar vardır (*Peri zô. mor.* ıı, 646a; bkz. *Prôtê phil.* 1049a).

6. Aristoteles, Platonculuğun (ve onun daha uzak atası Pûthagorasçılığın) buna benzer bir yönde yürümüş olduğunun farkına varmamış değildi (*Phûs. akr.* ı, 192a). Fakat onlar ya Parmenides'i takîb edip

mâdde kavramını sâf var-olmayan (*mê on*; bkz. *on*) olarak yaftaladılar —açık ki mâdde sâf var-olmayan değildi, çünkü o hem *génesis*'ten önce vardı hem de *génesis*'ten sonra var kalıyordu (aslında, mâdde öncesiz-sonrasızdır)— ya da böyle yapmayıp mâddeyi "büyük-olan ve küçük-olan" ile özdeşleştirdiler (*Prôtê phil.* 987b; bkz. *dûás*) —ki Aristoteles'in düşüncesine göre, bu, özü itibâriyle belirlenimli olmayan bir ilke *ile* bir yoksunluğu içinden çıkılmaz bir şekilde birbirine karıştırmaktır. Platoncuları geçerli bir mâdde kavramına varmaktan alıkoyan da, işte bu *hûlê* ile *stérêsis*'i ayırdedememe zaafıydı. *Tim.* 49a'daki Platonik Kundak (*hûpodokhê*) Aristoteles'in düşüncesine daha yakındı; Kundak da görülmez ve belirlenimsizdir (*a.g.e.* 51a) ve tıpkı Aristoteles'in *hûlê*'si gibi yoğagitmez ve bir tür "gayrimeşrû akıl-yürütme" yoluyla ancak dolaylı bir şekilde bilinir (*a.g.e.* 52a-b). Elbette ki aralarında farklılıklar vardır. Bir "kundak" veya "yatak" [rahim] olarak başgösteren şey dayanaktan [mesned] kesinlikle farklıdır, fakat onun nîhâî olarak "alan" veya "yer" (*khôra*) olarak betimlenmesi (*Tim.* 52a), Aristotelesçi *hûlê*'den daha da uzaktır —bu "alan" veya "yer" mecâzı, Plotinos'un tanıklığına göre (*Enn.* II, 4, 11), daha sonraki bazı yorumcuları "kundak"ın oylum [hacm] kavramıyla ilgili olduğunu telkîn etmeye kışkırtmıştı.

7. Her şeyin mâddî olduğu Stoacılıkta, yine de Aristotelesçi mâdde ve form ayrımı etkin (*poiein*) ve edilgin (*páskhein*) ilke ayrımında korunur (D. L. VII, 134). Bu ilkelerin her ikisi de mâddîdir, ama ilki *lógos*'la özdeşleştirilen öncesiz-sonrasız "ilk mâdde"dir [*heyûlâ*'] (*SVF* I, 87). Bununla birlikte, Aristoteles ile Stoacılar arasındaki temel fark büyüklük alamnda meydâna çıkar. Aristotelesçi değişme çözümlemesi, tözsel bir dayanak olarak, sâf kuvve (*dûnamis*) olarak mâdde kavramına götürdü (bkz. *Prôtê phil.* 1039b, *Peri psûkh.* 412a, 414a), buna karşın büyüklük (*mégethos*, t.b.) nicelik (*posón*) kategorisi içerisindeki bir ilinek, yanî bir formdur. Bu yüzden Aristoteles ve onun ardından da Plotinos (bkz. *Enn.* II, 4, 8-12), büyüklüğün mâddî ve cismânî gerçeklik dışında durduğunu olumlarlar, oysa ki etkide ve edilgide temellenen Stoacı çözümleme tabantabana karşıt sonuca götürür (D. L. VII, 56; Cicero, *Acad. post.* I, 11, 39).

8. Esâsen *Enn.* II, 4'te bulunan Plotinos'un mâdde konusundaki görüşleri, hem Aristoteles'e hem de Stoacılara yönelik bir tepkidir ve onun *Philebos*'ta *ápeiron* hakkındaki Platonik kanıt-metinleri (15d-

17a, 23c-25b) okumasına dayalıdır. Tıpkı Aristoteles gibi, Plotinos da bir düşünülür mâddenin (*hûlê noêtê*) varoluşunu kabûl eder. Fakat Aristoteles'in düşünülür mâddesi soyutlama (*aphaíresis*, t.b.) işleminde içerilen sâf kavramsal bir şey iken, onun Plotinosçu uyarlaması kesin olarak belirli bir ontologik statüye sâhibdir: o, duyulur mâddenin düşünülür eşleşiğidir (burada arguman, bizim *kósmos aisthêtós*'umuza [duyulur *kósmos*'umuza] koşut bir *kósmos noêtós*'un [t.b., düşünülür *kósmos*'un] varoluşunu varsayar) ve onun varoluşu, *Philebos*'ta belirtildiği gibi *eidê*'nin [İdeaların] cinslerinin bölünebilirliği sâyesinde kanıtlanır (*Enn.* II, 4, 4). Mâddî ve cismânî gerçekliğe sâhib mâdde, o hâlde, düşünülür mâddenin bir sûretidir, bir kopyasıdır (*eídôlon*).

9. Plotinos ayni zamanda mâdde ile yoksunluk (*stérêsis*) arasındaki bağıntı konusunda da Aristoteles'e karşı çıkar. Aristoteles bunlar arasında ayrım gözetmemeleri husûsunda Platonculara sert bir şekilde çıkışmıştı (*Phûs. akr.* I, 192a), fakat Plotinos bu özdeşleştirmeyi tekrâr olumlar (II, 4, 14-15): mâdde yoksunluktur; dahası mâdde, Platonik belirsiz ve sınırsız olandır (*ápeiron*, t.b.; ayni zamanda bkz. belirsiz, sınırsız, *aóristos* olarak betimlenen *dûâs*). Fakat Platonik *khôra*'dan ["yer"den] farklı olarak (III, 6, 12-19'daki *khôra* imgesine ilişkin geniş düzeltmeler), Plotinosçu mâdde Bir'den türemiştir (II, 4, 5; V, 1, 5; bkz. Proklos, *Sto. theol.*, props. 57-59).

10. Son olarak, Plotinos, bireyleşme sorununda Aristoteles'in karşısına dikilir. *Prôtê phil.* 990b'de Aristoteles, Platoncuların argumanlarının mantığının her bireysel şeyin bir *eídos*'unu [İdeasını] koymalarını gerektireceğini ileri sürmüştü. Aristoteles, görmüş olduğumuz gibi, *hûlê*'yi bireysel ayrımların nedeni kılmakla bu zorunluluktan kaçar. Fakat Plotinos (*Enn.* V, 7) tam da bu ayni amaçla bireylerin *eidê*'sinin [İdealarının] varoluşunu kabûl eder.

Mâddenin ve kötünün eşitlenmesi için bkz. *kakón*; Sokrates-öncesi "mâddeciler" için bkz. *eídos*.

hûperousía (ὑπερουσία): var-olanın veya varlığın üstü(nde) ve ötesi(nde) olan, aşkın, aşkınlık (tanrısal): Formların [İdeaların] aşkınlığı sorunu hakkında bkz. **eídos**

—İng. "*beyond being, transcendence (divine)*" (F.E.P.)

[bkz. **ousía**; Lat. *transcendens*; Osm. *müteâl, müteâlî —en.*]

1. Aşkınlık (*transcendence*) düşüncesinin hâss kaynağı, Parmenides'in bir var-olan koyup, sonra bu var-olanı birlik dışındaki tüm karakteristiklerinden yoksun bırakmaya kalkışmasıydı (fr. 8, str. 1-50). Platon, *Parmenides*'te ve özellikle de bu Bir'in "var" olduğunun bile söylenemeyeceğini kanıtladığı birinci "hipotezde" (bkz. 141d-142a) bu düşüncenin dialektik olanaklarını araştırıp irdeler. Bu belki dialektikte böyle olabilir, ama başka zemînlerde Platon kendisinin en yüksek ilkesinin aşkınlığına (*transcendence*) inanır: *Polite.* 509b'de İyi var-olanın ötesi[nde]dir; *ágnôstos* başlığı altında anılan çeşitli metinleri karşılaştırın.

2. Stoacı mâddecilik tanrısal aşkınlığı (*transcendence*) kökten bir şekilde alaşağı etti (*SVF* ı, 87 ve bkz. *pûr*), fakat Hristiyan çağın birinci yüzyılında, Philon'da görülebilecek (*Lógos*'un da aşkın (*transcendent*) olduğu *De opif.* 2, 7-9 ve *Leg. all.* ıı, 61) Sâmî aşkınlık (*transcendence*) geleneğinin dahliyle eşleştirilmiş Pûthagorasçılığın ve Platonculuğun bir yeniden-dirilişinden ötürü (bkz. *eídos*), tanrısal aşkınlık (*transcendence*) bir kez daha öne çıkar. Bu öğreti, Tanrı'ya yönelik epistemologik bir yaklaşım îcâd etme girişimleriyle sıkı sıkıya bağlanıp birleştirildiği Orta Dönem Platonculukta (bkz. Albinos, *Epit.* x, 1-4) ana unsur hâline gelir (bkz. *ágnôstos*). Tanrısal aşkınlık, en ünlü temsîlcisini, Proklos tarafından takîb edilen (*Sto. theol.* prop. 20) Plotinos'ta ve onun Bir (*hén*) öğretisinde (*Enn.* vı, 9, 3 ve 5) bulur; ayni zamanda bkz. *hûpóstasis, theós.*

hûpodokhê (ὑποδοχή) veya **hûpodekhoménê (ὑποδεχομένη)**: kundak, alan, yer, depo

—İng. "*receptacle*" (F.E.P.)

[kundak, yatak, beşik, döşek, kovuk, oyuk, kap, kazan, hazne, girinti, kova, dağarcık, sığınak, barınak, ocak, kucak (anakucağı *ve* babaocağı *gibi*), otak, yurd; âguş, batn / bâtın, ra-

him; *fl.* "**hûpodékhomai**: denizin yüzeyinin altına almak veya alınmak {dibe batmak, batırmak, batırılmak, dalmak, daldırmak, daldırılmak}; çatısının altına almak, konuklamak, misâfir etmek, ağırlamak, buyur etmek; kulak vermek, kulak kesilmek, dînlemek; üstlenmek, girişmek, kalkışmak, angaje olmak, söz vermek, va'detmek, taahhüd etmek; *bir şey hakkında* âdil olanı kabûl ve teslîm etmek; uğramak, marûz kalmak, çekmek, katlanmak, tahammül etmek, taşımak; beklemek, öylece kalmak, saldırıya dayanmak, siperde beklemek, siperde kalmak, siper alıp beklemek, *Lat.* excipere; sıra ve rütbe bakımından sonra gelmek: ...-den sonra gelmek, ardarda bitişmek; *kadınla ilgili olarak*, gebe kalmak, hamile olmak, yüklü olmak" (L.&S.); bkz. **khôra** ve karş. **hûlê**, **hûpokeímenon**, **hûpóstasis**; Lat. *receptaculum*; Osm. *mahall —en.*]

Platon'a göre, her ne kadar kundağın kendisi dâimâ ayni dursa da, *génesis* [varageliş] bu kundak içerisinde olup biter (*Tim.* 50b-51b). Kundak ayni zamanda *khôra* (alan) diye de adlandırılır (*a.g.e.* 52a) ve bir yarı-varoluş (*pôs on*) konumuna oturtulur (*a.g.e.* 52c; bunun ontologik yönleri için bkz. *on* ve *génesis*). Aristoteles, Platon'un "kundak"ını mâddeyle (*hûlê*) özdeşleştirir (*Phûs. akr.* IV, 209b). Plotinos için, "kundak", "ikinci" veya duyulur mâddedir (*Enn.* II, 4, 6; II, 4, 11); bkz. *tópos* ve karş. *hûpokeímenon*, *hûlê*, *génesis*.

hûpokeímenon (ὑποκείμενον): altta-yatan, dayanak, taşıyıcı, konu, töz

—İng. "*substratum*" (F.E.P.)

[derinde-yatan, kaynak, mâden, mal, mülk, servet, alta-serilen, alta- koyulan, alta-yayılan, ya-

tak, alt-katman, temel, kaide, zemîn, mesned, "özne"(?); **fl.* "**hûpókeimai**: alt(t)a *veya* aşağı-da / aşağı- ya *veya* dib(t)e / derin(d)e yatmak, yayılmak, serilmek, uzanmak; *meta.*, gözler altın(d)a koyulmak, yatmak, göz alabildiğine yayılmak, uzanmak, serilmek, *birinin* önüne koyulmak *veya* sürülmek, önerilmek; alt(t)a *veya* temel(d)e koyulmak, varsayılmak, farzedilmek, {üstlenmek, takınmak, taşımak}, doğru kabûl edilmek, bahş olarak alınmak; teklîf edilmek, önerilmek, öne- sürülmek, îmâ edilmek, sezdirilmek; en altta bırakılmak, geriye bırakılmak, korunmuş, saklanmış, sakınılmış olmak; ...-e tabi olmak, boyun eğmek, maruz kalmak, ...-e konu olmak: *ayn.z.* bir araştırmanın konusu olmak *veya* konusunu oluşturmak; bir rehin'e veya ipotek'e konu olmak, rehin bırakılmak veya ipotek edilmek" (L.&S.); bkz. **hûlê**, **hûpodochê**, **khôra**, **hûpóstasis**, **kheísthai**; Lat. *subiectum*; *substratum*, "*substantia*" (?); Ar. *ayn*; Fars. *cevher*, Osm. *mevzû*; "*fâil* (?), *mâ-bih-il-kıvâm*" (B.A.) —*en.*]

Aristoteles'in, görünüşe göre Platonik bir prototipe dayanan, *Phûs. akr.*'deki *génesis* [varageliş] çözümlemesi (bkz. *génesis*), onu, bir şeyden bir başka şeye tüm değişmelerde içerilen şu üç ilkeyi (*arkhai*) seçip ayırmaya götürür: içkin (*immanent*) form (*eídos*, t.b.), o şeyin varageleceği şeyin formundan yoksunluk (*stérêsis*, t.b.) ve son olarak değişme boyunca değişmeden kalan ve içerisinde *génesis*'in meydâna geldiği taşıyıcı-zemîn [töz] (*hûpokeímenon*; *Phûs. akr.* 1, 190a-b). Bu son ilkenin adı, yerine getirdiği işlev tarafından koyulur; bu yüzden, yük(lem)leme bakımından taşıyıcı-zemîn [tôz], kendisine başka şeylerin yük(lem)lendiği, ama kendisi başka herhangi bir şeye yük(lem)lenemeyen şeydir (*Prôtê phil.* 1028b-1029a). Gelgelelim, *Phûs. akr.*'deki pasajlar, *hûpokeímenon*'u mâddî değişme bağlamında irdelemektedirler ve bu sebebden ötürü de *hûpokeímenon*, sâdece mantıksal bir kavram değil, ama *eídos* ile birlikte, var-olanın aslî bir eş-il-

kesidir (*Phûs. akr.* ı, 190b); biraz farklı bir bakış noktasından bakılırsa, o, mâddedir (*hûlê*) ve tıpkı mâdde gibi, dolaysız bir şekilde değil ama analogik olarak bilinir (*a.g.e.* 191a). *Hûpokeímenon*'un hem mantıksal hem de ontologik yönleri, daha sonraki düşünürlerde varlığını sürdürür: o, dört Stoik *katêgorîai*'dan (t.b.) [kategoryadan] birincisidir (*SVF* ıı, 369) ve Plotinos'ta mâddeyle özdeşleştirilir (*Enn.* ıı, 4, 6); bkz. *hûlê*, *hûpodokhê*, *sûmbebêkós*.

hûpólêpsis (ὑπόληψις): yargı, yargılama, hüküm

—İng. "*judgement*" (F.E.P.)

["bir sözü alma *veya* yakalama, bir sözü kendi üstüne alma, söz alma; söz yetiştirme, yanıt, cevâb, karşılık verme, mukabele etme; belli bir anlamda alma, anlama, kanı, sanı, zann, kanâat, bir yargıda bulunma, hükmetme; **fl.* **hûpolambánô**: alttan *veya* aşağıdan yukarıya doğru almak, alttan *veya* aşağıdan alıp yukarıya doğru çıkartmak, tutup kaldırmak, sırtına almak, sırtlanmak, yüklenmek, üstlenmek, üstüne almak, arkasına almak, birini *veya* bir şeyi koruması veya himâyesi altına almak, *Lat.* suscipere; yakalamak, yetişmek, birdenbire ortaya çıkivermek veya çıkagelmek, arkasından yetişmek, arkadan yetişip öne geçmek, önünü almak *veya* kesmek, yolunu kesmek *veya* çevirmek, ansızın yakalamak, bastırmak, âniden baskın yapmak; *olaylar hk.* ardından gelmek, bir sonra gelmek, ardıardına gelmek; bir sözü almak *veya* söz almak *ve* yanıt vermek, cevâblamak, karşılık vermek, mukâbele etmek, çıkışmak; bir düşünceyi alıp üstlenmek, kanmak, benimsemek, sanmak, varsaymak, farzetmek, hükmetmek, zannetmek, anlamak; kuşkulanmak, şüphelenmek, iş-

killenmek, tahmîn etmek, ihtimâl vermek; avcunun içine alıp yakalamak *ve* kavramak, elaltına geçirmek, elaltından gizlice yakalayıp tutmak: çekmek, sürüklemek, kandırmak" (L.&S.); bkz.&karş. **katálêpsis, prólêpsis**; Lat. *iudicium*; Osm. *hükm, kazâ' —en.*]

Bkz. *dóksa, nóêsis.*

hûpónoia (ὑπόνοια): temelde-yatan anlam, gizli anlam

—İng. "*underlying sense, hidden meaning*" (F.E.P.)

[sırr, içrek anlam, bâtınî düşünme *veya* bâtınî anlam; "gizli mânâ *veya* anlam: kuşku, şüphe, işkil, tahmîn, farz, zann, varsayım, kuruntu, vehm, mevhûm, hayâl, hulyâ, serâb; bir şeyin derininde *veya* temelinde yatan hakikî anlam *veya* gerçek mânâ; **fl.* **hûponoéô**: üstü örtülü *ve* gizli bir şekilde düşünmek, içteniçe *ve* gizli-kapaklı düşünmek, (*bir düşünceyi*) içinden geçirmek, şüpheye *veya* kuşkuya düşmek, *birine veya bir şeye karşı* kuşku beslemek, şüphelenmek, kuşkulanmak, işkillenmek: tahmîn etmek, zannetmek" (L.&S.); bkz. **nous, nóêsis**; Osm. *istinbât —en.*]

Bkz. *mûthos.*

hûpóstasis (ὑπόστασις): altta-durma / alttaduran, altta- dikilme / altta-dikilen, buradan hareketle de, töz, cevher; çoğu kez görünüşlere karşıt olarak, gerçek varlık veya varolan

—İng. "*standing under*, hence, *substance*; *real being*, frequently in opposition to appearances" (F.E.P.)

[kazık, var-olanın kazığı; "altta duran veya alt(t)a dikilen şey, dipte ve derinde duran şey, tortu, çöküntü, telve, rüsûb, alt(t)a veya temel (d)e dikilip duran herhangi bir şey, dayanak, destek, payanda, direk, temel-direk: *meta.*, bir şeyin temeli *veya* mevzûu, aslı, esâsı; *meta.*, ümid *veya* itimât temeli *veya* zemîni, umut, güven, itimât, azmetme, kararlılık; duradurma, kaîm olma, ayakta durma *veya* ayakta kalma, dikilme, dinelme: töz, dayanak, cevher, doğa, tabîat, öz; ***fl.* hûphístamai / hûphístêmi**: alta koymak, alta yerleştirmek, alta dikmek; gizlice dikmek; teklîf etmek, önermek, öne sürmek, koymak, va'z etmek; altta durmak, altta *ya da* altında olmak; kendini bir bağıt altına sokmak, angaje olmak *veya* yapmaya söz vermek, yapmayı vaad etmek, taahhüt etmek; birine boyun eğmek, teslîm olmak, pes etmek; alt(ın)a girmek, gizlenmek, saklanmak, gizli *ve* saklı yatmak; bir saldırıya destek vermek, kıyâm etmek, ayağa kalkmak, ayaklanmak, direnmek, göğüs germek, dayanmak, karşı koymak, mukavemet etmek: düşman karşısında kendi safında durmak, düşmanla yüzyüze *veya* cephe cepheye durmak, düşmana karşı koymak, göğsünü siper etmek, *Lat.* subsistere" (L.&S.); karş. **hûpokeímenon**, **hûpodokhê**; Lat. *substantia*; Osm. *uknûm*, *kavm*, *ayn* —*en.*]

Platon'un sisteminde tüm *eidê* [İdealar], gerçekten gerçek (*óntôs on*) oldukları için *hûpóstases*'tir [tözlerdir], fakat *hûpóstasis* kavramı, biçimsel olarak, daha sonraki Platonculuk en önemli *eidê*'yi [İdeaları] belki de sayı analogyası temelinde ontologik olarak aşağıya doğru inen bir hiyerarşi içerisinde düzenlemeye kalkışıncaya dek (bkz. *monás*) görünmez; nitekim ilk kez Platon'un sayıya dayalı bir Yeni-Pûthagorasçı yorumunda ortaya çıkar (Simplikios, *In phys.* 230-231 içinde zik-

redilen Moderatos). *Hûpóstasis*, açıkça senkretizmin bir ürünüdür, Parmenidesçi Bir'in (bkz. *hén*), Platon'un *Dêmiourgós*'uyla bağlanıp birleştirilmiş Aristoteles'in Akıl'ının (bkz. *nous*) ve Platon'un Dünyâ Rûhu'nun (bkz. *psûkhê tou pántos*) bir harmanıdır. Var-olanın bu en yüksek üç *arkhê*'si daha evvel zâten Albinos'ta (*Epit.* x) ve Numenios'ta (Eusebios, *Euang. propar.* xı, 17 içinde) belirgin bir şekilde göze çarpar, fakat bu ilkelerin karmaşık bir metafizik ve ethik dünyâ görüşü içerisinde bütünlenişi Plotinos'un eseridir: Bir, *Nous*, *Psûkhê* (*Psûkhê* de alt-bölümlere ayrılır, bkz. *phûsis*); bkz. *Enn.* ıı, 9, 1; v, 2, 1; vı, 7, 42'deki özetleyici pasajlar ve Proklos'un *Sto. theol.*, prop. 20'deki dialektik çıkarımı.

Tek tek bireysel *hûpóstases* [*hûpóstasis*'ler] için bkz. *hén*, *nous*, *psûkhê tou pántos*; bunların öne-çıkmaları [taşmaları] için bkz. *próhodos*, *triás*.

hûpóthesis (ὑπόθεσις): varsayım, sayıltı, sav, iddiâ, öneri, önerge, hareket veya başlangıç noktası olarak koyulmuş şey, hipotez, koyut

—İng. "*suggestive, posited starting point, hypothesis*" (F.E.P)

[têmel(e)-koyma; "alta koyma, alta yerleştirme *veya* alta koyulan veya yerleştirilen şey, temel, zemîn; temele yatırılan *veya* zemîne serilen *veya* varsayılan, farzedilen şey, hipotez, varsayım, sayıltı, *Lat.* assumtio; tartışılacak bir sorun, tartışmaya açılan *veya* tartışma altına alınan bir konu, tartışmaya açık *veya* tartışma altındaki bir mesele, tartışma konusu, *Lat.* argumentum; bir eylem *veya* davranış kuralı olarak koyulan şey, düstûr, ilke; *genellikle*, bir amaç, bir fikir, plan, düzen, tasarı: öneri, teklîf, öğüt, uyarı, ikâz, nasîhat, tenbîh, tavsiye" (L.&S.); Lat. *suppositio*; Osm. *farz / farziyye / faraziyye —en.*]

Sokrates'in muhâtabları tarafından öne atılan geçici tanım (Ksenophon, *Apomnêmo.* IV, 6); Sokrates'in bizzât kendisi bunu *Phaido.* 100a-e'de daha tam olarak açıklar ve bu pasajda *hûpóthesis* "deduksiyon"ların [tümdengelim: *Osm.* ta'lîl, istihrâc —*en.*] tamuygunluğunu ölçen bir tür denek taşı olarak iş görür; formlar theorisi burada tam da böyle bir *hûpóthesis*'tir. Yine bunun ardından (*a.g.e.* 101d) hipotezin daha temel birşeye doğru —*Polite.* 511b'de "hipoteze dayalı veya bağlı olmayan ilke" [koşulsuz ilke] diye adlandırılan ilkeye doğru— *geri* itilmesi betimlenir (bkz. *Parm.* 135e). Aristoteles'te "ilksel" (*eks arkhês*) hipotezler tanıtlanabilir-olmayan ilk ilkelerdir: aksiomlar [**aksîôma**: belit: Osm. *müteârife —en.*] ve postulatlar [koyutlar: Lat. *postulata*: *postulatum / postulatio*; Osm. *mevzûa —en.*]; (*Anal. prot.* I, 24a, 72a; bkz. *nóêsis*, *nous*, *epagôgê*).

i ι

ídion (ἴδιον): özgülük

—İng. "*property*" (F.E.P.)

["*birinin* kendisine âid, *öz be öz* kendisinin olan şey, kişisel, şahsî, özel, *Lat.* privus, privatus: *kamusal ve ortak olana karşıt olarak*; *başkasının olana karşıt olarak* kendisinin-olan: özel mülkiyet *veya* çıkarlar; özel, ayrı, farklı: *bu.*» yabancı, tuhaf; *birinin* kendi hesâbına-olan" (L.&S.); "hass, mahsûs, husûsî" (S.S.); Lat. *proprium / proprietas*, Osm. *hassa —en.*]

Aristotelesçi mantık çerçevesinde, bir özgülük, (*génos* [cins] olarak) "cânlı" veya "hayvân" gibi, bir şeyin özünü açığa vuran birşey değil, fakat bir öze ve yalnızca o öze âid olan birşeydir, örneğin bir adama uygulandığı şekliyle "gramer-öğrenme". Bir ilinekten (bkz. *sûmbebêkós*) farklı olarak, *ídion*, başka herhangi bir şeye âid olamaz, yanî her adam bir gramer-öğrenendir ve her gramer-öğrenen adamdır olamaz, *Top.* I, 102a. *Génos*, *diaphorá* ve *sûmbebêkós* ile birlikte, *ídion*, *Top.* I, 101b-104a'da ele alınıp işlenen dört "yüklemlenebilir"i oluşturur. Bu dört yüklemlenebilirin on *katêgorîai* [kategorya] veya "yüklemleme" ile bağıntısı, ayni eserin I, 103b kesiminde ele alınır; bkz. *sûmbebêkós.*

isomoiría (ἰσομοιρία): eşit pay, eşit ağırlık, denge

—İng. "*equal share, balance, equilibrium*" (F.E.P.)

[Lat. *aequilibritas*; Osm. *terâzî, muvâzene, müsâvât —en.*]

Bkz. *méson.*

isonomía (ἰσονομία): eşit pay, eşit ağırlık, denge

—İng. "*equal share, balance, equilibrium*" (F.E.P.)

[Lat. *aequilibritas*; Osm. *terâzî, muvâzene, müsâvât* —en.]

Bkz. *hêdonê.*

k κ ∞ χ

kakón (κακόν): kötü

—İng. "*evil*" (F.E.P.)

["kendi türünde kötü, değersiz: **kalós**'a karşıt olarak çirkin" (L.&S.); "1. fenâ, kötü; 2. cebîn, korkak; *her iki mânâ* **agathón** (1. iyi, 2. cesûr)'un karşıtıdır; fenâlık, bahtsızlık, kusûr, hatâ" (S.S.); [Lat. *malum*; Osm. *şerr / şirrîr∞şerîr —en.*]

1. Sokrates ethik'i bir felsefî söylem konusu kılmadan önce, iyi ve kötü anlayışları ozanların ve yasakoyucuların hükmü altındaydı. Fakat ahlâkî relativismin gitgide daha fazla farkına varılması ve Sophistlerin örfî yasanın (*nómos*, t.b.) tamâmen keyfî karakterini savlamaları, Sokrates'i ahlâkî davranışın mutlak standardlarını aramaya sevketti.

2. Gelgelelim Sokratik vurgu erdem (*aretê*) ve iyi (*agathón*) üzerine koyulur. Aslına bakılırsa, Sokrates'in intellektualistik bakış noktasından kötü diye bir şey var gibi görünmez, çünkü hiç kimse bile isteye hatâ yapmaz, hatâ bilgisizlikten kaynaklanır (Aristoteles, *Eth. Niko.* vii, 1145b). Platon, hatâlı veya yanlış yargıda bulunma imkânına ilişkin uzun tartışmalarıyla (bkz. *dóksa*) bu geleneği sürdürdü.

3. Fakat yeni düşünceler de vardı. Platon, ihtiyârî (*volitional*) ögenin farkına daha fazla varmıştır ve rûhun hem iyiye hem de kötüye ne-

den olabileceğini kabûl eder (*Nom.* 896d; karş. *Theait.* 176a ve bkz. *psûkhê*); ve Platon'un, Sokratik tanımları ontologik gerçekliklere dönüştürmesine yol açan tözselleştirme işlemi, en azından bir yerde, bir kötü *eídos*'unun [İdeasının] varoluşunu sezdirir (*Polite.*, 476e). Bu, belki de, *eidê* [İdealar] theorisinin ethik kökenlerinin bağlamıyla uyumludur ya da en azından bu bağlamda açıklanabilir, fakat *Nom.* 896e'de bir iyi Dünyâ Rûhu (*psûkhê tou pántos*, t.b.) kadar bir kötü Dünyâ Rûhunun da var olduğu savı, Platon'un gençlik döneminin her yanına sinmiş olan beden ve rûh düzeyindeki ethik ikiciliği (*dualism*), belki de İran geleneğiyle giderek çoğalan temaslar sonucunda, kosmik evreye taşımak anlamına gelir.

4. Aristoteles, *Prôtê phil.* 1051a'da hem kötü *eídos*'unu [İdeasını] hem de kötü Dünyâ Rûhunu reddeder. Karakteristik Aristotelesçi öğreti, ahlâkî kötüyü, kendisinin "orta" (bkz. *méson*) theorisinin bir bağlaşığı (*correlative*) olarak aşırılıkla birleştirir. *Eth. Niko.* 1106b'de, Aristoteles, bununla bağıntılı Pûthagorasçı yargıyı, yanî kötünün belirlenimsiz-olanla (*ápeiron*) özdeşleştirilmesi gerektiği yargısını tasdîkle ve takdîrle anar (*Prôtê phil.* 986a'daki Pûthagorasçı "Karşıtlar Tablosu"yla karşılaştırın ve bkz. *kinoún* 2).

5. Aristoteles-sonrası felsefede, hem Platoncu hem de Aristotelesçi pozisyonların îmâları kılıkırkyarar titizlikle araştırılıp incelendi. Su katılmadık duyumculuklarıyla Epikurosçular biraz farklı bir pozisyon alırlar: her kötü, ya bedenin ya da zihnin duyduğu acıyla (*álgos*, *pónos*) eşitlenebilir (D. L. x, 128; bkz. *hêdonê*) ve kötünün varoluşu hiçbir theologik problem koymaz, çünkü tanrılar bu dünyâyla bizzât ilgilenmezler (D. L. x, 123-124). Fakat Stoacılar ve onların tanrısal öngörü (*prónoia*, t.b.) öğretisi için kötü fazlasıyla problemlidir: her bakımdan iyi bir Tanrı'nın hâkimiyeti altındaki bir evrende kötünün varlığı nasıl açıklanacaktır? Bu soruya getirilen bir yanıt önerisi (ki bu önerinin kutsal ve huşû uyandıran bir târihi vardı) şuydu: kötü, Tanrı'nın insânları eğitme ve cezâlandırma aracıdır (Plutarkhos, *De Sto. rep.* 1040c; Seneca, *De prov.*, *çeş.y.*). Başka bir öneri bir bütün olarak evrenin organik doğasına dayanıyordu: "her şey iyiye işler" (Plutarkhos, *a.g.e.*, 1050e; Seneca, *Epist.* 74, 20). Fakat gerek *Nomoi*'daki ve İran Zerdüştlüğündeki gibi theistik olsun (Plutarkhos'ta da böyledir, *De Iside* 46, 48) gerekse metafizik olsun (yâni mâdde olarak düşünülsün), kökten ve kendi başına ayakta duran bir kötü ilkesinin varoluşunu

açıkça kabûl eden ve *Nomoi*'da Platon tarafından sezdirilen bir başka imkân daha vardır.

6. Hem Pûthagorasçılar hem de Platon, yukarıda belirtildiği gibi, belirlenimsiz-olanı (*ápeiron*) varlığın bir eş-ilkesi olarak kabûl etmişler ve en azından Pûthagorasçılar bu ilkeyi kötüyle özdeşleştirmişlerdi. Aristoteles, belirlenimsiz-olanı kendisinin mâddî ilkesiyle (*hûlê*) eşitlemiş, ama bundan mâddenin ve kötünün bir ölçüde eşanlamlı olduğu sonucunu çıkarsamamıştı. Elbette ki, hem Platon'da (*Pol.* 273b; *Tim.* 68e) hem de Aristoteles'te (*Peri zô. gen.* IV, 770b: mâdde forma direnir) bunun bazı îmâları vardır, fakat mâddenin ethik niteliklerinin titizlikle araştırılıp incelenmesi işi daha sonraki filozoflara kaldı.

7. Stoacı (ve Epikurosçu) bircilik (*monism*), mâdde problematiğini aydınlatmaktan çok karartma eğilimi taşıyordu, ama işbaşında başka güçler de vardı. Bunlardan biri, Platon'un *khôra*'sının Aristoteles'in *hûlê*'siyle eşitlenmesini yeniden pekiştirmeye hizmet eden, *Timaios*'a yönelik Pûthagorasçı ilgiydi (Simplikios, *In phys.*, s. 230-231'de zikredilen Moderatos'ta böyle bir ilgi vardı). Yine ve daha da önemli olan bir başkası, en önemli tanığı Plutarkhos'un *De Iside*'si olan ve doğa felsefesindeki müttefikini Aristoteles'in *eîdos* / *hûlê* [form / mâdde] ikiliğinde bulan, doğu dünyâsının ahlâkî ikicilik (*dualism*) geleneğinin gelişip büyümesiydi. Numenios'un zamanında, kötü (*kakón, malum*) mâddeyle (*hûlê, silva*) sımsıkı özdeşleştirildi ve bu pozisyon, çeşitli Gnostik mezhebler tarafından savunuldu (bkz. *Corp. Herm.* I, 1, 4-5).

8. Gnostik evren görüşüne ve aslında herhangi bir tipten ikiciliğe karşı çıkan Plotinos, buna rağmen, mâdde'nin ve kötünün özdeşleştirilmesinden etkilendi. Plotinos'un kötü problemine getirdiği çözüm, katı bir şekilde denetim altına alınmış sınırlar içerisinde açılım kazanır. İlkin, bu problem bir ikicilik sorunu değildir: mâdde, "Ötekilik" kılığı altında Bir'den türemiştir (*Enn.* II, 4, 5). Bu, her şeyden önce, dâimâ belirlenimli ve tanımlanır olan düşünülür mâddeye (*hûlê noêtê*; bkz. *hûlê*) gönderimde bulunur (Proklos, bunun mâdde diye adlandırılmasına kuşkuyla bakar: *Plat. theol.* III, 9) ve buradan hareketle de *kósmos noêtós* [düşünülür dünyâ] içerisinde kötünün imkânı devre dışı bırakılır (*Enn.* I, 8, 2). Duyulur mâdde (*hûlê aisthêtê*) sorununa gelindiğinde, Plotinos, bir yandan onun kötünün nedeni olduğunu kabûl ederken (I, 8, 4), dîger yandan onun bir töz değil, ama bir yoksunluk (*sté-*

rêsis), yanî herhangi bir iyinin yokluğu olduğunu göstermek için bir hayli zorlanır (ı, 8, 11).

9. Proklos buna bir kaç bakımdan karşı çıkar: o, özünde bir değilleme olan bir yoksunluğun nasıl olup da herhangi bir şeyin nedeni olabileceğini göremez (*De mal. subst.*, s. 240) ve bu yüzden de kötünün nedeninin rûh olduğunu veya başka bir ifâdeyle, *kósmos*'taki kötünün metafizik olmayıp, ahlâkî olduğunu öne süren Platonik (ve ihtiyârî-olana daha fazla dayalı) pozisyona yeniden dönmeyi yeğler (*a.g.e.*, s. 233).

Kötünün kaynağı olarak "ilk günâh" hakkında bkz. *káthodos*.

kállos (κάλλος): güzellik, güzel şey

—İng. "*beauty*" (F.E.P.)

["**kalós**: güzel, *Lat.* pulcer; **tò kalón**: güzellik, güzel; ahlâkên güzel, iyi, temiz, soylu: **tò kalón** _ ahlâkî erdem, *Lat.* honestum" (L.&S.); Osm. *bedâat*; Lat. *pulchritudo / pulcher —en.*]

Bkz. *érôs*.

kardía (καρδία): yürek, kalb

—İng. "*heart*" (F.E.P.)

[bkz. **nous**, **psûkhê**, **thûmós**; Lat. *cor / cordis —en.*]

1. Felsefî çevrelerde yürütülen rûhun yeri konusundaki süregen tartışmanın gerisinde, aslında sorunu karâra bağlamış ve tam tersi yönde birikip çoğalmakta olan tıbbî delîllere bile Homeros'un heybetli otoritesinin desteğinde galebe çalmaya yüztutmuş olan bir felsefe-öncesi fizyologya durur. Homerik kahramân, daha sonraları ortaya çıkan *phrónêsis*'in, yanî düşünmenin veya bilgeliğin kökeni olan *phrénes* veya döş [göğüs, bağır, sîne] ile hem hisseder (*İl.* ıx, 186; xııı, 493; vb.) hem de düşünür (*İl.* ıx, 600; xxıı, 296).

2. Birçok düşünür, kuşkusuz, vücûd sistemine kan yoluyla taşınan hayât ısısından dem vuran tıbbî theorilerin teşvîkiyle ayni yolda yürü-

dü. Isıya dayalı düşünce theorisinin baş temsîlcisi, rûhu âteşle özdeşleştiren (fr. 36) ve *lógos*'la bağlayıp birleştiren (Diels 22A16) Herakleitos'tu. Empedokles'te, kan, algıyla bağlantılı bir etmen olarak ortaya çıkar ve algı yürekte oturur (fr. 105). Belki Demokritos da bu çizgiye yerleştirilmelidir, her ne kadar delîller çelişkili olsa da (akıl yetisi, Aitios IV, 4, 6'da göğüste; *a.g.e.* IV, 5, 1'de beyinde bulunur); ve her hâlükârda, Demokritos'a rûh ve âteş atomlarının benzeştirilmesini esinleyen şey onların taşıdığı hayât ısısı değil, ama bu atomların biçimi ve hareketliliğidir (Aristoteles, *Peri psûkh.* I, 405a). Aristoteles yüreği yaşamın, hareketin ve duyumun *arkhê*'si diye niteler (*Peri zô. mor.* 666a-b) ve Epikurosçuların, rûhu bedenin her yanına dağıtmalarına karşın, aklî yeti (Lucretius: *animus*) bağırdaydı (Lucretius III, 141-142), tıpkı Stoacılar için de olduğu gibi (*SVF* II, 879).

3. Algının yerini beyinde (*enképhalos*) bulan dîger düşünce okulu, kökenini Pûthagorasçı hekimlik çevrelerinde buldu; özellikle duyuları beyne bağlayan kanallar (*póroi*) bulunduğunu ileri süren Krotonalı Alkmaion'la birlikte (Theophrastos, *Peri aisth.* 26; ayni zamanda bkz. *aísthêsis*): rivâyet edildiğine göre, Alkmaion bu sonuca göz sinirleri üzerinde yaptığı fiilî teşrîhlerle varmıştı (Diels 24A11); ve bu görüş, Apollonialı Diogenes ile birlikte filozoflar arasında yeniden ortaya çıkar. Apollonialı Diogenes'te fizyologik akıl-yürütme çizgisi ile daha felsefî düşüncelerin —yanî havâ (*aêr*, t.b.) her şeyin ilâhî *arkhê*'sidir ve yaşamın, rûhun ve aklın kaynağıdır gibi düşüncelerin (fr. 4, 5)— çizgisi birbiriyle kesişir. Burada algının nasıl olup bittiğini bize Theophrastos anlatır (*Peri aisth.* 39-44). İnsân havâyı solur ve havâ çeşitli duyu organları yoluyla beyne yürür. Eğer havâ sâf ve kuru ise, düşünme (*phrónêsis*) meydâna gelir (bkz. *aísthêsis* ve karş. Diels 64C3'teki benzer Hippokratik metin).

4. Sokrates, gençken bu beyin theorisini işitmiş ve ona ilgi duymuştu (*Phaido.* 96b). O, bu ilgisini Platon'a aktarmış olsa gerektir, ki nitekim *Timaios*'ta Platon insân rûhunun aklısal kısmını (*logistikón*) kafanın içine yerleştirir (44d) ve beyni bedenin cânlılığını yenidenüreten güçlerin kaynağı sayar (73c-d; bkz. *psûkhê*).

5. İmdi, bu sorunun tartışılması aralıksız sürüp gittiyse bile (bkz. *SVF* II, 885; Cicero, *Tusc.* I, 9, 19), Aristoteles'in görüşü yaygın bir şekilde hâkim kaldı. Aristoteles, hiç kuşku yok ki, duyu organlarının beyinle bağlantısına ilişkin tıbbî savları biliyordu, fakat bu konudaki de-

lîller onu iknâ etmedi (*Zôa hist.* 514a). Aristoteles'in daha inandırıcı bulduğu görüş, bizzât beynin kendisinde hiçbir duyumun bulunmadığı görüşüdür (*Peri zô. mor.* 656a).

6. Bununla birlikte, Platonik geleneğin ardından yürüyen Plotinos, duyumun *arkhê*'sini beynin içine yerleştirmeyi sürdürür; veya duyumun *arkhê*'si olmak bakımından beyin, Plotinos'un kendisinin özenle ifâde ettiği gibi "azânın [*órganon*] *kínêsis*'inin *arkhê*'si olduğu için, kuvvenin [yetinin; *dûnamis*] fiile çıkışının [işlerliğinin; *enérgeia*] başlangıç noktası [*arkhê*]" olarak anılır (*Enn.* IV, 3, 23).

katálêpsis (κατάληψις): kavrama, kavrayış, idrâk

—İng. "*grasping, apprehension*" (F.E.P.)

["kavrama, yakalama, kazanma, edinme, ele geçirme; saldırma, hücûm etme, akın etme; **fl. kata-lambánô*: (*elle*) kavramak, avcunun içine almak, yakalamak, ele geçirmek, (*elle*) tutmak, elde etmek, *bir şeyin* sâhibi olmak: kapmak, el koymak, zaptetmek; içine almak, sığdırmak, içinde tutmak, içinde bulundurmak, ihtivâ etmek, alıkoymak, salıvermemek, sımsıkı kavramak, derk etmek, denetim altına almak, bastırmak, durdurmak, gemlemek: *bu.» bir şeye* bir son vermek, sona erdirmek: karara bağlamak, halletmek, çözmek, sonuca vardırmak, sonuç çıkartmak; yemîn yoluyla bağlamak, yemîn ettirmek; yakalamak, arkasından yetişmek, çıkagelmek: *bu.»* keşfetmek, arayıp bulmak, bulmak; *olaylar hk.*, meydâna gelmek, ortaya çıkmak, olmak, rastlamak, oluvermek" (L.&S.); bkz.&karş. **hûpólêpsis, prólêpsis**; Lat. *apprehensio*; Osm. "*fikr-i ibtidâî, tasavvur-ı sâzec*" (B.A.) — *en.*]

Bir görüntüyü, bir izlenimi (*phantasía*) kavrama edimi: bu edim, Stoacı epistemologyada ilksel bir edimdir ve Cicero tarafından *Acad. post.* I, 11, 40-42'de betimlenir; kavrayış, Stoacılar için hakikat veya doğruluk ölçütüdür, Sekstos Empeirikos, *Pros math.* VII, 152; *a.g.e.* VIII, 397'de ihtiyârî öge vurgulanır; bkz. *phantasía, prólêpsis, énnoia, nóêsis.*

katêgoríai (κατηγορίαι): kategoryalar, anayüklemler, ulamlar, varlığa yüklenen en genel öznitelikler *veya* vasıflar, {*Lat.*} praedicamenta, summa genera (*scil.* entis)⇔["en yüksek cinsler" (*yanî* "var-olanın en yüksek cinsleri"]

—İng. "*accusations, predications, categories,* praedicamenta, summa genera (scil. entis)" (F.E.P.)

[**katêgoría**: suçlama, suç yükleme, suç isnâd etme, ithâm etme {*Lat.* praedicamentum}; ***fl. kat-êgoréô**: aleyhinde konuşmak, suçlamak, ithâm etmek, mahkemeye vermek, davâ etmek; *bir şeyi bir kimseye* {*veya bir şeye*} yüklemek; suçlayıcı *veya* ithâmkâr olmak, davâcı görünmek; *gen.*, (m)imlemek, işâret etmek, belirtmek, göstermek, îmâ etmek, delâlet etmek; **katêgoros (katá, agoreúô)**: suçlayan, suç yükleyen, ithâm eden, suç atan: (*suçu*) ele veren, açığa vuran, ifşâ eden: ihânet eden, hâin; **kat-agoreúô**: ihbâr etmek, ele vermek" (L.&S.); "**katêgórêma**: suçlama, ithâm, yükleme, yüklem; **katêgorikós**: suçlayıcı, ithâm edici, yükleyici, yüklemleyici, olumlayıcı, tasdîk edici, onaylayıcı, *veya* suçlamayla, yüklemeyle, olumlamayla, tasdîkle ilgili olan şey" (*PG.*)*; bkz. ou-

* Francis H. Fobes'un *Philosophical Greek* adlı kitabında yer alan Yunanca-İngilizce sözlükten yararlanılmıştır: Fobes, Francis H., "Greek-English Vocabulary", *Philosophical Greek: An Introduction* içinde, University of Chicago Press, June 1957. Bundan sonra (*PG.*) kısaltılmasıyla belirtilecektir —en.—

sía, posón, poión, pròs tí, pou, poté, keisthai, ékhein, poieín, páskhein; Lat. *categoriae, prædicamenta, attributa*; Osm. *ma'kulât, aşer, ma'kulât-ı aşere—en.*]

Bir konunun betimlenebileceği veya tasavvur edilebileceği en genel on (bazı listelerde sâdece sekiz) tarz; şeylerin gerçek varoluşuna tekabül eden mantıksal bir yapılandırma: *Prôtê phil.* 1003b21'de varlığın *eidê*'si [formları, sûretleri] ya da yine, varlığın *summa genera*'sı [en yüksek cinsleri] (bkz. *génos*). Kategoryaların en tam listesi, *Kat.* 1b-2a'da verilir: töz [≈ öz ≈ var-lık] (*ousía*), nice-lik (*posón*), nite-lik (*poión*), bağıntılı-lık (*pròs tí*), nere-lik [yer] (*pou*), zamanda-lık (*poté*), konum-almış-lık (*keisthai*), iye-lik (*ékhein*), etkin-lik [işlerlik] (*poieín*), edilgin-lik [işlenir-lik] (*páskhein*); bunların dört yüklemlenebilirle bağıntısı için bkz. *Top.* 103a-b ve *ídion*. Aristoteles'in kategoryaları Plotinos tarafından eleştirilir (*Enn.* vı, 1, 1-24). Stoacılar kategoryaları dörde indirdiler: töz (*hûpokeímenon*), nitelik, iyelik, bağıntılılık, *SVF* ıı, 369; bunlar, *Enn.* vı, 1, 25-30'da Plotinos tarafından tartışılır.

kátharsis (κάθαρσις): arıtma, arınma, arındırma, sâflaş(tır)ma, boşal(t)ma, temizle(n)me, pâkla(n)ma, sök(tür)me

—İng. "*purgation, purification*" (F.E.P.)

["**fl.* **kathareúô**: temiz *veya* sâf olmak: *özl.* suçtan *veya* kötüden arınmış *ve* pâk olmak *ve* **kathaírô** *veya* **katharízô**: temizlemek, pâklamak, arıtmak, tertemiz kılmak *vb.*; **katharós**: temiz, pâk, arık, lekesiz, kirsiz, açık, ferâh, duru, parlak; *buradan hareketle*, sahici, hakikî, hâlis; *gen.*, mükemmel, tam, eksiksiz, katıksız, arı; **kátharma**: temizlemede dışarıya atılan veya giderilen şey, pislik, kir, leke, süprüntü; *meta.*, değersiz bir hemcins, pislik, serserî, sefîl, alçak, merdûd; kendine özgü uygun ritlerle

arındırılmış bir mekân" (L.&S.); Lat. *purgatio, purificatio, evacuatio*; Osm. *tasfiye, tahliye, tahâret, teshîl —en.*]

1. Hem dinî hem de tıbbî içerimlere sâhib bir sözcük olan *kátharsis*, filozofların ellerinde olumlu ve olumsuz işlevler arasında gider gelir görünür. Pûthagorasçılar arasında, *kátharsis*, beklenebileceği gibi, güçlü dinî yananlamlara sâhibdi. Rivâyet edildiğine göre (Iamblikhos, *Peri pûth.* 110), *kátharsis, mousikê* (t.b.) aracılığıyla etki altına alınan rûhun bir arınışı, yanî rûhu âhengli hâle getirmek sûretiyle rûhun bir arındırılışıdır; aslında bu arınma, felsefedir (*a.g.e.* 137). *Kátharsis*'in ve *philosophía*'nın bu Pûthagorasçı özdeşleştirilişine Platon'da da rastlanır (bkz. *Phaido.* 67a-d) ve mûsikîyle kurulan bu benzeştirme dialoglarda tekrârlanır. *Phaido.* 61a'da Sokrates felsefeyi ve mûsikîyi eşitler ve *Polite.*'da (431e,432a, 433d) mûsikî, baş erdem olan *sôphrosûnê*'nin (t.b.) temelidir. Dahası, *Tim.* 90d'de, bize, rûhun bakımının onun makamlarını kosmik düzen ile âheng içerisine sokmaktan ibâret olduğu anlatılır (bkz. *ouranós*).

2. Gelgelelim, *Soph.* 226a *vd.*'da Sokrates bize kendi sanatının "kathartik" [arındırıcı, söktürücü] olduğunu bildirdiğinde, *kátharsis*'in işlevinin, tıpkı hekimlik sanatının beden için yaptığı gibi, "kötünün rûhtan uzaklaştırılması" (*a.g.e.* 227d) olarak betimlendiği bambaşka zemînlere geçeriz. Burada problem, âhenge kavuşturma yoluyla düzeltilebilecek bir tür denge-yokluğu olarak değil (bkz. *hêdonê*), fakat insân bünyesine özsel olarak yabancı birşeyin varlığı olarak görülür. Hekimler bu tip arındırmayla tanışıktırlar (*Krat.*, 405a) ve bu tip arındırma, analogya yoluyla, devlet üzerinde uygulamalarda bulunan tiranların yanlış kullanımlarına ve sûistimâllerine doğru genişletilebilir (*Polite.*, 567c). Sokrates, kendisinin meydâna getirdiği rûh *kátharsis*'ini, mümkün en iyi arındırıcı yoluyla, yanî rûhu yanlış kanılardan arındıran soruşturma (*élenkhos*) yoluyla gerçekleştirir (*Soph.* 230d).

3. Aristoteles, bu theoriyi mûsikîye uygular (*Polit.* 1341b-1342a): belli bir mûsikî vardır ki, eğiticidir, olasılıkla Pûthagorasçı geleneğin "âhenge kavuşturucu" tipindendir; fakat ayni zamanda tıbbî, söktürüp arındırıcı anlamda "kathartik" mûsikî de vardır. Bu ikinci tip mûsikî, tam da tedâvî edilmeye çalışılan şeyle ayni etkiyi uyandırmayı öngören *homoiopathik* ilke [*homoiopathism*: bir hastalığı o ayni hastalığa

yol açan etmenlerle tedâvî etme usûlü —*en.*] yoluyla etkisini gösterir. Platon bu pratiği bilir (bkz. *Polite.* 560d, *Nom.* 790c-791b) ve Platon'daki ve Aristoteles'teki bu pasajlardan açık olduğu gibi, onların her ikisi de, hekimler tarafından dile getirilen *homoiopathik* ilkenin zâten genişletilip, belli *psûkhik* [rûhî] hâllerin tedâvîsine, en özel şekliyle de dinî meczûbluk veya *enthousiasmós* hâlinin tedâvîsine kadar vardırıldığının ve uygulandığının farkındaydı (bkz. *mantikê*). Aristoteles, daha da ileri bir adım atıp, bu theoriyi kendi sanat theorisiyle bütünleştirdi; ve bunun çok iyi bilinen ünlü sonucu, tragedyanın, acıma ve korku *pathê*'sinden [*páthos*'larından] *homoiopathik* bir *kátharsis* / söktürme ve arındırma etkisi uyandırma çerçevesinde tanımlanmasıydı (*Peri poiet.* 1449b).

4. Plotinos, *Enn.* I, 2, 4'te, *kátharsis* ve *aretê* bağıntısını tartışır; Platon ile birlikte, Plotinos da *kátharsis*'i Tanrı'ya ermenin [veya Tanrı'ya benzer hâle gelmenin] zorunlu bir koşulu kılar (*a.g.e.* I, 6, 6; bkz. *hómoiosis*).

káthodos (κάθοδος): iniş, düşüş (rûhun inişi / düşüşü)

—*İng.* "*descent, fall* (*of the soul*)" (F.E.P.)

[yukarıdan veya yüksekten aşağıya veya alçaklara doğru yürüyüş, yokuş aşağı inme; bkz. & karş. **próhodos, epistrophê**; Lat. *descensus* / *descensio* (?); Osm. *nüzûl* (?) —*en.*]

1. Rûhun, doğal, ölümsüz barınağından düşüşü veya sürgün edilişi mecâzının kökenleri, filozoflar arasında Empedokles'in *Katharmoi*'unda [*Arınmalar*'ında] ilk ortaya çıktığı ândan itibâren göründüğü şekliyle (fr. 115) dinî kökenlerdir; Empedokles'in *Katharmoi*'unda [*Arınmalar*'ında], söz konusu sürgün, doğal yazgısı ölümsüzlük olan *daímones*'ten [*daímôn*'lardan] (t.b.) birinin işlediği bir ilk suçun (kan dökme veya et yeme; fr. 136, 137, 139) sonucudur (bu inanış, belli bir biçimde, belki Herakleitos tarafından da kabûl görmüş olabilir; bkz. fr. 62, 68; Platon, *Gorg.* 492e-493b; Plotinos, *Enn.* IV, 8, 1). O *daímôn*, işlediği bu suçtan ötürü, bir "büyük yıl" dönümü (Empedokles'te 30.000 devir veya vakit veya dönem veya mevsim veya zaman [*hora*: belki de

yıl(?)], fr. 115, str. 6; bu zaman sayısı başka yerlerde değişiktir) boyunca bu değişme dünyâsı içerisinde ardarda ve çeşitli donlarda yeniden-dirilişlere uğratılır.

2. Bu açıklama, Pûthagorasçı ölümsüz rûh görüşüne (bkz. *psûkhê*) ve buna eşlik eden *palingenesía* (t.b.) öğretisine sımsıkı bağlıdır. Bu tip inanış Platon'da sıkça görülür ve bir dizi büyük mit içerisinde ifâde edilir (bkz. *athánatos*). Platon, Empedokles'in uyarlamasını bilir (ve göründüğü kadarıyla bununla bağlantılı şu miti de bilir: Titanlar Dionûsos'u yiyip yutarlar, Titanların küllerinden de insân varlığa getirilir ve bir "ilk günâh"ın dolaysız sonucu olan ölümlülerin "Titanik doğası" buradan gelir, ama yine de ölümlüler bu Titanik öge içerisine gömülmüş Dionûsiak kıvılcımlar taşırlar; bkz. *Nom.* 701c) ve *Phaidr.* 248c-249d'de bunu karakteristik Platonik değişikliklerle kullanır. Rûh kanatlarını kaybeder ve duyulur dünyâya düşer. Fakat Empedokles'te vurgu ölümsüz rûhun döngüsel *kósmos*'a gelişi üzerine koyulurken, (doğası belirlenmemiş olan) günâhın ardından gelen düşüş Platon tarafından rûhun bedendeki varlığını açıklamak için kullanılır ve anımsama (*anámnêsis*, t.b.) ile *eidê* [İdealar] arasındaki bağ yoluyla Platon'un epistemologik ve metafizik öğretileriyle bütünleştirilir.

3. Rûhun inişi, bu inişin tarzı ve amacı sorunu, Platonik geleneğin düşünürlerini aralıksız bir şekilde uğraştırdı; Plotinos'un bu soruna ayırdığı risâle (*Enn.* IV, 8) ile Stobaios'un *Ekl.*'ı içerisinde muhâfaza edilen İamblikhos'un *Peri psûkhê*'sinden [*De anima*; *Rûha Dâir*] pasajlar, hiç kuşkusuz, onların soruna gösterdikleri ilginin en iyi tanıklarıdır. Bu yazmalarda türlü çeşitli görüşler kaydedilir ve Platon'un değindiği noktalardan (*Phaidr.* 247c-248c'de ve *Polite.* 616d-617d'de kürelere dâir rûha bahşedilen doğum-öncesi görüm ve *Polite.* 614d'de en azından bazı rûhların gökten indikleri düşüncesi) terkîb edilen küreler içerisindeki seyâhatın mekanik işleyişi ve manzarası ve büyük bir astronomik bilgi birikimi aşkla ve muhabbetle ayrıntılı bir şekilde anlatılır. *Od.* XIII, 102-112'deki "Nûmphe'lerin Mağarası" hakkında Porphûrios'un allegorik yorumu da [te'vîl] tipik bir örnektir (bu yorumda ayrıntılardan bazıları Numenios'tan ödünç alınmıştır; karş. Porphûrios, *De antro nûmph.* 21, 28); sembol sevdâsına tutulmuş bu çağda, Odûsseus'in seyâhatları rûhun göçlerinin arkhetipik temsîli hâline gelir: *a.g.e.* 34-35 ve Macrobius'un *Somnium Scipionis* üzerine yazdığı şerhte *descensus animae* [rûhların inişi —*en.*] hakkındaki

açıklaması (*In somn. Scip.* I, 11, 11-12, 18); Plotinos'un bu fenomeni içselleştirmesi [yanî kendi şahsî iç deneyimine aktarması —*en.*] sıradışı ve tuhaftır (*Enn.* IV, 8, 1).

4. Bu iniş ya da düşüş olayının niçin olup bittiği, oldukça fazla kafakarıştırıcıdır. *Phaidros*, bunu bir "Zorunluluk buyruğu" olarak îlân eder, fakat rûhun bir bahtsızlığına (*sûntûkhía*) bağlamaya doğru ilerler (248c). *Timaios*, farklı bir bakış noktası gösterir. *Kósmos, kósmos noêtós*'ta (t.b.) varolanların tümünü içine almak zorundadır, yoksa aksi takdîrde eksik olacaktır; bu sebebden dolayı ölümlü varlıklar varlığa getirilirler (41b-d). Plotinos, rûhun ölümlü bir bedene bağlanmasının ilâhî bir amacın gerçekleşmesi olduğu ve tam da rûhun doğası tarafından emredildiği şeklindeki bu görüşü kabûl eder (*Enn.* IV, 8, 7). Ayni görüş Proklos tarafından da benimsenir (*In Alc.* 328, 29; karş. *Sto. theol.*, prop. 206).

5. Fakat Plotinos'un bu ayni pasajında, en azından şu meâlde bir düşünce vardır: rûh, kendisinde bulunan "aşırı gayretkeşlik"ten sorumlu tutulup kınanmalıdır; ve *Enn.* V, 1, 1'de, rûhun, Tanrı'dan uçup kaçmasına neden olan kendi öz bağımsızlığından yana gösterdiği "cüretkârlık"la [hattâ belki de "küstâhlık"la] (*tólma*) ve bundan duyduğu sevinçle ilgili daha da açık bir açıklamayla karşılaşırız. Doğmadan önceki günâh theorisi, Plotinos'un düşüncesinin geri kalan kısmıyla pek uyumlu olmasa da, başka düşünürler tarafından kabûl edildi. Iamblikhos'a göre (Stobaios, *Ekl.* I, s. 375), Albinos, düşüşü özgür [zorlamasız —*en.*] seçimin bir sonucu saymakla bu grup içerisinde yer alır, fakat bu, belki de, rûhun *palingenesía*'dan önce yaptığı hayât seçimini belirten yaygın Pûthagorasçı motife gönderimde bulunuyor olabilir (*Polite.* 617e: "[seçilen hayâtların] müsebbibi seçenin kendisidir; Tanrı buna karışmaz"). Macrobius (*In somn. Scip.* I, 11, 11) bir "beden için cân atma"dan veya bir "bedene duyulan özlem"den (*appetentia corporis*) söz eder. Fakat bu öğretinin en ünlü yandaşları, hiç kuşkusuz, mâddî dünyâyı özü bakımından kötü bir yer olarak düşünen ve rûhun düşüşünü basmakalıp bir motif olarak kullanan Gnostiklerdi (bkz. Plotinos, *Enn.* II, 9, 10).

kathólou (καθόλου): bütünsel, tümel, evrensel(?)

—İng. "*universal*" (F.E.P.)

["bütünde, genelde, umûmîyetle, küllîyen; **ta kathólou**: tümeller, {*Lat.*} universalia" (*PG.*); bkz. **hólon**; Lat. *universalis*; Osm. *küllî / külliyye —en.*]

1. *Kathólou*, Platon'da olgunlaştırıldığına dâir delîller bulunsa da (karş. *Men.* 27a, *Polite.* 392d-e), Aristoteles'e âid teknik bir terimdir. Aristoteles, tümeli, *Peri herm.* 17a'da "doğası gereği birçok konuya yüklemlenebilir olan şey" olarak tanımlar; örneğin, "insân" bir tümeldir, Kallias bir tekildir. *Kathólou*, çoğu kez cinsle özdeşleştirilir (bkz. *génos*; *Prôtê phil.* 1049b, 1038b-1039). Aristoteles, tümelin töz olduğu iddiâsını seçik bir şekilde reddeder, ama buna karşın *Anal. hûst.*'da ve başka yerlerde yalnızca tümelin tanımlanabileceği (*Prôtê phil.* 1036a) ve yalnızca tümelin bilimin (*epistêmê*) hakikî konusu olduğu (*Anal. hûst.* I, 87b-88a, *Peri psûkh.* II, 417b) noktalarında diretir. Aristoteles, tümelleri tözselleştirdiği ["hûpostaz"laştırdığı] için Platon'u sert bir şekilde eleştirir (*Prôtê phil.* 1086a-1087a): Bununla birlikte, Sokrates bu hatâyı işlememiştir (*a.g.e.* 1078b).

Epikuros'ta tümelin kavranışı için bkz. *prólêpsis*; bir "somut tümel"in imkânı için bkz. *gnôrimon*.

keísthai (κεῖσθαι): konum-almış-lık, konum, durum, [Lat.] situs

—İng. "*position*, situs" (F.E.P.)

[**fl.* "**keimai**: *ka.* yatırılmak, yatmak: yatağa yatmak, uykuya yatmak; boş, hareketsiz, aylak aylak yatmak: *ayn.z.* hareketsiz durmak, kıpırdamamak; *bir çok koşul hk.* hasta yatmak, hâlsizlikten *veya* yaşlılıktan yatmak: ölü yatmak, *Lat.* jacere *gibi*: *şeyler hk.* yokedilmek, mahvedilmek, ezilmek, harabedilmek; *bir cesed hk.* gömülmemiş yatmak; *ayn.z.* bakımsız, ihmâl edilmiş bir şekilde yatmak; *yerler hk.* yayılmak, uzanmak, konumlanmış olmak; *şeyler hk.*

bir yerde olmak; *gen.* bir konumda *veya* pozisyonda olmak; yatırılmış *veya* yerleştirilmiş olmak, durmak; biriktirilmek, toplanmak, istiflenmek, depolanmış olmak; sâbitlenmek, koyulmak, karâra bağlanmak; *Hom. gen.* **tauta theôn en goúnasi keitai**: 'bu şeyler tanrıların dizlerinde yatar': *yanî tanrılara bağlıdır*; **keisthai én tini**: bir kişiye bağımlı olmak; ***fl.* keíô**: yatmak *veya* uyumak istemek; ***fl.* *keíô**: yarmak; ***fl.* keázô (*keíô kökünden)**: yarmak, yırtmak: *şimşek veya yıldırım hk.* yarmak, yırtmak, paramparça etmek: *gen.* koparmak, ayırmak, zor yoluyla bölmek"; bkz. **katêgoríai** ve karş. **hûpokeímenon**; Osm. "*vaz'iyyet*" (B.A.) —*en.*]

Aristoteles'te on kategoryadan biri (*Kat.* 1b-2a); başka yerlerde, örneğin *Anal. hûst.* I, 83b'de verilen listede, hem *keisthai* hem de *ékhein* (iye-lik) atlanmıştır. *Kat.* 1b'de verilen listede *keisthai*'ye ilişkin olarak Aristoteles'in kendisinin sunduğu örnekler "yatmak" ve "oturmak"tır; "yatıyor", "oturuyor" terimleri izâfî (*relative*) terimlerdir, *a.g.e.* 6b (bkz. *pròs tí*).

kenón (κενόν): boş, boşluk

—İng. "*void, vacuum*" (F.E.P.)

["mahrûm; ***fl.* kenóô**: boşaltmak" (S.S.); Lat. *vacuum /vacuus*; Osm. *halâ'* —*en.*]

Pûthagorasçılar doğalar arasında ve özellikle de sayılar arasında ayırıcı bir öge olarak boşluğu kabûl ederler (Aristoteles, *Phûs. akr.* IV, 213b). Bu boşluk düşüncesi, Parmenides'in saldırısına uğrar (Diels, fr. 8, str. 6-11) ve Melissos boşluğu sâf var-olmayan olarak inkâr eder (Diels, fr. 7). Hem Empedokles hem de Anaksagoras için, havâ cismânî gerçekliğe sâhibdir ve bu yüzden var-olmayan olarak inkâr edilen boşluktan ayrı tutulmak durumundadır (Aristoteles, *Phûs. akr.* IV, 213a, *Peri ouran.* IV, 309a). Atomcular, Parmenidesçi paradoksu be-

nimseyip, varolmayan boşluğun varoluşunu öne sürerler ve boşluğu, "dolu" ile birarada, evrenin yeni ilkeleri kılarlar (Aristoteles, *Peri gen. kai phthor.* I, 325a, *Prôtê phil.* 985b). Aristoteles boşluğu tartışır, tanımlar ("içerisinde hiçbir şeyin bulunmadığı yer [*tópos*]") ve inkâr eder (*Phûs. akr.* IV, 213a-217b). *Kenón*, sağlam bir Atomcu olarak Epikuros tarafından olumlanır (D. L. X, 38-41), fakat Stoacılar tarafından inkâr edilir (D. L. VII, 140); bkz. *tópos*.

kénôsis (κένωσις): boşalma, boşaltma, boşalım, boşaltım

—İng. "*emptying, depletion*" (F.E.P.)

[bkz. **kenón** ve karş. **anaplêrôsis, kathársis**; Lat. *depletio*; Osm. *tahliye —en.*]

Bkz. *hêdonê*.

khôra (χώρα): yer, toprak, arz, alan, mekân, uzam, boşluk, açıklık

—İng. "*land, area, space*" (F.E.P.)

["*içerisinde bir şeyin olduğu* mekân *veya* mahal, yer, *Lat.* locus; ülke, diyâr, memleket, bölge, arâzî, sâha, meydân, alan, *Lat.* regio; toprak mülkiyeti, mülk, mâlikâne, çiftlik, *Lat.* ager; *şehre karşıt olarak* kır, kırlık arazî, taşra, yayla, *Lat.* rus; **fl.* **khôréô**: bir başkası için yer açmak, yer vermek, yol vermek: geri çekilmek" (L.&S.); bkz.&karş. **hûpokeímenon**; "uzay: Lat. *spatium*; Osm. *mekân*" (B.A.)]

Bkz. *hûlê, hûpodokhê, tópos.*

khôristón (χωριστόν): ayrı, ayrılmış, ayrık [**khôra**, yanî yer bakımından ayrı duran şey —*en.*], bu itibârla 1) ayrı [bağımsız] töz 2) kavramsal olarak ayrı [yanî soyut- olan] (bkz. **aphaíresis**)

—İng. "*separate*, hence 1) *separate substance* 2) *conceptually separate*" (F.E.P.)

[Lat. *distinctus*, *separatus*, *abstractum*; Osm. *fasl*, *mücerred* —*en*.]

"Ayrı"lık [veya ayrılmışlık], dîger *katêgorîai*'ın [kategoryaların] tersine, ayrı varoluşa sâhib olabilen tözün (*ousía*) bir karakteristiğidir; varlığın tüm dîger hâlleri bir şey *içerisinde* vardır (*Prôtê phil.* 1028a-b, 1029a28, 1039a32). Platon'a karşı en sık tekrârlanan Aristotelesçi suçlamalardan biri, Platon'un Aristoteles'in tümel (*kathólou*) anlamında anladığı *eidê*'ye [İdealara] ayrı bir tözsel varoluş vermiş olması, yanî İdeaları tözselleştirmiş olmasıdır (bkz. *Prôtê phil.* 1086a, 1087a). Faâl aklın ayrılabilirliği hakkında bkz. *nous*, *ousía*.

khrónos (χρόνος): zaman

İng. "*time*" (F.E.P.)

["*belirsiz olarak* zaman: *ayn.z.*, belli bir zaman, dönem, mevsim, bir süre, bir zaman boşluğu *veya* aralığı" (L.&S.); Lat. *tempus*; Osm. *zemân*, *vakt* —*en*.]

1. Bir kişileştirme olarak Zaman, *Khrónos*, felsefî kosmologyalarda bir yer edinmezden önce yarı-mitik kosmogonilerde ortaya çıkar. *Khrónos*, oldukça yaygın bir şekilde, Zeus'un babası *Krónos* ile bir tutulur (bkz. Plutarkhos, *De Iside* 32) ve bundan ilk söz eden, M. Ö. altıncı yüzyılda yaşayan proto-filozof Pherekûdes olmuş olabilir (D. L. I, 119). Kökeninde kim bulunursa bulunsun, güçlü bir Zaman ozanlarda (karş. Pindaros, *Olûmp.* II, 17 ve fr. 145) ve özellikle de tragedya yazarlarında esâs unsurdur; öyle ki tragedya yazarları için Zaman, sâdece soykütük sürecinin başlangıcında veya başlangıcına yakın bir yerde durmakla kalmayan, fakat *kósmos*'u hükmü altında tutup yöneten kudretli bir figürdür (*Oid. Kol.* 607-623, bu figüre özel bir düşkünlüğü olan Sophokles'ten verilebilecek çok sayıdaki örnekten yalnızca biridir).

2. Bir ozanın zaman hakkındaki düşüncesi, hemen hemen ayni dönemde yaşayan bir filozofun ayni konu hakkında söylediklerine be-

lirgin bir biçimde benzer olduğu için özel bir önem taşır. Solon, fr. 12, str. 3'te "*Khrónos*'un mahkemesinde [*díkê*: belki de "töre"sinde — *en.*]" ifâdesini kullanır ve Anaksimandros'un muhâfaza edilmiş şu fragmentinde hemen hemen özdeş bir deyiş ortaya çıkar: ögeler "adâletsizliklerinin bedelini [*díkê*] *Khrónos*'un takdîrine [*táksis*] göre birbirlerine öderler."

3. Felsefî spekulasyon olarak gözden kaybolan bu mecazî dil zamanla mithologik kökenlerinden ayrı düştü, öyle ki örneğin ozan-filozof Empedokles bile Anaksimandros'unkine benzer bir bağlamda konuşurken, *khrónos* dikkaten kaçmayacak ölçüde azalan bir kişileştirme îmâsıyla ortaya koyulur (fr. 30). Bununla birlikte, hem Anaksimandros hem de Empedokles, zamanı, sırasında şu ya da bu şekilde zaman tarafından düzene sokulan *kósmos*'un dışına yerleştirmekte hemfikir olacaklardı.

4. Kendilerine göre *kósmos*'un hem cânlı, soluk alıp veren bir varlık (*zôon*, t.b.) hem de Sınır (*péras*) ilkesi olduğu Pûthagorasçılarla birlikte bir değişiklik ortaya çıkmaya başlar. *Kósmos*'un dışında yalnızca Sınırsız'ın (*ápeiron*) çeşitli görünüşleri vardır; *kósmos* bunları "soluyarak içine çeker" ve Sınır'ı onlara empoze eder (karş. Aristoteles, *Phûs. akr.* 203a, 213b; Aitios II, 9, 1). Zamanın bu *apeira* [sınırsız şeyler— *en.*] arasında olduğu bize söylenir (Aristoteles, fr. 201). İhtimâl ki, soluyarak içe çekme işlemi, zamanın hâm, yanî işlenmemiş hâlde durmadan süregiden yönünü (durmadan süregitme *ápeiron*'un [t.b.] erken döneme ait bir özelliğidir), zamanı sayıya (*arithmós*) indirgemek sûretiyle sınırlamayı içeriyordu; bu, zaman hakkında daha sonraki tüm tartışma içerisinde devâm edip giden bir bağlayıp birleştirmedir.

5. Bu Pûthagorasçı kavrayış, Aristotelesçi yan-anlatılar yoluyla sâdece kesik kesik belirip kaybolmasına rağmen, büyük bir öneme sâhibdi. Bu kavrayış, sınırsız, kosmos-dışı bir zamanı sayılabilir, kosmik bir zamandan ayırdediyor ve sonuçta ikincisini nicelik bağlamı içerisine taşıyordu. Platon, ayni yol boyunca yürümeyi sürdürdü, fakat zaman hakkındaki her iki Pûthagorasçı anlayışa dikkate değer yeni boyutlar ekledi. Platon, evrenin ömrüne ilişkin bir adlandırma olarak Sokrates-öncesi düşüncede ortaya çıkmış olan *aiôn* (t.b.) kavramını devraldı ve artık olasılıkla bir tür düzensiz hareket içeren belirlenip tanımlanmamış bir Pûthagorasçı *ápeiron* olarak değil de, *eidê*'nin [İdeaların] hareketsiz tarzı olarak görülen kosmos-dışı zamana bu kavramı

uyguladı (*Tim.* 37d). Öte yandan, kosmik zaman göksel kürenin devrevî deverânıyla özdeşleştirilir (*Tim.* 39c; Aristoteles, *Phûs. akr.* 218a-b ve Simplikios, *In. Phûs. ayn. pas.*). *Khrónos*, Platon'a göre, kısaca, "bir'in içerisinde hareketsiz duran öncesiz-sonrasızlığın [*aiôn*] sayıya göre hareket eden kalıcı bir kopyası [*eikôn*]"dır (*Tim.* 37d). Böylelikle *aiôn*'un duraganlığı ve birliği hareketle ve çoklukla veya daha doğrusu *khrónos*'un sayılabilirliğiyle karşıtlaştırılır ve bütün bunlar Platon'un *mímêsis* (t.b.) theorisinin bünyesine dâhil edilir.

6. Hem Platon'a hem de Aristoteles'e göre zaman ve hareket bir tür karşılıklı bağıntılılık içerisinde sımsıkı birarada bulunur. Platon, gördüğümüz gibi, bu iki şeyi özdeşleştiriyordu ve Aristoteles, bu özdeşleştirme karşısında eleştirel bir tavır takınsa da (*Phûs. akr.* 218b), bu iki şeyin birbirine sımsıkı bağlılığını öne sürer (*a.g.e.* 220b). Aristoteles de, en iyi ölçme biriminin, ilksel ve en iyi bilinir olmasından dolayı düzenli, dâirevî hareket olduğu konusunda Platon'la hemfikirdir (*a.g.e.* 223b), fakat Aristoteles, Platon'un yaptığı gibi, bunun göklerin günlük hareketi olduğu tesbîtinde bulunmaz —bu, ayni zamanda Plotinos'un eleştirdiği bir pozisyondur (*Enn.* III, 7, 9). Gelgelelim bu iki adamın birbirlerinden en açık biçimde ayrı düştükleri yer, Aristoteles'tè zaman ile öncesiz-sonrasızlık arasındaki karşıtlığın ve *mímêsis* theorisinin tüm demiurgik aygıtının olmayışıdır.

7. Zamanın bir *eikôn* olarak varoluşu, Platon'un zamana en azından îmâ yoluyla ontologik bir statü atfetmesine olarak tanır. Hattâ zaman, şeylerin planlanışında insânların saymasını sağlamak gibi bir amaca sâhibdir (*Tim.* 39b). Fakat zamanı "hareketin önceye ve sonraya göre hesâbı [veya sayılması, sayısı, *arithmós*]" (*Phûs. akr.* 219b) olarak gören Aristoteles buna iknâ olmamıştır. Zaman hareketle eşanlamlı değildir, fakat hareket*ten hareketle* hesâblanmak zorundadır. Ve hesâblama bir hesâblayan talebeder: bu yüzden, eğer bir zihin varolmasaydı, zaman da varolmazdı (*a.g.e.* 223a). İnsânın zamanın farkına varmasını sağlayan, ardışıklığın (öncenin ve sonranın) tanınması ve kabûl edilmesidir (*a.g.e.* 219a).

8. Zaman felsefesine Epikurosçu katkı, esâsen zamanın varoluş tarzını tanımlamaya yönelik bir girişimden ibâretti. Zaman, bir *prólêpsis* (t.b.), yanî bir dizi deneyim üzerine inşa edilmiş tümel bir kavrayış değil, fakat daha ziyâde dolayımsız bir algıdır (D. L. X, 72). Zaman, şeylerin fiilleriyle ve hareketleriyle birarada bulunan bir nitelik, kısa-

ca "bir ilineğin ilineği" gibi görünür (Sekstos Empeirikos, *Pros math.* x, 219; karş. Lucretius, ı, 459-461). Zaman da dâhil bu tür tüm varolanları genel "cisimler" başlığı altında sayan Stoacılıkta (*SVF* ıı, 1142) böyle ayrımlar bulanıp kaybolmaya yüz tutar. Fakat genelde Stoa, *arithmós*'un yerine daha cismânî olan "fâsıla"yı ["zaman aralığı"nı veya "zaman kesiti"ni] geçirerek, ama hareketle bağı da koruyarak, pekâlâ Platonik ve Aristotelesçi yol işâretleri içerisinde kaldı (elbette, *aiôn* ve *eikôn* gibi Platonik süslemeler olmaksızın) (*SVF* ıı, 509, 510).

9. Plotinos, Platon'un yaptığı gibi, zamanı öncesiz-sonrasızlık sorununa sımsıkı bağlı düşünmekle, zaman problemine bir hayli dikkat sarfeder. Aristoteles'in yaptığı gibi bu sorunları ayırmaya yönelik her girişim başarısızlığa mahkûmdur (*Enn.* ıı, 7, 7-10). Plotinos, zamanı sayı veya hareketin ölçüsü çerçevesinde ele alan felsefî irdelemelere tahammülsüzdür (bkz. *Enn.* ıı, 7,8), hattâ Platon'un zamanı ve göklerin hareketini özdeşleştirmesine bile. Bunun yerine, Plotinos, hem *aiôn* hem de *khrónos* problemini hayât çerçevesinde düşünür, ki buna göre *aiôn* düşünülürlerin hayâtını temsîl etmektedir (ıı, 7, 2). Öte yandan, zaman, rûhun bu *tota simulteitas*'ı [hep ayni kalan eşzamanlı bütünlüğü veya İslâm mutasavvıflarının deyişiyle "ân-ı dâim"i veya başka bir şekilde söylenirse "öncesiz-sonrasız şimdi"yi —*en.*] kabûl edememesinden ötürü, [hep şimdilik ve aynilik içerisinde hâzır duran] bu bütünsel kendinde-ve-kendine-hâzır-varlık'ın yoğagidişinin bir türüdür (*theôrîa*'nın rûhta *praksis* hâline doğru buna benzer bir yoğagidişiyle kıyâslayın: bkz. *phûsis*); o hâlde, zaman, rûhun durumdan duruma, hâlden hâle yürüyüp ilerleyen hayâtıdır (ıı, 7, 11).

kínêsis (κίνησις): hareket, devinim, kıpırtı, kımıltı, değişme

—İng. "*motion, movement, change*" (F.E.P.)

[**kök fl.* "**kîô**: gitmek, yürümek; *gemiler hk.* gitmek, yola çıkmak, denize açılmak; bu.» → **fl.* **kinéô**: hareket ettirmek, harekete geçirmek, çalıştırmak, işletmek, ittirmek: *bir şeyi* yerinden oynatmak; *bu.*» kutsal şeylere dokunmak *veya* el sürmek: değiştirmek, yenileştirmek, ye-

nilik yapmak; harekete geçirmek, başlatmak, *bir şeyin* yaratıcısı *veya* mûcidi olmak; kımıldatmak, kıpırdatmak, uyandırmak, kışkırtmak, depreştirmek: öfkelendirmek, tahrîk etmek; *edl.* harekete geçirilmek, hareket ettirilmek, hareket etmek, *örn. deprem gibi*" (L.&S.); Lat. *motus*; Osm. *hareket, fa'âliyyet —en.*]

1. Miletoslu filozoflar için, hareket hiçbir probleme yol açmaz; hareket, onların her şeye nüfûz eden dirimselciliklerinin (*vitalism*) (bkz. *zôê*) sorgulanmaz bir yönüdür ve bu rûh içerisinde hem Anaksimandros (Diels 12A11) hem de Anaksimenes (Diels 12A9, 13A6) öncesiz-sonrasız bir hareket koyarlar. Şu nokta da dikkate değer ki, Ksenophanes, zamanının insân-biçimciliğini (*anthropomorphism*) dizginleyip ıslah etmek isterken kendi Tanrı'sına *kínêsis* yüklemez (Diels 21A25, 26). Herakleitos'ta, *kínêsis*, ünlü ırmak mecâzı içerisinde resmedildiği gibi, her gerçeklikte mevcûddur (bkz. Platon, *Krat.* 402a, *rhoê* ve *epistêmê*).

2. Parmenides'in, hiç kuşkusuz var-olmayan olması zemîninde boşluğu (*kenón*) inkâr etmesinin, böylelikle de cismi, içerisinde hareket edeceği bir yerden yoksun bırakmasının bir sonucu olarak (bkz. Platon, *Theait.* 180e), tüm değişme biçimlerine (bkz. *génesis, on*) ve özellikle de harekete (bkz. fr. 8, str. 26) yönelik saldırısıyla birlikte, bu düşüncelerin hepsi birdenbire değişir. Parmenides'in pozisyonunu desteklemek ve hareketin imkânını inkâr etmek için beceriyle bulunup çıkarılan Zenon'un dört argumanı (bkz. Aristoteles, *Phûs. akr.* VI, 239b; bu argumanlara Aristoteles'in verdiği yanıt için bkz. *a.g.e.* 263a-b), hâliyle polemik niteliğindedir ve Pûthagorasçıların boşluktan vazgeçmekte sergiledikleri gönülsüzlüğe karşı *ex hûpothesi* [hipotezden hareketle / hipotetik olarak —*en.*] çıkarsanmışlardır (bkz. *mégethos*).

3. *Génesis* (t.b.), en azından ikincil düzeyden *génesis* Parmenides'in saldırısından kurtuldu ve onun ardından gelenler, hâss bir şekilde böyle adlandırılan *génesis*'in evvelce durduğu zemînin yerine *kínêsis*'in belli bir türevini, örneğin karışmayı veya kaynaşmayı koyma eğilimi gösterdiler. Fakat şimdi belirgin bir şekilde farklı olan şey şuydu: *kínêsis*, artık Miletoslularda olduğu gibi doğal veya şeylerin özüne âid olmayıp, sistemin dışından işleyen belli bir fâil veya hareket-ettiri-

ci (*kinoún*, t.b.) gerektiriyordu. *Kínêsis*'i açıklayacak bir dış güç Empedokles'te ortaya çıkar ve Sevgi ile Kavga [*Philótês* ve *Neikos*] olarak belirlenir (fr. 17); Anaksagoras'ta bu dış güce verilen ad *nous*'tur (frr. 12-14); bununla birlikte bu güçlerin tümü hâlâ daha mâddîdir.

4. Bu noktada, cisimlerdeki aslî, doğal bir hareketin tek ciddî yandaşları Atomculardır. Demokritos, her yönde hareket eden *átoma* [atomlar] için böyle bir öncesiz-sonrasız hareketi savundu (Aristoteles, *Peri ouran.* III, 300b; D. L. IX, 44); ve zorunluluk gereği olup biten (Aristoteles, *Phûs. akr.* II, 196a; D. L. IX, 45) bu hareketi Demokritos "titreşme" [veya "kıpırtı" veya "kımıltı"] (*palmós*; Aitios I, 23, 3) diye adlandırdı. Sırası geldiğinde bir girdâbın veya bir hortum kasırgasının (*dínê*) içerisine doğru hareket edip, derece derece *kósmos*'un içerisinde kendi yerlerini bulan öbekler (bkz. *génesis*) bu hareketten doğan çarpışmalardan oluşur (Diels 67A14).

5. Epikuros'un açıklaması biraz farklıdır. Ona göre, *átoma* [atomlar], büyüklüğe ve şekle ilâveten, başat karakteristiklerinden biri olarak ağırlığa da (*báros*) sâhibdirler (D. L. X, 54). Bu itibârla atomların öncesiz-sonrasız aşağıya doğru hareketi, onların aslî yapısına âid bir özgülük olmaktan ziyâde türetilmiş gibi görünür (D. L. X, 61; Lucretius II, 83, 217). Atomların çarpışması ve bunun sonucu olan cisimler hâlinde öbekleşme, onların paralel hareketlerindeki bir sapma (*parénklisis*) sâyesinde meydâna gelir (Aitios I, 12, 5; Lucretius II, 216-293; Cicero, *De fin.* I, 6, 19; karş. *génesis*).

6. *Soph.* 248c-249a'da Platon, sâhib olduğu Parmenidesçi bakış noktasından ayrılıp uzaklaşır. Evvelce *eidê*'nin [İdeaların] değişmez doğası konusunda katı bir ayakdireme bulunduğu hâlde (bkz. *Phaido.* 78d), şimdi *kínêsis* de gerçeklik dünyâsında kendisine yer bulur. Söz gelimi, *eidê*'ye [İdealara] yakın olan rûh (*Phaido.* 78b-79b), kendinden-hareketlidir (ve bu yüzden ölümsüzdür) ve gök cisimleri de (bkz. *ouránioi*) dâhil öteki şeylerdeki hareketin kaynağıdır (*Phaidr.* 245c-246a; Platonik bir nedensellik kategorisi olarak "kendi kendisini hareket ettiren" hakkında bkz. *Nom.* X, 894c). Gerçekten de, *Soph.* 254d'de Platon, *kínêsis*'in en önemli *eidê*'den [İdealardan] biri olduğunu ileri sürer ve *metabolê* (t.b.) Aristoteles için hangi işlevi yerine getiriyorsa, *kínêsis* de Platon için o ayni işlevi yerine getirir görünür: kendisinin türü olarak en azından yer değiştirmeyi (*phorá*) ve niteliksel değişimi (*allotôsis*) kapsayan genel cins düzeyinden değişme için kullanılan bir

genel cins terimi (bkz. Theait. 181c); ve bu terim, *Nom.* x, 894b-c'de, Aristoteles'in *metabolê*'si için söz konusu olmayacak bir şekilde hem *génesis* hem de *phthorá* (tt.b.) dâhil on ayrı türü kuşatıp kapsayacak denli genişletilir. Bu on *kínêsis* türünden hiçbiri, doğal olarak, *Sophistês*'te anılan *kínêsis eídos*'u [İdeası] değildir, fakat onuncu (gerçekte, Platon'un belirttiği gibi, öteki tüm hareket türlerinin *arkhê*'si olan) kendi kendisini hareket ettiren hareket, öteki dokuz hareket türü ile hareket *eídos*'u [İdeası] arasında alışverişi sağlayan rûhtur (bkz. *psûkhê*).

7. Aristoteles, şeylerden ayrı hiçbir *kínêsis*'in var olmadığını bildirdiği *Phûs. akr.* III, 200b'de bu Platonik pozisyona saldırır. Daha sonra Aristoteles kendisinin *kínêsis* tanımını verir: "kuvve olmak bakımından bir kuvvenin [*dûnamis*] fiil olarak tamâmına ermesi [*entelékheia*]" (*a.g.e.* III, 201a). Bu, yalnızca bir *metabolê* olarak, yanî nitelik, nicelik ya da nerelik [yer] kategorisi içerisinde bir değişme olarak olup biter (*a.g.e.* v, 226a). Bu sonuncu *kínêsis*, yanî nerelik [yer] kategorisi içerisinde bir değişme olarak *kínêsis*, yanî yer-değiştirme (*phorá*) ilkseldir (*a.g.e.* VIII, 265b-266a), *génesis*'ten (t.b.) bile önce gelir.

8. Aristoteles, *phûsis*'i (t.b.) *kínêsis*'in ilkesi ve nedeni olarak betimlemekle (*Phûs. akr.* II, 192b), Platon'dan geriye doğru yürüyüp Miletosluların şeylerin özsel yapısında bulunan hareketine uzanan yolu takîb eder; elbette ki, bu, Aristoteles'i dışsal, kendinden-hareket-ettirici nedenin zorunluluğundan kurtarmaz; bkz. *kinoún. Kínêsis*, beslenme, duyum ve düşünceyle birlikte, *psûkhê*'nin dört ana işlevinden biridir (*Peri psûkh.*, 413a-b) ve gerçek ya da görünüşte bir iyi olarak algılanan şeyle karşılaşıp buluştuğunda, ârzûnun (*óreksis*) işleyişi hâline dönüşür (*a.g.e.* III, 432a-433b).

Aristoteles'in "doğal hareket" theorisi için bkz. *stoikheîon, aithêr*; *kínêsis*'in algıya uygulanması için bkz. *aísthêsis*; *actio in distans* [şeyleri uzaktan etkileme veya harekete geçirme —*en.*] imkânı için bkz. *sûmpátheia.*

kinoún (κινούν): hareket-ettirici, muharrik, fâil, etkide-bulunan, eyleme-geçiren, fâil veya etkin neden

—İng. "*mover, agent, efficient cause*" (F.E.P.)

[bkz. **kínêsis**; Lat. *causa efficientia*; Osm. *illet-i fâile —en.*]

1. Hareketi sağlayan bir dışsal fâil veya *arkhê* problemi, erken dönem *phûsikoî* [*phûsis* düşünürleri] için bir problem değildir, çünkü onların dirimselci (*vitalistic*) bakışı içerisinde *kínêsis* şeylerin aslî öz-yapısında bulunuyordu (bkz. *kínêsis* 1). Fakat Parmenides'in, *kínêsis*'in hakikî varlığın bir özniteliği olduğunu inkâr ettiği ândan itibâren, fizik dünyâdaki apaçık hareket fenomeni, en azından *kínêsis* için ilk darbeyi sağlayacak dışsal bir hareket-ettiriciye başvurmak yoluyla açıklanmak durumunda kaldı.

2. Bu yöndeki ilk girişim, Empedokles'in "Sevgi" ve "Kavga"sıdır (fr. 17, str. 19-20; karş. Diels 31A28) ve bunlar, insânın içinde işleyen güdücü kuvvetlerle kurulan bir analogyadan çıkarsanır (*a.g.e.*, str. 22-24; karş. bu kuvvetlerin ahlâkî yönünü vurgulayan ve onları ahlâkî ikiciliğin [*dualism*] bir tezâhürü olarak gören Aristoteles, *Prôtê phil.* 985a; bkz. *kakón* 3). Bundan kısa bir süre sonra ahlâkî alandan intellektual alana doğru kayan bir devir gelip çatar: Anaksagoras'ın hareket kaynağı, yalnızca ilk hareketi vermekle kalmayıp, ayni zamanda yol gösterici bir kuvvet de olan "tin"dir (*nous* [*intelligence*]; bkz. *nous* 3; *nóêsis* 4). Bu düşüncede, Aristoteles'in Tanrı'sının eşkâli zâten mevcûddur: *nóêsis*, *kínêsis*, *télos.*

3. Erken dönemlerinde Platon'un değişmez *eidê* [İdealar] ile meşgûl olması, görünüşe göre *kínêsis*'e ilişkin herhangi bir ciddî irdelemeyi dışarıda bırakmıştı. Fakat son dönem dialoglarda, özellikle de *Sophistês*'te, *Philebos*'ta, *Timaios*'ta ve *Nomoi*'da yeşerip olgunlaşmış bir *kínêsis* (bkz. 6) theorisi bulunur; ve bu theorinin birbiriyle bağıntılı iki odak noktası vardır: rûha kendinden-hareket ilkesinin yüklenmesi (bkz. *psûkhê* 19) ve rûhun bir işlevi olması sebebiyle *kínêsis*'in "mükemmelen gerçek" (*pantelôs on*) olan diyâra girişinin kabûl edilmesi (*Soph.* 248e-249b). Dahası, Platon'da bir *kínêsis eídos*'u [İdeası] da bulunur (*a.g.e.* 254e) ve bu Hareket İdeası aslında *mégista géne*'den [en büyük veya en önemli cinslerden] biridir (bkz. *eídos* 13).

4. O hâlde, Platon'da hareket üç düzeyde olup biter: aşkın (*transcendental*) hareket *eídos*'u olarak; *eidê* [İdealar] ile duyulur tikeller arasında aracı bir konuma yerleşen ve *Nom.* x 895b'de betimlenen hareketin *arkhê*'si olan rûhun kendinden-hareketi olarak; ve nihâyet,

Nom. x, 893b-894c'de betimlenen, *kósmos*'un içindeki çeşitli tipte ikincil-derece hareketler olarak.

5. Bu çözümleme çerçevesinde, Platon'un *prôton kinoún*'u veya İlk Hareket Ettirici'si, yarı-aşkın (*semitranscendent*) Rûh'un veya Dünyâ Rûhunun (bkz. *psûkhê tou pántos*) noetik kısmıdır. Bunun da ötesinde, mitik bir şekilde Dünyâ Rûhunu vareden olarak betimlenmiş olsa bile (bkz. *nous* 6) *Philebos*'un ve *Timaios*'un *nous*'unu bu ayni Dünyâ Rûhuyla özdeşleştirmek için sebebler var gibi görünüyor. O hâlde, burada, sâdece bir *kinoún* ile değil, ereksel ve örnek oluşturucu bir nedenle de karşılaşıyoruz. *Dêmiourgós* (t.b.) iyi'dir ve dünyâyı mümkün olduğu kadar kendisine benzer hâlde çatar (*Tim.* 29e-30a) ve bize anlatıldığına göre, insân rûhu Dünyâ Rûhuyla ayni "hamur"dan yoğrulmuştur (*a.g.e.* 41d). Fakat *kósmos* ile *kinoún* arasındaki bağıntı yalnızca *eikôn* [kopya] ile *parádeigma* [asıl-örnek / ilk-örnek] arasındaki bağıntıyla sınırlı değildir, yanî daha sonraki Platonculukta "öne-yürüme" (*próhodos*, t.b.) olarak bilinen hareketle sınırlı değildir; ayni zamanda bir "geri-dönüş" (*epistrophê*, t.b.) de vardır. Dünyâ Rûhunun kendinden-harekete dayalı hareketinin dolayımsız sonucu, onun kendi bedeninin, yanî duyulur evrenin mükemmel dâirevî hareketidir (*a.g.e.* 34a, 36e, 40a-b). Göklerin bu görülebilir ve öncesiz-sonrasız düzenli hareketi, sırası geldiğinde, insânların kendi rûhlarındaki *harmonía*'yı (t.b.) kendisine bakarak ayârlayıp düzenlemeleri lâzım gelen bir model verir (*a.g.e.* 47b-c; bu durumda pek tabîî ki, astronomi, *érôs*'un ve *dialektikê*'nin doğurduğu daha yüksek "geri-dönüş" itkilerine yalnızca ön-hazırlıktır: bkz. *ouranós* 2).

6. *Timaios*'taki bu ayni pasajlar bir başka anlayışı da berâberinde getirir: gök cisimleri ayni zamanda "bir Tanrılar soyu"dur da. Gök cisimlerinden her biri akılla donatılmıştır ve işte bu akıl, yıldızların eksenler etrâfında devr-i dâimini açıklar; yıldızlar devr-i dâimle döneduru, çünkü "her biri dâimâ ayni şeyler hakkında ayni düşünceleri düşünür" (*a.g.e.* 39e-40a; bu devr-i dâim hareketi konusunda karş. *Polite.* 436b ve *Nom.* x, 898a). Platon, bu gök cisimleri ile onları güden akıllar arasındaki bağlantının tarzı konusunda bir ölçüde kuşkuya düşmüş gibi görünür. *Nom.* x, 898e'de bir takım öneriler ortaya koyulur, fakat Platon şu soru karşısında kararsızdır: acaba gök cisimlerinin rûhu tıpkı bizim rûhumuz gibi içkin (*immanent*) bir hareket ettirici midir, yoksa cismânî (olasılıkla, yıldızların, içerisine oturtuldukları cismânî küre

sâyesinde döndürülüp dolaştırıldıklarını öne süren ve Aristoteles'in de benimsediği Eudoksos'un theorisi; bkz. *aşağıda* 7, 11) ya da cismânî olmayan (Aristotelesçi "aşk konusu") mâhiyette olabilecek bir dış kuvvet midir? Fakat söz konusu bağıntının kesin ve tam şekli her ne olursa olsun, Platonik gelenek gezegenleri hareket ettiren bu kuvvetlere inanışını sonuna kadar sürdürdü (bkz. *ourânioi*).

7. Aristoteles, değişmeyi başlatan *kinoûn*'u veya fâili *génesis*'te içerilen çeşitli nedenler arasında sayar (*Phûs. akr.*, II, 194b). Burada soruşturulan, Aristoteles'in yeniden gözden geçirdiği *phûsis* (bkz. 3) anlayışlarıdır. *Phûsis, psûkhê*'yi Platonik rûhun oturduğu zemînin büyük bir kısmından, en dikkate değer hâliyle de erek (*télos*; *Phûs. akr.*, II, 194a) ve hareket (*a.g.e.* VIII, 250b-253a) kaynağı olma pozisyonundan sürüp atmıştır ve hareketli şeylerin varoluşu verildiğinde, kendisi hareket etmeyen tek bir hareket nedeni, bir "ilk hareket ettirici" (*prôton kinoûn*) var olmak zorundadır (*a.g.e.* 256a-258b): hareket eden herşey birşey tarafından hareket ettirilir ve bu tür hareket ettiriciler sonsuz bir dizi şeklinde geriye doğru götürülemez (*a.g.e.* 256a ve VII, 242a-243a). İşte bu yüzden öncesiz-sonrasız bir İlk Hareket Ettirici ve öncesiz-sonrasız bir ilk hareket ettirilen vardır; bu ikincisi, içerisine sâbit yıldızların oturtulduğu (VIII, 260a-266a), öncesiz-sonrasız dâirevî bir yer-değiştirme içerisinde hareket eden küredir (yer-değiştirme öteki tüm değişme biçimlerinden, hattâ *génesis*'ten bile önce gelir; *a.g.e.* 260a-b ve bkz. *génesis* 15).

8. Gelgelelim, Aristoteles görünüşe göre her zaman bu görüşü savunmadı. Yukarıda *Phûsika*'dan aktarılan akıl-yürütme çizgisi, özü bakımından *enérgeia / dûnamis* (tt.b.) çiftinden hareket eden bir argumandır ve bu arguman şu öncüle dayanır: kuvveden fiile geçiş, geriye doğru sonsuz dizilişin inkârı yoluyla, daha ötesi olamayacak bir öncesiz-sonrasız *enérgeia*'ya götürecek şekilde, zâten fiil içerisindeki bir fâilin önceden hâzır bulunuşunu gerektirir. Fakat ayni zamanda, hareket kaynağının rûh olduğu "Platonik hareket" de vardır. Platon yıldızların eksenler etrâfındaki devr-i dâimini bu şekilde açıklamıştı ve Platon'un etkisi altında görünen *Peri philosophias* [*Felsefeye Dâir*] adlı erken dönem dialogunda bizzât Aristoteles'in kendisinin yıldızlara rûhlar atfederken dayandığı zemîn de bu ayni açıklamaydı (Aristoteles, fr. 24 = Cicero, *De nat. deor.* II, 44; burada hareket, "ihtiyârî" ["*voluntary*"] diye adlandırılır). Fakat acaba gök cisimleri Aristoteles'in içsel bir hare-

ket kaynağı olarak *psûkhê*'nin yerine geçirdiği *phûsis* tarafından da hareket ettiriliyor olamazlar mı? *Peri ouran.*'da savunulan theori böyle görünür; bu eserde, "ilk cisim"in, yanî sâbit yıldızlar küresinin hareketi, beşinci ögenin, yanî *aithêr*'in (t.b.) "doğal" öncesiz-sonrasız dâirevî hareketidir (*Peri ouran.* I, 268a-270b; bkz. *stoikheîon* 17). Sâbit yıldızların kendileri bizzât bu küre içerisine oturtuldukları için hareket ederler (*a.g.e.* II, 289b-290b). Fakat Aristoteles yıldızların hareketine dâir bu açıklamayı kürenin *phûsis*'i çerçevesinde verebilme kudretinde ise de, kendisine kalan Platonik yıldız rûhları mîrâsını harcayıp yiyecek denli bir mikdâr dara düşmüştür (karş. *a.g.e.* II, 291 ve 292a).

9. Bu, *Phûsika*'nın aşkın (*transcendent*) hareket ettiricisi görüşünden farklı bir görüş gibi görünür (her ne kadar *Peri ouran.*'da tam da böyle bir aşkın (*transcendent*) hareket ettiriciye bir kaç kuşkulu ve / veya karanlık gönderim bulunsa bile, örn. 279a-b). Fakat bununla birlikte, *Phûs. akr.* VI-II'in *kinoún*'u *Prôtê philosophia*'da ele alınıp işlenir. *Phûsika*'nın sonunda *prôton kinoún*'un [ilk hareket ettiricinin] büyüklüğe (*mégethos*, t.b) sâhib olmadığı söylenir. Bu, doğrudan bir güçlüğe götürür; çünkü Aristotelesçi sistemde, her *kínêsis* temas (*haphê*) yoluyla meydâna getirilir (bkz. *sûmpátheia* 7). Bu güçlüğü göğüslemek için Aristoteles doğadan ödünç alınan bir ilkeye başvurur. İyi'nin algısı o iyi'ye yönelik iştihâyı (*óreksis*, t.b.) doğurur; yanî akıl varlıklarında akla dayalı ârzûnun (*boúlêsis*) konusuna yönelik iştihâyı doğurur (bkz. *Peri psûkh.* III, 433a ve *proaíresis*); ama akıldışı doğada bu yönelme, bu doğanın gök cisimlerinin hareketini taklîd etmesi sâyesinde olur —ve bu taklîd, ögelerin birinden ötekine sürekli geçişeduruşu yoluyla dışavurulur (bkz. *Prôtê phil.* 1050b; *Peri gen. kai phthor.* II, 337a; ve *génesis* 15). Bu şekilde, *prôton kinoún* "bir aşk konusu olarak" tüm evrenin iyi'sidir (*Prôtê phil.* 1072b) ve *kósmos* ile *kósmos*'un tüm kısımları, *prôton kinoún*'un [ilk hareket ettiricinin] *enérgeia*'sını fiziksel koşullara tercüme edilmiş bir hâlde taklîd etmeleri (*mímêsis*) sûretiyle "ona doğru hareket ederler": buradaki *mímêsis*, gök cisimleri için mükemmel dâirevî devr-i dâimler şeklinde ve yoğagidişe tâbi cisimler için *génesis-phthorá* döngüsü şeklinde olup biter. İnsânın gerçekleştirdiği *mímêsis* biraz daha dolaysızdır; insân, *prôton kinoún*'la ayni türden *enérgeia*'yı sergileme yeterliğine, yanî *nóêsis* kabiliyetine sâhibdir, fakat insân bunu yalnızca ara ara gerçekleştirir, çünkü bu yeterliğin gerçekleştirilmesi kuvveden fiile bir geçiş gerektirir ve bu yüzden de zorlu ve sıkıntılıdır (*Prôtê phil.* 1050b, 1072b; bkz. *nóêsis* 21, *nous* 10).

10. Fiil ve kuvve kategorileri içerisinde, İlk Hareket Ettirici öncesiz-sonrasız bir şekilde fiil hâlinde bulunan mâddî-olmayan bir töz olmak zorundadır (*Prôtê phil.* 1071b). Bu *enérgeia* nedir? İşte bu noktada, bütün Platonik *eidê* [İdealar] dünyâsı süpürülüp atılır. Aristoteles'in artık tümel yüklemi (bkz. *kathólou*) açıklamak için *eidê*'ye [İdealara] ihtiyâcı yoktur ve İdeaların statik nitelikleri Aristoteles'in bir hareket *arkhê*'si arayışıyla pek uyuşmaz (özellikle Aristoteles *eidê*'yi [İdeaları] sayılar olarak düşündüğü için; bkz. *Prôtê phil.* 992a ve *arithmós* 3). Fiilen geriye kalan şey, *Sophistês-Philebos-Timaios* üçlüsündeki Platon'un Dünyâ Rûhudur: *kósmos*'a hareket veren aşkın (*transcendent*) bir töz, cânlı bir *nous*. Ve Aristoteles'in *prôton kinoún*'u tam da bu çerçevede betimlenir: *ousía aídios, nous, zôê* (*Prôtê phil.* 1072b-1073a; bu ünlü kavram üçlüsünün daha sonraki gelişim evresi için bkz. *triás*). Doğal olarak, yapılan düzeltmeler vardır. Platonik Dünyâ Rûhu, bir Dünyâ Bedenine, yanî *kósmos aisthêtós*'a sâhibdir; Aristoteles'in sisteminde, bu, *dûnamis* [kuvve] ve sınırlama olacaktır. Platon'un *psûkhê*'si *kínêsis*'i içermekteydi; Aristoteles'in *nous*'u ise şaşırtıcı "hareketsizlik faâliyeti"ne (*enérgeia akinesias*) sâhibdir (*Eth. Niko.* vii, 1154b): *nous*'un *enérgeia*'sı *nóêsis*'tir (bkz. *nous* 9).

11. Fakat *Prôtê philosophia*'nın Lambda Kitabının viii. Bölümü, sistemin kinetik'ine yeni bir güçlük getirir. Daha önce, sâbit yıldızlar küresinin öncesiz-sonrasız dâirevî hareketini açıklamak için tek bir hareketsiz hareket ettirici koyulmuştu. Fakat *kósmos*'ta öncesiz-sonrasız başka dâirevî hareketler de vardır ve bu yüzden de kürelerin içiçe dolanmış karmaşık hareketlerini açıklamak için zorunlu olduğu kadar çok sayıda hareketsiz hareket ettirici var olmalıdır —ki bunların tam sayısı astronomlar tarafından hesâb edilecektir (*Prôtê phil.* 1073a-b; bunu takîb eden pasajlarda Aristoteles'in kendisinin verdiği sayılar kırk yedi ve elli beştir). Bunlar da, ereksel neden olarak, küreleri hareket ettiren aklî tözler olmak zorundadırlar (bkz. *Prôtê phil.* 1074a).

12. Bu hareketsiz hareket ettiricilerin kürelerle ve argumandan artakalan kısımdaki *prôton kinoún*'la bağıntısı nedir? Aristoteles hiçbir yerde buna bir açıklama getirmez. Bu hareketsiz hareket ettiricileri kürelerin rûhları saymak, *Peri philosophias*'ın [*Felsefeye Dâir*'in] "Platonik hareket"ine geri dönmek olacak ve onların nasıl olup da dâimâ fiil hâlinde olduklarını açıklamayı imkânsız kılacaktı; onları kürenin cismine dışsal, mâddî-olmayan kuvvetler saymak ise (bu durumda, kü-

re buna ek olarak içkin (*immanent*) bir rûha sâhib olmayacak mıydı?), onların bireyleşmesi sorununu ortaya çıkaracaktır. Bireyleşme ilkesi mâdde olduğuna göre, onlar bir cisimle birleşik değiller ise, nasıl olur da birbirlerinden farklı dururlar (bkz. *hûlê* 2 ve karş. cinsin tür için bir "düşünülür mâdde" sağladığının söylendiği *diaphorá* 4)? Genellikle, onların bütün evrene hâkim olarak betimlenen *prôton kinoún*'a bir şekilde bağımlı oldukları varsayılmıştır (*Prôtê phil.* 1070b, 1072b, 1076a ve bkz. *yukarıda* 9) ve hattâ bu, onların hareketsiz olmalarına rağmen böyledir. Aslında, arguman —ki onlar bu arguman temelinde koyulurlar—, onların mükemmel bir şekilde faâl aklî *ousíai* [cevherler] da olmalarını zorunlu kılar, yanî onların *prôton kinoún*'a yönelik herhangi bir ârzûya (*óreksis*) sâhib olmalarını ve bunun sonucu olarak da bir tamâmlanmamışlık içerisinde bulunmalarını dışarıda bırakır görünen bir anlayışı zorunlu kılar.

13. O hâlde, Aristoteles bir hareket ettiriciler çeşitliliğini benimser. Bir kere, şeylerin doğal hareketinin içkin (*immanent*) ilkesi, yanî *phûsis* (t.b.) vardır. Ayni zamanda içkin (*immanent*) bir ilke olarak *psûkhê* de vardır; ama bu, bizzât Aristoteles'in bir zamanlar savunduğu Platonik model değil, fakat ayrılmaz bir şekilde içerisinde durduğu tözü "düşünce veya seçim yapma yoluyla" hareket ettiren içkin *eídos*'tur (bkz. *psûkhê* 20). *Psûkhê*, tüm cânlı şeylerde mevcûddur, fakat *enérgeia / dûnamis* theorisinin dışsal, ezelî bir hareket nedeni talebeden genel gerektirimini karşılamaz (bu gerektirimi *phûsis* de karşılamaz). Bu nedenle, bütün bütün bir aklî töz olan en azından tek bir aşkın (*transcendent*) hareket ettirici var olmak zorundadır (aklın [*intellect*] "ayrı-lık"ı hakkında bkz. *nous*). Bu tür bir hareket ettiriçinin birden çok olup olmadığı sorusuna gelince, en azından düşünme çizgisinin belli bir noktasında, *Prôtê philosophia*'nın Lambda Kitabının VIII. bölümünde (bu bölüm, zorunlulukla, VII. ve IX. bölümlerle ayni zamanda yazılmış değildi), Aristoteles birden çok hareket ettiricinin var olduğuna hükmetti; ve bu, Peripatetik geleneği talîm etmeyi sürdüren ve Plotinos'tan gelecek bir çürütme girişimini kışkırtan (*Enn.* V, 1, 9) bir pozisyondu.

14. Aristoteles'ten sonra, aşkınsal (*transcendental*) bir hareket nedenine ilişkin sorun gerileyip arka plana çekilir. Dolayımda bulunan aracı akılların çoğulluğu gibi, kosmik nedenin noetik işlevi de elden bırakılmaz (bkz. *nous*, *daímôn*), fakat onun nedensel etkinliği artık ha-

reket ettirmekten çok yapıp çatmak ve kurmak [çekidüzen vermek] olarak görülür. Bunun sebebleri iki yönlüdür. İlk elde, kökten farklı Stoik Tanrı kavramı bulunur ve bu Tanrı, fazlasıyla Aristoteles'in *phûsis*'i tarzında, mâddede içkin (*immanent*) ve faâl hâle gelir (bkz. *phûsis* 3, *lógos* 4 ve *pneuma* 4). İkinci olarak da, Platonismin genel bir yeniden cânlanışı ve onunla berâber *dêmiourgós* imgesinin yeniden toparlanışı bulunur. İlâhî düşüncenin konusunun, yanî Aristoteles'te basîtçe *nóêsis* olan şeyin, şeylere örnek oluşturan nedenler olarak *noêta* [düşünülür / akledilir şeyler] hâline gelmesi, hiç kuşku yok ki bu imgenin etkisi altında oldu (bkz. *noêtón* 2).

koinônía (κοινωνία): bağlaşma, birleşme

—İng. "*combination, communion*"(F.E.P.)

[biraradalık, kaynaşmışlık, kenetlenmişlik, eşleşiklik, biraraya-bağlanma, bağlaşma, biraraya-toplanma, ortak-olma, eşleşme, kenetlenme, kaynaşma; "**koinós**: ortak, ortaklaşa paylaşılan; *tüm insanlara* ortak olan, umumî, kamusal; **tò koinón**: devlet, *Lat.* respublica: *ayn.z.* kamu hazinesi; *tà koiná*: kamusal paralar, tedâvül, kamusal işler *veya* olaylar; *kişiler hk.* tarafsız, nâzik, konuşulabilir, etkilenebilir; ortak kökten olan, soy, akrabâlar; *yasaklanmış yiyecekler hk.* bayağı, murdâr, pis, kirli; Lat. "*communio*" (Cass.); Osm. "*iştirâk*" (F.D.) —en.]

Bkz. *diaíresis, eídos.*

kósmos (κόσμος) (*scil.* aisthêtós): [yanî kósmos aisthêtós (duyulur veya algılanır evren: *Lat.* mundus sensibilis; *Osm.* âlem-i mahsûsât, hissî âlem)]: süs, düzen, doğal ve görülebilir evren, fizik evren, (bkz. **kósmos noêtós**)

—İng. "*ornament, order, the physical, visible universe*" (F.E.P.)

[süsle[n]me, beze[n]me, nizâm, yerleşim düzeni, çekidüzen, şeylerin düzeni; "*fl.* kosmêô: düzenlemek, tertîb etmek: *özl. bir orduyu* safflara yerleştirmek, savaş düzeninde dizmek; emretmek, hükmetmek, yönetmek; süslemek, güzelleştirmek, giydirip kuşatmak, bezemek; *kişiler hk.* onları onurlandırmak, süslemek, ...-e bir onur *ve* bir süs olmak; *edl. bir şeye* tahsîs *veya* tertîb edilmek, *bir şey* altında sınıflandırılmak; iyi düzen, iyi davranış, edeb, terbiye, nezâhet; kurulu bir âdet *veya* düzen: devletlerin düzeni, hükümet, rejim, yönetim; bir şeyin tarzı *veya* kılığı; süs, takı, kılık kıyâfet, elbise, giyecek, üstbaş; *mükemmel düzenlenişinden hareketle*, dünyâ *veya* evren, Lat. mundus" (L.&S.); Lat. "*rerum natura*" (Cass.); Osm. *dünyâ, âlem, kâinât*; Kaş.T. "*ajun*" —*en.*]

1. Bir geleneğe göre, evreni bir *kósmos* olarak betimleyen ilk kişi Pûthagoras idi (Aitios II, 1, 1 ve D. L. VIII, 48); fakat bir düzen olarak evren düşüncesi Pûthagoras'tan önce gelenlerin fragmentlerinde ortaya çıkar (Anaksimandros, Diels, fr. 12A10; Anaksimenes, Diels, fr. 13B2) ve öyle ya da böyle *kósmos*'un tam ve kesin bir şekilde evre evre evriminin izini sürmek zordur: düzen, bu evrenin düzeni, düzen olarak evren. *Kósmos*, bu son yan-anlama [yanî "düzen olarak evren" anlamına] Empedokles'in zamanında kesinkes ulaşmıştı (fr. 134), buna karşın onunla bağıntılı evrenin mikrokosmosu olarak insân düşüncesi Demokritos'la birlikte ortaya çıkar (fr. 34). Kökensel kavrayışın kökleri her ne olursa olsun, Pûthagorasçılar bir *kósmos* theorisine sâhiblerdi; evren bir *kósmos* idi, çünkü her şeyin *arkhê*'si sayı (*arithmós*) olduğuna göre evren mathematik orantılara (*harmonía*) indirgenebilirdi (Aristoteles, *Prôtê phil.* 985b) ve bu kosmik âhengi rûhta yeniden cânlandırma girişimi bu theorinin ethik tâcını oluşturuyordu (bkz. *kátharsis*). Bu ayni temel düşünce, Pûthagoras'ın mathematik yönelimli formulleri içerisinde değil, fakat kosmik süreci açıklamak üzere ethik alandan ödünç alınan ve daha evvelki mitlerin cinsel metaforlarının yerini alan bir dizi mecâzlı anlatım içerisinde Miletoslular tarafından

ifâde edilmişti (bkz. Anaksimandros, Diels, fr. 12A9, B1 ve *dikê*; Empedokles, fr. 30).

2. Daha ileri bir adım atıp bu kosmik düzeni "yasa" (*nómos*) ile özdeşleştirecek (fr. 114) ve bu sûretle de Doğa Yasası (bkz. *nómos*) kavrayışına yol gösteren bir düşünce zincirini harekete geçirecek bildiğimiz ilk kişi Herakleitos'tur. Herakleitos, bu düzeni emniyet altına alan yasayı "tanrısal" (*théios*) diye adlandırdı, fakat bu, *kósmos*'un tanrısallığı inanışına götüren çeşitli yol işâretlerinden yalnızca biridir; öteki yol işâretleri, Miletoslulann dirimselciliği (*vitalism*) (bkz. *zôê*, *pûr*) ve gök cisimlerinin (bkz. *ouránioi*) tanrısallığına inanıştır. Pûthagorasçıların *kósmos*'un tanrısallığına inandıklarına ilişkin epey geç dönemden bir tanık vardır (D. L. viii, 25); Ksenophanes de bu inanış içerisinde olabilir (Diels, fr. 21A36; Aristoteles, *Prôtê phil.* 986b). Platon, dirimselci (*vitalist*) zemînlerde değil, fakat kendisinin *harmonía-kátharsis* theorisinde *kósmos*'un oynadığı ethik rolden ötürü, *kósmos*'u *Tim.* 92c'de "görülebilir Tanrı" (*horatós theós*) diye adlandırır (bkz. *ouranós*). Platon'un mimetik bakış noktası, onu, bizlerin *kósmos*'u gibi duyularla değil, fakat yalnızca akılla kavranabilir bir başka *kósmos* koymaya sevketti (bkz. *kósmos noêtós*).

3. Erken dönemine âid *Peri philosophia* (*De philosophia / Felsefeye Dâir*) adlı eserinden kalan 18. fragmentte, Aristoteles, Platonik "görülebilir Tanrı" formulünü yankılandırarak, *kósmos*'un tanrısallığını tekrâr olumlar; fakat daha sonraki incelemelerin zamanında, Platonik theologyanın hemen hemen tamâmına yakını, gözden geçirilip değiştirilmiş bir *phûsis* (t.b.) theorisinin ardında gözden kaybolmuştur. Tam olarak gelişmiş Aristotelesçi sistemde yalnızca iki tanrısallık vardır (bkz. *theós*) ve onlardan biri, yanî İlk Hareket Ettirici *kósmos*'un dışındadır (*Peri ouran.* i, 279a-b). Öteki ise, *kósmos*'un dış küresidir, yanî sâbit yıldızlar küresidir ve burası *aithêr*'in (t.b.) diyârıdır; bu diyâr, öncesiz-sonrasız dâirevî hareketinden ötürü tanrısaldır (*a.g.e.* ii, 286a).

4. Stoik tümtanrıcılık (*pantheism*), *kósmos*'un tanrısallığını elden geçirip yeniden cânlandırır (*SVF* ii, 1027) ve âteş ve *pneuma* theorilerini takîb ederek *kósmos*'u cânlı, rûhla donanmış ve akıl sâhibi bir varlık olarak düşünür (D. L. vii, 138-139). Skeptikler [Şüpheciler] bu pozisyonların her ikisini de inkâr ettiler (Cicero, *De nat. deor.* iii, 9, 22-24). *Kósmos*'un organik doğası Poseidonios tarafından

savunuldu ve Poseidonios'un *sûmpátheia* (t.b.) theorisinin hareket noktasıydı. *Kósmos*'a kötü'nün ve bilgisizliğin ürünü olarak bakan Gnostiklere karşıt olarak, hem Philon hem de Plotinos duyulur evrenin savunusunu yaptılar ve her ikisi de, *kósmos*'u, nihâî aşkın (*transcendent*) kaynağının bir kopyası (*eikôn*) olma işlevi içerisinde (bkz. *Enn.* II, 3, 18) "Tanrının oğlu" diye adlandırdılar (*Quod Deus*, 6, 31; *Enn.* V, 8, 12).

kósmos noêtós (κόσμος νοητός): düşünülür / akledilir evren veya dünyâ, zihinsel dünyâ

—İng. "*intelligible universe*" (F.E.P.)

[bkz. **kósmos, nous, noêtón, nóêsis**; Lat. *mundus intelligibilis*; Osm. "*âlem-i ma'kulât, makul âlem*" (B.A.) —*en.*]

1. Platon'un Formlar [İdealar] theorisinden doğan problemlerden biri, onların yeri sorunudur. Platon, *eidê*'nin [İdeaların] herhangi bir yerde mevcûd olmadığı konusunda kesin vurgular koyar (*Sûmp.* 211a; karş Aristoteles, *Phûs. akr.*, III, 203a). Bununla birlikte, İdeaların sözcüğün daha geniş bir anlamında bir "yer"e sâhib olduklarını belirten başka pasajlar vardır (*Polite.*, 508c, 507b; *Phaidr.*, 247c-e). *Timaios*'un mecâzî dili, Platon'u daha açık olmaya zorlar; Platon'un *mímêsis* (t.b.) theorisi aslolan bir model öne sürer ve duyulur evren (*kósmos aisthêtós*) bu modelin bir hayâlidir [veya kopyasıdır] (*eikôn*) (*Tim.* 30c-d). İşte bu aslolan model düşünülür evrendir ve düşünülür evren *eidê*'nin [İdeaların] başlıca soylarını "içine alır" (*an.y.*; bkz. *zôon*). "İçine alır" zorlu bir sözdür; *eidê*'nin [İdeaların] daha yüksek düzeyden gruplanışlarını Platon'un nasıl gördüğü hiç de açık değildir (bkz. buna paralel ana metin, *Soph.* 253d; fakat burada bağlam dialektiktir).

2. Düşünülür *kósmos* Philon'da yeniden ortaya çıkar, fakat iki büyük farkla; Platon'un *eidê*'si [İdeaları] öncesiz-sonrasızdı, Philon'unkiler ise yaratılmıştır (*De opif.* 4, 16) ve onlar, topyekûn bir *kósmos noêtós* olarak, tanrısal zihnin içerisinde kuşatılırlar (*a.g.e.* 4, 17-20) (bkz. *eîdos*) ve Philon'un *Lógos*'unun (t.b.) anlamlarından biri de budur. Philon'un *Lógos*'u, tüm *noêta*'yı [düşünülür veya akledilir şeyleri] dü-

şüncesinin konuları olarak kendi içerisinde kuşatan Plotinos'un *nous*'u hâline gelir (*Enn.* VI, 2, 21).

krásis (κρᾶσις): karma, karıştırma, karışım —İng. "*blending, mixture*" (F.E.P.)

["karıştırma, karma, bulamaç etme; *havânın* sıcaklığı, iklim, *Lat.* temperies; *ayn.z. Gramerde bitişik iki seslinin tek sesli gibi okunması*, **tò ónoma** *yerine* **toúnoma, ho anêr** *yerine* **anêr** *gibi*; *kök* ***fl.*** ***keráô**: karıştırmak; *bu.*» → ***fl.*** **keránnumi**: karıştırmak, karmak, *gen. şarabı sulandırıp seyreltmek hk.*; *meta.* birbirine karıştırmak, belli bir kıvama *veya* tava getirmek, ayâr etmek, kurmak, düzenlemek, sertliğini gidermek, yumuşatmak, hafifletmek, inceltmek; *gen.* karıştırmak, karmak, *Lat.* attemperare" (L.&S.); bkz.&karş. **míksis, sûnkrisis**; Lat. "*temperatio*" (Cass.); Osm. *mezc —en.*]

Bkz. *génesis.*

l λ

logismós (λογισμός): akıl-yürütme, söylemsel (*discursive*) düşünce

—İng. "*reasoning, discursive thought*" (F.E.P.)

[âna dayalı sezgisel düşüncenin tersine, konuyu adım adım, aşama aşama derleyip toparlayan sözlü konuşmaya dayalı, kesintili ve araadımlı, tartışıcı ve kanıtlayıcı düşünce; "sayı sayma, hesâblama; anlama, düşünme, irdeleme, akıl-yürütme, uslamlama, ölçüp biçme, kıyâslama, sonuç çıkarma, çıkarsama, hüküm verme" (L.&S.); bkz. **lógos, logistikón**; Lat. "*calculatio, computio, ratiocinatio*"* ; Osm. *ta'dâd, muhâsebe, mukâyese, muhâkeme — en.*]

Bkz. *nóêsis.*

---

* Sina Kabaağaç'ın ve Erdal Alova'nın birlikte hazırladıkları *Latince-Türkçe Sözlük*'ten yararlanılmıştır. Dr. Sina Kabaağaç – Erdal Alova, *Latince-Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınlar, İstanbul, Ocak 1995. Bundan sonra yeri geldiğinde (K.&A.) kısaltmasıyla belirtilecektir.

logistikón (λογιστικόν): akıl yetisi, akılsal yeti

—İng. "*rational faculty*" (F.E.P.)

[zekâ, ferâset ve zeyreklik yeteneği; "sayı saymada ve hesâblamada becerili ve usta olan; akıl-yürütmede ve tartışmada becerili ve usta olan" (L.&S.); bkz. **lógos, logismós**; Lat. *ratio*; Osm. *akl, aklî meleke*, tsvf. yakl. *nefs-i nâtıka —en.*]

Bkz. *psûkhê, nous, páthos, óneiros.*

lógoi spérmatikoí (λόγοι σπέρματικοί): tohumcuk sebebler, tohumcuk akıllar

—İng. "*seminal reasons*" (F.E.P.)

[bir anlamda Leibnitz'in "monadlar"ına benzer doğurtucu, cân verici, varlığa getirici aklî tohumcuklar veya ilkeler; bkz. **lógos** *ve* **spérma**; Lat. *rationes seminales —en.*]

Tekçi (*monist*) bir sistem içerisinde hem çokluğu hem de teleologyayı açıklamak için tasarlanan Stoik *lógoi spérmatikoí*, büründüğü *phûsis* rolü içerisindeki Aristotelesçi *eídos*'u (t.b.) model alır görünür. Birlikli bir varolan olarak düşünülen *lógos* (t.b.), cânlı varlıkların spermasıyla kurulan benzeştirme temelinde, tek tek tüm bireysel şeylerin örneklerinin büyüme güçlerini kendi içerisinde taşır (*SVF* II, 1027; D. L. VII, 135). Bu tek tek bireysel *lógoi* [*lógos*'lar] ölmez ve yokedilemez (*SVF* II, 717), yanî onlar, *kósmos*'u yakıp yıkan döngüsel kosmik yangından etkilenmezler ve bir sonraki *kósmos*'un fideleridirler (*a.g.e.* I, 497). Taşıdıkları paradigmatik karaktere rağmen, bu tek tek bireysel *lógos*'lar, mâddede içkin (*immanent*) olmaları bakımından Platonik olmaktan ziyâde Aristoteles'e özgü bir dokudadırlar (*a.g.e.* II, 1074). Onlar ayni zamanda Plotinos'ta da büyük bir rol oynarlar: onlar, hareket etmesine neden oldukları *psûkhê*'de bulunurlar (*Enn.* II, 3, 14; IV, 3, 10); *lógoi* [*lógos*'lar] varolanın tüm ayrıntılarını içerir (*a.g.e.* III, 2, 1) ve tek tek bireysel şeylerin farklı farklı olmasının sebebidir

(*a.g.e.* IV, 4, 12); kendileri bizzât yayılımsız olan bu *lógos*'lar, ancak ayrılmaz bir şekilde içerisinde bulundukları mâdde sâyesinde bireysellik kazanırlar (*a.g.e.* IV, 9, 5).

Tohumcuk sebeblerin esrârengiz kuvvetlere doğru açılım kazanması hakkında bkz. *dûnamis*.

lógos (λόγος): konuşma, açıklama, hesâb, akıl, tanım, akıl yetisi, oran

—İng. "*speech, account, reason, definition, rational faculty, proportion*" (F.E.P.)

["söz, akıl, idrâk; sebeb; hesâb; değer" (S.S.); "iç *düşüncenin ifâde edildiği* söz, bizzât iç düşüncenin *veya* aklın kendisi; *Lat.* oratio, vox: söylenen *veya* konuşulan şey: söz, dil, konuşma, anlatma, söyleme, ifâde, vahy, kehânet, kural, düstûr, atasözü, öğüt, sohbet, tartışma, müzâkere, görüşme, haber, dedikodu, masal, öykü, kurmaca hikâye, fabl, anlatı, *çoğ.* târih, vakayi'-nâme, düzyazı; konuşma gücü, hitâbet, belâgat, söz hakkı, konuşma ayrıcalığı, sözü edilen şey, **lógos**'un konusu; *Lat.* ratio: düşünce, akıl, düşünme, düşünüp-taşınma, açıklama, îzâh, irdeleme, değerlendirme, hesâb, hesâblama, bağıntı, oran, benzerlik, akılsal temel, koşul; *Y.A.* HO LÓGOS, LÓGOS *veya* SÖZ, KELÂM: *hem* Söz *hem de* Akıl, Sebeb; **fl.* légô: *etk.* YATIRMAK, uykuya yatırmak, uyutmak, yaymak, uzatmak, sermek, koymak: *edl. ve ort.* YATMAK, uzanmak, yayılmak, serilmek, konmak; düzene koymak, düzenlemek, toplamak, derleyip toplamak, yerden alıp kaldırmak: *ort.* kendine derip toplamak, *bu.*» seçip ayırmak, ayıklamak, ayırdetmek; sayı saymak, hesâblamak, hesâbetmek, anlatmak, naklet-

mek, hikâye etmek: *bu.*» konuşmak, söylemek, demek, dile getirmek, söze dökmek: *ayn.z., kehânetler hk.* kehânet etmek, söylemek, bildirmek; buyurmak, emretmek" (L.&S.); bkz. **logistikón, logismós**; Ar.&Osm. *nutk, kelâm, akl —en.*]

1. *Lógos*'un yorumlanmasındaki büyük bir güçlük, ortak olarak kullanılan bu yaygın ve kesin bir şekil almamış Yunanca sözcüğün teknik, özgülleşmiş bir anlamda kullanılmaya ne zaman başlandığını belirlemektir. Nitekim, düşüncesinde sözcüğün ilk kez büyük bir rol oynadığı Herakleitos, *lógos*'u çoğu kez sıradan, ortak ve yaygın kullanımı içerisinde kullanır, fakat ayni zamanda Herakleitos'un daha teknik bir anlamda *lógos*'u merkez alan özel bir öğretisi de vardır: Herakleitos için *lógos*, *lógos*'un ortak ve yaygın kullanımındaki "oran" ["tenâsüb" (*proportion*)] anlamıyla, yanî Herakleitos'un düşüncesiyle çok sık olarak birleştirilen değişme kuralı (örn. frr. 60, 111) olarak "oran" anlamıyla bağıntılı, evrenin temelde yatan düzenleniş ilkesidir (frr. 1, 50). Ve gerçekte karşıtların bir gerilimi olan bu âhengi (*harmonía*), dâirevî bir geri-dönüş anlamında değil, fakat sâbit bir durum olarak anlamak gerekir (frr. 10, 51). Bu *lógos* ilkesi, gizli ve yalnızca akla algılanabilir olsa da (frr. 54, 114; bkz. *nóêsis* 1), Herakleitosçu *lógos*'un kosmik âteşle özdeşleştirilmesinden (karş. fr. 41, 64; bkz. *pûr*) ve Herakleitos'un düşünme işlemine ve sürecine dâir betimlemesinden (Diels, fr. 22A16; bkz. *nóêsis*) hareketle görülebileceği gibi, yine de hâlâ mâddîdir; gerilim veya ton theorisi hakkında bkz. *tónos*.

2. Platon da *lógos* terimini çok çeşitli biçimlerde kullandı, *mûthos* ve *lógos* arasındaki karşıtlık dâhil (bkz. *mûthos*) —ve bu karşıtlık içerisinde *lógos* hakikî, doğru, analitik bir açıklamayı imler. Bu ortak ve yaygın bir kullanımdır, fakat epistemologik bir theoriye rehberlik eder. *Phaido.* 76b'de, Platon, bir kimsenin bildiği şeyin bir açıklamasını veya hesâbını (*lógos*) verebilme kabiliyetini hakikî ve doğru bilginin (*epistêmê*) bir karakteristiği olarak belirtir. *Theait.* 201c-d'de, *lógos*'un bu yönü *epistêmê*'nin tanımı içerisine sokulur: kendisine bir açıklamanın eşlik ettiği hakikî, doğru kanı (*dóksa*). Sokrates, *lógos*'un bu bağlam içerisinde ne anlama geleceğini tartışır (*a.g.e.* 206c-210b) ve Sokrates'in analizinden çıkan şey, bir şeyin ayırdedici bir karakteristiğinin ifâde edilmesi anlamında bir *lógos* betimidir (*a.g.e.* 208c). Bunun ge-

çerliliği, duyulur, tek tek bireysel varolanlar söz konusu olduğunda hiçbir değeri olmaması temelinde yadsınır (karş. Aristoteles, *Prôtê phil.* 1039b).

3. Fakat Platonik varlık merdiveninin daha yukarı kısımlarına çıkıldığında, açık ki, bu *lógos* kavrayışının oynadığı bir rol vardır; *Polite.* 534b'de, Platon, dialektikçiyi (bkz. *dialektikê*), birşeyin hakikî varlığının (veya [t]özünün, *ousía*) bir açıklamasını (*lógos*), yanî *Sophis-tês*'te betimlenen ikiye-bölme (*diaíresis*) sürecinin ve işleminin son vargısını, yanî Aristoteles'in "cins ve tür yoluyla tanım"ını (bkz. *hóros*) verebilen biri olarak betimler; gerçekten de, Aristoteles, *lógos*'u çoğu kez *hóros*'un, *horismós*'un [tanım] bir eşanlamlısı olarak kullanır. Tipik Aristotelesçi bir başka kullanım, özellikle ethik bir bağlamda (örn. *Polit.* 1332a, *Eth. Niko.* v, 1134a) ve çoğu kez "akl-ı selîm" (*orthos lógos*, Stoik *recta ratio*) tamlaması içerisinde (*Eth. Niko.* ıı, 1103b; vı, 1144b) ortaya çıkan akıl, akılsallık olarak *lógos*'tur. Aristoteles, *lógos*'u ayni zamanda mathematik oran, orantı, *ratio* olarak da anlar (*Prôtê phil.* 991b); bu kullanım, kendilerinden kalan fragmentlerde teyîd edilmese bile, muhtemelen Pûthagorasçılara kadar geri giden bir kullanımdır (bkz. *ápeiron*, *péras*, *harmonía*; oran olarak *lógos*'un karışımlar sorununa uygulanışı için bkz. *hólon*; duyuma ve duyu organına uygulanışı için bkz. *aísthêsis*; ve genel olarak bkz. *méson*).

4. *Lógos* konusundaki Stoik hareket noktası, Stoacıların tanrısal addettikleri, Herakleitos'un her şeye nüfûz eden bir düzenleniş formulüyle ilgili öğretisidir (bkz. *nómos*). *Lógos*, evrendeki meydâna getirici (*poioun*) güçtür (D. L. vıı, 134), sperma tarzında varedicidir (*SVF* ı, 87; D. L. vıı, 135; bkz. *lógoi spérmatikoí*). Stoik *lógos*, Herakleitos'ta olduğu gibi, mâddîdir ve âteşle özdeşleştirilir (bkz. *pûr*; Cicero, *Acad. post.* ı, 11, 39; *SVF* ıı, 1027). O, ayni zamanda doğayla (*phusis*, t.b.) ve Zeus'la da (bkz. Kleanthes, *Hûmn. Dia*; *SVF* ı, 537) özdeştir. Evrendeki bu nüfûz edici mevcûdiyet birçok yönde gelişip açılım kazanır: bir birlik olduğu için, kosmik duygudaşlık (bkz. *sûmpátheia*) ve doğa yasası theorisinin ve "doğaya uyarak yaşamak" şeklinde ifâde edilebilecek ethik buyruğun (bkz. *nómos*) temelinde yatar. Stoacı dil theorisi, bunun da ötesinde, iç *lógos* (= düşünme) ve dış *lógos* (= konuşma) ayrımı yaptı (*SVF* ıı, 135; Sekstos Empeirikos, *Pros math.* vıı, 275; bkz. *ónoma*) ve bu ayrım, Philon'un zorlu diye nâm salan *lógos* görüşünü açıkça etkiledi.

5. Philon, iç ve dış *lógos* arasındaki ayrımı biliyordu ve bu ayrımı orthodoks Stoik bir tarzda uygulayabiliyordu (*De vita Mos.* II, 137); ve Philon'un *lógos*'u yeni bir şekilde ele alıp işlemesine, "Tanrı Sözü" hakkındaki Yahûdî Kutsal Kitab geleneğiyle birlikte, belki de bu ayrım rehberlik etti. İlk başta, *lógos*, yaratım modelleri olarak hizmet edecek olan *eidê*'nin [İdeaların] arkhetipik kompleksini koynunda barındıran İlâhî Akıl'dır (*De opif.* 5, 20). Tanrı'nın zihni olan bu *lógos*, bir sonraki adımda, *kósmos noêtós* (t.b.) formunda, yanî yalnızca akıl için kavranılır olan evren formunda dışsallaşır (*a.g.e.* 7, 29). O aşkındır (*transcendent*) (*Leg. all.* III, 175-177) ve Tanrı'dır, her ne kadar bizzât Tanrı'nın *kendisi* olmayıp (*De somn.* I, 227-229) daha ziyâde "Tanrı'nın büyük Oğlu" olsa da (*Quod Deus* 6, 31). Duyulur dünyânın (*kósmos aisthêtós*) yaratımıyla birlikte, *lógos*, yaratımın "damga"sı [veya "mühr"ü] olarak (*De fuga* 2, 12), Stoacılığa özgü "evrenin bağı" veya "evrenin râbıtası" (*De plant.* 2, 8-9) ve *heimarménê* (bkz.; *De mut.* 23, 135) olarak önemli bir rol oynamaya başlar. Philon, bu içkin (*immanent*) *lógos*'un Tanrı olduğunu inkâr etmesi bakımından Stoacılardan ayrılır (*De migr. Abr.* 32, 179-181); Philon'un *lógos*'unun oynadığı tanrısal öngörü rolü için bkz. *prónoia*. Philon, kendi *lógos*'una yaratımda seçik bir rol verir: o, araçsal nedendir (*De cher.* 35, 126-127); ayni zamanda arkhetipik bir ışıktır (*a.g.e.* 28, 97) ve bu son imge Plotinos'ta tekrâr ortaya çıkacaktır (*Enn.* III, 2, 16). Fakat bu iki düşünür arasında bir fark vardır; Philon'da hem *lógos* hem de *nous* olan şey, *lógos* kavramını Stoik *lógoi spérmatikoí*'a (t.b.) yakın bir tarzda kullanan Plotinos'ta ikiye bölünür (bkz. *Enn.* III, 2, 16: burada *nous* ve *lógos* birbirinden ayırdedilir).

m μ

mantikê (μαντική): kehânet, bilicilik, fâl —İng. "*divination*" (F.E.P.)

[Lat. *praedictio / praedictum, praesagitio / praesagium, vaticinatio, divinatio*; Osm. *ilm-i kehânet, tefe'ül / ilm-i tefe'ül, ilm-i reml —en.*]

1. Terminologya kaygan bir zemînde kalsa bile, Cicero'nun *De divinatione* (*Kehânete Dâir*) adlı eserinin 1, 11 kesimiyle birlikte, çoğu kez gelecekteki olaylara ilişkin olarak tanrıların insânlara ihsân ettiği iki seçik haberleşme tipi ayırdedilebilir: bunlardan biri, bir tanrı tarafından, tipik olarak da Apollon tarafından tutsak edilen ve bu yüzden o tanrının bir sözcüsü olan insânî bir "aracı" ("*medium*") vâsıtasıyla, yanî *prophêtês* (kâhinler) vâsıtasıyla doğrudan haberleşmedir. Bir tanrının bir düşte (*óneiros*, t.b.) bir bireye görünmesi [veya tecellîsi]· bu ilk haberleşme tipinin değişik bir çeşidiydi. Az çok beklenmedik mutlu bir rastlantıya bağlı tanrısal teveccüh olarak "görünme"nin [tecellînin] yerine, öğrenilebildiği için kişisel mizâc durumlarına daha az dayalı olan ikinci yol, kuşların alışkanlıkları (İng. *augury* [Lat. *augurium —en.*]), çeşitli kurbân hayvânlarının bağırsakları veya iç organları (İng. *haruspicy* [Lat. *haruspicium —en.*]) ; "phûsiologik" theori için bkz. *óneiros*), el ayasının veya avuç içinin "phûsiognomi"si (İng. *chiromancy* [Lat. *chiromantia —en.*]) gibi çeşitli doğal fenomenleri "okumak" ya da zar atma, kur'a veya kart çekme (İng. *cleromancy* [Lat.

cleromantia —*en.*]) veya beğenilip sevilen gözde bir yazarın kitablarından keyfî bir şekilde gelişigüzel pasajlar seçme (ortaçağlardaki *sortes Vergilianae* [Vergilius kur'ası veya falı —*en.*] ve *sortes Biblicae* [Kutsal Kitab kur'ası veya falı —*en.*] ile kıyaslayın*) gibi şeyleri kullanmaktt.

2. Platon, tanrısal esinli delilik (*mania*) dediği şeyle, bir "aracı" ("*medium*") vâsıtasıyla gerçekleşen doğrudan haberleşme yolunu çağrıştırır. Platonun aktardığı örnekler, Dôdônê'deki ve Delphoi'deki kâhineler ve kâhinler ile kâhine Sibûlla'dır (*Phaidr.* 244b-c). Bunun ardından Platon, bu "tanrısal delilik"i ayni zamanda bir anlamda "bir tanrının tutsağı", yanî *éntheos* olan esinlenmiş ozanın deliliğiyle bağlayıp birleştirmeye girişir (*a.g.e.* 245a); bu, yazılı metinlerde ilk kez Demokritos'ta görünen bir analogyadır (frr. 17, 18; bkz. *Apol.* 22b: buradaki düşünce belki Sokratik olabilir).

3. Kâhinin esinle dolu sözlerinin theorik zemînini sağlayan bu "tanrılarca tutsak edilme" (*enthousiasmós*) kavramı, tam ve kesin bir şekilde tanımlanmaya elverişli değildir. Kadîmlerin kendileri bunun akıl-dışı bir hâl olduğunun farkındaydılar (bkz. Platon, *Apol.* 22b-c; *Ion* 536c); ama onların ardından gelen "psûkhologik" bakımdan daha allâme donanımlı ve daha merâklı bir sonraki çağ, *homoiopathik* bir "tedâvî"nin (bkz. *kátharsis*) imkânları konusunda olduğu kadar, *enthousiasmós*'a eşlik eden çeşitli "psûkhik" fenomenler konusunda da epey malûmat sâhibiydi (bkz. Iamblikhos, *De myst.* 3, 4-7, 110-112).

4. Bir başka manîdâr değişiklik de Platon ile Iamblikhos arasındaki mesâfeyi belirginleştirir: tanrılar ve tanrıçalar ile insânlar arasında örgütlü bir şekilde "aracılık" ("*mediumship*": "medyumluk") eden Delphoi ve Dôdônê gibi kurumsallaşmış kehânet merkezlerinin çöküşü ve çok çeşitli "psûkhik" fenomenlerle alışverişe giren ve çoğu kez mucizevî güçlere sâhib oldukları iddiâsında bulunan tek tek *prophetai*'ın [kâhinlerin veya anakronisma bakımından biraz zorlayarak denilebilir ki nebîlerin, resûllerin, peygamberlerin, yanî tanrı sözcülerinin,

* Daha ziyâde kutsal kabûl edilen kitablardan gelişigüzel bir satırın veya sayfanın seçilmesine ve seçilen kesimin seçenin geçmişi ve geleceğiyle ilgili olarak okunup yorumlanmasına dayanan bu fal okuma sanatının izlerine ve kur'a çekmenin ve çektirmenin türlü çeşitli benzerlerine, dikkat edilirse, târihi ve geleneği içerisinde Doğu ve İslâm dünyâsında da sıkça rastlamak mümkündür —*en.*—

elçilerinin veya habercilerinin —*en.*] yükselişi. Örneğin Tûana'lı Apollonios gibi ve Lukianos'un ayni adlı satirik eserine konu olan Aleksandros gibi tipler başlı başına din târihine mahsûsturlar. Fakat onlar, mucizelere ve hârikalara yönelik bir düşkünlüğü Iamblikhos'un ayni dönemdeki Yeni-Platoncu okuluyla paylaşırlar. Belirtmeye gerek bile yok ki, Yeni-platonculukta hârikalar yaratmanın çeşitli türlerine, en azından kısmen Stoik evrensel duygudaşlık veya *sûmpátheia* (t.b.) düşüncesine dayanan epey incelikle işlenmiş bir felsefî theori eşlik ediyordu.

5. Bu Yeni-Platoncu *theourgia* veya "tanrıya [dayalı] işleyip tesîr etme" [tanrının yardımıyla mucizeler ve hârikalar yaratma —*en.*], temelde, ya bir heykelde ya da insânî bir "aracı"da (*medium*) tanrısal bir huzûr meydâna getirmek için belli bir takım araçların manipule edilmesinden ibâretti (bkz. Proklos, *Plat. Tim.* III, 155, 18; Iamblikhos, *De myst.* III, 4-7). Aslında, tanrısal güçlerin böyle bağlanıp zorlanmasından bir kehânet amacı güdülür ve kadîm dünyânın tanrılardan insânlara indirilen kehânet yanıtlarından oluşan en ünlü derleme külliyyâtı, *Khalde Kehânetleri* (*Chaldaean Oracles*) Porphûrios'tan tutun da bu kehânetler hakkında kapsamlı bir yorum yazan Proklos'a varıncaya kadar tüm Yeni-Platoncu gelenekte sürekli bir şekilde anılır.

Biliciliğin felsefî zemîni *sûmpátheia* başlığı altında; *theourgia*'nın felsefî zemîni *dûnamis* başlığı altında (10 ve 11 nolu paragraflar) tartışılmıştır.

mathêmatiká (μαθηματικά): mathematik şeyler; mathematik sayılar ve varlıklar; mathematik bilimlerinin konuları

—İng. "*mathematical numbers and entities*; *the objects of the mathematical sciences*" (F.E.P.)

["*fl.* **manthánô**: arayarak *veya* araştırarak öğrenmek, tedkîk etmek, incelemek, araştırıp soruşturmak; öğrenmiş olmak, *yanî* anlamak, tanımış olmak, tanışık olmak; sormak, soruşturmak, araştırma yapmak; algılamak, idrâk et-

mek, anlamak, kavramak, *Lat.* teneo *gibi*; **máthesis**: öğrenme, tanıma, malûmât edinme edimi; öğrenme ârzûsu veya gücü; **máthêma**: öğrenilen şey, bir ders; öğrenme, bilme, bilgi"; "**mathematikós**: tetebbu ile meşgûl olan" (S.S.)" —*en.*]

1. Bir *Prôtê philosophia* okuması, mathematik sayıların (*arithmoi mathêmatikoi*) veya *mathêmatiká*'nın ontologik statüsü hakkında bir görüşler çeşitliliği kazandırır. Aristoteles'in açıklamasına göre, Pûthagorasçılar mathematik sayının duyulur şeylerin *içinde* onların *arkhê*'si olarak bulunduğunu ileri sürüyorlardı (*Prôtê phil.* 987b, 1090a; bkz. *arithmós*), buna karşın ayni zamanda bir başka İdeal Sayı (bkz. *arithmós eidêtikós*) sınıfının varoluşunu da savunan Platon için mathematik sayılar *eidê* [İdealar] ile *aisthêta* [duyulur şeyler] arasında bulunan ve "ara-varlıklar" (*metaksú*) diye adlandırılan bir sınıf oluşturuyorlardı (*Prôtê phil.* 997b-998a). Son olarak, *mathêmatiká*'yı [mathematik şeyleri] *aisthêta*'ya [duyulur şeylere] içkin (*immanent*) sayan, fakat *aisthêta*'nın kurucu bileşeni olarak veya *aisthêta*'yla özdeş olarak görmeyen kimliği belirsiz bir grup vardır (*Prôtê phil.* 998a, 1076a).

2. Aristoteles, tüm bu görüşleri, özellikle de Platonik görüşü eleştirir. Acaba bu konudaki Platonik görüş dialoglarda ortaya çıkıyor mu? Bu konudaki tanıklık, esâsen, *Polite.* v, 510b-e'deki Çizgi Meselinin bir kesiminin yorumlanmasına dayanır; söz konusu kesimde, düşünülürler (*noêta*), bir yanda *nóêsis*'in (t.b.) ve öte yanda *diánoia*'nın konuları olmak üzere ikiye bölünür. *Diánoia*, ilkin akıl-yürütme sürecinde imgeleri kullanan methodologyası çerçevesinde ve daha sonra da (510d) konusu —örn. "Karenin kendisi", "Köşegenin kendisi"— çerçevesinde betimlenir; "Karenin kendisi", "Köşegenin kendisi" gibi deyimler, formule edilişleri ve tekillikleri içerisinde, Aristoteles'in söylediği şekliyle karakteristik özelliği çoğulluk olan *eidê*'ye de [İdealara] ve aradaki *mathêmatiká* sınıfına da (bkz. *metaksú*) eşit bir tamuygunluk derecesinde gönderimde bulunabilen deyimlerdir. Fakat *nóêsis*'in konusu apaçık bir şekilde *eidê*'dir [İdealardır] ve bu bakımdan *diánoia*'nın konularının bir başka sınıfa, yanî *metaksú* [aracı varlıklar] sınıfına âid oldukları sonucuna varmak meşrû olabilir.

3. Aristoteles'in kendisinin mathematik sayı theorisi, *Prôtê phil.* 1076a-1078b'de bulunur; o, önceden aktarılan her üç pozisyonu da reddeder. *Aisthêta*'nın [duyulur şeylerin] belli nitelikleri, *sanki* onlar mâddeden ayrı *imişler gibi* soyutlanır ve öyle incelenir (*mathêmatiká*'nın "mâdde"si için bkz. *aphaíresis, hûlê*). Soyutlama işlemi ve süreci (*aphaíresis*, t.b.), duyulur şeylerde yalnızca kuvve olarak mevcûd olan şeyi fiilî hâle getirir. Fakat tüm bunlara rağmen, *mathêmatiká*'nın hiçbir ayrı (*khôristón*) tözsel varoluşu yoktur.

4. Platon'un ardından gelen Speusippos, Bir'den ve Sonsuz Dûad'dan [Sonsuz Çiftten] ilkin *arithmoi mathêmatikoi*'u [mathematik sayıları] ve sonra da geometrik büyüklükleri türeterek, *eidê*'nin [İdeaların] bütün yapısının yerine *mathêmatiká*'yı geçirdi (*Prôtê phil.* 1028b, 1080b, 1086a; bkz. *dûás*). Erken dönem Akademia'nın bir başka mensûbu olan Ksenokrates *mathêmatiká*'yı ve *eidê*'yi [İdeaları] özdeşleştirdi (*Prôtê phil.* 1028b, 1069a, 1076a). Plotinos için, mathematik sayı İdeal Sayıların bir kopyasıdır (*eídôlon*) (*Enn.* VI, 6, 9; bkz. *arithmós*).

mégethos (μέγεθος): büyüklük, irilik

—İng. "*greatness, magnitude*" (F.E.P.)

["boy, uzun boy" (S.S.); Lat. *magnitudo*; Osm. *cesâmet —en.*]

1. Aristoteles'e göre (*Prôtê phil.* 1020a), büyüklük, bir, iki ya da üç boyuttaki sürekli veya kesintisiz (*sûnekhês*) parçalara, yanî çizgilere, yüzeylere ve katı cisimlere kuvve bakımından bölünebilir olan ölçülebilir bir niceliktir (*posón*, t.b.). Bu sayılanlar, genel cins düzeyindeki konusu büyüklük olan bir bilim olarak geometrinin konusudurlar (*Eth. Niko.* VI, 1143a); fakat bununla birlikte büyüklük, Pûthagorasçıların öne sürdüğü gibi sayıyı oluşturan birimlerin (*monades*) bir özniteliği değildir (*Prôtê phil.* 1080b). Aristoteles, ayni zamanda, Atomculuk yönünde ilerlemekte olan ve birimlerini "bölünemez büyüklükler" olarak tanımlayan Pûthagorasçılık'ın geç dönem bir türü olarak görünen görüşe de saldırır: mathematik birimler bölünemez birimlerdir ve bu yüzden de büyüklüğe sâhib olamazlar (*a.g.e.* 1083b); bkz. *arithmós, monás.*

2. Bölünemez bir büyüklük (*adiáireton* veya *átomon mégethos*) sorunu, Aristoteles'in karşısına bütün bir ilksel cisimler sorununu, yanî başka cisimlere geri götürülemeyen ve bu yüzden de *génesis*'in ve değişmenin tözsel dayanağı olan cisimler sorununu çıkarır. Parmenides kaynaklı birci (*monist*) gelenek (Empedokles ve çokçular [*pluralist*] için bkz. *stoikheíon*), Pûthagorasçılar, Platon ve Atomcular tarafından temsîl edilir.

3. Cisimleri sayılar aracılığıyla birimlere indirgeyen Pûthagorasçı pozisyon, Aristoteles'in çeşitli yerlerde yapmaya çalıştığı gibi (bkz. *Prôtê phil.* 1080b, 1083b, 1090b; *Peri psûkh.* 409a) mathematik birim (*monás*), geometrik nokta (*stigmê*) ve yayılımlı bir cisim (*mégethos*) arasındaki ayrım tesîs edilir edilmez yıkılıp gider. Bu yüzden yalnızca kısmen mathematik'e dayalı bir Pûthagorasçılığın belirsiz-anlamlılıkları, fizik temelli bir Atomculuk içerisinde eriyip çözülür. Büyüklük üç boyutta yayılımlı olduğu için, ilksel cismin ya çizgi ya yüzey ya da katı cisim olabileceği düşünülebilir. Büyüklüğe sâhibolan fakat çok küçük olduğu için bölünemeyen (Diels 58B4) Leukippos'un *átomon*'u (t.b.) kuşkusuz bu anlamda bir katı cisimdir. Ayni zamanda biliyoruz ki, Platon, daha öte bir indirgemenin belki mümkün olduğunu çıtlatan muammâlı bir îmânın eşliğinde, kendisine özgü ilksel katı cisimleri üçgenlere indirgemişti (*Tim.* 53c-d). Son olarak, kadîm gelenek, Akademia mensûbu Ksenokrates'in bölünemez çizgiler theorisini ileri sürdüğünü iddiâ eder (Aristoteles'in *Phûs. akr.* kitabının 1, 187a kesimi üzerine yorum yapan Simplikios'un ve Philopónos'un iddiâları böyledir; Simplikios'un açıklamasına göre (s. 142), Ksenokrates, bu çizgilerin theorik olarak bölünebilir olmakla birlikte, küçüklüklerinden dolayı fiilen bölünemez olduklarını kabûl ediyordu).

4. Aristoteles, hangi boyutta olursa olsun bölünemez büyüklükleri öne süren theorilere karşı çıkar (*Peri gen. kai phthor.* 1, 315b-317a; Aristoteles'e atfedilen bir risâle taklîdi olan *De lineis insecabilibus* [*Bölünmez (Kesintisiz) Çizgilere Dâir*], 968a-b kesiminde bu problemi ele alır). Aristoteles, filozofları bu pozisyona sürükleyenin Zenon ve onun paradoksları olduğunun farkındaydı (*Phûs. akr.*, 1, 187a). Aristoteles'in çözümü, Leukippos'un ve Ksenokrates'in büyüklük hakkındaki iddiâlarını bir kıyıya atar. Aristoteles fiilî fizik bölünmeyi değil, fakat kavramsal bölünmeyi tartışmaktadır ve buradaki arguman, çizginin birbirine bitişik veya ardışık noktalar dizisi olduğu görüşünü eleyerek,

hem birimler arasındaki Pûthagorasçı boşluğu (*kenón*, t.b.) temelden çökerten hem de ayni zamanda Zenon'un paradokslarının çözümüne sahne oluşturan bir süredurum (*sûnekhês*) düşüncesi etrâfında döner (*Phûs. akr.* VI, 231a-b); çünkü bu ayni argumanlar, hem zamana hem de harekete —ki bunlar *per accidens* [ilineksel olarak] büyüklüklerdir (*Prôtê phil.* 1027a)— değgindir .

İrrasyonel sayılar veya daha doğrusu ortak-ölçülemez büyüklükler problemi konusunda bkz. *asûmmetron*; büyüklüğün mâddeyle ilişkisi için bkz. *hûlê*.

mê on (μή ὄν): var-olmayan, yok-olan, yokluk

—İng. "*nonbeing*" (F.E.P.)

[Osm. *mà'dûm / adem —en.*]

Bkz. *on*.

méson (μέσον), mesótês (μεσότης): orta, iki uç arasındaki orta

—İng. "*mean*" (F.E.P.)

[Lat. *medius /medium, mediocritas*; Osm. *vasat, evsat —en.*]

Pûthagorasçılar, varolan şeylere karşıtlar (*enantía*) arasındaki bir "âdil denge" (*isómoira*) olarak baktılar (bkz. D. L. VIII, 26). Platon, bu "orta" pozisyonunu *Phil.* 23c-26d'de ethik'in alanına taşımaya başlar (burada uç noktalar "sınırsız" [*ápeiron*] ve niceliği belli ve karma "sınır" [*péras*] diye adlandırılır). Bunun mathematik tınıları bu metinde görünür; tıbbî hekimlikle ilgili tınıları ise hem *Phaidon*'da (86b-c; bkz. *harmonía, hêdonê*) hem de Aristoteles'in erken dönemine âid *Eudemos*'ta (fr. 7) ortaya çıkar. Erdemi (*aretê*) tutkuların (*pathê*) ve eylemlerin (*prakseis*) *méson*'uyla özdeşleştiren Aristoteles'in klasik tesbîti, *Eth. Niko.*'nın 1106a-1109b kesiminde bulunacaktır; bu kesimde, Aristoteles, özgül bir gönderimle sınırı (*péras*) "iyi" olarak saptar; bkz. *dikê*.

Méson'un algıya uygulanışı için bkz. *aísthêsis*; ögelerin türetilmesinde rol oynayan bir etmen olarak *méson* için bkz. *stoikheíon*; *hûpóstases*'in [*hûpóstasis*'lerin] türemesinde rol oynayan bir etmen olarak *méson* için bkz. *triás*.

metabolê (μεταβολή): değişme, değişim

—İng. "*change*" (F.E.P.)

["değişim, değişiklik: *çoğ.* değişimler, değişiklikler; **fl.* **metabállô**: birdenbire *veya* ânîden döndürmek, çevirivermek, *Lat.* novare; *ters yöne* döndürmek, değiştirmek, başkalaştırmak, tersine çevirmek; bir değişime uğramak, değişmiş hâle gelmek, başkalaşmak: amacını değiştirmek; *ort.* kendisi için değiştirmek, değiş tokuş etmek, takas yapmak, alışveriş etmek; dönmek, geriye dönmek: fikrini *veya* amacını değiştirmek; sırtını dönmek, arkasını çevirmek, gerisingeri dönmek *veya* çarkedmek" (L.&S.); karş. **génesis, alloíôsis**; Lat. *mutatio*; Osm. *tahavvül —en.*]

Aristoteles'in bir hâlden bir başka hâle geçişi anlatırken en genel cins derecesinde kullandığı terim; töz düzeyinde, *metabolê*, *génesis* diye adlandırılır; nitelik (bkz. *páthos*, *génesis*), nicelik ya da nerelik kategorilerinin üçünden birinde, *metabolê*, *kínêsis* diye adlandırılır; bkz. *Phûs. akr.* v, 224a-225b ve *kínêsis*; çeşitli değişmelerde içerilen mâdde için bkz. *hûlê*.

metaksú (μεταξύ): ara-varlıklar, ara-şeyler, ortam

—İng. "*intermediaries*" (F.E.P.)

1. Platonik gerçeklik görüşünde, Formlar (*eidê* [İdealar]) ile duyulur, tikel şeyler (*aisthêta*) arasına giren bir "ara-şeyler" sınıfı vardır. Bu ara-şeyler, tıpkı *eidê* [İdealar] gibi öncesiz-sonrasızdırlar ve değişmeye tâbi değildirler, fakat Formlardan farklı olarak sayıca çokturlar (Aristoteles, *Prôtê phil.* 987b). Mathematik ve geometri bilimlerinin konularını temsîl eden bu sınıf, hem mathematik sayıları hem de geometrik büyüklükleri kapsar (*a.g.e.* 991b, 997b; bkz. *mathêmatiká*). Aristoteles böyle anlatır. Platonik dialogların kendilerinde genel *metaksú* sınıfının varoluşunun tek dayanağı, *Phaido*. 74c ve *Parm.* 129b

kesimlerinde sayıca çoğul formların anılmasıdır. Bununla birlikte, mathematik sayıların varoluşu biraz daha kuvvetli bir şekilde teyîd edilir (bkz. *mathêmatiká*).

2. Platonik sistem içerisindeki gerçek "ara-şey", Platon'un son dönemine âid *psûkhê* öğretisidir; bkz. *Soph.* 248e-249d'de önem arzeden bir şekilde yaşamın, rûhun ve *nous*'un yan-var-olanlar dünyâsına sokuluşu ve "bizi yerden göğe kaldıran" *psûkhê*'nin çarpıcı betimi (*Tim.* 90a-d); Aristoteles elbette ki bu betimi kabûl eder (bu betimin tekâmülü için bkz. *psûkhê* 29, 35).

Duyumun aracı-ortamı (*metaksú*) sorunu için bkz. *aísthêsis, sûmpátheia.*

metempsûkhôsis (μετεμψύχωσις): rûhların göçü, rûh-göçü

—İng. "*transmigration of souls*" (F.E.P.)

[Lat. *transmigratio*; Osm. *tenâsüh —en.*]

Bkz. *palingenesía.*

métheksis (μέθεξις): pay-alma

—İng. "*participation*" (F.E.P.)

[Lat. *participatio —en.*]

Métheksis, Platon'un *eidê* [İdealar] ile duyulur tikeller arasındaki ilişkiyi betimlemek için kullandığı terimdir; bkz. *Phaido.* 100d ve *Parm.* 130c-131a (bu son dialogda, pay-alma bölünmeyi içerdiği için eleştirilir). Aristoteles, *métheksis* ile öteki Platonik terim, yanî taklîd (*mímêsis*) arasında salt bir lafzî ayrımın dışında hiçbir fark görmez (*Prôtê phil.* 987b). Plotinos başka mecâzlar kullanmayı yeğler, fakat Proklos'un sistemleştirmesi içerisinde *métheksis* tekrâr önemli hâle gelir: *Sto. theol.* prop. 65'te, *métheksis*'in metafizik içerimleri tartışılır, ayrıca prop. 163-165'te *métheksis*'in sonucu olan yansımalar dizisi serimlenir.

Daha genel bağlam için bkz. *eídos*; *métheksis*'ten doğan güçlüklerden bazılarına *diaíresis* başlığı altında değinilmiştir; *métheksis*'in Proklos'taki kullanımı için bkz. *triás.*

míksis (μίξις): katma, katıştırma, katışım, alaşım, harman, karışım

—İng. "*mixture*" (F.E.P.)

["karıştırma, karma, katma; *başkalarıyla* ilişki *veya* alışveriş; **fl.* **mígnûmi**: *Lat.* misceo, karıştırmak, katmak, karmak, *özl. sıvılar hk.*; *gen.* eklemek, biraraya getirmek, temas ettirmek; tanışık kılmak, tanıştırmak, birleştirmek; *ort. ve edl.* temas ettirilmek, karılmak, erişmek, uzanmak, yetişmek: ...-e gelmek, ...-de hâzır olmak: *bu.*» buluşmak, yaşamak, ...ile biraraya gelmek: *fakat ayn.z. düşmanca anlamda* karşılaşmak, karşı karşıya gelmek, kapışmak, çatışmak; birlikte yatmak: cinsel ilişkiye girmek, birlikte olmak" (L.&S.); karş. **krásis**; Lat. *mixtura* (Cass.); Osm. *halîta , mahlût —en.*]

Bkz. *génesis, hólon.*

mímêsis (μίμησις): taklîdcilik, taklîd, öykünme, sanat (yanî güzel sanat; uygulamalı bilimler için bkz. **tékhnê**)

—İng. "*mimicry, imitation, art* (i.e. *fine art*)" (F.E.P.)

["mimos: aktör, taklîdci, mukallid, kopyalayıcı, oyuncu, tragedya *veya* mim oyuncusu; taklîde dayalı bir drama türü, mim" (L.&S.); Lat. *imitatio*; Osm. *taklîd —en.*]

1. Anlamlarının tüm nuanslarında *mímêsis* Platon'da merkezî önem taşımaktadır. *Soph.* 265b'de, üretici (*productive*) sanatların (*poiêtikai tekhnái*; bkz. *tékhnê*) ilâhî sanatkârlık ve insânî sanatkârlık (*Polite.* 597d-e'de bunlar sırasıyla *phûtourgia* [ekip biçme, doğurtma —*en.*] ve *dêmiourgia* [inşâ veya binâ etme —*en.*] diye adlandırılır) hâlinde ikiye bölündüğünü ve ayrıca buna ek olarak hem Tanrı'nın hem de insânın paylaştığı, "originaller" veya "asıllar" değil, salt kopyalar

(*eikônes*) üreten başka bir tipten üretimin varolduğunu okuruz. İşte bu tip üretim *mímêsis*'tir, yanî şâirin, ressâmın, heykeltıraşın sanatıdır ya da adı verilen bu öteki sanatlardan farklı olarak, âletler kullanmayan, fakat imgeyi veya kopyayı kendi şahsında yaratan aktörün [yanî tragedya oyuncusunun—*en.*] sanatıdır (*Soph.* 267a; Platon, aktörün sanatkârlığı için de *mímêsis*'i kullanır, fakat ayrım gözetme amaçları güdülürse "taklîdçilik" (*mimicry*: *mimos*) terimi muhtemelen buradaki bağlamın gerektirdiği kullanıma daha yakın düşer).

2. O hâlde, insânî olsun ilâhî olsun sanatkâr (*dêmiourgós*) iki düzeyde üretir: "originaller", "asıllar" veya gerçek şeyler ve modellerinin gerçekliğine yalnızca az çok yaklaşabilen taklîdler veya kopyalar. Platon bu theoriyi uygulamada dâimâ tutarlı değildir. *Polite.* 596b'de, ilâhî sanatkâr original-olanı, yanî sedir *eídos*'unu [İdeasını] yaratır, dülger ise *eídos* [İdea] karşısında yalnızca bir *eikôn* [kopya] olup da ressâmın sediri için "original" olan fiziksel sediri üretir. *Soph.* 265c-d'de ilâhî sanatkârın yaptığı originaller *eidê* [İdealar] değil, fakat bu dünyâya âid doğal varlıklardır, buna karşın onun mimetik etkinliğinin ürünleri bu dünyâdaki gölgeler ve serâblardır. Son olarak, *Timaios*'ta ilâhî *dêmiourgós*, önceden-varolan *eidê*'yi [İdeaları] varlığa getirmez ve onun mimetik etkinliğinin ürünü bu dünyâ olarak görünür (*Tim.* 30c-31b).

3. Bu karışıklık, kuşkusuz, birbirinden farklılaşan bağlamlardan doğar ve açıkçası Sedir Formuna veya onun varedicisi olarak ilâhî *dêmiourgós*'a çok fazla bel bağlamamalıyız; Platon'un yazdıklarının neredeyse tamâmı, imâl edilmiş şeyler için *eidê*'nin [İdeaların] ve *eidê* [İdealar] için de herhangi bir yapıcının dışlanmasını telkîn eder (bkz. *eídos*). Fakat şu nokta açıktır: *mímêsis* olarak bilinen etkinliğin ürününün ontologik statusü, modelinin ontologik statusüne göre daha aşağıdır. Bu yüzden, bu ilke, kosmik düzeyde bu dünyâ ile *eidê* [İdealar] dünyâsı arasındaki bağıntıyı kurar, Platon'un bilgi theorisini temellendirir ve ahlâk alanında ise Platon'un "sanat"a saldırısının hareket noktasıdır.

4. *Mímêsis*, *eidê*'nin [İdeaların] duyulur tikellerle bağıntısını ifâde etmek için Platon'un verdiği açıklamalardan ya da daha doğrusu imgelerden biridir (ayni zamanda bkz. *métheksis*). *Parm.* 132c-133a'da ve yine *dêmiourgós*'un (t.b.) tüm Formları kuşatan ve böylelikle de *kósmos*'u yaratan düşünülür cânlı varlığı (*zôon noêtón*) kendi-

sine model (*parádeigma*) olarak aldığı *Tim.* 30c-d'de, *mímêsis* tam anlamıyla işlenmiş bir ifâde bulur. Bu ayni ilke, daha da erken döneme âid *Krat.* 389a-c'de ve îmâ yoluyla da *Phaido.* 74a-75a'da ortaya koyulan theoride açıkça görünür. Aristoteles (*Prôtê phil.* 987b), bu açıklamanın şeylerin sayıları "taklîd ettikleri"ni savunan Pûthagorasçılardan çıktığını ifâde eder ve bu açıklamayı şiddetli bir eleştiriye tâbi tutar (*a.g.e.* 991a). Duyulur tikellere uygulandığı şekliyle *mímêsis* kullanılmaz hâle düşse bile, düşünülür dünyânın (*kósmos noêtós*, t.b.) duyulur dünyâ için *parádeigma* olduğu kavramı geç dönem Platonculukta yürürlükte kalır; bkz. Philon, *De opif.* 6, 25; Plotinos, *Enn.* v, 8, 12.

5. Bir "hakikî" gerçeklik ile bir mimetik gerçeklik arasındaki ayrım, besbelli epistemologik içerimlere sâhib olacaktır ve bu içerimler *Polite.* 509d-511e'deki Çizgi şemasında açığa vurulur. Hakikî veya doğru bilgi (*epistêmê*, t.b.) "originaller"in bilgisi olacaktır, buna karşın kanı (bkz. *dóksa*, t.b.) karşımızda taklîde dayalı varolanlar bulunduğunda ulaşmayı umabileceğimiz en iyi şeydir. Fakat burada bile ayrımlar vardır: duyulur tikeller (bkz. *aísthêtón*), *eidê*'nin [İdeaların] taklîdleri olsalar da, başka fenomenlerin kopyaları olan belli fiziksel fenomenlerle, örneğin Tanrı'nın fiziksel dünyâ üzerindeki "şaka"sı (bkz. *Soph.* 234b, 266b-c) olan gölgelerle ve serâblarla karşılaştırıldıklarında bir anlamda "original"dirler. Kopyalara ilişkin bu bilgi (*eikasía*; bkz. *eikôn*), Çizginin en aşağı dilimidir (*Polite.* 509e), fakat *Politeia*'daki bu noktada Platon, insânın dünyâ üzerindeki "şaka"sı hakkında, yanî sanat (daha tam olarak söylersek, *tékhnê poiêtikê mimêtikê*) hakkında hiçbir şey söylemez (sanatın cinsi ve ayrımı için bkz. *tékhnê*).

6. İnsânın mimetik etkinliğinin konusu, *Polite.* 595a-608b'de araştırılır. Platon, ikiye-bölme (*diaíresis*, t.b.) yoluyla, bir *infima species* [en alt tür] —ki sofisttir— arayışı bağlamında *Sophistês*'te sanatkârlığı (*dêmiourgía*) ve sanatı (*mímêsis*) ayırdetti. *Politeia*'daki pasajlarda bağlam güçlü bir şekilde ahlâkîdir ve vurgular az çok farklıdır. Ozanlar geleneksel bilgelik öğretmenleriydiler, fakat *Politeia*'da Platon onların yerine filozofları geçirmişti; burada Platon, ozanların bilgeliği öğretme yeterliklerine saldırarak kendi pozisyonunu haklı çıkarır.

7. Platon'un güzel sanatlara itirâzı iki katmanlıdır: bu sanatlar hakikat-dışıdırlar ve de zararlıdırlar. Onlar, daha önce tartışılan ontolo-

gik anlamda hakikat-dışıdırlar: onların gerçeklik iddiâsı zayıftır, çünkü onlar taklîdlerin taklîdleridir (*Polite.*, 597e). Ayrıca buna ek olarak, güzel sanatlar söylem yanlışlığından da suçludurlar: onlar yalan söylerler. Platon, kararlı bir şekilde, bizzât sanatın kendisinin o zamanlar sâhibolduğu gerçekçilik (*realism*) iddiâsıyla sanatı yargılar ve ozanların tanrılara ve kahramanlara ilişkin betimlerini çürük bulur, çünkü ozanlar özünde iyi olan şeyi kötü olarak betimlerler (*Polite.* 377d-e). Dahası, sanatın seçik bir şekilde ahlâkî bir amacı vardır (*a.g.e.* 401b) ve sanatların gerçeğe uygun bir şekilde betimleyebileceği apaçık kötü insânlar bulunsa bile, böylelerini betimlemeyi seçmekle sanatlar seyircide ve hattâ dramatik sanat söz konusu olduğunda bizzât dramatizasyonu icrâ edenin kendisinde zararlı ahlâkî etkiler yaratırlar (*a.g.e.* 392c-398b, 606c-608b).

Dilin mimetik kökenleri için bkz. *ónoma*; *mímêsis*'in zamana uygulanması için bkz. *khrónos*; Aristoteles'teki mimetik bir öge için bkz. *enérgeia.*

monás (μονάς): monad, tek, tek-olan, birim, bir-olan, bir

—İng. "*unit, the one*" (F.E.P.)

[bkz.&karş. **hén, henás, dûás, triás**; Lat. *unus / unicus, solus* (K.&A.); Osm. *ferd* —*en.*]

Tek veya birim, ya Pûthagorasçıların *bizzât* birincil *arkhê*'sidir (D. L. viii, 25) ya da *Dûás* ile birlikte birincil eş-ilkelerden biridir (Aristoteles, *Prôtê phil.* 986a) —her ne kadar sınırın (*péras*) ve *ápeiron*'un listenin en başındaki konumu bunların daha birincil oldukları izlenimi verse bile; bu ikinci anlamda *monás* ethik bakımdan iyi (*agathón*) ile eşleştirilir ve bir tanrı (*theós*) olarak anlaşılır (Aitios i, 7, 18). Aristoteles, sayının (*arithmós*) kendisine özgü daha temel ögelere (*stoikheía*) —yanî "Çift" ve "Tek"— sâhibolduğu konusunda oldukça açıktır (*Prôtê phil.* 986a). Aristoteles'e göre, tüm filozoflar, *monás*'ı sayının (*arithmós*) *arkhê*'si saymada anlaşırlar, ama yine de Pûthagorasçılar birimlerinin bölünemez (*a.g.e.* 1083b) uzamsal büyüklüğe sâhib olması bakımından ayrı dururlar (*a.g.e.* 1080b); bu, daha sonraları açıklığa kavuşturulan arithmetik birim ile geometrik noktanın birbirine karıştırılmasıdır (Nikomakhos, *Arith.*

eis. II, 6 ve 7). Aristoteles'in kendisinin verdiği *monás* tanımı "konumsuz töz"dür ve "konumsuz töz" "konumlu töz" olan "nokta"dan (*stigmê*) açık bir şekilde ayrıdır, *Anal. hûst.* I, 87a; bkz. *arithmós, mégethos.*

mousikê (μουσικὴ): Musa'ların sanatı, mûsikî, müzik

—İng. "*the Muses' art, music*" (F.E.P.)

["başında Musa'ların bulunduğu herhangi bir sanat, *özl.* mûsikî *veya mûsikîye uygulanan ve mûsikîyle terennüm edilen* lirik şiir; Athena'daki eğitimin üç dalından biri, *dîger ikisi*: **grámmata**: okuma yazma *ve* **gûmnastikê**: beden eğitimi, jimnastik; *gen.*, sanatlar, edebiyât, bilimler, irfân, beceriler, marifetler, meziyetler; **Mousa**: şarkı, mûsikî, şiir, dans ve güzel sanatlar tanrıçası. *Dokuz* **Mousa** *vardı*: *Klio, Euterpe, Thalia, Melpomene, Terpsikhore, Erato, Polûmnia veya Polûhûmnia, Urania ve Kalliope*; *daha sonraları*, mûsiki, şarkı: *ayn.z.* güzel *ve* incelikli konuşma; *çoğ.* sanatlar, marifetler" (L.&S.); Lat. *musica / musice*; Osm. *musikî, ilm-i şerîf —en.*]

Bkz. *kátharsis.*

mûthos (μῦθος): söylence, mit

—İng. "*myth*" (F.E.P.)

["söz, nutuk, esâtîr hikâyesi" (S.S.); "ağızdan çıkan söz, konuşma, salt söz, eylemsiz söz, lâf / lâfz; anlatma, sohbet, sohbet konusu, mesele, öğüt, emir, buyruk, amaç, tasarı, plan, masal, hikâye, fabl; **fl.* **mûthéomai**: söylemek, konuşmak, demek, anlatmak, nakletmek, adlan-

dırmak, anmak; kendi kendine konuşmak, söylenmek, mırıldanmak, mırıldanarak okumak, *bir şeyi* mırıldanarak ezberlemek, bellemek, öğrenmek; **mûthologîa**: efsânevî destânlar, hikâyeler, masallar, menkabeler anlatma" (L.&S.); karş. **lógos**; Lat. yakl. *fabula*; Osm. yakl. *üstûre —en.*]

1. Felsefenin mite yönelik geleneksel tutumu *mûthos-lógos* karşıtlığında ifâde edilir ve burada *lógos*'un akılsal, analitik ve doğru açıklamayı imlediği kasdedilir (bkz. Platon, *Phaido*. 61b, *Tim*. 26e, vb.). *Mûthos-lógos* karşıtlığı, *theológos-phûsikós* ayrımına koşuttur (bkz. *theologîa*), fakat ilk kavram çiftinin bağıntısı biraz daha karmaşıktır. Açıktır ki, hem Sokrates hem de Platon geleneksel mitlere ciddî ahlâkî itirâzlarda bulunmuşlardı (*Euthûph*. 6a-c, *Phaidr*. 229c-230a, *Polite*. 376e-380c); bu tip eleştiriler en azından Ksenophanes'e kadar geri götürülebilir (bkz. fr. 11). Bu tipten saldırıları göğüsleme girişimlerinden biri, kadîm mitlerin altında-yatan [bâtınî] bir anlam (*hûponoia*) olduğu inanışıydı. Bu inanış, göründüğü kadarıyla M. Ö. beşinci yüzyılın felsefe çevrelerinde yaygındı; bkz. Prodikos (Diels, fr. B5), Anaksagoras (D. L. II, 11) ve Kûnik Antisthenes (Dion Khrûsostomos, *Orati*. 53, 4-5; karş. Ksenophon, *Sûmpos*. III, 6). Platon'da *hûponoia*'dan hiçbir iz bulunmayacaktır (*Polite*., 378d), fakat daha sonraki yazılı metinlerde, ahlâkî, fiziksel ya da kosmogonik olsun, bu gizli anlamı sökecek bir allegorik yorum (*allêgoría*) kullanımı felsefe ile ozanlardaki geleneksel malzemeyi uzlaştırmanın etkili ve doğurgan bir yolu hâline geldi. Stoacılar, *allêgoría*'da özellikle etkin idiler (bkz. Cicero, *De nat. deor*. II, 24, 25, 64, 65 ve *çeş.y.*; adların etimologyasını çıkartmada sergilenen Stoik mahâretin burada dikkate değer bir yardımı vardı; bkz. *ónoma*); ve Philon ile birlikte, *allêgoría*, felsefeyi ve yazılı kutsal metni bağdaştırmanın hizmetine geçti (karş. *Leg. all*., *çeş.y.*).

2. Fakat *mûthos* o kadar da kolay bir şekilde unutulup gitmedi: Aristoteles, erken dönem kosmogonyalarda *lógos*'un ve *mûthos*'un örtüştükleri bir noktanın bulunduğunu (*Prôtê phil*. 982b, 1074b; bkz. *aporía*, *éndokson*), fakat *mûthos*'un sunumunun çocuksu olduğunu (*Prôtê phil*. 1000a; karş. Platon, *Soph*. 243a) düşünüyordu; ve bir ke-

relik de olsa Platon tanrı soylarının kuşaktan kuşağa diziliş sıralarına kuşkuyla yaklaşıyordu (bkz. *Tim.* 40d-41a kesimindeki ağır ironi). Ne var ki, dialoglar, argumanın geliştirilmesinde merkezî bir rol oynayan mitlerle dolup taşar; sözgelimi *Phaidon* ve *Politeia* (*eskhatologik* mit; bkz. *athánatos*), *Phaidros* (*psûkhologik* mit) ve *Timaios* (*phûsik* mit). Bu, Platon'la ortaya çıkan yeni bir teknik de değildir; Protagoras'ta (*Protagoras*, 320c-323a'daki mit Platon'un değil de, bizzât Protagoras'ın kendisinin ise), Parmenides'in şiirine girişte (fr. 1) ve Pherekûdes'in mitlerindeki yarımyamalak kılık-değişikliğine uğratılmış soyutlamalarda (D. L. I, 119; karş. Aristoteles, *Prôtê phil.* 1091b) görülebilir; bkz. *theós*.

n ν

nóêsis (νόησις): **nous**'un (t.b.) işleyişi veya faâliyeti, düşünme (duymaya / duyuma karşıt olarak düşünme), sezgi / seziş (konuşmaya dayalı, adım adım ilerleyen akıl-yürütmeye karşıt olarak ânlık kavrayış)

—İng. "*the operation of* **nous**, *thinking* (*as opposed to sensation*), *intuition* (*as opposed to discursive reasoning*)" (F.E.P.)

[******fl.* **noéô**: *sâdece görmekten farklı olarak*, ayırdına varacak veya farkını sezecek şekilde görmek, sezmek; farketmek, gözünden *veya* dikkatinden kaçmamak; düşünmek: düşüncesinde olmak: *bu.*» amaçlamak, niyet etmek; *sözcükler ve ifâdeler hk.* anlamına gelmek, demek olmak, îmâ etmek, kasdetmek, içermek, belli bir anlama sâhib olmak; tasarlamak, planlamak, îcâd etmek; *bir şeyin şu şu şekilde olduğunu* düşünmek *veya* zannetmek" (L.&S.); **bkz. nous, noêtón, énnoia**; karş. **diánoia**, Lat. yakl. *intuitio*; *intellectio*; Osm. yakl. *hads /tahaddüs —en.*]

1. Bir şeyin ya da şeylerin salt algılanması, yanî duyum (bkz. *aísthêsis*) *ile* duyu verilerinin ötesine geçen ve benzerlikler ve farklılıklar [veya oranlar —*en.*] gibi daha az elle tutulup gözle görülebilir şeyleri algılayan bir başka türden "psûkhik" farkındalık *arasındaki* ince ayrımlar, Homeros'ta zâten mevcûddur ve *nous* diye adlandırılan organla tanınıp ayırdedilir. Filozoflarla birlikte bu ayrım bir problem hâline gelir. Herakleitos, şeylerin *hakikî* doğasının algılanması için duyumun güvenilmezliği kuşkusu taşır. O, "doğa gizlenmeyi sever" (bkz. fr. 123 ve *lógos* 1) savını bıkıp usanmaksızın öne sürmekten yılgınlığa düşmez ve açık ki, bu gizli gerçeklik fazlasıyla gözü kapalı bir şekilde duyularına güvenen insânların erişebileceği bir şey değildir (fr. 107). Şeylerin gizli *lógos*'unu sezebilen bu öteki yetinin nasıl işlediği dolayımsız bir şekilde açık değildir, ama yine de bize anlatıldığı kadarıyla (Sekstos Empeirikos, *Pros math.* vii, 129), bizim içimizde olan *nous*, duyum kanalları (*aisthêtikoi póroi*) yoluyla evrendeki tanrısal *lógos*'a temas etmesi sâyesinde, yanî uykudayken soluk alıp vermekle (bkz. *pneuma*) hafîfleyip inceltilmiş tarzda sürdürülen bir temas sâyesinde işler hâle gelir. O hâlde, duyular, 107. fragmentten ve onunla benzeşen fragmentlerden açık olduğu gibi *nóêsis* ile özdeş olmasalar da, açıkça *nóêsis* için bir tür koşuldurlar.

2. Aristoteles, Sokrates-öncesi düşünürlerin genelde *nóêsis* i'e *aísthêsis* arasında hiçbir ayrım yapmadıklarını belirtir (*Peri psûkh.* iii, 427a; *Prôtê phil.* 1009b). Aristoteles'in niçin böyle düşündüğünü anlamak kolaydır; çünkü Sokrates-öncesi düşünürlerin hepsi *psûkhê*'nin işlemlerini tamâmen fiziksel çerçevede açıklamaya girişmişlerdi ve bu da, Aristoteles'e göre (*an.y.*), benzer benzeri bilmek zorunda olduğu için (bkz. *hómoios, aísthêsis*) hatâyı ya da yanlışı (*pseúdos*) açıklayamayacak bir usûldur. Bir bakış noktasından bu usûl doğrudur; fakat şu da doğrudur ki, Parmenides'in duyu algısına konusunun değişkenliği çerçevesinde saldırmasından itibâren (bkz. *on* 1, *epistêmê* 2), *aísthêsis*'in apaçık kâbûsları ile duyulardan az çok bağımsız bir "hakikî bilgi" arasında ayrım gözetmek epistemologik bir zorunluluk hâline geldi.

3. Bu girişimler, Empedokles'in duyu algımızın güvenilirliği hakkında taşıdığı kuşkularda ve tanrısal yardıma duyduğu gereksinimde görülebilir (Sekstos Empeirikos, *Pros math.* vii, 122-124). Fakat burada duyumun sınırlamaları, duyuların aslî doğasına âid herhangi bir za-

yıflıktan ziyâde bizim duyuları yerinde kullanmamamızdan ileri gelir gibidir (fr. 3, str. 9-13). Empedokles, hatânın ya da yanlışın (ki bilgisizlik ya da cehâlet diye adlandırılır ve *phrónêsis*'e karşıttır; Theophrastos, *Peri aisth.* 9) imkânını açıklama noktasına geldiğinde, duyulur bir şeyin yaydığı akıntıların (*aporrhoaí*; bkz. *aísthêsis* 7) nasıl olup da yalnızca kendisine hâss duyu organının gözenekleriyle simetrik olduklarına ve bu yüzden başka duyu organlarınca yargılanamayacaklarına ilişkin mekanistik bir açıklamaya başvurur (Theophrastos, *a.g.e.* 7). Empedokles için düşünme diye birşey varsa, *stoikheía*'nın [ögelerin] tümünün mükemmel bir karışımı olması sebebiyle kanda ortaya çıkan özel tipten bir duyumdur (*a.g.e.* 9).

4. Anaksagoras'ı, *nous*'un bu seçkin yoldaşını Aristoteles'in duyum ile düşünce arasında ayrım yapmayı beceremeyenler katalogunda bulmak biraz daha kafakarıştırıcıdır. Fragmentlerde duyum üzerine kuşkular saçan alışıldık deyişler buluruz (örn. fr. 21), fakat *nóêsis*'e ilişkin hiçbir açıklama bulunmaz. Aslında *nous* bir bilgi ilkesi gibi değil de, daha çok bir kosmologik ilke gibi görünür. *Nous* hareketi başlatır (ve bu bakımdan rûhla apaçık yakınlıkları vardır; bkz. *psûkhê* 1, 7 ve *çeş.y.*) ve her şeyi güder ve yönetir (fr. 12). Anaksagoras'ın açık açık sunduğu şey, evrende aklî ve bu yüzden de amaçlı belli bir ilkenin varlığıdır. Fakat öyle görünüyor ki *nous* içkin (*immanent*) bir ilkedir de; ama bize anlatıldığı kadarıyla *nous* herşeyin içinde hâzır bulunmaz (fr. 11). *Phrónêsis*'i *aísthêsis*'ten daha evvelce zâten keskin bir şekilde ayırdetmiş olan Krotona'lı Alkmaion *phrónêsis*'in yalnızca insânların karakteristiği olduğunu ileri sürmüştü (Theophrastos, *Peri aisth.* 25), ne var ki Anaksagoras'ta bu içkin *nous*'un yayıldığı alanla ilgili hiçbir fikre sâhib değiliz. Olasılıkla diyebiliriz ki *nous*, *psûkhê*'yle ayni alanı kaplıyordu, yanî bütün cânlı dünyâyı.

5. Bu probleme bizzât kendisi de eğilmiş olan Apollonia'lı Diogenes için, aklî ve ilâhî *arkhê* olan *aêr* (t.b.) var olan her şeyde sürekli ve hâzır bulunur (fr. 5), ama değişik ve çeşitli kademelerde hâzır bulunur. Bu kademeler, havânın kuruluğuna ve sıcaklığına, ilerledikçe daha yükselen bilgi edimlerini açıklayan [havâdaki] doku farklılıklarına dayanır (Theophrastos, *a.g.e.* 40-43). Bitkilerde bilişsel etkinliklerin büsbütün yokluğu ve öteki hayvânlarla kıyâslandığında insândaki nisbeten daha yüksek *phrónêsis* kademesi bu şekilde açıklanır (*a.g.e.* 44).

6. Atomcuların duyulur niteliklerle ilgili theorileri (bkz. *aísthêsis*

11, *páthos* 4), bilgi yetilerinde inceltmeler yapmayı gerektirdi. Nitelikler diye adlandırılan şeylerin çoğu salt indî izlenimlerdir ve *átomon*'un hakikî doğası görme duyusuyla görülebilir değildir. Bu yüzden Demokritos sahici bilgi ile sâhte bilgi arasına bir ayrım çizgisi çeker (fr. 11); sâhte bilgi duyumdur, ama sahici bilgi olasılıkla (metin tam burada kesiktir) akıldır, yanî göğüste oturan *logikón*'un işleyişidir (Aitios IV, 4, 6; bkz. *kardía* 2 ve *psûkhê* 7). Fakat her ne kadar *phrónêsis* ve *aísthêsis* farklı konulara ve farklı konaklara sâhib olsalar da, onların işleyişinin mekanik düzeneği aynidir (Aitios IV, 8, 5; IV, 8, 10).

7. İmdi, Sokrates-öncesi tutumu toparlayalım: Sokrates-öncesi dönemde, düşünme (*nóêsis, phrónêsis*; epistemologik bağlamda *epistêmê*) ile duyma (*aísthêsis*; epistemologik bağlamda *dóksa*) arasında *tür bakımından* bir ayrım yapmak için sağlam epistemolojik zemînler vardı ve gerçekten de, bunları bedende farklı yerlere yerleştirme noktasına gelindiğinde bu ayrımlaştırma özgül bir şekilde saptanabiliyordu (*aísthêsis* duyu organlarına bağlıydı; daha yüksek yeti ise, daha genel cins düzeyindeki *psûkhê* nosyonundan her zaman ayırdedilmemekle birlikte, merkezî bir yerde oturuyordu; bkz. *kardía*). Fakat bu daha yüksek yetinin işlemleri duyumun işlemlerinden yalnızca *derece bakımından* ayırdedilebiliyordu, örneğin oluşum itibâriyle daha ince veya daha sıcak gibi.

8. Platon, bir yandan Parmenidesçi epistemolojiye sımsıkı yapışırken (bkz. *epistêmê* 2), öte yandan buna ek olarak, kökeninde dinî zemînlere dayansa da (bkz. *psûkhê* 13) Platon'un bilgi teorisinin bünyesiyle bütünleşen, tinsellik kazanmış yeni bir rûh kavrayışına sâhibdir (*an.y.* 14). *Phaidon*'un bu sâf birlikli rûhu, *eidê*'nin [İdeaların] epistemolojik bağlaşığı (*correlative*) hâline gelir ve bedenden *tür bakımından* mutlak olarak farklı olmakla, Parmenides-sonrası filozofların *nous*'la bağlayıp birleştirdikleri ama töz düzeyinde açıklamayı başaramadıkları tüm bilişsel etkinlikleri yerine getirebilir. Fakat problem bundan çok daha karmaşıktır. Daha *Phaidon*'da bile rûh tüm bilişsel etkinliğin *arkhê*'sidir: duyum, rûh *tarafından* beden *aracılığıyla* algılamadır, yanî rûhtan *olma* bedenden *doğma* algıdır; *phrónêsis* tek başına rûhun bir işleyişidir (*Phaido*. 79d; bkz. *aísthêsis* 15-16).

9. *Phaidon*'da, bu iki işleyiş arasındaki ayrım büyük ölçüde bilginin konusunu oluşturan şeyler çerçevesinde yapılır; *Politeia*'da, bu ayrım, rûhun iç işleyişlerine de dayalı olarak çok daha karmaşık bir bi-

çimde yeniden ortaya çıkar. Burada rûh şimdi üç kısma bölünür (bkz. *psûkhê* 15) ve üst kısım, yanî *logistikón* (*an.y.* 16) noetik etkinlikten sorumludur. Ayrıca "psûkhologya" burada çok daha bilgecedir ve *Politeia*'nın VI. Kitabındaki Çizgi Şemasında bu noetik etkinlik epey ayrıntılı bir şekilde açıklanır. *Epistêmê* ile *dóksa* arasına daha önce çekilen ayrım çizgisi (*Polite.* IV, 476a-480a) burada sürdürülür, fakat yine burada birden fazla *epistêmê* tipi olduğunu keşfederiz. *Noêta*'nın bilgisini temsil eden Çizginin üst kısmı (*a.g.e.* 509e) daha da ayrıntılandırılarak Platon'un *nóêsis* ve *diánoia* diye adlandırdığı altbölümlere ayrılır (*a.g.e.* 511d).

10. *Logistikón*'un bu iki işleyişi çok tartışılmıştır; bir düşünce okulu, *diánoia*'yı zihnin "mathematik-varlıklar"ı konu alan etkinliği olarak görür, buna karşın *nóêsis*'in konuları *eidê*'dir [İdealardır] (bkz. *mathêmatiká* 2); öteki okul, tıpkı Aristoteles'in (bkz. *Anal. hûst.* II, 100b; *epagôgê* 3) ve Plotinos'un (bkz. *aşağıda* 18-19) *logismós* ile *nous* arasında ayrım gözetmesiyle ayni tarzda, *diánoia*'yı genelde konuşmaya dayalı ve adım adım ilerleyen (*discursive*) akıl-yürütme olarak ve *nóêsis*'i dolayımsız intellektual sezgi olarak görür. Bununla birlikte şurası açıktır ki, *nóêsis* yolu Platon'un *dialektikê* (bkz.; *a.g.e.* 511b) olarak bildiği şeydir ve ona dayanan hayât tarzı da *philosophía*'dır (t.b. ve karş. *phrónêsis*, *theôría*).

11. Platon'un Aristoteles'te yankı bulan belli pasajları vardır ki, bu pasajlar, zihinsel işleyiş sürecinin faâliyetlerinin sâf "psûkhologik" kavranışı hakkında biraz daha fazla veri sunarlar. Her iki adam da, *epistêmê*'yi, Yunan dilindeki "durmak" veya "bir durağa varmak" (*ephistámai*) sözünden türetmeye ve böylelikle de akletmeyi bir dizi duyu izleniminin ortasında "bir durağa varış" olarak, yanî sezgiye dayalı bir kavramın "sâbitlenişi" olarak açıklamaya çalışırlar (*Krat.* 437a; *Phaido.* 96b; *Anal. hûst.* II, 100a; *Phûs. akr.*, VII, 247b). Fakat bu "psûkhologik" yaklaşım bir "phûsik" irdelemeler tûfânının sellerine kapılıp boğulur. *Nóêsis* bir etkinliktir ve bu itibârla genel değişme ve *kínêsis* kategorileri içerisinde konumlanmak zorundadır. Platon, Dünyâ Rûhundaki (*Tim.* 37a) ve bireysel rûhun ölümsüz kısmındaki (*a.g.e.* 43a) devr-i dâimlerden söz eder. Bu konu, hâliyle, içebakışa hiçbir şey borçlu değildir, tersine *kósmos*'un rûhunun hareketini açığa vuran (*a.g.e.* 34b) ve bizim rûhumuzun hareketleri için gözle görülebilir bir ahlâkî paradigma sağlayan (*a.g.e.* 47b ve bkz. *ouranós* 2-3) *kósmos*'un

bedeninin devr-i dâimlerine ilişkin irdelemelere dayanır (hareket olarak duyum için bkz. *a.g.e.* 43c; ve rûhun içindeki harekete ilişkin daha geniş sorun için bkz. *psûkhê* 19).

Platon'da kosmik *nous*'un işleyişi için bkz. *nous* 5-6; *kinoún* 5.

12. Aristoteles'in *nóêsis* konusunu ele alıp işlemesi, tıpkı *aísthêsis*'e ilişkin açıklaması gibi, kuvve (*dûnamis*) ve fiil (*enérgeia*, t.b.) kategorileri içerisinde yürütülür. Bilmeden önce *nous*, fiil olarak hiçbir şey, kuvve olarak ise bilebileceği her şeydir; *eidê* [formlar, yanî sûretler] *nous*'un içerisinde hâzır bulunur, fakat yalnızca kuvve olarak (*Peri psûkh.*, III, 429a). *Nous*, işlemeye başladığında, konusuyla, yanî düşünülür formla ayni hâle gelmesi sebebiyle edilgin bir hâlden etkin bir hâle geçer (*a.g.e.* III, 431a). *Nóêsis*'te *aísthêsis*'le bir koşutluk vardır: nasıl ki *aísthêsis* duyulur şeylerin duyulur formlarını (*eidê*) çekip alıyorsa (bkz. *aísthêsis* 19), ayni şekilde *nóêsis* de duyulur görünüşlerdeki (*phantasíai*) düşünülür formları düşünür; ve duyulur görünüşler olmazsa aslâ *nóêsis* de olmaz (*a.g.e.* III, 431a-b). *Nóêsis*, doğrudan doğruya özler hakkında olabilir (*nous*'un sezgiye dayalı rolü için bkz. *epagôgê* 3-4 ve karş *Prôtê phil.* 1036a) ya da yargılar (*hûpolêpseis*) vererek, yanî kavramları bağlayıp birleştirerek (*sûnthesis*) veya ayırarak (*diaíresis*) işleyebilir; ve hatâ veya yanlış (*pseúdos*) ancak bu son işleyiş içerisinde mümkün olur (*a.g.e.* 430a-b; Platonik yargı theorisi için bkz. *dóksa* 4).

Aristoteles'te kosmik *nous*'un işleyişi için karş. *nous*, *kinoún*.

13. Atomcular, tepeden tırnağa bedenin her tarâfına dağılıp yayılmış hâlde bulunan rûhu (Aristoteles, *Peri psûkh.* I, 409a; Lucretius III, 370) tüm duyumun otağı olarak düşündüler (bunun mekanik düzeneği için bkz. *aísthêsis* 22-23). Fakat rûhun (*psûkhê*) ve tinin (*nous*) tözsel olarak ayni olduğu kabûl edildiğinde (*Peri psûkh.* I, 404a), bundan duyumun ve düşüncenin özdeş olduğu sonucu çıkar gibi görünecekti ve Aristoteles bu sonucu çıkardı (*Prôtê phil.* 1009b; bkz. Aitios IV, 8, 5; IV, 8, 10). İşleyişine gelince, *nous* rûh-atomlarının göğüste bir tür öbekleşmesinden (bkz. *hôlon* 10) fazla birşey olmadığı için, bazı *eidôla*'nın [sûretlerin] yüzeydeki duyu organlarının ötesine sızdığını, göğsün iç kafesine ulaştığını ve böylelikle de bu daha yüksek algı tipine neden olduğunu varsaymak akla uygun olur (bkz. Lucretius IV, 722-731).

14. Fakat daha önce gördük ki, erken dönem Atomcular, teşekkülünün ve yerinin sâflığından ötürü tini rûhtan ayırdetme girişiminde bulunmuşlardı. Epikurosçular bu ayrımı muhâfaza ettiler ve incelttiler; ve Lucretius'un *psûkhê* yerine *anima*'yı ve *nous* veya *diánoia* yerine *animus*'u istikrârlı bir şekilde kullanmasında bu ayrım özgül olarak hâzır bulunur (*mens* terimi, şu ya da bu şekilde, yananlamca *animus*'un [ve elbette ki *nous*'un ve *diánoia*'nın] yerini tutmayacak kadar dar kalır, çünkü *animus* zihinsel etkinliğin olduğu kadar ihtiyârî [*volitional*; düşünüp taşınmaya dayalı isteme ve seçme edimiyle ilgili —*en.*] etkinliğin de yatağıdır; III, 145). Lucretius, *anima*'nın bir kısmı kaybedilebilse bile (örn. kolların veya bacakların kaybı) yine de insânın hayâtta kalacağını, fakat *animus*'un kaybının organizmanın ânlık sonu [veya ölümü] anlamına geldiğini ileri sürdüğü kesimde bu iki şeyi açık açık ayırır (III, 396-416).

15. Epikurosçular için *nous* az çok duyu organlarının tarzında işler. *Nous*, cisimler tarafından yayılan, fakat bu durumda duyu organları tarafından kavranmayan *eidôla*'yı [görüntüleri veya sûretleri] dolaysız olarak da algılayabilir. Örneğin, *kéntauros*'ların [insân başlı, at gövdeli, yarı insân yarı at, vahşî at-adamların —*en.*] ve *khímaira*'ların [arslan başlı, yılan kuyruklu, keçi gövdeli ve nefesinden âteşler saçan ejderhâların —*en.*] tahayyülünü (Lucretius IV, 129), düşlerde görülen görümleri (IV, 749-776) ve tanrıların *eidôla*'sını [sûretlerini] (V, 148-149; Cicero, *De nat. deor.* I, 49) doğuran rastlantısal *eidôla* karışımları bu türdendir. Bu işleyişler, bölünmez kavramları düşünen Aristoteles'in *nous*'una yakındır (*Peri psûkh.*, III, 430a); bu işleyişler arasında, ayrıca *componendo et dividendo* [bağlayıp-birleştiren ve ayıran —*en.*] akletme de, yanî duyumun verileri üzerinde değerlendirme yapma ve yargıda bulunma da vardır. İçerisinde *eidôla*'nın [sûretlerin] kümelendiği görüntüler (*phantasíai*), *diánoia*'ya veya *nous*'a aktarılırlar ve orada genel "ön-kavrayışlar" (*prolepseis* [*prólêpsis*'ler], t.b.) hâlinde yığılıp birikirler. Sırası geldiğinde bunlar, tek tek bireysel duyulur şeyler hakkında verilen yargılar (*hûpolêpseis*) için bir kıyâslama standardı olarak iş görürler (D. L. X, 33). Hatânın veya yanlışın içeriye girdiği bölge işte burasıdır (bkz. *dóksa* 7; doğrunun ve yanlışın Epikurosçu ölçütü *enárgeia* başlığı altında tartışılmıştır). Son olarak, zihin, algılanamaz-şeylerin (*ádêla*) alanına da girebilme kudretindedir; yanî zihin, duyu organları için doğrudan algılanamaz şeyleri, başka deyişle kuş-

kusuz bizzât *átoma*'yı [*átomon*'ları] içeren bir sınıfı konu alan adım adım ilerleyen konuşmaya dayalı (*discursive*) akıl-yürütme işlemini (*logismós*, Lucretius'un *ratio*'su) gerçekleştirebilir (bkz. D. L. x, 32).

16. *Nóêsis*'in Stoik uyarlaması, yanî *hêgemonikón*'un (t.b.) işleyişi, kendine hâss bir yapıya sâhibolan *katálêpsis* veya kavrayış'tır. İşleyiş süreci, duyu organları üzerine basılan bir damgayla (*tûposis*; [*impression*; izlenim]) başlar ve bunun sonucunda duyulur bir imge (*phàntasía*; bkz. *aísthêsis* 24-25) doğar. Bu imgeler, *pneuma* (t.b.) yoluyla, ilk kez içeriye alınıp kabûl edildikleri (*sûnkatáthesis*, *adsensio*) ve bu şekilde kavrandıkları (*katálêpsis*, t.b.) *hêgemonikón*'a taşınırlar (Cicero, *Acad. post.* I, 40-42). Bu yolla, duyulur bir imge (*phantasía*) olan şey düşünülür bir imge veya bir kavram (*énnoia*, t.b.) hâline gelir. Hayâtın ilk yıllarında bu hemen hemen bilinçsiz bir süreçtir ve çocuk çeşitli "ön-kavrayışlar" (*prolepseis*, t.b.) oluşturur; ve bu ön-kavrayışların etkisi altında *hêgemonikón* ta ki kendisine âid bilinçli *énnoiai*'yı [kavramları] yaratabileceği noktaya varıncaya dek olgunlaşır (*SVF* II, 83; bu ayni metne göre, *hêgemonikón*'un tam işleyişi yedi yaşında veya en azından yedi ile ondört arası yaşlarda başlar; ki bu yargı, rüşdüne ermemiş çocuklarda akılsal davranışın gözlemlenmesine değil, ergenliğin ilk belirtilerine ve spermanın ilk ürediği evreye dayanır; bkz. *SVF* II, 764, 785). Epikurosçulukta olduğu gibi, Stoacılıkta da *nóêsis* yalnızca *aisthêta*'yı [duyulur şeyleri] konu almaz, fakat benzerlik, analogya, yoksunluk, karşıtlık vb. ilkelerine başvuru yoluyla kendisine özgü *énnoiai*'yı [kavramları] yaratan düşünmenin uçsuz bucaksız alanına hürr bir şekilde yayılır (*SVF* II, 87).

Stoacıların birincil saydığı "iyi"nin ve "kötü"nün *prólêpsis*'i konusunda bkz. *oikeíôsis*.

17. Bu theori bütünüyle el sürülmeden kalmış değildi. Khrûsippos theoriyi belli önemli noktalarında yeniden gözden geçirdi; bu gözden geçirmelerin sonucu, *hêgemonikón*'un kalkanı altında *psûkhê*'nin yeniden birlikli kılınmasıydı, öyle ki *pathê* [*páthos*'lar] bile intellektual yargılar (*kríseis*) hâline geldi (*SVF* III, 461); ve Platon'un üç kısımlı rûh görüşüyle doğrudan karşıtlık içerisinde, ihtiyârî (*volitional*) etkinlik intellektual etkinliğin altına sokuldu (*SVF* II, 823; bkz. *aísthêsis* 25, *páthos* 12). Bunu, *pathê*'nin [*páthos*'ların] intellektual doğası hakkında Khrûsippos'a karşı çıkan ve rûhun Platonik taksîmini onarıp yeniden eski hâline kavuşturan Poseidonios'un önderliğinde güçlü bir Pla-

tonikleştirici tepki takîb etti (Galenos, *Pl. Hipp. et Plat.* 448, 460). Rûhun öteki kısımlarına karşıt olarak *nous*'un tanrısal ve ölümsüz doğasının vurgulanmasıyla (bkz. *sûmpátheia* 5) *psûkhê* ile *nous* arasında yapılan daha keskin bir ayrım (özellikle Marcus Aurelius'ta açıkça görünür; III, 16; XII, 3) ve içerisindeki bu *daímôn*'un varlığı sebebiyle (Galenos, *a.g.e.* 448; Plutarkhos, *De gen. Socr.* 591c-f; *Tim.* 90a'daki Platonik esin ve bkz. *daímôn*) rûhun ortanca konumuna (bkz. *psûkhê* 29) yönelik yeni bir ilgi işte buradan çıkar.

18. Orta dönem Platonculuk dikkatini *nous*'un (t.b.) kosmik yönlerinde yoğunlaştırdı ve ta ki Plotinos'a varıncaya dek içkin (*immanent*) *nous*'un işleyişleriyle ilgili herhangi bir önemli katkıya rastlamıyoruz. Tıpkı Platon ve Aristoteles gibi, Plotinos da biri ânlık sezgiye dayalı ve öteki adım adım ilerleyen konuşmaya dayalı (*discursive*) olmak üzere iki tip intellektual etkinliği birbirinden ayırdeder. Bunlardan birincisi, yanî *nóêsis*, ilk elde, tözselleştirilmiş kosmik *nous*'un hayâtı ve *enérgeia*'sıdır. Bununla birlikte o, Bir'in bir etkinliği değildir, çünkü Plotinos için *nóêsis* gibi kendi başına bütünlüklü bir edim bile peşinen bir ikilik öngerektirir ve bu yüzden de Bir'e nisbetle bir küfür veya bir lânetlenmedir (Platon'un var-olanda ve dolayısıyla da akletmede "Başka"nın [*héteron*] rolü konusunda *Soph.* 254d ve *Parmenides* 146a'da değindiği noktalara yapılan yüzeysel bir ara gönderimle *Enn.* VI, 6, 3). Plotinos şu soruyu sorar (VI, 7, 4): Göz bizzât ışığın kendisi olsaydı, gözün birşeyi görmeye ne hâceti kalırdı?

19. O hâlde, *nóêsis*, hâlis biçimi içerisinde, yalnızca mantıksal bakımdan farklı olmalarına karşın yine de bir çokluk (*plêthos*) oluşturan düşünenin ve düşünülenin bir birliğidir. *Nóêsis*, karakteristik bir şekilde kendi içerisine kapalıdır: *nóêsis*'in konuları olan *noêta* [*noêtón*'lar], onları bilen *nous*'un içerisindedirler (VI, 2, 21). *Nous*'un hayâtı olan *nóêsis*, kendisinin kopyasını (*eikôn*) daha aşağı düzeydeki rûh *hûpóstasis*'i içerisindeki bir *enérgeia* formunda öne çıkarır. Bu *logismós*'tur veya adım adım ilerleyen konuşmaya dayalı (*discursive*) akıl-yürütmedir; *logismós*, dolayımsız veya kendi içerisine kapalı *nóêsis*'ten farklı olarak, kendisine duyum yoluyla sunulan kendi dışındaki konuların *phántasmata*'sım [*phántasma*'larını, yanî görüntülerini veya hayâllerini —*en.*] kavrayan ve *nous*'tan çıkarak yayılan kuralların (*kanones*) yardımıyla (V, 3, 4) ya da Plotinos'un başka bir yerde söylediği şekliyle toplama ve bölme (*sûnagôgê, diaíresis*: V, 3, 2; bkz. bu terimlerin *di-*

alektikê başlığı altında ele alınan Platonik ön-örnekleri) aracılığıyla bu dış-konular hakkında yargılar (*kriseis*) veren bir işleyiştir. Plotinos'un burada gönderimde bulunduğu şey, *eidê*'yi [İdeaları] içeren *nous* tarafından verilen ve kıyâslamaya dayalı yargılar vermemizi mümkün kılan *eidê*'ye [İdealara] dâir bir bilgidir (karş. v, 1, 11; v, 3, 3; ve karş. *Phaido*. 74a *vd.*).

20. Rûhun iki etkinliğe kabiliyeti vardır: "yukarıya dönük" iken kendisini *nóêsis / logismós* işleyişine teslîm eder; "aşağıya dönük" iken *aísthêsis*'e ve başka yetilerin işleyişine teslîm olur (vı, 2, 22; bkz. *aísthêsis* 26). Duyum, modelinden ayrılmış ama içerisinde bulunduğu şeyden de farklı bir ortamı, bir görüntüyü veya hayâli (*phántasma*) kullanır; *nóêsis* ise dolayımsızdır: bilen ve bilinen dolaysız olarak birbiriyle yüzyüze bakar ve aynileşmiş hâle gelir (v, 3, 8). Fakat biz *nóêsis*'e sâflığı içerisinde sâhib olmayız. *Nóêsis* bir birlik görürlüktür; *nóêsis*'in bizdeki yansısı olan *logismós* ise çoklukla ilgilenir ve insân bizim *nóêsis* taklîdimiz olan toplamadan ve bölmeden kendisini ne kadar kurtarır ve bunların yerine zâtın[ın] bir temâşâsına ne kadar dönerse, *nous*'un hakikî işleyişine bizzât o kadar özümseniyor olacaktır (v, 3, 6). Rûh bu *logismós*'a katlanmaya mecbûrdur, çünkü bu, onun bir beden içerisine düşüşünü öngören genel koşulun bir parçasıdır (bkz. *káthodos*). *Logismós*, tıpkı kendisinin dışsal görünüşü olan dil gibi, bir zaafiyettir, rûhun kendisine yakın olmayan diyârlarla alışverişinin bir göstergesidir (ıv, 3, 18).

21. Bu ayni pasajda (ıv, 3, 18), Plotinos, *nóêsis*'in *logismós* düzeyine düşüşünü açıklamak için dikkat (*phrontís*) ilkesini kullanır (rûhun mâddeyle alışverişinin gemi kaptanının gemisiyle ve geminin yüküyle meşguliyetine benzetildiği vı, 3, 17'deki incelikle işlenmiş metaforla karşılaştırın; düşüncenin daha da aşağıda bulunan etkinlik düzeyine düşüşü için bkz. *phûsis* 5) ve başka bir problem karşısında da benzer tipten bir açıklamaya başvurur. Eğer *nous* rûhun içerisindeki bir yetiyse, *nóêsis*'in daha yüksek ilke içerisinde sürekli işleyip durmasına kıyâsla insândaki süreksiz doğası nasıl açıklanacak? Aristoteles bu soruyla zâten daha evvelce yüzyüze gelmiş ve şunu önermişti: evet, *nóêsis*'in konuları dâimâ zihnin *içerisinde* dururlar, ama dâima zihin *için* hâzır bulunmazlar; kısaca insân düşünmeyi seçmek zorundadır (*Peri psûkhê*, ıı, 417b). Dahası, bu etkinlik insânda ancak kısa süreli olarak kalıcı olabilir, çünkü o, kuvveden fiile bir geçişi gerektirir ve bu yüz-

den de düşüneni yorar (*Prôtê phil.* 1050b, 1072b; *Eth. Niko.* 1175a). Plotinos için bu, bir farkındalık sorunudur. İçkin (*immanent*) *nous* dâimâ işleyiş hâlindedir, fakat biz, dikkatimiz başka bir yere çevrildiği için, dâimâ onun farkında olmayız (IV, 8, 8). Âdetâ insân rûhunu *nous* yoluyla *kósmos noêtós*'a dâimî bir şekilde bağlı tutma ârzûsuna dayanan bu görüşü, Proklos, Platonik gelenek içerisindeki bir yenilik olarak görür ve dolayısıyla "aşağı seviyeye düşmüş" rûhta *nóêsis*'in süreksiz işleyişi pozisyonuna geri döner (*Sto. theol.*, prop. 211; bkz. *káthodos* ve *psûkhê* 35).

noêtón (νοητόν): düşünülür[-olan], düşünmenin konusu; akılla kavranılabilir, akledilebilir-olan; aklın konusu, makul, aklî / akılsal, (**aísthêtón**'un [duyulur-olanın veya duyusal-olanın] karşıtı)

—İng. "*capable of being grasped by the intellect; the object of the intellect, the intelligible (opposite of* **aísthêtón**) (F.E.P.)

[bkz. **nous, nóêsis, diánoia, énnoia**; Lat. *intelligibilis*; Osm. *ma'kul —en.*]

1. *Noêtón*, *nous* yetisinin işleyişinin konusudur. *Nous*'un genel bilişsel *psûkhê* ilkesinden farkının tam da bir derece farkı olduğu pre-Sokratikler arasında (bkz. *nóêsis* 7), *nous* yetisinin konuları çok sıkı bir şekilde irdelenmedi. Bu konular, hiç kuşkusuz, "hakikî bilgi"yi (*epistêmê*, t.b.), Herakleitos için "gizlenmeyi seven doğa"nın bilgisini, Parmenides için "hakikî varlık"ın bilgisini oluştururlar. Platon ile birlikte ayrımlar daha keskin hâle gelir. *Noêta* [*noêtón*'lar; *nous* yetisinin işleyişinin konuları], rûhun *logistikón* diye adlandırılan yetisinin konularıdır (bkz. *psûkhê* 15-18); onlar, kısaca, aşkın (*transcendent*) *eidê*'dir [İdealardır]. Fakat Aristoteles için *eidê* [İdealar] içkindir (*immanent*) (bkz. *eídos* 15) ve bu yüzden daha da ince ayrımlar sıradadır. Şeylerdeki *eídos* [form, sûret] iki bakış noktasından irdelenebilir. Özü gereği içerisinde bulunduğu mâddî töz bakımından *eídos*, o mâddî tözün formal nedenidir; bir başkasının *nous*'u bakımından *eídos* [form, sûret], o *nous* tarafından bilkuvve düşünülebilirdir (*noêtón*). Fakat *eídos*,

bilfiil *noêtón* hâline gelmeden önce, o *nous*'a taşınmak ve sunulmak zorundadır. Bu, mâddesiz olması dışında görsel bir imgeye benzeyen *phántasma*'nın işlevidir: *nous*, *noêta*'yı [*noêtón*'ları] *phántasmata* [*phántasma*'lar] içerisinde düşünür (*Peri psûkhê*, III, 431b-432a). O hâlde, son tahlîlde, *noêta qua noêta* [*noêtón*'lar olmak bakımından *noêtón*'lar], önce kuvve olarak, sonra da fiil olarak *nous*'un içerisindedirler. Kuvveden fiile bu geçiş *nous pathêtikos* [edilgin akıl, münfail akıl, akl-ı münfail, bilkuvve akıl, akl-ı bilkuvve, kazanılmış veya edinilmiş akıl, akl-ı müstefâd: *intellectu habitus* veya *intellectu adeptus* —*en.*] (bkz. *nous* 11) içerisinde olup biter. Fakat Aristotelesçi fiil-kuvve theorisi çerçevesinde, tüm *noêta*'nın [*noêtón*'ların] *nous poietikos* [etkin akıl, faâl akıl, akl-ı faâl, bilfiil akıl, akl-ı bilfiil: *intellectu actu* —*en.*] (bkz. *nous* 12) içerisinde fiil hâlinde var olması gerekirdi. Gelgelelim, Aristoteles bunu hiç bir zaman söylemez; etkin aklın işleyişini bir ışık kaynağının işleyişiyle benzeştirme yoluna gider: etkin akıl edilgin aklı ışıtır (*a.g.e.* III, 430a).

2. Orta Dönem Platonculuk zamanında *eídos* theorisi yeniden gözden geçirilip bir takım değişikliklere uğratıldı; bu değişikliklerin bir kısmı, büyük bir ihtimâlle, hem Platonik aşkın (*transcendent*) *eídos*'u [İdea'yı] hem de Aristotelesçi içkin (*immanent*) *eídos*'u [formu] nedensellik şeması içerisine sokacak bir şekilde (Cicero, *Acad. post.* I, 17-18'de açık açık ifâde edilen) Platonismin ve Peripatetisismin kapsamlı bir eklemlenişiydi (bunun daha ileri gelişiminin izleri, Seneca, *Epist.* 65, 8 ve Azîz Büyük Basileios, *De spir. sanc.* [*Kutsal Rûha Dâir*] 76a'da sürülebilir). Dönemin yazarları, şeylerde onların formal nedeni olarak içkin (*immanent*) olan *eídos* ile doğal şeylerin örnek nedeni olan *idea* arasına bir ayrım çizgisi çekmeye başladılar (Seneca, *Epist.* 58, 19; Albinos, *Epit.* IX, 2; karş. Aristoteles, *Prôtê phil.* 1070a). Onlar *Tim.* 48e ve 50 c-d gibi kanıt-metinlere başvurdular (bkz. Chalcidius, *In. Tim.* 304, 9: burada *idea* = *species intelligibilis* [düşünülür form] ve *eídos* = *natura corporis* [cismânî doğa] eşitlemeleri yapılır; Platonik *eidê*'nin [İdeaların] içkinliği konusundaki genel sorun hakkında bkz. *génesis* 10-11); ve Platonik *dêmiourgós*'la ilgili îmâlarıyla birlikte sanatkâr örneğinin sürekli yardıma çağırılması, öyle görünüyor ki, en sonunda *ideai*'ın [ideaların] açık bir şekilde "Tanrı'nın düşünceleri" olarak betimlenmesine götürdü (Philon, *De opif.* 17-20; D. L. III, 12-13; Seneca, *Epist.* 65, 7; Albinos, *Epit.* IX, 1: *noêseis theou* [Tanrı'nın düşünce-

leri]). Bu, kuşkusuz bütünüyle yeni bir kavram değildi. Bu kavram, bir Tanrı olmasına rağmen *nous-dêmiourgós*'u aşkın (*transcendent*) *eidê*'ye [İdealara] belirgin bir şekilde bağımlı gören Platon'a yabancı görünür (bkz. *nous* 6). Fakat Aristoteles, sanki Akademia mensûbu biri *nous*'un "Formların yeri" (*tópos eidôn*) olduğunu savunmuş gibi konuşur (*Peri psûkh.*, III, 429a) ve daha önce gördüğümüz gibi, Aristoteles'in kendi theorileştirmesinin yönü, *noêta*'nın [*noêtón*'ların] *nous poietikos* [etkin akıl, faâl akıl] içerisinde ve de olasılıkla kosmik *nous* içerisinde bilfiil var olduklarını telkîn eder görünür (bkz. *nous* 9).

3. Şeylerin örnek nedeni olarak iş gören aşkın (*transcendent*) *noêta*'nın [*noêtón*'ların], Albinos'un *ideai*'ının [idealarının] daha sonraki târihinde iki nokta dikkate alınmalıdır. İlkin, Albinos'un ilk ilkesi bir *nous* ve bir *dêmiourgós* olduğuna göre (bkz. *nous* 15), *noêta*'nın [*noêtón*'ların] Tanrı'nın düşünceleri (*noêseis*) olmasını engelleyecek hiçbir şey yoktur. Fakat Albinos ile Plotinos arası dönemde Bir'in aşkınlığı (*transcendence*) *nous*'u *hûpóstasis*'ler hiyerarşi içerisindeki birincilik konumundan indirmiştir ve buradan dolayımsız bir şekilde şu soru doğar: Acaba *noêta* [*noêtón*'lar] Bir'in düşünceleri midir? ve aslında, acaba Bir'de hiç noetik bir etkinlik var mıdır? İkinci olarak, *noêta*'nın [*noêtón*'ların] kosmik *nous* içerisinde oldukları onaylandığında, onların ontologik statusü tam olarak ne olur?

4. Bir'in noetik etkinliği sorunu, hemen hemen kesinlikle, Aristoteles'in İlk Hareket Ettiricinin *enérgeia*'sını *nóêsis* olarak betimlemesinden doğdu (bkz. *nous* 9). Böyle bir pozisyon Plotinos'un Bir görüşüyle uzlaştırılamaz ve Plotinos, *Enneadlar*'ın başlı başına bir bölümünün tamamını (*Enn.* V, 6) Aristoteles'in görüşünün çürütülmesine ayırır. Bu bölümdeki argumanlar çeşitli kaynaklardan alınırlar (onlar, aslında, konu hakkında Platonik bir dağarcık izlenimi uyandıracak kadar şematiktirler), fakat esâsen herhangi bir *nóêsis* tipindeki zorunlu çokluk etrâfında ve Plotinos'un görüşünde hiç de düşünceler olmayan *noêta*'nın [*noêtón*'ların] ontologik statusü etrâfında dönüp dururlar. Bununla birlikte, Proklos daha Aristotelesçi bir pozisyona geri döner. Tanrı'da bölünmez, zorunlu ve mükemmelen belirlenimli olan bir bilgi etkinliği vardır, her ne kadar bu etkinliğin konuları böyle değilse bile; Tanrı'nın bilgisi (*gnôsis*), kendilerinde tikellerin bilgisi olmayıp, tikellerin nedeni olmak bakımından bizzât kendisinin bilgisi olduğundan, bu mümkündür (*Sto. theol.*, prop. 124); bkz. *triás*, *nous* 9.

5. İkinci nokta, yanî *noêta*'nın [*noêtón*'ların] ontologik statusü, Plotinos tarafından *Enn.* v, 9, 7'de ele alınır. *Eidê*'nin [İdeaların] salt ideler veya kavramlar (*nóêmata*) olmalarının imkânı, zâten daha evvelce *Parm.* 132a-c'de ortaya atılmış ve yadsınmıştı. Fakat Akademia, Arkesilaos'un ve Karneades'in hükmü altında aşkın (*transcendent*) *ideai*'ın [ideaların] gözden düştüğü skeptik bir dönemden geçmişti (bkz. Cicero, *Acad. post.* i, 17; Askalon'lu [Aşkelon'lu] Antiokhos'un *ideai*'ı [ideaları] eski hâline kavuşturması için bkz. *a.g.e.* i, 30-33) ve bu apaçık ki Plotinos için hâlâ fazlasıyla bir problemdi. Plotinos, onların sâf olarak kavramsal gerçekliğini yadsır. *Noêta* [*noêtón*'lar] özgülük itibârıyla kosmik *nous*'un düşünceleri (*noêseis*) olarak betimlenmez, çünkü düşüncelerden farklı olarak *noêta*'nın [*noêtón*'ların] varoluşu düşünülmüş olmaya bağımlı değildir: burada düşünen [düşünme] ve düşünülen [düşünce] özdeştir; öncesiz-sonrasız bir şekilde faâl olan *nous, noêta*'dır [*noêtón*'lardır] (bkz. v, 9, 5). Dahası, onlar düşünceler olsalardı, onlardan önce düşünce konularının (*nóoumêna*) varolması gerekirdi. *Noêta* [*noêtón*'lar], *nous* onları düşündüğü için değil, kendinden vardır. Onlar, tıpkı bir cinsin türlerinin tümünü içerdiği (v, 9, 6) veya bir bilimin theoremlerinin tümünü içerdiği tarzda, kosmik *nous*'ta bir birlik olarak vardırlar; onları adım adım ilerleyen konuşmaya dayalı (*discursive*) düşünce tarzımız içerisinde ayıran biziz (v, 9, 8; bkz. *nóêsis* 19-20).

6. Plotinos için *noêta*'nın [*noêtón*'ların] iki derecesi vardır: kosmik *nous*'ta birlik hâlinde varolan *ideai* [idealar] ve bizim içkin (*immanent*), insânî *nous*'umuz içerisinde çoğul bir varoluşa sâhib olan ve bize *dator formarum* [*vâhib-üs-suver*, yanî formların, sûretlerin vericisi, bahşedicisi] olan aşkın (*transcendent*) *nous* tarafından verilen *ideai* [idealar] (bkz. *nous* 21). *Enn.* v, 9, 8'de, Plotinos, bu ikinci tipten İdeaların "gerçekliğe [*alêtheia*] yakın" olduklarını söyler, fakat genelde bu iki tip İdea arasındaki ayrım konusunda çok fazla diretmez ve bize söylenen odur ki herbirimiz bir *kósmos noêtós*'tur (t.b.), yanî biz rûhlarımız içerisinde tüm *noêta*'ya [*noêtón*'lara] sâhibiz (iii, 4, 3). Vurgular Proklos'ta biraz değiştirilir. Bu iki adam, aşkın (*transcendent*) ve içkin (*immanent*) *nous*'un birbirine dokunuş derecesi sorununda görüş ayrılığına düştüler (onların insânî akletmenin süreksiz doğası hakkında getirdikleri farklı açıklamalar için bkz. *nóêsis* 21) ve bu görüş ayrılığı onların rûhlarımızdaki *noêta*'ya [*noêtón*'lara] değgin görüşlerinde

yansıtılır. Proklos'a göre (*Sto. theol.*, props. 194-195) rûh, duyulur şeylerin *eidê*'sine [İdealarına] (yanî *lógoi spérmatikoî*'ya), mâddesiz ve yayılımsız, örnek oluşturucu bir tarzda (*paradeígmatikos*) sâhibdir (bkz. *phûsis*). Düşünülür formlara, yanî *noêta*'ya [*noêtón*'lara] ise yansıtılmış bir tarzda (*eikônikôs*) sâhibdir; rûh, sahici şeylere değil, fakat sâdece sahici şeylerin saçtığı ışınımlara (*émphaseis*) kucak açar.

Hûlê noêtê [düşünülür mâdde] için bkz. *aphaíresis*; düşünülürlüğün izâfîliği (*relativity*) için bkz. *gnórimon*. Gerek kosmik gerek insânî bir düzeyde olsun, *noêta*'yı [*noêtón*'ları] kavrayan yeti *nous* ve *psûkhê* başlıkları altında ve bu yetinin işleyişi *nóêsis* başlığı altında ele alınmıştır. Formlar [İdealar] olmak bakımından *noêta*'nın [*noêtón*'ların] daha evvelki târihi *eídos* başlığı altında tartışılmıştır.

nómos (νόμος): töre, âdet, görenek, gelenek, örf, an'ane, nizâm; anayasa [kanûn-ı esâsî] niteliğinde ya da keyfî otoriter dilek veya buyruk [fermân] niteliğinde yasa

—İng. "*custom, convention, constitutional or arbitrary law*" (F.E.P.)

["(I) **nómos**: taksîm ve tahsîs edilen *veya* bölüştürülüp paylaştırılan herhangi bir şey; yasa, buyruk, fermân *vb.*, *Lat.* institutum; *Athena'da, Solon'un yasalarına verilen ad*, **thesmoí** *diye adlandırılan Dracon'un yasalarına karşıt olarak* **nómoi** *idi*; müzikal bir ezgi: şarkı, türkü, havâ, nağme; (II) **nomós**: çayır, otlak, mera, sürünün otla(tıl)dığı yer; otla(t)ma, ot, yeşillik: *genel olarak* besin, gıdâ, yiyecek; *bir kimseye* tahsîs edilmiş *veya* bırakılmış bir arazi, bölge, mesken, barınak, mıntıka: eyâlet, vilâyet, il, satraplık, beylik, *Lat.* praefectura; **fl.* **némô**: (I) elden çıkarmak, dağıtmak: paylaştırmak, bölüştürmek, tahsîs etmek, vermek, üleştirmek; *ort.* kendileri arasında dağıtmak,

paylaşmak, bölüşmek, üleşmek, *bu itibarla*, sâhibolmak, mâlik olmak, mülk edinmek, elde etmek, kullanımına almak, tasarruf etmek; *ayn.z.*, oturmak, ikamet etmek, barınmak, iskân etmek, işgal etmek; *edl.*: *yerler hk.* meskûn olmak, oturulmak, barınılmak; hükmetmek, tahakküm etmek, idâre etmek, yönetmek, çekip çevirmek, denetlemek, kontrol etmek; değer biçmek, değerlendirmek, takdîr etmek; (II) *çobanlar ve sığırtmaçlar hk.* otlatmak, otlağa çıkarmak∞sürmek∞götürmek, gütmek, *Lat.* pascere; *sürü hk.* çayıra gitmek ve yayılmak, güdülmek, otlamak, ot veya yem yemek, *Lat.* pasci; *meta.*, *âteş hk.* yemek, yalayıp yutmak, tüketmek, bitirmek; **fl.* **nomízô**: *göreneği veya geleneği olarak bir şeye* sâhibolmak, âdet edinmek; benimsemek, bir âdeti veya göreneği sürdürmek; kabûl etmek, tanımak; alışkın olmak, alışkanlığında olmak, itiyâdında olmak; *edl. kadîm yasalara ve göreneklere göre* yönetilmek; *bir şeye* alıştırılmak, *onu* uygulamak *ve* sürdürmek, *bu.*» kullanmak, müştereken kullanmak" (L.&S.); "**nomê**: 1. taksîm, tevzî; 2. otlak; **nomós**: 1. dağıtan, bölen; 2. çoban; **nomás**: otlatan; otlatmak için yer değiştiren, göçebe; **nómos**: 1. hisse; 2. âdet, kanûn; 3. (*mûsikîde*) makam, perde, havâ; **fl.* **nomízô**: âdeti olmak; tanımak, saymak; telâkki etmek, düşünmek, zannetmek; **nómisma**: 1. âdet, kaide; 2. sikke, para, *Lat.* nomisma *veya* numisma" (S.S.); **nómos**:*bugün anladığımız* "yasa" *anlamında* Lat. *lex*; Osm. *kanûn*; ama ayni zamanda daha kadîm anlamında Ar. ve Osm. *nâmûs*, çoğ. *nevâmîs*; bkz. **nomothétês** —*en.*]

1. İ. Ö. beşinci yüzyılda *nómos*'un felsefî söyleme girişi, doğa (*phûsis*) kavrayışının fiziksel alandan ethik alana kaymasının ardısıra ortaya çıkıp pekişti. Bu kayma, belki tıbbî hekimliğin etkisinin bir sonucu olmuş olabilir ("İnsân Doğasına [*phûsis*] Dâir" ["*Peri phûseôs anthrôpou*" —*en.*] deyişi, Hippokratik *corpus* [külliyyât] içerisinde bir başlık olarak görünüşe çıkar), fakat *kósmos* (t.b.) kavramının ethik tonlara bürünüşünde de görülebilir. Öte yandan, giderek artan bir şekilde *nómos*'un tamâmen keyfî ve izâfî (*relative*) doğasına ilişkin bir anlayış da ortaya çıkmıştı (bkz. Herodotos, *Hist.* III, 38'deki iki anekdot). Adâletin ve adâletsizliğin *phûsis* değil *nómos* sorunu olduğu savı daha önceleri Herakleitos'ta zâten îmâ edilmiş görünse bile (fr. 102), onu açıkça ilk benimseyen Arkhêlaos'tu (D. L. II, 16). Bu görüş Sophistler arasında yaygın ortak görüş hâline geldi ve Sophistlerin relativist görüşleri, gerek ahlâkta (*Protagoras*'taki Protagoras) gerek politikada (*Polite.* II'deki Thrasûmakhos) gerekse epistemologyada (*Theait.* 152a'daki Protagoras) olsun, Platon tarafından sık sık aktarıldı. Platon'un kendisinin ethik ve epistemologik mutlakçılığı, elbette, eski usûl *phûsis* kavrayışının herhangi bir savunusuna değil, fakat değişmeyen *eidê*'ye [İdealara] ve yaşlandıkça da Tanrı'nın varoluşuna dayanır. *Nom.* 716c'de Protagoras'ın *homo mensura* ["insân her şeyin ölçüsüdür" -*en.*] theorisi nihâyet düzeltilir: *Tanrı* her şeyin ölçüsüdür (*théios nómos*).

2. İlâhî bir yasa fikri daha önce zâten Herakleitos tarafından ileri sürülmüştü, fr. 114 (bkz. *kósmos*) ve bunun ardından, salt görenek olmayıp ilâhî bir kutsanmışlığa sâhib "yazılmayan yasa"ya (*ágraphos nómos*) yapılan başvurular geldi (örneğin, Ksenophon, *Apomnêmo.* IV, 4, 5-25; Sophokles, *Oid. Tûr.* 863-871, *Ant.* 449-460; Aristoteles, *Tekh. rhet.* 1368b, 1373a-b). Fakat bunlardan hiçbiri, *nómos*'a zemîn oluşturan felsefî bir *phûsis* kavrayışına dayanmaz; bu kavrayış, içkin (*immanent*) bir *lógos* olarak *phûsis* öğretisiyle (Seneca, *De benef.* IV, 7-8) ve "doğaya uygun yaşama" olarak erdem tanımıyla (D. L. VII, 86-87) birlikte Stoacılıkta ortaya çıkar —burada "doğa" hem kosmik doğa hem de bireysel doğa anlamında anlaşılmalıdır (*an.y.* VII, 89). İşte bu "doğa", bu içkin (*immanent*), öncesiz-sonrasız ve değişmez *divina ratio* [ilâhî akıl —*en.*] (bkz. *lógos*) (Cicero, *De leg.* II, 4, 8; *De rep.* III, 33), insânî yasaların kurucusudur. Bu doğanın işleyişi, en belirgin şekilde, insânın gitgide tüm insânlığı bağrına basmaya doğru genişleyen

kendini-korumaya yönelik ilk "insiyâkî" [içgüdüsel veya doğal —*en.*] (*phûsikós*) içtepisinde görülebilir (bkz *oikeîôsis*).

3. Bu, doğa yasasında içkin (*immanent*) gelenek diye adlandırılabilir; "ayrı bir Tanrı"nın *nous*'una dayanan aşkın (*transcendent*) gelenek ise, Platon'da (*Nom.* 713e-714a) ve Philon'da (*De migr. Abr.* 32, 179-181) görülebilir; bkz. *thésis*, *díkê*.

nomothétês (νομοθέτης): yasa-koyucu, kanûn-yapıcı

—İng. "*law-given*" (a.b.) → ["*law-giver*"] (F.E.P.)

[bkz. nómos; Lat. *legislator*: *fl. "*leges facere* veya *constituere*: yasa koymak, kanûn yapmak; Osm. "*mukannin, kanûn-şinâs, müteşerri*'" (F.D.) —*en.*]

Bkz. *ónoma*.

nous (νοῦς) veya nóos (νόος): tin, zekâ, akıl, us, zihin

—İng. "*intelligence, intellect, mind*" (F.E.P.)

[tinsel veya manevî kudret; mana veya mânâ, gönül, yürek, derûn; derûnî anlayış ve kavrayış kabiliyeti; bkz. nóêsis, diánoia, énnoia, noêtón; Lat. *mens, intellectus*; Osm. *zihn, akl* — *en.*]

1. Başlangıçlarından itibâren hem Yunan mithologyasında hem de Yunan felsefesinde, bir düzen veya bir düzenleyici ilke arayışı örtük olarak bulunur; bu arayış, çeşitli kaynaklardan alınan tanrılar keşmekeşine bir ilk kaynağa veya "baba"ya geri giden bir soykütük tanzîminin uygulanması sûretiyle mitlerde ve *arkhê* (t.b.) arayışlarıyla Miletos'lu filozoflar arasında görülür. Şeylerin "baba"sını bulmaya yönelik bu ikinci tür [yanî felsefî] soruşturmanın önüne çıkan ilk engel, tüm "oğulları"nı yiyip bitiren bir "baba"nın keşfi, yanî Parmenides'in *on*'u

(t.b.) oldu. Fakat bir kaynağa geri dönüş yalnızca tek bir düzen tipidir ve çok farklı bir zihin durumuna sâhib düşünürler problemi başka yönlerde araştırıp incelemekteydiler. Herakleitos, şeylerin görünüşlerinin altında yatan gizli bir düzenin, kendisinin *lógos* (t.b. 1) olarak betimlediği bir düzenin var olduğunda ısrârla diretir. Pûthagorasçılar daha da ileri gittiler: onlar, bu düzenin mathematik çerçeve içerisinde ifâde edilebileceğini keşfettiler (bkz. *harmonía*) ve bu keşfin bir bütün olarak evrene uygulanabileceğini açık kıldılar (bkz. *kósmos*).

2. Parmenides'in dayattığı kinetik koşullar, onun ardından gelenleri duyulur dünyâdaki değişmeyi açıklayacak bir tür dışsal hareket ettirici koymaya götürmüştü (bkz. *kínêsis* 2, *kinoún* 1). Bunu yapmak için Empedokles ahlâk alanına girip, insânî güdüleyiciler olan "Sevgi" ve "Kavga" kuvvetlerini tözselleştirmişti (bkz. *kinoún* 2), fakat kendisine bir hareket ettirici yeğlerken Anaksagoras başka bir geleneğe döndü. Parmenides'in ontologya içerisinde yaptığı işi, Ksenophanes theologya içerisinde zâten daha önceden gerçekleştirmişti. Ksenophanes'in insân-biçimciliğe (*anthropomorphism*) karşı açtığı savaşın (bkz. *mûthos* 1, *theós* 1) bir cephesi, Tanrı'nın bütünüyle hareketsiz olmak zorunda olduğu (fr. 26; buradaki arguman tekrâr tekrâr karşımıza çıkan esthetik, ahlâkî ve theologik bir motif olarak *prépon*'a, yanî "uygun düşen veya yakışan şey"e dayanır) ve amaçlarım tek başına zihninin (*nous*) kudretiyle gerçekleştiren bir varlık olmak zorunda olduğu (fr. 25) konusunda ısrârla diretmesiydi. Bu duygular gelecekteki gelişmelere gebedir. Ksenophanes'in görüşü, theologik söylemin belirmeye başladığı bu noktada Tanrı'nın intellektual doğasının tesîs edilmesinden ayrı olarak, Tanrı'nın bu dünyâdaki etkinliği sorunuyla yüzleşir ve bu etkinliğin Tanrı'nın kendisinde herhangi bir değişmeye yol açmaksızın meydâna gelmek zorunda olduğu sonucunu çıkarır (bkz. Aiskhûlos, *Hiket.* 96-103). Olağanüstü beceri gerektiren bu zorlu yiğitliğin başarıyla nasıl tamâmına erdirileceğini belirlemek başkalarına bırakıldı (bkz. *kinoún* 9, *prónoia* 2, *próhodos* 2).

3. Anaksagoras, ilk karışımın deverân edip çalkanmasına ve çeşitli ögelere ayrışmasına neden olan güdücü bir güç (bkz. *génesis* 7) koyma noktasında Ksenophanes'in işte bu *nous* olarak Tanrı anlayışına geri döner. Empedokles'in ahlâkî tözsel dayanaklarının yerine, üzerinde işlediği kütleden ayrı olan intellektual bir ilke, yanî *nous* geçirilmiştir (fr. 12; fakat *nous* ayni zamanda tuhaf bir şekilde içkindir (*imma-*

nent); bkz. *nóêsis* 4). Bu ilkenin işleyişi "düzenleme", "düzene sokma", "çekidüzen verme", "tanzîm etme" veya "nizâm kurma" (*diakosmêsis*) olarak betimlenir ve *nous* her şeyi, geçmişi, şimdiyi ve geleceği bilir (fr. 12). Burada, o hâlde, Herakleitos'a göre her şeye sinen ve her tarafa yayılan âteş tarafından yönetilen (fr. 64) evrendeki Herakleitosçu ve Pûthagorasçı düzen, bilgisi yalnızca geçmişi ve şimdiyi değil, gelecekte olup bitecekleri de kuşatan amaçlı bir intellektual gücün vesâyeti altına sokulur.

4. Apollonia'lı Diogenes'in sıcak hâli içerisinde *nous* olan *aêr*'i (bkz. *nóêsis* 5), Parmenides-sonrası bir *kinoún* olmaktan çok Miletos'lulara özgü bir *arkhê*'dir (bkz. *nóêsis* 4), fakat çok daha güçlü bir şekilde gelişkin bir amaçlılık (*télos*, t.b.) anlamına da sâhibdir. Hem Sokrates (*Phaido*. 97b) hem de Aristoteles (*Prôtê phil*. 984b) Anaksagoras'ı *nous*'u mekanistik bir şekilde kullanmakla eleştirdiler, fakat Diogenes problemi ele alırken biraz daha dikkatlidir. *Aêr-nous*'un işleyişi, her şeyin bir ölçü (*métron*) ilkesine göre ve mümkün en iyi tarzda işlemesince açığa vurulur (fr. 3; Diogenes'in kendisinin verdiği örnek mevsimlerin düzenli ardışıklığıdır).

Bu teleologik motiflerin bundan sonraki târihi için bkz. *télos*.

5. Platon'da, işi *eidê*'yi [İdeaları] bilmek ve rûhun öteki kısımlarını yönetmek olan (bkz. *nóêsis* 8-9) insân rûhlarında içkin *nous*'a (*logistikón*; bkz. *psûkhê* 15, 18) ek olarak, bir kosmik *nous* da vardır. Bu kosmik akıl *Phil*. 26e-27c'de ortaya çıkar ve orada "yapıcı" (*dêmiourgoun, poioun*) olarak, *génesis* dünyâsı olan "karışımın nedeni" olarak adlandırılır. *Kósmos noêtós*'un *nous*'un eseri sıfatıyla anıldığı *Timaios*'un (47e) *dêmiourgós*'una da (t.b.) hemen hemen ayni terimler uygulanır. İmdi, *nous*, yalnızca bir kaç insânın paylaştığı tanrıların özsel bir özgülüğüdür (*a.g.e*. 51e) ve sâdece bir olasılık olmaktan daha kuvvetli bir şekilde öyle görünüyor ki bu kosmik *nous* tanrısaldır (bkz. *Phil*. 30d, *Tim* 30b). O her şeyi yönetir (*Nom*. 875c-d), evrene düzen vermiştir (*a.g.e*. 966e) ve onun göklerin hareketinde yansıtılan devr-i dâimi insân için ahlâkî bir paradigmadır (*a.g.e*. 897d-898a; bkz. *nóêsis* 10).

6. Fakat bu tanrısal *nous*'u, evrenin bu kosmik nedenini Platon'un genel metafiziğinin çerçevesi içerisine yerleştirmeye yönelik herhangi bir girişim düşkırıklığına uğrar, ama hiç de *Timaios*'taki açıklamanın

"mithik" doğası sebebiyle değil. Bir takım vesîlelerle bize bildirilen odur ki *nous* bir rûh içerisinde varolmak zorundadır (bkz. *Soph.* 249a, *Phil.* 30c, *Tim.* 30b) ve bunun yalnızca insânî akıllara gönderimde bulunduğunu düşünmenin hiçbir zemîni yoktur. Eğer bu doğruysa, o zaman *nous*, kosmik ya da başka türden olsun, *eidê*'den [İdealardan] aşağı seviyeye yerleştirilmiş olur. Platonik sistem içerisinde rûhun aracı statüsü çok açıktır (*eidê* [İdealar] gibi ölümsüz ve mâddesiz; *aisthêta* [duyulur şeyler] gibi çoğul ve *pathê*'ye [etkilenime] tâbi; bkz. *psûkhê* 14 ve daha sonraki gelenek için, 29); ve oldukça özgül bir şekilde bize söylenen odur ki, *nous*, *nous*'un rûhtaki varlığının nedeni olan *eidê*'ye [İdealara] bağımlı bir bağıntı içerisinde durur: *nous*, rûhun *eidê*'yi [İdeaları] algılayıp kavrama kabiliyetidir (*Polite.* 508e). Bu yüzden, Platon'da aşkın (*transcendent*) bir Tanrı veya tanrılar bulmaya (*Phaidros*'ta Platon, tanrıların tanrısallıklarını *eidê*'ye [İdealara] yakın olmalarına borçlu olduklarını söyler) ya da hattâ o Tanrı'yı veya tanrıları *Polite.* 509b'deki "varlığın ötesinde" olan İyi'yle özdeşleştirmeye yönelik herhangi bir girişim işte böyle düşkırıklığına uğrar. Bununla birlikte, bir başka düşünce okulu, *Timaios*'ta Dünyâ Rûhunun (*psûkhê tou pántos*) *dêmiourgós* tarafından varlığa getirilmiş olmasını (34c) mit olarak bir kenâra atıp, kosmik *nous*'u Dünyâ Rûhunun *nous*'u olarak görür.

7. O hâlde, bu tarzda, Platon, Sokrates'in Anaksagoras'ın *nous*'undan yakınmasında içerilen ârzûyu gerçekleştirir: ilkin, daha önce Diogenes tarafından zâten formullendirilmiş çerçeve içerisinde, *kósmos*'un akıllı bir nedenin eseri olduğu için tam da ne ise o olduğu, "mümkün olduğu kadar iyi" bir şekilde çatıldığı ifâde edilir (*Tim.* 30a-b) ve bundan sonra, hâss bir Platonik formullendirme içerisinde, bu *kósmos*'un düşünülür olanın bir kopyası (*eikôn*, t.b.), yanî görülebilir bir tanrı olduğu söylenir (*a.g.e.* 92c; genel theori hakkında bkz. *mímêsis*).

8. Aristoteles'in aşkın (*transcendent*) ilkesi, başka her şeyden önce, *kínêsis*'in ve *génesis*'in doğasından çıkarsanan bir dizi argumandan hareketle geliştirilen (bkz. *kinoún* 7-10) ve Aristoteles'in tıpkı Anaksagoras gibi akıllı bir ilkeyle, *nous*'la özdeşleştirmeyi yeğlediği bir "hareket ettirici"dir. Fakat Anaksagoras'tan farklı olarak, Aristoteles'in karşısında şimdi mâddî-olan ile mâddî-olmayan arasında bir "ayrılık" vardır ve bu yüzden Aristoteles, bu etkin neden söz konusu

olduğunda bile, ereksel nedenselliğin güdüleyici kuvvetine başvurmak zorundadır (bkz. *kinoún* 7, *sûmpátheia* 7). Aristoteles, bundan başka, kendisinin *enérgeia* / *dûnamis* theorisine dayanan ve ayni zamanda kendisinin *prôton kinoún*'una da [İlk Hareket Ettirici] uygulamak zorunda olduğu çok daha yüksek bir tarzda geliştirilmiş bir akletme / düşünme (*nóêsis*) açıklamasına da sâhibdir.

9. *Peri psûkhê*'de Aristoteles tüm vecheleri içerisinde bilgiyi bir başka şey hâline gelmek, fakat mâddesi bakımından değil, formu bakımından bir başka şey hâline gelmek olarak betimlemişti (III, 425b, 431b-432a). Daha özgül olarak *nóêsis* (bkz. 12) hakkında konuşacak olursak, *nóêsis*, bir başka şeyin düşünülür formu hâline gelmede kuvveden fiile (*enérgeia*) bir geçiştir ve bu geçiş, bu düşünülür formu duyulur görünüşü içerisinde bilmek sûretiyle gerçekleşir (III, 431b). İmdi, *prôton kinoún* [İlk Hareket Ettirici] *nous* olarak ve onun *enérgeia*'sı da *nóêsis* olarak betimlenir (*Prôtê phil.* 1072b), fakat açıktır ki bu, *Peri psûkh.*'de betimlenen işleyişlerden bir şekilde farklı olmak zorundadır. İlk elde, kosmik *nous* başka bir şey tarafından faâl hâle getirilmez, çünkü bunu söylemek kosmik *nous*'un başka bir şeye kuvve hâlinde olduğunu ve bu yüzden de hareketsiz bir hareket ettirici olmadığını söylemek olurdu. O hâlde, kosmik *nous* kendi kendisinin konusu *hâline gelmez*; o, kendi kendisinin konusu*dur* ve öncesiz-sonrasız bir şekilde kendi kendisinin konusudur, çünkü onun konusu dâimâ hâzır [yanî var] durur (*an.y.*). Tanrı kendisini düşünür; o, düşünmeye dâir düşünmedir (*nóêsis noêseôs*; *a.g.e.* 1074b) ya da belki de bizzât düşünen kendisine dâir düşünmedir [ya da başka bir deyişle kendisini düşünen düşünmedir —*en.*]. Bu etkinlik, öteki tüm düşünme biçimlerine, *epistêmê*'ye, *aísthêsis*'e, *dóksa*'ya, *diánoia*'ya açıkça karşıttır, öyle ki bu düşünme biçimlerinin işleyişinin ilk konusu "bir başka şey"dir (*állon*) ve onlar ancak bundan sonra düşünen kendilerini konu alırlar, o da yalnızca ilineksel olarak (*párergon*; *an.y.*; Tanrı'nın kendisini dolaysız bir şekilde ve çoğul hâldeki *noêta*'yı [*noêtón*'ları] ancak ilineksel bir şekilde bildiği meâlinde, bunun Proklos tarafından geliştirilen mantıksal sonucu için bkz. *noêtón* 4).

10. Aristoteles bir kaç yerde insânî ve tanrısal *nóêsis*'i karşılaştırır. İnsân bedenden ve noetik bir rûhtan oluşan bileşik bir varlık (*sûntheton*) olduğuna göre, onun *nóêsis*'i süreksiz ve yorucudur, çünkü bu tür *nóêsis* kuvveden fiile bir geçişi gerektirir (*Prôtê phil.* 1050b,

1072b; *Eth. Niko.* x, 1175a). Fakat *nóêsis*, bizdeki işleyişinin bu yorucu doğasına rağmen, yine de hem Tanrı'nın hem de insânın hâss işlevidir (*érgon*, t.b.). Ve de Tanrı'nın hayâtına en fazla yaklaştığımız ve kendi mutluluğumuza en fazla katkıda bulunduğumuz zaman, temâşâ (*theôría*) işiyle uğraştığımız zamandır (*Eth. Niko.* x, 1177b-1178a, 1178b). Fakat insânî *nóêsis*, tanrısal eşleşiğinden süreksiz olmasından daha başka bakımlardan da farklıdır. İnsânî *nóêsis* yalnızca dolayıma girmekle (yanî *noêta*'yı [*noêtón*'ları] görülebilir sûretler içerisinde bilmekle) kalmaz, fakat ayni zamanda adım adım ilerleyen konuşmaya dayalı (*discursive*) *nóêsis*'tir de; o, kavramları bağlayıp birleştirerek ve ayırarak yargı verir (bkz. *nóêsis* 12). Aristoteles'te, kendisinin *nous* diye adlandırdığı sezgisel bir insânî bilgi biçimi vardır, fakat bu bilgi biçimi epistemologik zemînlerde koyulmuş gibidir ve hiçbir zaman "mistik" bir bağlam içerisinde görünmez (bkz. *epagôgê* 3, *gnôrimon* 2).

11. Aristotelesçi *nous* yetisinin işleyişi genel anahatları içerisinde açıktır, fakat fiil ve kuvve ilkelerinin katı bir şekilde uygulanımı bir takım karanlık noktalara götürür. Rûh içerisinde bir yeti ayrımı var görünür. Akıl, bilfiil bileceği bilkuvve herhangi bir şey olmak zorundadır. Fakat kuvveden fiile herhangi bir geçiş zâten evvelce fiil hâlinde bir ilke talebeder (İlk Hareket Ettiriciye götüren de ayni argumandır) ve bu yüzden Aristoteles "her şeyi yapan" bir başka akıl koyar. Bunlar, *rûh içerisinde* ortaya çıkan ayrımlardır (*diaphorái*) ve bu iki akıl birbiri karşısında tıpkı mâddenin form karşısında durduğu gibi durur (*Peri psûkh.* III, 430a). Bunlardan biri, yanî daha sonradan "hûlik" (*hûlikos* [mâddî]) diye adlandırılan edilgin akıl (*pathêtikos nous*) yokolabilirdir. "Günışığına benzer bir tür hâl [*héksis*]" olarak betimlenen dîgeri ise, ayrı durur (*khôristos*), etkilenim almaz (*apathês*), karışmaz ve katışmaz (*amigês*) ve özünde bir *enérgeia*'dır. Bu ikinci akıl, ayrı durduğunda, tek başına ölümsüz ve dâim kalıcıdır (*aidion*).

12. Tüm bunlar *Peri psûkhê*'deki kısa bir pasajda (III, 5) ortaya çıkar ve bu pasaj, tek başına tanrısal olan ve herhangi bir fiziksel *enérgeia*'yla hiçbir alışverişi olmayan *nous*'un "dışarıdan" (*thûrathen*) geldiğini ifâde eden *Peri zô. gen.* II, 736b'deki paralel bir pasajla birlikte, Aristoteles'in başka herhangi bir metninden çok daha fazla yorumlama isteği uyandırmıştır. Yeterince açık görünüyor ki, *nous pathêtikos* faâl hâle geçtiği için, yanî o, *nous*'un zâten fiil hâlinde olan bir başka "kıs-

mı"nın işleyişi sebebiyle bilinen konunun düşünülür formu hâline geldiği için, biz biliriz (bkz. *Prôtê phil.* 1049b). Fakat bu ikinci *nous*'un, yanî *nous poietikos*'un veya faâl aklın [*akl-ı fa'âlin*] işleyişinin kökeni ve tam doğası, tanınıp bilinmeye başlandıkça, âteşli tartışmalar doğurdu.

13. Daha sonraki karmaşıklıkların çok büyük bir bölümü, *nous pathêtikos* ile *nous poietikos* arasında bir başka evre ayırdeden Aphrodisias'lı Aleksandros'un konu hakkındaki bir dizi makalesinden kaynaklanır. Bu, *nous poiêtikos* tarafından aydınlatılmakla bilkuvve akled[il]ebilir hâle gelen ve böylelikle de bir akled[il]ebilirlik "hâl"i (*héksis, habitus*) kazanan sâf edilgin aklın ürünü olarak doğan (ve daha sonraları hayâlgücüyle de özdeşleştirilen) *in habitu* [alışkanlığa dayalı] akıldır (*De intel.*, s. 107) —[alışkanlığa dayalı olarak kazanıldığı veya edinildiği için bu akla kazanılmış veya edinilmiş (*in adeptu*) akıl veya müstefâd akıl (*akl-ı müstefâd*) da denir —*en.*]. Aleksandros, daha da ileri gidip, *Peri psûkhê*'de betimlendiği şekliyle *nous poietikos*'u *Prôtê philosophia*'daki İlk Hareket Ettirici'nin *nous*'uyla ölçüştürür ve faâl aklın aslında ilk neden (*prôton aítion*) olduğu sonucuna varır (*Peri psû.*, s. 89); bu özdeşleştirme, daha sonraları, Yeni-Platoncuların bir dizi aracı akıl inancıyla bağdaştırılacaktı, öyle ki bu dizi içerisinde sâdır olan [taşan] son akıl, yanî Aristoteles'in *nous poietikos*'u, formların vericisi veya bahşedicisi [*vâhib-üs-suver*] hâline gelir; yanî düşünülür formlar, Aristoteles'te olduğu gibi mâddî *phantasíai*'dan [görüntülerden] sökülüp alınmaz, fakat insân aklına daha yüksek bir akıl tarafından verilir (bkz. *aşağıda* 20 ve *noêtón* 6).

14. Epikurosçular *nous*'u (Lucretius: *animus*) *aísthêsis*'ten ayrı bir bilgi yetisi olarak tanıdılar (bkz. *nóêsis* 14), fakat tanrısal öngörüden (*prónoia*) yoksun mâddeci (*materialist*) bir sistem içerisinde *nous*'a önemli hiçbir kosmik rol verilmez. Bununla birlikte, Stoacılıkta insânî *nous* veya *hêgemonikón* (bkz. *nóêsis* 15) her şeye yayılıp sinen, her şeyi yönlendiren ve yöneten kosmik *nous*'un veya *lógos*'un bir tezâhürü veya belirişidir (D. L. vii, 135, 138). *Lógos*'u hem (tanrısal öngörüyle ilgili yönü bakımından) *nous* hem de (varolanları doğurtup varlığa çıkarıcı yönü bakımından) *phûsis* diye adlandırmak, Aristoteles'in bu iki şey arasına çizdiği ayrım çizgisini bulandırıp belirsizleştirmektir, fakat *nous*'un tekrâr tek başına insânların bir karakteristiği olarak, ölümsüz olarak ve ayüstü dünyânın bir ürünü olarak göründü-

ğü Poseidonios'un zamanından itibaren, daha Aristotelesçi (ve Platoncu) olan görüş, gelenek içerisinde bir kez daha sivrilip baskın çıkmaya başlar (bkz. *nóêsis* 17, *sûmpátheia* 5). Öte yandan, o dönemin Platoncuları, Stoik gelenek tarafından dayatılan içkinci (*immanentist*) kısıtlamalara kapılmaksızın *nous*'un aşkınlığını (*transcendence*) öne sürebildiler.

15. Askalon'lu [Aşkelon'lu] Antiokhos'la berâber *eídos*-theorisinin yeniden dirilişinden itibâren (bkz. Cicero, *Acad. post.* I, 30-33; burada Antiokhos'un felsefî bakış noktasını Varro sunar), *kósmos noêtós*'taki nedensellik problemlerine karşı yeni bir ilgi doğdu. Dönemin Platoncu bilginleri bazı problemleri çözmek için Aristoteles'e başvurmakta duraksama gösterınediler. Böylelikle, *Politeia*'nın varlığın ötesindeki İyi'sinin, *Parmenides*'in Bir'inin, *Philebos*'un *nous*'unun ve *Timaios*'un *dêmiourgós*'unun bir sentezinden sâf Platonik ögeler serpilip filizlendi: ilk neden, evrendeki her iyinin kaynağı olan ve nitelenip betimlenemeyen *nous*'tur (Albinos, *Epit.* x, 1-4; bu "dile getirilemez" neden konusunda bkz. *ágnôstos*). *Philebos*'un *prôtos nous*'u, ayni zamanda *kósmos*'u varlığa getirirken *eidê*'ye [İdealara] bakan *Timaios*'un *dêmiourgós*'udur, bir tek şu farkla ki *eidê* [İdealar] şimdi artık *dêmiourgós*'un zihninin içinde yer alır (*a.g.e.* XII, 1 ve *noêtón* 2).

16. Fakat bunda Aristotelesçi bir yan da vardır. İlk *nous* kendisini düşünür ve o, bizzât hareketsiz olmasına karşın, bir ârzû konusu (*orektón*) olarak başkalarını hareket ettirir (*an.y.*). Aristoteles, daha da ileri gidip *prôton kinoún*'u Tanrı olarak tasarlamıştı ve onun daha sonraki yorumcuları bunların her ikisini de *Peri psûkhê*'nin *nous poietikos*'uyla özdeşleştirdiler. Albinos, *prôtos nous*'u Aristoteles'in uygun gördüğü tarzda kendini düşünen şey olarak betimlediği hâlde (*Epit.* x, 3), başka bir ast ilke de koyar: dâimâ faâl ve "bütün göğün *nous*"u olan ikinci bir aşkın (*transcendent*) *nous* —buradaki betimleme, en azından *Prôtê philosophia*'nın *prôton kinoún*'unu sezdirir. Albinos'un Aristoteles'in birleştirdiği ereksel ve etkin nedenselliği ayırıp, ilkini "bir ârzû konusu olarak" hareket ettiren *prôtos nous*'a ve ikincisini ast seviyedeki *nous*'a tahsîs etmiş olması olası görünür. Son olarak, bir üçüncü aşkın (*transcendent*) *nous*, bir Dünyâ Rûhu yetisi vardır (x, 3). Burada Yeni-Platonculuk motiflerinin hepsi görülebilir: Baskınlıkları çerçevesinde İyi, *nous*, *psûkhê* adlarıyla anılabilecek tözselleştirilmiş

üç aşkın (*transcendent*) ilke; ve tüm nedensellik, burada bile "güneşe benzer" veya "Baba" olarak betimlenen ilkinden ileri gelir.

17. Yalnızca geç dönem Platonculuğun değil, fakat Aristoteles sonrası bütün felsefî geleneğin de karakteristiği olan bir başka özellik daha vardır. Platon yıldızları akıl sâhibi cânlı varlıklar olarak düşünmüştü (bkz. *ouránioi* 6) ve Aristoteles onların her birine akıl sâhibi bir hareket ettirici tayîn etmişti (bkz. *kinoún* 11-12; *ouránioi* 3). Orta dönem Platoncular bunu da sistemlerinin bünyesine dâhil ettiler. Gezegenler *aithêr* içerisinde oturan akıl sâhibi cânlı varlıklardır (Albinos, *Epit.* XIV, 7) ve onların altında, insânlardan daha mükemmel ve tanrısal alâmetlerden ve mucizelerden sorumlu olan *aêr*'in *daímones*'i [*daímôn*'ları] bulunur, ki ayni zamanda bunlar da tanrılardır, "Baba"nın çocuklarıdır. (*a.g.e.* XV, 2; Tûre'li Maksimus XI, 12; Apuleius, *De deo Socr.* 6; bkz. *daímôn* 3-4, *psûkhê* 35).

18. Daha önce belirtilmiş olduğu gibi (bkz. *yukarıda* 6), Platon'daki *nous-dêmiourgós*, *eidê*'ye [İdealara] ve dolayısıyla *Politeia*'nın İyi'sine de tâbi görünür. Albinos'un ilk *nous*'u bu varlıkların hepsini bağrında barındırır, fakat bundan sonra yeni vurgular görülecektir. *Prôtos nous*, *Parmenides*'in ve *Politeia*'nın *hén-agathón*'una [Bir-İyi'sine] dönmeye ve *nous-dêmiourgós* işlevinin merkezi ikinci *hûpóstasis*'e yerleştirilmeye başlar. Bunlar Numenios'un görüşleridir (bkz. Eusebios, *Euang. propar.* XI, 356d-358b), ve daha sonra, kimilerinin dediğine göre Numenios'tan çalınmış Plotinos'un görüşleri olacaklardır (bkz. Porphûrios, *Bio. Plot.* XVII, 1). Fakat farklılıklar da vardır. Numenios'un ikinci *hûpóstasis*'i iki katmanlıdır; ikinci *hûpóstasis*'in birincil işlevi *nóêsis*'tir, ama onun mâddeye bulaşmışlığı sebebiyle bu işlev adım adım ilerleyen konuşmaya dayalı (*discursive*)*diánoia*'ya doğru alçalır (Eusebios, *a.g.e.* XI, 537; Proklos, *Plat. Tim.* III, 103). "Dikkat" (*phrontís*; bkz. *nóêsis* 21) kavramından da istifâde eden Plotinos'ta, bu kutupluluk üçüncü *hûpóstasis*'e aktarılır; üçüncü *hûpóstasis*, bir "yukarı" ve bir de "aşağı" yöne sâhib kosmik rûhtur (bkz. *psûkhê tou pántos*, *phûsis*).

19. Plotinos, *nous*'u bu üç *hûpóstases*'in (*hûpóstasis*, t.b.) ikincisi olarak belirlemede genel Platonik geleneğe uyar. Plotinos'un ikinci *hûpóstasis*'i, *psûkhê*'yi duyulur şeylerin formları olan *logoi*'yle [*lógos*'larla] donatması bakımından *dêmiourgós*'tur (*Enn.* V, 9, 3), fakat genelde varlığa getirici işlev daha hâss olarak *phûsis*'e, yani temâşası

eylemeye (*praksis*) doğru çöken *psûkhê*'nin aşağı kısmına âiddir (III, 8, 4). Proklos, duyulur dünyânın *arkhê*'si olarak *nous*'u daha fazla vurgular, fakat varlığa getirmenin (ayni zamanda bkz. *próhodos*) *theôría*'nın veya *nóêsis*'in bir sonucu olduğu konusunda Plotinos'la hemfikirdir (*Sto. theol.*, prop. 174).

20. İlk ilke, Bir, mükemmelen kendine-yeterlidir ve hiçbir şeye ihtiyâc duymaz; öte yandan kosmik *nous*'un kendisine dönük bir ihtiyâcı, yani kendini düşünme ihtiyâcı vardır ve bu yüzden onun *nóêsis* işlevi bir anlamda kendisine bir geri dönüştür (*Enn.* V, 3, 13). *Nous*, Bir'in *enérgeia*'sı ve *lógos*'udur (V, 1, 6; *lógos* başlığı altındaki 5. paragrafta yer alan Philon'un görüşüyle karşılaştırın) ve Bir'in mutlak birliğinin çokluk hâline dışarıya taşmasının bir tipidir, tıpkı bizim adım adım ilerleyen konuşmaya dayalı (*discursive*) akıl-yürütmemizin kosmik *nous*'un nisbeten birlikli işleyişinin bir *eikôn*'u olduğu gibi (bkz. *nóêsis* 18). *Nous*'un hâss etkinliği, *nous*'un *noêta*'yı [*noêtón*'ları] "düşünme"si anlamında değil, fakat daha ziyâde *noêta olması* anlamında, *noêta*'yı [*noêtón*'ları] bir birlik olarak doğrudan sezgisel kavrayıştır (bkz. *noêtón* 5).

21. Platonik bir mîrâs olan kosmik *nous*, bir tür Aristotelesçi köprü yoluyla insândaki akletme gücüne bağlanır. *Nous*'un etkin bir *enérgeia* ve edilgin bir *dûnamis* hâlinde çözülmesiyle ilgili Aristotelesçi ayrım Plotinos tarafından ele alınır ve değişik bir kılığa büründürülür. *Enn.* V, 9, 3'te Plotinos, alışılmış aporematik üslûbu içerisinde, bir *nous khôristos*'un var olup olmadığını kendi kendisine sorar ve daha sonra, rûh içerisinde tıpkı mâdde içerisindeki bir *eídos* gibi var olan bir *nous* ile "rûha tıpkı yapıcının [*poiótês*] heykele form verdiği gibi form veren" bir *nous* arasında ayrım yaparak bu soruyu yanıtlamaya girişir. Böylece, Aristotelesçi *nous poietikos, dator formarum*'a [*vâhib-üs-suver*'e, yanî formların veya sûretlerin vericisine veya bahşedicisine — *en.*] dönüştürülür. Plotinos'taki bu ayni pasaj, *eidê*'nin [İdeaların] bizzât kendileri arasında bir ayrım çizgisi çizmeye de kalkışır. *Nous*'un rûha verdiği *eidê* [İdealar] "gerçekliğe yakın" durur, mâdde tarafından alınanlar ise "kopyalar ve taklîdler"dir (*eidôla, mímemata*; bkz. *noêtón* 6).

22. O hâlde, Plotinosçu *eidê* [İdealar] arasında üç gerçeklik düzeyi vardır. En aşağı düzeyde yer alan, mâddî şeylerdeki *eidê aisthêta*, hakikî Formların *eikônes*'idir [kopyalarıdır]. Onlar, hem bilişsel hem

de paradigmatik bir amaca hizmet ederler. Onlar, kendilerinden başka şeylerde veya başkalarında mevcûd olmak bakımından Aristotelesçi modelde duyumun temelini oluştururlar (bkz. *aísthêsis* 26); kendi zâtında mevcûd olmak bakımından ise, başka varlıkların meydâna getirilmesinin nedensel paradigmalarıdır (bkz. *lógoi spérmatikoí*, *phûsis*). Bir de, esâsen kosmik *nous*'ta ya da bahşedildikten sonra içkin (*immanent*) insânî *nous*'ta mevcûd olan *eidê noêta* [noetik İdealar] veya Orta Dönem Platonculuktan itibâren adlandırıldıkları şekliyle *ideai* [idealar] vardır ki, bunlar birincil düzeyde *kósmos noêtós*'u (t.b.) kurarlar, ikincil düzeyde ise yargılarımızın kesinliğinin zemînlerini sağlarlar (bkz. *nóêsis* 19 ve *ideai*'ın [ideaların] daha kapsamlı bir işlenişi için bkz. *noêtón*).

O **O**

oikeíôsis (οἰκείωσις): kendine-alma, kendinin-kılma, kendini-sevme (öz-sevgi veya bensevgisi)

—İng. "*self-appropriation, self-acceptance, self-love*" (F.E.P.)

[evine veya hânesine alma, kendine-ve-içine-alma, bağrına basma, kendi bünyesine dâhil etme, kendi kullanımına alma, temellük ve istifâde etme, istimâl, özümseme, benimseme, kendini-koruma, nefsine düşkün olma; "******fl.* "**oikeióô**: kendinin kılmak: *ort.* sâhiblenmek, mülk edinmek, kendinin saymak, hak iddîâ etmek; bir kişiyi kendine dost yapmak, arkadaş *veya* dost edinmek, bir kişinin saygısını kazanmak; **oikos**: hâne, ev, barınak, mesken, ikametgâh: *içerisinde yaşanacak* herhangi bir yer; evin bir bölümü, oda, bölme, hâne: *bu.*» *çoğ.* **oíkoi**: *tek bir evi belirtir, Lat.* aedes *gibi*; tapınak; ev işleri, ev kadınlığı: hâne mülkiyeti, ev bark, ev *ve* eşyâlar; hâne halkı, âile; hâne, âile, soy" (L.&S.); Lat. yakl. *cupiditas, amor sui, conservatio sui*; Osm. yakl. *nefsiyye —en.*]

1. Hazzın (*hêdonê*, t.b.) Epikurosçu yüceltilişi, insânın içgüdüsel [insiyâkî], eğitilip terbiye edilmemiş içtepilerinin bir analizini hareket noktası almak bakımından Kûrenaikler'e varacak kadar uzak geçmişe uzanan bir geleneği takîb ediyordu. Stoacılar da ayni hareket noktasını ethikte kullandılar, fakat onların soruşturması zihinlerinde şu düşünceyi doğurdu: ilksel olan, haz değildi; ilksel olan, daha çok, kendilerinin *oikeîôsis* diye adlandırdıkları şeydi, yanî kendi öz varlığını ve bu varlığı koruma aracını, kendini-korumaya yönelik insiyâkî içtepiyi (bkz. *hormê*) benimseme idi (D. L. vii, 85; Cicero, *De fin.* iii, 5, 16; *oikeîôsis*'in karşıtı *allotriosis*'tir, yanî yadırgamadır veya kendine-ve-kendinden-yabancılaş[tır]madır). *Oikeion* [Lat. *familiaris / famulus —en.*], Epikurosçuluk'ta bütünüyle yok değildir: hazzı ya da acıyı meydana getiren (bkz. *páthos*), algılanan şeyin "benimsenirlik"idir [veya "özümsenirlik"i, yanî "bünyeye alınmaya uygunluk"udur]; burada *oikeion*, sâdece, vurguyu hazzın nedeninden bizzât sürecin kendisine kaydıran bir kaçamak rolü oynar.

2. *Oikeîôsis*'in gittikçe hep genişleyen uygulanım dâireleri vardır: *oikeîôsis*, ilk elde bir zâtın kendisine, daha sonra onun soyuna sopuna, çoluk çocuğuna ve âilesine yönelik olarak işler ve sonunda "bütün insân soyuna duyulan sevgi"ye (*caritas generis humani*; Cicero, *De fin.* iii, 19, 62-63; v, 23, 65) varır ve böylelikle de âdetten ve alışkanlıktan ziyâde doğaya dayanan bir toplumsal ahlâk üzerine koyulan Stoik vurgu için zemîn sağlar. Bkz. *nómos*, *phûsis*.

ókhêma (ὄχημα): taşıt, araba veya tekne, yıldız bedeni veya astral beden

—İng. "*vehicle, chariot, astral body*" (F.E.P.)

[göksel beden; yıldız, gezegen, gök cismi; rûh(un) arabası; **fl.* "**okhéô**: taşımak, yüklenmek, dayanmak, sürdürmek, desteklemek, tutmak; bindirmek, binmek; *edl.* taşınmak *veya* taşınarak nakledilmek; *Lat.* vehi *gibi*, sürmek, yürütmek, binmek, denize açılmak; **ókhêma**: taşıyan *veya* yük yüklenen *şey*, destek, daya-

nak; taşıt, araba, *Lat.* vehiculum: *ayn.z.* tekne, gemi" (L.&S.); Lat. "*currus*" (Cass.); Osm. *vâsıta —en.*]

1. *Psûkhê*'nin (t.b.) târihinden bakıldığında göründüğü şekliyle onun gelişiminde hemen hemen başlangıçtan itibâren görünüşte uzlaştırılamaz bir takım gerginlikler vardır: *psûkhê*'yi şu ya da bu ögenin ince bir biçimi olarak ve netîcede, *aithêr*'e (t.b.) yakın bir tür beşinci öge olan *pneuma* olarak gören mâddeci (*materialist*) görüş; Pûthagorasçılığın cismânî bedenden tür bakımından farklı tanrısal bir töz olarak rûh öğretisinden kaynaklanan manevî veya tinselci (*spiritualist*) görüş; ve son olarak, *psûkhê*'yi belli bir cismânî bedenin işlevi (bkz. *érgon, enérgeia*) çerçevesinde açıklamaya girişen Aristotelesçi *entelékheia* (t.b.) theorisi.

2. Geç dönem Platonculuk, aslına bakılırsa, Platon'un *Timaios*'ta işleve gösterdiği ilgi sebebiyle *entelékheia* görüşüyle uzlaşmak zorunda kaldı. Geç dönem Platoncular, en genel çerçevesi içerisinde şunu ifâde eden bir theori aracılığıyla bu uzlaşımı gerçekleştirmeye kalkıştılar: rûh genellikle göklerden doğum-öncesi "düşüş" sırasında kazanılan yarı-fiziksel bir başka bedene veya *ókhêma*'ya sâhibdir (*káthodos*, t.b.; bkz. Plotinos, *Enn.* IV, 3, 15; Macrobius, *In Somn. Scip.* I, 12). Bu beden, nemli *aêr* içerisinden aşağıya doğru düşüp indikçe gitgide daha ağırlaşır ve daha görülebilir hâle gelir (Porphûrios, *De antro nûmph.* 11). Metne sofuca bağlılık âdetleriyle tanınan Yeni-Platoncular bu öğretinin kökenini Platon'da ve özellikle de *Tim.* 41d-e'de keşfetmeye çalıştılar; şöyle ki, söz konusu pasajda, *dêmiourgós*, her bir rûhu "tıpkı bir arabaya (*ókhêma*) oturtur gibi" bir yıldıza tohum saçarcasına serper (karş. *Phaidr.* 247b) ve bu yapılan, rûhlardan bazılarını yer üzerinde etten kemikten cismânî bir bedene büründürmenin ve başka bazılarını da gezegenlerde "toplayıp biriktirme"nin (*a.g.e.* 42d) önhâzırlığıdır. Fakat iş bu "arabalar"ın doğasını açıklamaya gelip dayandığında, Aristoteles'e başvuruda bulunulur.

3. Aristoteles, *pneuma*'yı (t.b.) beslenme (*threptikê*) ve hissetme (*aisthêtikê*) rûhunun yatağı olarak ve yıldızların mâddî ögesi olan *aithêr*'e teşekkül itibârıyla benzer bir şey olarak betimlemişti (*Peri zô. gen.* 736b-737a). Bu yüzden rûhun "arabası" Yeni-Platoncular tarafından *aithêr*'imsi (*aithêrodês*) ve ışığımsı (*augoeidês*) bir cismânî beden olarak betimlendi (Iamblikhos, *De myst.* III, 14; Macrobius'un *sidere-*

um ve *luminosum corpus*'u [parıltılı ve ışıltılı yıldızımsı cisim veya beden.—*en.*], *In Somn. Scip.* I, 12 ve II, 13).

4. Bu theori, dikkate değer bir takım inceltmelerden geçirilmiş bir şekilde Proklos'un *Sto. theol.*'sinde sergilenir (props. 205-209). Her bir insân rûhu, başlangıçta şu ya da bu gezegendeki tanrısal rûhun (bkz. *psûkhê, ouránioi*) etkisi altındadır (prop. 204; bkz. *Tim* 42d ve Proklos, *Plat. Tim.* III, 280). Bunun astrologik içerimleri apaçıktır, bununla birlikte gezegenlerdeki *theiai psûkhai*'ın [tanrısal rûhların—*en.*] kötünün nedeni veya sorumlusu olmadıkları genel olarak Yeni-Platoncuların üzerinde anlaştıkları bir noktaydı (Plotinos, *Enn.* II, 3, 10; Iamblikhos, *De myst.* I, 18; Proklos, *Plat. Tim.* III, 313). Bireysel rûhun yıldızsı bedeni, bunun sonucu olarak, gezegen rûhunun bedeniyle akrabâdır (prop. 204; karş. *Enn.* IV, 4, 31 ve bkz. *sûmpátheia*). Fakat bu beden, rûha dâimî olarak verilen ölümsüz, mâddî-olmayan bedendir (props. 206-207); ve rûhun düşüşü sırasında kazandığı, giderek artan mâddî "kabuklar"dan (*khitônes*) oluşan, fânî bir başka beden daha vardır (prop. 209; bkz. *Plat. Tim.* III, 297). Bu beden ölümlüdür ve ölümden sonra (öyle görünüyor ki Platon'un *Phaido.* 114a'da betimlediği tipten bedensel cezâları çekmeye yetecek uzunlukta bir zaman) sağlam kalsa bile, eninde sonunda çürüyüp dağılır. Şu hâlde, Proklos'un gözden geçirip inceltti̇ği uyarlamaya göre insânî bireysel rûhun üç bedeni vardır: rûhun ölümsüz kısmıyla birleştirilmiş ölümsüz, mâddî-olmayan "yıldızsı" (*astroeidês*) veya ışıksı beden; rûhun ölümlü kısımlarının ve evrendeki türlü çeşitli *daímones*'in [*daímôn*'ların] sâhib olduğu "tinsel" beden (*pneumatikón*); ve son olarak, rûhun yeryüzündeki geçici iskânının etten kemikten bedeni (*Plat. Tim.* III, 236, 298; *Plat. theol.* III, 125).

on (ὄν), (çoğ.) **ónta (ὄντα)**: var-olan, varlık, Varlık; varolanlar, varlıklar

—İng. "*being, beings*" (F.E.P.)

["*geçmiştekilere ve gelecektekilere karşıt olarak* şimdi varolan (şey veya şeyler), *geçmişe ve geleceğe karşıt olarak* şimdi, hâl, hâzır, hâl-i hâzır: *ayn.z.* gerçeklik, hakikat; bir kimsenin

sâhibolduğu şey, mal, mülk, servet, varlık, yazgı, kader, kısmet, talih, nasîb" (L.&S.); Lat. *ens / entitas, praesens / praesentia*; Osm.*vücûd / mevcûd, mevcûdât, mevcûdiyyet, tahazzur — en.*]

1. Var-olanın doğası sorunu, ilk kez Parmenides'in var-olan ile var-olmayan (*mê on*) arasında öngördüğü mantıksal yarılmalar dizisi bağlamında doğdu: var-olan şey, var-olmayan olamaz; var-olmayan şey, var-olan olamaz, yanî var-olandan var-olmayana geçişin veya *génesis*'in (t.b.) inkârı (fr. 2) ve bunun mantıksal sonucu olarak da değişmenin ve hareketin inkârı (fr. 8, str. 26-33, 42-50; bunun theologik bağlaşıkları [*correlative*] için bkz. *nous* 2). İkinci olarak, var-olan birdir ve çok değildir (fr. 8, str. 22-25). Ve son olarak epistemologik öncül: yalnızca var-olan bilinebilir veya adlandırılabilir; var-olmayan bilinemez veya adlandırılamaz (fr. 3; fr. 8, str. 34); bkz. *dóksa*. Var-olan, kısaca, bir küredir (fr. 8, str. 42-49). Daha sonraki pre-Sokratiklerin büyük bir kısmı bu son öncülü inkâr ettiler (karş. *stoikheîon* ve *átomon*); "gerçekten gerçek olan"ı (*tó óntôs on*) çoğul *eidê* [İdealar] olarak gören ve *Parmenides*'in ikinci yarısını (137b-166c) bu öncüle karşıt bir şekilde yönlendiren Platon'un yaptığı gibi.

2. İçerisinde *génesis*'in meydâna geldiği ve hakikî var-olan ile var-olmayan arasında bir noktada duran alanın (bkz. *hûpodokhê*) Platon tarafından koyulmasıyla (*Tim.* 52a-c), var-olmayan ikileminin çözümü (bu ikilemin epistemologik çözümü için bkz. *dóksa* ve *héteron*) ve *génesis* analizinin anahtarı başverdi. Parmenides için olduğu gibi, Platon için de mutlak var-olmayan anlamsızdır (*Soph.* 238c), fakat yalnızca az önce anılan Kundak (*hûpodokhê*) aracılığıyla değil, ayni zamanda duyulur şeyler (*aisthêta*) aracılığıyla da açığa vurulan nisbî bir ara basamak vardır (*Soph.* 240b; *Tim.* 35a, 52c). Platonik Formlar hiyerarşisi içerisinde bir varlık *eídos*'u [İdeası] vardır; ve aslında bu İdea, geri kalan tüm İdealara nüfûz eden en önemli Formlardan biridir (*Soph.* 254b-d; Aristoteles, *Prôtê phil.* 1003a'daki *on*'un kendine hâss doğasıyla bunu karşılaştırın). Bundan da öte, Platon gerçek varolanları (*óntôs ónta*) *génesis*'e tâbi olanlardan ayırdeder ve *Tim.* 28a'da şöyle bir epistemologik-ontologik bağlaşıklık (*correlation*) dokuyup örer: *ónta* [yanî gerçek varolanlar], bir akılsal açıklama (*lógos* [aklî muhâsebe ve muhâkeme]) eşliğinde düşünce (*nóêsis*) tarafından bilinirler;

varageliş (*génesis*) tâbi varolanlar ise duyuma (*aísthêsis*) dayanan kanı (veya yargı, bkz. *dóksa*) tarafından kavranırlar.

3. Var-olan metafizik biliminin [yanî İlk Felsefe'nin] konusu olduğu için (*Prôtê phil.* 1031a), Aristoteles'in *on*'u ele alıp işleyişi çok daha inceliklidir. İlk ayrım, metafizik biliminin [İlk Felsefe'nin] konusu olan "var-olan olarak var-olan" veya "varlık olarak varlık" (*tó on he on*) ile öteki bilimlerin konuları olan tek tek bireysel varolanlar (*ónta*) arasındadır. *Prôtê phil.* 1003a'daki görüş budur, fakat Aristoteles bu noktada kararlı ve tutarlı değildir: başka yerlerde (bkz. *Prôtê phil.* 1026a; *Phûs. akr.* 192a, 194b; *Peri psûkh.* 403b) Aristoteles, metafizik biliminin [İlk Felsefe'nin] ayrı ve hareketsiz olan varlığı araştırıp incelediğini ifâde eder (bkz. *theología*). Yine, "var-olan" veya "varlık", eşseslilik şeklinde ya da genel cins şeklinde değil, fakat tüm kategoriler itibârıyla benzer bir şekilde tanımlanması bakımından kendine hâsstır (*Prôtê phil.* 1003a) ve bu bakımdan "var", "bir"e (*hén*) (*Prôtê phil.* 1053b) ve "iyi"ye (*agathón*) (*a.g.e.*; *Eth. Niko.* 1, 1096b) benzer; bkz. *kathólou*. Bunu temel bir ayrım takîb eder (*a.g.e.* 1017a-b): birşey, ya ilineksel olarak ya özsel olarak ya da epistemolojik olarak [yanî bilginin ve önermenin tasdîki ve inkârı, doğruluğu ve yanlışlığı bakımından —*en.*] "var-dır" veyahûd da fiil (*enérgeia*) / kuvve (*dûnamis*) ikiliği içerisinde "var-dır" ["dır", yanî "durur", "vardurur", "varadurur", "varır"]. Epistemologik "var-olan" [yanî bilginin ve önermenin tasdîki ve inkârı, doğruluğu ve yanlışlığı bakımından "var-olan", "dır"lık / değil"dir"lik —*en.*] başka yerlerde ele alınır (bkz. *Prôtê phil.* 1027b-1028a, 1051a-1152a), tıpkı kuvve / fiil bakımından var-olan gibi (bkz. *Prôtê phil. Theta, çeş.y.*); bu yüzden Aristoteles burada dikkatini öz bakımından "var" olan şey üzerinde yoğunlaştırır. Öz bakımından var-olan, on *katêgoríai* [kategoryalar] içerisine düşen (*Prôtê phil.* 1017a) ve birincil düzeyde töz (*ousía*) olan birşeydir (*a.g.e.* 1028a-b). Aristoteles'in *Prôtê phil.* 1069b'de ve 1089a'da var-olmayanın (*mê on*) çeşitli anlamlarını çözüp ayrıştırmasından biraz farklı bir bakış noktası meydâna çıkar: birşey, ya olumsuz [negativ, yanî değilleyici] bir önerme, yanî yüklemlerden birinin inkârı olmak bakımından, ya yanlış bir önerme olmak bakımından ya da nihâyet *katà dûnamin* [kuvve olmak bakımından], yanî bilfiil değil yalnızca bilkuvve başka birşey olmak bakımından var-değil-dir [yanî yoktur, var-olmayandır]. *Génesis* [varageliş] bu son anlamda var-ol-

mayandan meydâna çıkar (ayni zamanda bkz. *dûnamis*, *enérgeia*, *stérêsis*).

4. Plotinosçu evrende Bir, var-olanın veya varlığın ötesindedir (*Enn.* v, 9, 3; karş. Platon'un Varlık'ın ötesindeki İyi betimlemesi, *Polite.* 509b ve bkz. *hûperousía*). Var-olanın alanı *nous* düzeyinde başlar, çünkü *nous*'ta hem var-olan hem de *nous* içerilir (*a.g.e.* v, 5, 2; v, 9, 7). Var-olmayan fazlasıyla Platoncu ve Aristotelesçi bir tarzda ele alınıp işlenir: var-olanın yalnızca bir kopyası (*eikôn*) olan mâdde (*hûlê*), yalnızca yarı-var-olandır (*Enn.* ı, 8, 3). Güçlü bir şekilde gelişmiş tanrısal aşkınlık (*transcendence*) (bkz. *hûperousía*) duygusuna sâhib olan Philon, hakikî var-olanı veya varlığı yalnızca Tanrı'yla sınırlar (*Quod deter.* 44, 160) ve *Exodus* [*Tevrât*'ın ilk beş Kitabından ikincisini oluşturan "Mısır'dan Çıkış" —*en.*] 3, 14'teki şu ünlü "Ben ki, Ben'im" deyişinin metafizik yorumlanışını tartışma içerisine dâhil eder; bkz. *hûpodokhê*, *hûlê*, *génesis*.

óneiros (ὄνειρος): düş, rüyâ

—İng. "*dream*" (F.E.P.)

[Lat. *insomnium* / *somnium* —*en.*]

1. Yunanların düşlere yönelik yaygın ve ortak tutumları, düşlerden, hem uyanık deneyimden nitelikçe çok farklı olmayan sahici gerçekliklerin hem de bazı belli yönleri gitgide simgeciliğe (*symbolism*) doğru çehre değiştiren bir iç deneyimin dış-belirimlerinin [tezâhürlerinin] anlaşıldığı Homeros'tan itibâren açıkça gösterilebilir (bkz. *İl.* xxıı, 199 vd.; *Od.* xıx, 541 vd.). Bunun dışında, Homeros'ta rastladığımız, "fildişi kapı"dan fışkırıp akan ve "parlayıp sönen görüntü[den], boş hayâl"den öte birşey olmayan düşler ile "boynuz kapı"dan kaynayıp taşan ve ölümlülerin nasıl yoracaklarını bilmeleri koşuluyla, gelecek şeylerin alâmetleri olan düşler arasındaki ayrımın (*Od.* xıx, 560 vd.) daha spekulativ sonuçları vardı. Yunanların çok erken bir târihten itibâren tam da böyle bir çaba içerisine girişmiş oldukları, *İl.* v, 148'de bir "düş yorucu"nun varlığından da açıktır.

2. Macrobius, *Somnium Scipionis* üzerine kaleme aldığı şerhte (*In somn. Scip.* 1, 3, 2), gelecek şeylerin alâmetlerini bildiren düşleri, sembolik düşler, görüm gücüne dayalı düşler ve kehânet söyleme gücüne

bağlı düşler olmak üzere ayırdı; başkaları, bunlara bir tanrıyla veya bir *daímôn*'la (t.b.) doğrudan görüşüp konuşmayı eklediler: örneğin, *Krit.* 44b'deki ve *Phaido.* 60e'deki Sokrates portresi veya Platon'un tanıklığına göre (*Nom.* 909e-910a, *Epinom.* 985c) sık sık dinî adanışlara ve vakfedişlere, din kuruculuklarına yol açan ilâhî uyarılar gibi. Bu tür düşlere yatma girişimleri, en sık görülen tarzda, istihâreye yatma ya da kutsal bir yerde uyuma pratiğiyle birarada bulunur ve bu pratik ayni zamanda tıbbî tedâvîleri güçlendirme amacı da taşır.

3. Düş, Herakleitos'la birlikte felsefeye girer ve Herakleitos düşü kendine doğru bir içeriye-dönüş olarak ele alır (fr. 89), buna karşın Ksenophanes olasılıkla düşler de dâhil biliciliğin tümden inkârıyla (Diels 21A32; bkz. *mantikê*) uzun bir akılcı (*rationalist*) gelenek başlatır. Demokritos'ta düşleri çeşitli *eidôla*'nın [*eídôlon*'ların] (t.b.) veya görüntülerin duyu organlarına girişiyle açıklayan bir theori girişimi vardır; ve bu theoriye göre, bu görüntülerden bazıları geleceği önceden bildirmekteydi ve insânlar da tanrıların farkına ya da daha doğrusu bu ziyâretlerden bazıları tekinsiz olduğundan *daímones*'in [*daímôn*'ların] farkına bu görüntülerden hareketle varmaktaydılar (fr. 166). Bu ayni görümler, Epikuros için, olasılıkla apaçıklıklarından ve evrensel çapta her yerde ortaya çıkıp görülmelerinden ötürü tanrıların varoluşunun kanıtlarıydı (Lucretius, *De rerum nat.* v, 1169-1182; Aitios i, 7, 34). Bu duygu, Hristiyan Tertullianus tarafından neredeyse tamı tamına yankılanır, *De an.* 47, 2; bkz. *enárgeia, prólêpsis.*

4. Platon, düşlerin kehânet bildirici (ve ilâhî esinli) doğasına inanır ve *Tim.* 71a-72b'de düşlerin nasıl işlediklerine ilişkin şaşırtıcı bir fizyologik açıklama verir. Düşlerin kaynağı, rûhun aklî kısmının (*logistikón*) bu noktada artık görsel imgelere dönüştürülmüş hâldeki düşüncelerini iştihâ yetisine (*epithûmêtikón*) kendisiyle bildirdiği araç veya ortam olan karaciğerde bulunur. Düşleri doğuran ve ayni zamanda hayvânların karaciğerlerine bakılarak yapılan bilicilik (*mantikê*) pratiğini açıklayan, işte karaciğerdeki bu görüntülerin varlığıdır.

5. Aristoteles'in düşler konusundaki en erken görüşü Epikuros'un ve Demokritos'un görüşüne yakındır: *Peri philosophias*'da (fr. 10), Aristoteles, o zamanlar Platon'un *eídos*-theorisi içerisinden güçlükle ilerleyip kendine yol açmaya çalışıyorsa da, *psûkhê*'nin bedenden ayrılabilirliği düşüncesini hâlâ kabûl eder ve bu, daha önceleri Pindaros'un işâret etmiş olduğu gibi düşlerde deneyimlenebilecek bir feno-

mendir (bkz. *psûkhê*). Aristoteles için tam da rûhun düşlerde yaşadığı bu deneyimdir ki insânın tanrıların varoluşuna dâir inanışına yol açar. Fakat *Peri enhûpnion* [*Düşlere Dâir*; Lat. *De insomniis / De somniis*] ve *Peri tês kath hûpnôn mantikes* [*Düşler yoluyla Kehânete Dâir*; Lat. *De divinatione per somnum*] adlı incelemeleri yazma noktasına geldiği zaman, Aristoteles düşlere dâir tümüyle fizyologik bir açıklama işleyip geliştirdi; ve düşlerin, yeri geldiğinde, ara sıra rastlantısal olarak kehânet-bildiren doğasını hâlâ kabûl etmekle birlikte onların ilâhî kaynağını açıkça inkâr etti (*Peri hûpn. man.* 462b).

6. Aristoteles'in düşleri sâf psiko-fizyologik bir bağlam içerisine yerleştirme girişimi, daha en başından itibâren başarısız olmaya yazgılıydı. Aristoteles-sonrası felsefenin giderek artan dinî ve ahlâkî ilgileri, en azından bazı düşlerin ilâhî kaynağının tekrâr öne sürülmesine götürdü, buna karşılık sâhte düşler kendilerine uygun düşen fizyologik nedenlere bağlanıp kayda alınmayabilirdi; Cicero'da durum budur, *De div.* 62, 127-128. Iamblikhos'un *Peri tou Pûthagorikou Biou* [*Pûthagoras'ın ve Pûthagorasçıların Hayâtına Dâir*; Lat. *De vita Pythogarica*] adlı eserinde düş fenomenleriyle meşgul olması, bu geç dönemde düşlerin felsefeye girişinin tipik örneğidir; bu eserde, şimdi artık efsânevî hâle gelmiş yaşlı filozofun ağzından, çömezlerine, geceleyin "rûh durumuna hitâb eden mûsikî" (65) ve özel perhîz (106-107; karş. Pûthagorasçı ünlü baklagiller tabusunun bu şekilde açıklandığı D. L. viii, 24) eşliğinde kehânet-bildiren düşlere yatmaları öğüdü verdirtilir. Halk arasında daha yaygın bir düzeyde, bu konuyla ilgili tanıklıklar, Aelius Aristides'in ünlü "rüyâ kitabı" *Kutsal Anlatılar*'dan (*Sacr. Dis.*) tutun da, Ephesos'lu Artemidoros'un düşlerin yorulmasına dâir sistematik bir inceleme olup bugün hâlâ elimizde bulunan *Oneirokritikon*'una [*Rüyâ Tabîrleri*] dek uzanır.

ónoma (ὄνομα): ad, isim, nam

—İng. "*name*" (F.E.P.)

["ad: *iyi ya da kötü* şöhret, nam, ün; *gerçekliğe, özl.* **ergon**'*a karşıt olarak* ad, **lógos gibi**; sâhte ad, takma ad; **bir söz**, bir kelime, bir ifâde; *Gramerde*, **rhêma**'ya (*Lat.* verbum: fiil, yüklem) *karşıt olarak* ad, isim; **fl. onomázô**: ad-

landırmak, ...-den söz etmek, adıyla çağırmak, seslenmek *veya* hitâb etmek; *yapmaya karşıt olarak* adlandırmak *veya* sözünü etmek; *birini* bir adla çağırmak; **fl.* **onomai*: ayıplamak, kınamak, kara çalmak, reddetmek, hatâlı bulmak, hoşnutsuz olmak, memnûn olmamak, hor görmek, küçümsemek, tenezzül etmemek; **fl.* **onomaínô**: adlandırmak, adıyla çağırmak, *Lat.* nomino: *ayn.z.* ...-e bir ad vermek, bir adla çağırmak; yapmaya söz vermek, and vermek; atamak, tayîn etmek" (L.&S.); Lat. *nomen*; Osm. *ism, nâm, lâkab*, "*sümüv*" (H.Z.) —*en.*]

1. Herakleitos'un değişmeyi ve hem fenomenlerin hem de onları adlandırma tarzlarımızın belirsiz-anlamlılığını ısrârla vurgulaması (bkz. frr. 67, 32) sâyesinde, dile eşlik eden felsefî problemler sahne alırlar. Fakat Sophistlerin doğa (*phûsis*) ile âdet (*nómos*, t.b.) arasında ayrım yapmasıyla birlikte, bu problemler daha sıkı bir şekilde kavramsallaştırılmış bir formul içerisinde ortaya çıkarlar. Söz gelimi Gorgias sözcük ve betimlenen konu arasındaki tüm bağlantıyı inkâr eder (Sekstos Empeirikos, *Pros math.* vii, 84) ve böylelikle adların "doğruluk"u sorunu doğar. Prodikos bu konu hakkında yüksek ücretli dersler vermişti (Platon, *Krat.*. 384b) ve Ksenophon'dan (*Apomnêmo.* iii, 14, 2) biliyoruz ki, Athena'da sık sık tartışılan bir konuydu bu.

2. Adların adlandırılan şeylerle doğal bir bağı olduğu savını Herakleitosçu Kratûlos'un ileri sürdüğü (*Krat.* 383a; bkz. *rhoê*) ve dilin kökeninin alışkanlığa dayandığını öne süren theoriyi Hermogenes'in savunduğu (384d) *Kratûlos* adlı dialogunda, Platon bu sorunu ayrıntılı bir şekilde ele alıp işler. Sokrates'in pozisyonu, şeylerin kendilerine özgü sürekli kalıcı bir niteliğe sâhib oldukları (buradaki önvarsayım baştan sona *eídos*-theorisidir; bu çizgiler çerçevesindeki tıbbî tedkîk için bkz. *eídos*) ve dilin işlevinin ise toplumsal bir işlev olduğudur: ad, bize bir şeyin *ousía*'sını öğreten ve o şeyi öteki şeylerden ayırdetmemizi sağlayan bir araçtır (388b-c). O hâlde buradan şu çıkıyor ki, bir tür ideal adı model alıp kullanarak şeylere adlar koyan bilge bir yasakoyucu (*nomothétês*) varolmuş olmak zorundadır (389a-390e).

3. Bunun ardından, dilin kökeninin mimetik, yanî taklîde dayalı olduğuna dâir bir theori gelir (423a-b): ad, şeyin fonetik, sesli bir *mîmêsis*'idir (t.b.), sesle yapılan bir jesttir. Fakat *Kratûlos*'taki etimolojik alaycılığa rağmen, Platon'daki bir takım pasajlardan açıktır ki, Platon adların felsefî içeriğini ciddîye alır: adlar, her cümlenin (*lógos*) harcına katılan bir ögedirler (*Soph.* 261c-262e) ve *epistêmê*'ye (t.b.) doğru götüren sürecin bir parçasıdırlar (*Ep.* vii, 342a vd.).

4. Aristoteles, dilin mimetik, yanî taklîde dayalı karakteri konusunda Platon'la uyuşur (*Tekh. rhet.* 1404a20), fakat sesler ancak toplumsal alışkanlık tarafından tesîs edilip yerleşik kılınmış bir anlam yüklendikleri zaman (*Peri herm.* 16a), yanî sembolik hâle geldikleri zaman adlar hâline gelirler. Yine, Platon gibi, Aristoteles de felsefî bir âlet olarak dil analizine çok fazla şey borçludur: *katêgorîai* [kategoryalar] ilk elde *yüklemleme* tarzlarıdır.

5. Epikuros, felsefî söylemin dayanacağı sağlam bir epistemolojik temel bulma kaygısındaydı ve kavram (*énnoia*, t.b. ve bkz. *prólêpsis*) ile kavramın adı arasında içten bir bağ olduğu, yanî (kendisinin duyumcu (*sensualist*) *aísthêsis* theorisi gereği şeyler dünyâsına zâten bağlanmış) düşünce dünyâsı (bkz. *aísthêtón* ve *eídôlon*) ile dil dünyâsı arasında içten bir bağ olduğu konusunda ayak diremek için epeyce uğraşıp didindi (D. L. x, 37-38). Dolayısıyla, ad açık olmak ve kavramı dolayımsızca göstermek zorundadır (*a.g.e.* x, 33; karş. *enárgeia*). Bundan sonra, Epikuros, dilin kökenlerine ilişkin theorisini sunmaya girişir (*a.g.e.* x, 75-76).

6.Konuşmanın kaynağı, insânın kendi duygularını (*pathê*) ifâde etmeye yönelik doğal ârzûsudur. Lucretius, (Platon'u takîb eden, fakat ayni pasajda hem Platonik hem de Stoik *nomothétês*'i reddeden bir şekilde) bedensel hareketlerden başlayıp hayvân seslerinden geçerek çocukların agulamalarına kadar dilin tekâmülünün izini sürmek sûretiyle, bu gelişim evresinin sınırlarını dikkate değer bir ölçüde büyütüp genişletir. Bu noktada, Epikurosçular ve Stoacılar birbirlerinden kökten bir tarzda kopup ayrılırlar: Stoacılar için, konuşma *lógos*'un bir işlevidir ve bu yüzden de hakikî konuşma yalnızca insânlarda olur; hayvânlar ve çocuklar sâdece "konuşmaya benzer" sesler çıkartırlar (Varro, *De ling. lat.* vi, 56; Seneca, *De ira* i, 3). Bu kökensel doğal-mimetik evreden sonra, Epikuros toplumsal alışkanlığa dayalı bir standardlaşmanın kullanımına izin verir (*an.y.*).

7. Aristoteles ile Stoacılar arası dönemde, dil araştırmasında, İskenderiye okulunun Homeros'un metnine açıklık kazandırma çabasıyla bağlantılı büyük ilerlemeler oldu. Aristoteles-sonrası felsefede her zaman mutlu sonuçlara götürmeyen etimologyayla uğraşma faâliyeti (Homeros'ta "hakikî" ["gerçek", "sahici", "hâlis", "doğru", "fiilî" (L.&S.) —*en.*] anlamına gelen bir sıfat olan *étûmos*, bir kelimenin hakikî anlamı demek olan *étûmon*'a dönüştürülüp ad yapılır) ve Stoacıların felsefî dil araştırmasının derin bir bilgelikle donatılmış theorileri bu ilerlemelerin sonuçlarına tanıklık edebilir. Stoacı theorinin en önemli unsuru, iç *lógos* (düşünme) ile dış *lógos* (konuşma) arasındaki sıkı bağıntıdır (bkz. *lógos*). Bu itibârla *ónoma* şeyin kendisini imler, çünkü bu bağlantı doğa (*phûsis*) gereğidir, yoksa Aristoteles'in dediği gibi âdet veya alışkanlık gereği değil (*SVF* II, 146). Fakat Stoacı "doğa" açıklaması, daha önce *Kratûlos*'tan aktarılan Sokratik serimlemeye çok daha yakındır. Stoacılar da adlar ile şeylerin hakikî doğası arasındaki bağlantının, tıpkı Philon'un Âdem'i betimlediği tarzda (*Leg. all.* II, 14-15) şeylere adlar "koyan" bir ilk yasakoyucunun bilgeliğinden kaynaklandığına inanıyorlardı (bkz. Ammonios, *In De interp.* 35, 16; 36, 23; karş. *SVF* II, 1066, 1070). Bu tarzda dış *lógos* şeylerin iç özünü açığa vurur ve bunun sonucu olarak da Stoacılar etimologyalara çok büyük bir dikkat sarfettiler, öyle ki bu çaba, onları, yeri geldiğinde, adların şeylerle bağıntısının etimologik analogya (*analogía*) ilkesi uyarınca mı yoksa bunun tam tersi olan anomali (*anomalia*) ilkesi uyarınca mı olduğu konusunda karmaşık tartışmalara sürükledi (Varro, *De ling. lat.* IX, 1, Khûrissippos'tan aktarma; bkz. Quintilianus, *Ins. orat.*, I, 6, 23'te dile düşmüş bir örnek olarak *lucus*'un *non lucendo*'dan türetimi [ışık sızdırmaz koyu bir gölgelik olarak sık koruluk, çalılık, ağaçlık, orman anlamında *lucus*'un koyu bir karanlık olarak ışık vermeyen, ışıtıp aydınlatmayan veya ışıksız anlamında *non lucendo*'dan türetimi*—*en.*]). Stoacı etimologya uğraşı, onun ardından gelen daha sonraki tüm felsefî yazının içerisine sinip yaygın hâle gelir.

* Tam anlamıyla sökmek şöyle dursun, uzak ya da yakın herhangi bir yankısını işitemeyeceğimiz denli çeviriye izin vermeyen zorlu bir etimologya; ama bir izlenim uyandırması maksadıyla, bizim dilimiz içrisinde de iddiâ edilip savunulmuş "kara"nın "kar"dan veya "akşamın" "ak"tan türetimi gibi etimologyalarla belki benzeştirilebilir —*en.*—

óreksis (ὄρεξις): iştah, kösnü, açlık güdüsü —İng. "*appetite*" (F.E.P.)

["*bir şeyi* şiddetle isteme, cân atma, özleme, ârzûlama; **fl. orégô*: uzatmak, çekmek, germek, yaymak: el atmak, el uzatmak, el sürmek, *Lat.* porrigo; elle uzatmak, vermek, sunmak, ikrâm etmek; *ort.* uzanmak, eliyle uzanmak; *bir şeye* varmak *veya* ulaşmak, *bir şeye* uzanmak, elle kapmaya çalışmak, kapmak, elle kavramak: uzanıp dokunmak, değmek, temas etmek, vurmak, vurmaya hamle etmek: *meta.* peşinden koşmak, yetişmeye çalışmak, kapmaya çalışmak, istemek, ârzûlamak; varmak, yetişmek, ucuna *veya* dibine kadar gelmek, enselemek: *ayn.z. bir silâhla* uzanmak, değmek, vurmak, darbe indirmek, yaralamak: el uzatıp *veya* eliyle uzanıp almaya çalışmak, el atıp almak" (L.&S.); **fl.* "**orégô**: germek, uzatmak; *ort.* uzanmak; göz dikmek, ârzû etmek; *karş. Lat.* reg-o (klavuzluk etmek), rec-tus (doğru, *İtal.* 'retto'; ⇒ *Fran.* 'direction' (istikamet), rog-o (istemek, ricâ etmek; *Fran.* 'rogation', duâ, bereket duâsı), *İng.* 'right', *Alm.* 'recht', *Gal dilinde* '-rix': 'Vercingeto-rix', 'Ambio-rix' " (S.S.); Lat. *appetitus*; Osm. *iştihâ*, *şehvet*, "*kuvve-i-şehvâniyye*" (H.Z.) —*en.*]

İştihâ yetisi (*oréktikón*) rûhun o yetisidir ki şeyin peşinde koşar (Aristoteles, *Peri psûkh.* 431a). O, şu üç işlevi kuşatır: ârzû (*epithûmía*), tutku [veya düşkünlük] ve dilek (*a.g.e.* 414b) ve duyum (*aísthêsis*) ya da akletme (*nóêsis*) ile birliktelik içerisinde rûhtaki hareketin nihâî nedenidir (*Peri psûkh.* III, 433a-b; bkz. *kinoún* 9). Aristoteles'in *óreksis*'i genel olarak ele alıp işlediği eser *Peri zô. kin.*'tur (6-8. kısımlar); *óreksis*'in Platonculukta oynadığı rol için bkz. *epistrophê*; Stoacılıktaki rolü için bkz. *hormê*.

órganon (ὄργανον): araç, aygıt, cihâz, vâsıta, üye, organ, Organon

—İng. "*instrument, organ, Organon*" (F.E.P.)

[*ka.* "**érgon**'*dan hareketle: bir iş için kullanılan* mâlzeme, mâdde, donanım, techîzât; iş, eser, ürün, bizzât işin ürününün kendisi; bir mûsikî âleti, bir çalgı {erganûn, kanûn}" (L.&S.); bkz. **érgon**; Lat. *organum, instrumentum*; Osm. *âlet, uzv*; karş. Kaş.T. "*örgen, urk, uruk*: urgan" —*en.*]

Bkz. *aísthêsis, dialektikê, hólon.*

ouránioi (οὐράνιοι): göksel varlıklar, gök cisimleri

—İng. "*heavenly bodies*" (F.E.P.)

["**ouránios**: göksel, göğe âid veya gökte-olan, gökte oturan: *çoğ.* **ouránioi**: gökte oturanlar, göğün sâkinleri, göksel varlıklar, tanrılar, *Lat.* coelites {*veya* caelites}, coelicolae {*veya* caelicolae} *gibi*" (L.&S.); bkz. **ouranós**; Osm. *semâvî / semâviyyât, âs(ü)mânî / âs(ü)mâniyyûn* —*en.*]

1. Gök cisimlerinin tanrısallığına inanış Yunanlar arasında kadîm bir inanıştır. *Apol.* 26d'de Sokrates, herkesin, ama belki de bir yönüyle *ouránioi*'un tanrısallığına dil uzatan bir dinsizlik-suçlamasıyla mahkeme önüne çıkarılan (D. L. II, 12) Anaksagoras dışında herkesin gök cisimlerinin tanrısallığına inandığını söyler. Aslında bu inanış o kadar kadîmdir ki, hem Platon (*Krat.* 397c-d, *Nom.* 885e; karş. vurgunun biraz farklı olduğu *Nom.* 966d) hem de Aristoteles (*Peri phil.* fr. 10) insânın Tanrı'ya inanışının başlangıçlarını göklerin temâşâ edilmesine dek geriye götürürler. Bu inanışa götüren motivler çokçeşitlidir: hareketlerinin apaçık görünen öncesiz-sonrasızlığıyla biraraya kenetlenmiş havâ-*psûkhê*-cân'ın (bkz. *aêr*) özdeşleştirilmesi ve onların hareketlerinde düzenin (*kósmos*) keşfedilmesi; dâimî hareketten yola çıkan ar-

guman, Aristoteles tarafından özgül olarak Pûthagorasçı Alkmaion'a atfedilir (*Peri psûkh.* I, 405a; karş. Cicero, *De nat. deor.* I, 27).

2. Platon gök cisimlerinin tanrısallığını kabûl etti (*Polite.* 508a) ve kozmologyasında onlara önemli bir yer verdi (*Tim.* 38c-39e); onlar, aslında, *dêmiourgós*'un yaptığı biricik mâddî şeylerdi. Hem *Nomoi*'da (898d-899b) hem de *Epinomis*'te (981e) gök cisimlerinin rûhlara sâhib oldukları ve en mükemmel düşünüp-taşınma yoluyla hareket ettikleri (*Epinom.* 982c) söylenir. *Ouránioi*'un [gök cisimlerinin] bedenleri ile rûhları arasındaki bağ bir tamlık ve kesinlik içerisinde özgül olarak belirlenmemiştir, fakat *Nomoi*'da anahatlarıyla üç imkân taslağı çizilir (bkz. *kinoún* 3).

3. *Peri philosophias* [*Felsefeye Dâir*] denen erken dönem dialogunu yazdığı zamanlarda, Aristoteles Platonik yıldız rûhlarına hâlâ inanıyor ve hareketle ilgili nedensellik theorisinde onlara bir rol veriyordu (*Peri phil.*, fr. 24; bkz. *kinoún* 8). Fakat *Peri ouranou*'yu [*Göğe Dâir*'i] yazma aşamasına geldiğinde bu konuda kafası biraz karışıktı. Yıldız rûhları hâlâ vardır (*Peri ouran.*, II, 292a), fakat yıldızların hareketinde hiçbir rol oynamaz gibi görünürler; buna karşın yıldızların hareketi şimdi artık yıldızların içerisine oturtuldukları küreyi oluşturan mâddenin, yanî *aithêr*'in (t.b.) *phûsis*'i çerçevesinde açıklanır. *Prôtê philosophia*'da [*Metafizik*'te] ise yıldız rûhları artık hiçbir yerde görülmeyeceklerdir ve Aristoteles gök cisimlerinin hareketlerini açıklama noktasına geldiğinde, yıldız rûhlarını bir kenara bırakıp, çeşitli gezegenlerin rûhları olarak yorumlanabilecek ve yorumlanmış olan ama çok daha büyük bir olasılıkla da ayrı ayrı akıllar olan çok katmanlı bir ilk hareket ettiriciler theorisine başvurur (bkz. *kinoún* 11-12).

4. Bununla birlikte, bu demek değildir ki, Aristoteles gök cisimlerinin tanrısallığına inanmaktan kesildi; o, sâdece tanrılar olmak bakımından gök cisimlerini felsefî nedenler olarak dikkate almadı. Platon için olduğu gibi (*Tim.* 39e), Aristoteles için de gök cisimleri "görülebilir Tanrılar"dı (bkz. *Prôtê phil.* 1028a) ve insânlardan daha tanrısallardı (bkz. *Phûs. akr.* II, 196a ve *Eth. Niko.* VI, 1141a). Ve yine, bunun sebebi, binlerce yıllık astronomik kayıtların doğruladığı bir vâkıa olarak, gök cisimlerinin etkinliklerinde apaçık göründüğü gibi herhangi bir değişimin olmayışıdır (bkz. *Peri ouran.* I, 270b). Ayni pasajda Aristoteles dikkatini bir başka tipten târihsel argumana da yönlendirir. İnsânların hepsi tanrılara inanırlar ve Aristoteles'in ileri sürdüğü şek-

liyle kavramsal olarak ölümsüz-olanı gözle görülebilir düzeyde yoğagitmez-olanla bağlayıp birleştirerek, tanrıları şaşmaz bir biçimde göklere yerleştirirler. Yine, *Prôtê phil.* 1074b'de, Aristoteles, bir mit formunda kuşaktan kuşağa aktarılan bir gelenek olarak, gezegenlerin tanrısallığına beslenen yaygın dinî inanıştan yola çıkan doğrulayıcı [teyîd edici] bir kanıtlamaya başvurur. Aristoteles, burada belki de, gezegenleri Yunan mithologyasının tanrılarıyla eşleştiren o zamanın az çok yeni sayılabilecek âdetine gönderimde bulunuyor olabilir. Yunan yazılı metinlerinde bu türden ilk gönderim, Platon'un "Hermes'in kutsal yıldızı"ndan veya "kutsal Hermes yıldızı"ndan [yanî Mercurius'tan, Merkür gezegeninden —*en.*] söz ettiği *Tim.* 38d'de bulunur ve bu âdetin kökeninin Suriye'ye âid olarak betimlendiği *Epinom.* 987b-d'de ilk tam liste ortaya çıkar.

5. Bunun ardından gelen dönemlerde, gök cisimlerinin tanrısallığına duyulan inanış astrologyanın büyüyüp gelişen önemi sâyesinde alevlendi ve bu yüzden gök cisimlerinin insânî işler üzerindeki etkisinin onların varoluşundan daha âteşli bir şekilde tartışıldığı çok oldu. Lucretius v, 110-145'te yıldız tanrılarına karşıt uzun bir polemik bulunur, ki bu polemik, yerin [arzın veya toprağın] ve denizin tanrısallıklarına da karşıt argumanlar içerdiği için olasılıkla Stoacılara karşı yöneltilmiştir (karş. D. L. x, 77'deki Epikuros). Stoik tümtanrıcılık (*pantheism*) o yönde hareket etme eğilimindeydi (bkz. *SVF* II, 1027) ve gök cisimlerinin tanrısallığına ilişkin özgül öğreti, Aristoteles'in *Peri ouran.*'da yapmış olduğu gibi, *aithêr*'in doğasıyla bağlanıp birleştirilebilirdi (Cicero, *De nat. deor.* II, 39-43'teki Stoacıda durum budur); ve bu bağlayıp birleştirme, şaşmaz yaşam ve zekâ belirtileri olarak tam da *aithêr*'in âteşten tözünden ve süratli hareketinden ötürü mümkündü. Fakat bu pozisyonlar, biliciliğin (*mantikê*, t.b.) her türüne karşıt olan Skeptikler tarafından kuvvetli bir şekilde eleştirildi (*a.g.e.* III, 23-24, 51).

6. *Aithêr*'in süratinin ve âteşten niteliğinin onun zekâ sâhibi doğasının bir belirtisi olduğu argumanı, son kertede Apollonia'lı Diogenes'inkiler gibi algı theorilerine dek geri gider (bkz. *aísthêsis* 12, *nóêsis* 5), fakat bu argumanın daha dolaysız kökenleri genç Aristoteles'te bulunur. Platon, yıldızların âteşten bir mâddeden oluşturulduklarını ve akıl sâhibi cânlı varlıklar olduklarını (*Tim.* 40a-b) ve de insân rûhlarının yer [yanî arz] üzerinde cismânî bedene büründürülmeden önce il-

kin yıldızlarda varoluşa geldiklerini (*a.g.e.* 41d-e) ileri sürmüştü. Ve Platon'a göre, bu sebebledir ki, bizdeki tanrısal akıl "göksel türdeş"ine en yakın yerde olabilecek şekilde (*a.g.e.* 90a) kafanın içine yerleştirilmiştir (bkz. *kardía* 4). İşte bu varsayımlar Aristoteles tarafından devralınıp, hem gök cisimlerinin hem de bizim *nous*'umuzun kendisinden yapıldığı mâddî töz olan "beşinci öge" (*quinta essentia*; bkz. *aithêr*) öğretisiyle bütünleştirildi (*Peri Phil.*, fr. 27= Cicero, *Acad. post.* I, 26; bu, elbette ki, Aristoteles'in daha sonraki dönemine âid tinsel bir *enérgeia* olarak *nous* theorisiyle bağdaşmaz; bkz. *nous* 11). Dahası bize anlatılıp nakledilen odur ki (Cicero, *Tusc.* I, 22), Aristoteles *aithêr*'in dâimî ve kesintisiz hareketini betimlemek için yeni bir terim uydurup ortaya atmıştı: *endelekhêia** (*Peri ouran.*, I, 270b'de *aithêr*'e yönelik buna benzer yaklaşımla karşılaştırın). Ayni zamanda, Cicero'nun söz ettiği (*De nat. deor.* II, 42-43) yıldızların *aithêr*'de [*aithêr* çayırlığında(?) —*en.*] otlanıp beslendiği vargısı da Aristoteles'e özgü olabilir.

7. Bu theori, tüm dallanıp budaklanmaları içerisinde boy atıp gürleşmeyi sürdürdü. Theori, Hristiyanlık devrine girildiği sırada Pûthagorasçılığın yeniden-dirilişi içerisinde tekrâr ortaya çıkar (D. L. VIII, 26-27) ve Poseidonios'un rûh theorilerinde bir rol oynar (bkz. Cicero, *Tusc.* I, 42-43 ve karş. *sûmpátheia* 5). Philon için gök cisimleri "akıl sâhibi cânlılar"dır (*zôa noera*) ya da daha doğrusu onların her biri kötüden uzak bir akıldır (*nous*) (*De opif.* 73). Astrologyaya ve demonologyaya gösterilen tüketesiye ilginin kışkırtıp coşturduğu bu göksel tanrılar kültü (karş. Macrobius, *In. Somn. Scip.* I, 12, 14; Plutarkhos, *De defec. orac.* 416d-f), sabır sebâtla inşâ edilen akılcı (*rationalist*) pozisyonu kimi zaman boğup soluksuz bırakmanın eşiğine varacak bir görüntüye bürünmüş olsa gerektir. Bu, Plotinos'un üstlendiği savunma savaşında hâkim rûh hâli olmuş gibi görünür. Peripatetik geleneğin biraz gönülsüz bir vârisi olduğu kadar sıkı bir Platonist de olan Plotinos bu semâvî akıllar öğretisini benimseyip, yıldızları, bir iyilik ve mutluluk hayâtına götüren (*Enn.* IV, 8, 2) cânlı varlıklar olarak kabûl etti (V, 1, 2). Fakat kendi zamanının astrologyasına karşı bir ayrıntılı direniş tavrı içerisinde sağlam ve kaskatı durdu. (IV, 4, 30-45; bkz. *sûmpátheia* 8).

---

* Kadîm Grek dilinde **endelekhês**, "sürekli", "dâimî", "devâmlı", "kalıcı", "sâbit", "karârlı", "istikrârlı" gibi anlamlara geliyordu —*en.*

Semâvî ölümsüzlük için bkz. *aêr*, *áphthartos*; astral bedenler [yıldız bedenleri] için bkz. *ókhêma*; gök cisimlerinin hareketi konusunda bkz. *kinoún*; ve gök cisimlerinin akılları konusunda bkz. *nous*.

ouranós (οὐρανός): gök

—İng. "*heaven*" (F.E.P.)

["*Hom.* gök boşluğu, göğün kubbesi, gökkube, *üzerinde güneşin devrinin gerçekleştiği içbükey bir yarımküre olarak düşünülen* gök kavsi, gök çukuru; *ayn.z. yıldızlar da bu yarımküreye sâbitlenmişlerdi ve onunla birlikte dönüp durmaktaydılar; bu gökkubbenin veya yarımkürenin üstünde olan, tanrıların otağı olarak* gök; Ouranós (Uranus: {Göktanrı}) Erebos ile Gaia'nın oğlu" (L.&S.); bkz. ouránioi; Lat. *coelum / caelum*; Osm. *semâ' / semâvât, âs(ü)mân, arş*, meta. "*kubbe-i firûze-fâm, kubbe-i gerdende, kubbe-i mînâ, kubbe-i ser-beft, kubbe-i ulyâ, kubbe-i zebercedî, kubbe-i zerbeft, kubbe-i zümürrüd-fâm*" (F.D.); karş. Kaş.T. "*teñri*": "*kök*": gök: tanrı —*en.*]

1. Gök, kadîm kosmogonyalarda doğurtucu bir ilkedir (bkz. Platon, *Tim.* 40d-e; Aristoteles, *Prôtê phil.* 1091b). Gök, dar anlamıyla felsefî bir bağlamda ilk kez Anaksimenes'in zorlu bir pasajında (Diels 12A17) ortaya çıkar ve burada Anaksimenes "tanrılar olan sayısız *ouranoi* [gökler]" koyan biri olarak temsîl edilir. Bu noktadan itibâren, Yunanların tek bir bütünsel varlık olarak gök görüşü, yeri [yanî arzı] sarıp sarmalayan ve güneşi, ayı ve gezegenleri taşıyan çok katlı gök küreler görüşüyle en azından kısmen yer değiştirir ve bu ikinci görüşe göre en dışta yer alan son küre sâbit yıldızları taşır (bkz. Aristoteles, *Peri ouran.* 1, 278b). *Peri ouran.*'daki bu ayni pasajda, Aristoteles, *ouranós*'un ayni zamanda evrenin bütünü anlamında da kullanıldığına işaret eder ve gerçekten de Platon *ouranós* ve *kósmos* terimlerini birbirlerinin yerine geçecek şekilde kullanmıştı (*Phaidr.* 247b, *Pol.* 269d, *Tim.* 28b); ayni zamanda bkz. *kósmos*.

2. Gök cisimlerinin (*ouránioi*) tanrısallığı inanışına ek olarak, göğün dinle bir başka bağlantısı daha vardı: giderek artan astronomik bilgi kazanımına ve bunun sonucunda göğün olağanüstü bir "düzen" (bkz. *kósmos*) olarak tanınmasına bağlı olarak, filozofun rolünün yükseklerdeki öncesiz-sonrasız hakikatleri temâşâ etmek olduğu inanışı yaygınlaştı. Bu konuda en iyi bilinenler, Anaksagoras hakkında anlatılan anekdotlar dizisidir (bkz. D. L. II, 2, 7; Iamblikhos, *Protreptik.* 51, 6-15; Aristoteles'in *Prôtê phil.* 986b'de Ksenophanes hakkında değindikleri belki ayni anlamda anlaşılmalıdır). Ayni motif, şimdi artık tanrısal öngörüye dayalı bir yaratımla bağlanıp birleştirilmiş bir hâlde Philon'da da bulunur (*De opif.* 17, 53-54); Tanrı gökleri öyle yarattı ki, insân, onların *harmonía*'sını temâşa etmekle felsefe uğraşına doğru daha da yukarılara çekilebilirdi.

3. Platon için de, göklerin görkemli görünüşünün seçik bir eğitici etkisi vardır: *Polite.* 528e-530c'de astronomi, *dialektikê*'ye bir giriş hizmeti görür (karş. *Nom.* 820a-822d, 967a-968a); hem *Phaidr.* 246d-247c'deki hem de *Polite.* 616c-617d'deki rûhun yazgısına yürüyüşüyle ilgili mitin bir yüzü de, göklerin düzenine ilişkin bir görümdür. *Tim.* 47a-c'de biraz farklı bir ince ayrıntı vardır; burada gökleri temâşa etmek, rûhtaki *harmonía*'da (t.b.; bkz. *kinoún* 5) bir onarıma yönelir. Geç dönem Akademia'nın bir ürünü olan *Epinomis*'in (980a-988e) kaleme alındığı zamanlarda, bu düşünceler, yürürlükteki yıldız theologyasıyla (bkz. *ouránioi* 7) bütünleştirilmiştir (ve bu theologyanın boğucu etkisi altında kalmıştır). O zaman, gök, bu göksel tanrıların ikametgâhı, yanî Olûmpos hâline gelir (*Epinom.* 977b'de böyle; bkz. *Tim.* 30e-40b ve Sekstos Empeirikos, *Pros math.* IX, 54'te muhâfaza edilmiş olan Kritias'ın dikkate değer fragmenti).

ousía (οὐσία): töz, öz, varlık, varoluş, var-olan —İng. "*substance, existence*" (F.E.P.)

["sâhibolunan şey, mal mülk, zenginlik, servet, varlık; mâddî hâl, koşul, durum; bir şeyin varlığı, tözü, özü" (L.&S.); bkz. **katêgoríai, on**; Lat. *ens, substantia, essentia, existentia*; Osm.

ayn, cevher, zât, mâhiyyet, vücûd / mevcûd / mevcûdiyyet —en.]

1. Sokrates'in *Krat.* 410c'de *ousía*'nın Dor lehçesine özgü değişik söyleniş biçimlerini aktarmasından hareketle, terimin felsefî kökenlerinin Pûthagorasçı olduğu tahmîn edilmiştir. Bununla birlikte, Platon'un alışıldık değişken terminologya kullanma tekniğiyle uyum içerisinde, sözcük, dialoglarda bir takım farklı anlamlara sâhibdir. Bu yüzden, *ousía*, kimi kez varolmayışa (*nonexistence*) [nâmevcûdiyete] karşıt olarak varoluş (*existence*) [mevcûdiyet] anlamına gelir (*Theait.* 185c, 219b); *Theait.* 186b'de duyulur şeylerin varoluşuna uygulanır ve *Phil.* 26d'deki "varlığa doğuş" (*génesis eis ousían*) deyişi de olasılıkla benzer bir kullanımdır. Fakat başka yerlerde, *ousía*, "gerçekten gerçek olan"ın (*óntôs on*) varlık tarzı olarak (bkz. *Polite.* 509b, ki orada İyi *ousía*'nın bile ötesindedir ve karş. *hûperousía*), *génesis*'e ve varageliş dünyâsına açıkça karşıttır (*Soph.* 232c, *Tim.* 29c). Hattâ, *ousía*, "tanım"ın eşdeğeri olduğu *Phaido.* 65d ve 92d'de ve *Phaidr.* 245e'de "öz" (*essence*) anlamındaki Aristotelesçi kullanıma bile yaklaşır.

2. Aristoteles'in töz arayışı *Kategoryalar*'da başlar ve orada töz, bir konu hakkında söylenmeyen veya bir konu içerisinde var-olmayan şey olarak betimlenir: örneğin, şu tikel adam ya da şu tikel at gibi. Tek ve bireysel olan "şu-şey" (*tóde ti*) birincil anlamda tözdür, fakat "töz" ayni zamanda cins'i (*génos*) ve tür'ü (*eídos*) betimlemek için de kullanılabilir ve bunlar arasında *eídos* [tür], bireysel-olan birincil töze daha yakın olduğu için töz adıyla anılmaya daha fazla uygundur: bireysel bir ağacı "bir meşe" diye adlandırmak, onun ne olduğunu, o ağacı "bir bitki" diye adlandırmaktan daha fazla açığa vurur (*Kat.* 2a-b). Aristoteles bunun da ötesinde şu kanıya varmıştır ki, metafiziğin ve aslında tüm felsefenin koyduğu problem, yanî "var-olan [*on*] nedir?" problemi, gerçekte, "var-olan" her şeyden önce töz olduğu için "*ousía* nedir?"e varır (*Prôtê phil.* 1028b).

3. *Prôtê phil.* 1069a'da Aristoteles *ousíai*'ın [*ousía*'ların] üç tipini ayırdeder: 1) duyulur (*aisthêtós*) ve dâim-kalıcı (*aídios*) olanlar, yanî ögeleri olan *aithêr*'in doğal hareketi dâirevî olduğu için kendileri de dâim-kalıcı (bkz. *áphthartos*) olan gök cisimleri; 2) duyulur ve yoğagidici olanlar, yanî herkesin mâddî şeyler veya tözler olarak tanıdığı varlıklar, bitkiler, hayvânlar vb.; ve 3) değişmez [ve hareketsiz] olanlar (*akínêtos*). 1) ve 2) sınıflarına giren tözlerin hepsi bileşik şeylerdir

ve Aristoteles onların bileşenlerinden hangisinin töz adıyla anılmaya en uygun olduğunu belirlemeye girişir (*Prôtê phil.* 1028b-1041b). Bu konuda bir eleme yapılıp seçenekler dörde indirilir: tözsel dayanak veya töz (*hûpokeímenon*), cins (*génos*), tümel (*kathólou*) ve öz (*ti ésti*). Sonuçlar *Kategoryalar*'da ulaşılanlarla aynidir: bunlar arasında töz adını almaya en uygun olan öz'dür veya *eídos*'tur (*a.g.e.* 1041a-b); ama şimdi artık bir yüklemleme konusu, yanî "tür" anlamında değil, fakat bileşik varlıklardaki içkin (*immanent*) formal (biçim-verici) neden anlamında *eídos*'tur (bkz. *eídos*). *Eídos*, töz olmaklığın iki önkoşulunu karşılar: o, ayrılabilir, ayrı-durabilir'dir (bkz. *khôristón*) ve mâddede cisimleşmiş olmak bakımından bireyseldir (*tóde ti*) (*a.g.e.* 1029a). Aristoteles, ilk iki sınıfla *Peri ouran.*'da ve *Phûs. akr.*'te ilgilenir ve bundan sonra *Prôtê philosophia*'nın son kitablarından birinde değişmez ve hareketsiz tözler sorununu ele alır (*Prôtê phil.* 1071b-1076a). Değişmez ve hareketsiz tözlerin varoluşu zorunludur, çünkü hem hareket (*kínêsis*) hem de zaman (*khrónos*) dâim-kalıcıdır (1071b). Bu dâimî hareketi açıklamak için hareketsiz bir töz, yanî ereksel neden olarak hareket ettiren bir şey olmak zorundadır: işte bu da İlk Hareket Ettiricidir (*a.g.e.* 1072a-1073a; bkz. *kinoún* 7-10). Bu türden belli bir sayıda hareket ettirici vardır ve onların tam ve kesin sayısı (47 mi 55 mi?) astronomik hesâblamalar yoluyla belirlenmelidir (1073a-1047a; bkz. *kinoún* 11-12).

4. Aristotelesçi *hûpokeímenon* anlamında töz kategorisi daha sonraları Stoacılar için mâdde hâline gelir (*SVF* I, 87; II, 369). Ontologik bakımdan *hûpokeímenon* mâddeyle ayni anlamda kullanılır (bkz. Marc. Aurel., *Ta eis He.* VI, 1; XII, 30). Plotinos, Aristotelesçi töz analizini eleştirir ve reddeder (*Enn.* VI, 3, 3-5); mâddenin, formun ve bileşik-olanın ortak olarak sâhiboldukları tek şey varlıktır ve bu bile söz konusu üç durumda farklı farklıdır (*a.g.e.* VI, 3, 6-7). O hâlde, duyulur *ousía*'nın olduğu şey, biraraya öbeklenmiş nitelikler ve mâdde yığınından öte birşey değildir (*a.g.e.* VI, 3, 8).

p π∞Φ∞Ψ

palingenesía (παλιγγενεσία): yeniden-varagelme, yeniden- doğum, yeniden-diriliş, rûhların göçü (**metempsúkhôsis** [**rûh** göçü anlamında "metempsikoz"] çok sonralara âid bir sözcüktür)

—İng. "*rebirth, trasmigration of souls*" (F.E.P.)

[bkz. **génesis, génos**; Lat. *reincarnatio*; Osm. *ba's-ü ba'd-el-mevt*; *tenâsüh —en.*]

Pûthagoras'ın böyle bir öğretiye inandığına onunla ayni zamanlarda yaşayan Ksenophanes tarafından tanıklık edilir (fr. 7) ve Pûthagoras'ın kendisinin daha önceki yeniden-hayâta-gelişlerinden (*reincarnation*) dördünü hâtırladığına ilişkin daha geç döneme âid ve daha kuşkulu bir tanıklık da vardır (D. L. viii, 4-5). Orpheusçuluktan ve Empedokles'ten (frr. 115, 117, 127, 146, 147) hareketle bakıldığında açıktır ki, yeniden-hayâta-gelişlerin niteliği ethik bir ölçüye bağlıdır. Platon bu öğretiyi işitmiştir (*Men.* 81a) ve *Phaido.* 70c-72e'de bu öğretiyi kendisinin rûhun ölümsüzlüğüyle ilgili kanıtlamalanyla bütünleştirir ve ardarda yeniden-doğuşların ahlâkî sâflığa bağlı olduğu *Phaidr.* 249a'da ve *Tim.* 42b-c'de bu bütünleştirmeyi daha Orphik bir bağlamda gerçekleştirir. Öğretinin en incelikle işlenmiş sunumu *Polite.* 614b-621b'deki "Er Miti"nde bulunur. Herodotos'un bu öğretinin kökenlerine ilişkin yanılgılı fikri için bkz. *Hist.* ii, 123.

Palingenesía'nın felsefî öndayanakları, rûhun doğasıyla ve ayrılabilirliğiyle yakından bağlantılıdır, bkz. *psûkhê*; *palingenesía*'nın epistemologik kullanımı *anámnêsis* (t.b.) başlığı altında ve dinî yönlerinden bir kısmı *káthodos* başlığı altında görülebilir.

parádeigma (παράδειγμα): paradigma, model, prototip

—İng. "*model*" (F.E.P.)

[aslî-örnek, ilk-örnek, **arkhétûpon**: arketip; "**parádeigma**: kalıp, plan, taslak, şema, *Lat.* exemplar: kopya, örnek, bir temsîl; geçmişteki örnek, kadîm örnek, emsâl: *ayni zamanda* îkâz, ders, uyarı, öğüt, tenbîh, nasîhat *vb.*; teşhîr, tasvîr, *örnek göstererek* açıklama *veya* kanıtlama; **fl.* **para-deíknûmi**: *yön itibârıyla veya yönü itibârıyla* işâret etmek∞ göstermek∞ görünmek∞gözükmek, *...yönüne doğru {elle veya parmakla}* işâret etmek: göstermek, teşhîr etmek, meydâna çıkarmak; temsîl etmek, tasvîr etmek, resmetmek" (L.&S.); Lat. *exemplum / exemplar*; Ar.&Osm. *misâl*, "*enmûzec-i evvel*" (B.A.&F.D.): **arkhé-tûpon**; Fars.&Osm. *nümûne*, *nümûdâr* —*en*]

Bkz. *mímêsis*.

parénklisis (παρέκκλισις): sapma (atomların yön-değiştirmesi)

—İng. "*swerve* (*of the atoms*)" (F.E.P.)

[yana-eğ(il)me, yana-bük(ül)me, yanî yoldan-sapma veya yön- değiştirme; atomların hareket bakımından düzenli olarak takîbettikleri yoldan sapması veya yön değiştirmesi —*en.*]

Bkz. *klnêsis*.

páskhein (πάσχειν): marûz kalmak veya bırakılmak, uğramak, etkilenmek, edilgin hâlde olmak, duygulanmak, tutku

—İng. "*to suffer, be affected, passion*" (F.E.P.)

[hissetmek / hissedilmek, bir fâilin fiili (**poieín**) tarafından mefûl veya münfail hâle sokulmak, tutulmak, yoğurulmak, almak, tahammül etmek, katlanmak, çekmek, ıztırâb veya acı çekmek, çile çekmek, edilginlik, alırlık, sabır —buradan hareketle de daha sonraki felsefede etkilenim, edilgi, tutku, duygulanım fiili; **fl.* "**páskhô**: *kendinden ve kendi başına faâliyete karşıt olarak, herhangi birşey tarafından iyi ya da kötü* marûz bırakılmak, etkilenmek *veya* tesîr edilmek, müteessir olmak; *belli etkilenimlere ve duygulanımlara* açık *ve* yatkın olmak" (L.&S.); **fl.* "**páskhô**: duymak, uğramak, görmek, marûz kalmak; **eu páskhô**: iyi vaziyette olmak, mesut olmak; **ên ti páthô**: başıma bir şey gelirse, *euphemismus*, yanî ölürsem" (S.S); bkz. **páthos, katêgoríai**; karş. **poieín**; Lat. "*pateo / patior*" (*PG.*), *affectio*; Ar.&Osm. *ahz, kuvve-i âhize, kabûl, kuvve-i hasse*, "*münfaâl, kuvve-i-hissiye*" (H.Z.) —*en.*]

1. Edilginlik (*páskhein*), yanî form almış mahsûlü *páthos* (t.b.) olan genel hâl, bağlaşığı (*correlative*) olan etkinlik (*poieín*) ile birlikte, kadîm "güç" veya "kuvve" (*dûnamis*, t.b.) düşüncesinin bir işlevidir. Fakat kadîm "güç" düşüncesi içerisinde birarada bulunan bu iki işlevin [yanî *páskhein* (edilginlik) ile *poieín*'in (etkinlik)] birbirinden ayrılıp yalıtılması ve kavramsallaştırılması, değişmeyi ve hareketi (*kínêsis*, t.b.) etkin ve edilgin cephelere bölen (*Theait.* 156a; karş. *Nom.* x, 894c) Platon'un yaptığı bir iş gibi görünür ve Platon daha sonradan bu ikisini varageliş veya oluş (*génesis*) dünyâsının alâmet-i fârikaları diye adlandırır (*Soph.* 248c; ama yine de bkz. *Gorg.* 476a-e, burada

páskhein'in ve *poieín*'in büyük bir el uzluğuyla dilendiği gibi çekip çevirilmesi daha kadîm bir kullanımı telkîn eder).

2. Etkinin ve edilginin *génesis* ile biraraya getirilmesi kalıcı ve karârlı bir şekilde değiştirilmeksizin sürdürülegelir; ne var ki Platon'un önerdiği gibi (*Theait.* 156c) niteliksel değişme ya da yer değiştirme anlamında değil, fakat Aristotelesçi *génesis*'in (t.b.) öngördüğü teknik anlamda, yanî tözsel değişme ve özellikle de bir ögenin (*stoikheíon*) bir başka ögeye geçişi anlamında. Etki ve edilgiye açılan kilidin anahtarı karşıtlıktır (*enantíon*, t.b.); ayni şeyler birbirleri üzerinde etkide bulunamazlar (Platon, *Tim.* 57a; Aristoteles, *Peri gen. kai phthor.* I, 323b). Bu yüzden *génesis*'te içerilen güçler veya nitelikler genel cins düzeyinde ayni, fakat özgüllük düzeyinde ayrı olmak zorundadırlar ve *génesis* "karşıta geçiş" olarak tanımlanabilir (Aristoteles, *a.g.e.* I, 324a).

3. Fakat salt karşıtlık yeterli değildir: karşıt güçler etki ve edilgi kabiliyetine de sâhib olmak zorundadırlar. Ögelerin *génesis*'inde hangi güçlerin mevcûd olduğunu ayırdetmeye giriştiğinde, Aristoteles'in, "hafîf"i ve "ağır"ı, karşıt olsalar bile tam da *poieín*'e ve *páskhein*'e sâhib olmadıkları gerekçesiyle devredışı bırakması manîdârdır (*a.g.e.* II, 329b).

4. Aristoteles'te *páskhein* on *katêgoríai*'dan (t.b.) biridir (*Kat.* 1b-2a) ve bizzât Aristoteles'in verdiği örnekler "mızraklanıp deşilmek" [bazı çevirilerde "kesilmek" —*en.**] ve "dağlanmak" [bazı çevirilerde "yakılmak" —*en.**] şeklindedir. Tıpkı *poieín* gibi *páskhein* de hem karşıtlık hem de derece kabûl eder (*a.g.e.* 11b). Stoacılıkta "edilgin-olan" [münfail] (*paskhôn*) mâddeyle (*hûlê*), etkin-olan [fâil] (*poioun*) *lógos*'la (t.b.) özdeşleştirilir (D. L. VII, 134). Hem Aristoteles hem de Stoacılar etkin ve edilgin ögeler arasında ya da daha doğrusu onlardaki nitelikler arasında ayrım yaparlar (*Meteor.* IV, 378b; *SVF* II, 418; bkz. *génesis*).

---

* Buradaki bazı çevirilere elimizdeki sözlüğün yazarı F. E. Peters'in çevirisi de dâhildir. Biz burada, kadîm Greklere hâss tecrübeyi daha aslına uygun ve özgül bir şekilde yansıttığını düşündüğümüz Sir W. D. Ross'un editörlüğü altında yapılan İngilizce çeviriyi esâs aldık (bkz. *The Works of Aristotle*, ed. W. D. Ross, William Benton (Publisher), Encyclopaedia Britannica, Inc., Chicago-London-Toronto, 1952, s. 6.) —*en.*—

Hareketin etkin ve edilgin *arkhai*'ı [*arkhê*'leri] için sırasıyla bkz. *kinoún* ve *phûsis*; onların metafizik önemi için bkz. *enérgeia* ve *hûlê*; algıda oynadıkları rol için bkz. *aísthêsis*; *actio in distans* [uzaktan etkileme; bir şey üzerinde uzaktan bir etkide bulunma —*en.*] ve etkinin ve edilginin temasa geçmesi [yanî etkileyenin ve etkilenenin birbirine dokunması] sorunu için bkz. *sûmpátheia* 7.

páthos (πάθος): olay, vâkıa, hâdise; deneyim, tecrübe, yaşantı; duygu, tutku, duygulanım, etkilenim, heyecân, yüklenilen vasıf, sıfât veya nitelik, öz-nitelik

—İng. "*event, experience, suffering, emotion, attribute*" (F.E.P.)

[hiss, marûz kalınan veya uğranan şey, müteessir olunan şey, etkilenilen şey, başa gelen iş, katlanılan veya tahammül edilen şey, edilgi, acı, ıztırâb, çile; izlenim; "birinin veya bir şeyin başına gelen herhangi birşey; edilgin durum veya koşul: tutku, duygu, etkilenim, duygulanım" (L.&S.); "her türlü heyecân: ârzû, öfke, korku, itimâd, gıbta, sevinç, dostluk, nefret, üzüntü, rekabet, merhamet (*Aristoteles*)" (S.S.); bkz. ***fl. páskhein**; Lat. *affectus*; "*patior*" (*PG.*), "*passio*" (B.A.); Osm. *teessür, infiâl*, "*en-yenfaal*" (H.Z.) —*en.*]

1. *Páthos* sözcüğünün târihinin üzerine çokkatmanlı yananlamlardan oluşan bulutsu bir örtünün gölgesi vurur. En genel kabûlü içerisinde *páthos*, ya bizzât olup biten olayın kendisine gönderimle (bu anlamda Herodotos, *Hist.* v, 4; Sophokles, *Oid. Tûr.*, 732) veya olup biten olayın tesîri altında o olaya marûz kalan kişiye gönderimle (bu anlamda Platon, *Phaido*. 96a: "benim kendi tecrübelerim" [ya da bir başka deyişle "benim hisslerim", "benim görüp geçirdiklerim", "başımdan geçenler", "başıma gelenler" vb. —*en.*]) "olan birşey", "olup biten birşey" anlamına gelir; bu ikinci tipte kullanım, örneğin tragedya ustalarının "öğretip eğiten tecrübe" [veya bir başka deyişle "terbiye edici çi-

le"] (bkz. Aiskhûlos, *Aga.* 177) deyişinde olduğu gibi dikkat çekici ölçüde ethik yönlere doğru genişletilmiştir. Felsefî düşünüş bu noktadan iki farklı yöne doğru yürür; *páthos*'u hem "bedenlerin veya cisimlerin uğradığı şey" ["bedenlere veya cisimlere vâki olan şey] olarak hem de "rûhların uğradığı şey" ["rûhlara vâki olan şey"] olarak araştırır; ve birinci yöndeki araştırma nitelikler [etkilenimler] genel başlığı altında, ikinci yöndeki araştırma ise heyecânlar veya teessürler [duygulanımlar; yanî aşk, korku, nefret gibi rûhta tutku ve ihtirâs doğuran kuvvetli duygular ki, bunlar hazza yol açan coşturucu, neşelendirici, sevindirici duygular olabilecekleri gibi acıya yol açan kederlendirici, hüzünlendirici, iç karartıcı duygular da olabilir —*en.*] genel başlığı altında yürütülür. Bu iki araştırma arasındaki köprü, duyu bilgisini yeri geldiğinde rûha özgü *pathê*'yi [*páthos*'ları] tetikleyip uyandırabilecek duyulara özgü bir *páthos*'a indirgeyen mâddeci (*materialist*) duyum theorileri tarafından kurulur.

2. Fakat *pathê*'yi [*páthos*'ları] "bedenlerin veya cisimlerin uğradığı şey" ["bedenlere veya cisimlere vâki olan şey"] olarak tartışmak, tartışma çerçevesinin sınırlarını *páthos*'ların Platon'un zamanına dek anlaşılmadıkları bir şekilde çizmek olur. Şurası kesin ki, Platon, bir beden veya cisim (veya konu) ile onun uğradığı şey arasında ayrım yapabiliyordu (bkz. *Tim.* 49a-50a), fakat pre-Sokratiklerin bu tür ayrımlar yapabildiklerine ve bu tür ayrımlarda mündemic olacağı üzre "nitelik" gibi bir şeyi seçip ayırabildiklerine ilişkin pek fazla kanıt yoktur; niteliğin pre-Sokratik atası olan *dûnamis*'e (t.b.) bir "şey" gözüyle bakılıyordu. Bu nokta, Anaksagoras'ın "tohumlar"ı ele alışında mükemmel bir şekilde açıktır (bkz. *stoikheíon* 11-12). Başlangıçta yalnızca "her şeyi [*khrêmata*] hepbirarada" (fr. 1) içeren bir karışım [balçık, çamur, hamur(?) —*en.*] (*meigma*) vardır ve öyle anlaşılıyor ki bu karışımın içinde yalnızca alışıldık Empedoklesçi *stoikheía* değil, ama *pathê* [*páthos*'lar] / *dûnameis* [*dûnamis*'ler] de vardır: yaş ve kuru, sıcak ve soğuk, aydınlık ve karanlık (fr. 4). *Meigma* içerisinde birbirleriyle karışıp kaynaştıkları için bunlardan hiçbiri algılanabilir değildir.

3. *Nous*'un bir deverân hareketi başlatmasıyla çeşitli tohumlar birbirlerinden ayrışır (*apókrisis*) ve onlar da her şeyden bir parça içerirler ama olasılıkla *pathê*'den [*páthos*'lardan] birinin ya da ötekinin baskınlığından ötürü nitelikçe birbirlerinden ayrı ve farklıdırlar (bkz. fr. 4, *başlangıç kısmı*). Peki ama tohumlar neden algılanabilir değildir-

ler? Onlar çok küçücük boyutlarından dolayı algılanmazlar ve ancak büyük bileşimler hâlinde toplaştıklarında (*sûnkrisis*), bu daha büyük bileşimler algılanabilir hâle gelirler ve tek bir bileşen tipinin baskınlığından ötürü duyulur bir şekilde farklı olurlar (Aristoteles, *Phûs. akr.* ı, 187a).

4. Atomculukta *pathê* [*páthos*'lar] daha sınırlı bir rol oynar. Bu görüşte, yalnızca atomlar (*átoma*, t.b.) ve boşluk (*kenón*) vardır ve atomların da yalnızca iki niteliği vardır: boyut ve şekil (Diels 68A37; her ne kadar Atomculuğa daha sonradan yapılan bir ekleme gibi görünse bile ayni zamanda belki ağırlık da vardır, bkz. Aristoteles, *Peri gen. kai phthorá* ı, 326a; bkz. *kínêsis*). Bu durum, tüm algının ve aslında tüm duyulur bilginin temasa veya dokunmaya (*haphê*) indirgenebileceği savına yol açar (Aristoteles, *Peri aisthês.* 442a; intellektual bilgi sorunu hakkında bkz. *nóêsis* 6). Biz elbette ki başka tipten duyu deneyimlerinin de farkına varırız, fakat bunlar sâdece bizim kendimizden kaynaklanırlar [indîdirler] ve alışkanlığa veya âdete dayanırlar (*nómos*); bu çeşit duyu deneyimleri, duyuların belli bir gerçeklik tipi atfettiğimiz edilgin izlenimleridir (*pathê*; Theophrastos, *Peri aisth.* 61, 63).

5. Burada açıkça söz konusu edilen şey, şeylerin aslî yapısına âid ve etkileme kudretine (*poieín*) sâhib etkin kuvvetler (*dûnameis*) ile etkiye marûz bırakılan (*páskhein*, t.b.) cismin veya bedenin edilgin etkilenimleri (*pathê*) arasındaki ayrımdır. Demokritos, Sokrates-öncesi "karşıtlar" (*enantía*, t.b.) mekanizminin tamâmını reddedip tüm "etkinliği" temasa veya dokunmaya indirgemekle etkin nitelikleri (*poión*, t.b.) katı bir şekilde sınırlandırmıştı. Bu yüzden, onun duyu bilgisinin bizim âdet veya alışkanlıklarımıza bağlı [indî] niteliği üzerine koyduğu vurgu, Sophistler tarafından yayılan relativismin (epistemologik sonuçlara sâhib) daha ethik tınılarıyla (bkz. *nómos*) uyuşsa bile, tamâmen sâf olarak theorik irdelemelerin ürünü olarak görünüşe çıkacaktı.

6. Platon'da ethik *pathê* [*páthos*'lar] en azından bazı yerlerde mâddîliğin bir işlevi olarak görünür: onlar, rûhun ahlâkî, cismânî kısımlarında görünüşe çıkarlar ve rûhun bedenle kenetlenmesinin bir sonucu olarak oralarda bulunurlar (*Tim.* 42a-b, 69c). Platon, hem *pathê*'yi [*páthos*'ları] bir algı türü saymak hem de duyumu (*aísthêsis*) temasa veya dokunmaya indirgemeye girişmek bakımından Atomcu pozisyonu takîb eder (*a.g.e.* 61c-63e). Temaslar veya dokunuşlar aşırı de-

recede olduklarında bunun sonucu olarak hazzın ve acının ortaya çıktığını belirtmek bakımından ise Atomcu pozisyondan ayrılır (*a.g.e.* 64a-65b). Daha çok mâddecilik kokan (*materialistic*) bu açıklama, konu hakkında Platon'un söylediği tek ya da son söz değildir (bkz. *hêdonê* 2-3), fakat fiziksel bir nitelik olarak *páthos* ile ethik bir fenomen olarak *páthos* arasında bağ kurması bakımından ilgi çekicidir.

7. *Pathê*'nin [*páthos*'ların] ethik yönü başka irdelemeler yoluyla açığa vurulur. Platon, yine kimi yerlerde, rûhun üç kısma ayrıldığını düşünür (bkz. *psûkhê* 15). *Pathê* [*páthos*'lar] acaba rûhun tüm kısımlarının mı karakteristiğidir yoksa yalnızca daha aşağı ve cismânî olan iki kısmın mı? Platon bu konuda hiç açık değildir. *Timaios*'ta (*an.y.* ve 69c-d) *páthos*'lar *logistikón*'dan dışarı atılmış gibi görünürler, buna karşın *Nomoi*'da (897a) ve *Phaidros*'ta (245c) durum böyle değildir. Aslında, üç kısımlı rûh öğretisinin bütünü çatışkı hâlindeki *pathê*'nin [*páthos*'ların] varoluşunun kabûlüne dayanır gibidir ve *Politeia*'da bize oldukça açık bir şekilde söylenen odur ki (580d, 581a), rûhun her bir kısmının kendisine hâss *pathê*'si [*páthos*'ları] vardır. Tüm bu görünüşlere rağmen, Platon, kendisinin *palingenesía* theorisi için ve *eidê*'nin [İdeaların] bilgisi için zorunlu olan cisimsiz, ayrı ve ıssız bir yerde biraz yapayalnız duran ve belki de Pûthagorasçılıktan alınmış *logistikón*'u davranışla ilgili ethik analizlerinin daha "angaje" rûhuyla hiçbir zaman tam olarak bağdaştırıp uzlaştırmadı.

8. *Prôtê phil.* 1022b'de Aristoteles, kendisinden önce gelenlerin öngördüğü şekilde bir bedenin veya cismin uğradığı şeyler olarak *pathê* kullanımını özlü bir şekilde toparlayıp özetler. Aristoteles zâten *dûnamis*'i (t.b.) etkin güç ve edilgin güç olmak üzere ayırdedip iki anlama böldüğü için, *páthos* bu her iki anlamda da kullanılabilir ya da töz ve ilinek kategorisi içine yerleştirecek olursak *páthos* bir tözdeki (*hûpokeímenon*) değişme kuvvesi yahûd da bizzât bilfiil değişmenin kendisi ve özellikle de niteliksel değişme olur. Bu yüzden nitelik kategorisi içerisindeki değişme (*allotôsis*, başkalaşma, taggayyür) "*páthos* itibârıyla değişme [*metabolê*]" olarak tanımlanır (*Prôtê phil.* 1069b; bu tip değişmenin *ousía* itibârıyla değişmeden [tahavvül], yanî *génesis*'ten farkı için bkz. *stoikheíon* 15).

9. *Ethika Nikomakheia*'da Aristoteles tüm dikkatini rûhun *pathê*'sine [*páthos*'larına] yöneltir. *Phaidros*'ta (245c) Platon zâten rûhu deneyimlerin veya yaşantıların (*pathê*'nin [*páthos*'ların]) altında yatan

temel dayanak ve etkinliklerin veya yapıp-etmelerin (*érga*) kaynağı olarak betimlemişti; ve Aristoteles de işte bunları ahlâkın konusu yapar (*Eth. Niko.* II, 1160b; bkz. *praksis*). rûhun üçüncü hâli, *héksis* [t.b.] sâdece bizim dîger ikisine yönelik yatkınlığımızdır). Erdem, insânın rûhun hâlleri itibârıyla bir orta pozisyon kazanmasından oluşur; bkz. *aretê*.

10. *Pathê*'nin [*páthos*'ların] hakikatte *psûkhê*'ye özgü doğası, onlara hazzın ya da acının eşlik etmesi sûretiyle sergilenir (*a.g.e.* II, 1105b). Fakat bu söylenen, cismânî-olmayan rûhun etkilenimleri olsalar da *páthos*'ların büsbütün mâdde-dışı olduklarını belirtiyormuş gibi yorumlanmamalıdır. *Pathê* [*páthos*'lar] dâimâ sâf olarak fiziksel belli değişimlerin eşliğinde bulunur ve bu sebebdendir ki *psûkhê* ayrı bir töz olarak ele alınamaz, daha ziyâde bir cismin veya bedenin *entelékheia*'sı olarak görülebilir (*Peri psûkh.* I, 403a). Ve bu ayni ölçüt *nous*'a uygulandığında, tam da *nous*'ta *pathê*'nin [*páthos*'ların] bulunmayışı *nous*'un ölümsüz olduğunu telkîn eder (*a.g.e.* I, 408b); bkz. *nous*.

11. Atomculuğun Epikurosçu uyarlanışı içerisinde göründüğü zamanlarda *pathê* [*páthos*'lar] konusunda gerçekleştirilen Platoncu ve Aristotelesçi inceltmelere dikkat çekilebilir. Demokritos'ta baskın olan insânın âdet ve alışkanlıklarına bağlı [indî] öge yumuşatılmıştır (bkz. *hólon*) ve hâlâ esâsen dokunma veya temas duyumları olmalarına karşın, *pathê* [*páthos*'lar] şimdi artık kendilerine eşlik eden hazzın ya da acının varlığı yoluyla ayırdedilir. Şimdi haz ve acı dikkatin merkezi hâline gelir, çünkü onlar algılanan şeyin bünyeye-uygunluğunu (*oikeion* [benimsenirliğini veya özümsenirliğini]) ya da bünyeye-uymazlığını (*allótrion* [yadırganırlığını veya alışılmazlığını]) yansıtırlar ve böylelikle de iyinin ve kötünün seçimi için kriterler sağlarlar (D. L. X, 34, 129; bkz. *hêdonê*. Stoacılıkta "bünyeye uygunluk"un yeni bir tarzda genişletilen rolü için bkz. *oikeîôsis*).

12. Görünüşe göre, Zenon, "aşırı içtepiler" (*hormai*, t.b.) olarak tanımlanan tüm *pathê*'nin [*páthos*'ların] rûhun akıldışı hareketleri olduklarını savunuyordu (esâsen bu fikrin aynisi *Tim.* 42a-b'de ifâde edilir), buna karşın Khrûsippos *páthos*'ları akılsal yetinin (*hêgemonikón*) bir hâli olarak gören daha intellektualist pozisyonu yeğlemişti (*SVF* III, 459, II, 823; bkz. *aísthêsis* 5, *nóêsis* 17). Stoacı için erdemli hayât, Aristoteles'te olduğu gibi *pathê* [*páthos*'lar] için bir orta bulmaktan değil, fakat onların bütünüyle kökünü kazımaktan ibârettir. O

hâlde, bilge adam *apátheia* (t.b.) durağına ermiş olan adamdır. Dört temel *pathê* şunlardır: acı, korku, ârzû ve haz (D. L. vii, 110; bunlar *SVF* iii, 391'de tanımlanırlar; *Tim.* 42a-b'deki ve *Eth. Niko.* ii, 1105b'deki Platoncu ve Aristotelesçi listelerle karşılaştırın; ayni zamanda bkz. *nóêsis* 17).

Mâddenin *pathê*'si [*páthos*'ları] için bkz. *páskhein, dûnamis, poión, ónoma*; *homoiopathik* ilke temelinde ahlâkî *pathê*'nin [*páthos*'ların] tedâvîsi için bkz. *kátharsis*; *páthos*'ların kökünün kazınması için bkz. *apátheia*; *páthos*'ların algıyla bağlantıları için bkz. *aísthêsis.*

péras (πέρας): sınır

—İng. "*limit*" (F.E.P.)

[uç, bitim, hedef, son, sonuç, hadd; "son, uç: sonuç, netîce, bitiş: *zarf olarak* sonunda; koşu meydânında hedef, varış *veya* bitiş yeri, *Lat.* meta; *meta.* başarı, başarma gücü; *ka.* **péra**: *zarf*: öte, öteye, ötede, ötesin(d)e, karşıda, ilerde *vb.*, *Lat.* ultra; *Zaman hk.* daha öte, daha uzun süre, ertesi, sonrası; *meta.* ölçüsüz, aşırı bir şekilde; *ayr.* ...-den daha öte, ...-den daha büyük *birşeyi ifâde eder*" (L.&S.); bkz. **ápeiron** ve karş. **hóros**; Lat. *ultimus, terminus, limes, "limitis" (B.A.)*, meta. *meta*; Osm. *nihâye*(t) (H.Z.) —*en.*]

Sınır düşüncesi, Anaksimandros'un *ápeiron*'unda (içsel belirlenim veya sınırlanım yokluğu?) açıkça içerilen bir öge olmasına karşın, açık ve kesin bir rol oynamaya Pûthagorasçılar arasında başlar ve Aristoteles'in tanıklığına göre Pûthagorasçılar için sınır, sınırsız'la birlikte, sayının bile gerisinde duran nihâî bir gerçeklik ilkesiydi (*Prôtê phil.* 986b). Sınır, *Prôtê phil.* 986a'da anılan Pûthagorasçı karşıtlar tablolarından birinin en başında durur ve *Eth. Niko.* 1106b'de açık bir şekilde İyi ile bağlantılandırılır. Bu Pûthagorasçılara özgü *péras*, onların müzikal harmonide sayısal oranları keşfetmeleriyle bağıntılı olabilir (bkz. Aristoteles, *Peri ouran.* 290b12). Platon'un *Phil.* 23c-26d'deki

péras kullanımının maksadı böyle gibi görünür; *péras*'ın ethik îmâları için bkz. *méson*, *agathón*, *harmonía*.

Sayının tanımındaki bir etmen olarak sınır için bkz. *posón*; olanaklı bir Plotinosçu uyarlama için bkz. *aísthêsis*.

phantasía (φαντασία): hayâletme, hayâlgücü, imgelem; izlenim

—İng. "*imagination, impression*" (F.E.P.)

[zihnin kendi önüne imgeler veya görüntüler koyma ve bunları tasavvur edip görme yetisi; ******fl.* "**phaínô**: göstermek, görünmek, açık, âşikâr, belli olmak, belirmek, âşikâr olarak göstermek (*Fr.* 'fénomène': görülen); ******fl.* **phantázô**: ortaya çıkarmak; **phántasma**: görünme, görünüş, hayâl, tayf (*Fr.* 'fantome'); **phanê**: gözle görülür, belli, âşikâr, göze çarpar; **phásis**: ithâm, tahkikat, bir yıldızın görünmesi (*Fr.* 'phase': safha, evre); **phantasía**: tahayyül etme, tahayyül, hayâl" (S.S.); ******fl.* "**phaínô**: ışığa getirmek, görünür kılmak, göstermek, açık kılmak, bilinir kılmak; *bu.»* ortaya *ve* açığa koymak, örtüsünü açmak, açığa çıkarmak; *ses hk.* seçik kılmak, seçik bir tınıyla ses vermek, tınlamak, bangır bangır bağırmak, çın çın çınlamak; serimlemek, sergilemek, açıklamak, îzâh etmek, vâzıh kılmak; aydınlatmak, aleyhine bilgi vermek; görünmek; ******fl.* **phantázô**: görülebilir, açık, belirgin kılmak; *edl.&ort.* görülebilir hâle gelmek / getirilmek, kendini göstermek, görünmek; gibi / benzer olmak; aleyhinde bilgi verilmek, ışığa / aydınlığa çıkarılmak, aydınlatılmak; ******fl.* **phaéthô**: parlamak, ışımak; **phaétôn**: parlayan, ışıyan, ışıldayan; **phaeinós**: parlak, ışıltılı, pırıltılı; **phaidrós**: parlak, ışık

saçan; **phanê**: meşale; **phanós**: lamba, fener, ışıldak; **pháos**: ışık, günışığı, gün, gündüz; *meta.*, ışık, yanî neşe, sevinç, mutluluk *vb.*; *çoğ.* **pháea**: gözler, *Lat.* lumina; **phántasma**: görüntü, imge, hayâlet, görüm, düş, rüyâ; *bir şeyin zihnin önüne koyduğu* bir imge, *Lat.* visum: salt imge, gerçek olmayan görünüş; **phantasía**: görülebilir kılma, gösterme; gösteri, teşhîr, *Lat.* ostentatio; *felsefe terimi olarak*, zihnin gücü, hayâlgücü, *şeyleri kendi önüne koyan presentativ ve representativ* zihin yetisi" (L.&S.); Lat. *imaginatio*, "*cogitatio*" (Cass.); Osm. *muhayyele*, *tahayyül*, *intıbâ*, "*bentasiyye*, *bantasiye*"(!) (H.Z.) —*en.*]

Platon, *phantasía* terimini yargılamanın [hüküm verme kabiliyetinin veya yargılama yetisinin —> yargıgücünün —*en.*] ve algılamanın [idrâk etme kabiliyetinin veya algılama yetisinin —> algıgücünün —*en.*] bir harmanı olarak kullanır (*Theait.* 195d). Aristoteles için hayâletme (*phantasía*) [tahayyül kabiliyeti veya muhayyele kudreti —> hayâlgücü —*en.*], algılama (*aísthêsis*) ile düşünme (*nóêsis*) arasında bir ara-durumdur, *Peri psûkh.* III, 427b-429a (Plotinos'ta [*Enn.* IV, 4, 12] *phantasía*'nın benzer bir şekilde konumlandırılışıyla karşılaştırın). *Phantasía*, rûhun duyumdan kaynaklanan bir hareketidir ki, bu süreç algı süreci ortadan kalktıktan sonra bile varlığını koruyabilen bir imge veya görüntü sunar. Zenon, *phantasía*'yı "rûhtaki bir intıbâ [veya izlenim]" olarak (Sekstos Empeirikos, *Pros math.* VII, 236), rûh tarafından kavranabilir (*katálêpsis*) ve kabûl edilebilir şekilde "dışarıdan gelen bir itim" olarak (Cicero, *Acad. post.* I, 11, 40-42) tanımlar. *Phantasía*'nın duyusal doğası, Khrûsippos tarafından "intıbâ veya izlenim"den "başkalaşma"ya dönüştürüldü (Sekstos Empeirikos, *Pros math.* VII, 228-231, 233) ve Khrûsippos ayni zamanda hakikat ölçütünün *katálêpsis* değil *phantasía* olduğunu da ileri sürdü (D. L. VII, 54; bkz. *katálêpsis*).

"Sâhte hazlar"ın varlığa gelmesinde "hayâl kurma"nın rolü için bkz. *hêdonê*; *phantasía*'nın akletmede veya düşünmede oynadığı rol hakkında daha başka notlar için bkz. *nóêsis*.

philosophía (φιλοσοφία): bilgelik-sevgisi, bilgelik-dostluğu, bilgelik-âşkı, felsefe

—İng. "*love of wisdom, philosophy*" (F.E.P.)

[hikmet-yârânlığı, hikmet-şinâslık; **fl.* "**philéô**: sevmek, âşık olmak; *gen.* 'sevmek' *anlamından hareketle çeşitli özel anlamlarda kullanıldı*: sevgiyle veya dostça davranmak, hoş karşılamak, dostça ağırlamak, konuk etmek, dostluk göstermek, yârânlık etmek, yardım etmek, elinden tutmak *vb.*; sevgi belirtileri göstermek, *özl.* öpmek, *ort.* birbirini öpmek, öpüşmek; düşkün *ve* tutkun olmak, beğenmek, hoşlanmak, bayılmak, alışmak, âdet edinmek, vazgeçememek; **fl.* **sophízô**: **sophós** kılmak *veya* yapmak, **sophós** olmasını sağlamak *veya* hâline getirmek, eğitmek, öğretmek, öğütlemek, öğüt vermek, terbiye etmek, ders vermek, buyurmak, tenbîh *ve* nasîhat etmek, bilge *veya* bilgili kılmak, ârif *veya* âlim hâle getirmek; *edl.* bilge hâline gelmek *veya* bilge olmak: *bir şeyde* becerikli, marifetli veya usta olmak; sofisti veya bilgeyi oynamak, sofist veya bilge rolü yapmak: incelikle veya kurnazlıkla davranmak; aldatmak, eğlendirmek, oyalamak, kandırmak, hoşça vakit geçirtmek; (*bu fiillerden hareketle*:) **phílos**: sevilen, maşûk (**phílê**: maşûka), sevgili, azîz, *Lat.* amicus, carus; dost, arkadaş, yârân, *Lat.* amicus, amica: (**phílê**); *şeyler hk.* hoş, değerli, cânayakın; *Hom. ve başka ozanlarda iyelik zamiri olarak*, benim(ki), senin(ki), onun(ki) *vb. yerine kullanılır, özl. kalb veya yürek, kollar ve bacaklar gibi organlar hk.*; **sophós**: *herhangi bir sanatta* becerikli *ve* mâhir, *elbecerisinde veya sanat-*

kârlıkta işbilir *ve* usta; *toplulukla ilgili sıradan ve gündelik konularda ve işlerde* zeki, kavrayışlı, akıllı, basiretli, sağgörülü, kurnaz, işbilir; (b)ilimlerde usta, eğitimli, bilgili, âlim, muallim, ârif, bilge: *bu.» iron.* anlaşılması güç, derin bir kimse, ulemâ, allâme; *şeyler hk.* ustalıkla yapılmış, ustaca, akıllıca, bilgece, yaman; (*bkz.* **sophía**); (*bu adlardan hareketle*:) **fl.* **philosophéô**: bilgelik-sever *veya* bilgi-sever olmak; bilge olmaya çalışmak, bilmeyi aramak *ve* bilmenin peşinde koşturmak, sıkı çalışmak, *Lat.* philosophari; *bir konuyu* usûle göre *veya* methodla tartışmak *veya* incelemek, araştırmak, soruşturmak, (b)ilime göre ele alıp işlemek, *Lat.* meditari; *genel olarak, bir şeye* çalışmak, uğraşmak, didinmek, çabalamak, gayret etmek, okumak, tahsîl etmek; (bu fiilden hareketle:) **philó-sophos**: bilgeliği *veya* bilmeyi seven: *terimi, ilk kez, kendisine* **sophós**: 'bilge' *değil*, **philósophos**: 'bilgelik-sever' *diyen Pûthagoras kullandı; bu.» sıradan ve bayağı* (***hoi polloí***) *olana karşıt olarak*, eğitimli, öğrenimli, edeb *ve* bilim sâhibi; bir sanatla *veya* bilimle uğraşan kişi; *daha geç dönemde*, filozof, meseleleri (b)ilim çerçevesinde tartışan kişi; **philosophía**: bilme- sevgisi, bilgelik *ve* bilgi âşkı, *zorlu çalışma gerektiren* iz- sürmelere, arayışlara *ve* uğraşlara düşkünlük *ve* tutkunluk; bir konunun sistematik işlenişi, (b)ilim yoluyla araştırma, *Lat.* meditatio; felsefe, *Lat.* philosophia *veya* sapientia" (L.&S.); bkz. **sophía, theología, theôría, érôs**; Ar.&Osm. *felsefe, hikmet —en.*]

Geleneksel Yunan açıklamasına göre *philosophía* terimini ilk kullanan (D. L. I, 12; Cicero, *Tusc.* V, 3, 8) ve bu sözcüğü, en iyi *Phaido.*

62c-69e'de Sokrates'in çizdiği filozof çehresinde görülebilecek (Herodotos, *Hist.* I, 30'daki nötr "İonya" kullanımına karşıt) güçlü bir dinî ve ahlâkî anlamla ilk donatan Pûthagoras'tı. Aristoteles'te *philosophía* bu Pûthagorasçı tınıları yitirmiştir (ayni süreç Platon'da da görülebilir, bkz. *phrónêsis*): *philosophía*, şimdi, nedenleri araştıran intellektual bir disiplin anlamında, *epistêmê*'yle (t.b.) eş-anlamlı bir sözcük hâline gelmiştir (*Prôtê phil.* 1026a). Ayni pasajda Aristoteles "ilk felsefe"den (*prôtê philosophía*) veya "theologya"dan (bkz. *theología*) söz eder ("metafizik" [*ta meta ta phûsika*, *metaphûsika*] daha sonraki dönemlere âid bir sözcüktür); "ilk felsefe"nin konusu, (ayni zamanda *a.g.e.* 1037a'da "ikinci felsefe" diye de adlandırılan) fizik'te olduğu gibi değişebilir şeyler ya da mathematikte olduğu gibi mâddeyle bağlantılı şeyler değil, fakat öncesiz-sonrasız, değişmez ve mâddeden ayrı duran varlık veya var-olandır (*on*). Bu, *Prôtê phil.* 980a-983a'da *sophía* diye adlandırılan bilimle aynidir.

2. Felsefenin doğa felsefesi (fizik), ahlâk felsefesi (ethik) ve mantık (logik) dallarına bölünmesi olasılıkla Stoacılığa kadar geri gider (D. L. VII, 39; Cicero, *Acad. post.* 5, 19) ve ayni zamanda Stoacılar felsefeyi bir kez daha theorik-olan kadar pratik-olanı da kucaklayacak şekilde genişlettiler: bkz. Cicero'nun *philosophía*'yı *ars vitae* [yaşama sanatı] olarak tanımlaması, *De fin.* III, 2, 4; bkz. *sophía*, *ouranós*.

Felsefenin methodologyası için bkz. *aporía*, *dialektikê*, *éndokson*.

phorá (φορά): yer-değiştirme

—İng. "*locomotion*" (F.E.P.)

[devrinme; "taşıma, getirme götürme, yük taşıma *ve* nakletme; meydâna getirme, ürün *veya* meyva verme; *edl.* taşınmış *veya* nakledilmiş olma, taşınma *veya* nakledilme, hareket ettirilme, hareket: içerisinde bir cismin hareket ettiği yol veya yön, rota, yörünge, mahrek; hızlı veya süratli hareket, hamle, akın, hücûm, saldırı, *Lat.* impetus; *ayn.z.*, taşınan *veya* nakledilen şey, yük, hamûle, meydâna getirilmiş *veya* öne çıkarılmış şey, meyva, ürün, mahsûl, ekin, *Lat.*

proventus: *meta.*, büyük ekin yığını, hasad; **fl.* **phérô**: *Lat.* fero gibi, bir yük taşımak *veya* taşıyarak nakletmek; *ek bir hareket fikriyle birlikte* bir yerden bir yere taşımak, *atların taşıması gibi*; taşımak, katlanmak, yüklenmek, çekmek, *özl. zorlukla, güç belâ ve ezici bir ağırlık altında* taşımak: *örn.* **baréôs phérein ti** *veya* **khalepôs phérein ti**: 'bir şeyi katlanılmaz bir şekilde zorlukla ve zahmetle taşımak', *Lat.* aegre ferre *veya* graviter ferre *gibi*; gidip almak, alıp getirmek: getirmek, sunmak, armağan etmek, vermek; vesîle olmak, rastlamak, neden olmak, işletmek, çalıştırmak; gelir getirmek, ödemek, borç ödemek; ürün vermek, doğurmak, üretmek: *toprak veya ağaçlar hk.* meyva vermek, verimli olmak: *meta.* kazanç getirmek, kârlı olmak, fâiz getirmek; alıp getirmek, alıp götürmek: yağma *veya* ganîmet olarak alıp götürmek; alıp götürmek, elde etmek: kazanmak, başarmak, kazanç sağlamak: *ayn.z.* hakkını veya borcunu almak, *örn.* ücret *veya* bedel almak; *yollar hk.* bir yere götürmek: **hê hodòs phérei**: 'yol taşır' veya 'yol götürür', 'yol çıkar', *Lat.* via fert *veya* via ducit *gibi*; *kırlık bir alan hk.* serilmek, uzanmak, yayılmak, ...-e doğru çıkmak: *meta.* bir sona *veya* hedefe götürmek *veya* yönlendirmek; *bu.*» *gen. birşeye veya birşey yönünde* katkıda bulunmak *veya* rehberlik etmek; hedeflemek, işâret etmek *veya* parmakla göstermek, birşeye işâret etmek, birşey kasdetmek; şifâhen *veya* ağızdan taşımak, sözle taşımak *veya* nakletmek, ağızda taşımak, ...-den çok fazla söz etmek; taşınmak, nakledilmek, dolaşımda olmak; **phére** *Hom. buyruk olarak kullanılır*: yüklen, taşı, getir, götür; *edl.*

bir yerden taşınmak *veya* nakledilmek, *özl. elde olmayan bir şekilde*: dalgalarla taşınmak, sürüklenmek, süpürülüp götürülmek, akıntıya kapılmak, uçurulmak, *Lat.* ferri; *ayn.z. kendi güçleriyle taşınan veya hareket ettirilen cisimler hk.* hızlanmak, koşmak, uçmak, hızla gitmek, akıp *veya* kayıp gitmek; *meta.* **eu** *ya da* **kakôs phéresthai**: *örn. kurulan planlar vb. hk.* iyi *ya da* kötü çıkmak, iyi *ya da* kötü gitmek; **tà pragmata kakôs phéresthai**: 'işlerimiz kötü gidiyor' " (L.&S.); bkz. **adiáphoron, aporrhoaí, diaphorá** ve karş. **génesis, metabolê, kínêsis, rhoê**; Lat. *fl. *transfero* → "*translatio*" (Cass.); Osm. *nakl / intikal / tenakkul —en.*]

Aristoteles'e göre her yer-değiştirme 1) bir merkez çevresindeki dâirevî harekete ya da 2) [çevreden aşağı] bir merkeze doğru ya da bir merkezden ırağa [yukarıya, çevreye] doğru düz çizgisel harekete indirgenebilir (*Peri ouran.* 268b). Dâirevî hareket birincildir (*Peri ouran.* 269a; *Phûs. akr.* VIII, 265a-266a) ve kendisinden göksel cisimlerin yapıldığı beşinci öge olan *aithêr*'in doğal hareketidir (*Peri ouran.* 269b-270b); buna karşın düz çizgisel hareketler öteki dört öge [dört unsur: anâsır-ı erbaa] için doğal hareketlerdir; bkz. *kínêsis, stoikheîon.*

phrónêsis (φρόνησις): bilgelik, pratik bilgelik, sağgörü

—İng. "*wisdom, practical wisdom, prudence*" (F.E.P.)

[engin ve incelikli düşünme, (z)engin düşünme kudreti ve kabiliyeti; "*şöyle şöyle yapmak* düşüncesinde olma {gönlünde bir düşünce besleme, gönlünden geçirme}, amaç, niyet, merâm, maksad; yücegönüllülük, yüreği-genişlik, cesâret: *ve kötü anlamda*, gurur, kibir, kendini-beğenmişlik, haddini *ve* kendini bilmezlik, cüret-

kârlık, gözüpeklik, ataklık, yüzsüzlük, arsızlık; düşüncelilik, sağduyu, sağgörü, pratik bilgelik, aklıbaşındalık {düşünme ve akıl sağlamlığı}; **phrên**: *çoğ.* **phrénes** *hâlinde*: *kalbi ve akciğerleri mide, karaciğer ve bağırsaklar gibi daha aşağıdaki iç organlardan ayıran* kas, karın zarı *veya* göğüs çatalı; *ayn.z.* **diáphragma** {diafram} *da denir*; *Hom. hem tekil hem de çoğul hâlde*, kalb, yürek *ve kalbin, yüreğin yakınında bulunan organlar veya kısımlar*, göğüs, bağır, sîne, döş, *Lat.* praecordia; *tutkuların ve duyguların yeri*: *bu itibârla*, yürek, kalb, cânevi, gönül {*Fars.* 'dil'}, manevî kudret, akıl, zihin, tin, düşünme gücü, anlama, anlayış: *çoğu kez* **thûmós** *ile birlikte görünür*: **katà phréna kài katà thûmón** {'cân-ü-gönülden','cân-ü-yürekten'}, *Lat.* mens animusque *gibi*, **ek phrenós**: cândan, yürekten, kalbden, gönülden, içten; *hayvânlar hk.* hiss, duyu, içgüdü; **phrénes**: *Hom. ayn.z.*, **psûkhê**'*ye* (*ayrılan rûha veya çıkan, çıkıp giden câna*) *karşıt olarak*, yaşamın, hayâtın *veya* cânın yeri *veya* otağı *ya da* bizzât yaşamın, hayâtın, cânın kendisi *anlamında da kullanılır*: {cânevi}; ***fl. phrenóô**: bilge kılmak, akıllı hâle getirmek, anlayış *ve* izân vermek, öğretmek, eğitmek, terbiye etmek, edeb erkân göstermek *ve* öğretmek; ***fl. phronéô**: düşünmek, anlamak, düşünme *ve* anlama gücüne sâhibolmak: **áristoi mákhesthaí te phronéein te**: hem savaşta hem de danışta en iyi(ler); **hoi phronountes**: bilgeler; **tò phronein**: *tıpkı* **phrónesis** *gibi*, anlayış; aklıbaşında, sağ *ve* sağlam duyulu olmak; ...düşüncesinde olmak, gönlünden geçirmek, aklında bulundurmak, amaçlamak; *belli bir biçimde* gönüllü, istekli

veya yatkın olmak, cânı çekmek, gönül koymak, eğilimli olmak, kasdetmek, niyet etmek, maksadında *ve* murâdında olmak; **méga phronein**: yüksek düşüncelere sâhibolmak, *ya iyi anlamda*, yücegönüllü, engingönüllü, yüreğigeniş olmak *ya da kötü anlamda*, kendini *ve* haddini bilmez, arsız, cüretkâr *ve* kibirli, gururlu, kendini-beğenmiş olmak, *hayvânlar hk.* soylu, yüksek rûhlu olmak; **smikròn phronein**: alçak, yüreksiz, süflî, 'ciğeri beş para etmez' yaradılışlı olmak; *bir şeyi* düşünmek, dikkat etmek, önemsemek, umursamak, kulak vermek, dinlemek, *bu.»* kulak kabartmak, kulak kesilmek, dikkate almak, tınmak, tınlamak, *bir şeye karşı* önlem almak, uyanık *ve* tetikte olmak; duymak, hissetmek: cânlı ve hayâtta olmak, câna sâhib olmak, yaşamak; (bu fiilden hareketle:) **phrónêma**: yürek, cân, gönül, zihin, tin, *Lat.* animus; **phrónimos**: *zihin ve duyu sağlamlığı içerisinde* düşünen *ve* anlayan; anlayışlı, sağgörülü, öngörülü, tedbîrli, ihtiyâtlı, aklıbaşmda, duyarlı, hassâs, kararlı, şaşmaz, emîn, sağlam; düşünceli, pratikte bilge, *ne yaptığını* düşünen *ve* bilen, *Lat.* prudens; **tò phrónimon**: pratik bilgelik, sağduyu; ***fl. phróntizô**: düşünmek, irdelemek, uzun uzadıya *ve* derinliğine düşünmek, fikir almak, kulak vermek, söz dinlemek, önemsemek, dikkat etmek, dikkate almak, umursamak; bir şeyi düşünmek, hesâba katmak: düşüncesinde kurmak, planlamak, tasarlamak, bulmak, îcâd etmek, bulup çıkarmak, sökmek, uydurmak; *bir şey için* fikir almak, *bir şeye* kulak vermek, tınmak, dikkat *ve* özen göstermek, nazar-ı dikkate almak, itibâr etmek, saymak, itinâ ve ihtimâm göster-

mek; *bir şeyden yana* düşünceli, tasalı, kaygılı olmak *veya* ...kaygısında olmak; **phrontís**: düşünce, efkâr, kaygı, tasa, derd, dikkat, özen, ihtimâm, itinâ, *bir şeye* kulak kabartma, önemseme, umursama, tasalanma; düşünce, düşünüm, düşünceye dalına; derin düşünme ve derin düşünce, kaygılı düşünme, 'anksiyete', endişe, ilgi, alâka; düşünme gücü, zihin, tin; **phrontistêrion**: *Sokrates'in okulunun Aristophanes tarafından adlandırıldığı gibi*, sıkı ve zorlu düşünmeye ayrılmış bir yer, düşünme-dükkânı; **phrontistês**: derin, sıkı, zorlu, ağır düşünür, **phrontistês tôn meteôrôn** *veya* **phrontistês tà metéôra**: dünyâ-üstü, yüksek ve ulvî şeyleri düşünen düşünür" (L.&S.); bkz. **sôphrosûnê** ve karş. **thûmós, psûkhê, pneúma, nous**; Lat. *prudentia*; Osm. *basîret / basîret-i kalb, ferâset / firâset, akl-ı amelî —en.*]

1. Erdem konusunda bir tür intellektual denetimin var olduğuna dâimâ inanıldı, ki Kûnik Antisthenes'e atfedilen sözlerin (D. L. VI, 13), ve Platon'un iyi'yi *phrónêsis*'le özdeşleştirdikleri yolunda olasılıkla Kûniklere yaptığı gönderim (*Polite.* VI, 505b) buna tanıklık eder. Sokrates için, deneyim dünyâsını aşan [*transcendental*] ahlâkî değerlere yönelik bu intellektual içgörüsel kavrayış erdemle (*aretê*) eş-anlamlı hâle gelir, bkz. Ksenophon, *Apomnêmo.* III, 9, 4; Platon, *Gorg.* 460b; *Men.* 88a-89a (fakat karş. *phrónêsis*'in hakikî *aretê*'nin unsurlarından yalnızca biri olduğunu öne süren *Phaido.* 69a-b); Aristoteles, *Eth. Niko.* 1144b.

2. Platon'un daha metafizik ilgileriyle birlikte, *phrónêsis, eidê*'nin [İdeaların] intellektual olarak temâşâ edilmesi anlamına gelinceye dek pratik ve ethik renklerini yitirmeye başlar (bkz. *Polite.* 505a *vd.*) ve *Philebos*'ta genellikle en yüksek bilgi tipi olarak *nous*'un bir eş-anlamlısı gibi kullanılır (22a, 22d, 66b; bkz. *hêdonê*) —bu kullanım, duyu bilgisi ile düşünce arasındaki benzerlikler ve farklılıklar konusundaki tartışmalarında pre-Sokratikler arasında oldukça yaygın bir kullanımdır (bkz. *aísthêsis, nóêsis*). Gençlik dönemine âid *Protrepti-*

kos'unda (fr. 52) Aristoteles hâlâ Platonik pozisyona bağlıdır, fakat *Eth. Niko.* vı, 1140a-b'de *phrónêsis* bir kez daha ahlâk alanıyla sınırlanır ve buna karşılık Platonik *phrónêsis*'in *theôría* yanı (theorik) bilgelik (*sophía*) olarak ayrı başına koyulur, bkz. *a.g.e.* 1143b-1145a. *Phrónêsis*, hazcılığına (*hedonism*) rağmen Epikuros'ta hâlâ merkezî bir rol oynar (D. L. x, 131); kezâ Stoacılıkta (Plutarkhos, *De vit. mor.* 2; *SVF* ıı, 256) ve Plotinos'ta da (*Enn.* ı, 2, 7; ı, 6, 6) *phrónêsis*'in böyle merkezî bir rolü vardır.

Phrónêsis'in yeri konusunda bkz. *kardía*.

phthorá (φθορά): yoğagidiş, bozuluş, çöküş —İng. "*passing away, corruption*" (F.E.P.)

["bozulma, çökme, yıkılma / yıkılış, yokolma / yokoluş; çöküntü, yıkıntı, yıkım, mahv: *ayn.z.*, ölümlülük, fânîlik, ölüm; *bir kadının* baştan çıkartması, ayartması; ahlâkî çöküntü, ahlâk bozukluğu, fenâlık, kötülük, şerîrlik; **fl.* **phthefrô**: bozmak, berbâd etmek, cânına okumak, mahvetmek, harabetmek, vîrân etmek, yakıp yıkmak, kasıp kavurmak, bitirip tüketmek, yok etmek, *Lat.* perdere, pessumdare: *edl.* yıkılmak, harabolmak, mahvolmak, yokolmak; *deniz kazâsına uğramış kişiler hk.* kazâya uğramak, helâk olmak, telef olmak; *insânlar hk.* öldürmek, katletmek, cân almak, yoketmek: *ayn.z. kadınlar hk.* ayartmak, baştan çıkartmak: *edl.* ölmek, cân vermek, çürümek, bozulmak, mahvolmak, sararıp solmak, eriyip gitmek, yok olmak" (L.&S.); "**phthóros**: mahv, inkırâz, felâket, âfet" (S.S.); bkz. **áphthartos** ve karş. **génesis**; Lat. *corruptio*; Osm. *fesâd / ifsâd —en.*]

Kínêsis olarak bilinen sürecin sonu olarak *phthorá* [yoğagidiş], sürecin başlangıcı olan *génesis*'in [varagelişin] bir bağlaşığıdır (*correlative*) ve bu bağlam içerisinde görülmek zorundadır (Anaksimand-

ros'ta durum böyledir, Diels 12B1). Bu bakımdan, Parmenides'in *on*'u [Varlık'ı] (fr. 8, str. 26) ve Platon'un *eidê*'si [İdeaları] (*Phaido.* 78a) gibi *kínêsis*'in dışında kalan varlıkların hem *génesis*'i [varagelişi] hem de "yoğagidiş"i [*phthorá*] yoktur (bkz. Parmenides, fr. 8, str. 27 —burada bu mantıksal sonuç özgül bir şekilde belirlenir). Duyulur şeyler (*aisthêta*) dünyâsının sınırları içerisinde, Platon'un son derece gelişkin bir değişme (*metabolê*) analizi vardı ve bu analize göre *génesis-phthorá*, Aristoteles için "tözsel değişme" demek olan kategori içerisinde olup biter. Bu pasajlardan birinde (*Nom.* 894a) *phthorá*'nın "bir başka bünyeye [*héksis*] dönüşüp değişme" olarak bir yarım-tanımı vardır. Aristoteles'te *génesis* hep dâimdir, çünkü her bir *phthorá*, aslında yeni bir *génesis*'tir (*Peri gen. kai phthor.* ı, 318a); bkz. *génesis.*

Kósmos'un bozulup çürüyüşü sorunu *áphthartos* başlığı altında ve rûhun bozulup çürüyüşü sorunu *athánatos* başlığı altında tartışılmıştır.

phûsikós (φυσικός): doğa veya **phûsis** (t.b.) ile ilgilenen, uğraşan veya **phûsis'i** araştıran (kişi), doğa düşünürü, doğa filozofu

—İng. "*student of physics, natural philosopher*" (F.E.P.)

[çoğ. **phûsikoì**: doğa filozofları, doğa düşünürleri; bkz. **phûsis**; Lat. *physicus*; Osm. yakl. *ehl-i tabîat, tabîiyyûn —en.*]

Bkz. *theología, aphaíresis, érgon.*

phûsis (φύσις): doğa

—İng. "*nature*" (F.E.P.)

[bütün anlamlarında "doğa, *bir kişinin veya bir şeyin* doğuştan *ve* aslî niteliği, özelliği *veya* yapısı; **phúsis arithmôn**: sayıların doğası, sayıların doğal yapısı, *Lat.* vis; **phûseôs apostênai khalepón**: *bir şey veya bir kişi için*, 'doğasından kopup ayrılmak zordur'; *zihin hk.* bir insâ-

nın doğası, doğal güçler *ve* yetiler, yetenekler, mizâc, yaradılış, hûy; dış biçim, boy bos, endâm, bedenin şekli, fiziksel görünüş, *Lat.* species; doğal düzen, doğa: **nómô'ya** *veya* **katà nómon'a** (*âdet îcâbı, töre gereği, toplumsal yasaya veya alışkanlığa göre olana*) *karşıt olarak* **phûsei** *veya* **katà phûsin**: doğa gereği, doğadan, doğaya göre; doğal köken, origin, doğum, doğuş: **phûsei**: doğumdan, doğuştan; *herhangi bir* varlık, yaratık; **fl.* **phûô**: öne getirmek, ortaya çıkarmak, meydâna getirmek *veya* meydâna çıkarmak, üretmek, hâsıl etmek, büyütmek, gürleştirmek; *ayn.z.*, doğurtmak, döl vermek, cân vermek, varlığa getirtmek, oldurmak: **ho phûsas**: doğurtan, baba; *edl. ve ort.* büyümek, gelişmek, serpilip boy atmak, gürleşmek, göğermek, fışkırmak, patlamak, çıkmak, çıkıvermek, bitmek, bitivermek, varlığa gelmek, üretilmek, hâsıl edilmek, meydâna getirilmek; *insânlar hk.* doğurtulmak, doğurulmak *veya* doğmak: **mè phûnai nika**: 'hiç doğmamış olmak en iyisiydi'; herhangi bir kimsenin soyundan gelmek: **ho phûsas'a** *karşıt olarak* **ho phûs**: 'oğul'; doğa gereği şöyle şöyle olmak, doğaca şu şu şekilde olmak *ve bu.» sâdece ve bâsitçe* 'olmak'; *bir kimse hk.* doğasına düşmek, doğal payı *veya* kısmeti olmak; **fl.* **phûsáô**: esmek, estirmek, nefesle ya da körükle üflemek, üfürmek, nefh etmek: hırıldamak, horuldamak, nefesle burnuna çekmek, içini ve içine çekmek, esnemek, nefes alıp vermek, solumak, hırıldanmak, öfleyip püflemek: **deinà phûson**: öfkeyle homurdanmak, azıp köpürmek, esip üfürmek, esmek gürlemek, azgınca kaynamak, fokur fokur fokurdamak; *meta.* şi-

şirmek, aldatmak, gururunu veya kibrini okşamak; patlatmak, fışkırtmak, boşaltmak; üflemek, söndürmek; nefesli *veya* üflemeli bir çalgı üflemek, öttürmek" (L.&S.); Lat. *natura*; Osm. *tab' / tabîat —en.*]

1. Herakleitos'un zamanına dek bizzât bu sözcüğün kendisiyle ilgili güçlü tanıklıklar olmasa da (sözcük daha evvel Anaksimandros'un ve Ksenophanes'in eserlerinin adlarında görünür), şurası açıktır ki, *lógos* olarak bilinen ve daha sonraları Pûthagoras tarafından *philosophía* (t.b.) olarak bilinen methodologik yaklaşımı kullanan araştırmanın genel konusu *phûsis* idi. Hem Platon'un hem de Aristoteles'in anlayışı bu şekildeydi, ki her ikisi de ilk filozofları *phûsikoì*, yanî *phûsis*'le ilgilenenler diye adlandırırlar (bkz. *Phaido*. 96a; *Prôtê phil*. 1005a). *Phûsis*, birbirinden farklı ama yine de birbiriyle bağlantılı şu anlamlara geliyordu: 1) serpilip büyüme ve gelişme süreci veya *génesis* (bu anlamda, Empedokles, frr. 8, 63; Platon, *Nom*. 892c; Aristoteles, *Phûs. akr*. 193b); 2) kendisinden şeylerin yapıldığı ve çatıldığı fiziksel [veya doğal] ana-mâdde / cevher, *Urstoff* [en kadîm cevher, ilk mâdde] anlamında *arkhê* (t.b.) (bu anlamda, Platon, *Nom*. 891c; Aristoteles, *Phûs. akr*. 189b, 193a); ve 3) bir tür içsel organizasyon veya düzenleniş ilkesi, şeylerin yapısı [eşyânın tabîatı] (bu anlamda, Herakleitos, fr. 123; Demokritos, fr. 242).

2. 1) ve 2) sınıfına giren anlamlar pre-Sokratiklerin tanrıcılığı (*theism*) bağlamında görülmek zorundadır: bu "mâdde" veya "cevher" diriydi, bu yüzden tanrısaldı, bu yüzden de ölümsüzdü ve yoğagitmez, yokolmazdı (bkz. Aristoteles, *Peri psûkh*. I, 411a, *Phûs. akr*. III, 203a-b; Platon, *Nom*. 967a; karş. *Epinom*. 991d). Bu itibârla en kadîm filozofların *phûsis*'i hareketli ve cânlıydı, fakat Parmenides'in *kínêsis*'i varlık alanından kesin bir şekilde dışlamasıyla birlikte (bkz. *on*), bu *phûsis* düşüncesi esâstan imhâ edildi, hareketin başlatılması örneğin Empedokles'in "Sevgi ve Kavga"sı (bkz. Diels, fr. 31A28) ve Anaksagoras'ın *nous*'u (t.b.) gibi dış fâillerin ellerine geçti; ya da hareket rastlantısal ve zorunlu oldu —ve bu, olasılıkla Atomculara gönderimde bulunan Platon'un gözlerinde (*Nom*. 889c) dinî bakımdan daha da öldürücü bir öğretidir (bkz. *tûkhê*). Platon'un kendi zamanının *phûsis* görüşlerinde hatâlı bulduğu şey, *phûsis*'in mâddîliği (*Nom*. 892b) ve *phûsis*'te amaçlı olarak tasarlanmış bir düzenin (*tékhnê*) yokluğudur

(bkz. *Soph.* 265c). Bu iki yanlış-kavrayışı düzeltmek maksadıyla Platon bir hareket kaynağı olarak ötekilerin yerine *psûkhê*'yi temele koydu.

3. Aristoteles ile birlikte, Platonik *psûkhê*'nin işlevlerinden pek çoğunu üstlenen *phûsis* genel olarak tekrâr eski diriliğine kavuşturulur: o, "dolayımsız olarak içinde var olduğu şeylerin hareketinin ve sükûnetinin ilkesi [*arkhê*] ve nedeni [*aitía*]" olarak tanımlanır (*Phûs. akr.* II, 192b). Tıpkı *psûkhê* gibi *phûsis* de tinseldir, çünkü o başat olarak formdur (*Phûs. akr.* II, 193a) ve bir ereğe (*télos*) doğru işler (*Phûs. akr.* II, 194a). Buradan iki güçlük doğar: *psûkhê*'nin yerine *phûsis*'i koymakla, Aristoteles, bir yandan hareket ile yaşam arasındaki ve öte yandan da erek (*télos*) ile akıl (*nous*) arasındaki bağlantıyı kopartmıştır. Birinci güçlük, *phûsis*'in kapsamını cânsız ögeler alanına varıncaya dek genişletmek ve her bir öge için "doğal hareket" öğretisini koymak sûretiyle çözülür (bkz. *stoikheîon, kinoún* 8), fakat *Phûs. akr.* VIII'de Aristoteles daha Platonik bir pozisyona geri döner: "rûha sâhib", yanî cânlı şeyler, kendi içlerinde hem hareket ilkesini hem de hareketin başlatıcısını taşırlar ve bu yüzden onlar, kendi içlerinde etkin (*poieín*) değil, edilgin (*páskhein*) hareket ilkesi taşıyan ve bunun sonucu olarak da dışarıdan işletilmek zorunda olan cânsız şeylerden ayrılırlar (*Phûs. akr.* VIII, 255b-256a): bu itibârla her hareket, aslında, hareket ettirici bir etkin neden (*kinoún*) gerektirir. İkinci sorun, yanî *télos* ile *nous* arasındaki bağlantı konusunda da Aristoteles benzer bir şekilde ikircimlidir; *Phûs. akr.* II, 199a'da *phûsis*'in teleologyasına ilişkin öyle iki arguman yanyana koyulur ki, bunlardan biri *nous*'un varlığını telkîn ederken, dîgeri bunu inkâr eder.

4. Stoik bircilik (*monism*) Tanrı-doğa-âteş özdeşleştirmesine yol açtı (*SVF* II, 1027; Cicero, *De nat. deor.* II, 22, 57). İçkin, etkin rolü içerisinde *phûsis, lógos*'tur (Seneca, *De benef.* IV, 7) ve tek tek bireysel varolanlar düzeyinde ise *lógoi spérmatikoí*'dur (t.b.). İnsânın ereğinin "doğayla âheng içerisinde" yaşamak olması bakımından *phûsis* bir ahlâk ilkesidir (Stoacı "doğal" ahlâk için ve doğanın içten-bağlaşkanlığı (*interconnection*) theorisi için sırasıyla bkz. *nómos* ve *sûmpátheia*).

5. Plotinos'un doğa öğretisi, onun rûh görüşüne bağlıdır; hem evrenin rûhunda (bkz. *psûkhê tou pántos*) hem de bireysel, içkin tek tek insân rûhlarında iki farklı yön vardır: yüksekteki ve temâşa edici

bir yön, yanî asıl rûh (bununla berâber *Enn.* IV, 4, 13'te bu yön *phrónêsis* diye adlandırılır) ve aşağı bir yön, yanî *phûsis*; bu ikinci yön *nous*'tan hep gerisingeri döndürülüp uzaklaştırılır ve bunun sonucu olarak bu yönün temâşâ gücünün zayıflaması onun *theôrîa*'dan eylemliliğe [amelî etkinliğe] (*praksis*) düşmesine neden olur; *phûsis* mekanik bir şekilde değil, fakat zayıflamış bir temâşâ biçimi olarak üretir ve meydâna getirir (*Enn.* III, 8, 2-5). Bireyin içerisinde *phûsis* düşüncesiz ve hayâlsiz işleyen bitkisel yetidir (*Enn.* IV, 4, 13); bkz. *psûkhê*, *télos*.

pístis (πίστις): 1] inan, inanç, inanış (şahsa özgü hâller olarak inanışlar anlamında); 2] inanç aşılayan veya kanâat telkîn eden birşey, inandırıcı veya iknâ edici kanıt

—İng. "1] *faith, belief* (*subjective state*); 2] *something that instills belief, proof*" (F.E.P.)

["başkalarına inanma ve güvenme; inanmışlık, doğruluk, dürüstlük; inanç *ve* güven veren şey, inanca, güvence, garanti; ***fl.* peithô**: baskın çıkmak, yenmek, kendi tarafına çekmek, kalbini *veya* gönlünü avlamak veya çelmek, konuşarak iknâ etmek, razı etmek, inandırmak, kandırmak: *kötü anlamda*, yanıltmak, yanlış yönlendirmek, aldatmak; yalvarıp yakarmayla iknâ etmek, yatıştırmak, öfkesini yatıştırmak, teskîn etmek, sâkinleştirmek; zorlamak, kışkırtmak, tahrîk etmek; *birini* birşeye iknâ etmek; *bir meseleyi* tartışmak veya kanıtlamak; *edl.&ort.* baskın çıkılmak, yenilmek, boyun eğmeye iknâ *ve* razı edilmek; *bir kişiyi* dinlemek, itâat etmek, uymak, boyun eğmek; *bir şeye* inanmak *veya* güvenmek; dayanmak, bel bağlamak, yaslanmak, itimâd etmek; tamâmen iknâ edilmek veya razı olmak, inanmak, itikâd beslemek:

şeyler hk. inanılmak; *bu.*» **Peithô**: *Lat.* Suada, Suadela, tanrıça olarak kişileştirilmiş İnanca; inandırma *veya* iknâ etme yetisi, uzsözlülük, inandırıcılık; *zihindeki* bir inanış; inandırma *veya* iknâ aracı; itâat, uyma" (L.&S.); *Lat. fides, fiducia*; Osm. *emn / îmân, akd / i'tikad, sıdk / sadâkat, amd / umde / itimâd; temînat, tahhüd, delîl, bürhân, hüccet, kerâmet*, vb. — *en.*]

1) Terim hem Parmenides'te (fr. 1, str. 30; fr. 8, str. 50) hem de Empedokles'te (frr. 3, 4, 114) ortaya çıkar, fakat herhangi bir teknik anlamda kullanılıp kullanılmadığı kuşkuludur. Platon'un "bölünmüş çizgi"sinde hakikî bilgi (*epistêmê*) olmayan, fakat daha ziyâde "kanı"yla ilişkili olan zihinsel hâller iki sınıfa bölünürler: bu hâllerden biri duyulur şeylerin kopyalarıyla (*eikônes*) ilişkilidir, buna karşın *pístis* olarak adlandırılan diğer hâl ise bizzât duyulur şeylerin algılanışıdır (*Polite.* 509e-511e). *Pístis*, Aristoteles'in epistemologyasında önemli bir rol oynamaz; daha doğrusu, Aristoteles, kanıtlama [isbât, bürhân] ile inandırma [iknâ] arasındaki bağıntı bağlamında *pístis*'le ilgilendi; 2) *pístis* (şahsî inanış veya kanâat oluşturma, inandırma) rhetorik sanatının konusudur (*Tekh. rhet.* 1, 1355b) ve *Tekh. rhet.* 1, 1356a'da çeşitli iknâ araçları anahatlarıyla taslâk hâlinde verilir.

plêthos (πλήθος): çok, çokluk, çoğulluk —İng. "*plurality*" (F.E.P.)

["büyük bir sayı, bir kitle, kalabalık, izdihâm, yığın: daha büyük parça, kütle, ana gövde; *bu.*» topluluk, halk, ahâlî, umûm, avâm, cumhûr, çoğunluk: *ayn.z.*, halk(ın) yönetimi, demokrasi; sayı, mikdâr *veya* nicelik: *ayn.z.*, büyüklük, irilik, boy, cesâmet, cüsse; *kimi zaman, Zaman hk.* uzunluk, süre" (L.&S.); karş. hén; Lat. *multus, pluralis*; Osm. *kesîr / kâsir / mütekessir / kesret, kemiyyet, cem'* —*en.*]

Aristoteles'e göre (*Prôtê phil.* 1020a) çokluk kuvve bakımından kesintili veya süreksiz [munfasıl] (*mê sûnekhês*) parçalara bölünebilir olan şeydir. Bu itibârla, sayının (*arithmós*, t.b.) mümkün tanımlarından biri de "sınırlı [*péras*] bir *plêthos* [çokluk]"tur (*an.y.*). Böylelikle, *plêthos* olan bu ayrı ayrı seçik parçalardan oluşmuş süreksiz veya kesintili, sayılabilir nicelik (*posón*), büyüklük (*mégethos*, t.b.) olan sürekli veya kesintisiz [muttasıl, mütevâlî, mütemâdî], ölçülebilir niceliğin karşısına koyulur.

Bir (*hén*) ve çok (*plêthos*) problemine getirilen nihâî Platonik çözüm için bkz. *triás* 5.

pneuma (πνεῦμα): havâ, nefes, soluk, tin, tinli —İng. "*air, breath, spirit, spiritus*" (F.E.P.)

[yanî kendisine tanrısal ve kutsal tinden üfürülmüş olan; "yel, rüzgâr, esinti; nefes, soluk: **pneuma bíou**: yaşam soluğu; tin, esin, nefes alma; Tin, tinsel Varlık: **Pneuma** *ve* **hágion Pneuma**: Kutsal Tin, Kutsal Rûh; **fl.* **pnéô**: *rüzgâr hk.*, esmek, üfürmek, esinti vermek; buhûr *veya* koku yaymak, koku çıkarmak, kokmak, kokutmak, tütmek: bir şey kokmak, ... kokulu olmak, ıtırlı olmak; *hayvanlar hk.* zor nefes almak, soluk soluğa kalmak, soluğu kesilmek, nefesi tıkanmak; soluk almak, nefes çekmek, solumak: yaşamak; râhat bir nefes almak, soluklanmak; **fl.* **pneumatóô**: rüzgâra *veya* havâya dönüşmek: rüzgârla *veya* havâyla dolmak, şişmek; *rüzgârla berâber* kıpırdamak, sallanmak, çalkanmak; **pneumatikós**: yele *veya* soluğa âid olan; tine âid, tinli, tinsel; **pleúmôn** *veya* **pneúmôn**: soluk alıp verme organları, akciğerler (L.&S.); karş. **nous**, **psûkhê**, **phûsis**, **phrónêsis**, **thûmós**; Lat. *spiritus*; Osm. *rûh —en.*]

1. Havâ veya nefes anlamına gelen *pneuma* (ayni kökten gelen Yunanca fiil [*pnéô*] Homeros'ta her iki anlamda da kullanılır), Anaksimenes'te ilk kez görünüşe çıktığında birinci anlamda [yanî havâ anlamında] kullanılmıştır. Anaksimenes'in söylediği şudur: *pneuma* veya *aêr kósmos*'u kendi hükmü altında sarıp sarmalayarak bir bütün olarak toplayıp biraraya bağlar, nasıl ki kendisi de *aêr* olan *psûkhê*'miz bedenimizi kendi hükmü altında sarıp sarmalayarak bir bütün olarak toplayıp biraraya bağlıyorsa (fr. 2; fragmentin dili, pek çok kimsede, Anaksimenes'in hâlis hissiyâtını tercümede biraz fazla "modern" kaçtığı izlenimi bırakmıştır). Anaksimenes'in kurduğu bu analogyada örtük bulunan havâ ve nefes özdeşleştirmesi, evrenin *pneuma*'yı ve boşluğu teneffüs ettiğini [veya soluduğunu] ileri sürdüklerinde Pûthagorasçılar tarafından açık kılınır (Aristoteles, *Phûs. akr.* IV, 213b).

2. Gelgelelim, havâyı soluma veya nefes alıp verme [solunum, teneffüs] ile dirimsel [yaşatan, cân veren] ilkenin bu bağlantısı, bizzât *psûkhê* kavramının kendisinde olduğu gibi, M.Ö. beşinci yüzyıl yazarlarından bazılarının düşünsel temâşâsında bilişle [bilgi edinişle] kurulan daha öte bir bağlantıya doğru bir sıçrayış yapar. Apollonia'lı Diogenes'e göre *aêr* (t.b.) herşeyin *arkhê*'sidir ve bizim içimizdeki sıcak havâ rûhtur (fr. 5; ayni pasaj, bizim içimizdeki havânın bizi çevreleyen dışarıdaki havâdan daha sıcak, fakat güneşin çevresindeki havâdan çok daha soğuk olduğuna işâret eder; karş. Kleanthes, *aşağıda* 4 ve bkz. *nous*). Bunun ardından bize şu aktarılır ki (Theophrastos, *Peri aisth.* 39, 44), havâ bilişin [bilgi edinişin], yanî hem duyumun (*aísthêsis*, t.b.) hem de düşünmenin (*phrónêsis*) kaynağıdır. İçerideki havâ kuru ve sıcak olmak zorundadır (Herakleitos'un âteşten rûhuyla kıyaslayın) ve bu iç havâ bedenin içerisinde kan yoluyla dolaşır (bkz. *kardía*). Buna benzer bir theori tıbbî hekimlikle uğraşan yazarlar arasında da görünüşe çıkar (bkz. Hippokrates, *Peri hier.* 16).

3. Aristoteles, *pneuma*'yı havâ, nefes ve yel gibi sıradan anlamları içerisinde kullanmayı sürdürür, fakat bunlara ek olarak, kendisinden yıldızların yapıldığı ögeye terkîb ve teşekkül itibârıyla benzer sıcak, köpüklü bir cevher tipi olan doğuştan (*sûmphûton*) *pneuma* diye adlandırdığı birşeyi de önümüze koyar (bu telkînin Yeni-Platoncuların yıldız bedenine doğru açılım kazanıp geliştirilişi için bkz. *ókhêma*). Bu *pneuma* yürekten başlayarak yürür ve onun işlevi fiziksel organlar ile *psûkhê* arasındaki duyum [hissetme] ve hareket bağını sağlamaktır

(bkz. *Peri zô. gen.* II, 736a-737a). Söz konusu *pneuma* spermada hâzır bulunur ve döl verenden onun döllerine beslenme ve duyum [hissetme] rûhunu aktarır (*a.g.e.* 735a).

4. Aristoteles'in *pneuma*'ya yönelik felsefî ilgisi dikkate değer değildi, fakat Stoacılarda *pneuma* merkezî bir konuma yerleşir. *Pneuma* bir havâ ve âteş karışımıdır (*SVF* II, 442) ve rûh olan bu karışımın ısıya sâhib bir çeşididir (*a.g.e.* I, 135). Doğuştan (*sûmphûton*) olan bu *pneuma*, tıpkı kendisi de *pneuma* diye adlandırılan Tanrı'nın *kósmos*'un her tarafına yayılıp uzandığı tarzda (*a.g.e.*; bkz. Poseidonios'un görüşü, *a.g.e.* II, 1009) kan yoluyla bedenin her tarafında dolaşır (*a.g.e.* II, 885; bkz. *psûkhê* 28) ve yalnızca gerilim veya ton (*tónos*, t.b.) dereceleri bakımından çeşitlilik gösterir. Her bir "pneumatik" sistemin kendine hâss *hêgemonikón*'u (t.b.) veya egemen kısmı vardır: insânınki yürekte (*kardía*, t.b.); *kósmos*'unki ise ya *aithêr*'de (bkz.; Zenon'da ve Khrûsippos'ta böyle, *a.g.e.* II, 642-644) ya da güneşte (Kleanthes'te böyle, *a.g.e.*, I, 499) bulunur.

5. Mâddecilik (*materialistic*) yönü ağır basan bu tür bir rûh görüşü, Aristotelesçi işlevselciler arasında ya da tanrısal, mâdde-dışı bir rûhun Platonik yandaşları arasında pek fazla sempati toplamadı. Plotinos, bizzât Stoacıların kendilerinin, *ab ipsa veritate coacti**, kendi görüşlerinin eksikliğini gördüklerini ve bu yüzden de bu mâddî *pneuma*'ya bir tür niteliksel veya biçimsel tını katmak ve onu "düşünen [*énnoun*] *pneuma*" veya "düşünsel [*noerón*] âteş" diye adlandırmak zorunda kaldıklarını sezdirir (*Enn.* IV, 7, 4).

6. Fakat Plotinos'un zamanından önce bile bu Stoik kavramı dönüştüren başka akımlar vardı. Kimi Stoacılar, bizzât, *hêgemonikón*'u *pneuma*'nın cismânîliğinden kopartıp ayırmaktaydılar (bkz. *nous*) ve bu, insân ile diğer hayvânlar arasına ahlâkî ve intellektual düzlemde keskin bir ayrım çizgisi çeken Stoacı ethik tarafından kuvvetle telkîn edilen bir pozisyondu (bkz. Cicero, *De leg.* I, 7, 22; Seneca, *Epist.* 121, 14). Dahası, Yahûdî-Hristiyan dinî geleneği de ayni ayrımı yapmakta ve *pneuma* veya *spiritus* ifâdesini kullanmayı sürdürse bile onu mâddî-olmayan, manevî bir anlamda kullanmaktaydı. Nitekim Philon insânı dünyevî topraktan bir mâddî tözden ve tanrısal bir tinden (*théion*

* yanî, "hakikatin kendisinin zoruyla" —*en.*—

pneuma) yaratılmış olarak betimler, bununla birlikte *Genesis* ıı, 7'yi yorumlayarak tanrısal tinin tanrısal doğadan bir parça (ya da Philon'un dediği şekliyle "bir koloni") olduğunu ve bunun da *nous* olduğunu göstermeye doğru ilerler (*De opif.* 135).

poieín (ποιεῖν): yapmak, etmek, eylemek, etkilemek, etki, etkinlik

—İng. "*to act, action*" (F.E.P.)

[**fl.* "**poiéô**: yapmak, üretmek, imâl etmek, meydâna getirmek, gerçekleştirmek, uygulamak; olagetirmek, oldurmak, ortaya getirmek, neden olmak, ettirmek; çatmak, kurmak, şekillendirmek, yoğurmak, yaratmak: doğurtmak: *örn. ekinler hk.*, üretmek, hâsıl etmek, büyütmek, yetiştirmek, göğertmek, gürleştirmek: *ayni zamanda* şöyle şöyle yapmak *veya* şu şu hâle getirmek; *özl. nâzmda*, {*söz*} dizmek, {*şiir*} düzmek, {*türkü veya ağıt*} yakmak, yazmak, *vb.*; yapmak, etmek, davranmak; koymak; **poíêma**: yapılmış *veya* edilmiş herhangi birşey; bir eser, bir iş, bir işçilik ürünü; poetik *veya* şiirsel bir eser, şiir; bir edim, yapıp-etme, davranış, fiil, iş, eylem, hareket, tutum; **poíêsis**: yapma: biçimlendirme, oluşturma; şiir sanatı, bir şiir; **poiêtês**: yapan, eden biri, bir yapıcı; yapan, yazan, yayan, yanî ozan, şâir; **poiêtikós**: yapabilir-olan, üretici: poetik, şiirsel: **hê poiêtikê** {t.b.} (*genellikle* **tékhnê** *ile birarada*, **poiêtikê tékhnê** *şeklinde*): şiir sanatı, şiir"; bkz. **poiêtikê, tékhnê** ve karş. **páskhein**; Lat. *agere / actus / actio*; Osm. *fi'l*, "*en-yef'al*" (H.Z.), *sun', şi'r —en.*]

Etkinlik, *Kat.* 1b-2a'da dökümü yapılan Aristotelesçi on *katêgoríai*'dan biridir; Aristoteles'in verdiği örnekler "mızraklayıp deşmek"

[bazı çevirilerde "kesmek" —*en.**], "dağlamak" [bazı çevirilerde "yakmak" —*en.*] örnekleridir. Hem etki hem de edilgi (*páskhein*) karşıtları ve dereceleri kabûl eder (*a.g.e.* 11b). Fakat ethik bir bağlamda, Aristoteles, "yapmak", "imâl etmek", "meydâna getirmek", "üretmek" anlamında *poieín*'i (buradan hareketle de *poiêtikê epistêmê*'yi, yanî üretme bilimini [*productive science*]) *prattein*'den ("eylemek", "amel işlemek", "davranmak") (buradan hareketle de *praktikê epistêmê*'den, yanî eyleme biliminden [*practical science*]) ayırır (*Eth. Niko.* VI, 1140a); bkz. *páskhein, poiêtikê, praksis, epistêmê, érgon.*

poiêtikê (ποιητική) (*scil.* epistêmê [yanî poiêtikê epistêmê]): 1] üretme bilimi, sanat veya zanaat; 2] poetika

—İng. "1] *productive science, art*; 2] *poetics*" (F.E.P.)

[bkz. **poieín, tékhnê, epistêmê, mímêsis**; Lat. *poeticus / poetica*; Osm. *sınâât, "ilm-el-âlî", "enotika*(?), *botika*(!), *eş-şuarâ*"** (H.Z.) — *en.*]

Aristoteles'in üretici veya uygulamalı bilim için kullandığı asıl terim *tékhnê*'dir (t.b.); *par excellence* [en mükemmel] *poiêtikê tékhnê*, Aristoteles'in ancak kısmen muhâfaza edilmiş tam bir kitab ayırdığı "poetika"dır.

poión (ποιόν), poiótês (ποιότης): ne tür, nite, nitelik

---

* Buradaki bazı çeviriler elimizdeki sözlüğün yazarı F. E. Peters'in çevirisi de dâhildir. Biz burada, kadî Greklere hâss tecrübeyi daha aslına uygun ve özgül bir şekilde yansıttığını düşündüğümüz Sir W. D. Ross'un editörlüğü altında yapılan İngilizce çeviriyi esâs aldık (bkz. *The Works of Aristotle*, ed. W. D. Ross, William Benton (Publisher), Encyclopaedia Britannica, Inc., Chicago-London-Toronto, 1952, s. 6.) —*en.*—

** Hilmi Ziya Ülken'in *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* adlı eserinden yararlanılmıştır: Ülken, Hilmi Ziya, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1997 —*en.*—

—İng. "*what kind, quality*" (F.E.P.)

[bkz. katêgoríai; Lat. *qualis / qualitas*; Osm. *keyf / keyfe / keyfiyyet*; Kaş.T. "*netek*" —*en.*]

Demokritos, *átomon*'un [atomun] şekline ve karakteristiklerine dayanan birincil nitelikler ile alışkanlığa dayalı (Sekstos Empeirikos, *Pros math.* VII, 135) ve özünde algılayanın kendisine bağlı [indî] ve edilgin (bkz. *pathê*) olan tatlı, acı, sıcak, soğuk vb. ikincil veya türemiş nitelikler arasında ayrım yapmıştı. Platon'un *eidê*'sinden [İdealarından] bazıları hiç kuşkusuz tözselleştirilmiş niteliklerdir, örneğin *Parm.* 130b'deki ethik nitelikler; ama yine de bu soyut *poiótês*'i ["nite-lik"i] ilk kullanan Platon (*Theait.* 182a), nitelik ile töz arasındaki ayrımın da farkındaydı (bkz. *Tim.* 49a-50a; Platon'un duyulur nitelikler theorisi için bkz. *aísthêsis*). *Poiós, Kat.* 1b-2a'da dökümü yapılan ve *a.g.e.* 8b-11a'da tartışılan Aristotelesçi on *katêgoríai*'dan biridir (karş. *páthos*). Epikuros'ta *átoma*'nın [atomların] birincil nitelikleri şekil, boyut ve ağırlıktır (sonuncu nitelik Demokritos'un öngördüğü niteliklere yapılan bir eklemedir), D. L. X, 54. Stoacı mâddecilik (*materialism*) *psûkhê*'nin niteliklerinin bile cisimler olmasını gerektiriyordu, *SVF* II, 797; bkz. *enantía, dûnamis, sûmbebêkós, génesis.*

pónos (πόνος): acı, buñ

—İng. "*pain*" (F.E.P.)

["*görev ya da yük olarak veya emirle yapılan* iş, zorlayıcı iş; zorlu, yorucu, bezdirici, yıldırıcı, bunaltıcı, sıkıntı verici *veya* ağır iş, sıkı *veya* sıkıcı çalışma, çabalama, didinme, çırpınma, zor *ve* ağır yük altına girme, zorluk, güçlük, zorlukla *ve* güçlükle çalışma, yüküm, yüksüntü, gayret, zahmet, eziyet, meşakkat, gaile, emek, *Lat.* labor; **mákhês pónos**: savaş yükü, savaşın zorluğu: *bu.*» **pónos** = **mákhê**: savaş, döğüş, kavga, gaile, mücâdele, eylem, çekişme, çarpışma; iş, görev, vazîfe, yüküm; bedene veya zihne âid acı, ağrı, sızı, sancı, ıztırâb, keder,

elem, azâb, gam, hüzün, sıkıntı, bıkkınlı, bunaltı; çalışmanın *veya* emeğin meyvası, ürünü veya sonucu, bir iş, bir ürün, bir eser; ***fl.* ponéô**: *Hom.* uğraşmak, didinmek, çırpınmak, hârıl hârıl çalışmak; **ponéesthai katà hûsminên**: savaşta veya döğüşte çırpınıp didinmek, vargücünü harcamak, vargücüyle mücadele etmek, varını yoğunu ortaya koymak; *bu.*» varını yoğunu tüketmek, çok yorulmak, bitip tükenmek, yorgun *ve* bitkin düşmek; *meta.*, sıkıntı *veya* kaygı içerisinde olmak, sıkıntıya düşmek, dara düşmek, darda kalmak, zorda olmak, daralmak ve bunalmak, yüreği *ve* gönlü daralmak, zihinsel *veya* mânevî acı hissetmek; çabalamak, gayret etmek, uğraşıp didinerek yapmak, zahmet *ve* meşakkatle yerine getirmek; *Hom.'tan sonra, bir başkasına* sıkıntı *veya* acı vermek, zahmetle *veya* emekle kazanmak, zorlukla elde etmek, güç belâ becermek; zahmet çekmek, acı çekmek, eziyet çekmek, zorluk çekmek: uğramak, marûz kalmak, katlanmak; **ponêrós**: acıya *veya* zorluğa neden olan (şey); acılı, acı verici; hüzünlü, kederli, üzüntülü, sıkıntılı, nâhoş durumda: *şeyler hk.* kötü, berbâd, belâ, derd, gam-yükü, yürek daraltıcı, kasvet verici, sıkıcı: faydasız, yararsız, kötü *veya* berbâd bir hâlde; *ahlâkî anlamda*, kötü, şerîr, değersiz, arsız, soysuz, utanmaz, edebsiz, terbiyesiz, alçak, aşağılık, sefîl, rezîl, musîbet, sahtekâr, it kopuk; **ponêría**: kötülük, kötü *ve* belâlı vaziyet, rezîllik, düzenbazlık, fesâd, fâsid, *Lat.* pravitas: *ayn.z.* korkaklık" (L.&S.); bkz. **álgos** ve karş. **hêdonê**; Lat. *dolor*, "şiddetli acı": *cruciatus*; Osm. *gussa —en.*]

Bkz. *aísthêsis, apátheia, hêdonê.*

posón (ποσόν), posótês (ποσότης): ne kadar, nice, nicelik

—İng. "*how much, quantity*" (F.E.P.)

[bkz. **katêgoríai**; Lat. *quantus / aliquantis / quantitas*; Osm. *kemm / kemmiyyet, mikdâr*; Kaş.T. "*nece (neçe)*" —*en.*]

Kat. 1b-2a'da dökümü verilen ve *a.g.e.* 4b-6a'da tartışılan Aristotelesçi on *katêgoríai*'dan biri. Zaman sürekli veya kesintisiz bir niceliktir, tıpkı mekân gibi, *a.g.e.* 5a. Epikurosçu ethikte hazzın seçilmesinin ölçütü nitelik değil, niceliktir, Eusebios, *Euang. propar.* xiv, 21, 3; bkz. *mégethos, hêdonê.*

poté (ποτέ): ne zaman, zaman, zamandalık

—İng. "*when, time*" (F.E.P.)

[bkz. **katêgoríai**; Lat. *quando*; Osm. *metâ*; Kaş. T. "*kaçan*" —*en.*]

Kat. 1b-2a'da dökümü verilen Aristotelesçi on *katêgoríai*'dan biri; Aristoteles'in verdiği örnekler "dün", "geçen yıl"*; bkz. *khrónos.*

pou (πού): nerede / nereye, nere, nerelik, yer

—İng. "*where, place*" (F.E.P.)

[bkz. **katêgoríai**; Lat. *ubi*; Osm. *mekân*; Kaş.T. "*naru, kança / kanda / kanı*" —*en.*]

Kat. 1b-2a'da dökümü yapılan Aristotelesçi on *katêgoríai*'dan biri; bkz. *tópos.*

---

* Metnin içerisinde "gelecek yıl" ya da "bir sonraki yıl" (*next year*") olarak verilmiş. Burada biz, Sir W. D. Ross'un editörlüğü altında yapılan İngilizce çeviriyi esâs aldık: *"last year"* (bkz. *The Works of Aristotle*, ed. W. D. Ross, William Benton (Publisher), Encyclopaedia Britannica, Inc., Chicago-London-Toronto, 1952, s. 6.) —*en.*—

praksis (πρᾶξις): eylem, eylemlilik

—İng. "*action, activity*" (F.E.P.)

["yapma, yapıp-etme, uygulama, iş, iş görme, işe yarama, işlem, ticâret, alışveriş, kullanma; bir işin gidişatı ya da sonucu; **páthos**'*a* (*'edilgi'ye*) *karşıt olarak*, yapma, etme, etki; *iyi ya da kötü* bir yapıp-etme, belli bir hâl, durum, koşul, vaziyet; *para hk.* zorla alma, gasb, vergi, harâc; cezâlandırma, intikam, öc; ***fl.* prássô** *veya* **práttô**: *kk.* boydan boya içinden geçmek, katetmek, *gidilen bir yolu veya çıkılan bir yolculuğu bitirip* sona varmak: *bu.*» *sıradan ve yaygın kullanımda*, başarmak, becermek, bitirmek, gerçekleştirmek, yapıp-etmek; bir iş yapmak, ticâret *veya* alışveriş yapmak, belli bir yaşam tarzı *veya* meslek edinmek; yapmak, etmek, uygulamak, *Lat.* agere: eylemek, yapan *veya* fâil olmak; belli bir durumda *veya* koşulda olmak, geçinmek, geçinip gitmek, yuvarlanıp gitmek; *birine* bir şey yapmak; *birinden* zorla para almak, gasbetmek: *meta.*, *birine öldürdüğü biri için* cezâ vermek, cezâlandırmak: *bu anlamda*, intikam, öc almak; bitirmek, yakmak, mahvetmek, *Lat.* conficere; **pepragménos**: yanmış yıkılmış, bitmiş, tükenmiş, mahvolmuş, harâb olmuş, *Lat.* confectus; **pragma**: yapılmış *veya* edilmiş olan şey, bir yapıp-etme, iş: *gen.*, *Lat.* res *gibi*: yapılan bir şey, bir şey, bir iş: *özl.* yapılması doğru *veya* uygun bir şey, birinin işi, uğraşı; önemli *veya* ehemmiyetli hassâs bir konu; *savaş hk.*, çarpışma, vukuât; *hoşlanılmayan birşey hk.*, şey, iş, ufak tefek iş, ıvır zıvır; *çoğ.* **prágmata**: işler, koşullar, ahvâl, vaziyet; devlet-işleri, kamu işleri, bir devletin

gücü; **tà prágmata tôn Hellênôn**: Hellenlerin işleri *veya* çıkarları, politik güç *veya* iktidâr; *bir kimsenin* şahsî işleri; **agathà prágmata**: hayırlı işler, işlerin yolunda gitmesi, başarı, iyi şans; iş, *özl. kötü anlamda*, zahmetli *veya* yorucu iş, sıkıntı, müşkile, derd" (L.&S.); bkz. **praktiké** ve karş. **poiêtikê, theôría, tékhnê**; Lat. yakl. *usus / usurpatio, actio*; Osm. *amel / muâmele —en.*]

Aristoteles'e göre, eylemler kasdî [düşünülüp taşınılmış, taammüdî] bir seçime dayalı olarak yapıldıklarında, onlar hakkında ahlâklı ya da ahlâksız yargıları verilebilir (*Eth. Niko.* ı, 13b) ve bu yüzden de eylemler "eyleme" bilimlerinin (*epistêmê praktikai*), yanî eylem yoluyla amaçlanan iyi'yi konu alan "ethika"nın [ahlâk'ın (ilm-el-ahlâk)] ve "politika"nın [siyâset (ilm-el-siyâset)] alanı içerisine düşerler, *a.g.e.* 1094a-b; bkz. *érgon.*

praktikê (πρακτική) (*scil.* epistêmê [yanî praktikê epistêmê]): eyleme bilimi

—İng. "*science of action*" (F.E.P.)

[bkz. **praksis, epistêmê** ve karş. **poiêtikê, theôría, tékhnê**; Osm. *âmelî, ilm-i âmelî, hikmet-i âmeliyye —en.*]

Bkz. *praksis.*

proaíresis (προαίρεσις): düşünülüp taşınılmış [kasdî, taammüdî] seçim

—İng. "*deliberate choice*" (F.E.P.)

["*bir şeyi bir başkasından* önce seçme, yeğleme, kasdî seçim, kasd, amaç, niyet, maksad, taammüd; **ek proairéseôs** *veya* **katà proaíresin**: *Lat.* ex instituto: taammüden, kasden, bile isteye, amaçlı, maksadlı, düşünülüp taşınılmış;

proaíresis politeías: bir yönetme *tarzı*, bir politika, bir politik tutum; ***fl.* proairéô**: *daha önce veya ilk önce* alıp gitmek, alıp götürmek, uzağa *veya* öteye kaldırmak, kapıp kaldırmak, kapıp kaçırmak, elini çabuk tutmak; ortaya *veya* öne getirmek, *kamunun* önüne getirmek, *kamusal olarak* ortaya koymak; *ort.* **proairéomai**: *bir başkasından daha önce veya daha kısa sürede* almak *veya* seçmek, *bir şeyi bir başkasına* yeğlemek; kasden, bile isteye *veya* düşünüp taşınarak seçmek, tercîh etmek; *bir şeyi* amaçlamak *veya bir şeye* niyet etmek: önceden karârlaştırmak *veya* azmetmek; üstüne almak, üstlenmek, kalkışmak" (L.&S.); bkz. **boúlêsis, boúleusis, práksis**; Lat. *praeferatio deliberativus*; Osm. *amd / taammüd, kasd, tercîh —en.*]

Ahlâkî seçim konusunda evvelce bir hayli tartışma yapılmış olsa gerektir (bkz. Aristoteles, *Eth. Niko.* III, 1111b), ama bu konuda zamanımıza kadar muhâfaza edilmiş ilk inceleme, ahlâkî seçimi "düşünüp taşınmanın [*boúleusis*] güdümünde, gücümüz dâhilinde bulunan şeylere yönelik bir iştihâ" olarak tanımlayan (*a.g.e.* 1113a) Aristoteles'in incelemesidir (*a.g.e.* 1111b-1115a). Seçim dâimâ aracın seçimidir; yalnızca amaca yönelen istektir (*boúlêsis*) (*a.g.e.* 1111b; bkz. *kinoún* 9). Seçim hakkında şu iki nokta belirtilmelidir: insân eylemlerini (*prakseis*) ahlâk alanı içerisine taşıyan tam da bu seçimdir; ikinci olarak, bu ihtiyârî (*voluntary*) edimi koymakla (bu, sâf irâdecilik [*voluntarism*] değildir; akla dayanan *boúleusis* edimi *proaíresis*'ten önce gelir ve *proaíresis* bu edime dayanır; bkz *a.g.e.* 1140a), Aristoteles ahlâka ilişkin tartışmaları aklî bilgi (*intellection*) alanının (yanî Sokratik pozisyonun; bkz. *aretê, kakón*) dışına çıkartıp isteme veya irâde alanına taşıdı. Erken dönem Stoa, akılcı (*intellectualist*) pozisyonu (*aretê = epistêmê*) benimsedi (bkz. *SVF* III, 256), fakat Epiktetos ile birlikte *proaíresis* bir kez daha merkezî hâle geldi; insân'ın özgürlüğünün [yanî hürriyetinin, yanî köle olmayışının *—en.*] koşulu oldu (*Dia.* I, 29). Ama yine de burada bile güçlü bir akılcı (*intellectualist*) damar vardır.

Proaíresis, diaíresis tarafından, yanî bir insânın gücü dâhilinde olan şey ile olmayan şeyi ayırdetme tarafından öncelenir (*Dia.* II, 6, 24; I, 1-3) ve bizzât *proaíresis*'in kendisi seçim yapmaktan çok yargı veya hüküm vermeye benzer görünür (*a.g.e.* III, 9, 1-2).

próhodos (πρόοδος): öne-yürüyüş, öne-çıkış, öne-ilerleyiş, fışkırma, taşma, türüm

—İng. "*going forth, procession*" (F.E.P.)

["önce veya önde gitme; öne yürüme, ilerleme; **hoi próhodoi:** önde yürüyen bir grup asker; **fl.* **prohodeúô**: önceden gezip dolaşmak; **fl.* **prohodopoiéô**: önceden yol(u) hâzırlamak, yol(u) açmak; *meta.* önceden hâzırlamak" (L.&S.); bkz. **éklampsis**, **epistrophê** ve karş. **káthodos**; Lat. *processio*; Osm. *feyz, sudûr, tecellî—en.*]

1. En genel çerçevesi içerisinde "öne-yürüyüş", geç dönem Platonculuğun Parmenidesçi birlik ve çokluk güçlüklerini çözme girişimidir. Eğer Bir (*hén*) *var durur* ise ve aşkın (*transcendent*; bkz. *hûperousía*) ise, o zaman *kósmos*'un sonraki çokluğu nereden geliyor? Bu soruyla çeşitli düzeylerde yüzyüze gelen ve yüzleşen Plotinos (örneğin *Enn.* IV, 3, 2-6'da rûhun birliği ve çokluğu; bkz. *psûkhê*), sık sık metaforik açıklamalara ve özellikle de güneş ve güneş ışınları mecâzına (bkz. *éklampsis*) başvurur. Fakat "birse, neden çok?" sorusuna getirilen çözümün metafizik temeli, Bir'in doğasına ve özellikle de Bir'in mükemmelliğine (*télos*; *Enn.* V, 4) ve etkin ve ereksel nedenin özdeşleştirilmesine dayanır (bkz. *Tim.* 29e ve karş. *Enn.* IV, 8, 6; V, 4, 1; daha sonraları ortaya çıkan *bonum est diffusivum sui* [yanî "iyi'nin kaynağı yine kendisidir" meâlinde *iyi kendisini saçar* veya *iyi kendisinden saçılıp yayılır —en.*] işte buradan kaynaklanır).

2. Bu, Proklos'un *hûpóstases*'i [*hûpóstasis*'leri] (t.b.) daha sistematik bir şekilde türetişi için gerekli unsurları sağlar. Proklos, bu dizinin *monás*'tan (t.b.) türetilen mathematik bir paralelini anarak işe başlar (*Sto. theol.*, prop. 21). Proklos için bu, *éklampsis*'ten daha iyi bir mecâzdır, çünkü dizi içerisinde her iki yönde geçiş yapmayı olanaklı

kılar ve böylelikle de öne-yürüyüşün önemli ethik bağlaşığı (*correlative*) olan "geri-dönüş"e (*epistrophê*; t.b.) izin verir.

3. Bunun ardından bizzât *próhodos*'un bir betimi gelir (props. 25-30). Her tam veya kâmil varlık (*téleion*) doğurtur veya varagetirir, yanî ürer (props. 25, 27; karş. *Enn.* v, 1, 6), fakat aslında zâten Platon'un anladığı şekilde (*Tim.* 42e), neden, hiç azalıp eksilmeden ve duragan kalır (*ménon*; prop. 26). *Arkhê*'nin bütünlüğünü ve aşkınlığını (*transcendence*) güvenceye alması amaçlanan bu ilke Plotinos'ta bir klişe olur (bkz. *Enn.* v, 1, 6; v, 2, 1) ve özellikle sistemlere bir Yaratıcı-Tanrı'nın girişiyle belirgin bir şekilde göze çarpar (bkz. Augustinus, *Conf.* ı, 3). Etki veya sonuç nedene benzerdir (*hómoios*; prop. 29) ve bu yüzden de etki veya sonuç hem neden içerisinde mevcûddur hem de nedenden öne çıkar (prop. 30; bkz. *Enn.* v, 5, 9). Bu şekilde üç "uğrak"lık bir üçlü (*triad*) ortaya çıkar: her etki veya sonuç (*aitíaton*) kendi nedeni içerisinde duragan kalır (*ménon*), kendi nedeninden öne çıkar (*próhodos*) ve iyi olması bakımından kendi nedenine "geri döner" (*epistrophê*; prop. 35; bkz. Proklos, *Plat. theol.* ıı, 95).

4. Bu ilkelerin uygulandığı konular uçsuz bucaksızdır. Burada dışarı taşan öne-çıkmada ifâde edilen benzerlik ilkesi, karşı yöndeki *epistrophê*'de uygulanacaktır (prop. 32) ve böylelikle hem rûhun kendi kaynağına ahlâkî tırmanışı için bir araç sağlayacak (rûhun "düşüş"üne ilişkin ethik bir görüş için bkz. *káthodos*) hem de Tanrı'ya bilişsel bakımdan yaklaşma için epistemologik temeller verecektir (bkz. *Enn.* ı, 8, 1 ve *ágnôstos*; bilmeyle ilgili daha geniş bağlamda benzerlik ilkesi için bkz. *hómoios*, *aísthêsis*). Daha da ötesi, bu benzerlik ilkesi, bir bağdaşırlık bağıntısı içerisinde birbirine bağlanmış (*sûmpátheia*, t.b.) ve parçalanıp kırılmaz bir benzer varlıklar zinciri içerisinde ortak bir *arkhê*'den inen parçalarıyla büyüleyici görkeme sâhib bir organizma (*hólon*, t.b.) olarak *kósmos*'un bütününü hem duyulur hem de düşünülür yönlerinde sergileyen bir manzara sunar.

Próhodos'un daha genel bir ontologik bağlam içerisindeki pozisyonu için bkz. *triás*.

prólêpsis (πρόληψις): ön-kavrayış, önsezi, ön-anlayış

—İng. "*prior grasp, anticipation, preconception*" (F.E.P.)

[*fl.* **prolambánô**: önceden *veya* peşin almak, *pey akçesi veya temînat akçesi olarak* peşinen almak; *bir başkasından daha önce veya daha kısa bir sürede* almak: önceden kapmak; *ilk baştan* elde etmek, *önceden* tedârik etmek; *yarışta* öne geçmek, *yarışta birinden daha önce* başlamak *veya* hareket etmek; *vaktinden önce* davranmak, *önceden* tahmîn etmek, ummak, beklemek, öngörmek, *zamanı gelmeden* almaya yeltenmek *veya* almak: *bu.*» ön-yargılı *veya* peşin-hükümlü olmak" (L.&S.); bkz.&karş. **hûpólêpsis, katálêpsis**; Lat. *anticipatio*; Osm. "*hiss-i mukaddem, hiss kabl-el-vuku*'" (F.D.) —*en.*]

Epikurosçu epistemologyada, hakikatin [veya doğrunun] nihâî bir ölçütü vardı: duyum (*aísthêsis*; ayni zamanda bkz. *alêtheia*); fakat bununla birlikte ayni zamanda duygulanımlardan (*pathê*) oluşan ikincil düzeyden yardımcı ölçütler (bkz. *hêdonê*) ve Epikuros tarafından *prólêpsis* olarak (D. L. x, 31) ve Lucretius tarafından *notitia* [insânlar arasında genel ve yaygın olarak bilinen şeylere ilişkin kavrayış —*en.*] olarak (*De rerum nat.*, IV, 476) adlandırılan zihinsel bir kavrayış da vardı. *Prólêpsis*, hemen hemen Stoacı *katálêpsis*'le (t.b.) ayni tarzda işler, şu istisnâyla ki *prólêpsis* ayni tipten şeylerin, örneğin insânların tekrâra dayalı bir kavranışının ürünüdür ve bu yüzden tümel bir kavramdır, yanî örneğin "insânlar"a ilişkin defalarca tekrârlanan çok sayıda duyuma dayalı bir tür tortusal artık ve bileşim niteliğinde "İnsân"dır. O, daha sonraki kavrayışların hakikatinin veya doğruluğunun, kendisine göre yargılanabileceği bir tür standard sağlar. Stoacılar *prólêpsis*'i hemen hemen ayni tarzda kullandılar (nitekim hem Epikuros için hem de Stoacılar için bizde tanrılara ilişkin bir *prólêpsis* vardır; karş. Cicero, *De nat. deor.* I, 43-44 ve *SVF* II, 1009 ve *nóêsis* 15), fakat "ortak kavramlar" (bkz. *énnoia*) başlığı altında *prólêpsis*'i çok daha büyük bir alana yayıp genişlettiler ve geliştirdiler.

prónoia (πρόνοια): ön-düşünce, tanrısal öngörü, kayra

—İng. "*forethought, providence*" (F.E.P.)

["önceden algılama veya bilme; öngörüş, ön-düşünce, tahmîn; **ek pronoías**: önceden düşünerek, bile bile, *Lat.* ex consulto *ve suçlar hk.* kasden, taammüden; tanrıların öngörüsü; ***fl.* pronoéô**: önceden algılamak *veya* gözetmek; önceden planlamak *veya* tasarlamak: öngörmek, önceden hâzırlamak; gereksinimlerini karşılamak, ...-i düşünmek, bakmak, geçindirmek; öngörülü, bâsiretli olmak, öngörüyle davranmak" (L.&S.); bkz. **nous, nóêsis, noêtón, énnoia, diánoia**; Lat. *providentia*; Osm. *takdîr-i ilâhî, inâyet*" —*en.*]

1. Tanrısal öngörü kavramının Diogenes'ten Aristoteles'e dek uzanan erken dönem târihini, evrende işleyen aklî bir amaç (*télos*, t.b.) düşüncesinin ortaya çıkışında görmek gerektir. Bu düşünürlerin hepsinde, *prónoia* açık bir şekilde akıl sâhibi Tanrıyla birarada bulunur, ki bu Tanrı'nın ayırdedici özellikleri geç dönem Platon'da (bkz. *Nom.* 899, burada *prónoia*'nın inkârı kutsallığa sövgü sayılır) ve Aristoteles'te görünmeye başlar. Stoacılar için içkin *Lógos* her şeyi *nous* ve *prónoia* sâyesinde yönetir (D. L. vii, 138; *SVF* i, 176). Khrûsippos *prónoia*'yı insânmerkezcilik (*anthropocentrism*) yönünde yeni bir yola sokar (bkz. Porphûrios, *Peri apokh.* iii, 20), öyle ki burada *kósmos*'un geri kalanı insânın iyi'sine tâbi kılınır. Âdetâ *phûsis*'le özdeşleştirilen Stoik *prónoia* özü itibârıyla içkindi.

2. Geç dönem Platonculuk, yeni yeni ortaya çıkan Semitik gelenek gibi aşkındı (*transcendent*) ve bir dizi aracı tanrıya inanıyordu; buradan çıkan sonuç, *prónoia*'nın bütün bu tanrılar silsilesi aracılığıyla dağıtılmaya başlanmasıydı (ps-Plutarkhos, *De fato* 572f-573b; Apuleius, *De Plat.* i, 12). En yüksek ilke gitgide daha da uzaklaştıkça, onun *prónoia*'ya dolaysız dahli belirgin bir şekilde sönükleşip azalmış hâle gelir. Nitekim, Philon'da (*De fuga* 101) *Lógos* tanrısal öngörüyü içkin *dûnameis* aracılığıyla yerine getirir, tıpkı Plotinos'ta (*Enn.* iv, 8, 2)

Dünyâ Rûhunun genel bir tanrısal öngörüye ve tek tek bireysel rûhların ise içerisine yerleştikleri bedenler için tikel bir öngörüye sâhib olmaları gibi; hiç kuşku yok ki, Bir, tanrısal öngörünün ötesindedir (*Enn.* VI, 8, 17). Genel ve tikel tanrısal öngörü arasındaki, yanî buyruk ile buyruğun yerine getirilmesi arasındaki bu ayrımda, Tanrı'nın zorunlu aşkınlığının (*transcendence*) ve tanrısal öngörü etkinliğinin zorunlu içkinliğinin bağdaştırılması örtük olarak bulunur; karş. Proklos, *Sto. theol.*, prop. 122.

Tanrısal öngörüye dayalı bir sistem içerisinde kötü'nün varoluşundan doğan problemler için bkz. *kakón*; temassız *prónoia* konusunda bkz. *sûmpátheia*; Tanrı'nın tikellere ilişkin bilgisi konusunda bkz. *noêtón* 4.

prophêtês (προφήτης): sözcü, dilmaç, haberci, aracı (*medium*), kâhin, bilici

—İng. "*spokesman, medium, prophet*" (F.E.P.)

[tanrı sözcüsü; "bir başkasının yerine konuşan biri: bir tanrının dileğini haber veren ve açımlayan; **Mousôn prophêtai**: Mousa'ların sözcüleri, yanî Ozanlar" (L.&S.); karş. **mousikê**; Lat. *vates, praesagus, divinus*; Osm. *kâhin, "tercemân / tercemân-ül-esrâr, lisan-ül-gayb"* (F.D.); karş. Kaş. T. "*yalawaç / yalavaç*" —*en.*]

Bkz. *mantikê*.

pròs tí (πρὸς τί): bağıntı

—İng. "*relation*" (F.E.P.)

[ne bakımdan, neye göre, neye oranla, neye nisbetle, neye bağlı olarak; şu şu bakımdan, ...-a göre, ...-e oranla, ...-e nisbetle, ...-e bağlı olarak; bağıntılılık, görelik, ilgi, nisbet; bkz. **katêgoríai**; Lat. *relatio*; Osm. *izâfî / izâfet / izâfiyyet / tezâyüf / mütezâyif*; Kaş. T. "*nerek / ne kerek*" —*en.*]

Platon'da şeyler içerisinde içkin olan bağıntıların *eidê*'si [İdeaları] vardır, bkz. *Phaido*. 74a-77a, *Polite*. 479b, *Parm*. 133c-8 ve "Farklı" Formunun izâfî karakterinin açıkça kabûl edildiği (ve *Prôtê phil*. 990b'de Aristoteles tarafından yadsınan) *Soph*. 255d-3. Aristoteles'te bağıntılılık, *Kat*. 1b-2a'da yer alan on *katêgoríai* listesindeki kategoryalardan biridir. Bağıntılılık, ayni eserin 6a-8b kesiminde daha ayrıntılı bir şekilde betimlenir. *Hûlê* [mâdde], *eídos*'un [formun] bir bağlaşığıdır (*correlative*) ve bu yüzden bu kategorya içerisine düşer (*Phûs. akr*. II, 194b), Platon'un İyi kavramının en azından bir yönü (yanî "yararlı-olan") için söz konusu olduğu gibi (*Eth. Niko*. 1096a). *Pròs tí*, Stoik dört *katêgoríai*'dan biridir (*SVF* II, 369).

Düşünülürlüğün veya bilinirliğin izâfiyeti için bkz. *gnôrimon*.

pseúdos (ψεύδος): yanılgı, hatâ, yanlış / yanlışlık

—İng. "*error, falsity*" (F.E.P.)

["yalan, sâhte / sâhtelik, hakikî∞gerçek∞doğru∞sahici-olmayan: hîle, sâhtekârlık, aldatma; *burnun üzerinde çıkan* bir sivilce; **fl*. **pseúdô**: yalanlarla aldatmak *veya* kandırmak, oyalamak, dolandırmak; *edl*. aldatılmak, kandırılmak, düşkırıklığına uğratılmak *veya* aldanmak: **epseusménoi tês tôn Athênaíôn dûnámeôs**: 'Atina'nın gücü konusundaki düşüncelerinde aldandılar': yanılmak, hatâlı olmak, yanlış olmak; *bir şeyi* bir yalan *veya* aldatma olarak tasarlamak; yalanlamak, yalan olduğunu göstermek; **fl*. *ort*. **pseúdomai**: yalan söylemek, yalancı bir şekilde konuşmak, yalan *veya* yapmacık bir şekilde hareket etmek, ihânet etmek; *gen*., yalancı *veya* inanılmaz olmak, yalan yere tanıklık *veya* yemîn etmek; yalanlarla gizlemek; **fl*. **pseudêgoréô**: yalan *veya* doğru-olmayan bir şekilde konuşmak, yalan söylemek;

fl.* **pseudologéô: yalan konuşmak, yalan haberler yaymak; **fl.* **pseudomartûréô**: yalancı şâhidlik etmek; **pseudês**: **alêthês**'e karşıt olarak, yalan(cı), aldatıcı, yanıltıcı, sâhte, *Lat.* mendax, falsus" (L.&S.); karş. **alêtheia**; Lat. *erratum*; Osm. *hatâ —en.*]

Bkz. *dóksa, nóêsis.*

psûkhê (ψυχή): yaşam soluğu, hayâlet, dirilik ilkesi, rûh

—İng. "*breath of life, ghost, vital principle, soul*, anima" (F.E.P.)

["nefes, soluk, *Lat.* anima, *özl. yaşam, hayât, cân, cânlılık, dirilik belirtisi olarak* nefes, soluk, cân, rûh; *bedene karşıt olarak*, insânın rûhu: *Hom. cânlı sâhibinin şeklini hâlâ daha muhâfaza ederek* ayrılan bir rûh, çıkan bir cân, hayâlet; *gen.*, insân rûhu; **anthrôpou psûkhê athánatós esti**: 'insân rûhu ölümsüzdür'; *bu.*» **psûkhê** *bizzât insânın kendisi için de kullanılır* {nefs *ve* cân *gibi*}, *örn.* **psûkhê Oréstou** ('Orestês'in nefsi *veya* cânı') = **Orestês**: *çoğ.* **psûkhaí** ('nüfûs: nefsler veya cânlar') = **ánthrôpoi** ('insânlar'); *ayn.z.*, ârzûların, tutkuların, isteklerin yeri, **rûh**, kalb, yürek, cân, gönül: ârzû, iştihâ; **rûh**, tin, zihin, akıl, anlama; **fl.* **psûkhô**: solumak, nefes almak, teneffüs etmek, üflemek, üfürmek, esmek, ürpertmek; serinletmek *veya* soğutmak: *bu.*» yeşertmek, tâzeleştirmek, dinçleştirmek, güçlendirmek, cânlandırmak, sağlığına kavuşturmak, diriltmek, dirileştirmek, yaşatmak; *edl.* serinlemek *veya* soğumak, ürpermek; **psûkhos**: ürpertici serinlik, soğuk, soğukluk: dondurucu soğuk, don,

ayaz, *çoğ.* **psûkhea**: aşırı soğuklar: *ayn.z.* kış mevsimi; **psûkhros**: soğuk, donuk, *Lat.* frigidus: **tò psûkhrón** (*yanî* **hûdôr**): soğuk su, *Lat.* gelida (*yanî* aqua); *meta.*, soğuk, kendini beğenmiş, boş, verimsiz, gerçekdışı, sâhte, hayâlî; *ayni zamanda*, dondurucu, korkutucu, ürpertici; *kişiler hk.* soğuk-yürekli, taş-yürekli veya katı yürekli, kalbsiz, yüreksiz, rûhsuz, kayıtsız, umursamaz; *şişirilip abartılmış deyişler hk.* soğuk, donuk, cânsız, buz gibi; **psûkhágôgós**: *ayrılan rûhları veya çıkan cânları yeraltı dünyâsına götüren*: *Hermes'in epitheti olarak*, 'rûhları güden': *Kharon'un ya da Hermes'in epitheti* **psûkhopompós** *gibi*" (L.&S.); "1. hayât soluğu, cân, rûh; 2. kelebek: *kelebek muhtelif şekillere girerek ömrünü devâm ettirmekle ölümsüzlük timsâlidir*: Ψυχή, **Psûkhê**, Rûh, *kelebek kanatları ile tasvîr edilirdi*; **émpsûkhos**: cânlı, yaşayan {nefes alıp veren, rûh sâhibi}; **empsûkhôsis**: cânlandırma {nefeslendirme, nefes verme, nefes üfleme, rûh sâhibi kılma, yaşatma}; **psûkhopompós**: {rûhları güden} *yeraltı yolculuklarında rûhlara refâkat eden Hermes'in epitheti*" (S.S.); bkz.&karş. **psûkhê tou pántos, nous, nóêsis, pneúma, thûmós, phrónêsis, zôê**; Lat. *anima*, *spiritus*; Osm. *nefs*, *rûh* —*en.*]

1. Aristoteles'in felsefe târihine doğru çıktığı en ayrıntılı seferlerden biri (bununla ilgili method ve ilke için bkz. *éndokson*), kendinden öncekilerin *psûkhê*'nin doğasına dâir kanâatlerini gözden geçirip eleştirdiği *Peri psûkhê*'nin 1. Kitabında bulunur. Aristoteles'in gördüğü şekliyle, kendisinden öncekilerin düşünüşü, rûha, birbiriyle kaynaşıp yekvücûd olma eğilimi gösteren iki açıdan hareketle vardı: hareket (*kínêsis*) ilkesi olarak rûh ve algı (*aísthêsis*) ilkesi olarak rûh. Her ne kadar konu hakkındaki tanıklıkların büyük bir kısmı hâliyle yalnızca

Aristoteles'in aktarmayı seçtiklerinden ibâret olsa da, bu doğru gibi görünür. Fakat *psûkhê*'nin târihinde Aristoteles'in büyük ölçüde görmezden geldiği fazladan iki yön daha vardır: terimin felsefe-öncesi kullanımı ve dinî bir fenomen olarak *psûkhê*.

2. Bir yanda yaşam ve hareket ile öte yanda düşünüş arasındaki bağ, yaşamı ve düşünüşü açıklayacak iki ayrı şey belirleyen Homeros'ta hiç açık değildir. Homeros için *psûkhê* "yaşam soluğu"dur (ve ayni zamanda, bütünüyle farklı bir inanç katmanı olması mümkün bir düzlemde, ölümden sonra soluk bir tarzda yaşamayı sürdüren bireyselleşmiş bir "hayâlet"tir); bu "yaşam soluğu" (*psûkhê*) normalde ölmek üzre olan kahramânın ağzından uçup gider (*psûkhê*'nin kafayla bu bağlantısı, belki, rûhun otağını beyne yerleştiren daha sonraki theorinin esinlendiği hareket noktası olabilir; bkz. *kardía* ve karş. *pneuma*). Bunun karşısında ise *thûmós*, yanî diaframda [döşte, göğüs çatalında] (*phrénes*) yerleşmiş tin bulunur ki, insân onunla hem düşünür hem de hisseder (bkz. *kardía*).

3. Homerik *psûkhê* hareketle sıkı sıkıya bitiştirilmişti, öyle ki *psûkhê*'nin ayrılışı kahramânın "bedeni" olan kıpır kıpır organlar yumağını bir *sôma*'ya veya hareketsiz bir cesede dönüştürüyordu. *Thûmós* da, daha sonra Aristoteles'in keşfettiği bir anlamda hareketle bağlantılıdır; kahramânı etkinliğe iten, *thûmós*'un tahrîkleridir.

4. Filozof, ozanın tersine, betimlemekten çok sonuç çıkarır. Bu zihin alışkanlığını Thales'te iş başında görebiliriz. Thales ileri sürer ki (Aristoteles, *Peri psûkh.* I, 405a), *kínêsis*'e neden olma gücü rûhun varlığının bir belirtisi ise, o hâlde Magnesia taşı (mıknatıs) başka şeyleri hareket ettirebildiğine göre taş gibi görünüşte cânsız birşeyin bile rûha sâhib olduğu sonucuna varmaz mıyız? Buradaki düşünce, havânın veya soluğun varlığını büsbütün devredışı bıraktığından özellikle gözüpek bir düşüncedir. Fakat Anaksimenes'le birlikte daha arkhaik ve daha kadîm tutum tekrâr görünüşe çıkar, ki buna rağmen rûh-ilkesini bütününde evrene yaymakla Anaksimenes de kendi yönünden kendisine özgü belli bir gözüpeklik sergiler (fr. 2; bkz. *pneuma*).

5. *Psûkhê* ile nefes arasındaki bağ pre-Sokratikler arasında süreklilik göstermez. Anaksimandros rûhun "havâî" olduğunu söylemişti (Aitios IV, 3, 2), Anaksagoras da öyle (*a.g.e.*). Herakleitos solumayı bilme sürecinin bir parçası sayar (Diels 22A16; bkz. *aísthêsis*), fakat

yalnızca öteki duyuların kosmik *lógos*'a kapandıkları uyku sırasında. Öte yandan Apollonia'lı Diogenes *psûkhê* ile *aêr* (t.b.) arasındaki bağı (bkz. *pneuma*) kuvvetli bir şekilde savunur, çünkü hayât bu bağa bağlıdır (fr. 4, 5).

6. Homerik geçmişle kurulan bu bağ, bizzât Homerik psikologyanın kendisi gözden geçirilip değiştirildikçe gitgide daha da gevşek hâle gelir. M. Ö. altıncı yüzyıl civârında *psûkhê* Homerik *thûmós*'un işlevlerini kendi içerisine özümlemişti ve o zamanlar terim insânın "psûkhik" bütünlüğünü betimlemek için kullanılıyordu; buna karşılık, ayni zamanda organlardan ve bedensel kısımlardan oluşan fiziksel yumak da, şimdi artık bir cesed olarak değil, fakat "psûkhik" bağlaşığı *psûkhê* olan fiziksel birlik olarak *sôma*'ya dönüşmekteydi.

7. Bu şekilde dolaysız "pneumatik" çağrışım bağlamlarından sökülüp ayırılan *psûkhê*, Aristoteles'in öne sürdüğü gibi, kendi yerini daha geniş olan hareket ve algı çerçeveleri içerisinde bulur. Atomcuların ve Empedokles'in görüşleri bu bakımdan tipiktir. Atomcular gerçekliği *átoma*'ya [*átomon*'lara / atomlara] ve boşluğa (*kenón*) indirgemişler ve rûh atomlarının en hareketli ve başka şeylerde harekete neden olmaya en yeterli atomlar olması zemîninde rûhu küre biçimli ve âteşimsi olan bir atomlar toplaşımı (*sûnkrisis*; bkz. *génesis*) olarak betimlerlerken (Aristoteles, *Peri psûkhê* I, 405a) apaçık bir şekilde hareket kaynağı olarak rûhla ilgilenmişlerdi. Burada elbette, büyük ölçüde rûh ile beden arasındaki ve rûh ile zihin veya tin (*nous*) arasındaki ilişkiden doğan güçlükler vardır. Bu toplaşma nerededir ki kendisinin *átoma*'sının [atomlarının] hareketi sebebiyle bedeni hareket ettirebilsin (bkz. *a.g.e.* I, 406b)? Bize Demokritos'un rûh ve beden *átoma*'sının [atomlarının] yanyana [birbirine bitişik] koyulduğuna (*appositio*, *paráthesis*; bkz. Diels 68A64) inandığını anlatan ve bu düzenlenişi savunulamaz bulan Lucretius (III, 370-395) bu soruya verilen yanıtı muhâfaza etmiştir (bkz. *nóêsis* 6).

8. Herakleitos'un ve Parmenides'in zamanından itibâren daha yüksek, daha güvenilir bir algı tipi ayırdedilmişti (bkz. *aísthêsis*, *epistêmê*, *dóksa*, *nóêsis*) ve Atomcular kendi mâddeci (*materialistic*) sistemlerinin sınırları içerisinde bile *psûkhê*'yi ve *nous*'u hem işlev (bkz. *nóêsis*) hem de yer (bkz. *kardía*) bakımından ayırma yönünde ciddî bir girişimde bulunmuşlardı —Aristoteles her ne kadar Atomcuların bu ikisinin ayni olduğunu düşündükleri kanâatinde olsa da.

9. Atomcuların duyuma keskin görüşlü bir hassâsiyetle ilgi göstermiş olmalarına karşın (onların theorileri için bkz. *aîsthêsis*), rûha yönelik duyum yaklaşımı Empedokles'te daha da açık görünür. Aristoteles, rûhun fiziksel cisimlerin ögelerinden (*stoikheîa*) birine veya ötekine indirgenmesinin gerisinde "benzer benzeri bilir" sayıltısını görür ve bu sayıltıdan çıkarsanan sonuç şudur: eğer rûh biliyorsa, o hâlde bilinen şeyle ayni mâddî gereçten oluşturulmuş olmak zorundadır (*Peri psûkh.* I, 409b). Aristoteles bu görüşün baş tanığı olarak Empedokles'i anar (fr. 109). Fakat bu benzerliğin (*homoiótês*, t.b.) duyumun olup bitmesinin sebebi olduğunu söylemiş olabilecek Empedokles'in, kendisinin dört ögesinden [anâsır-ı erbaa: dört unsur] herbirinin rûh *olduğunu* öne sürmek kasdında olmadığı yeterince açıktır. Daha ziyâde, çok daha olası görünüyor ki, Empedokles'te rûh ögelerin mükemmel bir harmanı olan kandır (frr. 105, 98; bu, ayni zamanda, söz konusu theoriyi doğal ısı anlayışlarıyla bağlayıp birleştirir; bkz. *kardía*). Üçüncü bir imkân daha vardır ve Aristoteles bunu da irdeler ve (reddeder). Belki de, kanla ilgili durumda ele alındığı şekliyle, Empedoklesçi rûh karışım değil, fakat bizzât oran'ın (*lógos*) kendisidir (*a.g.e.* I, 408a; bkz. *hólon*).

10. Aristoteles, bu son imkânı, *psûkhê*'yi bir *harmonía* (t.b.) olarak tanımlamaya kalkışan daha genel bir düşünce okuluna âid bir örnek olarak anar (*a.g.e.* I, 407b ve karş. *Polit.* 1340b). Platon da *harmonía* theorisinden haberdârdır; bu theori *Phaidon*'da Simmias tarafından ileri sürülmüş (85e-86d) ve ardından Sokrates tarafından çürütülmüştü (91c-95e). *Harmonía* theorisinin kökenleri bir hayli tartışılmıştır. *Harmonía* sözcüğü Pûthagorasçılara özgüdür ve *Phaidon*'da Pûthagorasçı yârânlıklar vardır (Ekhekrates söz konusu theoriyi savunur [88d], ve bir Pûthagorasçıdır [D. L. VIII, 46]; Simmias Pûthagorasçı Philolaos ile çalışmıştı [61d]; Philolaos'a ilişkin geç dönem tanıklıklar için bkz. Diels 44B22, 23). Fakat Platon da Aristoteles de *harmonía*'yı hiçbir yerde Pûthagorasçılara özgü bir terim olarak nitelemezler ve söz konusu theori, en azından *Phaidon*'da görünüşe çıktığı şekliyle, fiziksel karşıtların (*enantía*, t.b.) *harmonía*'sıyla ilişkilidir.

11. Nitekim bir cismin karşıt kuvvetlerinin (*dûnameis*) dengesiyle veya terâzîsiyle ilgili theori Pûthagorasçılar tarafından işlendiği şekliyle sayısal oranla ayni şey değildir. Ve de, her ne kadar Pûthagorasçı hısımlıkları bulunabilse de, bu theori, sağlığı insân bedenindeki kar-

şıt niteliklerin bir dengesi (*isonomía*) olarak açıklamak üzere *harmonía*'yı kullanan tıbbî hekimlik çevrelerinden kaynaklanır görünür ve bu çevrelerde söz konusu theori Krotona'lı Alkmaion'un adıyla birlikte anılır (Aitios v, 30, 17; theori, *Sûmp.* 188a'da hekim Erûksimakhos'un konuşmasında da ortaya çıkar). Fakat Alkmaion'un bu theoriyi rûha uyguladığını gösteren hiçbir iz yoktur (bkz. *Peri psûkh.* 1, 405a).

12. Peki o hâlde Pûthagorasçı rûh öğretisi neydi? Aslında birden çok öğreti vardı ve bu tuhaf belirsizlik atmosferi Empedokles'te de aynı ölçüde göze çarpar. Pûthagorasçılar her şeyi sayı (*arithmós*, t.b.) *arkhê*'sine indirgediler; bu yüzden onların rûhu ve *nous*'u "sayıların özel hâlleri [*pathê*]" saydıklarını (Aristoteles, *Prôtê phil.* 985b) keşfetmek hiç de şaşırtıcı gelmez. Bu, mathematik *harmonía* theorisinin bir uyarlaması olabilir, fakat *Peri psûkh.* 1, 407b'de Pûthagorasçı bir *mûthos* olarak bir kenara atılan ve rûhun bedenden bütünüyle ayrı olduğunu ve "gelişigüzel herhangi bir rûhun gelişigüzel herhangi bir bedene girmesi"nin mümkün olduğunu öne süren görüş hakkında ayni şey doğru olamaz. Ve Empedokles'e dönecek olursak, rûhun kan olduğu theorisi onun ögelere ve ögelerin karışımlarına ilişkin mekanistik açıklamaları çerçevesinde mükemmelen anlamlıyken, *Kath.*'da ortaya koyulan, rûhun bir "ilk günâh" işlemiş (bkz. *káthodos*) ve bir dizi yeniden-doğuma uğrayan bir *daímôn* (t.b.) olduğu görüşüne (fr. 115) ne buyurulacak?

13. Burada, felsefede Pûthagorasçı geleneğin merkezinde görünüşe çıkmış bir başka *psûkhê* görüşü daha vardır ki, Miletosluların mîrâsı olan, her şeyin cânla (*pan-vitalism*) ve tanrılarla (*pan-deism*) dolu olduğu öğretisine pek az borçlu görünür ya da hiç borçlu görünmez. Rûhun tanrısal doğasının tüm öteki şeylerden kökten farklı olduğu yönündeki bu yeni inanışın içerdiği ögelerin hepsi, görünüşe çıktığı ilk kaynaklardan biri olan Pindaros'un ünlü pasajında (fr. 131) görülebilir: tanrısal kökenli rûh bedenin ölümünden sonra da yaşar; rûhun işleyişi, en iyi, beden uyuklarken etkin olduğu düşlerde gözlenebilir. Rûhun özel tanrısallığına ve ölümsüzlüğüne ve onun bedenden temelli farklılığına ve bedenle çatışkısına bu yeni inanışın kökleri biraz bulanıktır; bu konudaki bir öneri, bu inanışın İskit şamanizmiyle temas yoluyla Yunanlara geçtiğidir. Fakat kökleri her ne olursa olsun, söz konusu inanış, tüm dallanıp budaklanmalarıyla, Pûthagoras'ta, Empedokles'te ve Orphik literatürde görünüşe çıkar ve onun en dile düşmüş

formları şunlardır: iki-yerlilik (*bilocation*) ve yeniden-doğum (*palingenesía*, t.b.) öğretisi ve bu öğretiyle birarada bulunan anımsama (*anámnêsis*) theorisi, Platon'un beden / mezâr* (*sôma / sêma*) metaforundan beridir (bkz. *Krat.*. 400c, *Phaido.* 62b) pek ünlü hâle gelen beden ve rûh arasındaki çatışkı ve Platon'da da görünüşe çıkan bir dizi eskatologik mit (bkz. *athánatos*).

14. Platon'un Orphik-Pûthagorasçı rûh görüşüne olan borcu erken dönem dialoglarda açıkça belirtilir. *Kharm.* 156d-157a'da bu "kadîm açıklama"nın (*palaiós lógos*: *Phaido.* 70c; bkz. *Men.* 81a, *Ep.* vii, 335a) geleneksel motiflerinin tümü hâzır bulunur: *psûkhê* bir birliktir, ölümsüzdür (*athánatos*, t.b.), uğradığı tüm belâların kaynağı olan bir beden içerisinde döngüsel bir yeniden-doğuşa tâbidir. Hayâtın amacı ve *philosophía*'nın (t.b.) tanımı, ölüme doğru ve rûhun kendi doğal konağına geri dönüşüne doğru hâzırlık olan bir arınmadır (*kátharsis*, t.b.). Anımsama theorisi bu karmaşık fikirler yumağıyla birarada bulunur (*anámnêsis*, t.b.; D. L. viii, 4'te yer alan bir tanıklığa göre Pûthagoras bundan önceki bedenlenişlerini anımsıyordu; Empedokles için bkz. *a.g.e.* viii, 77) ve Platon'u daha yeni irdelemelere götüren de işte budur. *Phaidon*'da, *anámnêsis* birdenbire *epistêmê* (t.b.) düzeyine kayar ve anımsanan şey, bir başka hayâtın ayrıntıları değil, fakat Formların (*eidê*) bir bilgisi olur. *Psûkhê*, kendisi sâyesinde *eidê*'yi [İdeaları] bildiğimiz yetidir (65a-67b) ve rûh *eidê*'ye [İdealara] en yakın olduğu (78b-79b), onlar gibi ölümsüz, mâddesiz ve görülemez olduğu için bu böyledir.

15. Platon'da beden ile rûh arasındaki farklılığın fazla radikal yönleri gitgide törpülenip yumuşatılır. Birçok bakımdan, bu, *Phaidon*'da yalnızca noetik alanda ve duyulardan ayrı işlemeye çabalayan rûha ayni zamanda çeşitli bedensel işlevlerin de âid olduğunun kabûl edilmesiyle daha geleneksel kategorilere bir geri dönüşü temsîl eder. Bu bağdaştırma rûhun üç kısma ayrılmasıyla becerilir (*Polite.* iv, 435e-444e). *Psûkhê*, bizzât *politeía*'nın [yanî Platon'un *pólis*'inin] kendisi gibi, üç kısma bölünür: her bir kısma hâss erdemler ve *pathê* [*páthos*'lar] (t.b.) ile birlikte, akıl (*logistikón*), "gönül" (*thûmoeidês* ["*spirited*"]) ve iştihâ (*epithûmêtikón*). Bu bölme, *Polite.* ix, 580d-

* Peters, "mezâr" yerine "zindân"ı ("*prison*") kullanmışır —*en.*—

581a'da, *Phaidr.* 246a-b, 253c-255b'de ve yine söz konusu kısımların omurilikle birbirine bağlanan (*Tim.* 73b-d) kendilerine hâss bedensel yerlere yerleştirildiği *Tim.* 69d-72d'de tekrâr ve tekrâr görünüşe çıkar (beynin (*enképhalos*) omurgayla bağlantısı, Aristoteles tarafından yadsınmasına karşın (*Peri zô. mor.* II, 652a) iyi biliniyordu; ayni zamanda bkz. *kardía*).

16. Rûhun işlevleri *Politeia*'dan itibâren genişletildikçe, üst kısım veya *logistikón Phaidon*'un birlikli *psûkhê*'sinin karakteristiklerine bürünmeye başlar. O, tanrısaldır, *dêmiourgós* tarafından varlığa getirilmiştir (*Tim.* 41c-d), kafanın içine oturtulmuştur (*a.g.e.* 44d; bkz. *kardía*), doğumdan önce *eidê*'yi [İdeaları] görme lûtfuna ermiştir (*Phaidr.* 247b-248b, *Tim.* 41e-42a) ve döngüsel *palingenesía*'ya tâbidir (*Phaidr.* 248c-249d, *Tim.* 42b-d). Daha da ötesi, rûhun ölümlü olan ve daha ast tanrılar tarafından varlığa getirilen öteki iki kısmına karşıt olarak, *logistikón* ölümsüzdür (*Tim.* 69c-d; bkz. *Polite.* X, 611b-612a, *Pol.* 309a-c).

17. Platon'un rûh konusunu işleyişinden doğan güçlüklerden biri şudur: *Phaidon*'un yekpâre rûhu epistemologik irdelemelerin ürünü olarak düşünülmüşken, Platon rûhun üçe-taksîmini açıkça ethik zemînlerde koymuştur. *Phaidon*'un *psûkhê*'si yeterince açık bir şekilde daha sonraki dialogların *logistikón*'u olduğuna göre, biz onların işlevlerini birbiriyle bütünleştirebilir ve onu duyusal-olmayan bir *diánoia*'nın bilişsel *arkhê*'si olarak (*Phaido.* 79a, *Soph.* 248a) ve rûhun daha aşağı iki kısmının ethik hükümdârı olarak (*Polite.* IV, 441e; *Phaidr.* 253c-254e) görebiliriz. Fakat eğer varsa rûhun daha aşağı kısımlarının bilişsel güçlerinin neler oldukları pek açık değildir. Duyumun (*aísthêsis*, t.b.) beden kadar rûhu da gerektirdiği birçok kez anılır; ayni zamanda bize şu da anlatılır ki, haz bedenden rûha doğru yayılır (*Polite.* IX, 584c) ve *Phil.* 33d-34a'da bu ethik *páthos* (t.b.) bilişsel duyum *páthos*'unu da içerecek şekilde genişletilir (*Tim.* 64b'deki paralel pasajla karşılaştırın). Fakat duyumu biraz Aristotelesçi *psûkhê aisthêtikê* [duyum / hissetme rûhu veya duyan / hisseden rûh] tarzında *thûmoeidês*'e [yanî "gönül" ("*spirited*") denen kısma] yerleştirme kışkırtmasına direnilmiş olsa gerektir. *Timaios*, *logistikón*'u kafanın içine oturtur ve ayni zamanda beyni (*enképhalos*) duyumun otağı yapar (44d, 73b). Öyle görünüyor ki, *logistikón*, *psûkhê*'nin tek bilişsel kısmıdır. Onun normal ve doğal işlevi *diánoia*'dır ya da *logismós*'tur, fakat doğum es-

nâsında yabancı bedenle bağlanmasından ötürü o bedenin çeşitli *pathê*'sinin [*páthos*'larının] akınına uğrar ve bunlar rûha vardıklarında duyum hâsıl olur (*Tim.* 42e-44a; bu bedensel *pathê*'nin [*páthos*'ların] mekaniği için bkz. *aísthêsis*, 15-17). Bağırda yerleşen *thûmoeidês*'in ["gönül" ("*spirited*") denen kısmın] işlevi, bu görüşte, *logistikón*'dan iletimler almak ve bu iletimlere göre davranmaktır (*a.g.e.* 69d-70b). Karın boşluğuna yerleşen *epithûmêtikón* [iştihâ], *logistikón*'dan hiçbir ileti almaz, fakat onun düşüncesizce seğirtip fiziksel hazlar peşinde koşuşturması kimi zaman düşlerin (*óneiros*, t.b.) otağı ve biliciliğin (*mantikê*, t.b.) temeli olan karaciğerin mevcûdiyeti sâyesinde gemlenip sâkinleştirilir (biliciliğin daha geç döneme âid bir zemîni için bkz. *sûmpátheia* 8).

18. O hâlde, *logistikón*'a, pre-Sokratikler tarafından anlaşılabildiği şekliyle pek de duyumun *arkhê*'si denemez. *Logistikón*, daha ziyâde, şamanistik Pûthagorasçı bir "öteki kendi" *ile* Parmenidesçi anlamda "hakikî bilgi" yetisi *arasında* bir kavşak noktasıdır. O, bilinen şeylere, yanî *eidê*'ye [İdealara] benzerliğinden ötürü *epistêmê* kabiliyetine sâhibdir (*Phaido.* 79b; *Soph.* 248e-249b'de, değiştirilmiş perspektivleriyle birlikte, onun "gerçekten gerçek-olan"ın da payına düşen bir şey olduğu kabûl edilir) ve *faute de mieux** duyum kabiliyeti taşır.

19. Platon, *Tim.* 43a-d'de ve *Nom.* x, 896e-897b'de rûha özgü olan birincil hareketler ile bedenden kaynaklanıp rûha gelen ikincil hareketler arasında bir ayrım yapar ve *Phil.* 33d'de duyumu, bedene ve rûha özgü olup ayni ânda her ikisinde ortak olarak bulunan bir tür sarsıntı (*seismón*) olarak betimler. Böylelikle, Platon, *psûkhê*'ye, öteki pre-Sokratik *kínêsis* motifine daha yakın olan bir başka tarzda yaklaşma yoluna sürüklenir. Platon'un rûhun, yanî *logistikón*'un ölümsüzlüğü konusundaki başat kanıtlamalarından biri, onun dâimâ hareket hâlinde (*aeíkinêton*) olduğu ve bu yüzden de kendinden-hareketli (*autókinêton*) olmak zorunda olduğu, yoksa *génesis*'in de olup bitemeyeceğidir (*Phaidr.* 245c-e). Bu arguman büsbütün yeni değildir; Alkmaion tarafından da kullanılmıştı, ama bununla birlikte Alkmaion, argumanı kendinden-hareket noktasından değil, rûhun *aeíkinêton* (dâimâ hareket hâlinde) olduğu noktasından yola çıkarak işleyip geliştirmişti (Aristo-

* yanî, "başka ve daha iyi bir seçenek olmadığından, zorunlu olarak" —*en.*—

teles, *Peri psûkh.* 1, 405a). Öte yandan, Platon'un argumanı kendinden-hareketten, yanî gerçeklikte bir paya sâhib (*Soph.* 249a-b) ve *kínêsis eídos*'uyla [İdeasıyla] bağıntılı (*a.g.e.* 254d, ki burada hareket *mégista géne*'den [en kapsamlı (en yüksek?) cinslerden] biridir; bkz. *eídos* 13 ve *kínêsis* 6) olan *nous*'un kendinden-hareketinden türer. O hâlde, bu, *Nom.* x, 893b-894c'de ayrıntılı bir şekilde sayılıp dökülen çok çeşitli ikincil nedensellik tiplerinden biri değil, fakat söz konusu katalogun kendisiyle sona erdiği birincil harekettir, yanî hareketi kendisinden alan ve *kínêsis*'in *arkhê*'si olan "gerçek" harekettir (*Nom.* x, 895b; karş. *Phaidr.* 245d). Platon daha da ileri gitmeye hâzırlıklıdır. Kendinden-hareket, rûhun özü (*ousía*) ve tanımıdır (*Phaidr.* 245e).

20. Aristoteles bu theoriyi *Peri psûkh.* 1, 406b-407b'de ele alır ve ona bir kaç bakımdan, fakat esâsen rûhun Platon tarafından bu sûretle bir büyüklüğe (*mégethos*, t.b.) indirgendiğini düşündüğü için itirâz eder. Aristoteles'in düşünme tarzına göre, bu durumda *kínêsis*'in dâirevî yer değiştirme olması gerekir (bkz. *nóêsis*), öyle ki Platon, tıpkı Demokritos gibi, rûhun şeyleri onların ereksel nedeni olmakla hareket ettirdiğini ve bu yüzden de hareketi düşünme (*nóêsis*) veya amaçlı bir seçim (*proaíresis*) yoluyla başlattığının söylenebileceğini görmek yerine, rûhun bizzât kendisi hareket hâlinde olmakla bir cismi hareket ettirdiğini söyler (*a.g.e.* 1, 406b). Aristoteles'in *kínêsis*'in *arkhê*'si olarak rûh sorununa yönelik öteki yaklaşımları için bkz. *kinoún* 8 ve *phûsis* 3.

21. Aristoteles, bunun hemen ardından, Akademia'nın bir başka üyesi olan Ksenokrates'in theorisiyle, yanî rûhun kendinden-hareketli sayı olduğu görüşüyle ilgilenir (*a.g.e.* 1, 408b-409b; bkz. Plutarkhos, *De an. procr.* 1012d). İmdi sayı çokluk içeren bir birimler kümesidir (*plêthos monadôn*; bkz. *Prôtê phil.* 1053a) ve noktaların çizgilere, [çizgilerin yüzeylere —*en.*] vb. doğru hareket ettiğini savunan o günkü populer akıtma (*fluxion*) theorisini uygulamanın içerisine düştüğü saçmalıklar bir yana, Ksenokrates'in theorisi Demokritos'a karşı yöneltilenlerle ayni tipten mekanistik suçlamalara açık görünür.

22. Aristoteles pre-Sokratik theorilerin yüreğini delip geçer. Doğrudur, rûh hareket ettirici bir ilkedir, gelgelelim Demokritos'un öngördüğü mekanistik anlamda ya da kendisinin anladığı şekliyle Platon'un ve Ksenokrates'in söyler göründükleri anlamlarda değil, fakat ereksel neden olarak hareket ettirici bir ilkedir: o, düşünme ve ârzû yoluyla hareket ettirir (*Peri psûkh.* III, 433a-b; *Prôtê phil.* 1072a-b; burada içeri-

len güçlüklerden bazıları için bkz. *sûmpátheia* 7). Nitekim, başka şeyleri hareket ettiren şeyin bizzât kendisi zorunlu olarak hareket hâlinde olmak durumunda olmadığından (*Phûs. akr.* VIII, 256a-258b), rûh ilineksel bir biçimde olmak dışında kendinden-hareketli değildir (*Peri psûkh.* I, 405b-406b).

23. Bununla birlikte, Aristoteles'in kendisinin konuyu ele alıp işleyiş tarzı, (*phûsis*'e [t.b.] doğru kaydırdığı) *kínêsis* kategorisini terkeder ve bir başka yönde yürür. Evvelden beri, daha Platonik dönemi boyunca, Aristoteles, rûhu sanki bedene hemen hiç ihtiyâcı olmayan (*Eudem.*, fr. 45, 46) eksiksiz ve tam bir tözmüş (*a.g.e.* fr. 41) gibi ele almıştı. Fakat *Peri psûkhê*'de durum bunun tam tersidir. Eksiksiz ve tam bir töz bireysel bir varolandır, bir *tóde ti*'dir (t.b.) ve böyle olan bir şey, bir mâddî (*hûlê*) ve bir formal (*eídos*) ilkeden oluşmuş "cânlı ve rûh-sâhibi beden"dir (*sôma émpsûkhon*). İmdi *eídos* veya form rûhtur ve işlev (*érgon*; bkz. *enérgeia*) yönünden yaklaşılırsa, rûh, organik bir bedenin (bkz. *hólon*) ilk (yanî zorunlulukla işleyip çalışır hâlde olmayan) *entelékheia*'sı (t.b.) olarak tanımlanabilir (*a.g.e.* II, 412b).

24. Platon, çoğu kez, şu ya da bu rûhla ilgilenmekten çok rûhla ilgilendiği izlenimi verir. Daha önce yukarıda *Phaidros*'tan aktarılan ölümsüzlük kanıtı "her rûh"u kapsayacak şekilde işe koşulur. Dahası, Platon'un rûhun kendine hâss ögelerden karılışını betimlediği *Timaios*'taki ayrıntılı pasajlarda (35b-36b), gönderimde bulunduğu rûh Dünyâ Rûhudur (*psûkhê tou pántos*, t.b.); tek tek bireysel rûhlar, bu Dünyâ Rûhunun ikinci- ya da üçüncü-dereceden türevleridir (*a.g.e.* 41d). Gelgelelim, Aristoteles için paradigma bireysel cânlı varolandır ve yaklaşım methodu da bu tarz varolanın çeşitli etkinliklerini araştırmaktır. Bu yolda, Aristoteles, cânlı bir organizmanın rûhunun yetilerini (*dûnameis*) araştırmaya doğru yürür.

25. Platon rûhu kısımlara (*mérê*'*ye* [*méros*'lara]) bölmüştü (bkz. *yukarıda* 15); ve ayni zamanda Platon'un dili, rûhun kısımlarının gerçekte ayni varolanın içerisinde bulunan tek tek bireysel rûhlar oldukları izlenimi uyandırır (bkz. *Tim.* 69d-e ve *Nom.* IX, 863b'deki açık uçlu sorun). Aristoteles de bunları kısımlar diye adlandırır, fakat onları yetiler veya kuvvetler olarak (bkz. *Peri psûkh.* III, 433b), yanî sözcüğün birincil anlamında, bir başkasında veya başkası olmak bakımından kendisinde değişme meydâna getirme gücü anlamında *dûnameis* [*dûnamis*'ler] olarak ele alır (*Prôtê phil.* 1046a ve bkz. *dûnamis* 3). Bu *dû-*

nameis'in [*dûnamis*'lerin] pek çok çeşidi vardır, fakat rûhun doğasını incelemenin en tamuygun yolu onlardır (*Peri psûkh.* II, 415a). Aristoteles, kendisinin uğraşıp didinerek açtığı yol uyarınca, en temelde bulunan beslenmeye özgü *threptikê*'den [*threptikê psûkhê*, yanî beslenme rûhu veya besleyici rûh —*en.*] hareketle, giderek yukarıya doğru tırmanan bir dizi aracılığıyla (daha yukarıda yer alan her bir *dûnamis* daha aşağıdakinin varoluşunu öngerektirir), duyma veya hissetme yetisine (*aisthêtikê* [veya *aisthêtikê psûkhê* —duyan, hisseden rûh —*en.*]; bkz. *aisthêsis*) ve nihâyet insânın ayırdedici yetisine, yanî *noetike*'ye [*noetike psûkhê*, yanî düşünme ruhû veya düşünen rûh —*en.*] (bkz. *nous*, *nóêsis*) doğru sabırla ağır ağır yürümeyi önerir (*a.g.e.* 414a-415a).

26. Aristoteles kişilere özgü ölümsüzlük konusunda açıktır. Rûh, organik nitelikli bir bedenin formal ve ereksel nedeni olduğuna göre, o bedenle birliğin çözülüp gitmesinden sonra yaşayamaz, belki türün bir parçası olmak dışında (*a.g.e.* II, 415b). Fakat rûhun yetilerinden birini ayrı (*khôristón*) durmaktan alıkoyacak hiçbir şey yoktur (*a.g.e.* III, 408b) ve *nous*'la (t.b.) ilgili olarak durum fiilen böyledir (*a.g.e.* III, 430a).

27. Epikuros ve Lucretius için rûh çeşitli atomlardan kurulu bileşik bir cisimdir (D. L. X, 63). Fakat bu, Demokritos'un önerdiği salt âteşten atomlar kümesinden çok çok uzaktır. İlkin, cisim veya beden fikri organik bir bileşim (*concilium*) fikrine doğru damıtılıp inceltilmiştir (bkz. *hólon* 10). İkinci olarak, rûhun ve bedenin bağıntısı, şimdi artık, rûh *átoma*'sının [atomlarının] baştan ayağa bedenin her tarafına yayılması ve beden kılıfı (*stegázon*) içerisinde taşınması şeklinde özgülleştirilmiştir (D. L. X, 43, 64). Rûhun terkîbine giren *átoma* [atomlar] artık sâdece "âteşten" olmayıp, nefesi (*pneuma*) ve havâyı da içerir (bkz. Lucretius III, 231-236). Daha irkiltici bir eklenti de vardır: ötekilerden herhangi birine benzemeyen ama başka türden herhangi bir atomdan daha ince, daha pürüzsüz ve daha hareketli bir "adsız öge"nin atomları (D. L. X, 63; Aitios IV, 3, 11; Lucretius'un *quarta natura*'sı [*dördüncü öge*'si] III, 241-257). Duyum olan hareketleri başlatan (bkz. *aisthêsis* 23 ve *hólon* 10) ve bunları bedenin geri kalan kısmına ileten, işte bu atomlardır (*a.g.e.* III, 262, 281).

28. Stoacıların rûh theorisi, onların pozisyonlarının tuhaf nitelikli mâddeciliğini (*materialism*) gözler önüne serer. Herakleitos'u andırır bir tanım içerisinde, rûh mâddî âteştir veya ısınmış *pneuma*'dır (Ci-

cero, *De fin.* IV, 12; D. L. VII, 157 ve karş. Plotinos'un *Enn.* IV, 7, 4'teki eleştirisi; *pneuma* başlığı altındaki 4.-5. paragraflarda Stoacı görüş hakkında daha fazla ayrıntı vardır). Rûh sekiz yetiye sâhibdir: *hêgemonikón* (t.b.), beş duyu ve konuşma yetisi ile soy üretme [tenâsül] yetisi (*SVF* I, 143; bkz. *nóêsis* 16); bu yetilerden her biri, kendine hâss organa yayılan ve tekrâr *hêgemonikón*'a geri uzanıp (*SVF* II, 836), duyuların yatkın olduğu çeşitli duyu izlenimlerini (*phantasíai*), içtepileri (*hormai*) ve etkilenimleri (*pathê*) ona yeniden ileten bir *pneuma* akıntısıyla temsîl edilir (Stoacı 'psûkhologya'da yeniden gözden geçirilip değiştirilen ve düzeltilen noktalar için bkz. *nóêsis* 17).

29. Geç dönem Platonik gelenek, son derece gelişkin *sûmpátheia* theorisiyle, Platon'un esinlediği *psûkhê*'nin *eidê*'ye [İdealara] benzerliği düşüncesini (bkz. *yukarıda* 18 ve karş. *metaksú* 2), *psûkhê*'ye *noêta* ile *aisthêta* arasında kuvvetle vurgulanan bir orta nokta pozisyonu kazandıracak şekilde genişletti (bkz. Simplikios, *In De an.* I, 2, s. 30, Ksenokrates'ten aktarım; Plutarkhos, *De an. procr.* 1023b, Poseidonios'tan aktarım; *scala naturae*'deki [doğa merdivenindeki —*en.*] boşlukları doldurma çabaları konusunda bkz. *sûmpátheia* 3). Plotinos bunu kuvvetli bir şekilde olumlar (*Enn.* IV, 8, 7), fakat ayni zamanda Platonik görüşteki şu paradoksu da algılar: bedendeki geçici ikameti Platon'ca bir mezâra-gömülüşe* benzetilen, *Phaidon*'un ve *Phaidros*'un gökten-gönderilmiş, ölümsüz rûhu, organizmaya karşı seçik olarak sevecen bir işlevi olan, *Timaios*'un içkin ve yönlendirici rûhuyla nasıl bağdaştırılacak (*Enn.* IV, 8, 1)? Bunlardan ilki, bir bütün olarak rûhun mâddeye inişi problemini doğurur (bkz. *káthodos*); ikincisi ise, rûhun doğa (*phûsis*) olarak görülen dirimsel işlevîni ortaya çıkarır.

30. Tek bir bütünsel varlık olarak alınan rûh bir *hûpóstasis*'tir (t.b.), *nous*'un bir ürünüdür ve *nous*'un kopyasıdır (*eikôn*; *Enn.* V, 1, 2) ve *nous*'a doğru döndüğünde bizzât doğurgan hâle gelir ve aksî yönde kendisinin bir yansıması olan ve çerçevesi duyum (*aísthêsis*) ve büyüyüp gelişme olan çeşitli etkinlikleri üretir (V, 2, 1). O hâlde, rûhun, tam da eşyânın tabîatı gereği, iki taraflı bir yönelişi vardır: rûh, kaynağına, yanî düşünülür-olana doğru yönelir ve de cânlandırıp diriltiği dünyaya doğru yönelir (bkz. *nóêsis* 20).

---

* Peters'ta "zindâna-atılma" veya "habsedilme" (*"incarceration"*) şeklinde kullanılmış —*en.*—

31. Fakat rûh birlikli bir *hûpóstasis*'ten daha fazladır; rûhun Bir'den (*hén*) uzaklaşıp aşağıya doğru yüz çevirmesi onun çokluk hâline gelmesine neden olmuştur ve Plotinos, bedenlere cân veren çeşitli rûhların, kendisinin parçaları oldukları birlikli *hûpóstasis*'le bağıntısını uzun uzadıya açıklamak zorunda kalır (IV, 3, 1-8). Elbette ki, bu çok ve çeşitli rûhlar mâddî bir bütünün mâddî parçaları değillerdir. Onlar, ortak bir kökene ve doğal bir işleyişe sâhib olmaları bakımından birliklidirler; farklı bedenler içerisinde ve üzerinde işledikleri için birbirlerinden ayrılıp farklılaşırlar (IV, 3, 4). Bu durum, yalnızca rûhların bir çokluğuna yol açmakla kalmaz, fakat ayni zamanda düşünülür kaynağa hâlâ yakın olan ve bunun sonucu olarak etkinlikleri *nous*'un etkinliğine daha yakın bulunan Dünyâ Rûhundan (*psûkhê tou pántos*) başlayıp, rûh ilkesinin *nous*'tan uzaklaşarak yayıldığı en uç nokta olan bitki rûhlarına varıncaya dek çeşitli rûh mertebelerini de meydâna çıkarır (IV, 3, 6). Bu ayrım yararlı bir ayrımdır: rûhun birlikli doğası, Plotinos'un kosmik *sûmpátheia* (t.b.) çerçevesinde rûhlar çokluğunun sistematik yapısını olumlamasını olanaklı kılar (bkz. *Enn.* IV, 3, 8) ve mertebeler arasındaki ayrım ise sürdürülen yeniden-doğuş (*palingenesía*) inancına bir temel sağlar (*Enn.* III, 4, 5).

32. O hâlde, rûhun işlevi mâddeyi cânlandırıp diriltmek ve mâddeye hükmetmektir (bkz. *Enn.* IV, 8, 3). Bunun nasıl gerçekleştirildiği bir dizi metafor içerisinde açıklanır: rûh, kendisi kaynak noktasında aynen kalsa da (bu motif konusunda bkz. *próhodos* 3), ışınlarını gitgide derinleşip koyulaşan bir karanlığa doğru gönderen bir ışık gibi mâddeyi ışıtıp aydınlatır. Veya, hani suyun dışında hareketsiz duran bir ağ denize atıldığında nasıl kıpır kıpır gerilip yayılır ve cânlanır gibi görünür de ayni zamanda denizi etkilemez ya, işte tıpkı bunun gibi rûh mâddeyi cânlandırıp diriltir (IV, 3, 9). İşte bu tarzdadır ki evrenin rûhu kendi bedenini, duyulur *kósmos*'u etkiler.

33. Tek tek bireysel rûhlara gelince, işlevlerin apaçık çeşitliliğinden ve farklılığından ötürü buradaki sorun belirgin bir şekilde çok daha karmaşıktır. Aristoteles'in bedenin bir *entelékheia*'sı olarak rûh görüşü, beden ile rûh arasında çok yakın ve sımsıkı bir işlevsel bağ telkîn eder görünür ve Plotinos bu görüşü reddeder (*Enn.* IV, 7, 8). Bunun yerine Plotinos yüzünü şu mikrokosmik ilkeye doğru çevirir: her bir insân rûhu, tıpkı Dünyâ rûhu gibi, yüzü düşünülür-olana dönük kalan ve bedene iniş tarafından etkilenmeyen bir "parça"ya sâhibdir (IV, 3,

12). Fakat rûhun gök cisimlerinden (*ouránioi*) bitkilere dek uzanan bir zincir içerisinde bir bedene doğru yürüyüp ileri gitmiş olması, rûhun doğal gücünün azalıp zayıflamasına yol açar. Bu yüzden, rûhun normal, adım-adım-gidimli-olmayan (*nondiscursive*) düşünsel etkinliği (bkz. *nóêsis*) daha aşağı etkinlik biçimlerine doğru çöküp soyunun kaynağının karakteristiklerini yitirir: *theôría*, *diánoia* olur ve en sonunda da *praksis* hâline gelir (IV, 3, 18; bkz. *phûsis* 5, *nóêsis* 20).

34. Bireysel rûh, bir kez beden "içerisine" yerleşir yerleşmez (bu yerleşme elbette uzamsal yayılımı olan bir yerleşme değildir; rûh, ışığın havâ "içinde" olmasıyla ayni anlamda beden "içinde"dir; IV, 3, 22; bkz. *kardía*), kendisinin bir dizi yansımasını dışarı salar, ki bu yansımalardan ilki *aísthêsis*'tir ve bunu öteki yetiler takîb eder (I, 1, 8). Bunlar, mâddî bedenin rûhu herhangi bir şekilde etkilemeksizin işleyip çalışmasını sağlarlar (I, 1, 6-7; bkz. *aísthêsis* 26-27).

35. Proklos, rûh konusunu ele alıp işlerken, konuya kendisinin ünlü "orta" öğretisini uygulayarak işe başlar (bkz. *triás*). Üç tip rûh vardır: tanrısal rûhlar (gezegenlerin rûhları bu tipe dâhildir; bkz. *ouránioi* ve onların etkisi için bkz. *ókhêma* 4), düşünüp taşınıştan cehâlete ve bilgisizliğe geçebilen rûhlar (bkz. *nóêsis* 21) ve dâimâ faâl hâlde olan ama tanrısal rûhlardan aşağıda bulunan bir ara mertebe (*Sto. theol.*, prop. 184). Bu orta mertebenin, Proklos'un üçleme ilkesince gerektirilmeye ek olarak, gelenek içerisinde bir ön târihi vardı. Bu orta mertebedeki rûhlar, daha önce Platon tarafından aracılar olarak tanımlanmış (*Sûmp.* 202d) ve Platon'un öğrencisi Ksenokrates tarafından da çeşitli akıl (*lógos*) dereceleriyle bütünleştirilmiş *daímones*'tir [*daímôn*'lardır] (bkz. Plutarkhos, *De defec. orac.* 416c); ve bunlar, Proklos tarafından *ángeloi* [tanrısal ulaklar? melekler?], *daímones* [tanrısal varlıklar? cinler?] ve *hêrôes* [tanrı soylu insânlar? yarı-tanrılar? kahramânlar?] hâlinde bölünmüşlerdir (*Plat. Tim.* III, 165, 11).

36. Platon'un töz olarak rûh görüşü, rûhun hem cân (*zôê*) hem de cânlı şey (*zôon*) olarak betimlendiği Proklos'ta (*Sto. theol.*, prop. 188) hâlâ apaçık göze çarpar. Rûhun aracı pozisyonu olumlanır (prop. 190) ve böyle bir pozisyona yerleşmekle rûh, hem *ousía*'sı sebebiyle öncesiz-sonrasızlıktan (*aiôn*, t.b.) hem de *enérgeia*'sı sebebiyle zamandan pay alır (prop. 191; bkz. Plotinos, *Enn.* IV, 4, 15). *Palingenesía* hâlâ sürdürülür (prop. 206), fakat Proklos rûhun hayvânlara yeniden-doğabileceğini inkâr eder (*In Remp.* II, 312-313).

Rûhun yetileri konusunda bkz. *aísthêsis*, *nóêsis*, *nous*, *óreksis*; ölümsüzlüğü konusunda bkz. *athánatos*; dünyâya inişi konusunda bkz. *káthodos*; döngüsel yeniden-doğuşu konusunda bkz. *palingenesía*; yıldız bedeni konusunda bkz. *ókhêma*; Stoacılıkta ve Epikurosçulukta rûhun ve bedenin birbiriyle bağıntısı için bkz. *génesis*; *psûkhê*'yi *nous*'tan ayırma girişimleri için bkz. *nóêsis*; Dünyâ Rûhu konusunda bkz. *psûkhê tou pántos*.

psûkhê tou pántos (ψυχή του πάντος): Dünyâ Rûhu

—İng. "*World Soul*" (F.E.P.)

[Evren Rûhu, Âlem Rûhu; bkz. **psûkhê**; Lat. *Anima Mundi*; *Nefs-ül-Âlem*, *Nefs-i Küll / Küllî Nefs —en.*]

1. Bütün dünyânın bir rûhunun varoluşu, Platon'un benzeştirmeli akıl-yürütme kullanımının bir başka örneği gibi görünür (bkz. *kósmos noêtós*): eğer *kósmos* cânlı bir organik birlik olarak düşünülürse, bundan şu çıkar ki öteki cânlılar gibi *kósmos*'un da bir rûhu olmak zorundadır. Bu akıl-yürütme çizgisi, *Pol.* 269d-273b'de (her ne kadar burada *psûkhê* henüz hareketi sürdürmenin bir kaynağı olmasa da), *Phil.* 30a'da ve son olarak tamâmen bütünlüklü ve olgun bir tarzda *Tim.* 34a-37c'de görünüşe çıkar. Dünyâ Rûhu, *Soph.* 254d'de anılan en önemli beş *eidê*'nin [İdeanın] üçünün, yanî Varlık'ın (*ousía*), Ayni'nin ve Ayrı'nın aracı tiplerinden (yanî düşünülür varlık dünyâsına hâss ögeler ile duyulur varageliş [*génesis*] dünyâsına hâss ögeleri birbiriyle bağlayıp birleştiren karışımlardan) *dêmiourgós* tarafından oluşturulur. Niçin bu karışımların seçildiğine dâir Aristoteles'in getirdiği açıklama, epistemologik "benzer benzeri bilir" ilkesine dayanır (*Peri psûkh.* 1, 404b; bkz. *hómoios*, *aísthêsis*). Bu bileşenler birbirine bağlı belli harmonik aralıklar içerisinde takım takım düzenlenir (*Tim.* 35b-36b) ve böylelikle Dünyâ Rûhu, tam da Pûthagorasçı tarzda, yalnızca gök cisimlerinin âhengli hareketi için değil, fakat bireysel insân rûhunda ethik olarak *harmonía*'nın yeniden oluşturulması için de bir paradigma hâline gelir (*a.g.e.* 90c-d; bkz. *kátharsis*).

Platonik sistemde kötü bir Dünyâ Rûhunun varoluşu için bkz. *kakón*.

2. Aristoteles hareketi açıklamak için artık *psûkhê*'ye gerek duymaz (bkz. *phûsis*) ve böylelikle Dünyâ Rûhu usulca bir kenâra atılır. Bununla birlikte, Dünyâ Rûhu geç dönem Platonik gelenekte yeniden görünüşe çıkar (bkz. Philon, *De migr. Abr.* 32, 179-180; Albinos, *Epit.* x, 3) ve Plotinos'un *hûpóstases*'inden [*hûpóstasis*'lerinden] (t.b.) biri olur (*Enn.* v, 2, 1). Bu bakış noktası şimdi çok daha karmaşıktır: Dünyâ Rûhunun bir yukarı ve bir de aşağı kısmı vardır ve ilki temâşâya (*theôría*) gömülmüştür, ikincisi etkinliğe (*praksis*) doğru çöküp bozulmuştur ve *phûsis* (t.b.) diye adlandırılır; Dünyâ Rûhu bölünebilirdir, ama yine de bölünmez (*Enn.* IV, 3, 4); bununla birlikte, Platon'un Dünyâ Rûhundan farklı olarak, Plotinos'un Dünyâ Rûhu duyulur dünyâyı meydâna getirir (*Enn.* v, 2, 1; bkz. *próhodos*).

pûr (πυρ): âteş

—İng. "*fire*" (F.E.P.)

[od, kor; "**pûr**: **tó pûrós**: âteş; **pûr Diós**: '**Zeús**'in âteşi', *yanî* yıldırım; *meta.* âteş-kızgınlığı, yakıcı-hararet, *ayn.z.* âteşli umut; *korkunç ve dehşetli şeyleri ifâde etmek için*, **kreisson ámaimakétou pûrós**: 'yenilmez âteşten daha güçlü'; **diá pûrós iénai**: 'âteşi ve suyu yiyip bitirmek; **tá pûrá**: nöbet âteşleri; **pûrá**: âteş yakılan yer, âteşlik, ocak, âteşdâm, âteşgâh, âteşgede: cenâze-âteşi: *ayn.z.* gömme-âteşi; *kurbânlığın yakıldığı* sunak: *ayn.z.* sunakta yanan âteş; **ho pûrós**: buğday, *çoğ.* buğday daneleri (*başakların olgunlaşıp dâneye durduğunda aldıkları âlev renginden*, **pûr**'*den*?)" (L.&S.); bkz. **ekpûrôsis**; Lat. *pruna*, *ignis*, *flamma*; Osm. *nâr*, *nûr*(?); Kaş. T. "*ot*, *köz*, *yalın*"—*en.*]

Âteş, hem Anaksimandros'un (Diels, fr. 12A10) hem de Anaksimenes'in (13A7) sistemlerinde bulunmakla birlikte, onların her ikisi için de bir üründür, buna karşın Herakleitos için evren (*kósmos*) bir âteştir (Diels 22*B30*); bir *arkhê* olarak değil, olasılıkla *psûkhê*'yle ve cânla ve bu yüzden de *aithêr*'le (t.b.) bağından ötürü (fr. 36) daha zi-

yâde "arkhetip mâdde" olarak âteştir. Pûthagorasçılar arasında, âteş, evrende (bir gezegen olarak arzla birlikte!) merkezî bir pozisyon işgâl ediyordu (Aristoteles, *Peri ouran.* II, 293b). Empedokles, âteşe dört ögeden (bkz. *stoikheion*) biri olarak yer verdi. Stoacı fizik'te en etkin *dûnamis*'e, yanî sıcağa (bkz. *dûnamis*) sâhib öge olarak âteş temel bir rol oynar. *Pneuma*'yla birlikte *psûkhê*'nin aracılığı sâyesinde tıbbî olarak çıkarsanan ve Stoacıların bir âteş ve havâ karışımı olarak (*SVF* II, 787) ve *kósmos*'da her şeye nüfûz eden bir kuvvet olarak (*a.g.e.* II, 473) anladıkları dirimsel sıcaklık [yaşam ısısı] ilkesi ve ateş ile cân arasındaki bağ (*a.g.e.* II, 23) burada birinci derecede önem taşır; bkz. *ekpûrôsis, lógos.*

r ρ

rhoê (ῥοή): akıcı, akan, akar, akışkan; akma, akıntı, akış, akışkanlık

—İng. "*flowing, stream, flux*" (F.E.P.)

["ırmak, nehir, akarsu, çay, dere, akış, akın; **ampélou rhoê**: üzümün suyu; *meta., çoğ.* **rhoaí**: olayların akışı, olaylar dalgası; **fl.* **rhéô**: akmak, yürümek, koşturmak, hızla ilerlemek, sel gibi akmak, yağmak, fışkırmak; *meta., sözcüklerin, sözlerin* akışkanlığı *hk.* akmak, akıcı veya akışkan olmak, akıcı konuşmak, sular seller gibi konuşmak, akıcı bir dille anlatmak, çok râhat ve kolay konuşmak; düşmek, dökülmek, damlamak; akmak, ağmak, uçup gitmek, buhâr olup uçmak, uçup havâya karışmak; akıtmak, yağdırmak, dökmek" (L.&S.); bkz. & karş. **aporrhoaí**, **phorá**; Lat. *rivus, flumen, fluvius, fluxio*; Osm. *cery / cereyân, cevv / cevelân*(?) *—en.*]

Platon'un zamanından itibâren, Herakleitos'un ve onu takîb edenlerin —ki onlardan biri görünüşe göre Platon üzerinde belli bir etki bırakmış olan Kratûlos'tu (bkz. Aristoteles, *Prôtê phil.* 987a)— pozisyo-

nu, "akma" veya "akış" metaforu çerçevesinde betimlendi (bu bakımdan Herakleitos için bkz. Platon, *Krat.* 402a; Herakleitos'u takîb edenler için bkz. *Krat.* 440c-d ve *Theait.* 179d-181b; ünlü "her şey akar" [*panta rhei*] ifâdesi Simplikios'a dek ortaya çıkmaz, *In phys.* 1313, 11). Bu ifâdeyi bizzât Herakleitos'un kendisinin mi kullandığı, yoksa onun aslında Herakleitos'un değişme görüşünün tamuygun bir betimi mi olduğu tartışılabilir, fakat dikkate değer olan şey, bu populer yaftanın (Platon'un zamanında yaşayan Herakleitosçulara fiilen "akanlar"* adı takılmıştı: *Theait.* 181a) hiçbir zaman kavramsallaştırılmadığıdır. Platon, esâsen bilgiyi imkânsız kıldığı için bu metaforun îmâlarını reddeder (*Krat.* 440a-b ve bkz. *epistêmê*), fakat onu felsefî bir problem olarak ele alıp işlemeye başladığında metafor "varageliş" (*génesis*, t.b.) başlığı altında (*Theait.* 152e-153a Platon'un daha tam bir şekilde kavramsallaştırılmış *génesis* lehine bu metaforu atlayıp geçmesinin iyi bir örneğidir) ya da Aristoteles'te olduğu gibi, "değişme" (bkz. *metabolê*, *kínêsis*) probleminin bir parçası olarak görünüşe çıkar. Teknik felsefe dili gözönünde bulundurulduğu ölçüde, *rhoê* hiçbir zaman çarpıcı bir imge olmaktan öte bir şey olmadı.

* Peters'ta *"flowers"*: standard çevirilerde "olu taraftarları" veya "Akış yandaşları"; ama belki "ağanlar" ("ağaçlar"?) veya "açanlar" ("çiçekler"?) ve belki de "yağanlar" ("yağmur"?) —*en.*

S σ

skhêma (σχῆμα): görünüş / dış görünüş, şekil, biçim

—İng. "*appearance, shape*" (F.E.P.)

[sima, şekil, şema, görüntü, sahne, biçim, kılık, don; "form, beden, kişi; gerçekliğe karşıt olarak, form, biçim, dış, dış yan, dış biçim: salt dış görünüş, gösteriş; hâl, tavır, tutum, görüntü, görünüm, yüz, surat, çehre, yüz ifâdesi: duruş, görkem, vakar, heybet, haşmet; *çoğ.* hâller *ve* tavırlar, bedenin hareketleri; *bir şeyin* kılığı, biçimi, yolu, tarzı; *bir şeyin* durumu, doğası, yapısı, kuruluşu, teşekkülü; *dansta* bir hareket, bir figür, *çoğ.* adımlar" (L.&S.); Lat. *species, facies, forma, scanea, figura*; Osm. *sîmâ, vech, sûret, zâhir / zavâhir / zevâhir / tezâhür —en.*]

Bkz. *aísthêsis, stoikheíon.*

sophía (σοφία): bilgelik, theorik bilgelik

—İng. "*wisdom, theoretical wisdom*" (F.E.P.)

[(b)ilim, hakîmlik; "bilgi, ilim; hikmet" (S.S.); "sanatkârlık, ustalık, *sanattaki* beceriklilik, el-uzluğu *veya* mahâret: *ayr.z.*, marifet, hüner, kurnazlık; lüzumlu işlerdeki bilgelik, öngörü, basîret; felsefe; {**sophía** *ve* **sophós** *için ayr. bkz.* **philosophía**}; **sophistês**: bir sanatın ustası, üstâd: *özl. ozanlar, şâirler ve müzisyenler hk. kullanılır*; *gen., hayâtla ilgili konularda* zeki, kavrayışlı, akıllı, kurnaz, becerikli olan bir kimse, aklıbaşında *veya* sağgörülü bir adam; *bu yüzden yedi* Bilgeler **sophistaí** {Hükemâ} *diye adlandırılır*: *bu.*» bilge adam, filozof; *Athena'da* insânlara bilgelik öğretmeyi meslek edinmiş bir kimse, bir sanat *ve* ilim öğretmeni, bir muallim, bir Sofist: *Sofistler, ifrât derecesine varan aşırı ölçüsüz sayıltılarından ötürü, özl. Sokrates'in ve Platon'un ve de Aristophanes'ın saldırıları karşısında gözden düştüler*; *bu itibârla*, bir sofist, safsatacı, mugalatacı, sâhtekâr, şarlatan; **sophistikós**: bir sofiste âid *veya* ilişkin, bir sofiste uygun *veya* yakışır: **tò sophistikón**: sofistler topluluğu *veya* meclisi"(L.&S.); bkz.&karş. **philosophía, theôría**; Lat. *sapientia*; "*prudentia, consilium*" (Cass.); Osm. *hikmet, ilm, irfân —en.*]

Sözcüğün original anlamı, onu sanatkârlıkla, ustalıkla veya el becerisiyle bağlayıp birleştirir, bkz. Homeros, *İl.* xv, 412; Hesiodos, *Erga*, 651 (karş. Aristoteles, *Eth. Niko.* vı, 1141a). Herodotos'un zamanında, *sophía*, daha theorik bir üstünlük veya yetkinlik tipini de kuşatımına aldı, *Hist.* ı, 29 (Yedi "Bilgeler"), ıv, 95 (bir *Sophistês* olarak Pûthagoras). Herakleitos, Pûthagoras'ın bu *sophía*'sının allâmelik veya malûmât-füruşluktan [bilgiçlik? "*polûmathiên*" —*en.*] ve beceriksizlik veya düzenbazlıktan [acemîlik / toyluk "*kakotekh-*

niên" —*en.*] başka birşey olmadığını söyler (Diels, fr. 129).* Platon için, felsefenin konusu olan (bkz. *Phaidr.* 278d) ve tıpkı *phrónêsis* gibi hakikî ve doğru bilgiyle (*epistêmê*), yanî *eidê*'nin [İdeaların] bilgisiyle özdeşleştirilmek durumunda olan (*Theait.* 145e) hakikî *sophía* ile öte yanda sâhte *sophía* taslayan, yanî ayni adı taşıyan dialogun *Sophistês*'i arasında üstü örtülü bir ayrım vardır. Aristoteles için, *sophía*, *phrónêsis*'ten veya pratik bilgelikten ayırdedilmiş en yüksek intellektual erdemdir (*Eth. Niko.* 1141a-b, 1143b-1144a) ve ayni zamanda *Prôtê phil.* 980a-983a'da metafizikle, *prôtê philosophía*'yla özdeşleştirilir. "Bilge" (*sophós*) Stoacı erdem ideali hâline gelir, bkz. *SVF* I, 216; III, 548; D. L. VII, 121-122 ve D. L. VII, 123'teki ve Cicero, *Pro Mur.* 29-31'deki eleştirel portre; ayni zamanda bkz. *philosophía*, *phrónêsis*, *epistêmê*, *éndokson*.

sôphrosûnê (σωφροσύνη): öz-denetim, ölçülülük, ılımlılık

—İng. "*self-control, moderation*" (F.E.P.)

[gönlüne veya nefsine hâkim olma, serinkanlılık veya soğukkanlılık; "**sôphrôn**: gönlü *ve* yüreği esenlikte *olan*, sağlam-zihinli, sağgörülü, basîretli, ölçülü, ılımlı, mutedil: *özl.* kendine-hakim, öz-denetimli, sâlih, sâlim, selîm, kanâatkâr; **sôphrosûnê**: **sôphrôn** *olanın* karakteri *veya* hâli tavrı, gönül *veya* yürek esenliği, zihin *veya* akıl sağlamlığı, ılımlılık, ölçülülük: öz-denetim, kendine-hakimiyet, kanâatkârlık, *Lat.*

* Sâdece söz konusu fragmentin atmosferinden hareketle. Herakleitos'un burada Pûthagoras'a atfen kasdı "bilmesine çok şey bilir ama iş yapmaya gelince elinden bir iş gelmez veya işi berbâd eder" gibi görünüyor. Bu itibârla bu anlamda Herakleitos'ta *sophia*, pratik beceri ve yeterliklerden çok theorik beceri ve yeterlikleri ya da pratik beceri ve yeterliklerden yoksun theorik beceri ve yeterlikleri işâret etmeye başlar gibidir. Karş. Sokrates'in ve Platon'un muânızı olarak *sophistês* = Sofist = yanî hiçbir pratik içerisinde yer almamakla birlikte, öğrendiği / öğrettiği bilgiler sâyesinde, yanî salt theorik öğrenme ve bilme yoluyla bütün pratiklere hem hâkim hem hakîm olabileceğini / olunabileceğini iddiâ eden karakteristik figür.—en.

temperantia; *fl.* **sôphronéô**: gönlü *veya* yüreği esenlikte olmak, duyma *ve* düşünme sağlamlığı içerisinde olmak: *kendisi üzerinde* öz-denetim uygulamak, ılımlı, ölçülü, sağgörülü olmak; ölçülülüğü öğrenmek, kendine gelmek, kendini toparlamak, ayılmak, açılmak, esenliğe kavuşmak; *fl.* **sôphronízô**: ölçülü *veya* ılımlı hâle getirmek, yatıştırmak, dizginlemek, gemlemek, denetlemek, esenliğe *veya* salâha kavuşturmak; doğru yola getirmek, düzeltmek, ıslâh etmek" (L.&S.); bkz. **phrónêsis**; Lat. *moderatio / modestia, continentia, abstinentia*; Osm. *salâh / salâhiyyet, selâmet, itidâl, kanâat —en.*]

1. *Sôphrosûnê*, tam ve sağlam bir tanıma varılmayan *Kharmides*'te betimlendiği şekliyle, Sokrates'in ethik araştırmalarından birinin konusudur. Onun "ahlâkî akl-ı selîm" olarak etimologik anlamı *Krat.* 411e'de tartışılır, fakat *sôphrosûnê*'ye dâir hakikî Platonik pozisyon Pûthagorasçı *harmonía* (t.b.) düşüncesinde kök salar. *Polite.* 430e-432a'da bu iki kavram biraraya getirilir ve daha sonra 442c'de Platon'un rûhu üç kısma bölmesiyle sımsıkı birbirine bağlanır (bkz. *psûkhê*): *sôphrosûnê*, aşağı iki kısmın hâkim, akılsal kısma âhengli uyrukluğudur (*harmonía*'nın yalnızca iki ögeyi kapsadığı *Phaidr.* 237e-238a ile karşılaştırın).

2. Aristoteles için *sôphrosûnê* hazların ve acıların ifrâtları ve tefrîtleri arasındaki ortadır (*méson*; *Eth. Niko.* II, 1107b); onun alanı beden hazlarıyla (*a.g.e.* III, 1118a) ve özellikle de dokunma ve tad alma hazlarıyla sınırlanır. Zenon (Plutarkhos, *De Sto. rep.* 1034c), tıpkı Platon gibi (*Polite.* 435b), *sôphrosûnê*'yi dört ana erdemden biri sayar (*Eth. Niko.* I, 1103a). Daha öte düşünsel olanaklar geliştiren Stoa bu ayrımı inkâr etti (bkz. *aretê*) ve *sôphrosûnê*'yi "yeğlenecek iyi'nin ve sakınılacak kötü'nün bilgisi" olarak tanımladı (*SVF* III, 256, 262). Plotinos'ta da buna benzer bir tanım vardır (*Enn.* I, 6, 6), fakat o, *sôphrosûnê*'yi "vuslat"a (*epistrophê*) hâzırlayıcı bir arınmayla bağlayıp birleştirir; bkz. *kátharsis*.

spérma (σπέρμα): tohum

—İng. "*seed*" (F.E.P.)

[tâne, tânecik, sperma, döl, atmık, bel suyu; "ekilen *veya* saçılan şey, *herhangi bir şeyin* tohumu *veya* çekirdeği; *ayn.z. hayvânlar hk.* tohum, döl, sperma, *Lat.* semen; *meta.*, tohum, çekirdek, kaynak, köken, menşe: *ayn.z.*, neseb, soy, döl, sülâle, âile; **spermaínô**: tohum ekmek: *meta.* doğurtmak; **spermología**: gevezelik, çenebâzlık, dedikodu, lâf ebeliği; **spermológos**: *eğilip yerden* tohumları toplama, yerden tohumları toplayıp kaldırma veya kaldıran; *ad olarak*, tohumları yerden gagalayıp toplayan bir karga, ekin kargası; *meta.*, *incir çekirdeğini doldurmayacak* ufak tefek bilgi kırıntıları toplayan biri *veya* kırık dökük, ıvır zıvır bilgi toplayan biri, aylak bir geveze, başıboş bir çenebaz, boş konuşan bir dedikoducu" (L.&S.); bkz. **lógoi spérmatikoí**; Lat. *germen*; Osm. *dâne, menî, nutfe, habbe —en.*]

Bkz. *stoikheíon, pneuma, nóêsis 16.*

spoudaíos (σπουδαῖος): ciddî adam

—İng. "*serious man*" (F.E.P.)

["*kişiler hk.* çalışkan, gayretli, yorulmaz, yılmaz, zorlu, sıkı, yaman, çetin, ağır, samîmî, hamiyetli, ciddî, ; iyi, üstün; *şeyler hk.* ciddî, ağır, önemli, zorlu" (L.&S.); Lat. *serius, severus, studiosus*; Osm. *mecîd, metîn, faâl, fâzıl*; karş. Kaş. T. "*yaxşı*" *—en.*]

Bkz. *érgon.*

stérêsis (στέρησις): yoksunluk

—İng. "*privation*" (F.E.P.)

["eksiklik, noksanlık, yitiklik, yitim; **fl.* stéromai: yoksun olmak, yitik olmak, eksikli olmak, ...-sız olmak, gereksiniminde olmak, muhtâc olmak, *Lat.* carere; **fl.* steréô: bir kişiyi herhangi bir şeyden yoksun, yitik, soyulmuş, eksikli bırakmak" (L.&S.); Lat. *privatio*, "*inopia*" (Cass.); Osm. *adem / ma'dûm, fakd / fıkdân, nakîse —en.*]

Aristoteles'in "tanımlanmış belli bir sınıf içerisinde birşeyin olumsuzlanması" olarak tanımladığı (*Prôtê phil.* 101 1b) *stérêsis*, Aristoteles'in *Phûs. akr.* 1'deki *génesis* analizinde yer alan üç esâs ögeden biridir: kalıcı töz (*hûpokeímenon*) ve bir formun karşıtına (*enantíon*) geçişi, tözde o ikinci formun bir yokluğunun varoluşunu gerektirir (*Phûs. akr.* 1, 191a-191b). Böylelikle, *stérêsis* hem *génesis*'e izin verir hem de Parmenidesçi yokluk problemini çözer (bkz. *on*). Plotinos için, kötü, bir töz değil, fakat daha ziyâde iyi'nin bir *stérêsis*'idir (*Enn.* 1, 8, 11).

stigmê (στιγμή): benek, damga, nokta, geometrik nokta

—İng. "*spot, point, geometrical point*" (F.E.P.)

["*meta. zaman hk.* ân, moment" (L.&S.); Lat. *punctum*, zaman hk. *momen /momentum*; Osm. *nokta / menkut*, zaman hk. *lâhze —en.*]

Bkz. *mégethos, monás.*

stoikheíon (στοιχεῖον) [*çoğ.* stoikheía (στοιχεῖα)]: harf, alfabe harfi, ilksel basît cisim, öge, eleman, unsur

—İng. "*letter of the alphabet, primary body, element*" (F.E.P.)

["*diklemesine çakılmış* küçük kazık *veya* direk: *güneş-saatinin kadranındaki* mil *veya* gösterge çubuğu *ya da onun* yere vuran gölgesi; ilk başlangıç, ilk ilke *veya* öge: *ses hk. dilin ilk ögesi olarak, çıkarılan yalın ve bâsit ses*; *çoğ. bir bileşenin* en bâsit parçaları: *fizikte*, ilk mâdde, ögeler; *bilginin* ögeleri, esâsları *veya* kökleri, ön-bilgiler, temel-bilgiler; **fl.* **stoikhéô**: bir çizgide *veya* hizâda durmak, savaş-düzeninde durmak; dümdüz veya dosdoğru yürümek *veya* ilerlemek; **fl.* **stoikhízô**: *bir sıra direği* ağlarla çevirmek: avı belli bir alana doğru çekmek, avı belli bir alanla sınırlamak *veya* belli bir alana sıkıştırmak: düzene sokmak; **stoíkhos**: dizi, çizgi, sıra, hat, hizâ, saff: *âskerler hk.* bir yürüyüş kolu; *avın içerisine doğru sürülüp sıkıştırıldığı* av ağlarıyla çevrili bir sıra direk" (L.&S.); "**fl.* **stikháô**: dizili olmak, ilerletmek, *Hom.* saff hâlinde ilerlemek; **stikhós**: *şiir dilinde* saff, dizi; **stíkhos**: dizi, sıra; satır, mısrâ {dize}" (S.S.); karş. **arkhê, aítion, spérma**; Lat. *elementum*, çoğ. *elementa*; Ar.&Osm. *üstükus / ustukus çoğ. üstükusât / ustukusât, unsur /çoğ. anâsır, anâsır-ı erbaa*: (dört unsur: âteş, havâ, toprak, su) —*en.*]

1. Fiziksel dünyânın basît cisimlerinin alfabenin harfleriyle benzeştirilmesi ve böylelikle de andırım yoluyla *stoikheíon* teriminin felsefe diline girişi, olasılıkla Atomculara kadar geçmişe uzanır. Bu bağlam içerisinde söz konusu benzeştirme yerindedir, çünkü harfler de tıpkı *átoma* [atomlar] gibi kendi başlarına kendilerine özgü bir anlam taşımazlar, fakat diziliş düzenleri (*táksis*) ve konumları (*thésis*) üzerinde oynanmakla harfler farklı farklı anlamlar taşıyan kümeler hâlinde yapılandırılabilir (Aristoteles, *Prôtê phil.* 985b; *Peri gen. kai phthor.* 1, 315b; bkz. *génesis*). Fakat *stoikheíon* teriminin bize kadar ulaşan en erken kullanımına tanıklık eden metin Platon'un *Theaitetos* dialogunun 201e kesiminde bulunur ve burada sözcüğün "alfabe har-

fî" anlamındaki original çağrışımını Platon'un hâlâ duyduğu apaçıktır. Aristoteles'in zamanında bu kök anlam büyük ölçüde görmezden gelinir ve *stoikheíon* bir bileşimin temel bileşeni anlamına gelir (bkz. *Prôtê phil.* 1014a).

2. Pek tabîî ki terimin gerisindeki gerçeklik çok daha değerlidir. Dünyânın fiziksel gerçekliğinin kendisinden kurulduğu ilksel birşey veya *Urstoff** peşinde koşturan Miletoslulara özgü arayışın, yanî yadsınmaz değişme olgusunun izini geriye doğru ta başlangıç noktasına dek takîb etme girişiminin konusu ve hedefi budur. Bu *arkhê* adayları iyi bilinir: insânın deneyimindeki en önemli ana mâddeler ve genel olarak mithologik inanç kaynaklarına da sâhib olan ana mâddeler (bkz. *arkhê*).

3. Anaksimandros'la birlikte önemli bir gelişme olur. Tek bir *arkhê* arayışı, bu tek başlangıç noktasından hareketle öteki cisimlerin kendisi aracılığıyla türetildiği bir tür çizgisel *génesis* telkîn etmişti. Fakat Anaksimandros, *arkhê*'yi algılanabilir mâddî tözlerin gerisine doğru öteye ittirdiğinde, algılanabilir *tüm* cisimleri fiilen ikincil hâle getirdi ve böylelikle de bir başlangıç noktası arayışını duyulur-olmayan yeni yönlere doğru sürükledi ve nitekim algılanabilir mâddî tözlerin dâimî bir deverân içerisinde birbirlerine dönegeldikleri döngüsel bir *génesis* imkânını problemin içerisine soktu. Ana cisimlerin böyle karşılıklı bir şekilde birbirine dönüşmesi, Yunan felsefesinin büyük bir bölümünde bir klişe hâline hâline gelir (bkz. Platon, *Phaido.* 72b, *Tim.* 49b-c; Aristoteles, *Peri gen kai phthor.* II, 337a) ve Parmenides'in ardından, döngüsel deverânı faâl hâlde tutacak, kendisi hareket etmeyen bir dış fâil inancına önayak olur (Aristoteles'te güneşin [*hêlios*] elliptik yörünge boyunca sürdürdüğü öncesiz-sonrasız hareket bu hareketsiz fâile aracılık eder; bkz. *génesis*, *kínêsis*, *kinoún*) ve hattâ Empedokles'in *stoikheía*'sı [ögeleri] bile böyle döngüsel bir değişime uğrar görünür (frr. 17 ve 26).

4. Anaksimandros'un tamâmen belirlenimsiz *ápeiron*'unu tersine çevirerek kendisine âid tamâmen belirlenimli *on*'u [Varlık] koyan Parmenides'te *arkhê* arayışı sona erdi. Gelgelelim, tam ve mükemmel be-

---

* Alm. "*Urstoff*": evrenin oluşumunun en başından itibâren var olan ve tüm şeylerin kendisinden meydâna geldiği ilk ve kökensel ana mâdde —*en.*—

lirlenim yalnızca bir *arkhê* değil, fakat bir *télos* da verir ve bu yüzden Parmenides duyulur bir şekilde algılanan değişmeyi (bkz. *génesis, kínêsis*) ve aslında bizzât duyumun geçerliliğini (bkz. *epistêmê*) inkâr etmeye sürüklendi. Parmenidesçi *on*, mutlak kökensel *stoikheíon*'dur.

5. Empedokles ve Atomcular, çokluğu ve boşluğu (*kenón*) yeniden kurmakla, ikincil *génesis* imkânlarını yeniden açtılar ve duyu bilgisini yeniden cânlandırdılar. Miletoslulara özgü ana bileşenler arayışı yeniden başlatıldı ve bizzât Empedokles, kendisi baş olup, bu mâddî dünyânın dört ana cismi (veya kendisinin adlandırdığı şekilde "kökler"i) olarak, kanonik dört ögeyi [*anâsır-ı erbaa* (dört unsur)], toprağı, havâyı, âteşi ve suyu seçip ayırdı (fr. 6; bkz. Aristoteles, *Prôtê phil.* 985a). "Seçip ayırdı" bu koşullarda tamuygun söz olarak durur, çünkü adaylar hiçbir şekilde bir tek bunlar değildi; bu noktaya dek yalıtılıp ayrı başlarına ortaya koyulmuş olan çok sayıdaki tözselleştirilmiş "güçler" (*dûnameis*), örneğin "sıcak-olan", "soğuk-olan", "hafîf-olan", "ağır-olan" vb. elde mevcûd bulunuyordu.

6. Görünüşe göre bu dördünün indirgenemez ilksel cisimler olduğunu savunan ilk ve son kişi Empedokles'ti ve onun ardından gelenlerin çabaları "ögeler denen" (bu deyiş Aristoteles'e âiddir; bkz. *Prôtê phil.* 1066b) bu şeyleri daha basît birşeye indirgeme eğilimindeydi, kezâ onların nasıl daha karmaşık cisimler olageldiklerine de yöneliyordu.

7. Hem Anaksimandros'u hem de Parmenides'i rehber edinen bir grup, fiziksel cisimlerin *arkhai*'ının [*arkhê*'lerinin], bizâtihi, duyuya algılanabilir olmadığını ve bu yüzden de onların kütle ve konumdan başka hiçbir karakteristiği olmayan şeylerde aranması gerektiğini söylüyorlardı. Leukippos'un ve Demokritos'un *átomon*'u [atomu] ve Pûthagorasçıların mathematik atomu, yanî *monás* (t.b.; bkz. *arithmós*) bu türden şeylerdi. Bunlar, sırası geldiğinde daha karmaşık cisimleri kurabilecek gerçek "ögeler"dir; *átoma* [atomlar] toplaşma (*sûnkrisis*) süreci yoluyla, monadlar ise geometrik olarak noktaların çizgileri, böylelikle de yüzeyleri ve cisimleri kurması yoluyla daha karmaşık cisimleri oluştururlar; bkz. *génesis.*

8. Fakat bu grupların her ikisi de, kendilerinin öne sürdükleri basît dâneciği karakteristiklerinden bu derece soyup çırılçıplak bıraktıkları için, bu tür "hiçlikler"in nasıl olup da güçlü karakteristiklere sâhib

"birşey"e —ki Empedoklesçi cisim böyle "birşey"di— varabildiklerini açıklamakta epeyce sıkışıp zor durumda kaldılar. Peki ya bu son türden belirlenimli cisimlerin duyu yoluyla algılanan niteliklerinin (*pathêmata aisthêtika*; bkz. *Tim.* 61d) yadsınamaz varlığına ne demeli? Her iki durumda da tüm duyumu dokunmaya veya temasa (*haphê*) indirgeme yönünde belirgin bir eğilim vardır (bkz. Aristoteles, *Peri aisthês.* 442a); buna bir de, en azından Demokritos cephesinden, öteki tüm duyu deneyimlerinin deneyimde bulunana özgü [indî] alışkanlıklar olduğunu öne süren güçlü bir düşünce eşlik ediyordu (fr. 9; bkz. *aisthêsis, nómos*).

9. Aristoteles'in kendilerine yönelttiği şu ayni soruya (*Prôtê phil.* 1092b) Pûthagorasçıların ne yanıt verdikleri konusunda pek fazla bir şey bilmiyoruz: nasıl olur da beyâzı ve tatlıyı ve sıcağı sayı çerçevesinde açıklayabilirsiniz? Platon'da bu soruya verilebilecek örtük bir yanıt önerisi görünür. *Timaios*, ögeler sorununa yönelik iki yaklaşım içerir. Bunlardan biri, şeylerin evren varlığa gelmezden önceki durumunun bir betimidir (*Tim.* 52d) ve dinamik, geometrik olmayan bir *génesis* (t.b.) analizine dayanır (*aşağıya* bakın). Fakat daha sonraki postkosmik [yanî *kósmos*'un varlığa getirilmesinden sonraki duruma âid —*en.*] açıklama (*a.g.e.* 53c *vd.*) belirgin bir şekilde geometriktir ve büsbütün Pûthagorasçı değilse bile, bu yönde güçlü yakınlık bağları taşır.

10. Bu Platonik açıklama, Empedoklesçi *stoikheîa*'yı, esâsen konumları ve şekilleri (*skhêma*) yoluyla karakterize edilen daha basît cisimlerden kurulu öbekleşmelere indirgemek bakımından Atomculuğun izinden yürür. Fakat görünüşte Atomcular şekil düşüncesini fazla zorlamaktan kaçınırlarken (Aristoteles'in tanıklığı konusunda bkz. *Peri ouran.* IV, 303a, onlar âteş *átoma*'sının [atomlarının] küre şeklinde olduğunu söylüyorlardı), Platon, ögelerden her birinin bir küre içerisine nakşedilip oturtulabilir ("Platonik cisimler" denen) düzgün geometrik katı cisimlerden biriyle birleştirildiği ince ince işlenip geliştirilmiş bir sisteme sâhibdir: küp (toprak), piramit (âteş), sekizyüzeyli (*oktahedron*) (havâ) ve yirmiyüzeyli (*ikosahedron*) (su) (*Tim.* 53-56c); geri kalan şekil, yanî onikiyüzeyli (*dodekahedron*) göğün küresine tahsîs edilir (*a.g.e.* 55c; bkz. *aithêr, mégethos*). Bu noktaya kadar açıklama biraz kuşkulu bir Atomculuk uyarlaması olarak kabul edilebilir. Fakat bu geometrik katı cisimlerin de kendilerine özgü *arkhai*'ı [*arkhê*'leri] bulunduğu noktada, açıklama, kendi Pûthagorasçı atalarını açığa vu-

rur: bu geometrik katı cisimler de yüzeylerden kuruludur ve kaynağa doğru bu geri gidişin daha da ileri götürülebileceği en azından îmâ edilir (*a.g.e.* 53c-d). Öte yandan, Atomcu *átoma* [atomlar] bölünmez cisimlerdir (bu iki sistemin bir karşılaştırılışı için bkz. Aristoteles, *Peri gen. kai phthor.* I, 325b). Ve burada da [yanî Platoncu sistemde de], duyum, sırası geldiğinde duyulur deneyimleri doğuran, bu cisimlerin çeşitli bileşimleriyle temasa indirgenir (*Tim.* 61c vd.; bkz. *aísthêsis*).

11. Pûthagorasçı birimcilik (*monadism*), Atomculuktan önce gelmesine karşın, Atomculuğun dolaysız önceli değildi. Atomcu gelenek, daha ziyâde, soy çizgisini Empedokles'ten Anaksagoras aracılığıyla kendilerine doğru inen bir çizgi olarak görüyordu (bkz. Lucretius I, 830-920). Anaksagoras, dört indirgenemez cisim olduğunu öne süren Empedokles'in savını reddetti (bunlardan birinden ötekine geçiş hâlâ *génesis* [t.b.] tabusu olacaktı), fakat bunun yerine, Aristoteles'in adlandırdığı şekliyle "*homoiomereiai*" ["*homoiomerous*"lar], yanî "benzer-parçalı şeyler" [veya daha açıkçası "ayni türden parçalara sâhib şeyler" ve de "parçalarıyla ayni türden şeyler" ve belki de "paydaş şeyler"—*en.*] olarak ya da bizzât Anaksagoras'ın kendisinin kullandığı terimle "tohumlar" (fr. 4) olarak bilinen, sonsuz sayıda sonsuzca bölünebilir cisimlerin var olduğunu savundu. Bunlar Anaksagoras'ın *stoikheía*'sıdır (Aristoteles, *Peri ouran.* III, 302a) ve bunlar, başlangıçta prekosmik [*kósmos*'un meydâna getirilmesinden evvelki duruma özgü] bir karışımın bulamacına gömülü hâlde bulunurlar, sonra sistemdeki hareketin başlatıcısı olan *nous* tarafından savurulup ayırılırlar (fr. 9, 13) ve biraraya gelip toplaşmaları sâyesinde de algılanabilir cisimleri oluştururlar (bkz. *génesis*, *hólon*).

12. Bu *homoiomereiai* [*homoimerous*'lar], sonsuzca bölünebilir olmaları bakımından (bkz. fr. 3 ve *mégethos*; Lucretius I, 844-846'da theorinin bu yönüne karşı çıkar) apaçık ki *átoma*'dan [atomlardan] farklıdır; gelgelelim Anaksagoras'ta buna ek olarak şu örtük düşünce bulunur ki, "tohumlar" kendilerinin içinde kendilerinin *arkhai*'nı [*arkhê*'lerini] taşırlar, yanî varolan (ya da varolacak) her şey bu basît dâneciklerin "içinde"dir (bkz. fr. 12). Peki ama "herşeyin içinde", yani her bir "tohum"un içinde olan bu "herşey" nedir? O, yalnızca Empedoklesçi *stoikheía*'yı (bkz. Lucretius I, 840-841, 853) ve saç, et ve kemik gibi doğal cisimleri (fr. 10) değil, fakat duyulur *pathê*'yi [*páthos*'ları] ve karşıt "güçler"i de kapsar (fr. 4; bkz. Aristoteles, *Phûs.*

akr. I, 187a). Bu güçlerin (*dûnameis*; *dûnamis*, t.b) yeniden ortaya çıkışının önemli sonuçları olacaktı.

13. Aristotelesçi fizik bilimi, duyu algısını aşan tek bir *arkhê*'ye ya da daha çok sayıdaki *arkhai*'a [*arkhê*'lere] doğru geri götüren yoldan başka bir yol seçti. Aristoteles'in düşüncesinde *stoikheía*'yı şekil yoluyla ayırdetme girişimi anlamsızdır; gerçek çözüm şeylerin işlevlerinin ve güçlerinin ve kuvvelerinin araştırılıp incelenmesinde yatar (*Peri ouran.* III, 307b). Aslında bu, gördükleri rağbeti tıbbî hekimlik çevrelerinde hiçbir zaman yitirmemiş olan ve Aristoteles'e yakın zamanlarda Anaksagoras'ın yeniden vurgulamış olduğu, Miletos felsefesinin duyulur *dûnameis*'ine [*dûnamis*'lerine] bir geri dönüştü. Fakat bu, Empedoklesçi kanonik dörtlünün yerine başka "cisimler"in koyulmasından daha fazla bir şeydi; bir cisim ile o cismin nitelikleri arasında yapılan önemli ayrıma dayanıyordu (bkz. *poión*).

14. Bu ayrımın formulasyonu köken itibârıyla kesinlikle Aristoteles'e âid değildi. Platon da bu ayrımın pekâlâ farkındaydı ve *Tim.* 49a-50a'da, prekosmik [*kósmos*'un meydâna getirilmesinden önceki duruma özgü] *génesis* açıklamasına önsöz mâhiyetinde bu ayrımı dile getirmişti: Empedoklesçi *stoikheía* [ögeler] gerçekte hiç de şeylerin kendileri değil, fakat daha ziyâde bir konu içerisindeki niteliklerdir (*poiótêtes*). Böyle bir cümle kurmak, hiç kuşkusuz, sıcağı, kuruyu, vb. olasılıkla Anaksagoras'ın gördüğü gibi şeyler (*khrêmata* [eşyâ]) olarak gören birisi için imkânsızdı.

15. O hâlde, işte burada, *stoikheía* sorununun açık bir çözümü Platon'da zâten hâzırdı; ögelerin de (*stoikheía*) kendilerine özgü *arkhai*'ı [*arkhê*'leri] vardı: bir tözsel dayanak ve o tözsel konunun içine girip dışına çıkabilir içkin nitelikler. Böylelikle ögelerin birbirine dönüşümü imkânı açılmıştı (bkz. *génesis*). Ve genel olarak bu, Aristoteles'in yürüdüğü yolun aynisidir. Platonik tözsel dayanak, *stoikheía*'nın [ögelerin] her dördü için de ortak tözsel dayanak olan *hûlê* (t.b.) hâline gelecek şekilde damıtılıp inceltilir (belirtilmelidir ki, ögeler için tözsel dayanak olan bu *hûlê* algılanamazdır; bu yüzden *génesis* veya tözsel değişme *alloíôsis*'ten veya niteliksel değişmeden farklıdır, yanî bu ikinci tür değişmenin algılanabilir bir mâddesi vardır; bkz. *Peri gen kai phthor.* I, 319b). Son olarak, Aristoteles, niteliklerin / güçlerin ve kuvvelerin geliş geçişini kolaylaştırmak üzere yoksunluk (*stérêsis*) kavramını bunlara ilâve eder.

16. Fakat başka belirgin değişiklikler de vardır. Platon için hareketin kaynağı ve nedeni *psûkhê*'dir (t.b.; bkz. *Nom.* x, 896a, 897a), buna karşılık fiziksel cisimlerde, bizâtihi, yalnızca bir tür rastlantısal hareket, hatta hareketten ziyade sallanıp çalkanma vardır (*Tim.* 52d-53a); ve *stoikheía*'nın oluşumuna ilişkin daha sonraki postkosmik [*kósmos*'un meydâna getirilmesinden sonraki duruma özgü] veya Pûthagorasçı tipten açıklamada, tahmîn edilebileceği gibi, Platon'un hareket hakkında söyleyeceği pek fazla birşey yoktur: nâm salmıştır ki, *kínêsis* geometrik cisimlerden uzaktır. Aristoteles'te durum başka türlü ve tam tersidir. Tüm doğal cisimler kendilerine âid hareket ilkesine sâhibdirler ki bu da *phûsis*'tir (t.b.; *Phûs. akr.* II, 192b); burada, *şeyin kendi unsurunun içinden gelen* hareketin melanet olduğu Parmenidesçi düşünme damarının bütününden kökten bir kopuş söz konusudur (bkz. *kínêsis, kinoún*).

17. Bu yüzden Aristoteles için *stoikheía* [ögeler] olan basît cisimler, kendilerine âid basît doğal harekete sâhibdirler (*Peri ouran.* I, 269a). Onların işleyişi, daha önce zâten koyulmuş olan (*Phûs. akr.* III, 201a), "*kínêsis* bir kuvvenin fiil hâline çıkışıdır" ilkesi uyarınca yönetilir. Bununla birlikte, bu durumda, hareket ve yer bağlaşık (*correlative*) kavramlar olduklarından (*Peri ouran.* I, 276a-277a), yoksunluk (*stérêsis*), ögenin kendi "doğal yer"inde olmaması olur. Bu itibârla, hafîflik, bir merkezden ırağa doğru düz çizgisel harekete yatkınlıktır ve söz konusu tözsel şey kendi doğal yerine vardığında bu hareket kesilir; ve ağırlık da bunun tam tersidir (*a.g.e.* IV, 310a-311a). Bu tarzda, Aristoteles, âteşi mutlak hafîflikten ve toprağı mutlak ağırlıktan (*a.g.e.* IV, 311a-b) ve bundan sonra, daha tuhaf bir tarzda, havâyı izâfî hafîflikten ve suyu izâfî ağırlıktan (*a.g.e.* IV, 312a) türetir (*Tim.* 31b-32b kesiminde Platon'un buna paralel tarzda havâyı ve suyu geometrik bir orandaki orta terimler olarak türetimiyle karşılaştırın). Ve ayni argumana yaslanarak, Aristoteles, başka tür bir basît *kínêsis*'i, yanî mükemmel dâirevî hareketi kendi hareketi olarak sürdüren beşinci ögenin varoluşunu bu basît hareketlerden türetir (bkz. *aithêr*; bunun İlk Hareket Ettirici theorisine bulaştırdığı güçlükler için bkz. *kinoún* 8; *aithêr*'in hareketi, yanî *endelekheia* için bkz. *ouránioi* 6).

Ögelerin birbirine dönüşümü ve ögelere yönelik Stoik tutum için bkz. *génesis*; Platonculukta rûhun *stoikheía*'sı [ögeleri] için bkz. *psûkhê tou pántos*.

sûmbebêkós (συμβεβηκός): birlikte-yürüyüş, eşlik-ediş, (mantıkla ilgili anlamda) ilinek, ilineksel veya rastlantısal olay (*bkz.* **tûkhê**)

—İng. "*accompaniment, accident* (*logical*), *accidental event*" (F.E.P.)

["**fl.* **sûmbaínô**: birbirine bitişik ayaklarla ayakta durmak, bir dayanakla ayakta durmak; birlikte *veya* arkasında durmak: *bu.*» yardım etmek, yardımcı olmak, desteklemek; biraraya gelmek, buluşmak, karşılaşmak, rastlaşmak: *bu.*» bir yere varmak, ulaşmak *veya* bir yerde olmak; uyuşmak, anlaşmak, *Lat.* convenire; anlaşmaya varmak, anlaşma yapmak; *gen.*, ...ile dost olmak *veya* dostluk yapmak, yoldaş olmak *veya* yoldaşlık etmek; uymak, uygun olmak, birbirine yakışmak, benzer *veya* yakın olmak: çakışmak, kesişmek, uyuşmak *veya* tekabül etmek: birbirine uyuşur olmak; birinin payına düşmek; *olaylar hk.* vukua gelmek, geçmek, gelmek, olmak, başından geçmek, başına gelmek, düşmek, *bir olayın* içine düşmek, uğramak, marûz kalmak, *Lat.* contingere; *iyi ya da kötü belli bir şekilde* sonlanmak; yolunda gitmek, (*şansı*) yaver gitmek, iyi sonuçlanmak, başarmak; *olayların ardışıklığı hk.* takîb etmek, çıkmak, hâsıl olmak: *sonuç çıkarsama hk.* çıkmak, çıkarsanmak; **tò sûmbebêkós**: rastlantısal *veya* tesâdüfî bir olay, şans eseri olan olay, olumsallık, olumsarlık" (L.&S.); bitişme, buluşma, kesişme, çakışma, ilişme, rastlaşma, karşılaşma, tesâdüf; bir şeye ona dayanarâk eşlik eden bir şey; zorunlu da mümkün de imkânsız da olmayan, fakat fiilen gerçekleşmiş şey veya olay, ilinek, olumsal -olan / olumsarlık;

karş. **hûpokeímenon, poión**; Lat. *accidens, contingens / contingentia, "casus, fortuitus"* (Cass.); Osm. *kazâ, araz —en.*]

1. *Sûmbebêkós* kavramının gerisindeki ontologik gerçekliğin erken târihi, nitelik (*poión*, t.b.) çayırlarında göğüs göğüse gelinen ölümüne vuruşmalarla doluydu (ayni zamanda bkz. *dûnamis*). Bu târih içerisindeki kök, niteliklere herhangi bir ayrı ve gerçek varoluş yüklemeyi yadsıma eğiliminde olan Demokritos'tu (D. L. IX, 72; Sekstos Empeirikos, *Pros math.* VII, 135), buna karşılık Platon nitelikleri tözselleştirirken kadîm bir bakış noktasını dile getirmekteydi (*eidê*'nin [İdeaların] temsîl ettiği bu duyu-üstü tözselleştirme *tarzı* hiç kuşku yok ki Platon'un öncellerine büsbütün yabancıydı). Bununla berâber, Platon, şeyler ile şeylerin nitelikleri arasındaki ayrımın pekâlâ farkındaydı ve Sokrates-öncesi dönemin genelinde yaygın olarak rastlanan niteliklerin şeyleştirilmesi pürüzünü doğrultup düzeltmek üzere, yürüdüğü yoldan çıkıp sapalara uğruyordu (*Tim.* 49a-50a; bkz. *génesis, páthos*).

2. Platon'un konu hakkındaki değinileri, bu duyulur mâddî şeyler dünyâsı üzerine bir inceleme içerisinde ortaya çıkar; Aristoteles'in ayni konuya ilişkin analizi ise onun mantıkla ilgili eserlerinde bulunur ve bu yüzden de vurgular bütünüyle farklıdır. Bir şey ile o şeyin niteliği arasındaki ayrım, bir şey veya bir tözsel yatak (*hûpokeímenon*) ile onun gelişigüzel yüklenip taşıyabildiği sıfat veya tesâdüfen eşlik edebildiği olay (*sûmbebêkós*) arasındaki ayrımı kuşatacak şekilde genişletilir. Bir şeyin gelişigüzel yüklenip taşıyabildiği sıfat veya tesâdüfen eşlik edebildiği olay olarak *sûmbebêkós*, "bir şeye âid olan, [ama o şeye] zorunlu olarak ya da ekseriyetle âid olmayıp, . . . o yerde ve o ânda âid olan" birşey olarak tanımlanır (*Prôtê phil.* 1025a). *Génos*'tan ya da tanımdan farklı olarak *sûmbebêkós* bir şeyin özünü (*ti ésti* [neliğini veya mâhiyetini]) ifâde etmez; ve özgülük (*ídion*) gibi, o söz konusu şeyle zorunlu olarak bağlantılı da değildir (*Top.* I, 102b). Bu tür ilineksel varolanlarda hiçbir zorunluluk olmadığı (onlar başka türlü de olabilecekleri) için, buradan şu çıkar ki onlara dayalı hiçbir kanıtlama (*apódeiksis*) ve bu yüzden de hiçbir ilmî bilgi (*epistêmê*) olamaz (*Anal. hûst.* I, 75a-b; *Prôtê phil.* 1026b). *Sûmbebêkós*, "yüklemlenebilir"lerden biridir (bkz. *ídion*).

3. Epikuros Demokritos'un Atomcu bakış noktasına sımsıkı sarılır ve tüm gerçekliği atomların ve boşluğun (*kenón*) sınırları içerisine

hapseder düşüncesine kapılırız. Fakat Epikuros, duyumu (*aísthêsis*, t.b.) yanılıp şaşmaz bir hakikat ölçütü kabûl ettiği için, duyulur niteliklerin kökeni olarak göreneksel alışkanlığa (*nómos*) geri çekilemez. Ve bu yüzden Epikuros'un tamâmen gelişkin bir ilinekler theorisi vardır (bkz. D. L. x, 68-69). Cisimlere ilişip yapışan algılanabilir ve dolayısıyla da cismânî bu nitelikler, Aristoteles'te olduğu gibi, bir yanda cisimlerin doğasıyla zorunlu olarak bağlantılı olup, bu yüzden bir cisim içerisinde dâimâ mevcûd olan nitelikler ve öbür yanda bir cisme zaman zaman uğrayan nitelikler olmak üzere ikiye bölünebilir. Epikuros, Aristotelesçi terimler dizgisini tam tersine çevirerek, birinci kategoriyi, yanî Aristoteles'in *ídion*'unu [özgülük / hassa] *sûmbebêkós* diye adlandırır. İkinci tipten nitelikler için ise yeni "araz" (*sûmptôma*) terimini bulur. Bileşik cisimlerin duyulur nitelikleri (Plutarkhos, *Adv. Col.* 1110) ve rûhta mevcûd "adsız öge"nin bir *sûmptoma*'sı olan duyum (D. L. x, 64; bkz. *hólon*, *psûkhê*), *sûmptomata*'ya [*sûmptoma*'lara] örneklerdir. Bunların yanısıra, yalnız ve yalnız "arazların arazları" olarak betimlenebilecek, zaman gibi, çok daha karmaşık şeyler de vardır (bkz. *khrónos*).

4. Stoacılar, Aristotelesçi töz ve ilinekler öğretisini muhâfaza ettiler, fakat değiştirilmiş bir biçimde. Bir töz ile onun yüklenip taşıyabileceği sıfatlar arasındaki ayrım korunur (*SVF* II, 369), fakat sıfatlar üçe indirgenir: nitelik, hâl ve bağıntı; ve bağıntı sıfatları, olasılıkla, evrenin ilksel etkin ilkesinin, *lógos*'un sıfatlarıdır (D. L. VII, 134; bkz. *lógos*, *páskhein*).

sûmmetría (συμμετρία): simetri

—İng. "*symmetry*" (F.E.P.)

[ölçü ya da oran benzeşimi veya ayniliği, orandaşlık, eş-ölçülülük, ortak-ölçülebilirlik, bakışım; "*fl.* **sûmmetréô**: *bir şeyle* eş-ölçülü kılmak *veya bir şeye* orantılı kılmak; *ort.* hesâblamak, oranlamak, ince ince ince ölçüp biçmek: *bir şeye* bir ölçü *veya* değer biçmek: *edl.* eş-ölçülü olmak, *bir şeye göre* ölçülüp biçilmek; **súmmetros**: ...-e göre ölçülmüş *veya* ...ile eş-

ölçülü: ayni ölçüde *veya* bir boyda gibi; uygun-oranda-olan, simetrik, birbirine uyan, uyuşan, denk düşen; benzer, ayni, tıpkı, tıpatıp, eş, denk: ayni yaşta, ayni ölçüde; **sûmmétrêsis**: bir standarda göre ölçme, ayarlama; **sûmmetría**: simetri, uygun oran, eş-ölçü" (L.&S.); karş. **harmonía**; Lat. "*conveniantia, congruentia, aequalitas*" (Cass.); Osm. *tenâzur, tekabül —en.*]

Bkz. *aísthêsis 6, 8 ve karş. asûmmetron*

sûmpátheia (συμπάθεια): ortak-etkileniş, kosmik sempati, evrensel etkileşim

—İng. "*affected with, cosmic sympathy*" (F.E.P.)

[sempati, etkileşim, tutkulaşım, duygulaşım, duygudaşlık, gönüldeşlik; "**fl.* **sûmpathéô**: birlikte duyumsamak *veya* birarada hissetmek, *bir kimseyle* duygudaş olmak, *bir şeye* duygudaşlık göstermek; **sûmpathês**: duygudaş, gönüldeş, sempatik: *bir şeyle* duygudaş-olan; **sûmpátheia**: hemcinslik *veya* hemhâllik duygusu" (L.&S.); *ayr.* bkz. **páskhein** *ve* **páthos**; bkz. **apátheia**, **páskhein, páthos, kósmos**; Lat. *consensus, concordia*; Osm. *tecâzüb, hemâheng —en.*]

1. Modern bilginler tarafından filozof Poseidonios'un adıyla birleştirilen ve birlikte anılan kosmik sempati theorisi, hemen hemen ta başından itibâren Yunan felsefesinde hâzır bulunan bir öncüller dizisine dayanır. Miletoslular dünyâyı cânlı olarak görmüşlerdi ve Pûthagorasçılar da dünyâya düzenli bir bütün gözüyle bakmışlardı (bkz. *kósmos*). Ve Platon, ilgileri önceleri başka yönlere bükülmüş olsa da, kendisinden sonraki gelenekte hiç kuşkusuz enine boyuna en geniş biçimde incelenip öğretilmiş tek eseri olan *Timaios*'ta duyulur dünyânın dü-

zenine ve işleyişine tam ölçekli bir çalışma adamıştır. Burada, Platon, *kósmos*'u, doğa gereği soydaş [veya hemcins] (*katà phûsin sûngénê*) olan her şeyi kendi içerisine alıp taşıyan gözle görülebilir cânlı bir varlık [veya bir hayvân] (*zôon*) olarak betimler (*Tim.* 30d).

2. Stoik tümtanrıcılık (*pantheism*) ayni yönde yürüdü. *Lógos* olarak Tanrı, tıpkı rûhumuzun bedenlerimize nüfûz edip yayıldığı, bedenlerimizi sarıp sarmalayarak kapladığı gibi evrene nüfûz edip yayılır, evreni sarıp sarmalayarak kaplar (D. L. VII, 138; bkz. *pneuma*) ve *phûsis* olarak ise bütünü diriltip cânlandırır (Seneca, *De benef.* IV, 7; bkz. *lógoi spérmatikoí*). Bu itibârla *kósmos*, bir birliktir (D. L. VII, 140), bir toplamdan, bir "her"likten veya "hep"likten (*pan*) ziyâde bir organizmadır, bir bütünlüktür (*hólon*, t.b.; *SVF* II, 522-524), akıllı bir cânlı varlıktır (*zôon logikón*; *SVF* I, 111-114).

3. Poseidonios'un çağında, birçoğu doğrudan doğruya Poseidonios'un kendisine atfedilen inceltmeler gözle görülür bir şekilde ortaya çıkar. İlkin, bizzât arzın [dünyânın] kendisi, her tarafı dirimsel bir kuvvetle (*zôtikê dûnamis*, [Lat.] *vis vitalis*; Cicero, *De nat. deor.* II, 33, 83) kaplanmış ve bu itibârla da kısa bir süre sonra Plotinos'un ileri süreceği şekliyle ayni zamanda duyum bahşına ermiş (*Enn.* IV, 4, 26) cânlı bir varlıktır. Şeyler, içlerindeki birleştirici bir kuvvetle, *pneuma*'nın farklı gerilimleri veya tonları (*tónos*, t.b.) olarak görünen bir kuvvetle birbirlerine sımsıkı yapışırlar; inorganik mâddede bu kuvvete *héksis* denir; söz konusu kuvvet, bitkiler için *phûsis*; hayvânlar için *psûkhê*; ve insânlar için de *nous* diye adlandırılır (Sekstos Empeirikos, *Pros math.* IX, 81-85; Philon, *Quod Deus* 35). Bunların kökten farklı gerçeklik düzenleri olmadığı, belli doğa fenomenlerinden açıktır: arzın [toprağın] *vis vitalis*'iyle [dirimsel kuvvetiyle] temas içerisinde oldukları sürece kayaların boy verip gürleşmeşi (Plotinos, *Enn.* IV, 4, 27) ve hepsi *scala naturae*'nin [doğa merdiveninin] gediklerini dolduracak şekilde hesâbedilmiş bitkimsi hayvânların doğadaki varlığı gibi (Nemesius, *Peri phûs. anth.* I, 509a-b; bu, Aristoteles'in *Zôa hist.* 588b-589a kesiminde yaptığı klasik betimlemeden beri yaygın bir theoriydi; bu theorinin tinsel dünyâya uygulanımı için bkz. *triás* 4).

4. Hem organik hem de inorganik şeylerin birbirleriyle doğal içiçe-örülmüşlüğü (*sûmphûia*; Sekstos Empeirikos, *Pros math.* VII, 129) kavrayışından *sûmpátheia* veya bu şeylerin karşılıklı etkileşimi öğretisi doğar; söz konusu etkileşim veya *sûmpátheia*, bitip tükenmez çeşit-

lilikteki doğa fenomenlerince ve özellikle de güneşin ve ayın arzdaki hayât üzerinde gösterdiği etkiler karmaşasınca sergilenir (Sekstos Empeirikos, *a.g.e.* IX, 78-80; Cicero, *De nat. deor.* II, 7, 19) ve bu öğreti daha sonraları Marcus Aurelius'ta, Philon'da ve Plotinos'ta belirgin bir şekilde göze batar.

5. Poseidonios, göründüğü kadarıyla, tüm ilgisini güneşe ve aya yöneltmişti. Kleanthes daha önceden evrenin *hêgemonikón*'unu zâten güneşte konumlandırmıştı (bkz. *pneuma*; rûhun otağının konumuyla bir analogyaya dayalı olarak, güneş, çoğu kez "*kósmos*'un yüreği" diye de anılmıştır; bkz. *kardía*); ve Poseidonios'a gelince, o, güneşi tüm fiziksel yaşamın kaynağı kılar (D. L. VII, 144). Güneşin tinsel güçlerine inanışın ve özgül olarak *nous*'un veya *mens*'in güneşten gelip güneşe geri döndüğü, *psûkhê*'nin aydan gelip aya geri döndüğü ve bedenin toprak [veya arz] olarak başlayıp toprak [yanî arz] olarak bittiği görüşünün kaynağı da yine Poseidonios olmuş olabilir (bkz. Cicero, *Tusc.* I, 18-19; Plutarkhos, *De facie* 28-30; ve karş. *nóêsis* 17, *ouránioi* 7). Fakat bu noktada bile sâf dinî anlayışlar da iş başında olmuş olsa gerektir, her ne kadar güneş theologyasının tam etkisi bir süre sonrasına dek görülebilir olmasa da (bkz. *Corp. Herm.* XVI ve Iulianus'un *Güneşe İlâhî*'si [*Hûmn. Helio*]).

6. Bütün sudûr theorisi bir güneş imgesinde temellenen Plotinos (bkz. *éklampsis, próhodos*), hem güneşin tesîr edici rolünü (*Enn.* IV, 4, 31; Aristoteles'in varageliş theorisinde güneşin oynadığı rolle karşılaştırın; bkz. *génesis*) hem de kosmik sempati öğretisini benimser. *Kósmos*, kısımlarının tümüne evrensel rûhun (*psûkhê tou pántos*, t.b.) sinip yayıldığı cânlı bir organizmadır (*zôon*). Kısımlar, temas hâlinde olmaları sebebiyle değil, fakat benzerlikleri (*homoiótês*) yüzünden etkileşirler (*Enn.* IV, 4, 32).

7. Sözü edilen bu son anlayış, etkinin ve edilginin zorunlu bir koşulu olarak dokunma veya temas (*haphê*) ve algıda bir ortamın (*metaksú*) varlığı gibi önemli sorunları Plotinos'un karşısına çıkartır. Aristoteles, her hareketin (*kínêsis*) zorunlu olarak dokunmayı veya teması gerektirdiğini (*Phûs. akr.* VII, 242b; VIII, 528a) ileri sürerek birinci soruyu olumlu bir şekilde yanıtlamıştı, ama yine de açıktır ki, bu, mâddesiz olan ve şeyleri "âşık olunup imrenilen birşey" olarak hareket ettiren (*Prôtê phil.* 1072b) İlk Hareket Ettirici (bkz. *kinoún* 9) söz konusu olduğunda ileri sürülemez. Aristoteles'in "kederin dokunduğu" bir

kimseye gönderimde bulunduğu *Peri gen. kai phthor.* I, 323a'da mümkün bir kaçış yolu vardır, fakat *prôton kinoún* [İlk Hareket Ettirici] çürütülüp yadsınamaz bir *actio in distans* [uzaktan etkileme, yanî doğrudan temas etmeksizin veya dokunmaksızın etki etme —*en.*] örneği koyar görünür. İkinci nokta konusunda da, Aristoteles, algılanan şey ve işlevde bulunan duyu organı arasında bir ortam olmak zorunda olduğunu savunur (*Peri psûkh.* II, 419a). Bununla birlikte, Plotinos, kendisinin *sûmpátheia* konusundaki görüşleriyle tutarlı kalarak, bir duyum ortamının zorunluluğunu inkâr eder (*Enn.* IV, 5).

8. Bu çerçevede anlaşılan *sûmpátheia*, Plotinos'un tanrısal öngörü (*prónoia*), astrologya, bilicilik (*mantikê*) ve büyü gibi birbiriyle bağıntılı bazı problemleri hâlletmesini sağlar. Bu theoride Tanrı'nın aşkınlığı (*transcendence*) korunur, çünkü Tanrı'nın takdîri şeylerin birbiriyle-içiçe-örülmüşlüğü yoluyla dolaylı bir şekilde yerine getirilebilir (*Enn.* IV, 8, 2) ve Dünyâ Rûhu da yıldız rûhları da tesîr ettikleri şeylerle doğrudan temasa muhtâc değildir (daha önce Philon'da da ayni sav vardır, *De migr. Abr.* 179-181); ayni zamanda düşünüp-taşınmaya dayalı [kasdî veya taammüdî] seçim (*proaíresis*) de dıştalanır (*Enn.* IV, 4, 31). Gezegenler, çeşitli hareketleriyle, şeyler üzerinde çeşitli etkilerde bulunurlar; onlar hem meydâna getirebilir [yanî açığa çıkarabilir, üretebilir] (*poíêsis*) hem de alâmetler sergileyebilirler (*sêmasía*; *Enn.* IV, 4, 34-35; astrologyaya genel bir saldırı bağlamında astrologik biliciliği benimseyen *Enn.* II, 3, 7 kesimiyle karşılaştırın; tek tek bireysel insânların tek tek bireysel gezegenlerle bağıntısı için bkz. *ókhêma, ouránioi* 7). Bu şekilde, Stoacı çevrelerde uzun süre yürürlükte kalmış bir yaklaşım olarak (bkz. Cicero, *De div.* II, 14, 33) bu tür alâmetlerin okunmasından ibâret olan bilicilik (*mantikê*, t.b.) için theorik bir temel tesîs edilir. Gelgelelim Plotinos argumanı bir adım ileriye taşır ve şeylerin *sûmpátheia* üzre kurulu güçlerini kurcalama ve kullanma imkânını ileri sürer; bununla birlikte, bu büyü etkinlikleri doğaüstü bir yapıda değillerdir; onlar *sûmpátheia*'nın sâdece başka bir örneğidirler ve bunlar yerine temâşâya çekilen bilge adam bunların çok üstündedir (*Enn.* IV, 4, 40-44).

Plotinos'un ardından gelenler bu güçler karşısında biraz farklı bir tutum takınmışlardı; bkz. *dûnamis* 6.

sûnagôgê (συναγωγή): toplama, derleme

—İng. "*collection*" (F.E.P.)

["biraraya getirme, birleştirme; bir buluşma *veya* toplanma yeri: *esâretten sonra Yâhudîler arasında*, sinagog, havra; birbirine *ve* biraraya doğru çekme *veya* sürükleme, kasma, daraltma, büzme, kıstırma; **fl.* **sûnágô**: biraraya gütmek, sürüklemek *veya* getirmek, biraraya toplamak, toplaşmak, katılmak: *ayn.z.* kavgaya tutuşmak, birbiriyle boy ölçüşmek: *ayn.z.* bağlanmak, angaje olmak, girişmek, kalkışmak; biraraya getirmek, birleştirmek, bağlamak, söz kesmek, ahde bağlamak, akdetmek, andlaşmak; *meta.* biraraya getirmek, uzlaştırmak, bağdaştırmak; biraraya çekmek, sıkmak, sıkıştırmak, daraltmak, kasmak, büzmek; *öncüllerden hareketle sonuç çıkarmak*, toplamak, dermek, derlemek" (L.&S.); bkz. **epagôgê, diaíresis**; Lat. *conductio*, *inductio*; Osm. *kasr*, *istikrâ —en.*]

Bir bölmeden (*diaíresis*) önce gelmek zorunda olan ve de bir cins oluşturabilecek özgül formların (*eidê*; [yanî İdeaların ve türlerin]) gözden geçirilip incelenerek sayılıp dökülmesi olan Platonik "induksiyon" [tümevarma] tipi (*Phaidr.* 265d, *Soph.* 253d). *Soph.* 226a buna bir örnektir ve söz konusu işlem ayni zamanda *Polite.* 533c-d'de ve *Nom.* 626d'de de anılır; bkz. *diaíresis.*

sûnaítion (συναίτιον): ikincil neden

—İng. "*accessory cause*" (F.E.P.)

["*bir şeye* ek *veya* ortak neden olma, *bir şeye* eklenme, katılma, katkıda bulunma, yardım etme: suçu paylaşma, suça ortak olma, suçortağı olma, yardakçılık etme; *ad* olarak, **sûnaítios**: bir şeyde suçortağı, yardakçı" (L.&S.); Lat. *occassio*;

Osm. *esbâb-ı âdiyye, ittifâkiyyât, vesîle, "illet-i âdiyye, illet-i muadde"* (H.Z.) —*en.*]

Bkz. *aítion 1.*

sûnékheia (συνέχεια): süreklilik

—İng. "*continuity*" (F.E.P.)

[devâmlılık, kesintisizlik, bitişiklik, süredurum; "şeylerin aralıksız bir dizisi; sürekli dikkat ve özen, sebât gösterme, azmetme, kararlılık veya istikrâr; **fl.* **sûnékhô**: birarada tutmak *veya* sıkıca birbirine bağlamak; içine almak, içermek, kapsamak, kuşatmak; kısmak, kıstırmak, kısıtlamak, sıkmak, sıkıştırmak, zaptetmek, bastırmak; **sûnekhês**: birarada tutma *veya* birbirine tutuşturma: sürekli, aralıksız, kesintisiz, devâmlı, kırılmamış *veya* kopmamış bir çizgi hâlinde: bitişik, yanaşık, ilişik; *Zaman hk.*, sürekli, devâmlı, ardışık, kesintisiz, aralıksız" (L.&S.); bkz. **ékhein**; Lat. *continiuum / continuitas / continuatio*, Zaman hk. *successio, perpuitas*; Osm. *ittisâl, tevâlî*, Zaman hk. *temâdî —en.*]

Fiziksel cisimlerin sürekliliği için ve *continuum* [süredurum] problemi için bkz. *mégethos*; fiziksel dünyânın sürekliliği için bkz. *sûmpátheia* 3; tinsel dünyânın sürekliliği için bkz. *triás* 4.

sûnkrisis (σύγκρισις): toplaşma, kümeleşme

—İng. "*aggregation, association*" (F.E.P.)

[yığışma, birikim, öbekleşme, gruplaşma; "biraraya koyma, bileştirme; karşılaştırma, mukâyese etme; **fl.* **sûnkrínô**: bileştirmek, biraraya koymak; karşılaştırmak, mukâyese etmek: değerlendirmek" (L.&S.); Lat. *composi-*

tio; *congregatio, aggestus*; Osm. *ictimâ'* , *telâkî—en.*]

Bkz. *génesis 6-8, 14; hólon 8-9; páthos 3; stoikheíon 7.*

sûntheton (σύνθετον): bileşik veya mürekkeb şey, bileşik cisim

—İng. "*something composed, composite body*" (F.E.P)

["biraraya koyulmuş, parçalardan bileşmiş, bileşim, bileşik, bireşim: karmaşı; biraraya getirilmiş, monte edilmiş, taklîd edilmiş, sâhtesi yapılmış, uydurulmuş; *meta.* uzlaştırılmış, akdedilmiş; **sûnthesis**: biraraya koyma, bileştirme; *meta.* uzlaşma, andlaşma; **sûnthesía**: biraraya koyma, tanzîm etme, andlaşma: *çoğ.* emirler, buyruklar, tavsiyeler, öğütler, nasîhatler" (L.&S.); bkz. **thésis, diáthesis, hûpóthesis**; Lat. *concilium*; Osm. *terkîb / mürekkeb, müretteb —en.*]

1. *Sûntheton* veya bileşik cisim problemi bir yandan *arkhai* ve *stoikheía* problemiyle ve öbür yandan *génesis* problemiyle sıkı sıkıya bağıntılıdır. Bu problemin çözümü, kendilerinden hareketle daha karmaşık doğal varolanların varlığa geldiği temel cisimlerin veya birimlerin tam ve kesin olarak neler olduklarına dâir verilecek hükme bağımlıdır. Bu yüzden araştırma, mantıksal olarak, nihâî *arkhai*'dan [*arkhê*'lerden] başlayıp, algılanabilir ilksel cisimlere, yanî bu *arkhê*'lerin *sûntheta* [*sûntheton*'lar, bileşik cisimler] hâlinde öbekleşmesi olan *stoikheía*'ya [*stoikheíon*'lara, ögelere] doğru ve oradan da her şeyi sarıp sarmalayan en son ve en büyük *sûntheton*'un, yanî bizzât *kósmos*'un kendisinin terkîbi sorununa doğru yürür (bkz. *agénêtos*).

2. O hâlde, *sûntheta* [bileşik cisimler] üç farklı düzeyde irdelenebilir: bileşik cisimler olarak geleneksel *stoikheía*'nın [ögelerin] bizzât kendileri, *sûntheta* [terkîbler] olarak doğal cisimler ve bir *sûntheton* [bileşim] olarak *kósmos*; ve her bir durumda, "onlar nasıl vara geldi-

ler?", "onların *génesis*'i [varagelişi] nedir?" ve "onların birliğini oluşturup kuran nedir?" soruları tamuygun sorulardır.

Yukarıya doğru tırmanan bir düzen içerisinde sırasıyla bkz. *arkhê*, *stoikheîon*, *génesis* ve bunların birliği için bkz. *hén*, *héksis*, *hólon*, *tónos*.

t θ ∞ τ

táksis (τάξις): düzen, sıra, diziliş düzeni

—İng. "*order, arrangement*" (F.E.P.)

[sıradüzen, çekidüzen; "düzenleme: *askerler hk. düzenli bir şekilde* sıra olma, *bir ordunun* yayılma düzeni; savaş düzeni, saff, *Lat.* acies; askerlerin tek bir sırası, *Lat.* ordo; *savaş hattındaki* bir nöbet noktası *veya* yer, *Lat.* statio; ordunun bir bölümü, tugay: *Athena'da herbir* **phûlê'***nin verdiği* piyâde birliği: *ayn.z. daha küçük birlikler hk.* bölük, tabur: *gen.* birlik, bölük; düzenleme, düzene sokma, düzenli hâle getirme; harâc koyma, harâc değeri biçme, vergilendirme; *bir kimsenin durduğu* nokta, mevki *veya* konum; birinin bir başkasına karşı ödevi; *insânlar hk.* bir zümre, bir sınıf; **fl.* tássô: düzenlemek *veya* düzene sokmak, *özl. askerî anlamda*, sıraya sokmak, sıraya dizmek; yerleştirmek, dizmek; atamak *veya* tayîn etmek: *birini bir şey yapması için* atamak, görevlendirmek; emir vermek, komut vermek, tâlîmât verme; *bir sınıf için* birşey belirlemek *veya* bir-

şey tahsîs etmek; *ödenecek haracları veya vergileri* karârlaştırmak *veya* koymak; *cezâları* tesbît etmek *veya* cezâlandırmak; *gen.* tanzîm etmek, tesbît etmek, takdîr etmek, belirlemek, kararlaştırmak" (L.&S.); Lat. *ordo*; Osm. *nizâm / tanzîm —en.*]

Bkz. *khrónos 2, stoikheíon 1.*

tékhnê (τέχνη): beceri, el becerisi, ustalık, sanat, uygulama ilmi veya bilimi

—İng. "*craft, skill, art, applied science*" (F.E.P.)

[yapabilme gücü, kabiliyet, yetenek, zanaat; "bir şeyi yapmanın düzenli yöntemi; kurnazlık, marifet, hîle, *çoğ.* kurnazlık âletleri, sanatlar, hîleler, oyunlar, dolaplar; *gen.* yol, yordam, tarz, usûl, âdet, *bir şeyi yapabilmenin ya da elde edebilmenin* yolu, yordamı, tarzı, âdeti, âleti olan araç; sanat, beceri, zanaat, meslek; bir sanat ürünü *veya* eseri; **fl.* **tekhnáomai**: yapmak, kurmak, planlamak, sanat *veya* beceri yoluyla tasarlamak, ustaca uygulamak; *edl.* sanat veya beceri yoluyla yapılmak; **fl.* **tekhnázô**: sanat *veya* kurnazlık kullanmak, incelikle iş görmek *veya* davranmak, kurnazca tasarlamak; **tekhnikós**: sanatkârane, ustalıklı; **tekhnítês**: sanatkâr, sanatçı, zanaatkâr, usta, işçi: *sanatın usûllerine göre* çalışan *veya* iş yapan bir kişi; **arkhitektôn**: baş-dülger *veya* baş-marangoz, mîmar, mühendis, ustabaşı" (L.&S.) ; "el ustalığı, meslek; vâsıta, çâre" (S.S.); bkz.&karş. **epistêmê, poiêtikê, praktiké, práksis, mímêsis, theôría**; Lat. *ars*; Osm. *sanat / sınâat — en.*]

1. Genel olarak söylendikte, Platon'da *tékhnê*'ye dâir bir theori yoktur. Çoğu kez olduğu gibi, Aristoteles'te dikkatle tanımlanmış ve sınırları çizilmiş teknik bir terim olarak sona eren bir sözcük, Platon tarafından daha henüz teknik-olmayan ve sıradan bir tarzda kullanılır. *Tékhnê*'nin o zamanki kullanım şekli, yapıp etmedeki herhangi bir ustalığı ve daha da özgül olarak, içgüdüsel kabiliyete (*phûsis*) ya da salt rastlantıya, tesâdüfe, şansa (*tûkhê*) karşıt bir şekilde ustalık gerektiren bir tür meslekî yeterliği belirtmekteydi. Platon terimi tam da bu anlamlarda kullanır (*Polite.* 381c; *Prot.* 312b, 317c); hiçbir yerde, bu sözcük için tam ve kesin veya teknik bir tanım vermeye çalışıp çabalamaz, öyle ki sözcüğün yaygın olarak kabûl gören ortak kullanımı Platon'a mükemmel denecek kadar uygun düşer.

2. *Tékhnê* sözcüğünün teknik felsefî söyleme girdiği yerler, *Sophistês* ve *Politikos* adlı dialoglardır. Buralarda, Platon, sophisti ve politik hükümdârı veya hakanı [ya da pek çoklarının dediği gibi devlet adamını —*en.*], toplama (*sûnagôgê*, t.b.) ve bölme (*diaíresis*, t.b.) işlemlerinden ibâret olan dialektik method (*dialektikê*, t.b.) aracılığıyla anlamaya varma kaygısı güder. Buralarda herhangi bir toplamayla ilgili pek az ipucu vardır, fakat bölmeler ince ince işlenirler ve belli bir ölçüde de örtüşürler. Her iki örnekte de bölmeler *tékhnê* ile başlar ve Platon *Pol.* 258b'de altbölümlere bölünecek cinsi her ne kadar "bilgi" veya "(b)ilim" (*epistêmê*) diye adlandırsa da, bağlamdan açıktır ki, burada *epistêmê*, terimin sözgelimi Çizgi Benzetmesinde göründüğü şekliyle teknik kullanımına (bkz. *epistêmê*) değil, fakat daha ziyâde Platon'un evvelce *tékhnê* diye adlandırmış olduğu şeye gönderimde bulunur.

3. Bu iki dialogun yanyana koyulup birlikte okunmasından şu ortaya çıkmaktadır ki, Platon "sanatlar"ı, kazanıma dayalı (*Soph.* 219c-d), ayırıcı (Sokrates'in kathartik, yanî arındırıcı sanatı bunun bir örneğidir; *a.g.e.* 226a-231b) ve üretici (*poiêtikê*) sanatlara böler. "Kazanıma dayalı sanatlar", sırası geldiğinde *ya* pratik (*praktikê*) amaçlar (örneğin ev yapma; genelde bu uygulama (b)ilimleri Aristotelesçi *tékhnê*'ye tekabül eder: *Pol.* 258d-e; *praktikê*'nin [t.b.] Aristotelesçi kullanımıyla karşılaştırın) ya da theorik (*gnôstikê*) amaçlar (*Pol. an.y.*; bkz. Aristotelesçi *theôría*) adına kullanılabilecek bilgi kazanımını içerirler. Burada Platon, daha ileri gidip, "theorik sanatlar"ı "buyurma" (*epítaktike*, örn. hükümdârlık) ve "yargılama" (*kritikê*, *Pol.*, 260b) sanatlarına

ayırır. Platon'un "yargılama" sanatlarına verdiği tek örnek "muhâsebe" veya "hesâblama"dır [ya da "muhâkeme" veya "hüküm verme"dir —*en.*] (*logistikê*; *Pol.*, 259e), fakat felsefe öğrenimini veya Platon'un adlandırmayı yeğleyeceği şekliyle dialektik öğrenimini kuşatan bölüm olasılıkla bu bölümdür.

4. *Politikos*'un "pratik sanatlar"ı olasılıkla (*Soph.* 219b, 265b'de tanımlanan) "üretici sanatlar"la (*poiêtikê*) örtüşür. Bunlar, ilâhî sanatkârlığın ürünleri (kimileri, bunların doğa, *phûsis* tarafından üretildiklerini söylemek isteğindedir, fakat Platon tanrıcı (*theistic*) açıklamayı yeğler, çünkü akıl veya zihin her *tékhnê*'ye eşlik eder; *Soph.* 265d) ve insânî sanatkârlığın ürünleri (*a.g.e.* 265e) olmak üzere ikiye bölünebilir. İlâhî sanatkârlık, doğal şeyleri, örneğin ögeleri ve ögelerden çıkan daha karmaşık ürünleri üretir; insânî sanatkârlık ise elle işlenip imâl edilmiş ürünleri üretir (*Politikos*'un *praktikê epistêmê*'si).

5. Fakat burada yapılacak son derece önemli bir başka bölümleme daha vardır (*Soph.* 266a-d). Hem ilâhî hem de insânî üreticilik hem asıllar hem de kopyalar (*eikônes*) yaratabilirler ve bu kopya-üretmenin epistemologik bağlaşığı (*correlative*) *Polite.* 509e'deki Çizgi'nin en alt kısmı olarak görünüşe çıkar. Platon'un kopya-üretme işi için kullandığı genel-cins isim "taklîd"dir (*mímêsis*) ve *mímêsis*'in ilâhî tezâhürü, örneğin gölgeler, düşler, serablar, bu bağlamda hemen hiçbir önem taşımadığı hâlde, insânî *mímêsis* bütün Platonik "esthetik"in temelidir. Bkz. *mímêsis.*

6. Aristoteles'in tanımladığı şekliyle (*Eth. Niko.* vi, 1140a) *tékhnê*, eylemeden (*praktikê*) ziyâde üretmeye (*poiêtikê*) yatkın bir melekedir (*héksis*). Bu meleke, tek tek bireysel durumların deneyiminden (*empeiría*) doğar ve tek tek bireysel deneyimler nedenlerin bir bilgisine doğru genelleştirildiğinde (bkz. *kathólou*) deneyimden *tékhnê*'ye geçer: deneyimli insân, nasıl'ı bilir, fakat niçin'i veya neden'i değil (*Prôtê phil.* 981a). Bu itibârla, *tékhnê* bir bilgi tipidir ve öğretilebilir (*a.g.e.* 981b). *Tékhnê* ayni zamanda akılsal olarak, yanî *lógos*'la işler (*Eth. Niko. an.y.*) ve onun hedefi *génesis*'tir, ki bu, *tékhnê*'yi, varagelişle değil, varlıkla (*on*) ilgilenen sâf theorik bilgiden (*theôría*, t.b.) ayırdeder. *Tékhnê*'deki akılsal öge de, onu, *génesis*'teki başka bir mümkün etmen olan *tûkhê*'den veya rastlantıdan [şanstan, tesâdüften] ayırır. Yine, *tékhnê*, *génesis*'in içsel değil, dışsal bir ilkesidir, bu ise onu *phûsis*'ten (t.b.) ayırır (*Phûs. akr.* ii, 199a). Son olarak, pratik [ya-

nî eylemeye yönelik] olmaktan ziyâde produktiv [yanî üretmeye yönelik] olduğu için, *tékhnê, phrónêsis*'ten de (t.b.) farklıdır (*Eth. Niko.* vı, 1140b); bu ayni bağlamda ayni zamanda bkz. *érgon.*

télos (τέλος): tamâmlanma, tamâmma-erme, bitime-varma, sona-ulaşma, son, bitim, erek, amaç

—İng. "*completion, end, purpose*" (F.E.P.)

[kemâle erme, kemâlât; "ikmâl, gerçekleşme; son; gaye, hedef; ödeme, tediye; masraf, harç; vergi; kıta, bölük" (S.S.);"gerçekleş(tiril)miş *veya* ulaşılmış bir sonuç: *herhangi bir şeyin* tamâmına ermesi *veya* gerçekleşmesi, *Lat.* effectus; tamlık, eksiksizlik: *gen.* bir sonuç, bir netîce, bir akîbet, *Lat.* eventus, exitus; **télos bíou**: hayâtın veya ömrün sonu, ölüm: *fakat. ayn.z.* **télos thanátou**: ölümün sonu *veya* tamâmlanması, *yanî* bizzât ölümün kendisi; öne koyulmuş hedef, asıl mesele, esâs konu; bir askerî birlik, bölük *ya da* müfreze, *Lat.* turma; en yüksek mevki, tam güce sâhibolma, hükümdârlık, yetke, *Att.* **tò télos**: yönetim, hükümet, **tà télê**: yöneticiler, hâkimler; *devlete ödenen* bâc, harc, vergi, âidât, ödenti, borç; *Athena'da bir yurttaşın vergilendirildiği* mülkiyet: *bu.*» bir yurttaşlar sınıfı veya zümresi; *sırrlara ermeye, yanî erginlenmeye, özl. Eleusis sırrlarına ermeye veya Eleusis erginlemelerine kabûl edilmekle* kemâle erme: *ayn.z. çoğ.* bizzât sırrların *veya* erginlenmelerin kendileri; *gen. herhangi bir* dinî tören, merâsim, âyîn, *özl.* evlenmeyle ilgili tören, nikâh, dinî nikâh, nikâh töreni; **fl.* **teléô**: tamâmlamak, yerine getirmek, gerçekleştirmek, başarmak: *gen.* yapmak, icrâ etmek, ifâ *ve*

infâz etmek, yürütmek, uygulamak, bitirmek, *Lat.* perficere; sözünü yerine getirmek *veya* tutmak; *biri için* yerine getirmek, *herhangi bir şeyin kazanımını* birine vermek: *gen.* çalışıp çabalamak, amacını gerçekleştirmek; *edl.* tamâmlanmış, gerçekleştirilmiş, yerine getirilmiş, başarılmış, bitirilmiş olmak: vukua gelmek, olmak, bitmek, meydâna gelmek; mükemmel kılmak, olgunluğa vardırmak; bir sona vardırmak, sonuçlandırmak, bitirmek, sona erdirmek: *edl.* amacına *veya* hedefine varmak; *ayn.z. bir yere* varmak, *yolunu* tamâmlamak, *yanî* varmak, ermek, ulaşmak; borçlarını *veya* vergilerini ödemek: *gen.* harcamak, sarfetmek: *edl. para hk.* ödenmiş, harcanmış, bitmiş olmak: *kişiler hk.* vergi ödeyebilir olmak; *Athena'da yurttaşlar sınıflara bölündükleri ve mülkiyetlerine göre vergilendirildikleri için,* **telein** *belli bir sınıf içerisinde* vergi değeri biçilmek *veya* vergilendirilmek *anlamındaydı*: *bu.*» ...-e âid olmak, ...-e mensûb olmak, ...sınıfında olmak, ...-da sınıflandırılmak; kutsamak, erginlemek: *edl.* erginlenmiş olmak, *Lat.* initiari; **Dionúsô telesthêmai**: Dionûsos erginlemelerinde erginlenmiş olmak; **telein hierá**: kutsal törenleri *veya* âyinleri yerine getirmek; ***fl.* teleutáô**: bir sona vardırmak, tamâmlamak, gerçekleştirmek, başarmak, *Lat.* perficere: bitirmek, ikmâl etmek, tekmîl vermek: *edl.* tamâmlanmak, yerine getirilmek, gerçekleştirilmek, vukua gelmek, meydâna gelmek, olmak, bitmek; **teleutan**: ölmek, hayâtı veya ömrü sona ermek; bir sona varmak, bitmek, sonlanmak" (L.&S.); bkz. entelekheia ve karş. **arkhê, kinoún, aítion**; Lat. *finis, ultimus, initiatio*; Osm. *gaye, nihâye, kemâl —en.*]

1. Herakleitos'un her şeyi güden göksel âteş düşüncesinde (fr. 64) ve Anaksagoras'ın tin (*nous*, t.b. 3) kullanımında apaçık bir evveliyâtı bulunsa da, *kósmos*'un işleyişlerindeki ereğin açıkça tanımlanmış bir anlamı, Yunan spekulativ düşüncesinde Apollonia'lı Diogenes'e dek görünüşe çıkmaz. Apollonia'lı Diogenes'in görüşünde, her şeyin *arkhê*'si *aêr*'dir ve *aêr* hem (ısınıp sıcaklaştığı zaman) rûh hem de tin'dir (*nous*; fr. 5; karş. *nous* 4) ve tanrısaldır ve her şeyi en iyi şekilde yönetir (fr. 3); *aêr*'in bu son özniteliği görünüşe göre doğadaki döngüsel yenilenmelerce esinlenmiştir.

2. Sokrates bu teleologik motife son derece ilgi göstermişti; o, Anaksagoras'ın *nous* theorisini bu bakış noktasından incelemiş (*Phaido*. 97d), fakat onu düşkırıcı bulmuştu: bu theori de şeylere dâir eski mekanistik açıklamanın aynisiydi (*a.g.e.* 99a), öyle ki Platon buna *aitía*'yı (t.b.) [nedenleri] *sûnaitía*'yla [ikincil nedenlerle veya vesîlelerle] karıştırmak diyecekti; Aristoteles de (*Prôtê phil.* 985a) Anaksagoras'ın teleologyası hakkındaki bu değerlendirmeye katılır. Fakat Sokrates'in Diogenes'te biraz daha fazla doyum bulduğunu düşünmek için sebebler vardır (bkz. Ksenophon, *Apomnêmo.* I, 4, 5-8). Platon'un kendi yaklaşımı da Sokrates'inkiyle aynidir, özellikle geç dönem dialoglarında görülür dünyâya gösterdiği ilgi bakımından. *Timaios*'ta (47e) *nous*'un ürettiği işler ile zorunluluk (*anánkê*) gereği meydâna gelen işler arasında genel bir karşıtlık vardır ve *Nomoi*'da da (888e) zorunluluk gereği meydâna gelen işlerin doğanın (*phûsis*, t.b.) kör işleyişleriyle özdeşleştirildiklerini, *nous*'un ürettiği işlerin ise amaçlı olarak tasarlanmış bir düzen (*tékhnê*) gereği olduklarını görürüz. *Psûkhê* hareketi başlatır, fakat bu hareketin ereğe yönelik sonucunu güvence altına alan şey *psûkhê*'nin *nous*'la birlikteliğidir (*Nom.* 897b).

3. Aristoteles'te kökten bir değişiklik olur: Platon için *nous* teleologik şemadaki hâkim etmendi; Aristoteles için ise *nous* yalnızca insânî *tékhnê*, yanî amaçlı olarak tasarlanmış düzen dâiresinde işler ve aslında sanatkârın yaptığı bütün iş, hem kendi ereğini (*télos*) kendinde bulan hem de bir hareket kaynağı olan *phûsis*'i taklîd etmeye çalışmaktır (*Phûs. akr.* II, 198a, 199b); kısaca, *télos*, *Phûs. akr.* II, 194b'de betimlenen "ereksel neden"dir. Teleologya öğretisi Aristoteles'te temeldir: bu öğreti, Aristoteles'in en erken eserlerinde ortaya çıkar (bkz. *Protrept.*, fr. 11) ve *Prôtê philosophia*'da kemâle erer. Çeşitli yerlerde açıklanır ki, *télos* İyi'dir (*Phûs. akr.* II, 195a; *Prôtê phil.* 1013b) ve

Prôtê phil. 1072b'de nihâî İyi'dir ve buradan hareketle de bütün *kósmos*'un ereksel nedeni İlk Hareket Ettiricidir, 1074b'nin *nóêsis noêseôs*'udur (bkz. *kinoún, nous*).

4. Aristoteles'in öğrencisi Theophrastos göründüğü kadarıyla teleologyadan yana bir takım güçlüklere düştü (Theophrastos, *Metaphûsika* IV, 14-15, 27), fakat teleologya, özellikle daha sonraki okulların gitgide daha da artan tanrıcılıklarıyla (*theism*) birlikte, felsefedeki yerini hiçbir zaman yitirmedi; bu bağlam içerisinde teleologya tanrısal öngörü (*prónoia*, t.b.) hâline gelir.

Télos'un Aristoteles'in değişme analizinde oynadığı rol için bkz. *érgon, enérgeia, entelékheia*; Yeni-Platoncu taşma theorilerinde oynadığı rol için bkz. *próhodos*.

theíon (θεῖον): tanrısal, tanrısal-olan, ulu —İng. "*divine*" (F.E.P.)

["**théios**: tanrıların *veya* tanrılardan, *Lat.* divinus, bir tanrı tarafından gönderilmiş *veya* neden olunmuş (olan şey), Tanrının tayînî *ve* takdîri; bir tanrının onuruna, kutsal, kutsanmış; tanrı-gibi, tanrıya-benzer, tanrısal, insan-üstü, olağanüstü, muhteşem, muazzam; {*ayn.z.*} *bir kimsenin babasının ya da anasının* erkek kardeşi, amca, emmi, *Lat.* patruus *ve* avunculus: *fem.* **theía**; *neut.* **théion**: *ad olarak*, Tanrısal Varlık, Tanrılık, Tanrı; **tà théia**: tanrıların fiilleri *veya* sıfatları; dinî âdetler *veya* törenler; {*ayn.z.*} **théion**: kükürt, *Lat.* sulfur" (L.&S.); *ayr. bkz.* **theós**; bkz. **theós** ve karş. **daímôn**; Lat. *divinus / divinitus, sacer*; Osm. *ilâhî, mukaddes*; Kaş.T. "*ulug / uluğ*" —*en.*]

1. Nihâî *arkhê*'ye tanrısallık atfedilmesi Sokrates-öncesi felsefede yaygın bir klişedir. Bu yöndeki güdülenim iki katmanlı görünür: en apaçık belki de Thales'in bir tüm-dirimselciliğe (*pan-vitalism*) doğru yürüyüşünde görünen (Aristoteles, *Peri psûkh.* I, 405a) kadîm bir cân-

lıcılığın (*animism*) bıraktığı mîrâs ve bunun da ötesinde "her şey tanrılarla doludur" cümlesi (*a.g.e.* ı, 411a; bkz. Platon, *Nom.* 899b ve *phûsis*). Yaşamın hareketin varlığından tanınışı bununla sıkı sıkıya bağlantılıdır; bu bakımdan tek istisnâ, insân-biçimcilik (*anthropomorphism*) eleştirisiyle kendi Tanrı'sını hareketsiz bırakmaya sürüklenen Ksenophanes olarak görünür (Diels, fr. 21A25) ve bu da, Ksenophanes'i söz konusu geleneğin dışında bir konuma yerleştirir.

2. *Kínêsis-théion* eşitlemesi, gitgide, düzenli ve / veya dâirevî olan harekete odaklanır (bkz. *aithêr*, *áphthartos*, *ouránioi*). İkinci güdü bir Anaksimandros fragmentinde apaçık görünür (Aristoteles, *Phûs. akr.* ıı, 203b): burada, filozofun "Sınırsız"ı (*ápeiron*, t.b.), "ölümsüz [*athánatos*] ve yoğagitmez olduğu için" *théion* diye adlandırılır. İşte burada [yanî Anaksimandros'un düşüncesinde], Homerik tanrıların aslî özgülüğünün, yanî onların ölümsüzlüğünün mâddî bir *arkhê*'yle dolaysız bir birlikteliği vardır (bkz. Diels, fr. 12A11; bu fragmentte dildeki epik damar daha da fazla açığa vurulur). Aristoteles, "doğa düşünürleri"nin hemen hepsinin, en başa yerleştirdikleri *arkhê*'yi tanrısal diye adlandırdıklarını söyler (*Phûs. akr., an.y.*). Bu doğru görünür, ama Parmenides'in varlık (bkz. *on*) dirimselciliğine (*vitalism*) vurduğu darbelerle birlikte şeylerin tanrısallaştırılmasını terketme süreci başlamış gibidir; eğer *génesis* ve *kínêsis* artık varlığa âid değilse, o zaman bunlar bir dış kaynaktan, Empedokles'ten itibâren apaçık ortaya çıkan "hareket ettirici"den üretilmiş olmak zorundadır. Ve bu hareket-ettiriciye akıl veya tin (*nous*) ve erek (*télos*, t.b.) yüklenmesiyle birlikte, felsefî düşünüşte *théion*'un gözden kaybolup *theós*'un çıkagelişi için sâhne hazırlanıp kurulmuş olur; bkz. *theós*.

theología (θεολογία), theologikê (θεολογική): 1] tanrılara dâir konuşmalar veya îzâhlar, mit, 2] "ilk felsefe," metafizika, metafizik [ilmi]

—İng. "1] *accounts about the gods, myth*, 2] '*first philosophy*,' *metaphysics*" (F.E.P.)

[bkz.&karş. **theós, lógos, mûthós, philosophía, sophía, theôría**; Lat. *theologia / theologi-*

ca; Osm. *ilâhiyyât / ilm-i ilâhî, ilm-i mâ-ba'd -üd-tabîa, kelâm / ilm-i kelâm —en.*]

1. *Theología* sözü ilk kez Platon'da görünüşe çıkar ve bu terim, kosmogonik açıklamalar veren ozanların etkinliğini adlandırmak üzere hem Platon (*Polite.* 379a) hem de Aristoteles (*Prôtê phil.* 1000a, 1071b) tarafından kullanılır. Aristoteles, özel olarak, bu terimi *phûsikoi*'un [*phûsis* düşünürlerinin] felsefî düşünüşlerine karşıt bir yönde kullanır (örn. *Prôtê phil.* 1075b); aslına bakılırsa, bu karşıtlık *mûthos* ile *lógos* (tt.b.) arasındaki ayrıma paraleldir.

2. *Prôtê phil.* 1026a'da belirgin bir şekilde büşbütün farklı bir anlam ortaya çıkar. Aristoteles theorik bilimleri üç sınıfa böler ve bunlardan üçüncüsü "ayrı" (anlamı için bkz. *khôristón*) ve *kínêsis*'in dışında duran tözlerle ilgilenir; bu bilim "ilk felsefe"dir veya bu tür tözlerin tanrısallık alanı olmalarından hareketle adlandırıldığında *theologikê*'dir (*theologikê* konusuna ilişkin bir başka görüş için bkz. *on*).

3. Theologya, daha sonraları bir kez daha tanrılara ilişkin her söylemi kuşatacak şekilde genişledi ve onun alanına ilişkin bu yeni anlayış, kökleri Orta Dönem Stoa'da bulunan bir bölümlemeye göre, theologyanın "mithik, fizik ve politik" olmak üzere bölümlere ayrılmasında görülebilir (bkz. Augustinus, *De civ. Dei* VI, 5, Varro'dan aktarım; karş. *a.g.e.* IV, 27 ve Eusebios, *Euang. propar.* IV, 1).

theôría (θεωρία): bak(m)ma, seyretme, temâşâ, temâşâ hayâtı

—İng. "*viewing, speculation, contemplation, the contemplative life*" (F.E.P.)

[bak(ın)ma, bak(ın)ış, sey[e]rân, gözleyiş, gözetiş; "*fl.* **theôréô**: bakmak, seyretmek, gözlemek, gözetmek: *özl. kamusal oyunlarda ve şenliklerde veya şenlik törenlerinde* bir seyirci olmak; *zihin hk., Lat.* contemplari *gibi*, temâşâ etmek, düşünmek; *kâhine veya oyunlara gönderilen* bir **theôrós** olmak; **theôrós**: bakan, bakınan, gözleyen, bakıcı, seyirci, gözlemci, *in-*

sânları ve şeyleri görmek için yolculuğa çıkan biri; *bir kâhine danışmak için devlet tarafından gönderilen* bir elçi: *Athenalılar, Delphoi kâhinine, Delos'a ve dört büyük Hellenik oyuna, Olûmpia, Pûthia, Nemeia ve İsthmia oyunlarına* **theôroí** *gönderiyorlardı*; **theôría**: bakma, bakınma, seyretme, gözleme, gözetme; *özl. kamusal oyunlarda* bir seyirci olma; *zihin hk.* temâşâ, düşünme; *kâhine veya oyunlara* **theôroí** *veya* devlet-elçileri gönderme *veya* yollama: *ayn.z.* bizzât **theôroí** topluluğunun kendisi; **theôrós**'un görevi; *edl.* bir görüntü, manzara, görünüm, bakacak *veya* bakınacak yer, seyrângâh, görkem, sâhne; **theôrêma**: manzara, görünüm, görüntü, seyrângâh, bakacak veya bakınacak yer, görkem, sâhne; zihnin seyrettiği, temâşâ ettiği *veya* düşündüğü şey, *çıkarsanmış* bir ilke: *Mathematikte*, bir 'theorem', kanıtsav; **theôrêtikós**: seyirsel düşünmeye *veya* temâşaya ilişkin *veya* âid olan, theoretik, theorik; **theôrikós**: bakınıp seyredenlere *veya* kutsal elçilere (**theôroí**) ilişkin *veya* âid olan; **tà theôriká**: *Perikles'in zamanından itibâren* yoksul yurttaşlara **théâtron**'*da* (*2 obolos'luk sırada*) *oturacakları yer ücretini ödemeleri için, ama ayn.z. başka amaçlarla da* verilen para; **theôrís**: **theôroí** *topluluğunu varacakları yere taşıyan* kutsal tekne *veya* gemi; **theôrêtérion**: **théâtron**'da oturacak bir yer; **theôteros**: daha tanrısal" (L.&S.); bkz.&karş. **sophía, eídos, philosophía, theología, mantikê, praktikê, práksis, poiêtikê, tékhnê, epistêmê**; Lat. *contemplatio, speculatio*; Osm. *nazar / nazariyye / tenazzur —en.*]

Kimilerine göre, bir ideal olarak temâşâ hayâtı Pûthagoras'a kadar geri giden bir gelenektir (bkz. Cicero, *Tusc.* v, 3, 8-9 ve D. L. viii, 8), fakat bu konudaki otorite geç dönem Akademia'nın bir mensûbudur ve bu yüzden de söz konusu ideal, *Theait.* 173c-175d'de konudışına çıkıp bu tür hayâtın bir taslağını veren ve en yüksek tipteki insân etkinliğini İyi'yi (*Polite.* 540a-c) ve Güzel'i (*Sûmp.* 210b-212a) temâşâ etmekle özdeşleştiren Platon'dan daha eski olmayabilir. Bu tema Aristoteles'te erkenden ortaya çıkar (*Protrept.*, fr. 6) ve Aristoteles'in *Eth. Niko.* x, 1177a-1179a kesimindeki temâşâ hayâtı tartışmasında en gelişkin ve olgun hâline varır. *Theôría*, Aristoteles'te İlk Hareket Ettiricinin (*Prôtê phil.* 1072b; bkz. *nous* 10) ve Plotinos'ta rûhun (*Enn.* vi, 9, 8) baş etkinliğidir, fakat Plotinos'ta bu etkinlik Aristoteles'in düşlediğinin çok daha ötesine genişletilmiş bir tarzda olur (bkz. *Enn.* iii, 8, 2-7). Plotinos için etkinlik (*praksis*) alçalmış bir temâşâ biçimidir (bkz. *phûsis*), fakat olasılıkla İamblikhos'la başlayan (bkz. *De myst.* ii, 11) geç dönem Yeni-Platoncu gelenek *theourgia*'ya (bkz. *mantikê* 4-5) *theôría*'nın üstünde bir mertebe verme eğilimine girdi.

theós (θεός): tanrı, Tanrı

—İng. "*God*" (F.E.P.)

["*Lat.* deus, tanrı, Tanrı: *Hom. ya* Tanrı: **Theòs dôsei**: 'Tanrı verir'; *ya da* **theós tis**: bir tanrı, belli bir tanrı: *daha sonraları*, Tanrılık, **tò theîon** *gibi*: *bir yemîn veya and olarak*, **pròs theôn**: tanrılar adına, Tanrı'nın adına; **theá**: bir tanrıça" (L.&S.); bkz. **theíon, theología** ve karş. **daímôn**; Lat. *deus* / *dea* (tanrıça); Osm. *ilâh* / *ilâhe* (tanrıça), *Allah*; Kaş. T. "*tenğri*" — *en.*]

1. Felsefî bir terim olarak "tanrısal-olan" (*théion*, t.b.), kişileş[tiril]miş bir Tanrı düşüncesinden çok daha kadîmdir. Aslında, filozoflar arasında, Yunan mithologyasında bulunan bu tür insânbiçimli (*anthropomorphized*) figürler hakkında güçlü bir kuşkuculuk damarı vardır (bkz. *mûthos*, Ksenophanes'in ünlü çarpıcı eleştirisi [frr. 11, 15] ve Platon'un *Tim.* 40d-e'deki ironik değinileri). Empedokles'te olduğu

gibi (bkz. fr. 6), kadîm mithologik aygıtın filozoflarca kullanıldığı yerlerde bile, söz konusu olan, yalnızca Olûmpos'luları doğa kuvvetlerine indirgemektir. Felsefî analizde, bir kişi veya şahıs olarak Tanrı'nın en erken izi, olasılıkla, Anaksagoras'ın ve Diogenes'in, tin'i (*nous*, t.b. 3) kosmologyada hareket ve erek güden bir etmen olarak tanımasında görülecektir. *Nous* tabîatiyle tanrısaldı (*théion*) ve Miletos'lulardan devraldığı *psûkhê* mîrâsı üzerinde pek de başka türlü olamazdı; *nous*'un Tanrı olmaya erip yetemediği nokta onun aşkınlıktan (*transcendence*) apaçık yoksun oluşuydu (bkz. Anaksagoras, fr. 14; Diogenes, fr. 5).

2. Platon'un duyulur-olan (*aísthêtón*) ve düşünülür-olan (*noêtón*) arasında yaptığı keskin ayrım aşkınlık (*transcendence*) için temeller verdi, fakat erken dönem dialoglarda Platon, daha henüz, hakikî varlığa (bkz. *on*) *kínêsis* yükleme tavrının Parmenidesçi inkârının pençesindedir ve bu yüzden de *eidê*'nin [İdeaların] duragan manzarası içerisinde dinamik bir Tanrı için hiçbir yer yoktur. Büyük theologik atılım *Sophistês*'te ve *Philebos*'ta ortaya çıkar; rûha ve tin'e hakikaten varolanın alanında bir yer bahşedildiğinde *Sophistês*'te (248e-249b) ve kosmik *nous* evrenin etkin nedeni olarak betimlenip, Zeus'le özdeşleştirildiğinde *Philebos*'ta (26e-30d) bu atılım gerçekleştirilir. Bu, hiç kuşku yok ki, mecâzî süslemelerinden sıyrıldığında kosmik *nous* olan ve *eidê*'ye [İdealara] bağımlılığı bakımından aşkınlığı (*transcendence*) dikkate değer bir şekilde sınırlanan (bkz. *nous*), *Timaios*'un *dêmiourgós*'udur (t.b.).

3. Bununla birlikte, *Timaios*'un ötesinde bir başka theologik motif daha yatar: gök cisimlerinin tanrısallığı inanışı (bkz. *ouránioi*). Aristoteles dialoglarında hâlâ onların etkisi altındadır, fakat inceleme kitabları yalnızca iki tanrıyı ya da daha doğrusu bir Tanrı'yı ve bir tanrısal tözü gösterir: *Prôtê phil.* 1072a-1073a'da betimlendiği şekliyle İlk Hareket Ettirici ve *Peri ouran.* 1, 268b-270a kesimindeki *aithêr* (t.b.; bkz. *áphthartos*). Her ikisinin de varoluşu *kínêsis*'ten çıkarsanır: *aithêr*, hareketinin öncesiz-sonrasız olmasından ötürü tanrısaldır (*Peri ouran.* 1, 286a) ve İlk Hareket Ettirici de, hareketinin hareketsiz olmasından ötürü Tanrı'dır (*Prôtê phil.*, *an.y.*; bkz. *nous*).

4. Epikurosçular tanrıtanımaz (*atheist*) değillerdir; onlar, tanrıların varoluşunu kabûl ederler, fakat tanrıların dünyâyı varlığa getirmesini ya da dünyâ üzerinde tanrısal öngörüye dayalı hâkimiyeti yadsır-

lar (D. L. x, 123-124, 139; Lucretius, *De rerum nat.* II, 646-651, V, 165-174, 1183-1197; tanrıların varoluşuna ilişkin Epikurosçu kanıtlamada düş'ün oynadığı rol için bkz. *óneiros*). Stoik mâddecilik (*materialism*) Tanrı'yı Miletos'lulara özgü bir *théion* düzeyine geri itme eğilimindeydi (bkz. *ŜVF* I, 87), fakat Stoacıların birciliği (*monism*) mutlak değildi ve onların etkin ve edilgin ilkeler arasında yaptıkları ayrım (bkz. *páskhein*) Tanrı'yı bir tür varlığa getirici, içkin öge olarak kimliklendirmelerini ve bu itibârla Tanrı'yı ya da daha doğrusu O'nu "üretici âteş" (*pûr tekhnikon*) olarak tanımlamalarını olanaklı kıldı, *SVF* II, 1027; D. L. VII, 156. Daha başka, daha tinsellikle yüklü îmâlar da yok değildi: Tanrı, ayni zamanda *lógos*'tur (t.b.) ve *nous*'tur (D. L. VII, 135; *SVF* I, 146). Halk arasında yaygın olan çoktanrıcılık (*polytheism*) karşısında felsefî olarak çıkarsanmış bir tektanrıcılığa arabuluculuk etmek amacıyla allegorik yorumlamayı (*allêgoría*) sistematik olarak kullanan ilk felsefî okul muhtemelen Kûnikler'di (bkz. *mûthos* başlığı altında Anthistenes) ve başka pek çok bakımdan olduğu gibi bu bakımdan da Stoacılar, Kûnikleri takîb ettiler. Fakat açıktır ki, bu birci (*monistic*) ilke tümtanrıcılığa (*pantheism*) götürdü, tıpkı halk dini düzeyinde buna koşut olan hareketin sahici tektanrıcılığa (*monotheism*) değil de, "bir-tanrıcılığa" (*henotheism**) götürdüğü gibi (bkz. Seneca, *De benef.* IV, 7-8). En azından Seneca Stoik tümtanrıcılığın (*pantheism*) dışında tutulmalıdır (*Epist.* 65, 12-14) ve belki, *Zeus'e İlâhî*'si (=*SVF* I, 537) tümtanrıcı (*pantheistic*) bir metin gibi ses vermeyen Kleanthes de.

5. Çeşitli etmenler birlikli bir Tanrılıktan uzaklaştırdı; Stoik birci mâddecilik (*monistic materialism*) reddedildi ve Platonik aşkınlık (*transcendence*), şimdi bir aşkın (*transcendent*) ilkeler hiyerarşisi düşüncesiyle birlikte, yeniden öne sürüldü (bkz. *hûperousía*, *hûpóstasis*). Ayni zamanda tanrısal öngörü (*prónoia*) konusundaki güçlükler de buyurma [emr] ve buyurulanı yerine getirme [infâz] arasında yapılan bir ayrıma götürdü ve bunun sonucu olarak da Tanrı'nın hem varlığa getirici (bkz. *dêmiourgós*) hem de öngörüsel etkinliklerinin ikincil bir il-

---

* ***henotheism*** (bir-tanrıcılık): Tanrı'dan başka tanrı(lar) olmadığına inanan tektanrıcılıktan (*monotheism*) farklı olarak ve onun tersine, bir tanrılar çokluğunu kabûl eden ve fakat bu tanrılar arasından yalnızca tek birinin ötekiler üzerinde mutlak bir hâkimiyete sâhib olduğu inancına bağlanan öğretinin adı —*en.*—

keye yüklenmesine yol açtı. Bu "ikinci Tanrı", Philon'da (*De somn.* I, 227-229, *De cher.*, 126-127) ve sonunda Plotinos'un *nous* kavrayışına (*Enn.* V, 5, 3) varacak bir yolda, özellikle Numenios'ta (karş. Eusebios, *Euang. propar.* XI, 17, 18, 22) evvelce zâten hâl-i hâzırda görülebilir.

"Üçüncü Tanrı" için bkz. *psûkhê tou pántos*; Kosmik Akıl'ın çeşitli uyarlamalarınının bir başka işlenişi için bkz. *nous*.

theourgía (θεουργία): "tanrıya [dayalı] işleyip tesîr etme", mucizevî ve hârika işler işleme

—İng. "*wonder-working*" (F.E.P.)

[tanrı üzerinde bir etkide bulunarak ve tanrının yardımıyla mucizeler ve tansıklar yaratma, büyü, büyücülük, sihir, efsûn; bkz. **theós, theíon, érgon** —*en.*]

Bkz. *mantikê 4-5; dûnamis 10-11.*

thésis (θέσις): koyma / konma, koyum / konum, (doğaya, **phûsis**'e karşıt olarak) âdet, gelenek, görenek, örf, alışkanlık, teâmül, uylaşım

—İng. "*position, positing, convention* (*as opposed to nature*, **phûsis**)" (F.E.P.)

[*ayn.z.* duruş, tutum, tavır, sav, konu, tez]; ["**thesei**: konulmuş olan: yasalar, kurallar vb. Karşıtı: **phûsei** = doğmuş olan, doğadan olan" (B.A.); **fl.* "**títhêmi**: koymak, yerleştirmek, oturtmak, *Lat.* ponere; sâbitlemek, durdurmak, saplamak, saptamak, belirlemek; vermek, tayîn etmek, tahsîs etmek; takdîr etmek, emretmek, buyurmak, tesîs etmek, kurmak, tanzîm etmek, düzenlemek, ihdâs etmek, koymak; dikmek, *bir tapınakta*, adamak, sunu sunmak; *sanatkârlar hk.* tasarlamak, resmet-

mek, betimlemek; *bir yere veya bir sınıfa* uygun görmek, tahsîs etmek, ayırmak, tutmak, saymak, değer biçmek: inanmak, anlamak, düşünmek, telâkki etmek; *birinin hesâbına* yatırmak *veya* koymak: *ama ayn.z.* peşin ödemek, ödemek, borcunu ödemek; *bir bankada olduğu gibi*, para yatırmak; *askerî dilde*, *gen.* bir pozisyon almak, *askerleri* silâh altına almak, silâhlandırmak, savaş düzenine sokmak; silâhlarını bırakmak, teslîm olmak; *kişiler ve şeyler hk. sık kullanılır*: *şöyle şöyle* yapmak *veya* kılmak, *şu şu* hâle getirmek, *belli bir duruma* getirmek *veya* sokmak, yapmak, hâline getirmek: *kişiler hk.* birini filânca yapmak *veya* kılmak, atamak; *şeyler hk.* yapmak, meydâna getirmek, neden olmak, vukua gelmek, olmak; *ort. kendisi için* yapmak *veya* hâzırlamak, *örn.* **théstai dôma**: *kendine* bir ev *veya* konut inşâ etmek, kondurmak" (L.&S.); bkz. **diáthesis**, **hûpóthesis**, **sûntheton** ve karş **phûsis**; Lat. *positio*; Osm. *vaz' / vaz'iyyet — en.*]

Sophistlerin âdete dayalı bir ahlâk *ile* değiştirilemez bir doğanın (t.b. *phûsis*) denetimi altındaki fiziksel [tabîî] evrenin işleyişi arasına ayrım çizgisi çekerlerken kullandıkları *nómos*'un (t.b.) yerini, Stoacıların ahlâkla ilgili tartışmalarında genellikle *thésis* terimi alır. Bu ayni kutupluluğun bir başka yönü ve Stoacılar tarafından özellikle tartışılan bir yanı da, dilin felsefî statüsü ve özgül olarak şeyler (*ónta*) ile şeylerin adları (*onómata*) arasındaki bağıntı sorunuydu; bkz. *ónoma.*

Konum ve yer problemi *tópos* başlığı altında tartışılmıştır; Atomculuğa özgü değişmede rol oynayan bir öge olarak *thésis* için bkz. *génesis*; duyumda rol oynayan bir öge olarak *thésis* için bkz. *aísthêsis.*

thûmós (θῡμός): tin, cân, [*Lat.*] animus

—İng. "*spirit*, animus" (F.E.P.)

[yüreklilik, yürek-kükremesi, yüreğin kaynayıp coşması veya kızıp köpürmesi; "hisslerin merkezi: kalb; yürek; cesâret; kalbin tehevvürü: hiddet, öfke" (S.S.) ; "rûh, *ayn.z.* cân, yaşam, hayât, nefes, soluk, *Lat.* anima; rûh, yürek, kalb, *Lat.* animus; *herhangi bir* şiddetli tutku, öfke, gazab, kızgınlık *ve iyi anlamda* tin, cân, rûh, manevî kuvvet, cesâret; zihin, zekâ, ârzû, murâd, amaç; **fl.* **túô**: *herhangi bir şiddetli hareket hk.* birdenbire saldırmak, akın etmek, ânîden atılmak, tepesine çullanmak, sökün etmek, sel gibi hücûm etmek, ok gibi fırlamak, yel gibi seğirtmek, volkan gibi patlamak, vb.: *gen.* çok öfkelenmek, kudurmak, azmak, köpürmek, kızgınlıktan gözü dönmek, azgınlaşmak, öfkeden deliye dönmek, kasıp kavurmak vb.; **fl.* **túô**: bir kurbânlık sunmak, kurbân etmek, bir kurbânlık kesmek: *daha sonraları*, kurbânlarla ululamak; *ort.* kesilmiş bir kurbânlığı olmak: *bu.*» hayırlı *ve* uğurlu işâretler almak" (L&S.); bkz.&ve karş. **epithûmía, logistikón, nous, psûkhê, pneuma, kardía, óreksis, hormê** —*en.*]

Bkz. *nous, psûkhê, kardía.*

ti ésti (τι ἐστι): nedir o?, ne-ise-o, onun-olduğu-şey, nelik, öz

—İng. "*what is it? the what-is-it, essence*" (F.E.P.)

[bir şeyi o şey yapan şey; Lat. *quidditas, essentia*; Osm. *mâhiyyet, hüviyyet* —*en.*]

"O nedir?" sorusuna, o şeyin özünü (*ousía*) açığa vurmak sûretiyle, yanî *génos* [(yakın) cins] ve *diaphorá* [(özgül) ayrım] bildiren tanım (*hóros*) yoluyla karşılık gelen veya yanıt olan şey (Aristoteles, *Top.* VIII, 153a); bkz. *ousía*.

tóde ti (τόδε τι): bu-şey, şu-şey, birey, tekil, tek ve bireysel-olan

—İng. "this something, individual" (F.E.P.)

[parmakla gösterilebilecek denli açık, seçik, kendi başına ve ayrı duran varlık veya varolan şey, tek olan şeyin kendisi, zâtı; Lat. yakl. *singularis, individiuum*; Osm. yakl. *ferd —en.*]

Aristoteles için, somut bireysel varolan; tümele (*kathólou*) karşıt olarak tekil (*Prôtê phil.* 1003a); *tóde ti*, en tam ve birincil anlamda [t]özdür (*ousía*), *Kat.* 2a.

Bkz. *ousía* ve bireyleşme ilkesi için bkz. *hûlê*.

tónos (τόνος): germe, gerilim, gerginlik

—İng. "*tension*" (F.E.P.)

["*bir şeyi* geren *veya* sıkıca burkan şey *ya da* bizzât gerilen şeyin kendisi, gergin, ip, urgan, halat, sicim, yay, tel, damar *vb.*; *cânlılarda*, sinirler ve kas kirişleri, *Lat.* nervi; germe, sıkıştırma, burkma, büzme, zorlama; *mûsikîde*, tel, ton, nota, perde, ses, ölçü, havâ, tavır, tónoi: usûller *veya* makamlar *Lat.* modi: *kadîm Yunan mûsikîsinde üç makam vardı*: *Dor, Lidya ve Frigya*; güç uygulama, zor kullanma, güç, zor, şiddet: *ayn.z.* yönlenim, gidişat, akış, baskın eğilim" (L.&S.); *ayn.k.*→ ton, tonik, tonalite, tansiyon, tandans, tenor, tendon; *karş.* titre(t)me, tıngırda(t)ma —*en.*]

Dünyânın *lógos*'unu "bir yaydaki veya bir lirdeki gibi, bir gerilim [veya kuvvetli bir titreşim]" (fr. 51) olarak betimleyen Herakleitos'un ünlü aforizmatik deyişini (bkz. *lógos* 1) kendilerinin hareket noktası olarak alan Stoacılar, *kósmos*'un ve onun içerisindeki şeylerin teşekkülünü, bunların içindeki *pneuma*'nın (t.b.) veya rûh ilkesinin gerilimi çerçevesinde açıklamaya giriştiler (bkz. *SVF* I, 514, burada kosmik *tónos* sembolik olarak Herakles'le özdeşleştirilir). *Pneuma*'daki gerginlik hâlleri çeşitli düzeylerde ayırdedilir. İnorganik şeylerde *héksis* bulunur ve onun karakteristiği, varolanın içerisinde dönüp dolaşmaktan ve ona birlik vermekten daha fazlasına gücü ermeyen (*a.g.e.* II, 458) zayıf tipten bir "gerginleştirici veya titreştirici [*tonic*] hareket"tir (bkz. *a.g.e.* II, 496). Bir sonraki ve daha yüksek evre *phûsis*'tir, bitkilerin *tónos*'udur, öyle ki onların daha kuvvetli hareketleri birincil düzeyde büyüyüp gelişme ve serpilip boy atma (*aúksêsis*) yeterliğinde bizzât görünüşe çıkar (bkz. *a.g.e.* II, 708-712). Bunun ardından *psûkhê* gelir; *psûkhê*, dışsal bilgi ve ârzû uyarımlarına tepki çerçevesinde hareket karakteristiğine sâhibolan *zôa*'ya [cânlılara veya hayvânlara] âid basamaktır. Son olarak da, belirtisi kendinden-güdülenimli hareket yeterliği olan, *pneuma*'nın en kuvvetli ve en sâf *tónos*'u olan *lógos* vardır (genel olarak bu basamaklar için bkz. *a.g.e.* II, 458-462 ve hareket tipleri için bkz. II, 989). Erken dönem Stoa'da bile bulunan bu öğreti, en genel uygulanımını Poseidonios'un kosmik sempati theorisinde buldu (bkz. *sûmpátheia* 3).

tópos (τόπος): yer

—İng. "*place*" (F.E.P.)

["bir yer, bir nokta, *Lat.* locus; **khtonòs pas tópos**: dünyânın bütün alanı, yer, arz; yer, konum, mevki, mahal; *bir yazarın metnindeki* bir yer *veya* pasaj; *meta.* yer, sıra, fırsat, uygun zaman, vesîle" (L.&S.); "**topikós**: bir yerle ilgili; mevziî {local, yerel}; **tà Topiká**: *Aristoteles'in bir eserinin adı: ihtimâller bahsinde netîce çıkarma methodu*" (S.S.); karş. **khôra**; karş. Osm. *mevzi' / mevzû'* = konum / konu —*en.*]

Atomculara dek pre-Sokratikler, var-olanı uzamsal [yanî boşluktaki] yayılımla birleştirdiler, öyle ki Pûthagorasçı *arithmós* bile büyüklüğe sâhibdi (bkz. Aristoteles, *Prôtê phil.* 1080b, 1083b) ve bu varsayım *Phûs. akr.* IV, 209a'da anılan Zenon'un argumanlarından birinin hipotezini oluşturur: "eğer varolan her şeyin bir yeri varsa..." Platon'un soruna gösterdiği ilgi, daha ziyâde *içerisinde génesis*'in ortaya çıktığı alana (*khôra*) yöneliktir (*Tim.* 52a-c); burada *khôra*, Aristoteles'te *hûlê*'nin oynadığı role benzer bir rol oynar ve işte bu yüzdendir ki Aristoteles Platon'un *khôra*'yı ve *hûlê*'yi özdeşleştirdiği yönünde ithâmda bulunur (*Phûs. akr.* IV, 209b). Aristoteles'in kendi yaklaşımı, *Phûs. akr.* IV, 208a-213a kesimindeki *tópos* tartışmasının bütününü şekillendiren *kínêsis* noktasındandır ve Aristoteles *tópos*'u "çevreleyip zarf olan cismin [çevrelenip mazrûf kılınan cisme kenetlendiği] sâbit sınırı" olarak tanımlar (*a.g.e.* 212a); şeyler veya cisimler yer değiştirebildiklerine göre, yer apaçık ki içerisinde bulunan şeylerden veya cisimlerden farklıdır (*a.g.e.* 208b).

Aristoteles'in "doğal yer" theorisi için bkz. *stoikheîon*; "Formların [İdeaların] yeri" (*tópos eidôn*) sorunu konusunda bkz. *eídos* 17 ve *noêtón*.

triás (τριάς): triad, üçlü, üçlü yapı

—İng. "*triad, triadic structure*" (F.E.P.)

[üç, üçlü grup, üçleme, üçüz; *Hristiyanlıkta*, üçte-birlik, üçün-birliği; bkz.&karş. **hén, henás, monás, dûás**; Lat. *tres / trium / trini / triplus / trinitas*; Fars. *se*; Osm. *selâs / sâlûs / selâse / teslîs —en.*]

1. Geç dönem Platonculuğun en karakteristik özelliklerinden biri, koyduğu *hûpóstases*'te [*hûpóstasis*'lerde] (t.b.) üçlü bir yapının varlığıdır. Bu üçlü yapının kullanımı Plotinos'ta oldukça ılımlıdır; öyle ki Plotinos'un *Hén, Nous, Psûkhê tou pántos* (tt.b.) şeklinde gruplanan görkemli hûpostatik üçlüsü, herhangi bir *a priori* üçleme ilkesinden ziyâde târihî senkretism anlayışlarına dayalı görünür. Söz gelimi, *Enn.* V, 1, 7 kesimi şematik olmaktan bütünüyle uzaktır ve II, 9, 1 kesimi ise bir önem arzetmeyecek ölçüde bundan olsa olsa ancak birazcık daha şematiktir.

2. Ayni şey Plotinos'un öteki büyük üçlüsü hakkında da doğrudur: Varlık (*on*), Cân (*zôê*) ve Tin (*nous*). Bu üçlünün zemîni, Platon'un değişmeyi (*kínêsis*), cânlılığı, rûhu ve düşünceyi (*phrónêsis*) "mükemmelen gerçek" olanın (*pantélos on*) alanına kabûl ettiği *Soph.* 248e'deki ünlü metne ilişkin olarak Platonik geleneğin yaptığı yorumlamadır. Platon'un bu kökten pozisyon değişikliği içerisine girmiş olmasının anlamı ve önemi ve tam ve kesin güdülenimleri her ne olmuş olursa olsun, bu değişikliğin, kendisinin ardından gelenler üzerinde yadsınmaz bir etkisi vardı. Bu pozisyon, Stoacıların mâddeciliğini (*materialism*) çürütmek için Plotinos tarafından belirgin bir şekilde kullanılır: varlık cânsız bir cisim, ölü bir vücûd, bir cesed değildir; câna ve tin'e sâhibdir (*Enn.* IV, 7, 2; V, 4, 2).

3. Fakat Plotinos'un bu [üçlü] kümeyi en sık kullanışı, aşkın (*transcendent*) *nous*'un yapısı ve işleyişiyle bağlantılıdır ve burada olasılıkla bir başka doğurgan metnin, bu kez Aristoteles'in Tanrı'nın hayâtını *nous*'un *enérgeia*'sı (t.b.) olarak betimlediği metninin (*Prôtê phil.* 1072b) yaklaştırgan etkisi vardır (*nous*'a yüklenen bu kuvvetlerin Plotinos'un Bir'i için yadsınması konusunda bkz. *noêtón* 4). Plotinos için, varlık, cân ve tin hepsi de kosmik düzeyde *nous*'un karakteristikleridir; *nous*'ta bir iç *enérgeia* vardır, ki bu da cândır ve varlığı ve düşünceyi biraraya getirir (VI, 7, 13). Bu, ayni zamanda, Proklos'ta tamâmına eren bir başka üçlüyle bağıntılı görünür. Cân, dışarıya doğru bir itkidir, bir kaynaktan ırağa doğru tanımlanmamış, belirlenmemiş (*aóristos*) bir harekettir. Cân, tanımını, belirlenimini o kaynağa geri dönmek sûretiyle alır; ve bu geri dönüş *nous*'tur (bkz. *Enn.* II, 4, 5 ve karş. *ápeiron* 3).

4. Manzara Proklos'ta oldukça farklıdır. *On*, *zôê*, *nous* hâlâ belirgin bir şekilde göze çarpar, hattâ aslında Plotinos'ta olduğundan daha belirgin bir şekilde göze çarpar (bkz. *Sto. theol.*, props. 101-103), fakat burada bunlar, ontologik yasa kuvvetinde olan bir üçleme ilkesinin hâkimiyeti altında bulunurlar: her neden (*aítion*) kendi etkisine veya sonucuna (*aitíaton*) bir "orta terim" (*méson*) vâsıtasıyla yürür. Bu aritlımetik ilke, yeri geldiğinde, tinsel dünyâyı, fizik dünyânın bitişik ve kesintisiz sürekliliğiyle ayni tipten kesintisiz bir *continuum* [süreklilik] olarak gören daha da geniş bir bakışın işler kılınmış bir tarzıdır (*scala naturae* [doğa merdiveni] içerisinde kesintilerin veya kopuklukların yokluğu konusunda bkz. *sûmpátheia* 3). Bu ilkeler açık ifâdesini

Proklos'ta bulur (*an.y.*, prop. 28) ve olasılıkla Iamblikhos'a kadar geri gider (bkz. Proklos, *Plat. Tim.* II, 313: Sallustios XXVIII, 31; Plotinos'ta tinsel dünyânın sürekliliği konusunda bkz. *Enn.* II, 9, 3).

5. Proklos'un bu üçlü yapı ilkesini uyguladığı alanlar çok çeşitlidir. Var—cân—tin'e ek olarak, neden—kuvvet—etki (bunun orta terimi için bkz. *dûnamis*), sınırlı—sınırsız—karma (*"Philebos* üçlüsü"; bkz. *péras*, *ápeiron*), durakalma—öne-yürüme—geri-dönme (bkz. *próhodos*, *epistrophê*) ve özellikle karakteristik bir üçlü olan pay-alınmayan (*amethekton*)—pay-alınan (*metekhomenon*)—pây-alan (*metekhon*) üçlemeleri vardır. Bu son üçlü, geç dönem Platonculuğun Parmenidesçi hipotetik ikileme, yanî "Bir varsa, Çok nasıl olur?" ikilemine getirdiği nihâî yanıtı kurala bağlayıp kesinleştirir ve kanûnlaştırır. Bir, pay-alınmayandır, fakat o, pay-alınabilir olan birşey (*metekhomenon*), yanî bir pay-alanlar (*metekhonta*) çokluğunca kendisinden pay-alınır *olduğu* için pay-alınabilir olan birşey üretir (bu üretimin sebebleri için bkz. *próhodos* 3) (*Sto. theol.*, prop. 23). İkinci terim, yanî ileriye doğru yürüyüşteki orta adım, kendisinden pay-alanlara üstündür, çünkü pay-alanlar tamlıklarına ermek için ona [yanî pay-alınana] bağımlıdır (prop. 24). Ayni önerme söz konusu ilkeyi özlü bir şekilde ifâde eder: pay-alınmayan, çokluktan-önceki-birliktir; pay-alınan, çokluk-içinde-birliktir, yanî hem bir ["hepbir"] hem de bir-olmayandır ["hiçbir"]; buna karşılık pay-alanlar, bir-değildir, ama yine de kaynaklarında birdir (*hólon* başlığı altındaki 11. paragrafta yer alan benzer şemaya bakın).

tûkhê (τύχη): şans, rastlantı

—İng. "*chance*" (F.E.P.)

["bir kimsenin tanrılardan aldığı şey, baht, uğur, şans, *Lat.* fortuna; *gen.* şans, kısmet, talih, kader, *iyi ya da kötü* talih, iyi talih, açık baht, uğur *ve* kötü talih, kara baht, uğursuzluk; rastlantı, tesâdüf; *Yunan târihinin geç dönemlerinde* **Tûkhê**, *Lat.* Fortuna *gibi*, **Tûkhê Sôteira** *veya* **Sôtêr** {Koruyucu, Kollayıcı, Esirgeyici *veya* Kurtarıcı **Tûkhê**} *adıyla tanrılaştırıldı*; **fl.* **tûnkhánô**: vurmak, *özl.* okla vurmak; *gen.*

vurmak, çarpmak, isâbet etmek, rastlamak, denk gelmek: *bu.*» *kişiler hk.* şans eseri karşılaşmak, tesâdüf etmek, rastlaşmak, tesâdüfen karşısına çıkmak; *şeyler hk.* buluşmak, kavuşmak, denk gelmek, erişmek, ulaşmak, varmak, kazanmak, edinmek, bir şey elde etmek; bir şeye rastlamak, uğramak, marûz kalmak; hedefi vurmak, bulmak, tutmak, tuttumak, ereğine *veya* amacına ulaşmak, isâbetli olmak, turnayı gözünden vurmak; *gen.* talihli *veya* kısmetli olmak; olmak, olup bitmek, bir yerde olmak; *şeyler hk.* vukua gelmek, meydâna çıkmak, tesâdüfen olmak; *olaylar veya yapıp etmeler hk.* payına *veya* kısmetine düşmek; iyi çıkmak, hayra çıkmak, iyi bir sonuca varmak, başarmak" (L.&S.); karş. **sûmbebêkós, anánkê**; Lat. *casus, fors, accidentia*; Osm. *tesâdüf — en.*]

Metafizik bir terim olarak *tûkhê*, ilineksel neden (*sûmbebêkós*) genel başlığı altına girer ve ilineksel neden, niyetlenilmemiş [maksad güdülmemiş ve amaçlanmamış] bir etkiye veya sonuca sâhib bir nedendir. Aristoteles, bu tür ilineksel nedenleri (ki bunlar etkin veya fâil nedenlerdir, *Phûs. akr.* II, 198a), düşünülüp taşınılmış hiçbir maksadın güdülmediği nedenler, yanî *autómaton* (kendiliğindenlik) ve belli bir ölçüde akılsal seçime [maksada] (*proaíresis*) dayalı nedenler, yanî *tûkhê* olmak üzere ikiye ayırır (*Phûs. akr.* II, 197a-198a). *Tûkhê*'nin nedensel bir ilke olarak oynadığı rol, en güçlü çekiciliğini, şansın amaçsız işleyen bir tür kör fiziksel zorunlulukla (*anánkê*) eşitlendiği Atomcularda bulur (bkz. D. L. IX, 45; Aristoteles, *Phûs. akr.* II, 196A24). Platon, zamanının yürürlükteki fizik theorilerine çıkışırken şansın ve fiziksel zorunluluğun bu özdeşleştirilmesini oldukça açık kılar (*Nom.* X, 889c). Aristoteles'in *tûkhê* konusundaki nihâî görüşü, *tûkhê*'yi mâddî *anánkê*'den ayırmak ve fakat onu erekli (*télos*) işleyen iki nedenden, yanî hem *nous*'tan hem de *phûsis*'ten aşağı saymaktır (*Phûs. akr.* II, 198a).

•tûpôsis (τὸλπςσις): damgalama, basma, izlenim

—İng. "*imprinting, impression*" (F.E.P.)

[mühür vurma, tab etme, baskı, işâret veya iz bırakma; vurulan damganın veya mührün bıraktığı iz, sûret veya şekil; "**tûpos**: darbe, vuruş; bir darbenin izi *veya* işâreti, bir mührün damgası, mâdenî paranın tuğrası, *herhangi bir türden* damga, mühür, baskı, kazıntı, dövme, iz, işâret; *mâdene veya taşa* kazınmış şekiller *veya* oymalar: *basîtçe*, bir şekil, figür, imge, sûret, *bir adamın* heykeli; dışçizgi, anahat, taslak, şablon, müsvedde; original model, kalıb, örnek: *meta.* bir tip, karakter; bir sistem, öğreti biçimi; bir darbenin veya patlamanın kulakta veya dikkatte meydâna getirdiği etki; **fl.* **tûptô**: çarpmak, vurmak, darbe indirmek, yumruklamak: *meta.* yüreğe çarpmak *veya* vurmak; *ort.* kendine vurmak, vurunmak, çırpınıp dövünmek, debelenmek, *Lat.* plangor, *acıdan* göğsünü yumruklamak *veya* dövmek; *edl.* vurulmak, dövülmek, çarpılmak, darbe almak, yaralanmak" (L.&S.); karş. **phantasía**; Lat. *impressio*; Osm. *intıbâ' —en.*]

Bkz. *aísthêsis, nóêsis.*

Z ζ

zôê (ζωή): dirim, yaşam, dirilik, cân, canlılık —İng. "*life*" (F.E.P.)

["yaşama, yaşama araçları, dirlik, geçim, geçimlik, dünyâlık, mal mülk, mülkiyet" (L.&S.); bkz. **zôon** ve karş. **psûkhê, pneúma, kardía, nous, thûmós**; Lat. *vita / vitalitas*; Osm. *hayât, ayş / îş / maâş / maîşet —en.*]

1. Miletoslular için dirim, rûha (*psûkhê*, t.b.) ve harekete (*kínêsis*, t.b.) eş düzenden bir güdümdü; bu, hiçbir kanıtlamaya gerek duymayan felsefe-öncesi bir tutumdur ve bu baskın dirimcilik (*vitalism*), Thales'te (bkz. Aristoteles, *Prôtê phil.* 983b) ve her ikisi de bir *arkhê* olarak havânın önceliğini vurgulayan Anaksimenes'te (Aitios ı, 3, 4) ve daha sonraları da Apollonia'lı Diogenes'te (frr. 4, 5) açıkça görülebilir. Buna karşın, Parmenides'in varlıktan yana değişmeyi yadsımasının ardından, Atomcuların kütleye sâhib ve hareketli olup da canlı olmayan parçacıkları (bkz. *kínêsis* 4) ve dîger Parmenides-sonrası filozoflar için dışsal bir hareket kaynağı sağlama zorunluluğu (bkz. *kinoún* 1-2) bu dirimciliğin kaybolup gittiğine delâlet eder.

2. Fakat dirim şeylerin doğasında bulunan birşey olmaktan kesildiyse de, dirimin rûhla bağlantısı sâbit kaldı ve Platon'un rûhun ölümsüzlüğüne ilişkin kanıtlaması tam da bu nokta etrâfında döner (*Phaido.* 105b-107a). Platon'un bir dirim *eídos*'u koyması, *eidê* [İdealar] ile

yüklemleme arasındaki bağlantı ışığında (bkz. *eídos* 11) olmayacak şey değildir ve Platon *Phaido.* 106d'de böyle bir şeyden söz eder gibidir (bununla birlikte, buradaki anlatım içkin (*immanent*) birşeye gönderimde bulunuyor olabilir). Fakat çok daha devrimci olan şey, *Soph.* 248e'de Platon'un Parmenidesçi ârzû edilmezlerin tümünü, yanî dirimi, rûhu, tin'i, değişmeyi gerçekten gerçek olanın alanına kabûl etmesi (bkz. *psûkhê* 18, *kínêsis* 6) ve bunun sonucu olarak da "akıl sâhibi cânlı varlık"a yönelik ilgisidir (bkz. *zôon*).

3. Aristoteles için dirim, aşkın (*transcendent*) değil, içkindir (*immanent*) ve Aristoteles'in yaklaşımı işleve yöneliktir (bkz. *érgon* 3, *psûkhê* 25). Aristoteles *zôê*'yi kendi-varlığını-sürdürme, büyüyüp gelişme ve yaşlanıp çökme olarak tanımlar (*Peri psûkh.* II, 412a) ve dirimin varoluşunu belirlemek için daha incelikle işlenmiş ölçütler verir (413a): zihnin (*nous*) varlığı, duyum (*aísthêsis*), boşlukta [uzamda] hareket ve duraganlık, beslenme, yaşlanıp çökme ve büyüyüp gelişme. Dirimin otağı yürekte bulunur (*Peri zô. mor.* III, 665a; bkz. *kardía* ve karş. *pneuma* 3).

Dirim çerçevesinde ele alınıp işlenen zaman için bkz. *khrónos*; Yeni-Platoncu Varlık, Cân, Tin üçlemesi için bkz. *triás.*

zôon (ζῷον): diri, cânlı, cânlı varlık, hayvân

—İng. "*living being, animal*" (F.E.P.)

[diri, sağ, yaşayan şey; "bir cânlının *veya* hayvânın resmi, *herhangi bir* resim *veya* imge; **zôtikós**: yaşama ilişkin *veya* âid, yaşam dolu, dipdiri, capcânlı, kıpır kıpır, neşeli, coşkulu, *Lat.* vivax; *sanat eserleri hk.*, hayâta *veya* gerçeğe sâdık" (L.&S.); bkz. zôê; Lat. *animans / animal*; Osm. *hayy / hayvân —en.*]

1. Anaksimandros'ta kendiliğinden varageliş veya doğuş theorisine benzer gibi görünen birşey olsa da (Diels 12A10, 11, 30: güneşin ıslak balçığa işlemesinden varagelen balık; balıktan varagelen insânlar; balığın ilkselliği konusunda karş. Philon, *De opif.* 65-66), pre-Sokratikler arasında en tam zoogonya [yanî cânlı varlıkların veya hayvânların doğuşu, tabîatları ve cins ve tür bakımından soykütükleriyle ilgili

bütünlüklü sayım döküm —*en.*] Empedokles'te bulunur (Aitios v, 19'daki özetleyici pasaj; fr. 57-62). Platon'un zoogonyası ise, daha aşağı düzeyden cânlıların [hayvânların] onun daha evvelki *palingenesía* (t.b.) theorisine uyar bir tarzda tekâmül ettikleri *Timaios*'ta bulunacaktır (*Tim.* 91d-92c). Daha önceki düşünürlerde taslaklar ve değiniler hâlinde bulunan şeyler, Aristoteles'te, bir incelemeler dizisi bütünü içerisinde ve özellikle de *Peri zôôn geneseôs* (*Cânlıların [Cânlı Varlıkların / Hayvânların] Varagelişine Dâir*; Lat. *De generatione animalium*) adlı eserde ince ince işlenip geliştirilmiş bir bilim hâline gelir.

2. Aristotelesçi incelemenin bir özelliği, *Zôa hist.* 588b-589a kesiminde bulunan, tüm cânlı formların basamaklı bir zincirlenişinden oluşan ünlü *scala naturae*'dir [doğa merdiveni] (bkz. *sûmpátheia* 3). Bu zincirleme dizinin en üst basamağında, mâddî olmayan bir akıl yetisine (*nous*) sâhib olması sebebiyle hem Platon'un (*Tim.* 90a-c) hem de Aristoteles'in (*Polit.* 1253a, 1332b) cânlı varlıkların geri kalanından [bitkilerden ve hayvânlardan] koparıp ayırma eğiliminde oldukları insân durur. Erken dönem Stoacı mâddecilik (*materialism*) bu ayrımı bulandırıp belirsizleştirme eğilimindeydi, fakat daha sonraları okul içerisindeki Platonikleştirici hareket *nous*'u *psûkhê*'den yeniden ayırdı (bkz. *nóêsis* 17); bunun sonuçları, hayvânî içgüdüler ile insân aklı arasında yapılan keskin ayrımlarda (Seneca, *Epist.* 121, 19-23) ve buna bağlı olarak hayvânlar krallığı yakınlarında ya da içinde ahlâkın yokluğunda (Cicero, *De fin.* III, 67; Philon, *De opif.* 73) görülebilir.

3. Fakat mâddî-olan ile tinsel-olan arasında, insânları yabânî ve vahşî hayvânlardan fiilen ayıran bir ayrım varsa da, ayni zamanda bu iki ülke arasında bir bağ da vardı. Platonik *mímêsis* (t.b.) theorisi çerçevesinde, duyulur dünyâ tinsel dünyânın bir aksi, bir yansıması, bir kopyasıydı (*eikôn*). Fakat duyulur dünyâ sâdece gelişigüzel biraraya gelmiş cânlı parçaların bir toplamı değildi; Yunan felsefesinin ta en başlarından itibâren, duyulur dünyâ, bir tür düzenli bütün olarak, hareket ve bu yüzden de cân bahşedilmiş bir *kósmos* olarak görüldü. Anaksimenes'in (Aitios I, 3, 4) ve erken dönem Pûthagorasçıların (bkz. Aristoteles, *Phûs. akr.* IV, 213b) kadîm görüşü buydu ve tüm cânlı varlıkları kucaklayan görülebilir *kósmos*'u rûha sâhib bir cânlı varlık (*zôon*) diye adlandıran (*Tim.* 30b) Platon'un görüşü de hâlâ daha budur (bkz. *psûkhê tou pántos*). Yeri ve sırası geldiğinde, bunun da yaslandı-

ğı [yanî rûha sâhib bir cânlı varlık diye nitelenen duyulur dünyâ olarak *kósmos*'un bütününün de varagetirilmesinde esâs alınan] bir model vardır: düşünülür varlıkların tümünü kendi içerisinde barındıran bir "düşünülür cânlı varlık" (*zôon noêtón*; *a.g.e.* 30c-d). Platon, bununla paralel olarak duyulur ve düşünülür cânlı [hayvân] içerisinde içerilen *zôa* sınıflarını [yanî cânlıların tasnîfini] betimleme safhasına geldiğinde, yalnızca şu dört şeyi anar: göksel tanrılar soyu, kanatlı olan şeyler,. suda yaşayan hayvânlar ve kuru toprak üzerinde barınanlar (*a.g.e.* 39e-40a; *aithêr*'in [t.b.] işin içine katılmasıyla birlikte, bu dörtlü, *Epinom.* 984b-c'de beşli hâline gelir). Geç dönem Platoncu gelenek içerisinde bu düşünülür cânlı varlıklar [hayvânlar] artıp çoğalır. Örneğin, *Genesis*'te [*Tevrât*'ın *Tekvîn* diye adlandırılan Birinci Kitabında] iki yaratım açıklamasıyla yüzyüze gelen Philon, onları duyulur ve düşünülür dünyânın yaratımı olarak açıklayabilmekte ve "düşünülür yeşil otlaklar" ve "duyulur yeşil otlaklar" bulmayı beklerken zerre kadar sıkıntı çekmemektedir (*De opif.* 129-130; *Leg. all.* I, 24). Plotinos da, düşünülür ve duyulur *zôa* [cânlılar] arasındaki eşleşik uyuşumun izinden ayrıntılı bir şekilde yürür (*Enn.* VI, 7, 8-12).

Düşünülür dünyâ konusunda bkz. *kósmos noêtós*; ve *kósmos noêtós*'un içerdiği şeyler için bkz. *noêtón*; *sûmpátheia*'nın hükmü altındaki cânlı bir organizma olarak *kósmos* konusunda daha fazlası için bkz. *hólon*.

Dizin

Aşağıdaki rakamlar sayfa numaralarını değil, herbir ayrı mâdde başlığı altındaki paragraf numaralarını göstermektedir.

a

acı / álgos, pónos (*pain*) Anaksagoras'ın algı theorisindeki varlığı, **aísthêsis** 14; denge yitiminden ileri gelen, **hêdonê** 1; atomların yerinden sökülmesi olarak, *an.y.* 8; hazla karışık, *an.y.* 9; Epikurosçulukta kötü olarak, **kakón** 5

acının yokluğu bkz. acısızlık

acısızlık / aponía (*painlessness*): "psûkhik" dengenin Epikurosçu bağlaşığı, **hêdonê** 9

açıklama / lógos (*account*): doğru yargıyla bağlantısı **epistêmê** 2; Platon'da hakikî bilginin alâmeti olarak bir açıklama verebilme **lógos** 2; mite karşıt olarak, **mûthos** 1

açıklık / enárgeia (*clarity*): bkz. kendinden-apaçık

açmaz / aporía: bkz. sorun

ad / ónoma (*name*): kavramla ve şeyle bağıntısı, **ónoma** , *çeş.y.*

adâlet / díkê (*justice*): felsefe-öncesi kullanım, **díkê** 1; kosmik süreçte, 2; **nómos- phûsis** karşıtlığında, 3; Platon'un görüşü, 4; Aristoteles'inki, 6; Stoacı, 7; Platon'da adâlet ve mutluluk, **eúdaimonía**

âdet / nómos, thésis (*convention*): Demokritos'ta etkin güçlerin yerini alır, **dûnamis** 1, **páthos** 4; insânî yasalardaki öge **nómos** 1; ve içgüdü-

sel davranış, **oikeíôsis** 2; ve dil, **ónoma**, *çeş.y.*; Stoacı pozisyon, **thésis**

agnostisism / ágnôstos (*agnosticism*): bkz. bilinemez

ağırlık / báros (*weight*): Epikuros'ta atomların birincil karakteristiği, **kínêsis** 5

âheng / harmonía: bkz. uyum

aithêr (*ether*): Aristoteles'in beşincî ögesi, **aithêr, ouránioi** 6; Stoacılıkta, **ouránioi** 5; hareketi, **kinoún** 8, **stoikheíon** 17; tanrısallığı, **kósmos** 3; hareketi yıldızları hareket ettirir, **ouránioi** 3; düşünülür gezegenlerin ikametgâhı, **nous** 17; evrenin **hêgemonikón**'u olarak, **pneuma** 4; ve **pneuma, ókhêma** 3

akıl / nous, logistikón, hêgemonikón (*intellect*): Ksenophanes'in Tanrı'sı olarak, **nous** 2; Anaksagoras'ta, *an.y.* 3, **nóêsis** 4; Platon'da kosmik akıl, **nous** 5-7; ve Aristoteles'te, *an.y.* 8-9; Platon'un **logistikón**'u, **psûkhê** 16-19; Aristoteles'in insân aklı theorisi, **nous** 10-12; yorumcularının anladığı şekliyle, 13; Orta Dönem Platonculuğunda hûpostazlaştırılmış akıl, 15-16; Numenios, 18; Plotinos'ta kosmik akıl, 19-20; Plotinos'un insân aklı theorisi, 21; Stoacı theori, **hêgemonikón**; onun duyuma dahli, **aísthêsis** 24-25; **pneuma**'nın bir gerilimi olarak, **sûmpátheia** 3; Philon'da ilâhî akıl, **lógos** 5; Philon'da ilâhî tin olarak insân aklı, **pneuma** 6; Platonik aşkın akıl ve Dünyâ Rûhu, **kinoún** 5, **nous** 6; yürekte ya da beyinde oturur, **kardía**, *çeş.y.*; etherden oluşur, **ouránioi** 6; güneşten doğar ve güneşe geri döner, **sûmpátheia** 5; yıldızlarda bulunan, **kinoún** 6, 11-12, **nous** 17, **ouránioi** 7; "Formların yeri" olarak, **noêtón** 2; evrenin **hêgemonikón**'u, **pneuma** 4; Platon'da akıl ve duygular, **páthos** 7; ölümsüzlüğü, *an.y.* 10; var, cân ve tin, **triás** 2-3

akıl / lógos, nous, logistikón, hêgemonikón (*reason*): Aristoteles için insânın hâss işlevini tanımlar, **érgon** 5; akıl sâhibi insânda iştihâlar problemi, **hormê**; Stoik recta ratio, **lógos** 3; âteşle özdeş, **lógos** 1, 4; doğa yasasını temellendirir, **nómos** 2; doğa olarak, **phûsis** 4; ayn.z. bkz. akıl (*intellect*)

akıl yaşı, Stoacılıkta, **nóêsis** 16

akıldışı sayı bkz. irrasyonel sayı

akılsal / noêtón (*intelligible*): bkz. düşünülür

akılsal seçim / proaíresis: bkz. seçim

akılyürütme / logismós (*reasoning*): bkz. konuşmalı akılyürütme

akıntılar / **aporrhoaí** (*effluences*): Empedoklesçi algı theorisinde, **aísthêsis** 7

akış / **rhoê** (*flux*): bir kavramdan ziyâde bir mecâz olarak, **rhoê**; duyumun gözden düşmesine götürür, **epistêmê** 1

akıtma (*fluxion*): noktalardan katı cisimler meydâna getirme methodu, **arithmós** 1, **psûkhê** 21

akla uygun mazeret / **eúlogon** (*reasonable defense*): Stoacılıkta ve Skeptisismde ahlâkî seçimin haklıçıkarımı, **adiáphoron** 1, 2

akledilir / **noêtón** (*intelligible*): bkz. düşünülür

akletme / **nóêsis, logismós, diánoia** (*intellection, thinking*): bkz. düşünme, konuşmalı akılyürütme

alan / **khôra** (*area*): Platonik kundak'ın adı olarak, **hûlê** 6; Plotinos'un düzeltmesi *an.y.* 9

âlem / **kósmos** (world): bkz. evren

âlem rûhu / **psûkhê tou pántos** (*world soul*): bkz. dünyâ rûhu

âlet / **órganon** (*instrument*): bkz. organ

alıcı-güç / **dûnamis** (*potentiality*): bkz. kuvve

algı / **aísthêsis** (*perception*): bkz. duyum

algı ortamı (*medium of perception*): Demokritos'un görme theorisinde, **aísthêsis** 10; Plotinos'ta, **nóêsis** 20, **sûmpátheia** 7

algılanır / algılanabilir / **aísthêtón** (*perceptible*): bkz. duyulur

alırlık / **dûnamis, páskhein** (*capacity, passion*): bkz. kuvve, edilgi

alışkanlık / **héksis** (*habit*): alışkanlığın sonucu olarak karakter, **êthos**; daha gelip geçici hâle karşıt, **héksis**

allegori / **allêgoría** (*allegory*): ve rûhun düşüşü, **káthodos** 3; mitlerin yorumunda, **mûthos** 1; tektanrıcılığın ve çoktanrıcılığın uzlaştırılmasında, **theós** 4

altta-duran (kazık) / **hûpóstasis** (*hypostasis*): bkz. hûpostaz

amaç / **télos** (*purpose*): evrende ilk ortaya çıkışı, **télos** 1, **nous** 3-4; Sokratik ve Platonik ilgi, **télos** 2; Aristoteles'te bir amaç kaynağı olarak doğa, *an.y.* 3, **phûsis** 3; **nous**'u ve **phûsis**'i zorunluluktan ayırdeder, **tûkhê**

anafor / **dínê** (*vortex*): bkz. girdâb

ana-mâdde / **arkhê** (*stuff*): bkz. ilke

analogya / **analogía** (*analogy*): yoluyla bilinen mâdde, **hûlê** 1; Stoacı düşünme theorisindeki bir ilke, **nóêsis** 16; ve Stoacıların etimologya girişimlerinde, **ónoma** 7

anımsama / **anámnêsis** (*recollection*): Platon'un theorisi ve Formlarla bağlantısı, **anámnêsis**; inanışın kökleri, **psûkhê** 13-14; Formları bilmenin aracı, **eídos** 8; aşkla bağlantılı, **érôs** 7

anima / **psûkhê** Lucretius'ta tinden ayrımı, **nóêsis** 14; ayn.z. bkz. rûh

animus / **nous** Lucretius'ta rûhtan ayrımı, **nóêsis** 14; ayn.z. bkz. tin

anlama / **diánoia** (*understanding*): Platonik çizgide bilgi tipi, **diánoia**; yorumlamadaki güçlükler, **nóêsis** 9-10; Aristoteles'te konuşmalı akıl-yürütme için genel terim, **diánoia**

anomali / **anomalia** (*anomaly*): Stoacı etimologya girişiminde ilke, **ónoma** 7

ara-varlıklar / **metaksú** (*intermediaries*): Platon'da ara-varlıklar olarak mathematik-şeyler, **mathêmatiká** 2-3, **metaksú** 1; duyulur ile düşünülür arasında bir ara-varlık olarak rûh, **psûkhê** 29, 36

araba / **ókhêma** (*vehicle*): bkz. yıldız beden

aracı-şeyler / **metaksú** (*intermediaries*): bkz. ara-varlıklar

araç / **órganon** (*instrument*): bkz. organ

araçsal neden (*instrumental cause*): Philon'da, **aítion** 2, **lógos** 5

araz: bkz. ilinek

arınma / **kátharsis** (*purification*): katharsis kavramının dinî yönü, **kátharsis** 1

ârzû / **epithûmia**, **érôs** (*desire*): Platonda konumu ve işlevi, **psûkhê** 15, 17; sonraki filozofların indirgemesi, **epithûmía**; akıl düşlerde onunla görüşür, **óneiros**; İlk Hareket Ettiriciye yönelen, **kinoún** 9; bkz. iştihâ ve **érôs** için bkz. aşk

astral beden bkz. yıldız beden

astrologya (*astrology*): geç dönem antikitede, **ouránioi** 7

astronomi (*astronomy*): Platon'un eğitim theorisinde, **ouranós** 3

aşk / **érôs** (*love*): mithologyada bir kuvvet, **érôs** 1; Empedokles'te hareket ettirici olarak, *an.y.*, **kinoún** 2; âşık olarak Sokrates, **érôs** 3; Platon'un aşk theorisi, 4-8; ve tutku, 9; Plotinos'ta, 10-11

aşkınlık / **hûperousía** (*transcendence*): Parmenides'te ve Platon'da, **hûperousía** 1; geç dönem gelenekteki ihyâsı, *an.y.* 2, **theós**, *çeş.y.*; biliş problemi, **ágnôstos**

âteş / **pûr** (*fire*): Herakleitos'ta, **lógos** 1, **pûr**; Stoik ilke, **génesis** 17, **lógos** 4; Stoa'da âteş ve rûh, **pneuma** 4-5, **psûkhê** 28, **pûr**; varedici âteş olarak Tanrı, **theós** 4

atom / **átomon** (*atom*): Parmenidesçi problematiğe birci çözüm, **átomon** 1; işleyişleri, *an.y.* 2; öbekleşme oluşumu, **génesis** 8; haz ve acı

atomların yerleşimiyle ilgilidir, **hêdonê** 8; aslî doğal hareket, **kinêsis** 4; Epikuros'ta türetim, *an.y.* 5; bölünemezlik, **mégethos** 3; konuşmaya dayalı aklın konusu, **nóêsis** 15; nitelikleri, **páthos** 4; rûh-atomları, **psûkhê** 27; ögeler olarak atomlar, **stoikheíon** 7, 10

ayırdetme / **diaíresis, diaphorá** (*distiction*): bkz. ayırma

ayırma / **diaíresis, diaphorá** (*distiction*): ahlâkî seçimde bir öge olarak, **proaíresis**; ayn.z. bkz. bölme, özgül ayrım

ayni / **hómoios** (*like*): bkz. benzer

ayrı töz / **khôristón** (*separate substance*): fizik biliminin konusu, **aphaíresis** 1; tözün bir karakteristiği ayrılabilirlik, **khôristón**; Sokratik tanımlar ayrı değil, **eídos** 6

ayrım / **diaphorá** (*difference*): bkz. özgül ayrım

ayrımsız / **adiáphoron** (*indifferent*): bkz. yansız

ayrışma / **apókrisis** (*separation*): Anaksimandros'un değişmeyi açıklamak için kullandığı, **génesis** 2; ve Anaksagoras'ınki, *an.y.* 6-7

b

bağıntı / pròs tí (*relation*): Platon'da ve Aristoteles'te, **pròs tí**

bağlaşma / **koinônía** (*combination*): *eidê*'nin ve duyulurların bağıntısını betimleyen deneme niteliğindeki kullanım *eidê*'nin birbiriyle karşılıklı-bağıntılığına ilişkin kullanıma yol açar, **diaíresis** 3, **eídos** 12

balçık bkz. karışım

basîret / **phrónêsis** (*prudence*): öğütleri kimi zaman adâletle çatışır, **díkê** 7

başgüdücü / **hêgemonikón** (*directive faculty*): bkz. akıl

başka / **héteron** (*other*): Platon'da ve Plotinos'ta, **héteron** ; hatâyla bağlantısı, **dóksa** 4; Aristoteles'te İlk Hareket Ettirici dışında tüm bilginin konusu, **nous** 9; izâfî doğası, **pròs tí**; Bir'den "başkalık" olarak doğmuş mâdde, **kakón** 8; Dünyâ Rûhunda, **psûkhê tou pántos** 1

başkalaşma / **alloíôsis, heteroiosis** (*alteration*): Sokrates-öncesinde tüm değişme buna indirgenir, **génesis** 3; Platon'da, **kínêsis** 6; Aristoteles'in tanımı, **páthos** 8; Aristoteles'in duyum teorisinde, **aísthêsis** 20; Stoacı teoride, *an.y.* 25, **phantasía**; tözsel ve niteliksel değişme, **stoikheíon** 15

başkalık / **héteron** (*other*): bkz. başka

beden bkz. cisim

belirsiz / **ápeiron** (*undefinite*): bkz. belirlenimsiz, sınırsız

belirlenimsiz / **ápeiron** (*indeterminate*): Anaksimandros'un ilke olarak seçimi, **arkhê** 2; belirlenimsiz ve belirlenimli hareket, **triás** 3; ayn.z. bkz. sınırsız

ben-sevgisi / oikeíôsis (*self-acceptance*): bkz. benimseme

benimseme / oikeíôsis (*self-acceptance*): Stoacı theori, oikeíôsis

benimsenir bkz. bünyeye uygun

benzeme bkz. Tanrı'ya erme

benzer / **hómoios** (*like*): "benzer benzeri bilir" algı theorisi, **aísthêsis** 6-12, **hómoios**, *çeş.y.*; ve özellikle Empedokles'te, **psûkhê** 9; Stoacı düşünme theorisindeki rolü, **nóêsis** 16; aşka dâir bir açıklama olarak, **érôs** 4; Dünyâ Rûhunun teşekkülünde bir ilke olarak, **psûkhê tou pántos** 1

benzer / **hómoios** (*similar*): neden ve etkinin benzerliği, **próhodos** 3; hem temasa hem de benzerliğe dayanan kosmik sempati, **sûmpátheia** 6; ayn.z. bkz. benzer (*like*)

benzeştirme bkz. analogya

beslenme / **threptikê** (*nutrition*): Aristoteles'te beslenme rûhu, **aísthêsis** 22

beyin / **enképhalos** (*brain*): algının yeri olarak, **kardía** 3-6; Platon'da ve Aristoteles'te, **psûkhê** 15, 17

biçim bkz. form

bileşik bütün / **sûstêma** (*system*): bkz. sistem

bileşik cisim / **sûntheton** (*composite*): bağıntılı sorunlar, **sûntheton**; töz olarak, **ousía** 9; bileşenleri, *an.y.*

bileşim bkz. bileşik cisim

bilfiil bkz. etkinlik

bilgelik / **phrónêsis, sophía** (*wisdom*): doksografik yaklaşım, **éndokson** 4, 7; en yüksek bilgi tipi, **epistêmê** 3; "ilk felsefe" olarak, **philosophía** 1; ethik yönü, **phrónêsis** 1; Platon'da intellektual havânın ağırlığı, *an.y.* 2; Platon'da **hakikî** ve **sâhte**, **sophía**; Stoik ideal, *an.y.*

bilgi / **gnôsis, epistêmê, nóêsis** (*knowledge*): Atomculukta tipleri, **nóêsis** 6; duyum pahasına **epistêmê**'nin yükseltilişi, **epistêmê** 1-2; Platon'da Formlarla bağlantılı, *an.y.* 2; Aristoteles için nedenlerin bilgisi, *an.y.* 3; zorunlu öncüllerden çıkar, **dóksa** 5; induksiyona dayanır, **epagôgê** 3; tümeli kavrar, **gnôrimon** 2

bilici bkz. kâhin

bilicilik / **mantikê** (*divination*): bkz. kehânet

bilim / **epistêmê** (*science*): Aristoteles'te çeşitli bilimler, **epistêmê** 4; dahası, karş. bilimlerin bölünümü

bilimlerin bölünümü Platoncu, **tékhnê** 3-5; Aristotelesçi **epistêmê** 4; Stoacı, **philosophía**

bilinemez / **ágnôstos** (*unknowable*): Tanrı'nın aşkınlığı ve bilişsel yaklaşımın tarzları, **ágnôstos**

bilinemezcilik (*agnosticism*): bkz. bilinemez

bilinirlik / **gnôrimon** (*knowability*): bkz. düşünülürlük

bilkuvve bkz. kuvve

bir / **hén**, **monás** (*one*): erken Pûthagorasçılıkta bir ilke veya bir öge olarak, **hén** 2; Parmenides'te, 3; *Parmenides*'in hipotezleri, 4; Platon'un theorisi, 6-7; Aristoteles'inki, 8; Speusippos ve Ksenokrates, 9; Pûthagorasçı cânlanışta, 10-11; Plotinos, 12-13; Proklos'un çıkarsaması, 14; İyi ile özdeş, **epistrophê**; ve henad, **henás**; Speusippos'ta Bir ve Çift, **mathêmatiká** 4; Numenios'ta, **nous** 18; Plotinos'ta Bir ve nous, *an.y.* 20; tüm kategoryalar yoluyla benzer şekilde tanımlanır, on 3; inkâr edilen düşünme, **noêtón** 4; ve tanrısal öngörü, **prónoia** 2; Yeni-Platonculukta bir ve çok, **próhodos** 1, **triás** 5

birey / **tóde ti** (*individual*): tanımı yok, **hóros**; birincil anlamda töz, **ousía** 2, **tóde ti**

bireyleşme (*individuation*): Aristoteles'te bireyleşme ilkesi olarak mâdde, **hûlê** 2; Plotinos'ta form, *an.y.* 10; göksel akılların bireyleşmesi, **kinoún** 12

birim / **monás** (*unit*): Pûthagorasçılıktaki karakteristikleri, **monás**; birimin, noktanın ve cismin ayrımı, **mégethos** 3; bölünebilirlik sorunu, *an.y.* 1, 3; dûad'ın mümkün kaynağı, **dûás**, **monás**; ontologik öne-yürüyüşün bir ilkesi olarak, **próhodos** 2; birimler çokluğu olarak, **arithmós** 2; İyi'yle özdeşleştirilen, **dûás**; monad olarak Platonik Form, **hén** 6; Plotinos'un Bir'i monad değil, *an.y.* 12

birleştirme / **sûnthesis** (*composition*): yargı verme kavramları bağlayıp birleştirerek ve ayırarak işler, Aristoteles'te, **nóêsis** 12; Epikuros'ta, *an.y.* 15; Plotinos'ta, *an.y.* 19

birlik (*unity*): Aristoteles'te birliğin nedeni olarak form, **hólon** 7; Stoacı ilkeleri, **héksis**; gerilim çerçevesinde, **tónos**; ayn.z. bkz. bütün

"boş levhâ" bkz. tabula rasa

boşalma / **kénôsis** (*depletion*): Empedokles'in haz theorisindeki rolü, **hêdonê** 1; Platon'da ve Aristoteles'te, *an.y.*, 2; Epikuros'un kabûlü, *an.y.* 9

boşaltma / **kénôsis** (*depletion*): bkz. boşalma

boşluk / **kenón** (*void*): Pûthagorasçı, Atomcu ve Aristotelesçi pozisyon, **kenón**; Parmenides'in ve Zenon'un reddi, **kínêsis** 2; Zenon'a cevâbında Aristoteles'in reddi, **mégethos** 4

bozuluş bkz. yoğagidiş

bölme / **diaíresis** (*division*): Platoncu dialektikte kullanımı, **diaíresis** 1-3; Aristotelesçi, *an.y.* 4; Platoncu versiyonda ayrımların kullanımı, **diaphorá** 1-2; Speusippos'ta tüketici bölme methodu, *an.y.* 2; Aristotelesçi differentiae seçimi, *an.y.* 3; bölme ve tanım, **lógos** 3; yargıda kavramların bölünmesi, **nóêsis** 12, 15, 19; Plotinos'ta cinslerin ve düşünülür mâddenin bölünebilirliği, **hûlê** 8; ve süreksiz nicelik, **plêthos**; *Sophistês*'te ve *Politikos*'ta, **tékhnê** 2-3

bölünmez tür / **átomon eídos**: bkz. infima species

bölünmezlik (*indivisibility*): formun bölünmezliği, **hûlê** 2; bölünmez büyüklükler, **mégethos** 2-4

bünyeye uygun / **oikeion** (*appropriate*): aşk konusu olarak, **érôs** 4; hazzda yansıması **páthos** 11

bütün / **hólon** (*whole*): Bir hakkında inkâr edilir, **hólon** 2; Empedokles'in küresi, 3; hakikî bütün homogendir, 5; Platon'da toplama karşıt, 6; Aristoteles'in theorisi, 7-8; Proklos'ta 10

bütünsel / **kathólou** (*universal*): bkz. tümel

büyü (*magic*): bkz. **theourgía**

büyüklük / **mégethos** (*magnitude*): tanım, **mégethos** 1; bölünmez büyüklük, 2-4; geometrik büyüklükler, **metaksú** 1; Pûthagorasçılıkta birimlere atfedilen uzamsal büyüklük, **monás**; Aristotelesçi ve Stoacı görüş arasındaki fark, **hûlê** 7; İlk Hareket Ettirici'de yok, **kinoún** 9; büyüklük olarak **rûh**, **psûkhê** 20; süreksiz niceliğe karşıt, **plêthos** 1

c

câن bkz. dirim, rûh, tin,

cânlı / **zôon** (*animal*): Philon'da ve Plotinos'ta akıl sâhibi cânlılar olarak gök cisimleri, **ouránioi** 7; Platonik gelenekte duyulur ve düşünülür cânlılar, **zôon** 3; insânlardan ayrı, **pneuma** 6, **zôon** 2; cânlı olarak evren, **sûmpátheia** 1, **zôon** 3; kadîm zoogonya theorileri, **zôon** 1

cânlılık / zôê: bkz. dirim

cevher bkz. töz, tözsel dayanak

ciddî adam / **spoudaíos** (*serious man*): ethik davranışın normu olarak, **ér-gon** 4

cin / **daímôn** (demon): bkz. **daímôn**

cins / **génos** (*genus*): Platon'da, Aristoteles'te, Plotinos'ta cinsler, **génos**; mâddenin forma nisbeti neyse cinsin ayrıma nisbeti odur, **diaphorá** 4; Platon'da yoruma açık bir düğüm noktasında cinsler var, **eídos** 13; Plotinos'ta cinsin bölünebilirliği ve düşünülür mâdde, **hûlê** 8; tümelle özdeşleştirilir, **kathólou**; töz olarak, **ou-sía** 2

cisim / **sôma** (*body*): Stoacılıkta niteliğin cisme ingirgenişi, **génesis** 18, **poión**; Platon'un değişme theorisinde geometrik katı cisimler, **génesis** 12, **mégethos** 3; birimden ve noktadan ayırdedilen yayılımlı cisim, **mégethos** 3; duyumda bedenin rolü, **nóêsis** 8; yarı-fiziksel yıldız beden, **ókhêma** 2; Homeros'ta ve sonrasında, **psûkhê** 3, 6; Atomculukta beden ve rûh, **psûkhê** 7; Epikurosçulukta, *an.y.* 27; rûhun mezârı olarak, **psûkhê** 13-14; Platon'da rûhun işlevleriyle ilişkisi, *an.y.* 17; "Platonik cisimler", **stoikheíon** 10; Proklos'ta insân bedeni tipleri, **ókhêma** 4

communis opinio / **éndokson**: dialektik akılyürütmenin bir ögesi olarak çoğunluğun görüşü, **dialektikê** 4; niceliksel ve niteliksel yönleri, **éndokson** 4-5; Aristoteles'in kendisinden önce gelenleri kullanması, *an.y.* 8-9; rûhta, **psûkhê** 1

ç

çıkmaz / aporía: bkz. sorun

çift / **dûás** (*pair*): bkz. dûad

çokluk / **plêthos** (*plurality*): birimler çokluğu olarak sayı, **arithmós** 2; Speusippos dûadla özdeşleştirir, **dûás**; dialektik yaklaşım, **hén** 2; bütünlükle birlikte, **hólon** 2; mathematik-şeylerin karakteristiği, **mathêmatiká** 2; bölünebilen şey olarak, **plêthos**; rûhların çokluğu, **psûkhê** 31; **nous**'un işleyişinde, 18-19, nous 20; bir ve çok problemi, **hén** 6; geç dönem Platonculukta, 1, **triás** 5

çözüm / **lûsis** (*solution*): aporematik methodun bağlaşığı, **aporía** 2

çürütme / **élenkhos** (*refutation*): bkz. sorgulama

çürüyüş bkz. yoğagidiş

d

dâimî / aídios (*everlasting*): bkz. kalıcı

daímôn (*demon*): Yunan halk dininde ve oradan rûha uygulanması **daímôn** 1; aracı bir tanrı olarak, 2; doğu geleneğinde, 4; ve karakter, **êthos**; ve ilk günâh, **káthodos** 2; havâda oturur, **nous** 17; düşlerde sohbet, **óneiros** 2-3; ve **érôs**, **érôs** 1,5; ve rûh, **psûkhê** 12; geç dönem Platonculukta daimonik rûh, *an.y.* 35

danışma / boúleusis (*deliberation*): bkz. düşünüp-taşınma

danışılmış seçim / proaíresis: bkz. seçim

dator formarum : Plotinos'ta Formların bahşedicisi olarak akıl, **noêtón** 6, **nous** 21

dayanak / hûpokeímenon (*substratum*): bkz. tözsel dayanak

değişme / génesis, metabolê, alloíôsis, kínêsis (*change*): Pre-Sokratik ilgi, **génesis** 2; Parmenides'in inkârı, *an.y.* 4, **stoikheíon** 4; ikincil düzeyden değişmenin yeniden tesîsi, *an.y.* 5; Anaksagoras'ta, 6-7; Atomcularda, 8; Platoncu kosmos-öncesi değişme theorisi, 10-11; kosmos-sonrası, 12; Aristoteles'in analizi, 13-14; çeşitli **tipleri**, 15, **metabolê**; Stoacılar, 16-18; akıl yetisinde, **hêgemonikón**; Platon'da değişme çeşitleri, **kínêsis** 6; etki ve edilgi çerçevesinde, **páskhein** 1-3; Platon'da tözsel değişme, **phthorá**; ve Aristoteles'te yoksunluk, **stérêsis**; döngüsel değişme, **stoikheíon** 3; tözsel ve niteliksel değişme, *an.y.* 15

delîl / apódeiksis, pístis (*proof*): bkz. kanıt

delilik / manía (*madness*): Platon'da, **mantikê** 2; delilik olarak aşk, **érôs** 7

dêmiourgós (*demiurge*): bkz. yapıcı

deneyim / páthos , empeiría (*experience*): ve ahlâkın konusu olarak etkinlik, **páthos** 9; sanat hâline genelleştirme, **tékhnê** 6

denge / ataraksía, isomoiría, isonomía (*equilibrium*): Epikurosçu öğretinin Stoacı etkilenimsizlikten farkı, **apátheia** 2-3; haz theorisine uygulanımı, **hêdonê** 1; Epikuros'ta doğal ve rûhsal, *an.y.* 9; ve tıbbî hekimliğin sağlık theorisi, **psûkhê** 11

devinim / kínêsis, phorá (*motion*): bkz. hareket

dialektik / dialektikê (*dialectic*): Eleatik ve Sokratik kökler, **dialektikê** 1; Platon'da kuşbakışı ve keskin görüş, 2-3; Aristoteles'in görüşü, 4; Stoacı görüş, 5; Plotinos'un görüşü, 6; Zenoncu dialektik, **hén** 4; Formları bilmenin aracı olarak, **eídos** 8

didişimci bkz. eristik

dikkat / **phrontís** (*attention*): Plotinos'ta bir ilke olarak, **nóêsis** 21, **nous** 18, **hén** 13

dil (*language*): Platon'un kökler theorisi, **ónoma** 3; Epikurosçu, *an.y.* 6; Stoacı dil theorisi, **lógos** 4; rûhun mâddeyle meşguliyetinden zorunlu olarak çıkan bir zaaf, **nóêsis** 20

dilek / **boúlêsis** (*wish*): iştihânın parçası, **óreksis**; bir ereğe yönelik, **proaíresis**

dinginlik / **ataraksía**: bkz. denge

diri bkz. cânlı, dirim

dirilik / **zôê**: bkz. dirim

dirim / **zôê** (*life*): Sokrates-öncesi görüş, **zôê** 1; Platon'da, 2; ve Aristoteles, 3; yaşam çerçevesinde zaman ve öncesiz-sonrasızlık, **khrónos** 9; gök cisimlerinin yaşamı, **ouránioi** 5; Homeros'ta bilinçten ayrı, **psûkhê** 2; bilinçle özdeş, *an.y.* 6; hareketle bağı, **psûkhê** 4; var, cân ve tin, **triás** 2-3

dirimsel kuvvet / **dûnamis zôtikê** (*vital force*): geç dönem antikitenin dünya görüşüne girmesi, **sûmpátheia** 3, **dûnamis** 9

diziliş düzeni / **táksis** (*arrangement*): Atomculukta cisimlerin oluşumunda, **stoikheíon** 1

doğa / **phûsis** (*nature*): Sokrates-öncesi görüşler, **phûsis** 1; Platon, 2; Aristoteles, 3; Stoa, 4; Plotinos, 5; hazla bağlaşık, **hêdonê** 8; Aristoteles'te hareket ilkesi, **kínêsis** 8, **kinoún** 7; ve tohumcuk sebebler, **lógoi spérmatikoi**; âdete ve alışkanlığa karşıt, **nómos** 2-3; Stoa'da doğa ve akıl, **nous** 14; ve adlar, **ónoma** 7; bitkilerde **pneuma**'nın bir hâli olarak, **sûmpátheia** 3; sanata karşıt, **tékhnê** 6; Platon'un doğa ve zorunluluk özdeşleştirmesi, **télos** 2

doğa düşünürü / **phûsikós** (*natural philosopher*): araştırmasının konuları, **érgon** 3, **aphaíresis** 1; Platon'ca ve Aristoteles'çe nasıl anlaşıldığı, **phûsis** 1

doğa merdiveni (scala naturae): Aristoteles'in formulasyonu, **sûmpátheia** 3, **zôon** 2

doğa filozofu / **phûsikós** (*natural philosopher*): bkz. doğa düşünürü

doğa-üstü rûh / **daímôn** (*supernatural spirit*): bkz. **daímôn**

doğa-üstü tin / **daímôn** (*supernatural spirit*): bkz. **daímôn**

doğa yasası (*natural law*): Stoa'da felsefî bir doğa anlayışına dayanır, **nómos** 2

doğruluk / **alêtheia** (*truth*): yargıda ortaya çıkar, **dóksa** 4; Epikuros'ta duyularda, *an.y.* 7; ayn.z. bkz. ölçüt

doğurtma / **génesis** (*begetting*): Platoncu aşk theorisinde, **érôs** 5

doğurulmamış / **agénêtos** (*ungenerated*): evrenin kökenlerine dâir düşünüşler, **agénêtos**

dokunma / **haphê** (*touch*): Aristoteles duyulur güçleri dokunmaya indirger, **arkhê** 5; ayn. z. bkz. temas

doldurma bkz. doyum

dolma bkz. doyum

dostluk / **philía** (*friendship*): Platon'da, **érôs** 4; Aristoteles'te, *an.y.* 9

doyma / **anaplêrôsis** (*filling up*): Empedokles'in haz theorisinde, **hêdonê** 1; Platon'da ve Aristoteles'te, 2; Epikuros'un kabûlü, 9

doyum bkz. doyma

"dûad" / **dûás** (*dyad*): ya tek'ten çıkarsanır ya da tek'le eş-varoluşa sâhibdir, **dûás**; Platoncu theori, *an.y.*; Speusippos'ta Bir ve Çift, **mathêmatiká** 4; ve Bir, **hén** 9-10

dualism bkz. ikicilik

durum bkz. hâl

duyarsızlık / **apátheia** (*apathy*): Stoacı öğreti, **páthos** 12, **apátheia**, *çeş.y.*; Kûnik okuldaki kökleri, **apátheia** 4; rûhun ve aklın ölümsüzlüğüyle bağıntısı, **páthos** 10

duyusal / **aísthêtón** (*sensual*): bkz. duyulur

duygu / **páthos** (*emotion*): bkz. etkilenim

duygulanım / **páthos** (*affection*): bkz. etkilenim

duyulur / **aísthêtón** (*sensible*): Platoncu ve Aristotelesçi epistemologyada karşıtlaşan pozisyon, **aísthêtón**, **gnôrimon** 4; kanının konusu ve hakikî bilgi değil, **dóksa** 1-2; duyulur tözler, **ousía** 3

duyum / **aísthêsis** (*sensation*): "benzer benzeri bilir" okulu, **aísthêsis** 6-12; benzer-benzemezi-bilir, 13-14; Platon'un theorisi, 15-18, **psûkhê** 19; Aristoteles'in, **aísthêsis** 19-21; Epikurosçu, 22-23; Stoacı, 24-25; Plotinos, 26-27; izâfî doğası, **dóksa** 2; değer-yitimi, **epistêmê** 3; düşünmeden ayrı, **nóêsis**, *çeş.y.*; bedenin rolü, **nóêsis** 8, **psûkhê** 17; hareket olarak, **psûkhê** 27, **aísthêsis** 23, **hólon** 10; etkilenim olarak, **psûkhê** 17; duyum bahşedilmiş dünyâ, **sûmpátheia** 3

dünyâ / **kósmos** (world): bkz. evren

dünyâ rûhu / **psûkhê tou pántos** (*world soul*): Platon'un theorisi, **psûkhê tou pántos** 1; geç dönem Platonculukta, *an.y.* 2; Platon'da bir hareket ettirici olarak, **kinoún** 5; Aristoteles'te benzer, *an.y.* 10; ve

kosmik akıl, **nous** 6; genel tanrısal öngörüyü uygular, **prónoia** 2; kötünün aşkın kaynağı olarak, **kakón** 3

düş / **óneiros** (*dream*): antikitede düş ve felsefe, **óneiros**, *çeş.y.*; Platon için düşlerin kökü karaciğerde bulunur, **psûkhê** 17

düşünme / **nóêsis, phrónêsis** (*intellection*): Sokrates-öncesi theoriler, **nóêsis** 1-7; Platonik, 8-11; Aristotelesçi, 12; Atomcu ve Epikurosçu, 13-15; Stoacı, 16-17; geç dönem Platonik, 18-21; Diogenes'te havânın sâflığına bağlı, **aêr, aísthêsis** 12; gök cisimlerinde, **kinoún** 6, **ouránioi** 5-6; düşünmeye eşlik eden hazzın ayrımına varış, **hêdonê** 2; Platon'da iyi yaşamla bütünleşik, *an.y.* 3; Aristoteles'in İlk Hareket Ettiricisinde, **nous** 9; karşılaştırmalı insânî ve ilâhî, *an.y.* 10

düşünülür / **noêtón** (*intelligible*): Sokrates-öncesi felsefede düşünmenin konuları, **noêtón** 1; "güçler"le bağıntılı, **dûnamis** 7; duyularla sürekli, *an.y.* 8

düşünülür dünyâ / **kósmos noêtós** (*intelligible universe*): Platon'da, Philon'da ve Plotinos'ta, **kósmos noêtós**; Philon'da Tanrısal Aklın dışsallaşması olarak, **lógos** 5

düşünülür evren / **kósmos noêtós** (*intelligible universe*): bkz. düşünülür dünyâ

düşünülür form / **eídos, noêtón** (*intelligible form*): Aristoteles'in biliş theorisindeki rolü, **nóêsis** 12, **noêtón** 1; Plotinos'ta, **nous** 22; Proklos'ta, **noêtón** 6; daha fazlası için bkz. form, species intelligibilis

düşünülür mâdde / **hûlê noêtê** (*intelligible matter*): mathematik soyutlamadaki rolü, **aphaíresis** 2; düşünülür mâddenin bir tipi olarak cins, **diaphorá** 4; Plotinos'un farklı theorisi, **hûlê** 8; Bir'den "Başkalık" olarak doğar, **kakón** 8

düşünülürlük (*intelligibility*): Aristoteles'in per se ve quoad nos ayrımı, **gnôrimon** 1; Platonik ön-dayanaklara dayanır, 4; mâddî-olmamaklığın işlevi, *an.y.*

düşünüp-taşınma / **boúleusis** (*deliberation*): Platon için insânın işlevi, **érgon** 5; ahlâkî seçimdeki öge, **proaíresis**; tanrısal öngörüden dışlanır, **sûmpátheia** 8; ve yıldızların hareketi sorunu, **ouránioi** 2

düşüş (rûhun düşüşü) / **káthodos** (*descent*): bkz. iniş

düzen / **kósmos** (*order*): düzen olarak evren, **kósmos**; düzen arayışı, **nous** 1; Anaksagoras'ta nous'un düzen verici işlevi, *an.y.* 3

e

edilgi / **páskhein, páthos** (*passion*): ilk kavramsallaştırma, **páskhein** 1; ve karşıt güçler, 2; Aristoteles'te ve Stoa'da, 3-4; edilgin hareket ilkesi, **phûsis** 3; daha fazlası için bkz. etkilenim

edilgin akıl / **nous pathêtikos** (*passive intellect*): Aristoteles'te, **nous** 11-12; Aphrodisias'lı Aleksandros'ta, *an.y.* 13

edilgin güç / **dûnamis** (*potentiality*): bkz. kuvve

edimsellik / **enérgeia, entelékheia** (*actuality*): ilki için bkz. etkinlik; ikincisi için bkz. tamâmlanmış etkinlik

eksiklik / **éndeia** (*lack*): Platon'un aşk theorisinde, **érôs** 4-5; haz theorilerinde, **hêdonê** 1, 9

element bkz. öge

emredici yeti / **hêgemonikón** (*directive faculty*): bkz. akıl

en alt tür / **átomon eídos**: bkz. infima species

"en yüksek cinsler" bkz. summa genera

"en yüksek iyi" bkz. summum bonum

erdem / **aretê** (*virtue*): Sokratik bilgi ve erdem özdeşliği, **aretê** 2, **phrónêsis**; Aristoteles için bir orta olarak, **aretê** 3, **méson, páthos** 9; Plotinos'ta hâzırlanış, **dialektikê** 6; Sokrates tanımla bağlar, **díkê** 4; ve Aristoteles işlevle, **érgon** 4; Aristoteles için bir alışkanlık ama Stoacılar için bir istidâd, **héksis**; Plotinos'ta erdem ve arınma, **kátharsis** 4

erek / **télos** (*end*): yapmanın ve işlemenin erekleri, **érgon** 1; Stoacılıkta mutluluk bir erek değil, **eúdaimonía**; ayn.z. bkz. amaç

ereksel neden / **télos** (*final cause*): ereksel nedensellik yoluyla hareket ettirici olarak **rûh, psûkhê** 20, 22; ereksel neden olarak İlk Hareket Ettirici, **kinoún** 9, **télos** 3; Platonik geleneğe girişi, **nous** 16; Platonculukta etkin ve ereksel nedenler özdeşleştirilir, **próhodos** 1, **hén** 14; Proklos'ta ereksel neden olarak Bir, **hén** 14

eristik Platon'un tutumu, **dialektikê** 1

eser / **érgon** (*product*): bkz. ürün

esîr bkz. **aithêr**

eş / **hómoios** (*like*): bkz. benzer

ether bkz. **aithêr**

etimologya / **étûmon** (*etimology*): mit yorumunda, **mûthos** 1; Stoacılıkta felsefî aygıt, **ónoma** 7; geleneksel tanrıların "güçler"le özdeşleştirilmesinde, **dûnamis** 10

etki / **poieín, práksis, érgon** (*action*): işlemenin ve yapmanın ayrımı, **érgon** 1-2, **poieín**; Stoacılar'ın **lógos**'la birleştirdiği etkin güçler, **génesis** 16; bir "mâddî" ilke olarak, **hûlê** 7; etkinin bir ortası olarak erdem, **méson**; Plotinos'ta temâşanın çöküşü, **nous** 19, **phûsis** 5; Aristoteles'te etkinlik ve deneyim, **páthos** 9; bir ahlâk konusu olarak, **práksis, proaíresis**

etkilenim / **páthos** (*affection*): Platoncu theori, **páthos** 6-7, **psûkhê** 15-17; Aristoteles'te, 9-10; Stoacılıkta, 12; Stoacılıkta akıldışı, şiddete dayalı, doğadışı, **apátheia** 3; dört temel duygulanım, **epithûmía**; etkiye karşıt, **érgon** 3; etkilenimde haz ve acı, **hêdonê** 8; Khrûsippos'un yargılara indirgeyişi, **nóêsis** 17; Epikurosçulukta organizmanın özgülükleri, **hólon** 9; Epikurosçu hakikat ölçütü, **prólêpsis**; etkilenimin ortası olarak erdem, **méson**

etkilenimsiz / **apátheia** (*unaffected*): bkz. duyarsızlık

etkilenimsizlik / **apátheia** (*impassibility*): Aristoteles'te **nous**'un etkilenimsizliği, **apátheia** 1; yine **nous**'un etkilenimsizliği, **páthos** 10; Plotinos'ta rûhun, **aísthêsis** 26

etkin akıl / **nous poiêtikos** (*agent intellect*): bkz. faâl akıl

etkin güç / **dûnamis** (*power*): bkz. güç

etkin neden / **kinoún** (*efficient cause*): bkz. hareket ettirici

etkinlik / **enérgeia** (*act*): Aristoteles'in değişme theorisinden ortaya çıkışı **enérgeia** 1; **kínêsis**'le karşılaştırma 3; işlevden çıkarsanmış 4, **érgon** 2; nihâî **enérgeia** 6; algı theorisine uygulanışı, **aísthêsis** 19; kuvveye karşıt, **dûnamis** 4; **enérgeia** olarak içkin form, **eídos** 15; tamâmlanmasından alınan haz, **hêdonê** 17; birleştirici etmen, **hólon** 8; İlk Hareket Ettirici'nin, **kinoún** 9, **nous** 9; "hareketsizlik etkinliği", *an.y.* 10; düşünmeye uygulanması, **nóêsis** 12, **noêtón** 1

evren / **kósmos, hólon** (*cosmos*): düzen olarak, **kósmos** 1; tanrısallığı, 2-4; Herakleitos'ta ve Anaksagoras'ta, **nous** 3; Platon'un evrene dâir görüşleri, **kinoún** 5; tin'in sindiği, **pneuma** 4; Stoacıların kosmik organizma düşüncesi "evren"in ortaya çıkışına yol açar, **hólon** 10, **sûmpátheia** 2

evrensel / **kathólou** (*universal*): bkz. tümel

evrensel etkileşim bkz. kosmik sempati

eylem / **poieín, práksis, érgon** (*action*): bkz. etki

eyleme bilimi / **praktikê** (*practical science*): bkz. pratik bilim

eytişim / **dialektikê** (*dialectic*): bkz. dialektik

ezelî-ebedîlik / **aiôn** (*eternity*): bkz. öncesiz-sonrasızlık

f

fâl / **mantikê** (*divination*): bkz. bilicilik

faâl akıl / **nous poiêtikos** (*agent intellect*): Aristoteles'te, **nous** 11-12; Aphrodisiaslı Aleksandros'ta, 13; Plotinos'ta dator formarum [*vâhib-üs-suver*, yanî formların, sûretlerin vericisi, bahşedicisi] olarak, 21

faâliyet / **enérgeia** (*act*): bkz. etkinlik

fark / **diaphorá** (*difference*): bkz. özgül ayrım

farklı / **héteron** (*other*): bkz. başka

farklılık / **héteron** (*other*): bkz. başka

farksız / **adiáphoron** (*indifferent*): bkz. yansız

felsefe / **philosophía, sophía** (*philosophy*): terimin kökleri, **philosophía** 1; bölünümü, 2; ve mit, **mûthos** 1-2; doğa araştırması olarak, **phûsis** 1; Pûthagorasçı arınma düşüncesi, **kátharsis** 1, **psûkhê** 14; Platon'da târihsel yaklaşım, **éndokson** 6; ve Aristoteles'te, *an.y.* 7-9; "ilk felsefe", **theología** 2

fışkırma / **éklampsis** (*emanation*): bkz. taşma

fiil / **poieín, práksis, érgon** (*action*): bkz. etki

fiiliyât / **entelékheia** (*entelechy*): bkz. tamâmlanmış etkinlik

fizik (bilimi) / **phûsika** (*physics*): konusunun betimi, **érgon** 3; ayrı tözü inceler, **aphaíresis** 1; "ikinci felsefe" olarak, **philosophía** 1; geç dönem antikitenin "yeni Fizik"i, **dûnamis** 9, 11

form / **eídos** (*form*): Platon-öncesi anlamı, **eídos** 1-2; "İdeaların dostları", 3; mümkün Pûthagorasçı kökler, 4-5; Sokratik etki, 6; Platon'un aşkın Formlar theorisi, 7-11; İdeaların birbirleriyle bağıntısı, 12-13; Aristotelesçi içkin form, 15-16; Platon'un Formları ayırmasına Aristoteles'in saldırısı, **khôristón**; geç dönem Platonik gelenekte aşkın Formlar, eídos 17; hakikî bilginin zemîni, **epistêmê** 2; aşk insânları İdealara çeker, **érôs** 6-8; Platon'da içkinlik sorunu, **génesis** 10, **eídos** 10; ve Başka-olan, **héteron**; Plotinos'ta tek tek bireysel şeylerin Formu, **hûlê** 10; hareket Formu, **kínêsis** 6; Formların yeri, **kósmos noêtós** 1; Philon'da Formların yaratılması, *an.y.* 2; Tanrı'nın zihninde, **lógos** 5; Ksenokrates'in mathematik-şeylerle özdeşleştirmesi, **mathêmatiká** 4; ve pay alma, **méthek-sis**; ve taklîd, **mímêsis** 4-5; bilmede Aristoteles'in formunun rolü, **nóêsis** 12; Plotinos'ta yargılama amaçlarıyla **nous** tarafından verilir, *an.y.* 19; Aristoteles'te içkin ve düşünülür olarak, **noêtón** 1; **eídos** ve **idéa**, *an.y.* 2; kosmik akılda birlikli kavramlar olarak, *an.y.*

5; Proklos'ta, 6; Plotinos'ta çeşitleri, **nous** 21-22; **nous** rûha bahşeder, *an.y.* 19

formal neden / **eîdos** (*formal cause*): Aristoteles'in, **eîdos** 15; formal neden olarak **Bir**, **hén** 2; ve düşünülür form, **noêtón** 1; ve örnek neden, *an.y.* 2

formları bahşeden (*vâhib-üs-suver*) bkz. dator formarum

g

gerginlik / **tónos** (*tension*): bkz. gerilim

geri-dönüş / **epistrophê** (*return*): Yeni-Platoncu theori, **epistrophê**; varlık merdiveninin bütününü dürtüp harekete getirir, **dûnamis** 8-9; kendi'ye veya "ayni"ye bir geri dönüş olarak düşünme, **nous** 20; Proklos'ta, **próhodos** 2-4

gerilim / **tónos** (*tension*): Herakleitos'ta, **lógos** 1; Stoacı öğreti, **tónos**

gezegenler (*planets*) bkz. gök cisimleri

girdâb / **dînê** (*vortex*): atomik değişmedeki rolü, **kînêsis** 4; Anaksagoras'ta, **génesis** 7, **páthos** 3

gizilgüç / **dûnamis** (*potentiality*): bkz. kuvve

gizli anlam / **hûpónoia** (*hidden meaning*): mitlerin allegorik yorumunda, **mûthos** 1

gizli kuvvet / **dûnamis**, sûmbolon (*occult power*): geç dönem antikitede, **dûnamis** 10-11

gök / **ouranós** (*heaven*): hareketinin paradigmatik amacı, **kinoûn** 5, **ouranós** 2-3; rûhun gökten inişi, **káthodos** 3

gök cisimleri / **ouránioi** (*heavenly bodies*): tanrısallığına inanış, **ouránioi** 1; Platon'un tutumu, 2; Aristoteles'in değişen görüşleri, 3-4; antikitenin son döneminde artan önemi, 5-7; gök cisimlerinin mâddesi, **hûlê** 4; Platon'da doğası ve hareketi, **kinoún** 6; **génesis** 'in taklîd ettiği hareket, *an.y.* 9; tözler olarak, **ousía** 3; hem varlığa getirir hem de alâmetler verir, **sûmpátheia** 8

gönül bkz. tin

görenek / **nómos**: bkz. âdet

görüntü bkz. imge

görünüş bkz. imge

gücüllük / **dûnamis** (*potentiality*): bkz. kuvve

güç / **dûnamis** (*power*): Sokrates-öncesi kullanım, **dûnamis** 1; Platonik, 2; Aristotelesçi, 3; Stoacı 5; ara-varlıklar olarak, 6, **nous** 17; dü-

şünülürler olarak, **dûnamis** 7; kosmik sempatiyle ve gizli güçlerle bağıntılı, *an.y.* 8-11; Platon'un algı theorisindeki rolü, **aísthêsis** 15-16; Aristoteles'in temasa indirgediği duyulur güçler, **arkhê** 5; bir organla eşleşik, **hólon** 8; etki ve edilgiyle bağıntısı, **páskhein**, *çeş.y.*; ve ilkeler, **arkhê** 6; ve ögeler, **stoikheíon** 5, 13-15

güçlük / **aporía** (*difficulty*): bkz. sorun

güneş / **hêlios** (*sun*): Aristoteles'in değişme theorisindeki rolü, **génesis** 15; evrenin **hêgemonikón**'u olarak, **pneuma** 4; Poseidonios'ta, **sûmpátheia** 5; Plotinos'ta, *an.y.* 6

güzel sanat / **mímêsis** (*fine art*): Platon'un theorisi, mímêsis 6-7

güzellik / **kállos** (*beauty*): Platon'da, **érôs** 5, 7; Stoada ve Plotinos'ta, an.y. 10

h

hakikat / **alêtheia** (*truth*): bkz. doğruluk

hakikatlılık / **epeíkeika** (*equity*): adâletle bağıntılı tanım, **díkê** 6

hâl / **héksis**, **pôs ékhein** (*state*): Aristoteles'te rûhun hâlleri, **héksis**, **páthos** 9; Peripatetik düşünme theorisinde, **nous** 11-13; inorganik mâddede **pneuma**'nın bir gerilimi olarak, **sûmpátheia** 3; Stoik bir kategori olarak "belli bir hâlde olmak", **ékhein**

hâl-i hâzır / **parousía** (*presence*): bkz. şimdi-hâzır-olma

hareket / **kínêsis**, **phorá** (*motion*): Miletos'lularda temelli, **kínêsis** 1; Parmenides'in varlıkta hareketi inkârı, 2; Atomcuların olumladığı aslî hareket, 4-5; Platon'da, 6, **kinoún** 3, **psûkhê** 19; Aristoteles'in theorisi, **kínêsis** 7-8; Atomculukta duyumun özü, **aísthêsis** 23; Anaksagoras'ta deverân hareketi değişmeyi meydâna getirir, **génesis** 7; her değişmede ilk, *an.y.* 15; Epikurosçu organizmada, **hólon** 9; her hareket temasla meydâna gelir, **kinoún** 9; Anaksagoras'ta **nous**'un başlattığı, **nóêsis** 4; Platon'da düşünmenin kinetiği, *an.y.* 11; Ksenophanes'in Tanrı'da hareketi reddi, **kínêsis** 1, **nous** 2; gök cisimlerininki, **ouránioi**, *çeş.y.*; Aristoteles'te doğanın neden olduğu, **phûsis** 3; rûhun varlığının bir belirtisi olarak, **psûkhê** 4; Platon'da rûhun özü olarak, *an.y.* 19; Aristoteles'te ögelerin doğal hareketi, **stoikheíon** 17; "titreşik hareket", **tónos**; ve yer, **tópos**; tanımlanmayan ve tanımlanan hareket, **triás** 3

hareket ettirici / **kinoún** (*mover*): fikrin kökleri, **kinoún** 2; Platon'da hareket ettirici olarak rûh, 5-6; Aristoteles'in hareket ettiricileri, 7-13; Anaksagoras'ta, **nóêsis** 3; hareket ettirici olarak aşk, **érôs** 1;

Aristoteles'te tözler olarak hareket ettiriciler, **ousía** 3; doğa ve etkin nedensellik, **phûsis** 3

hareketsiz / **akínêtos** (*unmoved*): İlk Hareket Ettirici, **kinoún** 7; "hareketsizlik etkinliği", *an.y.* 10; Ksenophanes'in Tanrısı, **nous** 2

harmoni / **harmonía**: bkz. uyum

hatâ / **pseúdos** (*error*): bkz. yanlış

hâtırlama / **anámnêsis** (*recollection*): bkz. anımsama

havâ / **aêr**, **pneuma** (*air*): **arkhê** olarak kökleri ve sonradan **aithêr**'le karşıtlık, **aêr**; Diogenes'te bilgi ilkesi, **aísthêsis** 12, **nóêsis** 5, **pneuma** 2; ve amaçlı ilke, **nous** 4; Anaksimenes'te değişme tarzları, **génesis** 3; **daímones**'in ikametgâhı, **nous** 17; **pneuma** için bkz. nefes

hayâl bkz. hayâlgücü, imge

hayalgücü / **phantasía** (*imagination*): Platon'da, Aristoteles'te ve Stoa'da, **phantasía**

hayât / **zôê** (*life*): bkz. dirim

hayret / **thauma** (*wonder*): felsefe yapmaya ilk güdülenim, **aporía** 1

hayvân bkz. cânlı

haz / **hêdonê** (*pleasure*): Sophistik ve tıbbî theoriler, **hêdonê** 1; Platonik görüş, *an.y.* 2- 3, **psûkhê** 17; Speusippos, **hêdonê** 4; Eudoksos, 5; Aristippos, 6; Aristoteles, 7; Epikurosçu theoriler, 8-9, **oikeíôsis** 1; Platon'da aşırı temas olarak, **páthos** 6; deneyime eşlik eder, *an.y.* 10-11; "uygun-olan"ı belirtir, *an.y.* 11, **oikeíôsis** 1; nicelik temelinde seçilen, **posón**; ölçülülük, **sôphrosûnê** 2

"henad" / **henás**: Platon'da, **hén** 6; Proklos'ta, **henás**

hesâb / **lógos** (*account*): bkz. açıklama

hipotez / **hûpóthesis** (*hypothesis*): erken Platonik dialektikteki rolü, **dialektikê** 2, **hûpóthesis**; Zenon'da ve Platon'un *Parmenides*'inde, **hén** 4; Aristoteles'te ilksel hipotezler, **hûpóthêsis**

homo mensura Protagoras'ın theorisinde, **nómos** 1

"homoiomer"ler / **homoioemeres** (*homoeomeries*): Anaksagoras'in ögeler theorisinde, **stoikheíon** 11-12

"homoiopathi" (*homoeopathy*): tıbbî hekimliğe özgü arındırma theorilerinde, **kátharsis** 3

hortum / **dínê** (*vortex*): bkz. girdâb

"hûpostaz" / **hûpóstasis** (*hypostasis*): geç dönem Platonculukta en yüksek varlık ilkeleri, **hûpóstasis**; ayrı durabilirliği, **khôristón**; Aristoteles Platon'u tümelleri tözselleştirmekle suçlar, **kathólou**; Orta Dö-

nem Platonculukta üç aşkın hûpostaz, **nous** 16, 18, **hén** 1.1-12, 14; türetimi, **próhodos** 2-3; üçlü yapısı, **triás**, *çeş.y.*

I

ışıma / **éklampsis** (*emanation*): bkz. taşma

İ

İçgüdü / hormê (*impulse*): içgüdüsel haz arama, **hêdonê** 6, 8; Stoacılıkta doğal içgüdü, **nómos** 2; kendini-koruma içgüdüsü, **oikeîôsis**

içtepi / hormê (*impulse*): Stoa'da içtepiler ve etkilenimler, **páthos** 12, **psûkhê**

idéa bkz. form

ideal sayı / **arithmós eidêtikós** (*ideal number*): Platon'da sayıların İdeaları, **arithmós eidêtikós**; Plotinos'ta, **mathêmatiká** 4

ihtiyâc / **éndeia** (*lack*): bkz. eksiklik

ikicilik (*dualism*) Empedokles'te mümkün ahlâkî ikicilik, **kinoún** 2; erken Pûthagorasçılıkta, **hén** 2; Platon'un son döneminde, **kakón** 3, 5; Gnostiklerin Yaratıcı görüşünde, **dêmiourgós** 2

ikincil neden / **sûnaítion** (*accessory cause*): Platon'un hakikî nedenden ayırması hk. **aítion** 1

ikiye-bölme / **diaíresis** (*division*): bkz. bölme

ilâh bkz. tanrı

ilâhî (-olan) / **theíon** (*divine*): bkz. tanrısal (-olan)

ilinek, araz / **sûmbebêkós, sûmptôma** (*accident*): Aristoteles'in theorisi, **sûmbebêkós** 2; Epikuros'un 3; Stoik, 4; ilinek kategorisinde değişme, **génesis** 2, 15, 7; özgülükten ayırdedilmesi hk. **ídion, sûmbebêkós** 2

ilk felsefe / **prôtê philosophía** (*first philosophy*): Aristoteles'te, **philosophía** 1, **sophía, theología** 2

ilk günâh (*original sin*): mithik ve felsefî ifâdesi, **káthodos** 1-2; Platonik "bahtsızlık", *an.y.* 4; Plotinosçu "küstâhlık", *an.y.* 5

İlk Hareket Ettirici / **prôton kinoún** (*First Mover, prime mover*): olarak aşk, **érôs** 1; Aristoteles'in theorisi, **kinoún** 7, 9-10; etkinliği, **nous** 9; Aphrodisias'lı Aleksandros'un faâl akılla özdeşleştirmesi, **nous** 13

ilk mâdde / **prôtê hûlê** (*prime matter*): Aristoteles'in kavramı, **hûlê** 5; Stoa'da, *an.y.* 7

ilk-örnek / **parádeigma** (*exemplar*): bkz. ilk-örnekler

ilk-örnekler / **parádeigmata** (*exemplars*): formal ve örnek nedenin ayrımı, **noêtón** 2; örnekler olarak duyulur formlara sâlıib olma, *an.y.* 6; ve tohumcuk sebebler, **lógoi spérmatikoi**; duyulur dünyânın örneği olarak düşünülür dünyâ, **mímêsis** 4

ilke / **arkhê**, **hûpóthesis** (*principle*): Sokrates-öncesi "ana-mâdde"nin doğası, **phûsis** 2; Miletos'luların mâddî neden arayışı, **arkhê** 2-3; Parmenides-sonrasında tek-ilke theorisinin ihlâlleri, *an.y.* 4; değişme problemiyle bağıntısı, 5-6; kanıtlamanın ilk ilkeleri, 7, **hûpóthesis**; Stoik "ön-kavrayışlar"da içerilen ahlâkın ilk ilkeleri, **énnoia**; Platon'da cisimlerin **arkhê**'leri, **génesis** 12; sayının **arkhê**'leri, **monás**; Plotinos'ta nous'un aktardığı yargının ilk ilkeleri, **nóêsis** 19

imge / **eídôlon**, **eikôn**, **phantasía** (*image*): Atomcuların algı theorisinde, **aísthêsis** 9, **nóêsis** 13, 15; imgelerin Platoncu ayrımı, **eídôlon**; imgelerin bilgisi en aşağı kanı formunu oluşturur, **dóksa** 2, **mímêsis** 5; sanat ürünü, **mímêsis** 1-2, **tékhnê** 5; nitelikli varoluş, **eikôn**; Aristoteles'te, **nóêsis** 12, noêtón 1; Stoacılıkta, **nóêsis** 16; Epikurosçulukta, **aísthêsis** 22; düşünülür evrenin kopyası olarak duyulur evren, **kósmos** 4, **kósmos noêtós** 1; öncesiz-sonrasızlığın kopyası olarak zaman, **khrónos** 5; algıda duyulur imgenin rolü, **phantasía**, **psûkhê** 28; Plotinosçu sayı theorisi, **mathêmatiká** 4; Proklos'ta rûh düşünülür formlara imge tarzında sâhib olur, **noêtón**; Plotinos'ta da öyle, **nous** 21

imgelem bkz. hayâlgücü

inanç / **pístis** (*belief*): Platon'da kanının alt-bölünümü, **dóksa** 2, **pístis**

inandırıcı mazeret / **pithanón** (*persuasive defense*): Stoacılıkta ve Skeptisismde ahlâkî seçimin haklıçıkarımı, **adiáphoron** 1, 2

inâyet / **prónoia** (*provídence*): bkz. tanrısal öngörü

induksiyon bkz. tümevarım

infima species / **átomon eídos**: Platonik bölme terimi olarak, **diaíresis** 2; Platon'da ve Aristoteles'te karşıt, **dialektikê** 3; Aristoteles'te, **eídos** 16; tüm özgül ayrımları taşıyıp sürdürür, **diaphorá** 4

iniş (rûhun inişi) / **káthodos** (*descent*): inanışın dinî kökleri, **káthodos** 1; Pûthagorasçı rûh görüşüyle bağıntısı, 2; geç dönem Platonik gelenekte, 3-5; ve yıldız beden edinme, **ókhêma** 2

intıbâ bkz. izlenim

irdeleme / **élenkhos** (*scrutiny*): bkz. sorgulama

irrasyonel sayı (*irrational number*): büyüklüklerin ortak-ölçülemezliğinin keşfiyle bağlantılı, **asûmmetron** 1-2

isbât / **apódeiksis** (*demonstration*): bkz. kanıtlama

isim / **ónoma** (*name*): bkz. ad

istek / **boúlêsis** (*wish*): bkz. dilek

istidâd / **diáthesis** (*disposition*): bkz. yatkınlık

iş / **poieín, práksis, érgon** (*action*): bkz. etki

işâret / **sûmbolon** (*token*): doğal şeylerdeki gizli kuvvet, **dûnamis** 11

işleme / **enérgeia** (*act*): bkz. etkinlik

işlerlikte olma / **enérgeia** (*functioning*): işlev düşüncesinden gelişir, **enérgeia** 4; ayn.z. bkz. etkinlik

işlev / **érgon** (*function*): Aristoteles'in theorisi, **érgon** 3; ethikteki rolü, 4; insânın **işlevi**, 5, **nous** 10; fiil düşüncesine götürür, **enérgeia** 4; ve, sonunda, tamâma erme düşüncesine, **entelékheia** 1

iştihâ / **óreksis, hormê** (*appetite*): Aristoteles'teki işleyişi, **epithûmía**; ârzûyu, gönülü, isteği kuşatır, **óreksis**; Empedokles'in haz theorisinde rolü, **hêdonê** 1; Stoacılıkta problem olarak, **hormê**; iştihânın bir işlevi olarak Yeni-Platoncu geri- dönüş, **epistrophê**; hareket güdüsü olarak, **kínêsis** 8, **kinoún** 9; bir **iştihâ** konusu olarak İlk Hareket Ettirici, **kinoún** 9, **nous** 16; Platon'da iştihâ rûhu için bkz. ârzû

iyelik / **ékhein** (*possession*): Aristoteles'te kategorya olarak, **ékhein**

iyi / **agathón** (*good*): Platon'da, Aristoteles'te ve Plotinos'ta, **agathón** 1-3; koşulsuz ilk ilkeyle özdeşleştirilir, **dialektikê** 2, **epistrophê**; önsezilen iyi, **epithûmía**; insân için iyi, **érgon** 5; Plotinos'ta aşk konusu, **érôs** 10; insân için iyi olarak mutluluk, **eúdaimonía**;, ve haz, **hêdonê**, *çeş.y.*; Bir'le özdeş, **hén** 1; algılanan iyi, harekete götürür, **kínêsis** 8, **kinoún** 9; tüm kategoryalar yoluyla benzer şekilde tanımlanır, **on** 3; İyi ve Bir, **hén** 3, 8-9; sınırla özdeş, **péras**; ethikanın ve politikanın konusu olarak, **práksis**; ereksel neden olarak, **télos** 3

îzâh / **lógos** (*account*): bkz. açıklama

izlenim / **phantasía, tûpôsis** (*impression*): Zenon'da duyumun özü, **aísthêsis** 24-25, **nóêsis** 16; genel olarak Stoacı theori, **phantasía**; Plotinos'ta rolü, **aísthêsis** 27

k

kabûl / **sûnkatáthesis** (*assent*): Stoacı düşünme theorisinde, **nóêsis** 16

kader / **heimarménê** (*fate*): Stoacıların **lógos**'la ve tanrısal öngörüyle özdeşleştirmesi, **heimarménê**; Philon'da, **lógos** 5

kâhin / **prophêtês** (*prophet*): bkz. medyum, kehânet

kalb / **kardía** (*heart*): bkz. yürek

kalıcı / **aídios** (*everlasting*): zamanda kalıcı süregitme, **aídios** ; gök cisimleri, **ousía** 3

kamuya açık konuşmalar / **eksôterikoí lógoi** (*exoteric speechs*): ve Aristoteles'in dialoglarıyla ilgili problem, **eksôterikoí lógoi**

kamuya açık yazılar / **eksôterikoí lógoi** (*exoteric writings*): bkz. kamuya açık konuşmalar

kan (*blood*): Empedokles'te ögelerin en mükemmel harmanı, **aísthêsis** 8, **psûkhê** 9; algıyla bağıntısı, **kardía** 2, **nóêsis** 3, **pneuma** 2; Stoacılıkta, **pneuma** 4

kanı / **dóksa** (*opinion*): bilgiyle epistemologik karşıtlık, **dóksa** 1-2; Epikurosçulukta duyuma benzer ama duyumdan farklı, *an.y.* 7; olumsal-olan hakkındadır, **epistêmê** 3; ortak ve yaygın olarak inanılan kanılar, bkz. ortak duyu(m)

kanıt / **apódeiksis, pístis** (*proof*): kıyâsa dayalı kanıtın ilk ilkeleri, **arkhê** 7; iknâ eden kanıtlar, **pístis**

kanıtlama / **apódeiksis** (*demonstration*): tanımı yapılan Aristotelesçi teknik kullanım, **apódeiksis**; ilk ilkeleri, **arkhê** 7; doğru ve ilksel öncüllere dayanır, **dóksa** 6; doğru bilgide, **epistêmê** 3; tanımdan hareket eder, **hóros**

karakter / **êthos** (*character*): rolü hk. çeşitli görüşler, **êthos**

karışım / **krásis, míksis, meigma** (*mixture*): Empedokles değişmeyi açıklamak için kullanır, **génesis** 5; Anaksagoras'ta primordial durum, *an.y.* 6-7; ögeleri, **páthos** 2-3; Platon'un reddi, **génesis** 11; Dünyâ Rûhunda, **psûkhê tou pántos** 1; Stoacı theori, **génesis** 18; Platon'da bir karma olarak iyi yaşam, **hêdonê** 3; oranı, **hólon** 3-5

karşıt / **enantíon** (*opposite*): Sokrates-öncesi felsefede karşıt güçler, **enantíon** 1; Platon'un varageliş theorisinde, **génesis** 11; Aristoteles'in iki kümeye indirgemesi, **enantíon** 2; Aristoteles'in değişme analizinde, **génesis** 13; Herakleitosçu karşıtların gerilimi, **lógos** 1; ve orta, **méson**; Stoacı düşünme theorisinde bir ilke karşıtlık, **nóêsis** 16; aşkın kenetlediği, **érôs** 1; etki ve edilgi çerçevesinde, **páskhein**, *çeş.y.*; Atomcuların reddi, **páthos** 5; karşıtların dengesi olarak **rûh, psûkhê** 10-11

kategoryalar / **katêgoríai** (*categories*): Platonik, eídos 13; Aristotelesçi ve Plotinosçu, **génos**; mâdde onların dışında kalır, **hûlê** 1; Aristoteles'in listeleri, **katêgoríai**; kategoryaların tümünde benzer şekilde tanımlanan varlık, bir, iyi, on 3

katharsis / kátharsis (*catharsis*): bkz. arınma, söktürme

katışım bkz. karışım

kavga (*strife*): Empedokles'te bir hareket ettirici, **kinoún** 2

kavram / énnoia (*concept*): Tanrı'nın düşünceleri veya kavramları olarak Formlar, **eídos** 17, **noêtón** 2; ya da insânın düşünceleri olarak, **noêtón** 5; Stoacı epistemologyada, **énnoia, nóêsis** 16; Epikurosçulukta kavramlar ve adlar, **ónoma** 5

kavranabilir / noêtón (*intelligible*): bkz. düşünülür

kavrayış / katálêpsis (*apprehension*): Stoacı theori, **katálêpsis, nóêsis** 16; kavramlarla bağıntısı, **énnoia**; duyulur imgenin kavranması, **phantasía**

kayıtsız / adiáphoron (*indifferent*): bkz. yansız

kazanılmış akıl (*intellect* in habitu): Aphrodisias'lı Aleksandros'un biliş theorisinde, **nous** 13

kehânet / mantikê (*divination*): ve felsefe, **mantikê**, *çeş.y.*; Ksenophanes'in reddi, **óneiros** 3; Skeptiklerin reddi, **ouránioi** 5; Platon'un açıkladığı şekliyle kökleri, **óneiros** 4, **psûkhê** 17; Plotinos'ta theorik temeli, **sûmpátheia** 8

kendiliğindenlik / autómaton (*spontaneity*): bir neden tipi olarak, **tûkhê**

kendinde-ve-kendine-hâzır-varlık (*self-peresence*): Plotinos'ta bütünsel kendinde-ve-kendine-hâzır-varlık olarak öncesiz-sonrasızlık, **khrónos** 9

kendinden-apaçık / enárgeia (*self-evident*): Epikurosçulukta duyumun geçerliliğinin temînâtı, **enárgeia**; duyum hakikî ve doğru ama zorunlu olarak kendinden-apaçık değil, **dóksa** 7; kavramın kendinden-apaçık delîli olarak ad, **ónoma** 5

kendinden-hareket / autókínêsis (*self-motion*): Platon'da rûhun bir işlevi, **kínêsis** 6, **psûkhê** 19; kendinden-hareketli sayı olarak rûh, *an.y.* 21

kendine-yeterlik / autárkeia (*self-sufficiency*): Aristoteles'te, Stoa'da ve geç dönem Platonculukta mutluluğun karakteristiği ve erdemin belirtisi, **autárkeia**

kendini-koruma / oikeíôsis (*self-preservation*): bkz. benimseme

kesintisiz bkz. sürekli

kesintisiz hareket / endelechéia (*endelechy*): ether'in öncesiz-sonrasız hareketi, **ouránioi** 6

kesintisizlik bkz. süreklilik

kılıf / **stegázon** (*sheath*): Epikurosçulukta kılıflanmış rûh, **aísthêsis** 23, **génesis** 8, **psûkhê** 27

konu / **ousía, hûpokeímenon** (*substance, substratum*): bkz. töz, tözsel dayanak

konum / **keísthai, thésis** (*position*): Atomculukta, **stoikheíon** 1; Platon'un algı theorisinde rolü, **aísthêsis** 18; Aristoteles'in birim ve nokta arasındaki ayrımında, **monás**; Aristoteles'te kategorya, **keísthai**; Platon'un bütün ve toplam ayrımında, **hólon** 6; Epikurosçu organizmada, *an.y.* 9

konum-almışlık / **keísthai**: bkz. konum

konuşma / **lógos** (*speech*): Stoa'da düşünmenin dışsallaşması olarak, **lógos** 4; ve Philon, 5; aklın bir işlevi, **ónoma** 6

konuşmalı akılyürütme / **diánoia, logismós** (*discursive reasoning*): Platon'da problem, **mathêmatiká** 2, **nóêsis** 10; akılsal rûhun normal işlevi, **psûkhê** 17; Aristoteles'te genel cins terimi olarak kullanımı, **diánoia**; Epikurosçuluktaki rolü, **nóêsis** 15; Numenios'ta, **nous** 18; Plotinos'ta, **nóêsis** 19; hakikî akletmenin soysuzlaşmış ve taklîde dayalı biçimi, *an.y.* 20, **psûkhê** 33

kopya bkz. imge

kosmik sempati / **sûnpátheia** (*cosmic sympathy*): öncülleri, **sûmpátheia** 1; Stoacı organik görüşler, 2, Poseidonios'un görüşleri, 3-4; Plotinos'ta, 6-8, **psûkhê** 31

kosmik yangın / **ekpûrôsis** (*conflagration*): mümkün Herakleitosçu kökler ve Stoacı theori, **ekpûrôsis**; tohumcuk sebeblerin yanmazlığı, **lógoi spérmatikoi**

kosmos / **kósmos** (*cosmos*): bkz. evren

koyut / **hûpóthesis** (*hypothesis*): bkz hipotez

kötü / **kakón** (*evil*): Sokratik tutum, **kakón** 2; Platon'da Formu, 3; Aristoteles'te orta'nın çiğnenmesi, 4; Epikurosçu ve Stoacı theoriler, 5; ve mâdde, 6-8; Proklos'ta, 9; Gnostisismde kötü duyulur evren, **kósmos** 4; Plotinos'ta iyi'den yoksunluk olarak, **stérêsis**

kundak / **hûpodokhê** (*receptacle*): Platon'un betimi, **hûpodokhê**; güçler nous işlemeden önce var, **dûnamis** 2; değişmedeki rolü, **génesis** 11-12; Aristoteles'in mâddî nedenle özdeşleştirmesi, **hûlê** 6; ontologik statüsü, on 2

kuvve / **dûnamis** (*potentiality*): Aristoteles'in theorisi, **dûnamis** 4; etkinlikle veya fiille karşılaştırma, **enérgeia** 5; kuvve olarak mâdde, **hûlê** 1

küllî rûh / **psûkhê tou pántos**: bkz. dünyâ rûhu

m

mâdde / **hûlê** (*matter*): Sokrates-öncesi mâddî neden arayışı, **arkhê** 2-4; bilgisi, **hûlê** 1; tanımlanmaz, **hóros**; Aristotelesçi bireyleşme ilkesi, **hûlê** 2; yarı-töz, 3; tipleri, 4; yoksunluktan ayrımlı, 5; Stoacı, 7; Plotinosçu, 8-10; Aristoteles mâddî ilkeyi dûad'la özdeşleştirir, **dûás, hûlê** 6; Plotinos için Platonik kundak "ikinci mâdde"dir, **hûpodokhê**; varlığın bir kopyası olarak, **eikôn**; kötü olarak, **kakón** 6-8; "Başka" olarak, *an.y.* 8; yarı-varolan olarak, on 4; izâfî bir terim olarak, **pròs tí**; algılanabilir ve algılanamaz mâdde, **stoikheíon** 15

mâddî neden / **hûlê** (*material cause*): Aristoteles'in betimi, **hûlê** 2; daha fazlası için karş. mâdde, ilke

mâhiyet bkz. öz

makul / **noêtón** (*intelligible*): bkz. düşünülür

materia prima bkz. ilk mâdde

mathematik sayı / **arithmós mathêmatikôs** (*mathematical number*): Pûthagorasçılıkta duyulurların "içinde"dir, **mathêmatiká** 1; Aristoteles'in theorisi, 3; Speusippos, 4; Plotinos, *an.y.*; soyutlamanın ürünü, **aphaíresis**

mathematik-şeyler / **mathêmatiká** (*mathematicals*): hakkındaki theoriler, **mathêmatiká** 1; Platonik uyarlama, 2, **metaksú** 1; Speusippos, **mathêmatiká** 4

mathematik-varlıklar / **mathêmatiká** (*mathematicals*): bkz. mathematik-şeyler

medium / **prophêtês** (*medium*): bkz. medyum

medyum / **prophêtês** (*medium*): tanrılardan haber almanın bir aracı olarak, **mantikê** 1- 2, 4

mekân / **khôra** (*space*): sürekli nicelik olarak, **posón**; Platonik "mekân" için bkz. kundak, alan

meleke / **héksis**: bkz. alışkanlık

merâk / **thauma** (*wonder*): bkz. hayret

"metempsikoz" / **metempsûkhôsis** (*metempsychosis*): bkz. yeniden-varagelme

"mikrokosmos" (*microcosm*): Demokritos'ta insân mikrokosmos, **kósmos** 1

mit / **mûthos** (*myth*): mite ahlâkî itirâzlar, **mûthos** 1; felsefedeki kullanım, 2; felsefeyle hayret duygusunu paylaşır, **aporía** 1; "theologya" diye adlandırılır, **theología**

mucîze (*miracle*): geç dönem Platonculuğun bir karakteristiği olarak mucîze-yaratma ve büyü, **mantikê** 4-5; ayn.z. bkz **theourgía**

Muharrik-i Evvel / prôton kinoún (*First Mover, prime mover*): bkz. İlk Hareket Ettirici

mûsikî / mousikê (*music*): rûhun âhengini yeniden kurmanın bir aracı olarak, **kátharsis** 1; homoiopathik bir arındırıcı olarak, *an.y.* 3

mutluluk / eúdaimonía (*happiness*): çeşitli filozoflar tarafından tanımlanması, **eúdaimonía**; bir ömür boyu hesâblanan **haz, hêdonê** 6; Epikuros'ta, *an.y.* 9

mükemmellik / télos, entelékheia (*perfection*): ilki için bkz. erek, amaç; ikincisi için bkz. tamâmlanmış etkinlik

mükemmelleşme / télos, entelékheia (*perfection*): ilki için bkz. erek, amaç; ikincisi için bkz. tamâmlanmış etkinlik

müzik / mousikê (*music*): bkz. mûsikî

n

nam / ónoma (*name*): bkz. ad

ne zaman / poté (*when*): bkz. zaman

neden / aítion (*cause*): Platon'da nedensellik, **aítion** 1; Aristoteles'in dört neden öğretisi, *an.y.* 2; Platon'da bir yarı-neden olarak zorunluluk, **anánkê** 2; hakikî bilginin konusu, **epistêmê** 3; nedensellik şemasının gözden geçirilmesi, **noêtón** 2; hûpostazların Yeni-platoncu türetimi, **próhodos** 3, **triás** 4

nefes / pneuma (*breath*): kadîm görüşlerde diri evren hk., **pneuma** 1, **zôon** 1; ve biliş hk. **pneuma** 2; Aristoteles'te varagetirici etmen olarak, *an.y.* 3; Stoacı **theori**, 4; Plotinos'un düzeltmeleri, 5; mâddî olmayan "tin" olarak, 6; yaşam soluğu olarak **rûh, psûkhê** 2-7; Stoacılarda rûh olarak **pneuma**, *an.y.* 28; çeşitli hâlleri ve tonları, **sûmpátheia** 3, **tónos**; dahası bkz. dirim, rûh, tin

nefret bkz. kavga

nelik bkz. öz

nere / pou (*where*): bkz. yer

nicelik / posón (*quantity*): Aristoteles'te kategorya, **posón**; süreksiz ve sürekli, **plêthos**; haz ölçüsü veya mikdârı, **hêdonê** 9

nitelik / poión, páthos (*quality*): Platon'un karşıtları nitelikler olarak tanıması, **enantíon** 2; etkin ve edilgin nitelikler, **páskhein** 4; Sokrates'ten öncekilerde, **páthos** 2; atomların nitelikleri, *an.y.* 4; birincil ve ikincil, tözden ayrım, **poión**; ögelerden ayrı, **stoikheíon** 13-15; Aristoteles'te kategorya, **poión**

niteliksel değişme / alloíôsis (*qualitative change*): bkz. başkalaşma

nokta / **stigmê** (*point*): mathematik birimden ayırdedilen geometrik nokta, **mégethos** 3; konumlu töz, **monás**

notio communis / **énnoia koinê**: bkz. ortak kavram

o

olumsal / **sûmbebêkós** (*contingent*): kanı olumsal-olan hakkındadır, **epistêmê** 3

oluş bkz. varageliş

ora / **ekeí** (*yonder*): düşünülür **dünyâ, ekeí**

oran / **lógos, analogía** (*proportion*): kavramın çeşitli alanlara yayılımı, 2; Herakleitos'un theorisinde, **enantíon** 1, **lógos** 1; karışımlarda birleştirici bir etmen olarak, **hólon** 3-5; nasıl algılandığı, **nóêsis** 1; evrende mathematik oran, **kósmos** 1; oran olarak adâlet, **díkê** 6; Aristoteles'te, **lógos** 3; ve sınır, **péras**; rûh olarak oran, **psûkhê** 9-11; Platon'da ögelerin türetilmesinde geometrik oran, **stoikheíon** 17

orantı / **lógos, analogía** (*proportion*): bkz. oran

organ / **órganon** (*organ*): Aristoteles'in duyum theorisinde, **aísthêsis** 21; Plotinos'ta, *an.y.* 27; parçaya karşıt, **hólon** 8; Stoacılıkta evrenin organı olarak insân, *an.y.* 10; Stoacılar için mantık artık Aristoteles'teki gibi bir âlet değil, ama daha geniş bir alana sâhib, **dialektikê** 5

organizma / **hólon** (*organism*): Aristoteles'in theorisi, **hólon** 8; Epikurosçulukta organizma ve rûh, **aísthêsis** 23

orta / **méson** (*mean*): theorinin kökeni, **méson**; deneyimlerin ve etkinliklerin ortası erdem, **páthos** 9; Aristoteles'te bir orta olarak ölçülülük, **sôphrosûnê** 2; orta'nın ihlâli olarak kötü, **kakón** 4; Platon'da orta terimler olarak havâ ve su, **stoikheíon** 17; Aristoteles'in algı theorisinde bir orta durum olarak organ, **aísthêsis** 21; ve Plotinos'ta, *an.y.* 27; adâlete uygulanışı, **díkê** 6; Speusippos için bir iyi ama Platon reddeder, **hêdonê** 4; Proklos'un üçlü yapısında, **triás** 4

ortak duyu(m) / **aísthêsis koinê, koinônía** (*common sense*): ilki için bkz. sensus communis; ikincisi için bkz. communis opinio

ortak kavram / / **énnoia koinê** (notio communis): Stoacı theori, **énnoia**

ortak-ölçülemez / **asûmmetron** (*incommensurable*): Pûthagorasçı keşif, **asûmmetron** 1; felsefî içerimleri, *an.y.* 2

ö

öbek / sûnkrisis (*aggregate*) bkz. toplaşma

öge / stoikheíon (*element*): karşıtlardaki kökü, stoikheíon 1; terimin kökleri, stoikheíon 1; Empedokles'in ögeleri, *an.y.* 5; ve Platon'da bâsit cisimler, 10; Aristoteles'te, 17; değişmedeki rolü, **génesis**, *çeş.y.*; Pûthagorasçılıkta ögeler ve ilkeler, **hén** 2; Epikurosçulukta "adsız öge", **psûkhê** 27

ölçülülük / sôphrosûnê (*moderation*): Platon'da, **sôphrosûnê** 1; Aristoteles'te ve Stoa'da, 2

ölçüt (*criterion*): Epikurosçulukta hakikat ve doğruluk ölçütleri, **prólêpsis, alêtheia, enárgeia**

ölümsüz / athánatos (*immortal*): tanrılar, 2; yeni rûh görüşüyle bağlantılı bireysel ölümsüzlük, **athánatos, psûkhê** 13-14; Platonik görüşler, **palingenesía, psûkhê** 16; Aristoteles'te, **psûkhê** 26; ve tin / akıl, **athánatos** 2, **páthos** 10

ömür / aiôn: bkz. uzun ömür

ömür boyu / aiôn: bkz. uzun ömür

ön-kavrayış / prólêpsis (*preconception*): Epikurosçulukta ve Stoacılıkta, **prólêpsis**; bir karakteristiği olarak kendinden-apaçıklık, **enárgeia**; doğal olarak kazanılmış kavramlar, **énnoia, nóêsis** 16

öncesiz-sonrasızlık / aiôn (*eternity*): aşkın varoluş tarzı, **aiôn** ; Platon'un zaman theorisiyle bütünleşik, **khrónos** 5; ve Plotinos'unkiyle de, *an.y.* 9; rûh zamandan ve öncesiz-sonrasızlıktan pay alır, **psûkhê** 36

öne-yürüyüş / próhodos (*procession*): theorisi ve mekanik işleyişi, **próhodos**

öteki / héteron (*other*): bkz. başka

ötekilik / héteron (*other*): bkz. başka

öykünme bkz. taklîd

öz / ti ésti, ousía, eídos (*essence*): Platon'da, **ousía** 1; Aristoteles'in arayışı, *an.y.* 2- 3; tanımın konusu, **ti ésti**; ve düşünmenin konusu, **nóêsis** 12; ad açığa vurur, **ónoma** 2

öz-sevgi / oikeíôsis (*self-love*): bkz. benimseme

özgül ayrım / diaphorá (*difference*): Platonik bölmede kullanılan, **diaphorá** 1; Speusippos tüm ayrımları kuşatmaya kalkışır, 2; Aristoteles'in bölmesinde, 3; tüm ayrımlar infima species içerisinde taşınır ve sürdürülür, 4

özgülük / ídion (*property*): tanımı ve ilinekten ayrımı, ídion; Epikurosçu terminologya, **sûmbebêkós**

özümsenme bkz. Tanrı'ya erme

p

paradigma / **parádeigma** (*exemplar*): bkz. ilk-örnekler

pay-alma / **métheksis** (*participation*): Platon'da ve Proklos'ta, **métheksis**; Proklos'un üçlü yapıya uyarlaması, **triás** 5

phûsika bkz. fizik (bilimi)

poetika / **poiêtikê** (*poetics*): Aristoteles'te bir üretme bilimi olarak, **poiêtikê**

potansiyel güç / **dûnamis** (*potentiality*): bkz. kuvve

pratik bilgelik / **phrónêsis** (*practical wisdom*): bkz. bilgelik

pratik bilim / **praktikê** (*practical science*): Platon'da, **tékhnê** 3-4; Aristoteles'in bilimler tasnîfinde, **poiein**

problem / **aporía** (*problem*): bkz. sorun

produktiv bilim / **poiêtikê** (*productive science*): pratik bilimden ayırdedilişi, **érgon** 1-2, **poiein**; Platon'da, **mímêsis** 1, **tékhnê** 4

q

quinta essentia bkz. **aithêr**

r

rastlantı / **tûkhê** (*chance*): Platon'da dinî bakımdan tehlikeli, **phûsis** 2; Aristoteles'in theorisi, **tûkhê**

rationes seminales / **lógoi spérmatikoi** (*seminal reasons*): bkz. tohumcuk sebebler

rızâ bkz. kabûl

rûh / **psûkhê** (*soul*): felsefe-öncesi düşünmede yaşamla ve hareketle bağlantısı, **psûkhê** 2-3; ve nefes, 4-5; Homerik psikologyanın gözden geçirilmesi, 6; Atomculukta, 7-8; Empedokles'te, 9; Pûthagorasçı harmoni, 10-11; şamanistik rûh, 12-13; Platon'da birlikli rûh, 14; üç-kısımlı rûh, 15-19; Aristoteles'in Platonculara eleştirisi, 20-22; Aristoteles'in görüşü, 23; kısımlar ve yetiler, 24-25; ölümsüzlüğü, 26; Epikurosçu, 27; Stoacı, 28; geç dönem Platonculukta orta pozisyon, 29; Yeni-Platoncu hûpostaz, 30; Plotinos'ta kısımlar, 31-32; Plotinos'ta tek tek bireysel rûhlar, 33-34; Proklos'un theorisi, 35-36; doksografik yaklaşım, **éndokson** 8; Stoacılıkta bedenle bağlantı, **génesis** 18; Aristoteles'te rûhun hâlleri, **héksis**; Platon'da kötünün bir nedeni olarak, **kakón** 3; ve Proklos, *an.y.* 9; düşüşü, **káthodos**, *çeş.y.*; arınması ve arıtılması, **kátharsis**, *çeş.y.*; Aristo-

teles'te işlevleri, **kinêsis** 8; Platon'da insân rûhu ve Dünyâ Rûhu, **kinoún** 5; Platon'da hareket kaynağı olarak, *an.y.* 4-5; Aristoteles'te, *an.y.* 8; aracı pozisyon, **metaksú** 2, **nous** 6; Platon'da bilgi ilkesi, **nóêsis** 8; Atomcu gelenekte rûh ve zihin, **kardía** 2, **nóêsis** 13-14; Stoa'da ve Khrûsippos'ta geçici akılsallaştırma, **nóêsis** 17; daimonik **rûh**, *an.y.*; Platon'da rûh ve akıl, **nous** 6; yıldız rûhlarının etkisi, **ókhêma** 4; ölümsüzlüğü sorunu, **páthos** 10; Plotinos'ta rûhun aşağı yanı olarak doğa, **phûsis** 5; nasıl aktarıldığı, **pneuma** 3; Stoik rûh, *an.y.* 4; Plotinos'un eleştirisi, *an.y.* 5; rûh ve tanrısal öngörü, **prónoia** 2; **pneuma**'nın gerilimi olarak, **sûmpátheia** 3; ve ay, *an.y.* 5

rûh-göçü / metempsûkhôsis (*transmigration*): bkz. yeniden-varagelme

rûhun dinginliği / ataraksía: bkz. denge

rüyâ / óneiros (*dream*): bkz. düş

S

sağduyu bkz. ortak duyu(m)

sağgörü / phrónêsis (*prudence*): bkz. basîret

sâhib-olma / ékhein (*possession*): bkz. iyelik

sanat / poiêtikê, tékhnê, mímêsis (*art*): Platon'da genelleştirilmiş anlamı, **tékhnê** 1; bir bölmede teknik terim, *an.y.* 2-3; pratik ve üretici, 4; hem "originaller" hem de kopyalar üretir, 5; Aristoteles'te, 6; zorunluluğa karşıt olarak, **télos** 2; Atomcuların doğa kavramında amaçlı tasarının yokluğu, **phûsis** 2

sanatkâr / dêmiourgós: bkz. yapıcı

sanı / dóksa (*opinion*): bkz. kanı

sapma / parénklisis (*swerve*): cisimlerin oluşumunun Epikurosçu uyarlamasında, **kinêsis** 5

sayı / arithmós (*number*): Pûthagorasçı ve Aristotelesçi theori, **arithmós** 1; birimler çokluğu olarak, 2; Platon'un Formları sayıyla özdeşleştirmesi, 3; sensus communis'in algıladığı, 4; tamsayılar olarak Yunan görüşü ve ortak-ölçülemezlik problemi, **asûmmetron** 2; zaman sayıya indirgenir, **khrónos** 4-5; Aristoteles'te mathematik sayı, **mathêmatiká** 3; ve Plotinos'ta, *an.y.* 4; şeyler sayıyı taklîd eder, **mímêsis** 4; sayının ögeleri, **monás, hén** 2, 8-9; sınırlı çokluk olarak, **plêthos**; sayının bir özgülüğü olarak **rûh, psûkhê** 12; Ksenokrates'te kendinden-hareketli sayı olarak, *an.y.* 21.

scala naturae bkz. doğa merdiveni

seçim / **proaíresis** (*choice*): rûhun hayât seçimi, **káthodos** 5; insân düşünmeyi seçmek zorunda, **nóêsis** 21; ve ahlâk, **práksis**; Aristoteles'te ve Epiktetos'ta, **proaíresis**; rûh seçimle hareket eder, **psûkhê** 20; rastlantıyı ve kendiliğindenliği farklı kılar, **tûkhê**

sempati / **sûmpátheia** (*sympathy*): bkz. kosmik sempati

sensus communis / **aísthêsis koinê**: biliş yetisi ve konuları, **aísthêsis koinê**; ve sayı algısı, **arithmós** 4

sevgi / **érôs** (*love*): bkz. aşk

sezgi / **nous** (*intuition*): kanıtlamanın ilk ilkeleri sorunuyla bağlantısı, **arkhê** 7; Plotinos'ta, **nóêsis** 18

sezgisel akıl / **nous** (*intelligence*): bkz. akıl, sezgi

sezme / **nóêsis** (*intellection*) bkz. düşünme, sezgi

sınır / **péras** (*limit*): Pûthagoras'ta ve Platon'da, **péras**; zamanın açıklanmasında, **khrónos** 4-5; ve Aristotelesçi orta, **méson**; bir iyi olarak, *an.y.*; ve Bir, **hén** 2, 6; sayının tanımında, **plêthos**

sınırsız / **ápeiron** (*unlimited*): Anaksimandros'un ilkesinin çeşitli anlamları, **ápeiron** 1; Pûthagorasçılık içerisinde ve dûad'ın bir işlevi olarak ardışık târihi, 2; bir mâddî ilke olarak, 3; zaman kavramındaki yeri, **khrónos** 4-5; kötüyle bir sırada ve dûadla özdeş, **kakón** 4, 6, **dûás**; sınırsızdan ayrılan karşıtlar, **dûnamis** 1; ve Bir, **hén** 2, 6, 10; Aristotelesçi "orta"yla bağlantısı, **méson**

simetri / **sûmmetría** (*symmetry*): Empedokles'in algı theorisindeki rolü, **aísthêsis** 7, **nóêsis** 3; Stoacı güzellik theorisinde, **érôs** 10

sistem / **sûstêma** (*system*): Epikurosçu organizma theorisi, **hólon** 9

situs / **keísthai**: bkz. konum

soluk bkz. nefes, rûh, tin

son / **télos** (*end*): bkz. erek

sonsuz / **ápeiron** (*infinite*): bkz. belirlenimsiz, sınırsız

sorgulama / **élenkhos** (*interrogation*): dialektiğin kökünde, **dialektikê** 1; induksiyonla bağıntısı, **epagôgê** 2; rûhun arındırıcısı olarak, **kátharsis** 2; Aristoteles'in aporematik methoduna gelişimi, **aporía** 1

sorun / **aporía** (*problem*): hayret anlamında ve Sokratik sorgulamayla bağıntılı kökleri, **aporía** 1; Aristoteles'in teknik kullanımı, *an.y.* 2; Aristoteles tarafından uygulanımı, **éndokson** 1-2; **aporía** olarak târih, *an.y.* 9

soyutlama / **aphaíresis** (*abstraction*): mathematik'in konularının incelenmesinde mâddenin kavramsal ayrılığı, **aphaíresis**; via negativa'nın temeli olarak, **ágnôstos** 2

söktürme / kátharsis (*purgation*): katharsis kavramının tıbbî hekimlikle ilgili yönü, **kátharsis** 2-3; tragedyada "homoiopathik" arındırma, 3

söz / lógos: bkz. konuşma

species intelligibilis (düşünülür form): geç dönem Platonculukta örnek form olarak, **noêtón** 2

sudûr / éklampsis (*emanation*): bkz. taşma

summa genera (en yüksek cinsler): varolanın summa genera'sı olarak Aristoteles'in kategoryaları, **katêgoríai, génos**

summum bonum (en yüksek iyi): Platon'da, **agathón** 1; Aristoteles'te, 2; Plotinos'ta, 3; evrenin, **télos** 3

süreç / génesis (*process*): haz bir süreçtir, **hêdonê** 4; ethik çerçevede betimlenen kosmik süreçler, **kósmos** 1

süregiden / aídios (*everlasting*): bkz. kalıcı

süregitme / aídios (*perduration*): bkz. kalıcı

sürekli / sûnekhês (*continuum*): Aristoteles'iñ Zenon'un paradokslarına getirdiği çözüm, **mégethos** 4

süreklilik / sûnékheia (*continuity*): sürekli ve süreksiz nicelik, **plêthos, mégethos**; fizik dünyâda süreklilik, **sûmpátheia** 3; ve tinsel dünyâda, **triás** 4

ş

şans bkz. rastlantı

şekil / skhêma (*shape*): Platon'un duyum theorisinde etmen, **aísthêsis** 18, **dûnamis** 2; ve Platon'un değişme theorisi, **stoikheíon** 10; Demokritos'ta, **dûnamis** 1; Epikuros'ta, **aísthêsis** 22

şimdi-hâzır-olma / parousía (*presence*): birliğin içimizde hâzır-olması yoluyla bilinen Plotinos'un Bir'i

t

tabîat / phûsis (*nature*): bkz. doğa

tabula rasa (boş levhâ): Stoik imge, **hêgemonikón**

takdîr-i ilâhî / prónoia (*providence*): bkz. tanrısal öngörü

taklîd / mímêsis (*imitation*): Platon'un sanat theorisinde, **mímêsis** 1-3, **tékhnê** 5; Formlara uygulanımı, **mímêsis** 4-5; Platon'un zaman theorisinde, **khrónos** 5; Aristoteles'e göre pay almadan yalnızca lafzen farklı, **métheksis**; Aristotelesçi İlk Hareket Etiricinin taklîdi, **kinoún** 9; taklîd olarak dil, **ónoma** 3-4

tam gerçeklik / entelékheia (*entelechy*): bkz. tamâmlanmış etkinlik

tamâmlanma / télos, entelékheia (*perfection*): ilki için bkz. erek, amaç; ikincisi için bkz. tamâmlanmış etkinlik

tamâmlanmış etkinlik / entelékheia (*entelechy*): Aristoteles'in theorisi, **entelékheia**; etkinlikle karşılaştırma, **enérgeia** 4; işlev ve erekle bağıntılı, **érgon** 2; organlarla bağıntılı, **hólon** 8; Aristotelesçi rûh tanımı, **psûkhê** 23; Plotinos'un reddi, *an.y.* 33

tamlık / télos, entelékheia (*completion*): evreni tamâmlamak için insânların varlığa getirilişi, **káthodos** 4; **entelékheia** için bkz. tamâmlanmış etkinlik

tanım / hóros, horismôs, lógos (*definition*): felsefeye Sokratik katkı, **hóros**; Platonik Formun önhabercisi olarak, **eídos** 6; Aristoteles'in theorisi, **hóros**; Platon'daki önceller, **lógos** 3; ayrımlarla bölme tanımda son bulur, **diaphorá** 3; yalnızca tümel tanımlanabilir, **kathólou**

tanımsız / ápeiron (*undefinite*): bkz. belirlenimsiz, sınırsız

tanıtlama / apódeiksis (*demonstration*): bkz kanıtlama

tanrı / theós (*god*): filozofların kişileştirilmiş Tanrı'yı inkârı ve kabûlü, **theós** 1; Platon'da dinamik bir Tanrı'nın ortaya çıkışı, 2; Aristoteles'te hareketten yola çıkan varoluş kanıtı, 3; Epikurosçu ve Stoacı görüş, 4; ikinci ve üçüncü Tanrı, 5; Ksenophanes'in inkâr ettiği hareket, **kínêsis** 1, **nous** 2, **theíon** 1; tanrıdan haber alma ve tanrıya tutsak olma, **mantikê**, *çeş.y.*, **óneiros** 2; Platon'da Tanrı, **nous** 6; Aristoteles'te, *an.y.* 8-10, 9; Stoacı görüş, **pneuma** 4; ve Philon, **lógos** 5, **on** 4; Epikurosçulukta düşler aracılığıyla bilinen tanrıların varoluşu, **óneiros** 3; ve Aristoteles'te, *an.y.* 5; gök cisimleri ve tanrı inanışı, **ouránioi** 1; gezegenlerle özdeşleştirilen mithologyanın tanrıları, *an.y.* 4; birinci ve ikinci Tanrı, **hén** 9, 11

tanrı coşturması / enthousiasmós (*enthusiasm*): bkz. tanrısal esin

tanrı sözcüsü / prophêtês (*prophet*): bkz. kâhin

tanrı tutsaklığı / enthousiasmós (*possession*): bkz. tanrısal esin

tanrısal (-olan) / theíon (*divine*): Miletosluların *Urstoff*'unun tanrısallığı, **phûsis** 2, **theíon** 1; evrenin tanrısallığı, **kósmos** 2, 4; Aristoteles'in reddi, *an.y.* 3; gök cisimlerinin tanrısallığı, **ouránioi**, *çeş.y.*; Proklos'ta tanrısal rûhlar, **psûkhê** 35

tanrısal esin / enthousiasmós (*enthusiasm*): ozanın ve kâhinin Tanrıya tutsaklığı, **mantikê** 2-3; homoiopathik tedâvi, **kátharsis** 3

tanrısal öngörü / **prónoia** (*providence*): içkin ve aşkın, **prónoia** 1; emir ve infâz ayrımı, 2; Tanrı'nın dolaylı öngörüsü, **sûmpátheia** 8; daha ast tanrıların öngörüsü, **daímôn** 3, **prónoia** 2, **theós** 5; Stoacılar'ın kaderle özdeşleştirmesi, **heimarménê**

tanrısal ulak, melek / **ángelos** (*angel*): Yunan felsefesinin **daímones**'iyle özdeşleştilen, **daímôn** 4; "güçler"le özdeşleştirilen, **dûnamis** 6; Proklos'ta haberci rûhlar, **psûkhê** 35

Tanrı'ya erme / **homoíôsis** (*assimilation*): Pûthagorasçı-Platoncu gelenekte, **homoíôsis**; öngereği olarak arınma, **kátharsis**

taşıt / **ókhêma** (*vehicle*): bkz. yıldız beden

taşıyıcı / **hûpokeímenon** (*substratum*): bkz. tözsel dayanak

taşma / **éklampsis** (*emanation*): Plotinos'un yaratım metaforu, **éklampsis**, **próhodos** 1; Proklos'un mathematik benzetmeyi yeğlemesi, **próhodos** 2

tecrübe bkz. deneyim

tefsîr / **allêgoría** (*exegesis*): bkz. yorum

teleologya (*teleology*): Anaksagoras'ta ve Diogenes'te, **nous** 4; Platon'da, *an.y.* 7, **télos** 2; Aristoteles'te ve ardından gelenlerde, **télos** 3-4; organik bir bütündeki parçaların, **hólon** 6, 8

temas / **haphê** (*contact*): Atomcular tüm duyumu temasa indirger, **aísthêsis** 9, **dûnamis** 1, **páthos** 4; atom öbeklerinin oluşumunda, **génesis** 8; Platon'da duyumun temeli olarak, **páthos** 6; tüm hareketin nedeni, **klnoún** 9; temasa ve benzerliğe dayanan evrensel etkileşim, **sûmpátheia** 6; Aristoteles'te ve Plotinos'ta problem, *an.y.* 7

temâşâ / **theória** (*contemplation*): insânlar için mutluluğu oluşturur, **eúdaimonía**, **nous** 9; insânı Tanrı'nın hayâtına yaklaştırır, *an.y.*; Aristoteles'in temâşâ theorisi, **theória**; kendisinin bir sonucu olarak varlığa-getirme, **nous** 19; Plotinos için etkinliğe doğru çöker, **phûsis** 5, **theória**

te'vîl / **allêgoría** (*exegesis*): bkz. yorum

theologya / **theología** (*theology*): teknik ve teknik olmayan kullanım, **theología** 1-2; Aristoteles'te, **philosophía** 1; Stoacı bölümleme, **theología** 3

theorik bilim / **theória**, **theôretikê** (*theoretical science*): Aristoteles'in kullanımı, **epistêmê** 5; Aristoteles'in theorik ve pratik bilgelik ayrımı, **phrónêsis** 2, **sophía**

theourgía (*theurgy*): theorik temeli, **dûnamis** 11; geç dönem Platonculuktaki pratik, **mantikê** 5

theurgi / theourgía (*theurgy*): bkz. **theourgía**

tin / pneuma, thûmós (*spirit*): Homeros'ta "manevî" yeti ve ötesi, **psûkhê** 2-3, 6; Platon'da gönül rûhu, *an.y.* 15, 17; Aristoteles'te teşekkülü ether'e benzer, **ókhêma** 3; geç dönem Stoacılıkta mâddî-olmayan tin, **pneuma** 6

titreşme / palmós (*vibration*): atomların aslî doğal hareketi, **kínêsis** 4

tinsel akıl / nous (*intelligence*): bkz. akıl

tohum / spêrma (*seed*): Anaksagoras'ın primordial bulamacı, **génesis** 6, **páthos** 2-3; bulamaçta tohumların baskınlığı, **hólon** 4; homogen bileşim, **stoikheíon** 11-12

tohumcuk akıllar / lógoi spérmatikoi (*seminal reasons*): bkz. tohumcuk sebebler

tohumcuk sebebler / lógoi spérmatikoi (*seminal reasons*): Stoacı theori, lógoi spérmatikoi; daha dirimselci görüşe yol açar, **dûnamis** 9; Plotinos'ta, **lógos** 5

ton / tónos (*tension*): bkz. gerilim

toplam / pan (*total*): Platon'da bütüne karşıt, **hólon** 6; Aristoteles'te, *an.y.* 7

toplama / sûnagôgê (*collection*): Platoncu tümevarım türü, **sûnagôgê, diaíresis** 2; *Sophistês*'te ve *Politikos*'ta, **têkhnê** 2

toplaşma / sûnkrisis (*association*): Anaksagoras'ta dönüşüm açıklaması olarak, **génesis** 6-7; **páthos** 3; Atomculukta, *an.y.* 8, **kínêsis** 4; Platon reddeder, **génesis** 11; Aristoteles reddeder *an.y.* 14; Atomculukta bir öbek olarak rûh, **psûkhê** 7

töre / nómos: bkz. âdet

töz / ousía, hûpóstasis, tóde ti (*substance*): Aristoteles'in arayışı, **ousía** 2; Aristoteles'te tipleri, 3; Aristoteles'e Stoacı ve Plotinosçu tepki, 4; Platon nitelikten ayırır, **poión**; birinci anlamda, **tóde ti**; ilineksel değişmeye karşıt olarak töz bakımından değişme, **génesis** 2, 15; bir, töz değil, **hén** 2; Aristoteles için mâdde töz değil, **hûlê** 3; Plotinos için de, **kakón** 8; birim ya da nokta olarak, **monás**; öz bakımından "var-duran" tözdür, on 3

tözsel dayanak / hûpokeímenon (*substratum*): Aristoteles'in değişme analizindeki rolü, **hûpokeímenon**; taşıyıcı olarak mâdde, **hûlê** 2, **stoikheíon** 15; töz olduğu iddiâsı, **ousía** 3; Stoada, *an.y.* 4; taşıyıcı olarak rûh, **psûkhê** 23; mantıksal dayanak ve mantıksal öz-nitelik, **sûmbebêkós** 2

tözsel taşıyıcı / hûpokeímenon (*substratum*): bkz. tözsel dayanak

tözsel yatak / hûpokeímenon (*substratum*): bkz. tözsel dayanak

"triad" / **triás** (*triad*): geç dönem Platonculukta yapı theorisi, **triás**, *çeş.y.*; rûhlar sorununa uygulanımı, **psûkhê** 35

tutku / **páskhein, páthos** (*passion*): bkz. edilgi

tümel / **kathólou** (*universal*): Aristoteles'in theorisi, **kathólou**; Epikurosçu theori, **prólêpsis**; duyumun kavradığı somut tümel, **gnôrimon** 2; tümevarım çerçevesinde, **epagôgê** 1, 4

tümevarım / **epagôgê, sûnagôgê** (*induction*): Sokratik ve Platonik önbelirtiler, **epagôgê** 1-2; tüm bilimsel bilginin temeli, 3; tümeli kavrar, 4; tam, 6; **sûnagôgê** veya Platonik induksiyon için bkz. toplama

tür / **génos, eídos** (*kind*): bkz. cins olduğu iddiâsı, **ousía** 2; tür ve öz, an.y. 3

tür / **eídos** (*species*): töz olduğu iddiâsı, **ousía** 2; **eídos** ve öz, *an.y.* 3

türsel ayrım / **diaphorá** (*difference*): bkz. özgül ayrım

türüm / **éklampsis** (*emanation*): bkz. taşma

u

uçsuz / **ápeiron** (*infinite*): bkz. belirlenimsiz, sınırsız

unsur bkz. öge

urstoff / **arkhê** bkz. ilke

uygulama bilimi / **poiêtikê, tékhnê** (*applied science*): Platon'da, **tékhnê** 3-4; Aristoteles'te, *an.y.* 6, **epistêmê** 4

uyum / **harmonía** (*harmony*): original theorinin uygulanımları, **harmonía**; rûhun arınması olarak, **kátharsis** 1; göklerin hareketinin temâşâsı yoluyla rûhta yeniden tesîs edilir, **kinoún** 5, **ouranós** 2-3; evrende, **kósmos** 1; Stoik "doğaya uyum", **nómos** 2, **eúdaimonía**; harmoni olarak **rûh, psûkhê** 10-11; Dünyâ Rûhunda, **psûkhê tou pántos** 1; ve ölçülülük, **sôphrosûnê**

uyuşum / **harmonía**: bkz. uyum

uzun ömür / **aiôn** (*life-span*): ve öncesizlik-sonrasızlık düşüncesi, **aiôn**

ü

üç kısımlı rûh (*tripartite soul*): Platon'da, **nóêsis** 9; **psûkhê** 15; geç dönem Stoa'da yeniden tesîsi, **nóêsis** 17; ve Platon'da duygulanımlar, **páthos** 7

üçlü yapı / **triás** (*triad*): bkz. triad

üretme bilimi / **poiêtikê** (*productive science*): bkz. produktiv bilim

ürün / **érgon** (*product*): zorunlu olarak bir "dış şey"de değil, **érgon** 1

V

vacuum / **kenón** bkz. boşluk

varageliş / **génesis** (*becoming*): Parmenides'te varlığa karşıt, **génesis** 4; Platon'da varlığa karşıt, *an.y.* 9; üretici ve varlığa getirici etkinliğin konusu, **tékhnê** 6

varagetirilmemiş / **agénêtos** (*uncreated*): bkz. doğurulmamış

varedici / **dêmiourgós**: bkz. yapıcı

varlığa getirici / **dêmiourgós**: bkz. yapıcı

varlık / **on** (*being*): Parmenidesçi antinomiler, **on** 1; metafiziğin konusu varlık *olarak* varlık, 3; Plotinos'ta nous düzeyinde başlar, 4; karakteristik özelliği bir'lik, **hén** 3-4; aşkınlığı, **hûperousía, on** 3; hareketini Parmenides inkâr eder, **kínêsis** 2; varolanın ötesinde Bir, **hén** 11-12; varolanın ötesinde İyi, **agathón**; töz olarak, **ousía** 2; temâşâ konusu olarak, **tékhnê** 6; cân ve akıl bahşedilmiş olarak, **triás** 2

varolan bkz. varlık

var-olmayan / **mê on** (*nonbeing*): Parmenides'in koyduğu şekliyle problem, **on** 1; Platon'un çözümü, **on** 2, **héteron**; Aristoteles'in çözümü, **on** 3, **stérêsis**; yanlış yargılar problemiyle bağlantısı, **dóksa** 4; lzâfî, *an.y.* 13; var-olmayan olarak **mâdde, hûlê** 6

via eminentiae (tenzîh yolu): Tanrı'ya bilişsel bir yaklaşım olarak, **ágnôstos** 2

via negativa (olumsuzlama yolu) Tanrı'ya bilişsel bir yaklaşım olarak, **ágnôstos** 2

vis vitalis / **dûnamis zôtikê** : bkz. dirimsel kuvvet

Y

yabancılaşma, yadırgama / **allotriósis** (*alienation*): Stoacı benimseme öğretisinin bağlaşığı, **oikeíôsis**

yalan / **pseúdos** (*error*): bkz. yanlış

yanılgı / **pseúdos** (*error*): bkz. yanlış

yanış bkz. kosmik yangın

yanlış / **pseúdos** (*error*): kadîm algı theorilerinde açıklanamaz, **nóêsis** 2; Empedokles'te, *an.y.* 3; duyularda yanlış olmaz, **aísthêsis** 24, **dóksa** 7; yargıda ortaya çıkar, **dóksa** 4, **nóêsis** 12, 15

yanlışlık / **pseúdos** (*falsity*): güzel sanatlarda, 7; ayn.z. bkz. yanlış

yansı / **eikôn** (*reflection*): bkz. imge

yansız / **adiáphoron** (*neutral*): insân eylemlerinin ahlâkî içeriğinin Stoacı ayrımı, **adiáphoron**

yapıcı / **dêmiourgós** (*craftsman*): Platon'da, **dêmiourgós** 1; Philon'un **lógos**'a verdiği işlev 2; iyiliği, **kinoún** 5; tanrısal ve insânî yapıcılık, **mímêsis** 1-3; ve Tanrı'nın düşünceleri olarak Formlar, **noêtón** 2; ve Platon'da kosmik akıl, nous 5-6; Dünyâ Rûhunu varlığa getirir, **psûkhê tou pántos** 1

yaraşır edimler / **kathêkonta** (*befitting acts*): Stoacı ahlâk sisteminde, **adiáphoron**

yaratıcı / **dêmiourgós** (*creator*): bkz. yapıcı

yargı / **dóksa, krísis, hûpólêpsis** (*judgement*): Platon'un theorisi, **dóksa** 4; bir açıklamaya dayalı doğru yargı, **epistêmê** 2; Aristoteles'in theorisi, **nóêsis** 12; Aristoteles'te olumsal, **dóksa** 5; Epikurosçu görüş, **nóêsis** 15; Khrûssippos'un tüm etkilenimleri yargılara indirgemesi, *an.y.* 17; Plotinosçu, *an.y.* 19

yargıyı askıya alma / **epokhê** (*suspension of judgement*): Skeptisisim'deki yeri, **éndokson** 10

yasa / **nómos** (*law*): Herakleitos'ta yasa olarak kosmik düzen, **kósmos** 2; insân ürünü yasanın keyfî doğası, **nómos** 1; tanrısal yasa, *an.y.* 2

yasa-koyucu / **nomothétês** (*lawgiver*): Platon'da adları bahşeden olarak, **ónoma** 2; Epikuros'un reddi, *an.y.* 6; Stoa'da ve Philon'da, *an.y.* 7

yaşam / **zôê** (*life*): bkz. dirim

yaşantı bkz. deneyim

yatak / **hûpokeímenon** (*substratum*): bkz. tözsel dayanak

yatkınlık / **diáthesis** (*disposition*): rûhun daha karârlı hâline karşıt olarak, **héksis**

yazgı / **heimarménê** (*fate*): bkz. kader

yazılmayan öğretiler / **ágrapha dógmata** (*unwritten doctrines*): Platon'da sözlü gelenek ve bunun Aristoteles'in eleştirisiyle bağıntısı, **ágrapha dógmata**

yazılmayan yasa / **ágraphos nómos** (*unwritten law*): ilâhî onay, **nómos** 2

yeğleme bkz. seçim

yeğlenir edimler / **proêgmena** (*preferable acts*): Stoacı ahlâk sisteminde, **adiáphoron** 1

yeniden-doğum / **palingenesía** (*rebirth*): bkz. yeniden-varagelme

yeniden-varagelme / **palingenesía** (*reincarnation*): Pûthagoras'ta ve Platon'da, **palingenesía, psûkhê** 13-14; Empedokles'te **psûkhê** 12; Plotinos'ta, *an.y.* 31; Proklos'ta, *an.y.* 36

yer / **tópos, pou** (*place*): Aristoteles'in theorisi, **tópos**; Aristoteles'te kategorya olarak **pou**; "doğal yer" theorisi, **stoikheíon** 17; Formların yeri, **eídos** 10

yer-değiştirme / **phorá** (*locomotion*): Platon'da, **kínêsis** 6; ve Aristoteles, *an.y.* 7, **phorá**; ve ilk hareket ettirilen, **kinoún** 7

yeti / **dûnamis** (*faculty*): Aristoteles'te rûh yetisi, **psûkhê** 25; bir organla eşleştirilmiş, **hólon** 8; Stoa'da, **psûkhê** 28

yıldız beden / **ókhêma** (*astral body*): Platon'da ve geç dönem Platonik gelenekte theori, **ókhêma**

yıldız rûhları (*star souls*): Platon'da, **kinoún** 6, **ouránioi** 2; Aristoteles'te, **kinoún** 8, **ouránioi** 3; insân rûhlarına etkileri, **ókhêma** 4

yıldız theologyası (*astral theology*): geç dönem antikitede geliştirilir, **ouránioi** 7, **ouranós** 3

yıldızlar / **ouránioi** (*stars*): bkz. gök cisimleri

yıldızların ölümsüzlüğü (*astral immortality*): havânın ve **aithêr**'in doğasıyla bağıntılı, **aêr** 2; Poseidonios tarafından sürdürülür, **athánatos** 2

yoğagidiş / **phthorá** (*corruption*): **génesis**'in bağlaşığı, **phthorá**; **ârzûlayan** yeti yoğagidebilir, **epithûmía**; yıldız bedenin statüsü, **ókhêma** 4

yoğagitmez / **áphthartos** (*incorruptible*): Miletos Urstoff'u, **phûsis** 2; gök cisimleri, **ouránioi** 4, **ousía** 3; evren, **áphthartos**

yokedilemez bkz. yoğagitmez

yokluk bkz. var-olmayan

yokolmaz bkz. yoğagitmez

yokoluş bkz. yoğagidiş

yoksunluk / **stérêsis** (*privation*): Aristoteles'in değişme analizinde, **génesis** 13, **stérêsis**; ve mâdde, **hûlê** 6, 10; Stoacı düşünme theorisinde bir ilke, **nóêsis** 16; Plotinos'ta, **kakón** 8

yorum / **allêgoría** (*exegesis*): filozofların mitler hk. yorumu, **mûthos** 1

yüklem, yüklemleme / **katêgoría** (*predication*): Platon'da Formlar theorisiyle bağlantısı, **eídos** 11; Aristoteles'te, *an.y.* 16; yüklem ve konu, **hûpokeímenon**; yüklemin tümeli, **kathólou**

yüklemlenebilir (*predicable*): Aristoteles'in öğretisi, **ídion**

yüklemler (*predicaments*): Aristoteles'in on kategoryası, **katêgoríai**; yüklemlenebilirlerle bağıntısı, **ídion**

yürek / **kardía** (*heart*): algının yeri olarak, **kardía**, *çeş.y.*; ve varageliş, **pneuma** 3

z

zaman / **khrónos** (*time*):kişileştirilmiş bir figür olarak, **khrónos** 1-2; Pûthagorasçılar sayıya indirger, 4; Platon'un theorisi, 5-6; Aristoteles'in, 7; Epikurosçu ve Stoacı, 8; Plotinos, 9; per accidens uzunluk, **mégethos** 4; sürekli bir nicelik olarak, **posón**; Aristoteles'te kategorya, **poté**; bir ilineğin ilineği olarak, **sûmbebêkós** 3; rûh zamandan ve öncesiz-sonrasızlıktan pay alır, **psûkhê** 36

zekâ / **nous** (*intelligence*): bkz. akıl

zıd / **enantíon** (*opposite*): bkz. karşıt

zihin / **nous, logistikón, hêgemonikón** (*mind*): bkz. akıl

zorunluluk / **anánkê** (*necessity*): amaçsız işler, **anánkê** 1; Platon'da bir yarı-neden, 2; Aristoteles'te bir rol, kıyâslı akılyürütme, 3; Atomculukta zorunlu hareket, **kínêsis** 4; doğaya özdeş amaçlı tasarıya karşıt, **télos** 2; ve rastlantı, **tûkhê**

YUNANCA-TÜRKÇE
(OSMANLICA-LATİNCE-İNGİLİZCE)
KILAVUZ

a

adiáphoron: farksız, ayrımsız, kayıtsız, yansız (Osm. *lâ-kaydî*; Lat. *indifferens*; İng. *indifferent, neutral*)

aêr: havâ (Lat. *aer, aura*; İng. *air*)

agathón: iyi, en yüksek iyi (Osm. *hayr, hayr ül-a'lâ*; Lat. *bonum, summum bonum*; İng. *good, highest good*)

agénêtos: varagelişi-olmayan, doğurulmamış, varagetirilmemiş (Ar. *lem-yelûd*; İng. *uncreated, ungenerated*)

ágnôstos: bilinmeyen, bilinmez, bilinemez (Osm. *lâ-edrî, mechûl*; Lat. *ignorabilis, incognitus*; İng. *agnosticism, unknowable*)

ágrapha dógmata: yazılmayan öğretiler (İng. *unwritten doctrines*)

ágraphos nómos: yazılmayan yasa (İng. *unwritten law*)

aídios: kalıcı, dâimî, süregiden (Osm. *bâki, bekâ, müddet*; Lat. *perdurans, perduratio*; İng. *everlasting, perduration*)

aiôn: ömür, uzun ömür, öncesiz-sonrasızlık (Osm. *ezeliyyet-ebediyyet*; Lat. *aeternitas*; İng. *eternity, life-span*)

aísthêsis: algı, duyum (Osm. *derk, idrâk, hiss, mahsûs*; Lat. *perceptio, sensus*; İng. *perception*)

aísthêsis koinê: ortak duyu(m) (Osm. *hiss-i müşterek*; Lat. *sensus communis*; İng. *common sense, sensation*)

aísthêtón: duyulur, duyusal, algılanır (Osm. *mahsûs*; Lat. *sensibilis*; İng. *perceptible, sensible*)

aithêr: ether, eter (Osm. *esîr*; Lat. *aether*; İng. *ether*)

aítion: neden (Osm. *illet, sebeb*; Lat. *causa, ratio*; İng. *cause*)

akínêtos: hareketsiz (İng. *unmoved*)

alêtheia: hakikat, doğruluk (Osm. *hakikat, iyn, iyân, ayân*; Lat. *veritas*; İng. *truth*)

álgos: acı (Lat. *dolor*; İng. *pain*)

allêgoría: allegorik yorumlama (Osm. *te'vîl, istiâre, tefsîr, mecâz*; Lat. *allegoria*; İng. *allegory, exegesis*)

allofôsis: değişme, başkalaşma, niteliksel değişme (Osm. *tagayyür*; Lat. *alteratio*; *alteration, change, qualitative change*)

allotriósis: yadırgama, yabancılaştırma (İng. *alienation*)

analogía: benzeşim, benzeştirme, oran (Osm. *tenâsüb, temsîl*; Lat. *similitudo, proportio*; İng. *analogy, proportion*)

anámnêsis: anımsama, hâtırlama (Osm. *tahattur, nîm-tahattur*; Lat. *memoria, reminiscentio, recollectio*; İng. *recollection*)

anánkê: zorunluluk (Osm. *zarûret, vücûb*; Lat. *necessitas*; İng. *necessity*)

anaplêrôsis: doldurma, dolma, doyma, doyum (Osm. *temliye, tatmîn, gınâ*; Lat. *repletio, satisfactio*; İng. *filling up*)

ángelos: tanrısal ulak (İng. *angel*)

anomalia: anomali (İng. *anomaly*)

apátheia: etkilenimsizlik, duygulanımsızlık, duyumsamazlık, duyarsızlık (Osm. *fıkdân-ı hassâsiyyet*; Lat. *inadfectatum, inaffectum, stupor, lentitudo*; İng. *apathy, impassibility, unaffected*)

ápeiron: sınırsız, uçsuz, belirsiz, belirlenimsiz, tanımsız (Osm. *gayr-i muayyen*; Lat. *indefinitus*; İng. *indefinite, indeterminate, infinite, unlimited*)

aphaíresis: soyutlama (Osm. *tecrîd*; Lat. *abstractio*; İng. *abstraction*)

áphthartos: yoğagitmez, yokolmaz, bozulmaz (Osm. *lâ-yefnâ*; Lat. *incorruptibilis*; İng. *incorruptible, indestructible*)

apódeiksis: kanıtlama, tanıtlama, kanıt (Osm. *isbât, bürhân*; Lat. *demonstratio*; İng. *demonstration, proof*)

apókrisis: ayrışma (İng. *separation*)

aponía: acısızlık (İng. *painlessness*)

aporía: çıkmaz, açmaz, güçlük, sorun (Osm. *gayr-i kabil-i hall mes'ele*; Lat. *ambiguus, quaestio*; İng. *difficulty, problem*)

aporrhoaí: akıntılar (Osm. *cery, cereyân*; Lat. *efflux, effluentiae*; İng. *effluences*)

aretê: üstünlük, erdem (Osm. *fazîlet*; Lat. *virtus, excellens, excellentia*; İng. *virtue*)

arithmós: sayı (Osm. *aded*; Lat. *numerus*; İng. *number*)

arithmós eidêtikós: ideal sayı (İng. *ideal number*)

arithmós mathêmatikôs: mathematik sayı (İng. *mathematical number*)

arkhê: ilke, ana mâdde (Osm. *mebde', umde*; Lat. *principium*; İng. *principle*; Alm. *urstoff*)

asûmmetron: ortak-ölçülemez, orantısız (Osm. *gayr-i kabil-i kıyâs*; Lat. *incommensurabilis*; İng. *incommensurable*)

ataraksía: denge, rûhun dinginliği (Osm. *itmînân-ı nefs*; Lat. *quies, transquillitas*; İng. *equilibrium*)

athánatos: ölmez, ölümsüz (Osm. *lâ-yemût*; Lat. *immortalis*; İng. *immortal*)

átomon: atom (Osm. *cüz'-i ferd, cevher-i ferd*; Lat. *atomus, corpusculum*; İng. *atom*)

átomon eídos: bölünmez tür, en alt tür (Osm. *cüzü' lâ-yetecezzâ*; Lat. *infima species*)

autárkeia: kendine-yeterlik (Osm. *istiğnâ'*; İng. *self-sufficiency*)

autókinêsis: kendinden-hareket (İng. *self-motion*)

autómaton: kendiliğinden, kendiliğindenlik (Osm. *tav'î, taviyyet*; Lat. *automatus, spontaneus, spontaneitas*; İng. *spontaneity*)

b

báros: ağırlık (İng. *weight*)

boúlêsis: dilek, istek (Osm. *ihtiyâr*; Lat. *conciliatio, voluntas*; İng. *wish*)

boúleusis: düşünüp-taşınma (Osm. *istişâre, taammüd, kasd*; Lat. *consilium, concilium, deliberatio*; İng. *deliberation*)

d

daímôn: daimon, doğaüstü tinsel varlık (İng. *demon, supernatural spirit*)

dêmiourgós: yapıcı, usta, sanatkâr (İng. *craftsman, creator, maker, demiurge*)

diaíresis: bölme, ikiye-bölme (Osm. *taksîm*; Lat. *divisio*; *distinction, division*)

dialektikê: dialektik, eytişim (İng. *dialectic*)

diánoia: anlama, düşünme, konuşmalı akılyürütme (Osm. *fikr, tefekkür, taakkul, akl*; Lat. *intelligere, intelligentia, intellectus, cogitare, co-*

gitatio, meditatio; İng. *discursive reasoning, thinking, understanding*)

diaphorá: ayrım, özgül ayrım, türsel ayrım (Osm. *beyn, fark, fasl, fasl-ı karîb*; Lat. *differentio*; İng. *difference, distinction, specific difference*)

diáthesis: yatkınlık, yetenek, kabiliyet (Osm. *istidâd*; Lat. *dispositio*; İng. *disposition*)

díkê: adâlet (Osm. *adl, sıdk*; Lat. *ius, iustitia*; İng. *justice*)

dínê: girdâb, anafor, hortum (İng. *vortex*)

dóksa: kanı, yargı (Osm. *zann, re'y, hükm*; Lat. *opinio, iudicium*; İng. *judgement, opinion*)

dûás: dûad, çift (Osm. *zevc, isneyn, tesniye, sünâî*; Lat. *duo, duplus, duplex*; İng. *dyad, pair*)

dûnamis: güç, kuvve, etkin güç, edilgin güç (Osm. *kuvve, kuvve-i mekniye*; Lat. *potestas, potentia*; İng. *capacity, faculty, occult power, potentiality, power*)

dûnamis zôtikê: dirimsel kuvvet (Osm. *kuvve-i hayeviyye*; Lat. *vis vitalis*; *vital force*)

ẹ̀

eídôlon: imge (Osm. *sûret*; Lat. *idolon, idolum*; İng. *image*)

eídos: görüntü, biçim, formal neden, tür, öz (Osm. *sûret, misâl, müsül, nev'*; Lat. *forma, species*; İng. *essence, form, formal cause, intelligible form, kind, species*)

eikôn: kopya, yansı, imge (Osm. *tasvîr*; Lat. *imago*; İng. *image, reflection*)

ekeí: ora, öte (Osm. *uhrâ*, tasvf. *meâd*; Lat. *illic*; İng. *yonder*)

ékhein: sâhibolma, iyelik (Lat. *habere*; İng. *possession*)

éklampsis: taşma, türüm (Osm. *sudûr, feyz*; Lat. *emanatio*; İng. *emanation*)

ekpûrôsis: yanış, kosmik yangın (Lat. *conflagratio*; İng. *conflagration*)

eksôterikoí lógoi: kamuya açık konuşmalar (İng. *exoteric writings*)

ékstasis: kendinden-geçme, ekstaz, mistik birleşme (Osm. *vecd, teşevvuk*, tsvf. *mestî, şekr, şarâb*; Lat. *elatio*; İng. *ecstasy, mystical union*)

élenkhos: irdeleme, çürütme, sorgulama (Osm. *cerh*; Lat. *argumentum*; İng. *interrogation, refutation, scrutiny*)

empeiría: deneyim (Osm. *tecrübe*; Lat. *experientia*; İng. *experience*)

émphasis: görsel imge (İng. *visual image*)

enantíon: karşıt (Osm. *zıdd*; Lat. *oppositum*; İng. *opposite*)

enárgeia: açıklık, kendinden-apaçıklık (Osm. *vuzûh, bedâhet*; Lat. *claritas, evidentia*; İng. *clarity, self-evident*)

éndeia: eksiklik, ihtiyâc (İng. *lack*)

endelechéia: kesintisiz hareket (İng. *endelechy*)

éndokson: genel kanı, yaygın sanı (Osm. *re'y-i âmm, ârâ, ârâ-yi umûmiyye*; Lat *placitum, placita*; İng. *common sense, communis opinio*)

enérgeia: etkinlik, fiil, edim, edimsellik (Osm. *fi'l, fa'âliyyet*; Lat. *actus, actualitas*; İng. *act, actuality, functioning*)

enképhalos: beyin (İng. *brain*)

énnoia: kavram (Osm. *mefhûm*; Lat. *conceptus, notio, notitia*; İng. *concept*)

énnoia koinê: ortak kavram (Lat. *notio communis*; İng. *common concept*)

entelékheia: tamâmlanmış etkinlik, edimsellik (Osm. *fi'liyyat, kemâl, gaye-i kemâl, kemâl-i evvel*; Lat. *actu, in actu*; İng. *actuality, completion, entelechy, perfection*)

enthousiasmós: tanrı tutsaklığı, tanrısal esin, tanrı-coşturması (Osm. *cezbe, cezbe-i ilâhî*; Lat. *divinus adflatus*; İng. *enthusiasm, possession*)

epagôgê: induksiyon, tümevarım (Osm. *istikrâ*; Lat. *inductio*; İng. *induction*)

epeíkeika: hakikatlılık (Osm. *sıdk*; Lat. *veracitas*; İng. *equity*)

epistêmê: bilgi, bilim (Osm. *ilm*; Lat. *scientia*; İng. *knowledge, science*)

epistrophê: geri-dönüş (Osm. *vuslat, avdet*, tsvf. *visâl*; Lat. *reditus*; İng. *return*)

epithûmía: arzû, arzûlama (Osm. tsvf. *nefs-i emmâre*; Lat. *desiderium, desideratio*; İng. *appetite, desire*)

epokhê: yargıyı askıya alma (İng. *suspension of judgement*)

érgon: iş, işlev, ürün (Osm. *fi'l*; Lat. *act, actio, operatio*; İng. *action, function, product*)

érôs: aşk, ârzû (Lat. *amor, caritas*; İng. *desire, love*)

êthos: karakter (Osm. *hulk, hulkî*; Lat. *mos, moralis*; İng. *character*)

étûmon: doğru, gerçek, hakikî, etûmologya (Osm. *iştikak, ilm-i iştikak*; Lat. *etymologia*; İng. *etymology*)

eúdaimonía: mutluluk (Osm. *saâdet, refâh*; Lat. *felicitas, beatitudo*; İng. *happiness*)

eúlogon: akla uygun mazeret (İng. *reasonable defense*)

eupátheia: hoş-duyum (İng. *affect*)

g

génesis: varageliş, oluş, süreç (Osm. *kevn*; Lat. *generatio*; İng. *becoming, begetting, change, process*)

génos: cins (Osm. *kavm, cins*; Lat. *gens, genus*; İng. *genus, kind*)

gnôrimon: bilinir, bilinirlik (İng. *knowability*)

gnôsis: bilme, bilgi (Osm. *irfân, marifet, vukuf*; Lat. *cognitio*; İng. *knowledge*)

h

haphê: dokunma, temas (Osm. *temâss*; Lat. *tactus*; İng. *contact, touch*)

harmonía: uyum, uyuşum (Osm. *âheng, imtizâc*; Lat. *harmonia*; İng. *harmony*)

hêdonê: haz (Osm. *hazz, sefâ'*; Lat. *voluptas*; İng. *pleasure*)

hêgemonikón: emredici yeti, başgüdücü (İng. *directive faculty, intellect, mind, reason*)

heimarménê: kader, yazgı (İng. *fate*)

héksis: hâl, alışkanlık, karakter (Osm. *meleke*; Lat. *habitus*; İng. *character, habit, state*)

hêlios: güneş (Osm. *şems*; Lat. *sol*; İng. *sun*)

hén: bir (Osm. *ahad*; Lat. *unum*; İng. *one*)

henás: henad, bir'lik, tek'lik (İng. *henad*)

heteroiosis: başkalaşma (İng. *alteration*)

héteron: başka, başkalık (Osm. *gayr*; Lat. *alter, alius*; İng. *other*)

hólon: bütün, organizma, evren (Osm. *küll*; Lat. *totus*; İng. *organism, universe, whole*)

homoioemeres: *homoeomeries*

hómoios: benzer, eş (Osm. *şibh*; Lat. *similis*; İng. *like, similar*)

homoíôsis: benzeme, Tanrı'ya özümsenme (Osm. tsvf. *fenâfillah*; İng. *assimilation*)

horismôs: tanım (Osm. *hadd, ta'rîf*; Lat. *terminus, definitio*; İng. *definition*)

hormê: içtepi, içgüdü, iştihâ (Osm. *ilcâ', insiyâk, sevk-i tabîî, sevk-i garîze, sâik, kuvve-i şevkiyye*; Lat. *impulsus, impulsio, instinctus, motus, motio*; İng. *appetite, impulse, instinct*)

hóros: tanım (Osm. *hadd, ta'rîf*; Lat. *terminus, definitio*; İng. *definition*)

hûlê: mâdde, özdek (Osm. *heyûlâ', heykel, mâdde, tıyne*; Lat. materies; *material cause, matter*)

hûlê noêtê: düşünülür mâdde (İng. *intelligible matter*)

hûperousía: aşkınlık (Osm.*müteâl, müteâlî*; Lat. *transcendens*; İng. *transcendence*)

hûpodokhê: alan, yer, kundak (Osm. *mahall*; Lat. *receptaculum*; İng. *receptacle*)

hûpokeímenon: dayanak, taşıyıcı, töz, konu (Osm. *ayn, cevher, mevzû, mâ-bih-il-kıvâm*; Lat. *subiectum, substratum, substantia*; İng. *substratum*)

hûpólêpsis: yargı, yargılama (Osm. *hükm, kazâ'*; Lat. *iudicium*; İng. *judgement*)

hûpónoia: gizli anlam (Osm. *istinbât*; İng. *hidden meaning*)

hûpóstasis: altta-duran, töz (Osm. *uknûm, kavm, ayn*; Lat. *substantia*; İng. *hypostasis, substance*)

hûpóthesis: ilke, koyut, hipotez (Osm. *farz, farziyye, faraziyye*; Lat. *suppositio*; İng. *principle*)

i

ídion: özgülük (Osm. *hassa*; Lat. *proprium, proprietas*; İng. *property*)

isomoiría: denge (Osm. *muvâzene*; Lat. *aequilibritas*; İng. *equilibrium*)

isonomía: denge (Osm. *muvâzene*; Lat. *aequilibritas*; İng. *equilibrium*)

k

kakón: kötü (Osm. *şerr, şirrîr, şerîr*; Lat. *malum*; İng. *evil*)

kállos: güzellik (Osm. *bedâat*; Lat. *pulcher, pulchritudo*; İng. *beauty*)

kardía: yürek, kalb (Lat. *cor, cordis*; İng. *heart*)

katálêpsis: kavrayış (Osm.*fikr-i ibtidâî, tasavvur-ı sâzec*; Lat. *apprehensio*; İng. *apprehension*)

katêgoría: yüklem, yüklemleme (Lat. *praedicatum, praedicatio*; İng. *predication*)

katêgoríai: kategoryalar (Osm. *ma'kulât, ma'kulât-ı aşere*; Lat. *categoriae, praedicamenta*; İng. *categories, predicaments*)

kátharsis: katharsis, arınma, söktürme (Osm. *tasfiye, tahliye, tahâret, teshîl*; Lat. *purgatio, purificatio, evacuatio*; İng. *catharsis, purgation, purification*)

kathêkonta: yaraşır edimler (İng. *befitting acts*)

káthodos: iniş, düşüş, rûhun düşüşü (Osm. *nüzûl*; Lat. *descensus, descentio*; İng. *descent (of the soul), fall*).

kathólou: bütünsel, tümel (Osm. *küllî*; Lat. *universalis*; İng. *universal*)

keísthai: konum (Osm. *vaz'iyyet*; Lat. *situs, positio* ; İng. *position*)

kenón: boş, boşluk (Osm. *halâ'*; Lat. *vacuum, vacuus*; İng. *void*)

kénôsis: boşalma, boşaltma (Osm. *tahliye*; Lat. *depletio*; İng. *depletion*)

khôra: yer, alan, kundak (Osm. *mekân*; Lat. *locus*; İng. *area, space*)

khôristón: ayrı töz (Osm. *fasl, mücerred*; Lat. *distinctus, separatus, abstractum*; İng. *separate substance*)

khrónos: zaman (Osm. *zemân, vakt*; Lat. *tempus*; İng. *time*)

kínêsis: hareket, devinim (Lat. *motus, motio*; İng. *change, motion*)

kinoún: hareket-ettirici, etkin neden (Osm. *illet-i fâile*; Lat. *causa efficientia*; İng. *efficient cause, mover*)

koinónía: birleşiklik (Osm. *iştirâk*; Lat. *communio*; İng. *combination*)

kósmos: kosmos, dünyâ, evren (Osm. *dünyâ, âlem, kâinat*; Lat. *mundus, rerum natura, universe*; İng. *cosmos, order, universe, world*)

kósmos aisthêtós: duyulur dünyâ (Osm. *âlem-i mahsûsât*; Lat. *mundus sensibilis*; İng. *sensible universe*)

kósmos noêtós: düşünülür dünyâ (Osm. *âlem-i makulât*; Lat. *mundus intelligibilis*; İng. *intelligible universe*)

krásis: karma, karışım (Osm. *mezc*; Lat. *temperatio*; İng. *mixture*)

krísis: yargı (Osm. *kazâ', hükm*; Lat. *iudicium*; İng. *judgement*)

L

logismós: konuşmalı akıl-yürütme (Osm. *ta'dâd, muhâsebe, mukâyese, muhâkeme*; Lat. *calculatio, computio, ratiocinatio*; İng. *discursive reasoning, reasoning, thinking*)

logistikón: akıl (Osm. *akl*, tsvf. *nefs-i nâtıka*; Lat. *ratio*; İng. *intellect, mind, reason*)

lógoi spérmatikoi: tohumcuk sebebler, tohumcuk akıllar (Lat. *rationes seminales* ; İng. *seminal reasons*)

lógos: konuşma, açıklama, îzâh, hesâb, tanım, oran, akıl (Osm. *nutk, kelâm, akl*; Lat. *oratio, ratio*; *account, definition, proportion, reason, speech*)

lûsis: çözüm (İng. *solution*)

m

manía: delilik (İng. *madness*)

mantikê: kehânet, bilicilik (Osm.*ilm-i kehânet, tefe'ül, ilm-i reml*; Lat. *divinatio*; İng. *divination*)

mathêmatiká: mathematik-şeyler (İng. *mathematicals*)

mê on: var-olmayan, yokluk (Osm. *adem*; İng. *nonbeing*)

mégethos: büyüklük (Osm. *cesâmet*; Lat. *magnitudo*; İng. *magnitude*)

meigma: balçık, karışım (İng. *mixture*)

méson: orta (Osm. *vasat*; Lat. *medius*; İng. *mean*)

metabolê: değişme (Osm. *tahavvül*; Lat. *mutatio*; İng. *change*)

metaksú: ara-varlıklar, aracı-şeyler (İng. *intermediaries*)

metempsûkhôsis: rûh-göçü (Osm. *tenâsüh*; Lat. *transmigratio*; İng. *metempsychosis, transmigration*)

métheksis: pay-alma (Lat. *participatio*; İng. *participation*)

míksis: katma, katışım (Osm. *halîta, mahlût*; Lat. *mixtura*; İng. *mixture*)

mímêsis: taklîd, öykünme, sanat (Osm. *taklîd*; Lat. *imitatio*; İng. *art, fine art, imitation*)

monás: monad, tek (Osm. *ferd*; Lat. *unicus, solus*; İng. *one, unit*)

mousikê: mûsikî, müzik (Osm. *musîkî, ilm-i şerîf*; Lat. *musica, musike*; İng. *music*)

mûthos: söylence, mit (Osm. *üstûre*; Lat. *fabula*; İng. *myth*)

n

nóêsis: sezme, düşünme (Osm. *hads, tahaddüs*; Lat. *intuitio, intellecto*; İng. *intellection, knowledge, thinking*)

noêtón: düşünülür, akılsal (Osm. *ma'kul*; Lat. *intelligibilis*; İng. *intelligible, intelligible form*)

nómos: töre, âdet, yasa (Osm. *an'ane, kanûn, nâmûs*; Lat. *lex*; İng. *convention, custom, law*)

nomothétês: yasa-koyucu (Osm. *mukannin, kanûn-şinâs, müteşerri*; Lat. *legislator*; İng. *lawgiver*)

nous: tin, zekâ, akıl, us, zihin (Osm. *zihn, akl*; Lat. *animus, mens, intellectus*; İng. *intellect, intelligence, mind, reason*)

nous pathêtikos: edilgin akıl (İng. *passive intellect*)

nous poiêtikos: etkin akıl (İng. *agent intellect, intuition*)

o

oikeion: bünyeye uygun (İng. *appropriate*)

oikeíôsis: benimseme, ben-sevgisi, kendini-koruma (Osm. *nefsiyye*; Lat. *cupiditas, amor sui, conservatio sui*; İng. *self-acceptance, self-preservation, self-love*)

ókhêma: taşıt, yıldız-bedeni (Osm. *vâsıta*; Lat. *vehiculum, currus*; İng. *astral body, vehicle*)

ón: var-olan (Osm. *mevcûd, tahazzur*; Lat. *ens, entitas, praesens, praesentia*; İng. *being*)

óneiros: düş, rüyâ (Lat. *insomnium, somnium*; İng. *dream*)

ónoma: ad, isim, nam (Osm. *ism, nâm, lâkab, sümüv*; Lat. *nomen*; İng. *name*)

óreksis: iştah, kösnü, açlık güdüsü (Osm. *iştihâ, şehvet, kuvve-i şehvâniyye*; Lat. *appetitus*; İng. *appetite*)

órganon: araç, organ (Osm. *âlet, uzv*; Lat. *organum, instrumentum*; İng. *instrument, organ*)

ouránioi: gök cisimleri (Osm. *semâviyyat, âsmâniyyûn*; Lat. *coelites*; İng. *heavenly bodies, stars*)

ouranós: gök (Osm. *semâ', âsmân, arş*; Lat. *coelum*; İng. *heaven*)

ousía: öz, töz, varlık, varoluş, konu (Osm. *ayn, cevher, zât, mâhiyyet, vücûd, mevcûd*; Lat. *ens, substantia, essentia, existentia*; İng. *essence, existence, substance*)

p

palingenesía: yeniden-varagelme, yeniden-doğum, rûhların göçü (Osm. *ba's-ü ba'd-el-mevt*; Lat. *reincarnatio*; İng. *rebirth, reincarnation*)

palmós: titreşme (İng. *vibration*)

pan: toplam (İng. *total*)

parádeigma: paradigma, ilk-örnek, model, prototip (Osm. *misâl, enmûzec-i evvel*; Lat. *exemplum, exemplar*; İng. *examplar*)

parádeigmata: ilk-örnekler (İng. *examplars*)

parénklisis: sapma (İng. *swerve*)

parousía: şimdi-hâzır-olma, hâl-i hâzır (İng. *presence*)

páskhein: edilgi, alırlık (Osm. *münfaâl, kuvve-i hissiye*; Lat. *affectio*; İng. *passion*)

páthos: etkilenim, duygulanım, nitelik (Osm. *teessür, infiâl, en-yenfaal*; Lat. *affectus, patior, passio*; İng. *affection, emotion, experience, passion, quality*)

péras: sınır (Osm. *nihâyet*; *ultimus*, *terminus*, *limes*, *limitis*; İng. *limit*)

phantasía: hâyaletme, hayâlgücü, izlenim (Osm. *muhayyele*, *tahayyül*, *intıbâ'*, *bentasiyye*, *bantasiye*; Lat. *imaginatio*, *cogitatio*; İng. *image*, *imagination*, *impression*)

philía: dostluk (İng. *friendship*)

philosophía: felsefe (Osm. *hikmet*; Lat. *philosophia*; İng. *philosophy*)

phorá: yer-değiştirme (Osm. *tenakkul*; Lat. *translatio*; İng. *locomotion*, *motion*)

phrónêsis: bilgelik, pratik bilgelik, basîret, düşünme (Osm. *basîret-i kalb*, *ferâset*, *akl-ı amelî*; Lat. *prudentia*; İng. *intellection*, *practical wisdom*, *prudence*, *wisdom*)

phrontís: dikkat (İng. *attention*)

phthorá: yoğagidiş, bozuluş (Osm. *fesâd*; Lat. *corruptio*; İng *corruption*, *passing away*)

phûsika: fizik (bilimi) (İng. *physics*)

phûsikós: doğa düşünürü (Osm. *ehl-i tabîat*, *tabîiyyûn*; Lat. *physicus*; İng. *natural philosopher*)

phûsis: doğa (Osm. *tabîat*; Lat. *natura*; İng. *nature*)

pístis: inanç, kanıt (Osm. *îmân*, *delîl*; Lat. *fides*, *fiducia*; İng. *belief*, *proof*)

pithanón: inandırıcı mazeret (İng. *persuasive defense*)

plêthos: çokluk (Osm. *kesret*; Lat. *pluralis*; İng. *plurality*)

pneuma: havâ, nefes, tin (Osm. *rûh*; Lat. *spiritus*; İng. *air*, *breath*, *spirit*)

poieín: yapmak, etki (Osm. *fi'l*, *en-yef'al*; Lat. *agere*, *actus*, *actio*; İng. *action*)

poiêtikê: sanat, poetika, üretme bilimi (Osm. *sınâât*, *ilm-el-âlî*, *enotika*, *botika*, *eş-şuarâ*; Lat. *poeticus*, *poetica*; İng. *art*, *poetics*, *productive science*)

poiêtikê tékhnê: uygulama bilimi (İng. *applied science*)

poión: nitelik (Osm. *keyfiyyet*; Lat. *qualitas*; İng. *quality*)

pónos: acı, buñ (Osm. *gussa*; Lat. *cruciatus*; İng. *pain*)

pôs ékhein: belli bir hâlde olmak (İng. *state*)

posón: nicelik (Osm. *kemiyyet*; Lat. *quantitas*; İng. *quantity*)

poté: zaman (Osm. *metâ*; Lat. *quando*; İng. *time*, *when*)

pou: nerelik (Osm. *mekân*; Lat. *ubi*; İng. *place*, *where*)

práksis: eylem (Osm. *amel*, *muâmele*; Lat. *usus*, *usurpatio*; İng. *action*)

praktikê: pratik bilim, eyleme bilimi (Osm. *ilm-i amelî*; İng. *practical science*)

proaíresis: düşünülüp taşınılmış seçim, yeğleme (Osm. *amd, kasd, tercîh*; Lat. *praeferatio deliberativus*; İng. *choice*)

proêgmena: yeğlenir edimler (İng. *preferable acts*)

próhodos: öne-yürüyüş (Osm. *feyz, südûr*; Lat. *processio*; İng. *procession*)

prólêpsis: ön-kavrayış (Osm. *hiss-i mukaddem, hiss kabl-el-vuku*; Lat. *anticipatio*; İng. *preconception*)

prónoia: tanrısal öngörü (Osm. *takdîr-i ilâhî, inâyet*; Lat. *providentia*; İng. *providence*)

prophêtês: aracı, kâhin, medyum, tanrı sözcüsü (İng. *medium, prophet*)

pròs tí: bağıntı (Osm. *izâfet*; Lat. *relatio*; İng. *relation*)

prôtê hûlê: ilk mâdde (İng. *materia prima, prime matter*)

prôtê philosophía: ilk felsefe (İng. *first philosophy*)

prôton kinoún: İlk Hareket Ettirici (İng. *First Mover, prime mover*; Osm. *Muharrik-i evvel*)

pseúdos: yanılgı (Osm. *hatâ*; Lat. *erratum*; İng. *error, falsity*)

psûkhê: rûh (Osm. *nefs*; Lat. *anima*; İng. *soul*)

psûkhê tou pántos: Dünyâ Rûhu (Osm. *Nefs-i Küll*; Lat. *Anima Mundi*; İng. *World Soul*)

pûr: âteş (Osm. *nâr, nûr*; Lat. *pruna, ignis, flamma*; İng. *fire*)

r

rhoê: akma, akış (Osm. *cery*; Lat. *fluxio*; İng. *flux*)

s

skhêma: görünüş, şekil (Osm. *sîmâ*; Lat. *facies*; İng. *shape*)

sôma: beden (Osm. *vücûd*; Lat. *corpus*; İng. *body*)

sophía: bilgelik (Osm. *hikmet*; Lat. *sapientia*; İng. *philosophy, wisdom*)

sôphrosûnê: ölçülülük (Osm. *salâhiyyet, itidâl*; Lat. *moderatio, continentia*; İng. *moderation, self-control*)

spêrma: tohum (Osm. *dâne, menî, nutfe*; Lat. *germen*; İng. *seed*)

spoudaíos: ciddî adam (Osm. *mecîd, metîn, faâl, fâzıl*; Lat. *serius, severus, studiosus*; İng. *serious man*)

stegázon: kılıf, kın (İng. *sheath*)

stérêsis: yoksunluk (Osm. *adem, fakd, fikdân*; Lat. *privatio, inopia*; İng. *privation*)

stigmê: nokta, geometrik nokta (Osm. *menkut*; Lat. *punctum*; İng. *point*)

stoikheíon: öge (Osm. *ustukus, unsur*; Lat. *elementum*; İng. *element*)

sûmbebêkós: ilinek, rastlantı, olumsal (Osm. *kazâ, araz*; Lat. *accidens, contingens*; İng. *accident, contingent*)

sûmbolon: gizli kuvvet, işâret (İng. *occult power, token*)

sûmmetría: simetri (Osm. *tenâzur*; Lat. *congruentia*; İng. *symmetry*)

sûmpátheia: evrensel etkileşim, kosmik sempati (Osm. *tecâzüb*; Lat. *consensus, concordia*; İng. *cosmic sûmpathy, sympathy*)

sûmptôma: araz (İng. *accident*)

sûnagôgê: toplama (Osm. *kasr, istikrâ*; Lat. *conductio, inductio*; İng. *collection, induction*)

sûnaítion: ikincil neden (Osm. *esbâb-ı âdiyye, ittifâkiyyât, vesîle, illet-i âdiyye, illet-i muadde*; Lat. *occasio*; İng. *accessory cause*)

sûnékheia: süreklilik (*ittisâl, tevâlî, temâdî*; Lat. *continiuum*; İng. *continuity*)

sûnekhês: sürekli, kesintisiz (Osm. *muttasıl*; İng. *continuum*)

sûnkatáthesis: kabûl, rızâ (İng. *assent*)

sûnkrisis: toplaşma, kümeleşme (Osm. *ictimâ', telâkî*; Lat. *compositio, congregatio, aggestus*; İng. *aggregate, association*)

sûnthesis: birleştirme (Osm. *terkib*; Lat. *compositio*; İng. *composition*)

sûntheton: bileşim, bileşik cisim (Osm. *terkîb*; Lat. *concilium*; İng. *composite*)

sûstêma: bileşik bütün (İng. *system*)

t

táksis: sıra, diziliş düzeni (Osm. *nizâm, tanzîm*; Lat. *ordo*; İng. *arrangement*)

tékhnê: sanat, ustalık, uygulama bilimi (Osm. *sanat, sınâat*; Lat. *ars*; İng. *art*)

télos: tamlık, son, amaç, erek, ereksel neden (Osm. *gaye, nihâye, kemâl*; Lat. *finis, ultimus, initatio*; İng. *completion, end, final cause, perfection, purpose*)

thauma: merâk, hayret (İng. *wonder*)

theíon: tanrısal, ulu (Osm. *ilâhî, mukaddes*; Lat. *divinus, sacer*; İng. *divine*)

theología: theologya, ilk felsefe, metafizik (Osm. *ilâhiyyât*; Lat. *theologia*; İng. *theology*)

theôretikê: theorik bilim (Osm. *nazarî ilm*; Lat. *scientia contemplativa*; İng. *theoretical science*)

theória: theori, temâşa (Osm. *nazar*, *nazariyye*; Lat. *contemplatio*, *speculatio*; İng. *contemplation*, *theoretical science*

theós: tanrı (Osm. *ilâh*; Lat. *deus*; İng. *god*)

theourgía: theurgi, büyü (Osm. *sihr*, *efsûn*; Lat. *ars magica*; İng. *theurgy*)

thésis: koyma, âdet, konum (Osm. *vaz'*; Lat. *positio*; İng. *convention*)

threptikê: beslenme (İng. *nutrition*)

thûmós: tin (Osm. *cân* ; Lat. *animus*; İng. *spirit*)

ti ésti: nelik, öz (Osm. *mâhiyyet*, *hüviyyet*; Lat. *quidditas*, *essentia*; İng. *essence*)

tóde tí: bu-şey, birey, töz (Osm. *zât*, *ferd*; Lat. *singularis*, *individiuum*; İng. *individual*, *substance*)

tónos: germe, gerilim, gerginlik (İng. *tension*)

tópos: yer (Osm. *mevzi'*; Lat. *locus*; İng. *place*)

triás: triad, üçlü (Osm. *selâs*, *teslîs*; Lat. *tres*, *trium*, *trinitas*; İng. *triad*)

tûkhê: şans, rastlantı (Osm. *tesâdüf*; lat. *casus*, *fors*, *accidentia*; İng. *chance*)

tûpôsis: izlenim (Osm. *intıbâ'*; Lat. *impressio*; İng. *impression*)

z

zôê: dirim, yaşam (Osm. *hayât*, *ayş*; Lat. *vita*; İng. *life*)

zôon: diri, canlı, hayvân (Osm. *hayy*, *hayvân*; Lat. *animans*, *animal*; İng. *animal*)

İNGİLİZCE - YUNANCA KILAVUZ

a

abstraction: **aphaíresis**
accessory cause: **sûnaítion**
accident: **sûmbebêkós, sûmptôma**
account: **lógos**
act: **enérgeia**
action: **poieín, práksis, érgon**
actuality: **enérgeia, entelékheia**
affect: **eupátheia**
affection: **páthos**
agent intellect: **nous poiêtikos**
aggregate: **sûnkrisis**
agnosticism: **ágnôstos**
air: **aêr, pneuma**
alienation: **allotriósis**
allegory: **allêgoría**
alteration: **alloíôsis, heteroiosis**
analogy: **analogía**
angel: **ángelos**
anima: **psûkhê**
animal: **zôon**
animus: **nous**
anomaly: **anomalia**
apathy: **apátheia**
appetite: **óreksis, hormê, epithûmía**
applied science: **poiêtikê tékhnê**
apprehension: **katalepsis**
appropriate: **oikeion**
area: **khôra**
arrangement: **táksis**
art: **poiêtikê, tékhnê, mímêsis**
assent: **sûnkatáthesis**
assimilation: **homoíôsis**
association: **sûnkrisis**
astral body: **ókhêma**
atom: **átomon**
attention: **phrontís**

b

beauty: **kállos**
becoming: **génesis**
befitting acts: **kathêkonta**
begetting: **génesis**
being: **on**
belief: **pístis**
body: **sôma**
brain: **enképhalos**
breath: **pneuma**

c

capacity: **dûnamis**
categories: **katêgoríai**
catharsis: **kátharsis**
cause: **aítion**
chance: **tûkhê**
change: **génesis, metabolê, alloíôsis, kínêsis**
character: **êthos, héksis**
choice: **proaíresis**
clarity: **enárgeia**
collection: **sûnagôgê**
combination: **koinônía**
common sense: **aísthêsis koinê, éndokson**
communis opinio: **éndokson**
completion: **télos, entelékheia**
composite: **sûntheton**
composition: **sûnthesis**
concept: **énnoia**
conflagration: **ekpûrôsis**
contact: **haphê**
contemplation: **theória**
contingent: **sûmbebêkós**
continuity: **sûnékheia**
continuum: **sûnekhês**
convention: **nómos, thésis**
corruption: **phthorá**
cosmic sympathy: **sûmpátheia**
cosmos: **kósmos**
craftsman: **dêmiourgós**
creator: **dêmiourgós**
custom: **nómos**

d

definition: **óros, horismôs, lógos**
deliberation: **boúleusis**
demiurge: **dêmiourgós**
demon: **daímôn**
demonstration: **apódeiksis**
depletion: **kénôsis**
descent (of the soul): **káthodos**
desire: **epithûmía, érôs**
dialectic: **dialektikê**
difference: **diaphorá**
difficulty: **aporía**
directive faculty: **hêgemonikón**
discursive reasoning: **diánoia, logismós**
disposition: **diáthesis**
distinction: **diaíresis, diaphorá**
divination: **mantikê**
divine: **theíon**
division: **diaíresis**
dream: **óneiros**
dyad: **dûás**

e

ecstasy: **ékstasis**
efficient cause: **kinoún**
effluences: **aporrhoaí**
element: **stoikheíon**
emanation: **éklampsis**
emotion: **páthos**
end: **télos**
endelechy: **endelechéia**
entelechy: **entelékheia**
enthusiasm: **enthousiasmós**
equilibrium: **ataraksía, isomoiría, isonomía**
equity: **epeíkeika**
error: **pseúdos**
essence: **ti ésti, ousía, eídos**
eternity: **aiôn**

ether: **aithêr**
etymology: **étûmon**
everlasting: **aídios**
evil: **kakón**
exegesis: **allêgoría**
exemplars: **parádeigmata**
existence: **ousía**
experience: **páthos, empeiría**
exoteric writings: **eksôterikoí lógoi**

f

faculty: **dûnamis**
fall: **káthodos**
falsity: **pseúdos**
fate: **heimarménê**
filling up: **anaplêrôsis**
final cause: **télos**
fine art: **mímêsis**
fire: **pûr**
First Mover: **prôton kinoún**
first philosophy: **prôtê philosophía**
flux: **rhoê**
form: **eídos**
formal cause: **eídos**
friendship: **philía**
function: **érgon**
functioning: **enérgeia**

g

genus: **génos**
god: **theós**
good: **agathón**

h

habit: **héksis**
happiness: **eúdaimonía**
harmony: **harmonía**
heart: **kardía**
heaven: **ouranós**
heavenly bodies: **ouránioi**
henad: **henás**
hidden meaning: **hûpónoia**
homoeomeries: **homoiomeres**
hypostasis: **hûpóstasis**

i

ideal number: **arithmós eidêtikós**
image: **eídôlon, eikôn, phantasía**
imagination: **phantasía**
imitation: **mímêsis**
immortal: **athánatos**
impassibility: **apátheia**
impression: **phantasía, tûpôsis**
impulse: **hormê**
incommensurable: **asûmmetron**
incorruptible: **áphthartos**
indefinite: **ápeiron**
indestructible: **áphthartos**
indeterminate: **ápeiron**
indifferent: **adiáphoron**
individual: **tóde ti**
inductidon: **epagôgê, sûnagôgê**
infima species: **átomon eídos**
infinite: **ápeiron**
instinct: **hormê**
instrument: **órganon**
intellect: **nous, logistikón, hêgemonikón**
intellection: **nóêsis, phrónêsis**
intelligence: **nous**
intelligible: **noêtón**
intelligible form: **eídos, noêtón**
intelligible matter: **hûlê noêtê**

intelligible universe:**kósmos noêtós**
intermediaries: **metaksú**
interrogation: **élenkhos**
intuition: **nous**

j

judgement: **dóksa, krísis, hûpólêpsis**
justice: **díkê**

k

kind: **génos, eídos**
knowability: **gnôrimon**
knowledge: **gnôsis, epistêmê, nóêsis**

l

lack: **éndeia**
law: **nómos**
lawgiver: **nomothétês**
life: **zôê**
life-span: **aiôn**
like: **hómoios**
limit: **péras**
locomotion: **phorá**
love: **érôs**

m

madness: **manía**
magnitude: **mégethos**
materia prima: **prôtê hûlê**
material cause: **hûlê**
mathematical number: **arithmós eidêtikós**
mathematicals: **mathêmatiká**
matter: **hûlê**
mean: **méson**
medium: **prophêtês**
metempsychosis: **metempsûkhôsis**
mind: **nous, logistikón, hêgemonikón**
mixture: **krásis, míksis, meigma**
moderation: **sôphrosûnê**
motion: **kínêsis, phorá**
mover: **kinoún**
music: **mousikê**
mystical union: **ékstasis**
myth: **mûthos**

n

name: **ónoma**
natural philosopher: **phûsikós**
nature: **phûsis**
necessity: **anánkê**
neutral: **adiáphoron**
nonbeing: **mê on**
notio communis: **énnoia koinê**
number: **arithmós**
nutrition: **threptikê**

o

occult power: **dûnamis, sûmbolon**
one: **hén, monás**
opinion: **dóksa**
opposite: **enantíon**
order: **kósmos**
organ: **órganon**
organism: **hólon**
other: **héteron**

p

pain: **álgos, pónos**
painlessness: **aponía**
pair: **dûás**

participation: métheksis
passing away: phthorá
passion: páskhein, páthos
passive intellect: nous pathêtikos
perceptible: aísthêtón
perception: aísthêsis
perduration: aídios
perfection: télos, entelékheia
philosophy: philosophía, sophía
physics: phûsika
place: tópos, pou
pleasure: hêdonê
plurality: plêthos
poetics: poiêtikê
point: stigmê
position: keísthai
possession: ékhein, enthousiasmós
potentiality: dûnamis
power: dûnamis
practical science: praktikê
practical wisdom: phrónêsis
preconception: prólêpsis
predicaments: katêgoríai
predication: katêgoria
preferable acts: proêgmena
presence: parousía
prime matter: prôtê hûlê
prime mover: prôton kinoún
principle: arkhê, hûpóthesis
privation: stérêsis
problem: aporía
process: génesis
procession: próhodos
product: érgon
productive science: poiêtikê
proof: apódeiksis, pístis
property: ídion
prophet: prophêtês
proportion: lógos, analogía
providence: prónoia
prudence: phrónêsis
purgation: kátharsis
purification: kátharsis
purpose: télos

q

qualitative change: alloíôsis
quality: poión, páthos
quantitiy: posón

r

rationes seminales: lógoi spérmatikoi
reason: lógos, nous, logistikón, hêgemonikón
reasonable defense: eúlogon, pithanón
reasoning: logismós
rebirth: palingenesía
receptacle: hûpodokhê
recollection: anámnêsis
reflection: eikôn
refutation: élenkhos
reincarnation: palingenesía
relation: pròs tí
return: epistrophê

s

science: epistêmê
scrutiny: élenkhos
seed: spêrma
self-acceptance: oikeíôsis
self-control: sôphrosûnê
self-evident: enárgeia

self-motion: **autókínêsis**
self-preservation: **oikeíôsis**
self-sufficiency: **autárkeia**
seminal reasons: **lógoi spérmatikoi**
sensation: **aísthêsis**
sensible: **aísthêtón**
sensus communis: **aísthêsis koinê**
separation: **apókrisis**
separate substance: **khôristón**
serious man: **spoudaíos**
shape: **skhêma**
sheath: **stegázon**
similar: **hómoios**
situs: **keísthai**
solution: **lûsis**
soul: **psûkhê**
space: **khôra**
species: **eídos**
specific difference: **diaphorá**
speech: **lógos**
spirit: **pneuma, thûmós**
spontaneity: **autómaton**
stars: **ouránioi**
state: **héksis, pôs ékhein**
substance: **ousía, hûpóstasis, tóde ti**
substratum: **hûpokeímenon**
sun: **hêlios**
supernatural spirit: **daímôn**
suspension of judgement: **epokhê**
swerve: **parénklisis**
symmetry: **sûmmetría**
sympathy: **sûmpátheia**
system: **sûstêma**

t

tension: **tónos**
theology: **theología**
theoretical science: **theória, theôretikê**
theurgy: **theourgía**
thinking: **nóêsis, logismós, diánoia**
time: **khrónos, poté**
token: **sûmbolon**
total: **pan**
touch: **haphê**
transcendence: **hûperousía**
transmigration: **metempsûkhôsis**
triad: **triás**
truth: **alêtheia**

u

unaffected: **apátheia**
uncreated: **agénêtos**
understanding: **diánoia**
ungenerated: **agénêtos**
unit: **monás**
universal: **kathólou**
universe: **kósmos , hólon**
unknowable: **ágnôstos**
unlimited: **ápeiron**
unmoved: **akínêtos**
unwritten doctrines: **ágrapha dógmata**
unwritten law: **ágraphos nómos**
urstoff: **arkhê**

v

vacuum: **kenón**
vehicle: **ókhêma**
vibration: **palmós**
virtue: **aretê**
vis vitalis: **dûnamis zôtikê**

visual image: **émphasis**
vital force: **dûnamis zôtikê**
void: **kenón**
vortex: **dínê**

w

weight: **báros**
when: **poté**
where: **pou**
whole: **hólon**
wisdom: **phrónêsis, sophía**
wish: **boúlêsis**
wonder: **thauma**
world soul: **psûkhê tou pántos**
world: **kósmos**

y

yonder: **ekeí**

Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü

Çeviren ve Hazırlayan: Hakkı Hünler

"Yunan düşünürlerinin kullandıkları terimler de kavramlar da, o zamandan bu yana, en belirlenimli olanının bile üzerinden tamamen sıyırıp atamayacağı binbeşyüz yıllık bir yananlam yüküyle allanıp pullandı. Bugünün filozofu ya da theologu, o kavramları yeniden düşünme girişiminde bulunabilir, fakat bunu söze döküp dile getirme işinde tuzağa düşer. Çünkü düşünürün okuyan ya da dinleyen için açmaya çabaladığı şeyin üstü yeniden örtülür. "Ruh" ve "Tanrı" kendi tarihlerini olanca ağırlığıyla kendileriyle berâber taşıyıp getirirler...
Yunanlara kendi terimleri çerçevesinde giriş yapma girişiminde bulunmak apaçık bir zorunluluktur..."

Francis E. Peters'in "Önsöz"ünden

"Yunan düşünürlerini anlamak ve kendi terimlerinde anlamak! Elbette hep birlikte içerisine kapandığımız kavramsal kafesin (Platon'un Mağarası!) bu cüretkârlığa lütufkâr bir şekilde izin verdiği ölçüde... Düşünce ve felsefe tarihiyle ilgilenen herkesin zihinsel formasyonunun temelini oluşturan kadîm Yunan düşüncesine ve felsefesine, felsefe tarihi el kitaplarının baktığı şekilde sadece bir "ideler tarihi" perspektifinden değil de, aynı zamanda "kelimeler ve fiiller" noktasından bakma arzusu...

Hazırlayanın "Not'undan

"En kapsamlı, en okunaklı Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü... Çarpıcı ve düzgün format... Her bir sözcüğün anlamı ilk kullanılmaya başlandığı tarihten itibaren tanımlanıyor ve bunun ardından Yunan düşüncesinin çeşitli ardışık dönemleri boyunca sözcüklerin daha sonraki kavramsal gelişiminin izi sürülüyor... Tek bir ciltte böylesine geniş bir kavramlar kolleksiyonu ve olağanüstü bir Dizin... Yunanca bilenler için de bilmeyenler için de kullanımı çok kolay ve açıklamaları ayrıntılı ve aydınlatıcı... Klasik Yunan düşüncesiyle ilgilenen herkes için büyüleyici bir okuma ve mükemmel bir değer... Kitap, herhangi bir kütüphane ya da herhangi bir felsefe uzmanı için temel referans kaynağı olmanın ötesinde, her türlü okur tarafından da okunabilir açıklıkta... Bir okuma ve anlama serüveni..."

Okurların notlarından

paradeigma: paradigma, model, prototip
-İng. "model" (F.E.P.)
[aslî-örnek, ilk-örnek, **arkhetûpon:** arketip; **"paradeigma:** kalıp, plan, taslak, şema, Lat. *exemplar:* kopya, örnek, bir temsîl; geçmişteki örnek, kadîm örnek, emsâl: *aynı zamanda* îkaz, ders, uyarı, öğüt, tenbîh, nasîhat *vb.*; teşhîr, tasvîr, *örnek göstererek* açıklama *veya* kanıtlama; ***fl. para-deîknûmi:** *yön itibâriyle veya yönü itibariyle* işâret etmek∞ göstermek ∞ görünmek ∞ gözükmek, ... *yönüne doğru {elle veya parmakla}* işâret etmek: göstermek, teşhîr etmek, meydana çıkarmak; temsîl etmek, tasvîr etmek, resmetmek" (L.&S.); Lat. *exemplum / exemplar;* Ar.&Osm. *misâl, "enmûzec-i evvel"* (B.A.&F.D.): **arkhe-tûpon;** Fars..&Osm. *nümûne, nümûnedâr-en]*
Bkz.*mimêsis.*

ISBN 975-92182-6-7





Paradigma